CIVILIZAȚIA ROMÂNEASCĂ

10

ACADEMIA ROMÂNĂ

Economia României după Marea Unire

Volumul I

MACROECONOMIA

Ediția a II-a revazută și adăugită

Coordonatori:
AUREL IANCU
NICOLAE PĂUN

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

CIVILIZAȚIA ROMÂNEASCĂ

10

ECONOMIA ROMÂNIEI DUPĂ MAREA UNIRE
Vol. I
MACROECONOMIA

Ediția a II-a revăzută și adăugită

CIVILIZAȚIA ROMÂNEASCĂ

10

Coordonator
Victor SPINEI

ACADEMIA ROMÂNĂ
SECTIA DE ŞTIINTE ECONOMICE,
JURIDICE ŞI SOCIOLOGIE

ECONOMIA ROMÂNIEI DUPĂ MAREA UNIRE

Vol. I
MACROECONOMIA

Ediția a II-a revăzută și adăugită

Coordonatori:
AUREL IANCU
NICOLAE PĂUN

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Bucureşti, 2019

Copyright © Editura Academiei Române, 2019.
Toate drepturile asupra acestei ediţii sunt rezervate editurii.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5
050711, Bucureşti, România
Tel: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06
Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresă web: www.ear.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Economia României după Marea Unire. Ed. a 2-a, rev. şi adăug. – Bucureşti : Editura Academiei Române, 2019
2 vol.
ISBN 978-973-27-3090-4
Vol. 1 : Macroeconomia / coord.: Aurel Iancu, Nicolae Păun. - 2019. - Conţine bibliografie. - Index. - ISBN 978-973-27-3091-1

I. Aurel, Iancu (coord.)
II. Nicolae, Păun (coord.)

338

Redactor: Paula NEACȘU
Tehnoredactor: Georgeta RĂDULESCU, Mariana MOCANU
Coperta: Mariana ȘERBĂNESCU

Bun de tipar: 27.05.2019. Format: 16/70 × 100
Coli de tipar: 31
C.Z. pentru biblioteci mari: 550.8(498) (09)
C.Z. pentru biblioteci mici: 55

CUPRINS

Autori IX
Cuvânt-înainte XI

I. Marea Unire şi evoluţia economică (1918–1948)

1. Marea Unire din 1918 şi evoluţia economică interbelică (*Nicolae Păun*) 3
   1.1. Introducere 3
   1.2. Doctrine economice. Liberalism-intervenţionism în modernitatea românească 6
   1.3. Legislaţia şi politicile publice 20
   1.4. Instituţiile – suprafeţe de contact între stat, economie şi societate 46
   1.5. Marea criză. Oportunităţi şi provocări pentru economia românească 56
   1.6. Valorificarea potenţialului românesc 64
   1.7. Economie şi politică în perioada premergătoare războiului 73
   1.8. Economia de război a României 83
   1.9. Preliminarii ale instaurării regimului comunist 99

II. Experimentul dezvoltării economiei socialiste (1948–1989)

2. De la economia mixtă la economia de tip sovietic (*Nicolae Păun*) 111

3. Aplicarea principiilor şi relaţiilor economice socialiste în România (*Ana Monica Pop*) 128
   3.1. Măsuri de redresare economică şi schimbări instituţionale 128
   3.2. Naţionalizarea 131
   3.3. Reformele agrare şi colectivizarea agriculturii 134

4. Industrializarea socialistă a României (*Corneliu Russu*) 146
   4.1. Introducere 146
   4.2. Naţionalizarea industriei 147
   4.3. Industrializarea în ritmuri înalte 148
   4.4. Efortul investiţional consacrat industrializării 152
   4.5. Efecte pe planul relaţiilor comerciale externe 154
   4.6. Concluzii 155

5. Creştere economică, acumulare, dezechilibre (*Aurel Iancu, Florin-Marius Pavelescu*) 160
   5.1. Introducere 160
   5.2. Impunerea unor ritmuri înalte de creştere economică 162

5.3. Câteva precizări de principiu 164
5.4. Mobilizarea forţei de muncă şi schimbări în structura acesteia 165
5.5. Politica de acumulare şi de investiţii în sprijinul ritmurilor înalte de creştere 168
5.6. Schimbări în structura de ramură şi problema resurselor 172
5.7. Relaţiile economice internaţionale 174
5.8. Epuizarea capacităţii de dezvoltare a sistemului economic de comandă 177
5.9. Concluzii 179

6. Relaţiile economice internaţionale ale României în perioada 1948–1989 (*Ileana Tache*) 181
6.1. Relaţiile cu URSS şi blocul comunist 183
6.2. Relaţiile economice cu SUA şi ţările occidentale 188
6.3. Relaţiile cu ţările în curs de dezvoltare 191

7. Criza balanţei de plăţi externe. Cauze şi efecte asupra economiei României (*George Georgescu*) 195
7.1. Vulnerabilităţi interne ale României în perioada antecriză 195
7.2. Contextul internaţional al anilor ’70 şi începutul anilor ’80 198
7.3. Gestionarea crizei datoriei externe şi impactul asupra economiei României 203

8. Criza structurală a economiei socialiste româneşti (*Mircea Teodor Maniu, Monica Burcă-Voicu, Horaţiu Dan*) 212
8.1. Economia pe aliniamentul extensiv (1945–1975) 213
8.2. Economia României anilor ‘80 216
8.3. Endogeneza şi exogeneza crizei structurale 218
8.4. Bilanţul anului 1989 220

III. Economia României, 1990–2018

9. Înapoi la capitalism prin privatizări şi transformări instituţionale (*Cosmin Marinescu, Aurelian Dochia, Octavian-Dragomir Jora*) 229
9.1. Capitalismul şi drumurile dinspre servitute 229
9.2. Tranziţia ca schimbare instituţională sistemică 235
9.3. Repere intelectuale ale prefacerilor cultural-instituţionale 239
9.4. Reformă şi proprietate – între economie şi politică 246
9.5. Procesul privatizării: cantitativ, calitativ, comparativ 248
9.6. Schimbarea continuă – amprenta integrării europene 255

10. Liberalizarea economiei (*Aurel Iancu*) 258
10.1. Acţiuni privind liberalizarea internă a economiei României 258

10.2. Acţiuni de liberalizare a relaţiilor economice externe 260
10.3. Politica de liberalizare valutară..... 264
10.4. Factori perturbatori ai liberalizării..... 265
10.5. Măsuri de redresare economică 269
10.6. Liberalizarea prin integrarea României în piaţa unică a UE..... 270
10.7. Efecte ale liberalizării economice..... 274
10.8. Concluzii..... 276

11. Fenomenul inflaţionist – cauze şi efecte (*Eugen Rădulescu*)..... 279
11.1. Introducere..... 279
11.2. Comparaţii internaţionale cu privire la evoluţia inflaţiei 280
11.3. Cazul României..... 285
11.4. Combaterea şi ţintirea directă a inflaţiei 298
11.5. Concluzii..... 301

12. Creşterea economică (*Aurel Iancu, Florin-Marius Pavelescu, Dan Constantin Olteanu*)..... 303
12.1. Introducere..... 303
12.2. Evoluţia unor indicatori de creştere economică în context central şi est-european 304
12.3. Ciclicitatea creşterii economice 306
12.4. Schimbări în structura economiei 309
12.5. Principalii factori ai creşterii economice 313
12.6. Echilibrul extern şi creşterea economică 319
12.7. Evoluţii ale consumului şi nivelului de trai 322

13. Evoluţia capitalului şi schimbări în structura acestuia (*Florin Georgescu*).... 327
13.1. Introducere..... 327
13.2. Evoluţia capitalului ca resursă financiară permanentă..... 328
13.3. Evoluţia capitalului fix 345
13.4. Evoluţia capitalului financiar..... 355

14. Pregătirea României pentru aderarea la Uniunea Europeană (*Aurel Iancu*) ... 368
14.1. Extinderea UE şi primii paşi spre aderare 368
14.2. Strategii, programe şi criterii de aderare..... 370
14.3. Demersuri ale României pentru aderare şi opinii ale Comisiei Europene..... 373
14.4. Noua strategie a UE privind aderarea ţărilor ECE..... 378
14.5. Demararea procesului de negociere..... 379
14.6. Reorganizarea şi derularea procesului de negociere pentru aderare 383
14.7. Concluzii..... 387

15. Integrarea economiei României în Uniunea Europeană
(*Aurel Iancu, George Georgescu*) 390
15.1. Introducere 390
15.2. Îndeplinirea obligaţiilor asumate de România prin Tratatul de aderare pe linia transpunerii şi aplicării legislaţiei UE 391
15.3. Integrarea monetară a României 393
15.4. Reglementări privind extinderea integrării şi vulnerabilităţi remanente de stabilitate 394
15.5. Răspunsuri date crizei prin măsuri legislative relevate de tratate şi de schiţă 396
15.6. Atragerea fondurilor europene nerambursabile 403

16. Armonizarea legislativă şi instituţională a României cu Uniunea Europeană
(*Napoleon Pop, Gabriela Drăgan*) 413
16.1. Consideraţii introductive 413
16.2. *Acquis*-ul comunitar – de la transpunere la implementare 414
16.3. Evoluţii specifice în cadrul procesului de armonizare legislativă şi instituţională 417
16.4. Unele concluzii 425

17. Convergenţa macroeconomică şi regională
(*Lucian-Liviu Albu, Nicu Marcu*) 429
17.1. Introducere 429
17.2. Convergenţa reală în UE şi poziţia României 430
17.3. Convergenţa structurală 436
17.4. Convergenţa regională 442
17.5. Concluzii 445

18. România şi aderarea la zona euro (*Daniel Dăianu, Ella Kallai, Gabriela Mihailovici, Aura Socol*) 449
18.1. Introducere 449
18.2. Uniunea Economică şi Monetară, între teorie şi practică 451
18.3. Vulnerabilităţi şi limite ale reformelor din zona euro 454
18.4. Adoptarea euro în România. De la convergenţa nominală la convergenţa reală 457
18.5. Concluzii 463

Index de nume 469

AUTORI

ALBU LUCIAN-LIVIU	Academician, Institutul de Prognoză Economică, Academia Română
BURCĂ-VOICU MONICA	Lector universitar doctor, Facultatea de Studii Europene, Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca
DAN HORAŢIU	Lector universitar doctor, Facultatea de Studii Europene, Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca
DĂIANU DANIEL	Academician, profesor universitar, SNSPA şi membru în Consiliul de Administraţie al BNR
DOCHIA AURELIAN	Doctor în economie, membru în Consiliul de Administraţie al BRD – Groupe Société Générale
DRĂGAN GABRIELA	Profesor universitar, Facultatea de Relaţii Economice Internaţionale, Academia de Studii Economice, Institutul European din România
KALLAI ELLA	Doctor în economie, Alpha Bank România
MIHAILOVICI GABRIELA	Doctor în economie, Banca Naţională a României
GEORGESCU FLORIN	Profesor universitar, Facultatea de Finanţe, Asigurări, Bănci şi Burse de Valori, Academia de Studii Economice, Banca Naţională a României
GEORGESCU GEORGE	Doctor în economie, cercetător ştiinţific I, Institutul Naţional de Cercetări Economice, Academia Română
IANCU AUREL	Academician, Institutul Naţional de Cercetări Economice, Academia Română
JORA OCTAVIAN-DRAGOMIR	Conferenţiar universitar, Facultatea de Relaţii Economice Internaţionale, Academia de Studii Economice, Bucureşti
MANIU MIRCEA TEODOR	Conferenţiar universitar, Facultatea de Studii Europene, Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca
MARCU NICU	Profesor universitar, Academia de Studii Economice, Bucureşti
MARINESCU COSMIN	Profesor universitar, Academia de Studii Economice, Bucureşti

OLTEANU DAN CONSTANTIN	Doctor în economie, cercetător ştiinţific II, Institutul Naţional de Cercetări Economice, Academia Română
PAVELESCU FLORIN-MARIUS	Doctor în economie, cercetător ştiinţific I, Institutul de Economie Naţională, Academia Română
PĂUN NICOLAE	Profesor universitar, Facultatea de Studii Europene, Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca
POP ANA MONICA	Lector universitar doctor, Facultatea de Studii Europene, Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca
POP NAPOLEON	Doctor în economie, cercetător ştiinţific I, Institutul de Economie Mondială, Academia Română
RĂDULESCU EUGEN	Doctor în economie, Banca Naţională a României
RUSSU CORNELIU	Doctor în economie, cercetător ştiinţific I, Centrul de Economia Industriei şi Serviciilor, INCE, Academia Română
SOCOL AURA	Profesor universitar, Academia de Studii Economice, consilier, Autoritatea de Supraveghere Financiară
TACHE ILEANA	Profesor universitar, Universitatea Transilvania, Braşov

Consultanţi ştiinţifici:

AXENCIUC VICTOR	Membru de onoare al Academiei Române, Institutul de Economie Naţională, Departamentul de istorie economică, Academia Română
GEORGESCU GEORGE	Doctor în economie, cercetător ştiinţific I, Institutul Naţional de Cercetări Economice, Academia Română
PAVELESCU FLORIN-MARIUS	Doctor în economie, cercetător ştiinţific I, Departamentul de istorie economică, Institutul de Economie Naţională, Academia Română

CUVÂNT-ÎNAINTE

După secole de separare impusă de situaţia geopolitică a acestui areal european şi după un război pustiitor, românii şi-au constituit la modul peren unitatea statală deplină prin hotărârile reprezentanţilor insuflaţi de patriotism din toate provinciile româneşti din afara graniţelor vechiului regat al României, situaţie consfinţită în final prin Actul Unirii de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

În cursul acestui prim secol care s-a scurs de la Marea Unire, au fost consemnate transformări profunde în economia românească, ca de altfel în toate celelalte domenii ale vieţii sociale, culturale sau politice. Aceste transformări nu au fost ferite de momente tensionate, al căror dramatism ilustrează o evoluţie sincopată, pentru însemnate perioade de timp, traiectoria abătându-se nefericit de la parcursul creşterii şi dezvoltării organice, în armonie cu propria sa istorie sau cu cea a concertului de naţiuni europene cu care România s-a identificat ideatic pe tot parcursul istoriei sale moderne.

După evenimente şi procese cruciale, precum criza economică din 1929–1933, amputarea prin voinţa unor mari puteri a unor semnificative părţi din teritoriile româneşti, declanşarea şi angajarea României în cel de-al Doilea Război Mondial, desfăşurarea fatidicului experiment comunist timp de peste patru decenii, experiment de sorginte străină, departe de spiritul locului şi timpului european al reconstrucţiei postbelice pe coordonatele libertăţii, în sfârşit, putem constata procesul dificil de aducere a României la cursul ei normal de dezvoltare, traiectorie iniţiată de către Revoluţia română din decembrie 1989.

Aceste momente de inflexiune ale vieţii economice româneşti, procese şi evenimente capitale cu impact negativ asupra economiei şi societăţii, sunt ilustrative pentru devierea de la cursul unei normalităţi relativ uşor de pus într-o ecuaţie comparatistă a evoluţiei vieţii europene pe parcursul acestor ultimi 100 de ani. Iată raţiunea pentru care o ţară precum România a făcut, face şi va trebui să facă şi în perioada următoare eforturi aparent disproporţionate în logica mecanismelor economice aplicate, pentru a se apropia la modul real de un potenţial întotdeauna intuit şi doar rareori atins pe parcursul istoriei. Idealul economic suprem, acela de a ne raporta în parametri de reală comparabilitate economică la partenerii noştri politici de astăzi, nu poate fi conceput altfel decât prin înlăturarea decalajelor ce despart acum România de ţările cu adevărat dezvoltate.

Nu de puţine ori, istoria noastră tumultuoasă a fost percepută printr-o prismă aparte, cea a excepţionalismului românesc. Poziţionarea României în acest areal geografic, dimensiunile antropologice şi etno-culturale, distingându-ne de ţările din proximitatea imediată, au generat şi reflexe explicative cu privire la parcursul aparte al economiei, parcurs greu parametrizabil conform multor teorii clasice. Efortul de război pe două fronturi sau dubla alienare a României atât în raport cu partenerii răsăriteni, cât şi occidentali din anii ’80 sunt elemente indicative în acest sens. Dar şi mai relevantă contextual este prezentarea şi explicitarea economico-socială a

relativului eşec al tranziţiei anilor ’90, cu toate consecinţele actuale vizibile în clasamentele de cele mai variate facturi ale Uniunii Europene.

***

În retrospectiva esenţei vieţii economice româneşti, precum şi în căutarea constantă a modernizării, ne propunem ca demersul nostru să ofere o perspectivă multistratificată a evenimentelor, contextelor, personalităţilor sau ideilor dominante ce au conturat cadrul specific al dinamicii economice în România ultimului secol. Căci nu se poate nega faptul că, pe parcursul epocii moderne, aceasta are atributele inovaţiei, transformării şi dezvoltării sau că relaţia *stat-economie-societate* s-a structurat, s-a poziţionat continuu în contextul disputei doctrinare liberalism-intervenţionism, care a marcat de altfel modernitatea în general.

Aceasta şi pentru că, trebuie spus, analizele româneşti ale ultimului secol, analize privind aceste relaţionări, nu au diferit sensibil de cele europene. Astfel, s-au avansat în societate soluţii multiple pentru modernizarea şi dezvoltarea comunităţii. Intelectuali umanişti, experimentalişti, economişti, jurişti sau politicieni mai mult sau mai puţin luminaţi au asumat idei, soluţii, teorii, nu doar ca beneficiari, ci, nu de puţine ori, în calitate de contributori apreciaţi la nivel european. Eugen Lovinescu, Mihail Manoilescu, Dimitrie Drăghicescu, Virgil Madgearu, Victor Slăvescu, Mitiţă Constantinescu şi mulţi alţii au generat înăuntrul societăţii româneşti emulaţia intelectuală şi susţinerea politică necesară pentru încadrarea ţării noastre în modelul de dezvoltare occidental.

Imediat după Marea Unire, România nu a pregetat la o dezvoltare bazată în primul rând pe potenţialul oferit de patrimoniul său de înzestrare naturală. Abordarea s-a concretizat în schimbarea caracterului economiei de la eminamente agrară la agrar-industrială şi a demonstrat pe deplin oportunitatea industrializării, evidenţiind totodată posibilităţile de care dispunea ţara privind valorificarea resurselor energetice şi de materii prime. Este o epocă în care economia românească a înregistrat ritmuri susţinute în creşterea producţiei şi a productivităţii muncii, s-a intensificat activitatea bancar-financiară, resursele băneşti au fost dirijate înspre ramurile de bază, a crescut semnificativ gradul de calificare şi competenţă profesională a forţei de muncă.

La baza articulaţiilor complexului economic românesc, s-au poziţionat legislaţia şi instrumentele de intervenţie statală. Răspunsul economiei s-a materializat în fapte şi procese, înscrise la momente diferite în bilanţurile societăţii. Acestea surprind, prin amploarea lor, evoluţia, dezvoltarea, modernizarea şi europenizarea factorilor noştri economici. Instituţiile economice româneşti încadrate în patru categorii – guvernamentale, integrative şi agregative, parlamentare şi neguvernamentale – atestă un grad de elaborare şi integrare conform uzanţelor modernităţii occidentale. Instituţiile guvernamentale s-au identificat nu de puţine ori cu serviciile publice.

Prin Constituţia din 1923, opţiunea spre înnoire şi modernizare s-a consolidat cu fermitate şi consecvenţă. Principiile economice de tip occidental adoptate au respins etatismul, aşa cum şi statul şi instituţiile sale au refuzat totalitarismul, chiar

dacă nu întotdeauna la modul convingător. Dar se poate spune în acelaşi timp că experienţa românească nu a fost o simplă copie a modelului apusean de referinţă, ci o apreciabilă racordare la spiritul european, în condiţii socio-economice şi geopolitice specifice, relativ diferite de cele ale Europei Occidentale.

În preajma izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial, economia românească s-a apropiat, din raţiuni uşor de înţeles, de noua linie intervenţionistă europeană. Aceasta nu nega importanţa agenţilor economici bazaţi pe proprietatea individuală, ci doar promova încadrarea lor într-o relaţie de coordonare cu celelalte forme de proprietate, ajunse, între timp, pe poziţii de putere economică şi de interes alături de agenţii particulari. Producţia a înregistrat salturi semnificative în epocă, dar să nu uităm că, în anul maximului interbelic 1939, România se situa totuşi prin parametrii principali pe locuri modeste în clasamentele europene.

Condiţionările războiului, aplicarea *Convenţiei de armistiţiu* şi îndeplinirea obligaţiilor ce decurgeau de aici, plata datoriilor impuse prin prevederile economice ale *Tratatului de pace*, statutul de ţară practic ocupată au contribuit într-o mare măsură la înrăutăţirea situaţiei economice a României şi au slăbit capacitatea de rezistenţă a societăţii româneşti faţă de ofensiva modelului politic şi economic sovietic, străin de tradiţiile poporului şi impus prin violenţă.

Ideea fundamentală care a stat la baza întregului proces al stalinizării economice a fost aceea că statul trebuia să devină proprietarul, planificatorul şi supraveghetorul întregii economii.

Reforma agrară din 1945 a determinat schimbări masive în structura proprietăţii agricole, prin desfiinţarea proprietăţii funciare de peste 50 de hectare. În ansamblu, aceasta a avut un puternic impact asupra evoluţiei economice, sociale şi politice a României. În 1948, naţionalizarea întreprinderilor industriale, de asigurări, miniere şi de transport a finalizat ruptura şi desprinderea de vechea ordine economică bazată pe economia de piaţă liberă, în favoarea centralismului şi planificării socialiste.

Procesul de destructurare a modelului occidental al societăţii româneşti a continuat odată cu impunerea monopolului ideologic al partidului unic în toate sferele de activitate. Economia socialistă structurată în această epocă trebuia să urmeze teoretic modelul evolutiv al ţărilor cu care România îşi împărtăşea soarta în Europa Răsăriteană. Dar, din nou, particularităţile unei evoluţii atipice în plan politic, adică abaterea de la linia de conduită a comunismului european impusă de către Uniunea Sovietică, au avut consecinţe nebănuite în epocă asupra manierei de evoluţie a vieţii economice din România.

Desprinderea din sfera sovietică nu s-a făcut prin revenirea la un model competiţional de tip piaţă liberă, ci tot printr-un etatism de tip socialist, dar acum cu dominante inflexiuni naţionale, cu o prioritate absolută pentru un efort comprehensiv de industrializare multiplanică şi de conturare a unei independenţe energetice, tehnologice şi comerciale, menite să consolideze poziţia partidului în raport cu orice fel de imixtiune externă în viaţa ţării. A fost epoca de creştere economică accentuată, dar cu costuri, privaţiuni şi eforturi imense ale populaţiei ţării. De o manieră consistent politică, această epocă a fost şi cea a deschiderii economice spre Occident, ilustrată prin racordarea tehnologică a României spre

cele mai semnificative orizonturi ale epocii. Energia nucleară, avionică, electronică de vârf sau altele din gamă ilustrează o etapă de modernizare intensivă, chiar dacă tot sub tutela unui dogmatism ideologic contraproductiv.

Ultimii ani ai regimului totalitar au consemnat şi involuţia dramatică a tuturor structurilor economice româneşti. Izolată din dublă perspectivă, economia a devenit una de autosuficienţă, până la o autarhie economică cu consecinţe extrem de grave pentru poziţionarea ei strategică într-o lume în care schimbarea radicală era din ce în ce mai perceptibilă. Inadecvarea statului român de a adopta mecanismele concurenţiale ce erau deja prezente în cele mai multe dintre ţările cu acelaşi regim politic a făcut ca România să fie în preajma momentului căderii regimului comunist un caz dramatic, aparte în contextul ţărilor socialiste, aceasta în pofida faptului că ţara nu mai avea datorii externe şi dispunea de competenţe tehnologice şi de însemnate resurse umane şi materiale.

Cu atât mai mari au fost aşteptările tuturor la sfârşitul acelui *annus mirabilis* 1989, când istoria s-a rescris şi, desigur, aceasta nu se putea face fără răsturnările corespunzătoare în plan economic. „Întoarcerea la Europa" a întregii Europe Centrale şi de Est a fost particulară în cazul României, ţara cu cel mai distorsionat sistem economic din perspectivă comparatistă şi, în consecinţă, cu cel mai mare potenţial de reformă radicală, structurală şi de plasare pe un aliniament reformist semnificativ. În loc de aceasta, am avut o politică ezitantă de tip *stop and go*, ilustrativă pentru o tranziţie haotică, cu un proces lent de privatizare, cu politici monetare ce nu au putut evita hiperinflaţia şi cu o componentă socială ce a condus în timp şi pentru prima oară în istoria ţării la emigrare masivă, cu dramatice consecinţe pe termen lung.

Dar, desigur, toarte acestea se întâmplă pe fundalul procesului fast de aderare la Uniunea Europeană. Din 2007 încoace, destinul ţării şi, implicit, logica discursului economic se fac pe aliniamente europene, cu toate beneficiile şi responsabilităţile implicate de acest statut. Economia României trebuie să facă faţă acum unei noi tipologii de provocări, pornind de la cele ale pieţei unice, ale nevoii stringente de productivitate şi competitivitate, de armonizare legislativă, dar şi de educaţie economică la toate nivelurile. Numai în acest fel va reuşi să îşi îndeplinească în secolul al XXI-lea, împreună cu noi toţi cei care depindem de ea, menirea îndelung căutată pe tot parcursul istoriei moderne a României.

***

Prezenta lucrare este o diagnoză, dar şi o analiză cu valenţe de predicţie a eforturilor făcute de poporul român pentru dezvoltarea şi modernizarea economică, instituţională şi socială a României timp de un secol, în strânsă legătură cu desfăşurarea evenimentelor de cele mai diferite facturi pe teritoriul României. Ea este compusă din două volume.

Primul volum, al zecelea din seria *Civilizaţia românească*, tratează evoluţia macroeconomică timp de un secol în cele trei perioade specifice: 1918–1947 (economia interbelică, economia de război, economia perioadei de refacere şi a celei de sub ocupaţie); 1948–1989 (experimentul economic din anii socialismului);

1990–2018 (tranziţia la economia de piaţă funcţională, prin transformări instituţionale şi economice substanţiale şi integrarea în Uniunea Europeană). Cel de-al doilea volum, *Civilizaţia românească 16,* aflat în pregătire, cuprinde analize sectoriale tratate în mod cronologic, cu aceeaşi periodizare. Acesta acoperă cele mai importante tematici cu impact asupra vieţii economice, de la evoluţia demografică la dezvoltarea unor ramuri economice de bază, analiza factorilor de dezvoltare şi modernizare economică şi socială şi de siguranţă în contextul internaţional, instituţiile economice fundamentale.

La această lucrare, de mare întindere şi complexitate, dar, în acelaşi timp, de profunzimea absolut necesară unui astfel de demers aniversar, au colaborat un număr mare de cercetători din institutele economice şi sociale ale Academiei Române, cadre didactice din învăţământul universitar de la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca şi Academia de Studii Economice din Bucureşti, precum şi cercetători şi specialişti cu preocupări îndelungate şi competenţe relevante în domeniile abordate. Tuturor acestora, precum şi acelora care, în diferite forme, au contribuit la realizarea acestei lucrări, le adresăm deplina noastră gratitudine.

Coordonatorii

I.
Marea Unire
şi evoluţia economică
(1918–1948)

1. MAREA UNIRE DIN 1918 ŞI EVOLUŢIA ECONOMICĂ INTERBELICĂ

NICOLAE PĂUN

1.1. INTRODUCERE

Viaţa economică din epoca modernă are atributul inovaţiei, transformării şi dezvoltării.

Începând cu secolul al XVII-lea, creuzetul în care s-a plămădit lumea modernă, dinamica economică nu a mai putut fi explicată prin ea însăşi, ci în corelaţie cu a celorlalte segmente din societate – politice, sociale, culturale. Gândirea economică şi social-politică a trasat tot atunci suprafeţe de contact nu totdeauna continue între sferele implicate în „jocul" societăţii moderne. *Una dintre aceste suprafeţe conferă identitate relaţiei dintre economic şi politic.*

Relaţia *stat-economie-societate* s-a structurat, s-a dezvoltat şi s-a poziţionat continuu în interiorul paradigmei *liberalism-intervenţionism*, care a marcat de altfel modernitatea.

Analizele româneşti din secolul al XX-lea privind aceste relaţionări nu au diferit deloc de cele europene. S-au avansat în societate soluţii pentru modernizarea şi dezvoltarea comunităţii; intelectualii umanişti, experimentalişti, economişti, jurişti etc. au asumat idei, soluţii, teorii nu doar ca beneficiari, ci nu de puţine ori în calitate de contributori apreciaţi la nivel european. Eugen Lovinescu, Mihail Manoilescu, Dimitrie Drăghicescu, Virgil Madgearu, Victor Slăvescu, Mitiţă Constantinescu etc. au generat înăuntrul societăţii româneşti emulaţia şi susţinerea necesară pentru încadrarea ţării în modelul de dezvoltare occidental. Nu de puţine ori, şi politicienii s-au implicat în dezbaterea ideilor moderne, integratoare şi le-au transpus în programe sau în acţiune politică.

Liniile de evoluţie de după 1918 din cadrul gândirii şi practicii economico-politice din ţara noastră au ţinut cont atât de realităţile cu care se confrunta modelul occidental, cât şi de complexitatea dosarului economic la a cărui rezolvare erau chemate să răspundă.

La baza articulaţiilor complexului economic românesc s-au poziţionat legislaţia şi instrumentele de intervenţie statală. Răspunsul economiei s-a materializat în fapte şi procese, înscrise la momente diferite în bilanţurile societăţii. Acestea surprind, prin amploarea lor, evoluţia, dezvoltarea, modernizarea şi europenizarea factorilor noştri economici.

Prin Constituţia din 1923, opţiunea spre înnoire şi modernizare a constituit un element de fermitate şi consecvenţă.

România a reuşit să menţină democraţia parlamentară, în pofida puternicelor ingerinţe venite din zonele autoritarismului. Economia de tip occidental a respins etatismul, aşa cum şi statul şi instituţiile sale au refuzat totalitarismul, chiar dacă nu întotdeauna convingător.

Experienţa românească nu a fost o simplă copie a modelului apusean, ci o apreciabilă racordare la spiritul european, în condiţii socio-economice şi geopolitice specifice, relativ diferite de cele ale Occidentului.

Rezultatele dezvoltării şi modernizării vieţii economice au fost pozitive, chiar dacă, din punct de vedere cantitativ şi calitativ, au rămas modeste. Să nu uităm că în anul 1939 România se situa prin parametrii principali pe locuri modeste în clasamente europene. La producţia şi consumul de produse de bază era devansată de multe state ale continentului.

Datele pun în evidenţă, ca trăsătură fundamentală a economiei româneşti, gradul redus de valorificare a potenţialului uman şi a resurselor materiale, nivelul tehnic scăzut al aparatului de producţie naţional. Cu toate acestea, nivelul economic atins ne-a permis să ne comparăm cu statele central-europene şi să ne poziţionăm în raport cu cele avansate la o parte dintre indicatori – industrie de utilaj minier şi petrolier, energetic, tractoare, autocamioane, aeronautică, instrumente de control şi de bord, industria de armament. În sistemul de complementaritate din cadrul relaţiilor economice externe, România ocupa poziţia de sursă de materii prime şi, parţial, de piaţă de desfacere a fabricatelor industriale, de plasament al capitalurilor externe.

Condiţionările războiului, aplicarea *Convenţiei de armistiţiu* şi îndeplinirea obligaţiilor ce decurgeau de aici, plata datoriilor impuse prin prevederile economice ale *Tratatului de pace*, statutul de ţară ocupată au contribuit într-o mare măsură la înrăutăţirea situaţiei economice a României şi au slăbit capacitatea de rezistenţă a societăţii româneşti faţă de ofensiva modelului politic şi economic sovietic, străin de tradiţiile poporului şi impus prin violenţă.

După 6 martie 1945, dar mai ales după recunoaşterea Guvernului Groza de către SUA şi Marea Britanie şi reluarea relaţiilor diplomatice, în februarie 1946, în pofida opoziţiei partidelor istorice şi a monarhiei, s-a produs o amplă acţiune de transformare a economiei româneşti în conformitate cu modelul sovietic. Măsurile legislative adoptate au încălcat ordinea constituţională stabilită prin *Decretul nr. 1626 din 31 august 1944* prin care a fost repusă în vigoare Constituţia din 1866, modificată în 1923. Aplicarea lor s-a făcut prin presiunea maselor, astfel că în România statul de drept – agresat, intimidat – nu a mai funcţionat. De fapt, mărturii numeroase indică acţiunea deliberată a Rusiei de a crea confuzie şi haos economic, pentru ca, în acest fel, România să fie pregătită pentru trecerea la economia comunistă. Programul bolşevizării României, inspirat de Moscova, a fost realizat fără nicio abatere. Înainte de orice, Partidul Comunist, în calitatea sa de mandatar al Kremlinului, a luat măsuri pentru înlăturarea adversarilor politici de pe scena

vieţii publice şi pentru distrugerea lor fizică. Mulţi dintre aceştia au fost introduşi fără niciun motiv sub incidenţa legii care pedepsea criminalii de război sau a dispoziţiilor privind purificarea aparatului de stat. Aceste acţiuni au culminat cu înlăturarea monarhiei, adoptarea unei noi Constituţii în aprilie 1948 şi consacrarea economiei totalitare de tip sovietic.

Ideea fundamentală care a stat la baza întregului proces al stalinizării a fost aceea că statul trebuia să devină proprietarul, planificatorul şi supraveghetorul întregii economii.

Reforma agrară din 1945 a determinat schimbări în structura proprietăţii agricole, realizându-se ceea ce s-a numit în epocă „lichidarea moşierimii din punct de vedere economic", prin desfiinţarea marii proprietăţi funciare de peste 50 de hectare. În ansamblu, aceasta a avut un puternic impact asupra evoluţiei economice şi politice a României. Urmarea esenţială a fost dispariţia proprietăţii mijlocii şi mari şi transformarea ţării într-una de mici proprietari, vulnerabili şi deja pregătiţi pentru colectivizarea declanşată câţiva ani mai târziu.

După 28 decembrie 1946, când a fost naţionalizată Banca Naţională, comuniştii au unificat ministerele economice într-unul singur. În mai 1947, au înfiinţat oficiile industriale. Prin aceste structuri, statul a obţinut controlul asupra producţiei şi desfacerii bunurilor industriale.

Către sfârşitul anului 1947, controlul şi intervenţia statului, realizate în conformitate cu legile adoptate de parlament, au devenit multilaterale şi au cuprins principalele ramuri industriale.

La 11 iunie 1948, Marea Adunare Naţională a votat *Legea naţionalizării întreprinderilor industriale, de asigurări, miniere şi de transport*. Prin acest act s-a finalizat ruptura şi desprinderea de vechea ordine economică bazată pe economia de piaţă liberă, în favoarea centralismului şi planificării socialiste. Unul dintre marile câştiguri anunţate de autorităţi a fost încetarea dependenţei economice de străinătate. Se uita însă că în economia românească principalul proprietar era URSS, prin celebrele *sovromuri*...

Măsurile pentru restructurarea sistemului politic s-au succedat şi ele cu rapiditate în cursul anului 1948: o nouă Constituţie a fost votată în aprilie, naţionalizările s-au legiferat în iunie, planificarea în economie s-a introdus de la 1 iulie, reorganizarea învăţământului şi a tuturor instituţiilor culturale după model sovietic s-a realizat în august. Procesul de destructurare a modelului occidental al societăţii româneşti a continuat triumfal, odată cu impunerea monopolului ideologic comunist în toate sferele de activitate. Mijloacele de informare au intrat sub controlul statului, cenzura a devenit omniprezentă, bibliotecile şi librăriile au fost epurate. Scriitorii au fost încadraţi în asociaţii profesionale supuse şi ele cenzurii. Creaţia artistică a fost pusă în slujba construirii socialismului. Tot în aceeaşi direcţie s-a înscris şi epurarea marilor personalităţi ale culturii române din sistemul de învăţământ şi din Academia Română. În locul acestora au fost promovate elemente „sănătoase", care au reuşit să scoată România din istoria Europei pentru mai mult de 50 de ani.

1.2. DOCTRINE ECONOMICE. LIBERALISM-INTERVENŢIONISM ÎN MODERNITATEA ROMÂNEASCĂ

Gândirea din ţara noastră în legătură cu viaţa economică s-a cristalizat lent. Influenţe sporadice ale doctrinei liberale pot fi găsite în scrierile lui Nicolae Şuţu[1]. O primă concepţie clară a oferit-o contemporanilor Ion Ghica – considerat primul economist român[2].

Prin lecţia despre importanţa economiei politice ţinută în 1843 la Academia Mihăileană, Ghica a conturat din doctrina clasică partea care era nu numai cea mai susceptibilă de popularizare, dar şi aptă de a pleda pentru interesele exportului liber şi adecvată scopului de a lega interese şi idei între o Românie nouă şi Occidentul exportator de produse manufacturiere.

În anii organizării statului modern, acelaşi Ion Ghica şi-a pus amprenta asupra capitolului economic din mesajul domnitorului Alexandru Ioan Cuza (1859), cu referire directă la libertatea economică consacrată oficial şi receptată cu satisfacţie de către membrii Societăţii de Economie Politică din Franţa şi Belgia[3]. Ion Ghica scria despre rolul economic al statului că, „în materie de schimb, ca şi în modul de a conduce toate celelalte interese sociale, ar fi de dorit ca guvernul să-şi concentreze acţiunea numai întru a menţine ordinea publică, a opri pe cei interesaţi de a oprima pe cei slabi şi a îngriji de sănătatea generală”.

Concepţia *neintervenţionismului* se regăseşte şi la ceilalţi economişti români de influenţă liberală, precum Ion Ionescu de la Brad şi Ion Strat, raportor ai viitoarei *Convenţii comerciale cu Austro-Ungaria*[4].

---

[1] Veverca I. (1936), *Nicolae Şuţu: Viaţa, activitatea şi opera întâiului economist ideolog din România, 1798–1871*, Bucureşti.

[2] Ghica I. (1937), *Scrieri economice,* Ediţie îngrijită şi comentată de I. Veverca, vol. 1–3, Bucureşti.

[3] Murgescu C. (1987), *Mersul ideilor economice la români*, vol. I, Bucureşti, p. 52; Regnault E. (1855), *L'hisioire politique et sociale des Principautés danubiennes*, Paris, p. 13–18.

[4] Indiferent de momentul pe care l-au considerat punct de plecare al modernizării României (*Mişcarea Cărvunarilor* pentru E. Lovinescu sau *Tratatul de la Adrianopole* pentru V. Madgearu sau Şt. Zeletin), un lucru se poate afirma cu certitudine: principalele curente interbelice îşi au sorgintea la începutul secolului al XIX-lea, când România intra pe rutele comerciale ale modernităţii şi ale capitalismului.

Odată intrate pe aceste rute ale comerţului internaţional, se observă o preluare şi asimilare a teoriilor dominante din Occident de către generaţiile de studenţi români din perioadă. Aceasta, deoarece, pe baza relaţiilor de afaceri, ţările respective exportau în România cultura şi civilizaţia lor, mai ales prin intermediul studenţimii române. Se creează astfel, după 1829, prima generaţie de intelectuali români cu studii în străinătate: Brătianu, Rosseti, Quinet, Kogălniceanu – toţi foşti studenţi la Paris, susţinători de frunte, în România, ai ideologiei revoluţionare de la 1789. Revoluţia de la 1848 va fi momentul lor de exprimare, punând pe tapetul politic al României concepţiile rousseauiste şi raţionaliste franceze, care ofereau ca soluţie la evoluţia unui stat revoluţia socială. În acel moment s-a născut în România mişcarea revoluţionară favorabilă înnoirilor de substanţă ale ţării. Toate aceste date îl fac pe E. Lovinescu să afirme în capitolul dedicat *forţelor revoluţionare* din *Istoria civilizaţiei române moderne* că: „Mişcarea paşoptistă reprezintă tocmai gestul istoric prin care s-a imprimat procesului nostru de formaţie o direcţie revoluţionară, singura sociologic cu putinţă popoarelor împiedicate de la mersul lor evolutiv” (p. 113).

Având în vedere puţinele argumente ale unei Românii care şi-a subordonat strategia dezvoltării economice obiectivului major din epocă, independenţa, liberalismul economic a însemnat, în fapt, aderarea la condiţia istorică a realizării individualităţii şi independenţei politice şi economice a naţiunii noastre[5].

Se contura o *şcoală de economie naţională* menită să consolideze prefacerile radicale petrecute în structura statului român modern. Dacă Nicolae Şuţu, P. Mavrogheni, I. Ghica se gândiseră la folosul unui comerţ în variantă liber schimbistă, dacă D. Pop Marţian nu insista, la rândul lui, asupra posibilităţilor de a ne prelucra singuri materia primă, P.S. Aurelian a făcut „din predicarea acestei doctrine scopul de căpetenie al vieţii sale”[6]. El a constatat că factorii de decizie politică din stat nu aveau la acea dată un program de perspectivă susţinut de un „plan al ameliorațiunilor economice de care ţara are nevoie”[7].

Istoriografia română, atât cea veche, cât şi cea recentă, analizând segmentul de gândire economică din a doua jumătate a secolului trecut, a apreciat corect că *disputa dintre liberul schimb şi protecţionism s-a accentuat după 1875*, momentul *Convenţiei comerciale cu Austro-Ungaria*. Relaţiile comerciale dintre Transilvania şi Vechiul Regat au fost întrerupte practic prin războiul vamal desfăşurat în anii 1887–

Pe filiera ideologică franceză pornită de la filosoful René Descartes, întemeietorul raţionalismului, se conturează în România jumătăţii de secol al XIX-lea *curentul revoluţionar* accelerator al înnoirii. Transpus mai ales în teoriile noului Partid Liberal, acest curent îşi va găsi puternice reverberaţii şi în perioada interbelică, în diferitele soluţii de înnoire a ţării.

Cel de-al doilea mare curent al secolului al XIX-lea în România este cel *reacţionar*. Respectându-şi întru totul explicaţia, el se pliază perfect pe cel de-al doilea moment economic al României, cel de după 1875, când ţara iese de sub hegemonia economică anglo-franceză şi intră sub cea germano-austrică, după cum afirma Şt. Zeletin. În deceniul al nouălea al veacului al XIX-lea, burghezia română se depărtează de capitalismul englez şi se apropie de cel german: „şi cu aceasta, Berlin-Viena va moşteni şi pe teren politic rolul pe care-l avusese mai înainte Paris-Londra”. Din acest moment, moda studiilor se mută de la Paris la Berlin, apărând astfel generaţia criticii „formelor fără fond” ale României.

Prezent mai ales în Moldova, reprezentat de mişcarea „Junimea” prezidată de Titu Maiorescu, curentul reacţionar s-a structurat pe filiaţia filosofiei germane a evoluţionismului. Având ca reprezentant de seamă pe Spengler, teoria evoluţionistă prevedea că progresul normal al unei societăţi este evoluţia sa firească de la o etapă la alta, bazată pe datul strămoşesc şi tradiţia naţională. O întreagă pleiadă de artişti, poeţi, scriitori, politicieni, boieri se pliază pe acest curent, dând naştere la câteva ipostaze: *poporanism*, prin G. Ibrăileanu şi H. Sanielevici, susţinuţi de revista literar-culturală *Viaţa românească*; *sămănătorism*, cu Nicolae Iorga în fruntea mişcării aşezate în jurul revistei *Sămănătorul; junimismul*, apărut în 1864, reprezentat de Titu Maiorescu şi P.P. Carp şi de M. Eminescu, Ion Creangă şi I.L. Caragiale mai apoi. Toţi aceşti promotori de ideologii sau de cultură au apărat evoluţionismul şi s-au împotrivit, criticând toate formele moderne de cultură şi civilizaţie aduse din Apus. În acest sens, nu fără spirit de revoltă, afirma Lovinescu că: „Toate curentele organizate, ce ne-au configurat viaţa sufletească în a doua jumătate a veacului trecut, şi aproape toate conştiinţele critice, individuale şi fără distincţiuni regionale s-au arătat potrivnice formaţiei revoluţionare a societăţii şi culturii noastre” (p. 186).

[5] Demetrescu E. (1936), *Influenţa şcolii economice liberale în România în veacul al XIX-lea*, Bucureşti, p. 180–181; *Enciclopedia României*, vol. III, Bucureşti, 1939, p. 236–240; Zane G. (1980), *Studii*, Bucureşti, p. 155.

[6] Aurelian P.S. (1970), *Opere economice*, Bucureşti, p. 78.

[7] Murgescu C. (1967), *Un economist reprezentativ al secolului său, P.S. Aurelian*, studiu introductiv la Aurelian P.S., *Opere economice*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, p. LV.

1894. Conflictul a izbucnit tocmai într-o perioadă în care în Europa se trecea de la mica industrie meşteşugărească la marea industrie, ceea ce a împiedicat Transilvania să recupereze decalajul semnificativ care o separa de industria din vestul Europei, mai ales că aceasta, aflându-se în mâinile etnicilor germani (sau/şi şvabi), intrase pe rutele revoluţiei industriale şi beneficia de debuşee germane în Vechiul Regat.

România întregită era pentru etnicii germani „un nou teritoriu economic", constituit *de jure* acum, pentru că, *de facto*, el produsese efecte pozitive. Economistul sas Fred Sigerus acorda Transilvaniei rolul de centru al industriei noului stat român, argumentele sale fiind existenţa întreprinderilor săseşti, resursele energetice, bogăţiile naturale, dar şi „cultura înaltă a locuitorilor ei"[8]. Un alt autor sas, Ewald Sindel, afirma în anul 1925 că, prin unirea cu România, Transilvania îşi asigura un *hinterland* pentru produsele sale, iar provincia forma partea cea mai importantă a României, cu o contribuţie esenţială la economia naţională[9] (vom reveni la aceste chestiuni). Aceeaşi istoriografie a relevat drumul spre emancipare economică ce a dat câştig de cauză protecţionismului (nu putem omite aici importantele congrese economice din 1882 şi 1884)[10].

Consecinţele negative ale *Convenţiei cu Austro-Ungaria* au impus *protecţionismul*, care a şi generat o „nouă pornire a ideilor economice în România"[11].

Problema dacă *statul* trebuia imperios necesar să-şi asume sarcini în domeniul economic a devenit o *prioritate* în dezbaterea asupra *evoluţiei*, *dezvoltării, modernizării* şi *europenizării* României după Marea Unire.

Analizele româneşti au încorporat momentul istoric de la 1 Decembrie 1918, accentuându-i continuitatea cu structurile anterioare şi integrându-l în strategia de modernizare a ţării, concepută şi aplicată de principalele partide politice în actul de guvernare.

Cerinţele obiective ale momentului şi impactul european au solicitat gândirea economică şi politică să se pronunţe pentru rezolvarea proceselor de integrare şi refacere economică, să contureze strategia dezvoltării viitoare. Această strategie a ţinut cont de nevoia acută de progres tehnic, de schimbarea economiei dintr-una predominant agrară într-una agrar-industrială, prin accelerarea şi diversificarea industrializării, prin sporirea investiţiilor de capital, creşterea produsului social şi a venitului naţional, acordându-se importanţa necesară capitalului, conducerii şi forţei de muncă.

Obiectivele de modernizare şi integrare a României în modelul de dezvoltare occidental nu puteau fi promovate fără intervenţia activă a statului în câmpul vieţii economice. În condiţiile unei ţări ca România, aflată în faza de maturizare a fizionomiei capitaliste, cu un proces dinamic de acumulare, cu o burghezie care

---

[8] Sigerus F. (1920), *Grossrumänien ein neues Wirtschaftsgebiet*, Reimar Höbling Verlag, Berlin, p. 21.

[9] Sindel E. (1930), *Volkswirtschaftliche und handelspolitische Bedeutung Siebenbürgens für das Reich*, în Rohrbach P., Rudolph H., *Das Auslanddeutschtum im Unterricht. Deutsche Kolonialsiedlungen*, Verlag O.O. Co. (f.l.), p. 39-40.

[10] Botez C., Saizu I. (1988), *Acţiuni ale României după Războiul de Independenţă, „De la Plevna politică la Plevna economică"*, Ed. Junimea, Iaşi, p. 54–152.

[11] *Ibidem*.

făcea eforturi pentru a-şi depăşi statutul economic de clasă mijlocie pentru a se înscrie pe traseele finanţei europene, apelul la ajutorul statului a fost o constantă a dezvoltării, singura alternativă pe care o considerau nu puţini specialişti români, din grupul cărora se detaşa Mihail Manoilescu. Această opţiune nu a exclus vocile care şi-au manifestat simpatia pentru *liberalismul clasic* – G. Taşcă, N. Daşcovici.

În noua perioadă istorică au devenit vizibile în politicile economice mai ales elementele *intervenţionismului statal*. Strategia dezvoltării industriale era corelată cu principiile de bază ale reformei agrare.

Criticând legislaţia industriei pentru caracterul ei neutru, doar de cadru legal, Mihail Manoilescu a cerut măsuri de „organizare şi îndrumare a ansamblului de producţie industrială". Statul trebuie – insista celebrul tehnocrat român – să-şi asume problemele de organizare, să controleze cei doi factori decisivi ai industriei – „utilizarea raţională a energiilor" şi „valorificarea maximă a materiilor prime". Aducând în discuţie potenţialul energetic, el solicita statului să realizeze şi o inventariere generală, să elaboreze un plan tehnic şi un proiect economic de exploatare.

Legat de valorificarea materiilor prime, M. Manoilescu pornea de la ideea dreptului statului de a influenţa dezvoltarea unor ramuri industriale de interes naţional, de a face o politică industrială diferenţiată, de „selecţionare" a diferitelor industrii, acordând preferinţă celor care folosesc minimum de combustibil şi de materie primă şi dau maximum de valoare, celor cu un minimum de lucrători şi cu producţii superioare. El merge cu analizele până la detalii pentru fiecare sector industrial şi propune planuri de ramură realiste, bazate pe criteriul eficienţei. Din această perspectivă, a solicitat autorităţii publice implicare în creditare şi intervenţie din interiorul sistemului economic. El dezvolta ideea instituţiilor de credit specializat, subvenţionarea şi dezvoltarea, dirijarea industriilor în funcţie de interesul general naţional[12], într-un context mult mai larg decât sfera economicului, luând în calcul şi aspecte sociale, politice, culturale, morale[13].

Strategia dezvoltării agrar-industriale a României presupunea un mare număr de cadre specializate. M. Manoilescu se detaşează în epocă şi prin importanţa pe care o acorda dezvoltării învăţământului tehnic, învăţământului în general, considerat „cheia de boltă a procesului de modernizare a întregii societăţi româneşti"[14].

Atitudinea europeană avansată, conformă cu cele mai noi abordări ale timpului privind promovarea competenţei economice şi tehnice, a „forţelor morale" necesare economiei, aşază studiile lui Mihail Manoilescu printre cele mai cunoscute din Europa de atunci, cu o actualitate care s-a prelungit până în zilele noastre. În centrul naţiunii, el plasează dezvoltarea economică – condiţie esenţială a consolidării statului naţional unitar, a independenţei sale economice şi politice, a valorificării bogăţiilor solului şi subsolului. Atrage atenţia că nu numai puterea statului, ci însuşi viitorul ţării depinde de capacitatea punerii în mişcare a energiei naţiunii.

---

[12] Manoilescu M. (1923), *Neoliberalismul*, în Gusti D., Iorga N., *Doctrinele partidelor politice*, Bucureşti, p. 141–161.

[13] *Ibidem, loc. cit.*

[14] *Ibidem, loc. cit.*

Neoliberalismul

Conceptele promovate de Mihail Manoilescu, alături de altele din epocă la fel de valoroase, datorate unor personalităţi ca Vintilă Brătianu. I.G. Duca, dr. I.N. Angelescu, Dimitrie Drăghicescu, Al. Topliceanu, Ştefan Zeletin şi alţii, au consacrat *neoliberalismul* din spaţiul românesc interbelic.

Neoliberalismul în concepţia Partidului Naţional Liberal, în accepţiunea doctrinei propriu-zise promovate de acesta, a însemnat calea spre „progresul social sub toate formele", în cadrul „proprietăţii individuale", printr-o „mişcare organizată", prin „ordine", „democraţie", „naţionalism" şi „armonie socială". Aceste elemente erau considerate de I.G. Duca „coloane de sprijin ale templului liberal"[15]. Statul avea dreptul şi obligaţia să acţioneze asupra economiei doar pentru: 1. apărarea intereselor consumatorilor; 2. asigurarea unor izvoare de venit pentru autoritatea publică; 3. apărarea intereselor economiei naţionale supuse unei presiuni concertate din partea marilor puteri; 4. consolidarea financiară şi a valutei naţionale.

Noul liberalism, adică *neoliberalismul,* păstra din secolul al XIX-lea fondul de idei liberale: viaţa socială bazată pe libertatea individului şi a interesului personal; sfera publică receptivă la progres; statul situat deasupra claselor sociale; concurenţa, cererea şi oferta; evitarea luptei de clasă.

Ştefan Zeletin, personalitate centrală a neoliberalismului românesc, prezenta doctrina „ca un moment de măreţie unică, cum e şi substratul său – capitalismul european – în istoria economică a lumii"[16]. Este adevărat, şi el accepta perioada de criză a liberalismului, dar o justifica drept o trecere de la un stadiu inferior la altul superior. „Astăzi – scria el în 1927 – burghezia se află în procesul de trecere de la liberalism la vârsta matură a imperialismului, a cărei temelie este supremaţia Marii Finanţe. Zbuciumul acestei tranziţii este tocmai ceea ce alcătuieşte aşa-zisa «criză a liberalismului»; ea va zămisli un nou liberalism – un neoliberalism"[17].

Doctrina se caracterizează – după Zeletin – prin intervenţia statului în economie, apariţia marii finanţe care îi sileşte pe industriaşi să se înţeleagă între ei, să formeze carteluri, trusturi şi sindicate pe verticală şi orizontală, să aducă armonie între oamenii de afaceri[18].

Nu ne-am propus să dezbatem opera lui Zeletin sau pe a lui Manoilescu – ambele interesante şi pline de idei. Oligarhia financiară a antrenat, în accepţiunea lui Ştefan Zeletin, procese economice şi politice caracterizate prin: 1. naţionalizarea capitalului; 2. dezvoltarea producţiei naţionale şi 3. organizarea acesteia după un plan unitar.

Ne asociem tezei enunţate de acesta, după care Constituţia din 1923 este actul de naştere al neoliberalismului românesc[19], consacră intervenţia puterii de stat

---

[15] Duca I.G. (1996), *Doctrina liberală*, în *Doctrinele partidelor politice, 19 prelegeri organizate de Institutul Social Român*, Ed. Garamond, Bucureşti, p. 104.

[16] Zeletin Ş. (1927), *Neoliberalismul*, Bucureşti, p. 71.

[17] *Ibidem, loc. cit.*

[18] *Ibidem, loc. cit.*

[19] Vezi şi Agrigoroaiei I. (2005), *Despre neoliberalismul românesc. Teze şi idei*, Xenopoliana, nr. 1–4, p. 103–112.

şi înţelegerea libertăţilor individuale ca „funcţii sociale”[20]. Spre deosebire de cea din 1866, noua Constituţie a luat în calcul nevoile sociale şi a dat o nouă formulare dreptului de proprietate. Liberalismul clasic aprecia proprietatea ca sacră şi inviolabilă, în timp ce neoliberalismul o admite ca funcţie socială şi precizează exproprierea pentru cauză de utilitate publică. Pe acest temei, Constituţia din 1923 proclamă principiul naţionalizării subsolului.

Ştefan Zeletin înţelege neoliberalismul ca reevaluare, modernizare şi adaptare a liberalismului din secolul al XIX-lea la noile condiţii concret-istorice, cu ajutorul statului.

Neoliberalismul a fost în primul rând un ansamblu de idei aplicate în zona economică, prin contribuţia teoreticienilor din jurul Partidului Naţional Liberal, dar nu numai, Mihail Manoilescu fiind excepţia – el venind dinspre Partidul Poporului. Chiar şi liberalii Vintilă Brătianu, C.I. Băicoianu, N. Basilescu, I.N. Angelescu, I.G. Duca, D. Drăghicescu, Ştefan Zeletin ş.a. au prefigurat în mod diferit unele probleme economice, ca, de pildă: industrializarea, reforma agrară, proprietatea, locul statului şi altele.

Doctrina ţărănistă şi „statul ţărănesc”

În perioada imediat următoare Marii Uniri, doctrina economică a curentului ţărănist[21] era constituită. De la început, *ţărănismul* s-a caracterizat prin eclectismul său. Corespunzător unei baze sociale eterogene şi diversităţii surselor de inspiraţie, alături de unele idei reluate din moştenirea poporanistă, se găsesc şi idei socialiste asociate cu lupta de clasă[22].

Constantin Stere, Virgil Madgearu, I. Mihalache, I. Răducanu, M. Ralea, E. Ene, Gh. Zane şi alţii au considerat ca idee fundamentală a ţărănismului capacitatea ţărănimii constituite într-un partid politic de a edifica un „stat ţărănesc”[23]. Baza economică a acestuia era considerată „gospodăria ţărănească bazată pe muncă”, iar pârghia pentru realizarea lui – *cooperaţia*.

În viziunea ţărănismului, statul era un instrument al ordinii, echilibrului şi libertăţii cetăţeneşti pentru toţi membrii societăţii, indiferent de apartenenţa de clasă. România, ca o ţară cu o producţie mică, ţărănească, nu putea să dezvolte un stat asemănător celui occidental, bazat pe o economie capitalistă puternic industrializată. De aceea, ţărăniştii, aducând critici liberalilor, considerau că aceştia au procedat anarhic, fără respectarea tradiţiilor vieţii româneşti, fără a ţine seama de „condiţiile de viaţă şi de propăşire ale poporului nostru, de scopul comunităţilor ce s-au creat în acest stat”[24].

---

[20] Zeletin Ş., *op. cit.*

[21] Vezi pe larg Oroian M. (2004), *Doctrina economică a ţărănismului în România*, Ed. Risoprint, Cluj-Napoca, p. 328.

[22] Drăghicescu D. (1921), *Evoluţia ideilor liberale şi un apel către locuitorii din România Mare,* Bucureşti, p. 54.

[23] Ornea Z. (1980), *Tradiţionalism şi modernitate în deceniul al treilea*, Ed. Eminescu, Bucureşti, p. 313–315.

[24] Vezi pe larg o întreagă istoriografie despre ideologia şi doctrina economică a ţărănismului în Constantinescu O. (1973), *Critica teoriei „România – ţară eminamente agricolă”*, Bucureşti; Ionescu T. (1974), *Doctrine economice contemporane,* Universitatea Cluj-Napoca; Bozga V. (1975),

Statul monarhic constituţional trebuia să se bazeze pe o organizare politică, economică şi socială larg descentralizată şi o organizare centralizată pentru serviciile necesare exercitării funcţiilor fundamentale – baza ordinii publice, apărarea naţională, afacerile străine, justiţia, învăţământul public, igiena naţiunii şi dirijarea economiei naţionale. Regimul social-economic cooperatist era considerat a fi cel mai indicat să încurajeze agricultura, să facă din industrie o ramură complementară celei dintâi.

Ion Răducanu reproşa liberalilor că au practicat un *intervenţionism (neoliberalism)* în folosul marii burghezii bancare şi industriale, al oligarhiei. Mergând pe această idee, el acuză aparatul de stat că a dat valoare naţională lozincii „Îmbogăţiţi-vă!" şi a pus patrimoniul statal la dispoziţia acestui eşantion al marii burghezii[25]. Cu alte cuvinte, spunea el, în România, prin neoliberalism, s-a creat o suprastructură politică, inadecvată situaţiei economice de fapt a „formelor fără fond".

Doctrina ţărănistă sugera statului să nu rămână static, ci să evolueze împreună cu formele economice şi sociale care l-au generat. De aici şi ideea că, indiferent de noua haină îmbrăcată în urma procesului evolutiv, statul urma să-şi asume „funcţii economice cât mai întinse"[26], prin intervenţia activă în procesul de producţie.

Iuliu Maniu opina că „înmulţirea şi ramificarea neîncetată a serviciilor publice" este o realitate: „statul de azi, exponent al civilizaţiei, dezvoltându-şi activitatea în raport cu această civilizaţie, îşi întinde neîncetat sfera de atribuţii în toate domeniile vieţii, monopolizând în folosul său cele mai diferite preocupări româneşti"[27].

Extinderea funcţiilor publice – remarca şi Armand Călinescu – peste anumite limite raţionale devenea insuportabilă pentru bugetele ţării. El fixa ca obiectiv imediat „reorganizarea serviciilor publice, suprimarea funcţionarilor sinecurişti, raţionalizarea celorlalţi, cu o salarizare corespunzătoare"[28].

Ion Mihalache s-a implicat, la rându-i, în dezbaterea conceptuală, argumentând că acest tip de stat aparţine viitorului, cu specificul naţional al muncii româneşti, al structurii economice, sociale şi spirituale, el devenind un adevărat stat muncitoresc care va înlocui statul capitalist bancar. În cadrul acestuia, proprietatea individuală era acceptată în măsura în care era admisă de lege. Politicianul ţărănist promova etatizarea treptată a industriei, ca mijloc de

---

Criza agrară în România dintre cele două războaie mondiale, Bucureşti; Nicolae Văleanu I. (1977), *Confruntări în gândirea economică privind evoluţia economiei româneşti*, în vol. *Progresul economic în România 1877–1977*, Bucureşti; Todosia M. (1978), *Doctrine economice contemporane*, Iaşi.

[25] Răducanu I. (1934), *Ficţiuni bugetare şi monetare. Observaţii critice asupra bugetului statului pe 1934–1935*, Bucureşti, p. 6.

[26] Scutaru I. (1935), *Statul ţărănesc din punct de vedere economic şi politic*, cu o prefaţă de Ion Mihalache, preşedintele PNŢ, Bucureşti, p. 3.

[27] *Lege pentru organizarea ministerelor, însoţită de expunerea de motive a d-lui Prim-Ministru Iuliu Maniu*, Ed. a II-a, Bucureşti, 1930, p. 12.

[28] Călinescu A. (1938), *Discursuri parlamentare 1926–1933*, Bucureşti, p. 49.

înlăturare a exploatării muncii salariate şi a ţărănimii, datorate decalajului dintre preţurile produselor industriale şi agricole[29].

Noţiunea de „stat ţărănesc" era asociată de G. Zane cu cea de „economie ţărănească", deosebită radical de cea capitalistă. Noul stat nu se putea realiza de la sine, ci printr-o anumită politică economică dirijată – în opinia economistului Vasile Serdici. El mai susţinea că „statul ţărănesc" avea dreptul, în numele colectivităţii, să intervină în procesul de producţie, de circulaţie şi de retribuţie. Acest organism de tip nou ar fi fost capabil să adapteze producţia consumului, să realizeze corelaţia atât de necesară între ramurile economiei naţionale, în primul rând între industrie şi agricultură[30].

Ca mijloc de dirijare a economiei naţionale, „statul ţărănesc" avea menirea – în viziunea lui I. Mihalache – să aplice în practică programul economic al Partidului Naţional Ţărănesc, care punea în centrul său „valorificarea întregului potenţial de muncă naţională, prin utilizarea bogăţiei solului, inteligenţei şi muncii româneşti". Sectoarele economiei agricole se bazau pe cooperative, considerate ca o reacţie la capitalism[31].

Economia dirijată, dezvolta conceptul Ion Mihalache, nu exclude capitalismul individual, îl acceptă, dar îl încadrează într-un program de stat controlat, îndrumat.

Economia dirijată şi „statul ţărănesc" erau fundamentale în programul economic al PNŢ. Prin toate dezvoltările sale, acesta se încadrează în limitele economiei capitaliste, susţine proprietatea privat-capitalistă în industrie şi agricultură, dar o completează cu forme de proprietate mixtă – de stat şi particulară – şi mai ales cooperatistă.

Reprezentanţii *doctrinei ţărăniste* au propus cu insistenţă acest nou tip de stat. *Declarativ, statul ţărănesc nu era capitalist. Cu toate acestea, proprietatea individuală rămânea fundamentul „căii a treia de evoluţie" – ţărănească, agrariană.* În contextul asamblării doctrinei, ideologii au contribuit prin studii, dar s-au şi implicat politic în actul de guvernământ şi în elaborarea politicii economice a statului. Ei nu au negat varianta statului neoliberal care funcţiona în România la momentul venirii PNŢ la conducere, însă au accentuat întărirea intervenţiei statului în economie.

Strategia dezvoltării şi modernizării economice, politice, social-culturale era menită să consolideze şi să integreze ţara în modelul occidental. Ea a fost elaborată după 1918 şi a beneficiat de aportul partidelor parlamentare. Această masivă susţinere pentru europenizarea ţării a generat efecte pozitive în societate. Nu trebuie să ne surprindă, în acest context, alternativa „statului ţărănesc" la cel neoliberal; PNŢ l-a conturat doar doctrinar în programul partidului din 1935, după Marea Criză: „în ordinea economică, în faţa anarhiei, etatismul se găseşte în plină ascensiune, în toate părţile; intervenţia metodică şi conştientă a statului pentru

[29] Mihalache I. (1944), *Statul ţărănesc*, Bucureşti, p. 14–15.

[30] Serdici V. (1935), *Două conferinţe: În jurul statului ţărănesc* şi *Regimul nostru de azi, cauza ruinei comerţului exterior*, Bucureşti, p. 3.

[31] Discursul d-lui Ion Mihalache ţinut la Congresul PNŢ din 4 martie 1937, Bucureşti, 1937, p. 20.

îndrumarea, regularea şi normalizarea vieţii economice constituie astăzi bazele economiei dirijate”[32]. Programul a pus semnul egalităţii între *intervenţionismul statal* în general, care putea însemna şi *neoliberalism*, şi *economie dirijată*. Confuzia era de altfel frecventă în gândirea epocii. PNŢ, în programul din 1935, preciza explicit că „*economia dirijată* nu însemna o economie de tip nou, ci una bazată pe coexistenţa sectoarelor: *individualist, etatist şi cooperatist*, ultimul fiind cel mai important în statul ţărănesc”[33].

Tezele programului PNŢ sunt valoroase, chiar dacă ideea „statului ţărănesc” bazat pe cooperaţie nu s-a dovedit viabilă din perspectiva dezvoltării şi a integrării României într-o societate occidentală bazată pe industrialism şi individualism. Dezbaterea generată de oportunitatea mai multor structuri economico-statale bazate pe forme de proprietate diferite, aflate în raporturi de colaborare, a stimulat soluţiile la criza sistemului bazat pe modelul neoliberal. „Noi, domnilor deputaţi, proclama I. Răducanu de la înalta tribună a Parlamentului în 1938, pentru ordinea economică socială de mâine vedem o pluralitate de sisteme care coexistă şi nu putem spune că vom avea numai o cooperaţie, numai cooperatism sau numai individualism economic, ci va fi o îmbinare armonică, sperăm cel puţin să fie, şi pe această cale trebuie să mergem”[34].

Statul corporatist

Concepţia lui Mihail Manoilescu din anii 1930–1938, inspirată din corporatismul italian, este plasată cel mai la dreapta între modelele de organizare şi dezvoltare a societăţii româneşti. Corporatismul „integral” şi „pur” agregat de gânditorul român se bazează pe corporaţii autonome[35] şi îşi propune patru obiective – al solidarităţii naţionale, al organizării, al păcii şi colaborării şi al decapitalizării. Manoilescu înţelege prin noul model un sistem organic, varianta optimă a relaţiei stat-naţiune. Statul „etic” musollinian, *Weltanschauungstaat*-ul lui Hitler sau statul „purtător de idealuri” – propus de el – nu trebuiau să se supună cetăţenilor, ci să fie un îndrumător, un educator, o forţă proprie, autonomă, îndreptată înspre mase, pentru a le perfecţiona şi înălţa[36]. Noua viziune asupra statului era soluţia la cel burghezo-democrat, bazat pe partide politice, incapabil de organizare, mai ales în ordinea economico-socială. În statul liberal existent predomina centralismul administrativ şi descentralizarea, până la anarhie, a vieţii economice. În statul corporativ – după Manoilescu – se manifesta o relativă centralizare „economică pentru raţionalizarea activităţilor economice speciale, însoţită de cea mai largă descentralizare politică şi administrativă”. În spiritul politicii autarhice italiene, acest stat susţine industrializarea ţării până la

[32] Programul PNŢ votat de Comitetul Central Executiv în Şedinţa de la 2–6 februarie 1935, Bucureşti, f.a., p. 6–7.

[33] *Ibidem, loc. cit.*

[34] Răducanu I. (1935), *În apărarea cooperaţiei*, Bucureşti, p. 23.

[35] Manoilescu M. (1937), *Doctrinele şi teoriile noastre în lumina criticei. Răspuns d-lui profesor Gh. Taşcă*, Extras, Bucureşti, p. 11.

[36] *Ibidem, loc. cit.*

„limita puterii naturale”, până la satisfacerea consumului intern. Politica economică urma să găsească acele mijloace pentru a utiliza cât mai puţin capital străin. Programul de industrializare a României trebuia astfel conceput încât să se desfăşoare în paralel cu realizarea unor mari lucrări publice menite să activeze piaţa muncii, să completeze utilajul economic naţional. Pentru ambele direcţii se putea folosi şi munca obligatorie a soldaţilor.

Statul corporativ „integral” şi „pur”, odată acceptat, putea să devină o forţă din interiorul economiei. Noua sferă publică ar fi înglobat şi corporaţiile considerate organe de drept public.

Reforma economică şi socială corporativă pe care Mihail Manoilescu o teoretizează îşi propune ca finalitate, în primul rând, schimbarea structurilor şi conţinutului statului neoliberal şi „ierarhizarea” intereselor naţionale ale corporaţiilor, după care ar fi urmat cele individuale ale întreprinzătorului.

Încă o dată, ca de atâtea ori în prestigioasa-i activitate ştiinţifică şi politică, Mihail Manoilescu a şocat şi a incitat gândirea economică românească. El a anticipat cu câţiva ani mai devreme trecerea României de la economia neoliberală, bazată pe Constituţia din 1923, la cea dirijată, etatistă, bazată pe noua Constituţie din 1938.

Planismul şi gândirea tehnocrată

Tot mai mulţi economişti se vor pronunţa spre sfârşitul deceniului al patrulea în favoarea intervenţiei statale, văzute ca o cuprindere responsabilă a autorităţii publice în ansamblul social-economic. În presa de specialitate, în conferinţele extensiunii academice publicate sub egida Academiilor de Comerţ şi Industrie din Bucureşti şi Cluj, în rapoartele camerelor de comerţ şi industrie, numitorul comun al dezbaterilor l-a constituit noua economie chemată să ofere soluţii practice marilor probleme cu care se confrunta societatea. Pe acest fond de rigoare ştiinţifică, se va renunţa parţial la doctrinele de partid, care oricum se auzeau tot mai puţin după 1938.

Specialiştii considerau că statul trebuia să elaboreze noua linie intervenţionistă bazată pe diversitatea formelor de proprietate, în cadrul cărora „actorii” trebuiau stimulaţi, în dinamica lor, prin prognoze, planificare şi chiar prin planuri anuale sau cincinale de dezvoltare.

Noua şcoală de gândire economică i-a avut ca lideri pe Mihail Manoilescu, Mitiţă Constantinescu, Victor Slăvescu, Victor Jinga, George Strat. Primul renunţase la modelul corporatist şi devenise deja celebru prin lucrarea care i-a adus notorietate europeană, receptată şi apreciată de un Jacob Viner, Firmin Qoules, Ernst Wagemann, Bertil Ohlin, Werner Sombart, Henri Guiton, Bert Hoselitz – *Teoria protecţionismului şi a schimbului internaţional*. Economistul francez André Piettre, o altă somitate alături de cei enumeraţi mai sus, s-a şi grăbit să o treacă în lista celor mai valoroase studii de istorie a economiei din toate timpurile. Mihail Manoilescu, în calitate de ministru la industrie şi comerţ, era convins că, fără un

plan economic, România „nu va ieşi la liman din noianul de dificultăţi în care a fost azvârlită de valurile depresiunii mondiale”[37].

C.D. Buşilă – unul dintre economiştii de prestigiu din epocă, l-a confirmat pe Manoilescu în privinţa necesităţii *planului* şi a subliniat că nu sunt suficiente doar expuneri în Parlament sau stabilirea unor principii rigide de politică economică, ci este nevoie de „lucrări practice”[38]. P.P. Dulfu considera, la rându-i, că era necesar „ca orice lucrare să corespundă interesului general, să facă parte dintr-un plan de ansamblu”[39].

Planismul a fost teoretizat după criză de tot mai mulţi specialişti – Constantin Ghidel, Nicolae Petra, I. Veverca, Şt.J. Popescu, Mitiţă Constantinescu. Ei au plecat de la ideea – subliniată de Mihail Manoilescu – a antitezei dintre „libertate neîngrădită şi organizare”[40].

Constantin Ghidel a încadrat elementele naţionale şi le-a ierarhizat juridic prin instituţii, fie în forma „heteronomă” – atunci când totul pornea de la centru spre periferie –, fie în forma „autonomă” – când se respecta caracterul organic al construcţiei; celulele economice private colaborau cu centrul printr-o adeziune liber consimţită, voluntară[41].

Planul economic era, în concepţia lui V. Scărlătescu, o pârghie menită să îmbine socialul cu economicul, fără a fi rezultatul unor serii de măsuri cu caracter legislativ sau o declaraţie de politică economică a unui regim politic încadrat în idealurile generale pe care trebuia să le urmărească[42].

Ideea încadrării *planului* în structurile economiei este explicit formulată de către Nicolae Petra: „Un plan economic va dura atât timp cât actuala ordine economică va exista”. El mai precizează „că o economie planificată presupune teoretic existenţa libertăţii şi a iniţiativei particulare în economie”[43].

---

[37] La baza lucrării lui Mihail Manoilescu se situează distincţia între câştigul naţional şi individual. Calitatea muncii exprimată prin productivitatea acesteia este un alt principiu analizat pentru prima dată în istoriografia economică. De asemenea, el evidenţiază superioritatea intrinsecă a industriei faţă de agricultură şi argumentează prin numeroase exemple necesitatea dezvoltării industriei în ţările agrare, deoarece asigură nu numai creşterea productivităţii muncii sociale, dar şi condiţiile obiective pentru sporirea productivităţii muncii în agricultură (doctrina ţărănistă nu a înţeles acest principiu economic).

Abordând vasta problematică a comerţului internaţional, el a elaborat o teorie ştiinţifică coerentă cu privire la protecţionism. Deşi acesta era în actualitatea economică din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, nu beneficia încă de un suport teoretic capabil să demonstreze oportunitatea, nivelul, gradul de protecţie în timp şi în spaţiu. Totodată, o teorie generală a protecţionismului era mai mult decât necesară gândirii economice europene, chiar şi pentru a da răspuns problemelor ridicate de modificările din structura economiilor naţionale, elaborarea tarifului vamal, distribuirea subvenţiilor. Vezi pe larg *Forţele naţionale productive şi comerţul exterior. Teoria protecţionismului şi a schimbului internaţional*, cu o prefaţă de M. Todosia, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 435.

[38] Buşilă C.D. (1932), *Cu privire la situaţia economică*, Craiova, p. 58.

[39] Dulfu P.P. (1931), *Raţionalizarea şi raporturile sale cu tehnica şi cu tehnicienii români*, Bucureşti, p. 14.

[40] Manoilescu M. (1930), *Un plan de politică economică,* Bucureşti, p. 5.

[41] Ghidel C. (1942), *Organizarea economiei româneşti*, Caietele ALACI, nr. 7, p. 5–6.

[42] Lupu Kostaky N., Scărlătescu V. (1939), *Aspecte ale economiei româneşti,* Bucureşti, p. X.

[43] Petra N. (1939), *Probleme economice româneşti*, Sibiu, p. 5–6.

În contextul dezbaterii, s-a produs şi delimitarea firească între cele două noţiuni – *program economic* şi *plan* – şi s-au definit relaţiile între ele. *Programul* urma să fie inclus în documentele programatice ale partidelor politice, în timp ce *planul* viza măsuri practice necesare dezvoltării economiei, coordonate sau prefigurate de către stat.

Mihai Manoilescu a accentuat rolul factorului ştiinţific, al „elitei naţionale" şi al statului în cadrul acestui proces şi a demonstrat în numeroase studii că planurile aveau nevoie de continuitate, de consecvenţă şi logică, de desfăşurare în timp a diferitelor măsuri de ordin economic[44].

Imboldul oficial care a întărit[45] curentul planist a fost realizat prin crearea Consiliului Superior Economic în 1938. Sub egida acestuia a fost publicată o culegere de studii – *Orientările generale pentru alcătuirea unui plan economic pe termen lung*[46] –, de fapt, o lucrare pregătitoare pentru un nou volum apărut în 1939 – *Aspecte ale economiei româneşti*.

Textele din cele două volume pledau pentru adaptarea *neoliberalismului* la realităţile anilor 1938–1939, marcate de ameninţarea războiului.

Mitiţă Constantinescu[47], liderul noii generaţii, considera că politica economică trebuia să se realizeze pe baza *planului economic* conceput ca un organism unitar, cu două mari secţiuni:

- politica comercială externă;
- politica de reorganizare a producţiei naţionale.

Mitiţă Constantinescu a reuşit să-şi impună ideile. În lucrarea *Politica economică aplicată,* el a consacrat conceptul de „dublă industrializare" – pentru export şi intern. Statul era singurul în măsură să ofere atât „unitatea politicii economice", de „comandament unic economic" în desfăşurarea şi aplicarea planului de reorganizare economică, cât şi „de control" pe toate compartimentele interdependente ale economiei naţionale.

Mitiţă Constantinescu a propus în organigrama guvernului înfiinţarea Ministerului Economiei Naţionale. Acesta devenea unicul organism coordonator şi înfăptuitor al politicii economice. A solicitat apoi crearea unor noi instituţii de credit specializat – pentru industria minieră, pentru agricultură şi pentru finanţarea schimburilor cu străinătatea.

Mitiţă Constantinescu a fost adeptul concepţiei economice situate în afara sentimentelor de simpatie sau de antipatie pentru fenomene, oameni politici sau ţări. Ideile şi principiile intervenţioniste pe care le-a promovat „porneau de la realităţile şi nevoile obiective ale ţării"[48].

---

[44] Manoilescu M., *op. cit., loc. cit.*

[45] Vezi şi Petra N. (1939), *Probleme economice româneşti. Planul economic*, Sibiu, 1939: „Planul economic va face desigur în curând parte din politica economică a fiecărui stat" (p. 11).

[46] *Orientations générales destinées à servir à l'élaboration d'un plan économique de longue durée*, Bucureşti, 1938, p. 1–40.

[47] Constantinescu M. (1943), *Politica economică aplicată,* vol. I–III, Bucureşti (Concepţia lui despre politica economică a statului este prezentată în volumul I, la paginile 114–128).

[48] *Ibidem.*

*

Doctrinele, ideile şi teoriile prezente în gândirea economică din România interbelică, încadrate în mai larga dezbatere ideatică europeană, au întreţinut dialogul *liberalism-intervenţionism* prezent în toate abordările despre sistemul capitalist, căruia nu i s-au contestat elementele esenţiale – libertate economică, concurenţă, proprietate individuală.

În concepţia celor mai mulţi specialişti, ascendentul *economiei dirijate* din deceniul al patrulea se regăseşte în numeroasele măsuri intervenţionist-statale din perioadele anterioare, ca urmare a înseşi evoluţiei sistemului capitalist. Pe spirala dezvoltării, sistemul a avut nevoie de instrumente adecvate pentru a amplifica producţia, circulaţia, distribuţia şi consumul. De pildă, planificarea financiară (bugetul) nu a fost străină statului liberal sau chiar celulei economice individuale (devizul, planul de desfacere, producţia şi costurile).

Planismul din deceniul al patrulea din dezbaterea economică românească, dar şi occidentală – vezi poziţiile puternice în Franţa – a fost înţeles, în primul rând, ca o metodă de conducere a economiei cu ajutorul statului, şi nu ca instrument de dislocare a structurilor capitaliste existente. În al doilea rând, statul a iniţiat norme, a conceput *planuri* generale de producţie şi desfacere. Acestea îşi propuneau să dirijeze ansamblul fenomenelor economice şi sociale.

Specialiştii au solicitat autorităţii publice să-şi asume funcţii economice şi să acţioneze alături de agenţii economici, în baza unei strategii a dezvoltării şi a *planului*.

Cu alte cuvinte, *intervenţionismul* din cadrul economiilor occidentale, dar şi al celei româneşti, denumit şi *dirijism*, şi *planism*, s-a vrut o corespondenţă bazată pe reciprocitatea între *stat* şi *economie*.

Statul era înţeles ca deţinător al puterii politice, element central de suprastructură, partener şi întreprinzător în activitatea economică.

În timpul, dar şi imediat după cel de-al Doilea Război Mondial, s-au accentuat criticile la adresa capitalismului şi mai ales a modelului bazat pe liberalism. Ele veneau de la dreapta, dar şi de la stânga. De altfel, încă din 1932, Werner Sombart atenţiona asupra atingerii apogeului capitalismului[49].

În acelaşi timp, Leon Blum scria că, la fel ca şi *marxismul*, *socialismul* tinde să transforme nu numai sistemul economiei, dar şi regimul juridic al proprietăţii[50].

Nici România nu a făcut excepţie de la criticile de doctrină asupra crizei capitalismului. Acum sunt prezentate şi alternativele socialist-marxiste. O întreagă pleiadă de economişti români s-au înscris în acest nou dialog european.

Paul Horea Suciu, în lucrarea *Criza sistemului economic liberal*, argumentează că economia se confruntă cu *o criză de sistem,* şi nu cu una *în sistem*. El clasifică evoluţia capitalismului în trei faze: *a sacrificiilor*, *a beneficiilor* şi *a privilegiilor*. Alt economist, Gheorghe Stoica, într-o conferinţă susţinută în martie

[49] Sombart W. (1932), *L'apogée du capitalism*, Ed. Payot, Paris, p. 459.

[50] Apud Stoica Gh. (1947), *Actualitatea şi perspectivele regimului capitalist*, Ed. Cartea Ardeleană, Braşov, p. 16.

1946 la Institutul de Cercetări Economice şi Sociale, relua o idee amplu dezbătută şi într-un volum[51]: „nici concurenţa perfectă şi nici planificarea integrală nu sunt realizate şi realizabile în întregime în practică, cel puţin deocamdată".

Profesorul Stoica a introdus în analiză conceptul de *economie de tranziţie*, pe care l-a preluat de la Pierre Dieterlen[52].

În epocă s-a înţeles economia de tranziţie „ca o formă economică dominantă", care face legătura între două sisteme: unul care „şi-a încheiat ciclul" şi altul care se „întrezăreşte la orizont"[53].

Nu toţi economiştii perioadei au împărtăşit concepţiile socializante. Mulţi – inclusiv români – argumentau avantajele *economiei mixte*. Chiar F.A. von Hayek, campion al liberalismului, accepta o soluţie provizorie *în cadrul sistemului*[54], încadrată de Ch. Bettelheim în sfera planificării flexibile sau parţiale[55].

Soluţii prea multe la criza reală prin care trecea sistemul după un război devastator nu erau la îndemâna teoreticienilor sau practicienilor. Mulţi considerau că socialismul nu oferea soluţia ieşirii din criză. Între aceştia se remarcă în România profesorul V. Jinga, care afirma că „sistemul care se consideră moştenitorul natural şi legitim al capitalismului – *socialismul* – a avut perioade de ascensiune şi de regres paralele cu ascensiunea şi regresul sistemului al cărui loc se crede îndreptăţit să-l ocupe. *Socialismul* – completează economistul român – ivit în plină afirmare a capitalismului, la jumătatea secolului trecut (al XIX-lea, s.n.), atunci când acest sistem cucerea noi poziţii, consolidându-le în acelaşi timp şi pe cele vechi, s-a trezit îmbătrânind odată cu capitalismul. Vigoarei marxismului originar i-a urmat perioada criticistă, reformistă, care a împărţit socialismul doctrinar şi pe cel aplicat în multe tabere care luptă cu înverşunare una împotriva celeilalte"[56].

Victor Jinga s-a înscris pe linia promovată de Wilhelm Röpke, care a revendicat termenul de „cea de-a treia cale", mai exact *neocapitalismul* sau *neoliberalismul dirijat*. Deja se contura o zonă amplă de gândire între *capitalism* şi *socialism*, în care îi putem încadra pe Gromoslav Mladenatz[57], alături de Walter Lipmann, doctrinarul *neoliberalismului* şi al *New Deal*-ului american. Aceştia, dar şi alţii nu condamnau intervenţionismul statului în domeniul economiei private, cu condiţia să se păstreze conceptul de libertate. François Perroux propune „cea de-a treia cale" „în instituirea comunităţilor de muncă şi evidenţiază meritele capitalismului integral" propus de P. Berne de Chavannes[58].

---

[51] Stoica Gh. (1946), *Planul economic*, Tip. Miron Neagu, Sighişoara, p. 37.

[52] Dieterlen P. (1946), *Au-delà du capitalisme*, PUF, Paris, p. 314–321.

[53] Laufenburger H. (1939), *L'intervention de l'État en matière économique*, PUF, Paris, p. 27 şi urm.

[54] Hayek F.A. von (1939), *L'économie dirigée en régime collectiviste*, Librairie de Médicis, Paris, p. 32–33.

[55] Bettelheim C. (1946), *Les problèmes théoriques et pratiques de la planification*, PUF, Paris, p. 126–128.

[56] Jinga V. (1944), *Dincolo de burghezie şi capitalism*, Braşov, p. 61.

[57] Mladenatz G. (1944), *Neoliberalism*, Independenţa economică, nr. 1–4, p. 7–8.

[58] Chavannes P. Berne de (1940), *Introduction au capitalisme intégral*, Ed. Fernand Sorlot, Paris, p. 27 şi urm.

Cea „de-a treia cale” – de la Wilhelm Röpke la socialismul catolic[59] – s-a dovedit a fi doar o formulă flexibilă, cu multiple teorii intermediare, menite să pună în acord ideologiile cu climatul politic, economic şi social postbelic, fundamental deosebit de cel existent în perioada interbelică.

1.3. LEGISLAŢIA ŞI POLITICILE PUBLICE

Organizarea administrativ-teritorială, dincolo de dezbaterile aprinse privind un anume model de structurare a puterilor în stat, a contribuit la integrarea provinciilor istorice, la crearea pieţei naţionale, la recrearea statului, la consolidarea regimului democratic şi al monarhiei parlamentare.

Gândirea economică s-a ridicat, la rândul ei, la nivelul dezbaterii europene şi am analizat-o din perspectiva dialogului *liberalism-autoritarism*.

Între preocupările imediate de după 1918, specialiştii s-au confruntat cu definirea caracterului economiei naţionale. Teza care a întrunit majoritatea sufragiilor era că *România nu era menită să devină un stat industrial, dar nici să rămână aşa cum evoluase economic până la Primul Război Mondial, adică exclusiv agricol*. Esenţa tezei pleda pentru o economie complexă, agrar-industrială[60].

În conformitate cu acest caracter, industrializării i s-a rezervat un loc bine definit. Tipul de industrializare propus şi susţinut de politica economică a statului era axat pe specificitatea realităţilor social-economice din ţară, care permiteau valorificarea surselor de materii prime şi energie, prelucrarea superioară, industrială, a produselor agricole. Această strategie şi programele aplicate şi-au dovedit valabilitatea, căci, la sfârşitul deceniului al patrulea, economia României a devenit una agrar-industrială şi a demonstrat că industria constituie condiţia esenţială şi punctul de plecare al înaintării societăţii.

Forţele politice şi ştiinţifice progresiste au susţinut dezvoltarea şi modernizarea economiei bazate pe industrializare şi au elaborat politici economice adecvate.

S-au formulat şi evidenţiat concepte care vizau evitarea pierderilor de pe urma schimburilor comerciale neechivalente, prin modernizarea economiei, creşterea şi consolidarea industriei proprii spre a putea face faţă concurenţei, elaborarea unei legislaţii protecţioniste, sporirea rolului intervenţionist al statului şi creşterea contribuţiei ştiinţei în procesul de producţie, conducerea eficientă a

---

[59] Pirou G. (1934), *La crisi del capitalismo secondo gli economisti francesi,* în vol. *La crisi del capitalismo,* Sansoni, Firenze, p. 12.

[60] *Doctrinele partidelor politice*, Bucureşti, 1924, p. 303; Duca I.G. (1927), *Partidul Naţional Liberal, partid industrial*, Democraţia, nr. 4; Plătăreanu M. (1936), *Politica economică şi socială a României în trecut şi în cadrul legislaţiei actuale*, Bucureşti, p. 205; Zotta Constantin Gr. C., Tulceanu N. (1934), *Partidele politice din România, istoricul şi programele lor*, Bucureşti, p. 112.

acţiunilor în folosul capitalului naţional, colaborarea cu finanţa internaţională în interesul economiei româneşti[61].

Strategia dezvoltării de ansamblu a României a fost, fără îndoială, un succes. Rezultatele din economie nu s-au situat însă la nivelul abordărilor doctrinare, din cauza timpului scurt de aplicare a politicilor economice – de doar trei decenii; apoi a intervenit Marea Criză, războiul mondial şi tranziţia înspre economia de comandă, planificată.

Cu limitele amintite, România a evoluat în cadrul modelului occidental, cu o determinare vizibilă pentru modernizare şi reducerea decalajelor în dezvoltare.

La baza articulaţiilor complexului economic românesc în perioada 1918–1948 au stat legislaţia, instrumentele de intervenţie şi instituţiile.

Legislaţia, politicile agricole şi evoluţia agriculturii au fost tratate cu predilecţie în literatura de specialitate[62]. De aceea, vom enunţa doar sumar liniile strategiei de dezvoltare.

Comentariile şi analizele istoriografiei asupra reformei agrare şi a consecinţelor ei pentru săteni au fost pozitive. Cu toate acestea, bilanţul economiei româneşti la capitolul agricultură a fost modest. S-au dezvoltat şi modernizat fermele-model, unele proprietăţi mijlocii şi mari. Marea majoritate a gospodăriilor „de muncă” au fost lipsite de credite şi mijloace mecanizate. Se practica în continuare agricultura tradiţionalistă, de secol al XIX-lea, de subzistenţă în marea ei parte. Mitiţă Constantinescu conturează tabloul economic al unui rural puţin modernizat la scara ţării, supus unei puternice presiuni demografice din partea celor circa 4 mil. de săteni în plus în 1939 faţă de 1919. Puţini dintre aceştia au fost absorbiţi de procesul de industrializare. Sporul demografic impresionant la sate a stimulat procesul de fărâmiţare, vizibil mai ales la nivelul proprietăţii mici, „pitice”, de sub 5 ha, abia constituită prin legile de reformă din anii 1918–1921. Pulverizarea şi înstrăinarea acestor proprietăţi majoritare în România a fost accelerată de Marea Criză[63].

Sistemul cerealier s-a menţinut predominant de-a lungul întregii perioade – 82% din suprafaţa arabilă faţă de 6% păşuni, 3,2% culturi alimentare şi circa 2% industriale. În condiţiile tehnologiilor înapoiate, fără mecanizarea necesară sau rotaţia ştiinţifică a culturilor, s-a ajuns la secătuirea terenurilor şi la productivităţi foarte mici, mai cu seamă în gospodăria mică, aceasta nereuşind, în întreaga perioadă interbelică, să se ridice la nivelul mediei din 1911–1915 (tabelul 1.1).

---

[61] Saizu I. (1981), *Politica economică a României între 1922 şi 1928*, Bucureşti, p. 23 şi urm.

[62] Menţionăm câteva contribuţii dintr-o listă impresionantă: Madgearu V. (1995), *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Bucureşti (Ed. I, Bucureşti, 1940); Madgearu V. (1936), *Agrariarism, capitalism, imperialism*, Bucureşti; Garoflid C. (1938), *Structura proprietăţii mijlocii şi mari*, Bucureşti; Georgescu M. (1943), *Reforme agrare. Principii şi metode în legiuirile române şi străine*, Bucureşti; Ionescu-Şişeşti Gh., Cornătzianu N. (1937), *La réforme agraire en Roumanie et ses conséquences*, Bucureşti; Iorga N. (1929), *Evolution de la question rurale en Roumanie*, Bucureşti.

[63] Cipăianu Gh. (1933), *Organizarea şi încurajarea agriculturii în vederea sporirii producţiunii*, Imprimeria Independentă, Bucureşti.

Tabelul 1.1.

Producţia medie a principalelor cereale din România (q/ha)

Anul	Grâu	Porumb	Orz	Ovăz
1911–1915	12,2	13,7	10,4	9,4
1921	8,6	8,1	6,3	7,8
1922	9,5	8,9	11,8	10,1
1923	10,3	11,3	7,1	6,7
1924	6,1	10,6	3,6	4,9
1925	8,6	10,5	5,9	6,2
1926	9,1	14,4	10,9	10,7
1927	8,5	8,4	7,1	8,1
1928	9,8	6,2	8,6	8,8
1929	9,9	13,3	13,3	11,2
1930	11,6	10,2	12	10,6
1931	10,6	12,7	7,4	7,7
1932	5,3	12,5	8,2	8,1
1933	10,4	9,4	10,4	9,7
1934	6,8	9,7	5	6,8
1935	7,6	10,4	5,6	7,4
1936	10,2	10,7	10	10,5

Sursa: *Enciclopedia României*, vol. I, Ed. Fundaţia Regală, Bucureşti, 1938, p. 313.

Partidul Naţional Ţărănesc a continuat procesul legislativ în scopul modernizării agriculturii, dar şi al salvării ei de la dezastrul crizei: s-a realizat cadrul juridic pentru organizarea obştilor de arendare şi de cumpărare, s-a încurajat cooperaţia agricolă. În 1930, ministrul de la agricultură şi domenii, Gh. Cipăianu, consemna într-un raport că în agricultură îşi desfăşurau activitatea 1.374 de obşti de cumpărare, 128 de obşti de arendare şi 832 de cooperative pentru exploatarea proprietăţilor mici[64]. S-au promulgat *legile de conversiune a datoriilor agricole rurale şi urbane din 1932–1934* etc.

Privind *economia forestieră*, statisticile publicate de Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, de Casa Pădurilor, de oficiile societăţilor anonime de exploatare ne oferă date diferite de la an la an şi chiar pentru acelaşi an, privind suprafaţa împădurită a României[65]. Pentru anul 1922 este avansată cifra de 7.094.056 ha împădurite. Pentru anul 1929, statisticile indică 6.486.471 ha, confirmându-se o scădere a fondului forestier al ţării. Aceasta se datora ritmului tăierilor, reclamat de cererea din ce în ce mai mare de material lemnos necesar reconstrucţiei postbelice şi exportului, din cauza legilor de reformă agrară care au permis creşterea suprafeţelor agricole pe seama defrişărilor încurajate de lipsa

[64] *Ibidem.*

[65] În România nu s-a întocmit în perioada dintre cele două războaie mondiale o statistică generală a pădurilor sau o hartă a acestora, nici studii documentare asupra posibilităţilor reale de creştere a fondului forestier şi a rezervelor de material lemnos, a consumurilor interne şi a disponibilităţilor la export. De asemenea, nu s-au inventariat pădurile după natura proprietăţii, nu s-au conturat programe de activitate ale Casei Pădurilor care să denote o politică forestieră urmărită consecvent de stat.

sancţiunilor la delictele silvice[66]. Cifrele indicate pentru anii 1922 şi 1929 corespund procentual la 24,5–26% şi, respectiv, 22% suprafaţă împădurită în raport cu suprafaţa agricolă a ţării[67], plasând România pe poziţia a 12-a în Europa (raportat la 1.000 de locuitori)[68]. La nivelul zonei centrale şi sud-estice a continentului, România ocupa locul al treilea, după Polonia (9.062.000 ha suprafaţă împădurită) şi Iugoslavia (7.586.300 ha)[69].

După forma de proprietate, pădurile ţării aparţineau statului, inclusiv cele ale absenteiştilor, care trecuseră în patrimoniul acestuia. Cu o identitate distinctă erau înregistrate juridic *Fondul Religionar Ortodox din Bucovina*, fostul *Regiment de Grăniceri din Judeţul Bistriţa-Năsăud*, *Comunitatea de Avere din Caransebeş*, *Domeniile Coroanei*, *Eforia Spitalelor Civile din Bucureşti*, *Eforia Sf. Spiridon din Iaşi*, aşezămintele de binefacere, pădurile comunelor şi judeţelor, cele ale composesoratelor, episcopatelor, fideicomisurilor, bisericii şi şcolilor, moşnenilor şi răzeşilor, particularilor şi societăţilor anonime. Această ultimă categorie deţinea ponderea cea mai însemnată, adică 2.097.276 ha, respectiv 32,4% din total. Urma statul cu 1.942.000 ha (29,9%), judeţele şi comunele cu 681.197 ha (10,5%) şi composesoratele cu 655.707 ha (10,1%) etc.[70]

Din punctul de vedere al repartiţiei geografice, Transilvania deţinea primul loc, cu 59,1% din totalul fondului forestier, în timp ce Bucovina se situa pe aceeaşi poziţie din punctul de vedere al concentraţiei pe km^2.[71]

Calitatea materialului lemnos din pădurile ţării, văzută din cel puţin două aspecte – repartizarea pe clase de vârstă şi pe esenţe lemnoase[72] – indică o pătrime din suprafaţa împădurită ocupată de răşinoase, din care trei pătrimi improprii tăierilor, cu vârste sub cota perioadei de „revoluţie" optime la exploatare, de 80–100 de ani. Cererea mereu crescândă de material lemnos a fost alimentată prin tăieri abuzive. Societăţile de exploatare erau stimulate de profitul mare obţinut şi

---

[66] Vezi *Decretul-lege nr. 3097*; *Legea pentru reforma agrară din Oltenia, Muntenia şi Moldova*; *Legea de reformă agrară din Basarabia*; *Legea de înfiinţare de păşuni comunale din Vechiul Regat* din 24 septembrie 1920; *Legea pentru reforma din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş* din 30 aprilie 1921; *Legea pentru reforma agrară din Bucovina* din 30 iulie 1921. Vezi şi Constantinescu M. (1925), *L'évolution de la propriété rurale et la réforme agraire en Roumanie*, Bucureşti, p. 403–424. În această lucrare se apreciază că până în anul 1925 s-au expropriat 965.050 ha de pădure pentru crearea de islazuri comunale şi păşuni. Şi alte surse, ca, de exemplu, *Revista pădurilor* din 1926, p. 174–178, indică aceleaşi cifre. *Expunerea de motive la Proiectul de lege pentru organizarea Ministerului Agriculturii şi Domeniilor, Consiliul Superior al Agriculturii*, publicată în *Monitorul oficial*, Partea a III-a, *Dezbateri parlamentare*, nr. 88 din 2 iunie 1927, p. 2338–2362, indică 1,3 mil. ha de pădure destinate defrişării în vederea creării de păşuni comunale şi izlazuri.

[67] *Sylviculture dans la République Tchécoslovaque*, Prague, 1926, p. 13. Vezi şi *Monitorul oficial*, nr. 42 din 12 iunie 1930, p. 1458, şi lucrarea lui Miletici G., Colescu L. (1928), *Statistică economică internaţională*, Bucureşti, p. 64.

[68] *Monitorul oficial*, 1930, nr. 42, p. 1459.

[69] Miletici G., Colescu L., *op. cit*.

[70] *Monitorul oficial*, 1930, nr. 42, p. 1459; *Revista pădurilor*, XXXVI, 1924, p. 486.

[71] *Ibidem.*

[72] *Ibidem.*

favorizate de o legislaţie silvică săracă în sancţiuni. S-a ajuns la un dezechilibru pronunţat între creşteri şi tăieri, în favoarea celor din urmă.

Gravele deficienţe administrative şi de întreţinere au fost posibile şi din cauza politicii forestiere a statului român, inconsecvent atât în legislaţie, cât şi în practică. În deceniul al treilea s-au tăiat păduri pentru a căror regenerare erau necesari 120 de ani de investiţie şi muncă. Pentru celelalte categorii de păduri, conservarea şi regenerarea constituiau apanajul exclusiv al proprietarilor, care, preocupaţi de extinderea suprafeţelor agricole, au favorizat prin toate mijloacele defrişările. În acest scop au apelat la societăţile anonime, create fie de către finanţa particulară autohtonă, fie, mai ales, de cea străină, care au îmbinat exploatarea cu prelucrarea şi valorificarea.

*

Dezvoltarea industriei a obligat statul să intervină în reglementarea raporturilor dintre muncă şi capital, prin măsuri de protecţie socială şi de ocrotire a consumatorului (calitate, preţuri). Prin politicile financiare s-au urmărit consecvent circuitele monetare, schimbul de mărfuri şi valută cu străinătatea.

Planul de perspectivă legat de industrializarea ţării a vizat schimbarea caracterului predominant agricol al economiei. În acest scop s-a promovat un adevărat angrenaj legislativ, menit – gradual – să consacre integrarea economică a provinciilor istorice şi să rezolve multiplele aspecte legate de refacere, să clarifice statutul relaţiei creditor-debitor.

Legea economică a fost folosită pentru a crea instituţiile necesare aprovizionării cu maşini şi utilaje şi aşezării creditului industrial pe baze cât mai largi. Norma judiciară a conturat politica statului în materie de combustibili şi materii prime.

Elementele de strategie, alături de cele legate de stadiul dezvoltării jurisprudenţei economice din statele europene, se găsesc încorporate unitar în legislaţia industrială promovată de executivul românesc.

În anii 1918–1921 s-au adoptat 63 de legi, regulamente, decrete-lege, jurnale ale Consiliului de Miniştri de interes industrial. *Legea de încurajare a industriei naţionale din 1912* a fost extinsă la scara întregului organism naţional ca lege de bază.

Legislaţia a răspuns în mare parte necesităţilor obiective legate de refacerea, integrarea, dezvoltarea şi modernizarea industriei. Unele legi vizau însă interese partidiste. Amintim aici *Decretul-lege relativ la înfiinţarea unei societăţi anonime pentru dezvoltarea domeniilor minelor şi uzinelor Reşiţa, precum a minelor şi uzinelor statului de la Hunedoara şi Cugir*, promulgat de Cabinetul Averescu. Acest decret i-a nemulţumit pe liberali, preocupaţi să realizeze, în spiritul formulei „prin noi înşine”, naţionalizarea fostului capital inamic. Decretul-lege incriminat de PNL a condus la căderea Guvernului Averescu în decembrie 1921.

Venind la putere în ianuarie 1922, PNL l-a abrogat şi a prevăzut obligativitatea acţiunilor nominative pentru Reşiţa, o cotă parte de 60% pentru capitalul

românesc şi 2/3 din numărul membrilor Consiliului de administraţie şi din Comitetul de direcţie, preşedintele şi directorul general să fie cetăţeni români. Totodată, controlul şi supravegherea operaţiunilor economico-financiare ale Reşiţei intrau în atribuţiile unui comisar guvernamental.

Măsurile economice pregătite minuţios de liberali au atestat alăturarea intereselor de partid „pe direcţia cărora ataca opoziţia”[73] la interesele superioare, naţionale.

Programul economic „prin noi înşine” prevedea încurajarea industriei prin munca, iniţiativa şi capitalurile româneşti, prin unificarea legislaţiei, prin întărirea creditului, activizarea energiilor naţionale, creşterea producţiei şi apărarea avuţiilor ţării[74]. Erau o seamă de principii şi enunţuri de politică economică care vor fi încorporate în *Constituţia din 1923*[75].

Legea fundamentală a ţării a reflectat schimbările de structură din societate, inclusiv rolul sporit al statului în dezvoltarea economică. Constituţia a fost adoptată într-un moment în care reprezentanţii forţelor economice depăşiseră faza critică din anii refacerii, iar acum, în 1923, grupuri compacte din rândurile lor se lansau în direcţia consolidării poziţiilor economice şi politice.

Constituţia a exprimat, din punctul de vedere al articolelor economice, expresia trecerii în practică, pentru o lungă durată de timp, la etapa neoliberală de dezvoltare a ţării. În baza acesteia, legislaţia industrială adoptată în perioada imediat următoare a consacrat integrarea provinciilor istorice, depăşirea refacerii şi a venit în întâmpinarea „necesităţii de progres a naţiunii”[76].

Executivul a propus Parlamentului legile de bază ale industrializării României. Prima dintre ele a consacrat înfiinţarea Societăţii Naţionale de Credit Industrial în 1923[77], în timp ce alte patru din 1924 au transpus din domeniul juridic în cel practic art. 19 din Constituţie, prin *Legea energiei, Legea minelor, Legea regimului apei* şi *Legea comercializării.*

Legislaţia elaborată în timpul Guvernului I.I.C. Brătianu (1922–1926) a reuşit să contureze un program de stat în domeniul combustibilului[78] lichid, cu mai multe obiective: acela al preîntâmpinării controlului în proporţii majoritare al resurselor petroliere de către capitalul străin; al satisfacerii (chiar dacă nu în măsura dorită, din lipsa capitalurilor) implicării factorilor naţionali în valorificarea resurselor; stabilirea unei corelaţii optime între exploatarea izvoarelor de energie, în primul rând a petrolului, şi dezvoltarea tuturor compartimentelor economiei naţionale; încurajarea tendinţelor de valorificare

[73] Saizu I., *op. cit.*, p. 97–98.

[74] Arhiva Istorică Centrală, *Preşedinţia Consiliului de Miniştri,* dos. nr. 12/1922, f. 1–2; *Viitorul* din 22 aprilie 1922, p. 1.

[75] *Constituţia României din 1923*, adnotată de A. Lascarov-Moldovanu, S.D. Ionescu, Bucureşti, 1925.

[76] Vezi şi lucrarea Adămoiu I. (1930), *Puterea economică a României*, Institutul de Arte Grafice Ardealul, Cluj, p. 96.

[77] *Codul general al industriei cuprinzând legi industriale, miniere, muncitoreşti. Ghid practic al meseriaşului,* cu o prefaţă de ing. Cezar Petrescu, Bucureşti, 1938.

[78] *Monitorul oficial*, nr. 163 din 4 iulie 1924; nr. 106 din 11 iulie 1924; nr. 137 din 27 iulie 1924; Hamangiu C. (1927), *Codul general al României*, vol. XI-XII, 1922–1926, Bucureşti, p. 601-617.

superioară a zăcămintelor; întărirea capacităţii de apărare a statului; apărarea intereselor româneşti pe piaţa mondială[79].

Sub impulsul acestor obiective, economia s-a înscris pe traiectoria dezvoltării şi modernizării. Noua echipă guvernamentală a Partidului Poporului (Averescu, 1926–1927) şi apoi cea liberală (Vintilă Brătianu, 1927–1928) au continuat direcţiile de politică economică prefigurate în ianuarie 1922.

Chiar dacă vom consacra un capitol dezvoltării economice, rezumăm şi aici creşterea numărului de întreprinderi în 1928 faţă de 1923 cu 35%; forţa motrice utilizată cu 25%; valoarea producţiei cu 146%; combustibilul cu 37%; personalul ocupat cu 26%; materia primă utilizată cu 128%[80].

Au urmat în evoluţia capitalistă a ţării anii 1929–1932, care coincid cu începutul şi, respectiv, punctul cel mai ridicat al Marii Crize. Perioada este marcată din punct de vedere ideologic de concepţiile economico-politice ale PNŢ, devenit partid de guvernământ.

După 10 noiembrie 1928, o întreagă legislaţie şi-a propus să introducă în economie postulatele de reazem ale programului de politică economică elaborat de acest partid. Se viza, în ansamblu, constituirea complexului economic naţional, axat pe dezvoltarea agriculturii şi a industriilor aflate în strânsă legătură cu ea şi cu apărarea naţională. Organizarea producţiei izvoarelor de energie era prevăzută să se realizeze cu maximum de randament şi în raport cu utilitatea pentru economia naţională, încurajându-se iniţiativa capitalurilor private. În ceea ce priveşte colaborarea economică cu capitalul străin, prin „politica porţilor deschise”, PNŢ prevedea o cât mai largă participare a acestuia, alături de capitalul autohton, la dezvoltarea forţelor productive ale ţării.

Pe aceste direcţii s-a promovat o legislaţie bine reprezentată numeric, dar nu şi unitară. Cauzele hiperactivităţii legislative se explică prin divergenţele de opinii în rândul numeroaselor facţiuni şi echipe guvernamentale ale PNŢ.

În anul 1929 s-au promulgat 19 legi şi şase regulamente de aplicare. Toate au fost pregătite în anii opoziţiei şi au reflectat fidel programul şi doctrina partidului. Sunt reprezentative în cadrul pachetului legislativ *Legea pentru organizarea şi administrarea pe baze comerciale a întreprinderilor şi averilor publice*[81], *Legea de stabilizare monetară* şi *Legea pentru modificarea legii minelor din 4 iulie 1924*[82]. Aceasta din urmă promovează principiile de politică minieră ale PNŢ, diferite de concepţia PNL[83].

---

[79] Păun N. (1980), *Aspecte ale problemei capitalului străin în industria petrolului din România înainte şi după legea minelor din 1924*, Studia UBB, Historia, p. 38–54; Buzatu Gh. (1981), *România şi trusturile petroliere internaţionale până la 1929*, Iaşi, p. 272; Buzatu Gh. (1982), *Petrolul – o dimensiune a relaţiilor externe ale României în perioada 1918–1924. Lupta împotriva penetraţiei monopolurilor străine*, Revista de istorie, vol. 35, nr. 1, p. 5–33; Axenciuc V. (1977), *Unificarea organismului economiei naţionale şi refacerea economică postbelică a României*, Revista de istorie, vol. 30, nr. 5, p. 931–947; Bathory L. (1980), *Capitalul străin în industria minieră a României între anii 1924–1929*, Marisia, p. 247–262.

[80] Manoliu F.M. (1939), *Politica preţurilor în economia românească*, Bucureşti, p. 31–32.

[81] *Monitorul oficial*, nr. 62 din 16 martie 1929.

[82] *Ibidem*, nr. 71 din 28 martie 1929.

[83] Ştirban M., Păun N. (1991), *Continuitate şi schimbare în structurile instituţionale din România în anii 1940–1947*, Studia historia, 36, nr. 1–2, p. 101.

Politica minieră, în accepţiunea acestui partid, trebuia să organizeze valorificarea zăcămintelor, să extindă domeniul minier al statului prin stimularea prospecţiunilor şi mai ales prin condiţionarea exploatării terenurilor cunoscute cu lucrări de explorare a altora noi[84]. Din lege se degajă preocuparea legiuitorului pentru constituirea rezervelor de stat. Se acorda tratament egal capitalurilor străine şi celor româneşti, se preciza principiul libertăţii comerţului intern, al exportului de ţiţei, în condiţiile în care conductele rămâneau ale statului[85].

Capitalurile străine nu s-au folosit de dispoziţiile legii, mai mult, unele dintre societăţile existente în ţară şi-au repatriat o parte din bunuri (devize, averi mobiliare) în ţările de origine. Aceste operaţiuni au fost estimate în epocă la circa 10 mld. lei[86].

În anul 1930, al doilea Guvern Iuliu Maniu, cu acelaşi Virgil Madgearu la Ministerul de Industrie şi Comerţ, a depus în Parlament alte două importante legi privind resursele energetice ale ţării – *Legea energiei*[87] şi *Legea Regiei Monopolului de Gaz Metan*[88]. Prima, preluând tezele realiste, valoroase, din legea promulgată în 1924 de liberali, va merge mai departe pe linia progresului economic, prin proclamarea principiului raţionalizării energiei convenţionale – prin amenajarea bazinului hidrografic, izvor de energie inepuizabil, şi prin utilizarea combustibililor solizi inferiori. Se declara necesitatea „cruţării în avantajul economiei naţionale a combustibililor superiori şi evitarea transporturilor inutile”[89]. Relativ la transporturi, au fost introduse precizări referitoare la reţelele de transport şi de distribuţie. Primele erau tratate ca o concesiune de stat, cele din a doua categorie, ca una comunală. Concesionarea era posibilă cu respectarea noului cadru juridic din *Legea pentru organizarea şi administrarea pe baze comerciale a avuţiilor publice din martie 1929*.

În anul 1931 s-au promulgat 26 de legi şi nouă regulamente de aplicare din iniţiativa Guvernelor G. Mironescu şi N. Iorga-C. Argetoianu. În primul guvern şi trei luni din al doilea, ministru de industrie şi comerţ a fost Mihail Manoilescu, urmat de inginerul N. Vasilescu-Karpen, până la sfârşitul Guvernului Iorga. Legislaţia adoptată acum nu a mai urmărit perspectiva industrializării, ci s-a vrut o puternică pârghie intervenţionist-statală pentru depăşirea crizei economice. Prin *Legea pentru încurajarea întreprinderilor producătoare de ţiţei*[90], autoritatea publică şi-a asumat rolul de decizie în politica combustibilului, a intervenit energic în sprijinul industriilor de bază, adică al acelora de importanţă economică deosebită sau care interesau apărarea naţională, în conformitate cu *Legea pentru garantarea de către stat a obligaţiunilor emise de către societăţile industriale româneşti*[91].

---

[84] *Ibidem*.
[85] *Monitorul oficial*, nr. 56 din 31 martie 1929.
[86] Ştirban M., Păun N., *op. cit.*, p. 101–102.
[87] *Monitorul oficial*, nr. 148 din 7 iulie 1930.
[88] *Ibidem*, nr. 197 din 3 septembrie 1930.
[89] *Ibidem* (*Expunerea de motive*).
[90] *Monitorul oficial*, nr. 171 din 27 iulie 1931.
[91] *Ibidem*, nr. 302 din 29 decembrie 1931.

În cursul anului 1932, legislaţia industrială s-a îmbogăţit cu alte 20 de legi, un decret-lege şi şase regulamente. Ele au fost emise de Cabinetul Iorga, de cele două Guverne Al. Vaida-Voievod şi de Guvernul Iuliu Maniu. Semnalăm ca ministru la industrie şi comerţ în Guvernul Iorga pe I. Lugojianu, urmat de Virgil Madgearu în timpul lui Vaida şi din nou Lugojianu în Guvernul Maniu. Dintre măsurile legislative, s-a impus *Jurnalul Consiliul de Miniştri*, prin care Regia Mixtă Uzinele Metalurgice Copşa-Mică-Cugir a trecut la Ministerul Apărării Naţionale[92].

În 1933 s-au votat 16 legi şi 12 regulamente de interes industrial. Guvernul Vaida, cu Lugojianu la industrie, s-a preocupat, ca şi echipele anterioare, să ajute industriile de bază, miniere şi metalurgice, în primul rând pe cele ale statului, în efortul lor de a depăşi criza economică. Astfel, Parlamentul a votat *Legea pentru autorizarea regiilor publice comerciale ale întreprinderilor miniere şi metalurgice de stat din Transilvania să contracteze un împrumut la BNR în valoare de 114 mil. lei*[93].

Legislaţia economică promovată din iniţiativa guvernelor PNŢ şi de Guvernul Iorga-Argetoianu şi-a găsit în practica economică un important câmp de acţiune, contribuind la depăşirea crizei. Totodată, s-au fixat direcţiile intervenţioniste în economie, care se vor accentua în perioada imediat următoare.

Sarcinile susţinerii economiei în efortul de a depăşi criza au revenit, prin rezultatul alegerilor din noiembrie 1933, Partidului Naţional Liberal.

Nu s-au înregistrat prin legislaţie discontinuităţi sau rupturi, afirmaţie aparent paradoxală, dacă avem în vedere că, programatic, elementele de politică economică promovate de liberali aveau doctrinar alte puncte de sprijin. Desigur, putem vorbi de nuanţe, de corecturi aduse de noua formulă politică de guvernământ faţă de ceea ce s-a înregistrat în anii 1929–1933. De pildă, regiile autonome – punctul forte al PNŢ – au fost trecute la ministerele de profil, ca simple administraţii comerciale, servicii şi direcţii ce urmau să se conducă după norme comerciale, prin derogare de la *Legea contabilităţii publice*[94]. Prin *Legea pentru utilizarea personalului românesc în întreprinderi*[95] s-a încercat să se revină la politica de rezistenţă faţă de capitalul străin. Era, în fapt, reactualizarea unui principiu, deoarece legii din 1934 i-a lipsit până în preajma celui de-al Doilea Război Mondial un regulament de aplicare. *Legea minelor* promulgată de PNŢ în 1929 a suferit şi ea modificări, prin introducerea unor articole noi referitoare la dreptul de preemţiune acordat statului la cumpărarea metalelor preţioase[96].

Guvernul liberal Gheorghe Tătărăscu a dezvoltat legislaţia intervenţionistă şi a întărit dispoziţiile în vigoare de protejare a industriei naţionale, a continuat politica investiţiilor de stat alocate cu precădere în ramurile macrometalurgice. Au

[92] *Ibidem*, nr. 156 din 6 iulie 1932.
[93] *Ibidem*, nr. 97 din 28 aprilie 1933.
[94] *Ibidem*, nr. 102 din 4 mai 1934.
[95] *Ibidem*, nr. 161 din 16 martie 1934.
[96] *Ibidem*, nr. 94 din 20 aprilie 1935.

fost stimulate legislativ întreprinderile care aveau în lucru comenzi pentru stat, prin avansuri, credite preferenţiale la BNR, degrevări fiscale etc. Noile măsuri de încurajare a industriilor, în plus faţă de cele ale legii din 1912 în vigoare, au condus la crearea de ramuri cu înaltă tehnicitate – electrotehnică, aviatică. Amintim pentru importanţa lor *Legea pentru autorizarea Regiei Autonome CFR de a încheia tranzacţii cu fabricile de material rulant Reşiţa, Unio, Malaxa, Romlac, Lemaître, Franco-Română*[97], *Legea pentru mutarea fabricilor Astra, prima fabrică română de vagoane şi motoare SA, şi Unio, fabrică de vagoane SA, la Braşov*[98]. S-a fixat prin lege aportul statului la Uzinele Copşa-Mică-Cugir[99], s-au legiferat avantaje pentru înfiinţarea de fabrici cu produse nefabricate până acum în ţară[100]. Un act normativ cu un caracter predominant intervenţionist a fost *Decretul-lege pentru reglementarea şi controlul cartelurilor din 10 mai 1937*.

În ţările occidentale se putea vorbi la acea dată de o politică a industriilor prin legile din Franţa, Anglia, Belgia, Olanda, Elveţia, Austria şi Statele Unite.

O legislaţie specială a trusturilor şi cartelurilor s-a promulgat în Europa Centrală începând cu Germania în 1923. (În Polonia, Cehoslovacia, Ungaria şi Bulgaria, legislaţia în domeniu s-a inspirat din cea germană.) Regimul cartelurilor a prezentat unele particularităţi în Italia. Aici sindicalizarea industriilor a fost văzută ca mijloc de control al statului şi premisă menită să accelereze raţionalizarea şi coordonarea activităţii lor de către acesta (legile din 1926 şi 1932).

Consiliul Superior al Cartelurilor de pe lângă MIC avea rol consultativ. Cu ajutorul Direcţiei Industriei, MIC şi-a creat posibilităţi concrete de supraveghere a preţurilor, sancţiuni care puteau merge până la desfiinţarea cartelurilor. Deosebit de important este art. 24 pentru noua politică intervenţionistă, de dirijare de către stat a investiţiilor industriale în funcţie de interesele superioare ale ţării. „În scopul controlului funcţionării industriilor, al raţionalizării producţiei, precum şi pentru interesele apărării naţionale, nicio fabrică nu se poate instala, mări sau muta decât cu autorizaţia prealabilă a Ministerului Industriei şi Comerţului […]. Respingerea cererii de înfiinţare a unei fabrici se face prin decizie ministerială. Acelaşi regim se aplică şi fabricilor existente, în caz de mărire a instalaţiilor sau de mutare totală, parţială”[101].

Cu toată intensificarea procesului de concentrare a capitalului şi producţiei, de formare a monopolurilor, consacrate juridic prin decretul-lege de mai sus, în special în industria grea, extractivă şi prelucrătoare, România nu a devenit o ţară cu o structură monopolistă.

În consens cu principiul centralist dominant în *Constituţia din februarie 1938*, în iunie 1938 a fost organizat Consiliul Superior Economic[102]. Acesta avea atribuţii de organizare a economiei, de raţionalizare şi valorificare a producţiei, de

[97] *Ibidem*, nr. 101 din 4 mai 1936.
[98] *Ibidem*, nr. 132 din 10 iunie 1936.
[99] *Ibidem*, nr. 177 din 1 august 1936.
[100] *Ibidem*, nr. 163 din 11 mai 1937.
[101] *Codul general al industriei...*, p. 40–45.
[102] *Monitorul oficial*, nr. 81 din 7 aprilie 1938; nr. 235 din 10 octombrie 1939.

coordonare a politicii schimburilor şi a celei fiscale, de avizare prealabilă a proiectelor de legi economice, a tratatelor şi convenţiilor cu ţările străine etc. În octombrie 1939, prin *Decretul-lege pentru modificarea şi completarea decretului referitor la reglementarea şi controlul cartelurilor*, a fost introdusă sindicalizarea obligatorie a industriilor[103].

Au sporit măsurile de intervenţie şi control din partea statului în politica generală a combustibilului şi a materiilor prime, prin înfiinţarea (*Decretul-lege din ianuarie 1940*) Comisariatului General al Petrolului de pe lângă Ministerul Economiei Naţionale[104].

Legislaţia industrială adoptată la sfârşitul perioadei interbelice, instituţiile nou create cu atribuţii de control şi reglementare erau indici fermi ai hotărârii statului român de a-şi consolida poziţia de „actor" economic cu precădere în cadrul industriei strategice, ai continuării procesului iniţiat după 1918 de schimbare a caracterului economiei în favoarea industriei şi serviciilor şi de folosire a resurselor economice disponibile pentru modernizarea şi dezvoltarea unei economii aflate în situaţia iminentă de a-şi proba capabilităţile în cadrul unui nou război mondial.

Aspecte ale politicii comerciale

Mai toate partidele au prevăzut în programele lor economice activităţi şi măsuri legate de refacerea şi integrarea comerţului la nivelul pieţei naţionale unice create după Marea Unire şi încadrarea în cea general europeană.

Camerele de comerţ şi industrie au avut, la rândul lor, un rol important în activitatea de comerţ. Ele au fost înfiinţate în 1864 în vechea Românie şi în 1850 în Transilvania şi au fost reorganizate de mai multe ori. *Legea din 1925*, la art. I, preciza că ele „sunt instituţii publice create în vederea apărării şi susţinerii intereselor comerţului şi industriei şi a reprezentării lor în stat", fiind în acelaşi timp organe consultative şi administrative chemate să contribuie la progresul economic în armonie cu interesele generale ale ţării[105].

În anul 1937, numărul camerelor a ajuns la 51. În acel an, director general al Uniunii era comerciantul Ch. Cristodorescu, iar preşedinte Osiceanu. Din conducere făcea parte şi P. Niculescu Ritz – preşedintele Sfatului Negustoresc Central.

Activitatea camerelor de comerţ şi industrie este consemnată în trei volume publicate în 1936, cu ocazia celor zece ani de la înfiinţare. Camerele au solicitat guvernului în fiecare an, pentru buna desfăşurare a comerţului: 1) diminuarea fiscalităţii excesive, prin desfiinţarea cotelor adiţionale, scăderea impozitului progresiv pe venitul global, a celui pe lux şi cifra de afaceri, a taxelor de timbru, a impozitelor proporţionale, a taxelor şi contribuţiilor maxime comunale, reducerea impozitelor către stat, judeţ şi comună; 2) adaptarea tarifelor de transport la nivelul preţurilor mărfurilor; 3) abrogarea parţială în activitatea de comerţ a legilor privind repaosul duminical şi durata muncii, contractele de muncă şi asigurările sociale; 4) organizarea raţională a producţiei industriale în scopul ieftinirii şi îmbunătăţirii

[103] *Ibidem*, nr. 248 din 16 octombrie 1939.

[104] *Ibidem*.

[105] A 21-a Adunare generală a UCCI, 4–5 iunie 1937, *Revendicările comerţului şi industriei pentru consolidarea reprizei economice*, Bucureşti, p. 57–83.

calităţii produselor; 5) asanarea creditului printr-o legislaţie adecvată; 6) respectarea contractelor statului cu furnizorii, lichidarea creanţelor mai vechi, achitarea la timp a facturilor; 7) revizuirea tarifelor vamale; 8) asanarea datoriilor agricole mai vechi, fără a fi afectate interesele comerţului[106].

Spre deosebire de comerţul intern, lăsat la liberul joc al agenţilor economici, în domeniul relaţiilor economice cu străinătatea, statul a intervenit consecvent de-a lungul întregii perioade interbelice.

Strategia în acest sector a ţinut seama, mai mult decât în cel industrial sau agricol, de mecanismul schimburilor internaţionale, de politicile economice aplicate de alte state, mai ales europene.

Până la Marea Criză, activitatea legislativă a fost caracterizată de efortul unificării măsurilor relative la funcţionarea organelor reprezentative ale comerţului exterior, de menţinerea izvoarelor de venit ale ţării la un nivel corespunzător, de valorificarea capitalului naţional. S-au urmărit prin textele de lege revenirea treptată la libertatea schimburilor, limitarea importului articolelor de lux, apărarea consumatorilor de preţurile de speculă.

Cadrul juridic în care s-a desfăşurat comerţul exterior al ţării l-au constituit tarifele vamale, convenţiile, acordurile şi aranjamentele comerciale. În locul tratatelor antebelice denunţate, România a încheiat imediat după război, prin schimburi de note, înţelegeri provizorii cu Austria, Spania şi Ungaria. Tot acum a semnat convenţii comerciale cu Cehoslovacia, Polonia şi Turcia, a abrogat legea relativă la aplicarea clauzei naţiunii celei mai favorizate mărfurilor importate din Statele Unite, a aderat la Convenţia de la Geneva pentru simplificarea formalităţilor vamale[107].

Primele elemente de strategie guvernamentală pe termen lung în domeniul comerţului exterior sunt vizibile începând cu 1929 şi se referă la regimul schimburilor cu străinătatea, sub cele două aspecte: fluxul de mărfuri şi decontările plăţilor internaţionale.

Politica relaţiilor comerciale cu alte state – modestă şi puţin vizibilă în comparaţie cu alte politici economice – se explică prin: a) locul minor deţinut în circuitul economiei mondiale; România era o ţară europeană cu economie agrar-industrială (începând cu 1938–1939), furnizoare de materii prime şi produse agricole, uneori de semifabricate, şi cu o piaţă de desfacere pentru produsele manufacturate, maşini în special; b) statutul de ţară debitoare ne găsea în situaţia de a negocia continuu împrumuturi pe pieţele financiare, cu rezultate nu întotdeauna avantajoase; c) poziţia geopolitică şi economică a ţării noastre a fost disputată de un Occident tradiţional, care a făcut prea puţin pentru a-şi menţine şi consolida avantajele, şi o Germanie agresivă, dinamică, care şi-a propus să controleze spaţiul economic al Europei Centrale, vizând poziţii dominante inclusiv în România.

În plus, în anii crizei, cadrul legislativ al schimburilor economice externe a trebuit să ţină seama de imensa datorie publică, de respectarea angajamentelor şi

[106] *Ibidem*.

[107] Bădulescu V. (1945), *Tratat de politică comercială, comerţ exterior şi schimburi comerciale*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, p. 210.

obligaţiilor financiare asumate de stat şi de particulari, respectiv de asigurarea mijloacelor necesare restituirii acestor datorii contabilizate de Casa Autonomă a Monopolurilor şi de alte servicii ale datoriei externe.

În perioada 1934–1938 s-a cristalizat o nouă concepţie de politică comercială, care evidenţia, pe lângă asigurarea resurselor valutare necesare achitării obligaţiilor externe, şi dezvoltarea şi europenizarea mai accelerată a economiei, reorientarea schimburilor cu străinătatea pe criterii de eficienţă. Era însă târziu, în condiţiile în care Occidentul, marcat de spectrul războiului, a abandonat practic zona central-europeană şi răsăriteană, lăsând larg loc Germaniei.

În momentul în care ministrul Ioan Gigurtu a semnat acordul economic româno-german în martie 1939[108], se prefigura etapa finală a rezistenţei economice, dar şi politice a României, la care a renunţat în vara lui 1940, după cucerirea Franţei de către al III-lea Reich.

Revenind la intervenţia statală în raporturile economice externe, ea a fost temeinic susţinută tactic şi strategic începând cu anii crizei economice. Astfel, în februarie 1932, s-a creat Oficiul de Compensaţii pe lângă BNR, în vederea lichidării creanţelor cu ţările care introduseseră controlul devizelor şi plăţilor în relaţia cu ţara noastră. Nu s-a rezolvat stoparea exodului de devize şi, de aceea, la 24 octombrie 1932, prin *Hotărârea Consiliului de Miniştri, s-a autorizat instituirea regimului contingentării în România*. Transferurile către străinătate au creat serioase dificultăţi bugetului de stat. Datoria publică a ţării a ajuns în aprilie 1935 la 80,4 mld. lei stabilizaţi. Pe lângă această imensă sumă, trebuie să avem în vedere şi datoriile autorităţilor şi comunelor care nu au intrat în calculul serviciului datoriei publice a statului. Dacă adăugăm şi arieratele (datorii ale particularilor) estimate la 14 mld. lei stabilizaţi, avem imaginea alarmantă a îndatorării ţării. Corelat cu datoria publică, s-a ajuns la o situaţie nouă, a balanţelor comerciale deficitare, necunoscute până atunci[109].

Criza a antrenat deficite, retragerea plasamentelor, a depozitelor şi a capitalurilor străine, preţuri tot mai mici pe piaţa mondială la materiile prime exportate de România – petrol, cereale şi lemn – şi relativ mari la produsele industriale importate. S-au creat grave dezechilibre în balanţa comercială şi de plăţi. Potrivit aprecierilor din epocă, s-a ajuns la situaţia în care soldul balanţei comerciale era insuficient pentru achitarea cuponului datoriei externe, a cheltuielilor regiilor autonome, a legaţiilor şi a altor servicii ale statului. Adăugăm la această conjunctură nefavorabilă şi politica comercială ezitantă din anii 1930–1931. În timp ce mai toate statele europene au suspendat în cursul verii şi toamnei din anul 1931 convertibilitatea biletelor şi au trecut la centralizarea comerţului cu devize[110], ţara noastră a continuat să practice, în detrimentul propriilor sale interese, până în mai 1932, libertatea deplină a tranzacţiilor internaţionale şi convertibilitatea biletului de bancă.

---

[108] Niri A. (1965), *Istoricul unui tratat înrobitor. Tratatul economic româno-german din 23 martie 1939*, Bucureşti, p. 85 şi urm.

[109] *Nouvelle revue d'Hongrie*, 1935, 28, nr. 4, Budapesta, p. 583.

[110] Arhivele Băncii Naţionale a României, *Fond Studii*, dos. nr. 5/1934–1938, ff. 27–29.

Cu mici modificări intervenite în anii 1935[111] şi 1937[112], legea din 30 septembrie 1932 a rămas în vigoare până în anul 1938, când s-a aplicat noul regim de negociabilitate parţială a devizelor. El a fost determinat de dirijarea cu prioritate a exportului către ţări cu valută forte. Pentru a stimula această orientare, se lăsa la latitudinea exportatorilor de cereale o parte din devize (30%)[113] ce puteau fi folosite pentru efectuarea importurilor[114].

Concomitent cu îndrumarea exportului de produse agricole către Occident, prin noua lege s-au introdus restricţii la importurile din Germania, în concordanţă cu mai generala politică de rezistenţă economică de până la *Tratatul economic din 1939*.

Jurnalul Consiliului de Miniştri din august 1938 lăsa la dispoziţia importatorilor cele 30% din devize, independent de cotele individuale la care solicitantul avea dreptul prin legiuirile anterioare.

În anul 1939 s-au produs mutaţii în structura schimburilor internaţionale, datorate izbucnirii războiului. Noua configuraţie a afectat politica comercială a statului român.

La 23 martie 1939, s-a încheiat la Bucureşti *Tratatul economic româno-german* care, urmat de altele în 1940 şi 1941, va antrena România în sistemul economic al Axei.

Din analiza principalelor aspecte de politică economică comercială, se constată lipsa unei strategii coerente în domeniu. Această carenţă a fost parţial suplinită de interesul permanent al statului român de a obţine prin măsuri, unele eficiente, disponibilităţi valutar-financiare necesare plăţii datoriei publice, modernizării şi dezvoltării instituţiilor.

Politica transporturilor

Politica transporturilor iniţiată după 1918 a fost dominată de efortul de a reface capacităţile existente şi a le dezvolta în concordanţă cu nevoile naţionale social-economice, strategice, politice ale statului unitar român, de a constitui într-o concepţie coerentă – administrativă, tehnică şi economică – reţeaua de comunicaţii şi de a o orienta potrivit cu direcţiile noi de trafic.

Guvernele au urmat o politică tradiţională în domeniul transporturilor, concentrându-se asupra căilor ferate, care aveau precădere asupra celorlalte mijloace atât prin răspândirea lor, cât şi prin posibilităţile de trafic. În celelalte sectoare de transport, progresele timpului nu au fost sistematic introduse şi susţinute. Este adevărat, s-au inaugurat primele trasee aeriene, s-a înfiinţat o fabrică de avioane, s-au construit primele hidroavioane, s-au făcut proiecte privind electrificarea unor linii CFR şi modernizarea parcului feroviar, maritim şi fluvial, ca şi cel al reţelei de şosele.

---

[111] *Monitorul oficial*, 1932, nr. 230 din 1 octombrie, p. 5706–5707.
[112] *Ibidem*, 1935, nr. 89 din 15 aprilie, p. 2845.
[113] *Ibidem*, 1937, nr. 155 din 9 iulie, p. 6176.
[114] *Ibidem*, 1938, nr. 201 din 31 august, p. 2408.

În gândirea şi practica feroviară s-a ţinut cont de-a lungul deceniului al treilea de necesitatea stringentă a refacerii[115]. După o statistică oficială din luna septembrie 1919, dintr-un total de 2001 locomotive aflate pe teritoriul Vechiului Regat, al Basarabiei şi Bucovinei, doar 572 erau utilizabile, 1429 fiind imobilizate pe linii sau în ateliere. Aceasta însemna că, dacă înainte de război o locomotivă deservea 460 km, în septembrie 1919 îi reveneau 943 km[116]. În Transilvania, încălcând prevederile *Convenţiei de la Belgrad*, autorităţile maghiare, în retragerea lor, au dus cu ele şi o mare parte a materialului rulant[117]. Multe vagoane şi locomotive erau defecte. După unele informaţii, în decembrie 1918, pe teritoriul administrat de Consiliul Dirigent, doar 50 de locomotive erau în funcţiune[118].

Paralel cu eforturile care se cereau făcute de către stat în vederea refacerii şi sporirii parcului rulant[119], trebuiau depăşite şi greutăţile care decurgeau din faptul că provinciile unite cu România aveau tipuri diferite de cale ferată şi material rulant[120] şi norme proprii de exploatare. În plus, în timp ce în vechea Românie căile ferate aparţineau statului, în Transilvania erau şi căi ferate particulare, construite de societăţi pe acţiuni[121].

Având în vedere toate aceste probleme, statul român şi-a propus într-o primă etapă, cea din deceniul al treilea, să le soluţioneze corespunzător noului organism economico-social naţional, urmând ca într-o a doua etapă să extindă şi să modernizeze reţeaua feroviară[122]. În 1939, lungimea căilor ferate române în exploatare a ajuns la 11.410 km (faţă de 11.100 km în 1928). A crescut parcul de locomotive. Corespunzător, a crescut numărul de vagoane de la 56.005 la 63.420 în 1939[123]. Legat de creşterea parcului de material rulant, nevoile de transport ale economiei naţionale au fost mai bine reprezentate, dar nu în pas cu cerinţele. În 1928 s-au vehiculat pe CFR 21.901.299 tone de mărfuri (interior, export/import şi tranzit), iar în 1939, 27.783.000 tone, pentru aceleaşi servicii[124].

Preocupările statului pentru celelalte compartimente de transport au fost reduse. Căile rutiere, pe care se scurgeau până la staţiile CFR şi porturi aproape întreaga producţie agricolă, un însemnat volum de mărfuri industriale şi care

---

[115] Bădulescu V., *op. cit.*, p. 368–370.

[116] *Ibidem*, p. 385.

[117] *Monitorul oficial*, 1929, nr. 166 din 30 iulie 1929, p. 5809 şi urm.

[118] Botez C., Urmă D., Saizu I. (1977), *Epopeea feroviară românească*, Bucureşti, p. 448; vezi şi Cebuc A., Mocanu C. (1967), *Din istoria transportului de călători din România*, Bucureşti.

[119] Ionescu I.D. (1920), *Căile ferate în perioada de tranziţie*, Analele statistice şi economice, nr. 1, p. 18.

[120] *Monografia economică a regiunii Cluj*, Partea VII, *Transportul feroviar*, Cluj, 1958, p. 24 (Lucrare în mss. la Direcţia Regională CFR Cluj-Napoca).

[121] Boilă R. (1929), *Consiliul Dirigent*, în vol. *Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul, 1918–1928*, vol. I, Cluj, p. 98.

[122] Iancu Gh. (1981-1982), *Preocupările Consiliului Dirigent în domeniul comunicaţiilor,* Marisia, nr. 11–12, p. 373–390.

[123] Arhiva Istorică Centrală, *Fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri*, dos. nr. 8/1923, ff. 211–242.

[124] Vasile O. (1922), *Căile de comunicaţie şi transporturi*, Cluj, p. 19.

reprezentau mijlocul de transport cel mai răspândit în ţară, au fost neglijate de factorii de decizie. În *Expunerea de motive la Legea drumurilor din 1929* se menţiona că cei 106.083,993 km de artere rutiere totale – raportaţi la suprafaţa ţării – corespundeau relaţiei cca 400 metri liniari pentru fiecare kilometru pătrat, din care: pietruiţi 162 m.l., adică în stare bună, 135 m.l. mediocră şi rea şi 103 m.l. sub formă de terasament şi drum natural[125]. Aceste date evidenţiază un ritm de dezvoltare mult prea lent înregistrat de transportul rutier din ţara noastră în comparaţie cu majoritatea statelor europene a căror medie de şosele/km^2 de suprafaţă era de 1.000 m.l./km^2. Sumele alocate de la buget pentru întreţinerea şi construcţia drumurilor publice au fost mici în toţi anii. Între 1923 şi 1929 s-au aprobat 532.152.000 lei, adică o medie anuală de 76.022.000 lei corespunzătoare acoperirii a 10% din necesităţile reale de transport şi a creşterii numărului de vehicule şi autovehicule (1.889 de autovehicule în 1923 şi 33.954 în 1939)[126].

În deceniul al patrulea, situaţia nu a cunoscut o schimbare evidentă. La lungimea totală a arterelor rutiere existente în 1929, s-au mai adăugat încă 208 km, creştere nesemnificativă dacă o raportăm la avântul economiei naţionale din acel deceniu.

Politica rutieră a statului a pus accent nu atât pe extinderea reţelei, ci pe relativa ei modernizare. Din acest unghi de abordare, consemnăm unele realizări: s-au construit 43.258 de poduri, s-au asfaltat 1.791,2 km de drumuri, marea majoritate din categoria celor naţionale; a crescut ponderea drumurilor pietruite în toate categoriile, s-a accentuat grija pentru întreţinerea lor, scăzând numărul de kilometri în stare mediocră şi rea. Au fost măsuri de modernizare aplicate predilect pe rute de interes economic, strategic şi turistic. Pe acestea, numărul autocamioanelor (7.015), a tractoarelor (1.718), autocisternelor (322) a fost net superior faţă de 1929[127]. Pe marea majoritate a drumurilor ţării însă, circulau în anul 1939 numeroase căruţe şi, ceea ce este mai grav, în zonele submontane şi de munte, în perioada anotimpului rece, drumurile deveneau impracticabile chiar şi pentru aceste mijloace de transport. Comunicaţiile pe apă, la fel ca şi cele rutiere, au ocupat o pondere periferică în politica transporturilor. Măsurile de regularizare şi canalizare a apelor, de modernizare a utilajului portuar, de organizare şi exploatare prin construcţia de instalaţii aferente (docuri, silozuri, staţii de petrol etc.) au fost puţine.

Cabinetele guvernamentale au schiţat doar un program de organizare şi exploatare al transportului fluvial prin cele 215 vase NFR şi cu 105 vase SDR.[128] (Asupra Dunării îşi exercitau atribuţiile două organisme internaţionale în care se constituia ca parte şi România – *Comisia Europeană a Dunării* şi *Comisia Internaţională a Dunării*[129]. Lungimea navigabilă pe sectorul românesc însuma

[125] Petculescu N.I. (1929), *Problema transporturilor în România*, Analele economice şi statistice, 12, nr. 5–6, p. 91.

[126] *Anuarul statistic al României, 1939 şi 1940*, Bucureşti, 1940, p. 522.

[127] *Ibidem*, p. 526–527.

[128] *Monitorul oficial*, nr. 110 din 12 noiembrie 1929.

[129] *Ibidem*.

1.071 km, cu 36 de porturi. Afluenţii navigabili principali erau Prutul, Siretul, Mureşul şi Canalul Bega, însumând 1.300 km.) Capacitatea acestor vase fluviale era de 489.402 tone metrice[130] şi a asigurat volumul de import şi export la diverse mărfuri vehiculate pe Dunăre, mai puţin la petrol, din cauza parcului redus de tancuri petroliere proprii[131]. Problema stringentă în materie de circulaţie fluvială nu era flota, ci înzestrarea ei cu şlepuri, motoare şi remorchere necesare navigaţiei în zona Porţile de Fier. De altfel, toate porturile fluviale au rămas de-a lungul perioadei interbelice într-o stare de provizorat din punctul de vedere al dotării tehnice.

Portul maritim Constanţa a fost singurul pentru care statul a alocat, imediat după Primul Război Mondial, 80 mil. lei aur în scopul refacerii[132], iar mai apoi, în deceniul al treilea, 268.551.954 lei, plus credite de exploatare în valoare de 589.616.982 lei[133].

Cele 15 nave maritime româneşti, cu un deplasament total de 80.000 tone metrice de cereale sau 50.000 tone metrice de lemnărie şi alte produse, au transportat în anul 1938 circa 437.710 tone. Tonajul vaselor nu a corespuns nevoilor comerţului exterior românesc, deoarece vasele proprii acopereau în 1938 doar 8,38% din necesar la export şi 22,5% la import[134].

În domeniile feroviar, rutier, fluvial şi maritim s-au înregistrat progrese, unele evidente, altele incipiente. În domeniul transportului aerian, într-o primă etapă, în deceniul al treilea, guvernele i-au recunoscut utilitatea pentru viaţa socială şi economică şi pentru apărarea ţării, iar în a doua etapă, din deceniul al patrulea, s-au iniţiat primele măsuri pentru introducerea în practică. Cea mai importantă problemă în prima etapă a fost organizarea şi susţinerea propagandei necesare corectei înţelegeri a rosturilor serviciilor aeriene[135]. Tot acum, prin înfiinţarea IAR (1925), s-a inaugurat în mod oficial industria aeronautică, iar puţin mai târziu, la 24 iunie 1926, şi primul traseu aerian civil pe ruta Bucureşti-Cernăuţi. Între 1926 şi 1929, aviaţia civilă a deschis liniile Bucureşti-Constanţa şi Bucureşti-Cluj cu avioane *Avia* de construcţie cehoslovacă şi bimotoare *Farman* de construcţie franceză.

A doua etapă în dezvoltarea aeronauticii româneşti a început prin crearea cadrului legal necesar acestui sector de transport abia conturat. Prin *Legea aeronauticii* promulgată în anul 1932, s-a organizat latura tehnică şi administrativă, prin instituirea Subsecretariatul de Stat al Aerului, organ autonom care coordona întreaga activitate aeronautică civilă şi militară din România. El a funcţionat până în anul 1936 pe lângă Ministerul Apărării Naţionale şi a fost nucleul noii instituţii

[130] *Anuarul statistic...*, p. 511–517.

[131] *Dunărea în sectorul românesc*, Terra, 9, 1977, p. 1.

[132] Florescu G.G. (1975), *Navigaţia în Marea Neagră pe strâmtori şi pe Dunăre. Contribuţii la studiul dreptului riveranilor*, Bucureşti, p. 206.

[133] Adămoiu I. (1935), *Bogăţia şi potenţialitatea României*, Bucureşti, p. 13.

[134] *Enciclopedia României...*, p. 25.

[135] Adămoiu I., *op. cit.*, p. 13; Roşculeţ M. (1939), *Evoluţia portului Constanţa. Construcţia şi exploatarea lui*, Bucureşti, p. 68–82.

create prin *Decretul-lege din 14 noiembrie 1936* – Ministerul Aerului şi al Marinei[136].

Legăturile aeriene ale României cu străinătatea au fost asigurate până în anul 1939 de către companiile *Air France* (franceză); *PLLLot* (poloneză); *CSA* (cehoslovacă); *Ala Littoria* şi *Avio Linee Italiane* (italiene); *Deutsche Lufthansa* (germană); *Malév* (maghiară). Doar compania *Air France* era subvenţionată de statul român cu suma de 3,5 mil. lei pe an.

O pondere însemnată în asigurarea traficului aerian extern a deţinut-o Compania naţională LARES (*Liniile Aeriene Române Exploatate de Stat*) care, în anul 1939, deservea liniile internaţionale: Bucureşti-Belgrad-Zagreb-Veneţia-Milano; Bucureşti-Arad-Budapesta-Viena-Berlin; Bucureşti-Cernăuţi-Lwow; Bucureşti-Istanbul; Bucureşti-Sofia-Salonic-Atena. Compania română asigura şi traficul intern pe rutele: Constanţa-Bucureşti; Cetatea Albă-Ismail-Galaţi-Bucureşti; Chişinău-Galaţi-Bucureşti; Arad-Timişoara-Turnu-Severin-Craiova-Turnu-Măgurele-Bucureşti; Bucureşti-Călăraşi-Bazargic-Balcic; Cernăuţi-Iaşi-Galaţi-Constanţa; Cernăuţi-Iaşi-Galaţi-Bucureşti; Cernăuţi-Cluj-Arad; Bucureşti-Cluj; Cluj-Satu Mare.

În anul 1938–1939, situaţia exploatării rutelor aeriene interne prin LARES era următoarea: pe linii de 2.608 km s-au parcurs 511.989 km, cu 5.316 pasageri şi 19.432 kg de marfă, poştă, plus excedent de bagaje[137].

Politica transporturilor realizată de guvernele României este incompletă fără transportul prin conducte. Acest mijloc a avut ca centru de greutate creşterile înregistrate în producţia de ţiţei din judeţele Prahova, Dâmboviţa şi Buzău. Mijloacele de transport speciale sau cele clasice pe CFR şi şosele nu erau suficiente. De aceea, statul român a construit patru conducte. Cea mai importantă, de 320 km, lega Băicoi (legat de Câmpina) de Ploieşti şi apoi Buzău. Pe acest traseu conducta avea un diametru de 229 mm, iar de la Buzău 254 mm, pe distanţa Făurei-Feteşti-Cernavodă-Palas până la Marea Neagră. S-au mai construit alte două conducte de câte 180 km fiecare, cu câte 127 mm diametru, pe traseul Băicoi (în legătură cu Câmpina)-Ploieşti-Bucureşti-Giurgiu. Una transporta benzină, iar alta păcură. A patra conductă, în lungime de 80 km, cu 127 mm diametru, lega zona Băicoi de Bucureşti. Lungimea celor patru conducte a fost de 760 km. Capacitatea în rezervoare şi staţiile lor de pompare era de 86.200 m^3, la care se adăugau cele 13 rezervoare de la Giurgiu, în total 107.000 m^3, ceea ce permitea transportul zilnic a 3.000 tone de petrol, circa 900.000 tone pe an. Taxele de transport au urmat acelaşi tarif ca şi cel aplicat cisternelor pe CFR[138].

Căile de comunicaţie refăcute şi parţial modernizate şi extinse nu au putut să acopere necesarul unei economii în plină dezvoltare. Referindu-se la acest aspect, în cadrul celei de-a XXI-a Adunări Generale a Uniunii Camerelor de Comerţ şi Industrie s-a subliniat lipsa unei strategii menite să pună în concordanţă transpor-

[136] Saizu I., *op. cit.*, p. 135.
[137] *Enciclopedia României...*
[138] *Anuarul statistic*, p. 547–549.

turile cu dezvoltarea ramurilor de activitate ale economiei şi cu nevoile de progres ale ţării[139].

Politica monetară

În România, perioada imediat următoare Primului Război Mondial s-a caracterizat prin acţiunea simultană a unui complex de factori economici, de a căror soluţionare depindeau consolidarea unificării statului, refacerea economică şi progresul ţării. Între aceştia, la fel ca şi în celelalte state europene, moneda deţinea prioritatea.

În politica economică a statului român s-a conturat urgenţa rezolvării problemei monetare, cerută de circulaţia simultană a leului, a leului de ocupaţie într-un volum de 2 mld., realizată de armata germană prin intermediul Băncii Generale Române din Bucureşti, a rublelor şi coroanelor. Acestea din urmă erau divizate în emisiuni diferite, cu deprecieri inegale faţă de paritate.

Unificarea monetară era o urgenţă economică imediată, menită să pună capăt existenţei acestei adevărate burse care, pentru o simplă operaţiune comercială, solicita calcule în mai multe feluri de monedă, depreciate inegal şi zilnic din cauza inflaţiei.

Întârzierea cu care s-a făcut unificarea monetară a prejudiciat economia naţională cu circa 3,5 mld. lei şi a constituit cauza nemijlocită a prăbuşirii leului în anul 1921[140].

Programul economic de guvernare al PNL, „de refacere şi asanare", prezentat de Vintilă Brătianu la începutul anului 1922 s-a axat pe unificarea monetară prin revalorizare. Această metodă se „întemeia pe convingerea liberalilor că îmbunătăţirea nivelului de trai şi a valorii leului se va produce ca o consecinţă a echilibrului bugetar, a consolidării datoriei publice flotante prin încetarea emisiunilor BNR şi reglementarea lor prin lege, prin încetarea împrumuturilor, reducerea cheltuielilor şi sporirea producţiei"[141].

Revalorizarea propusă şi susţinută de Vintilă Brătianu prin „mijloace interne" s-a soldat cu un eşec, guvernul fiind incapabil să stăpânească inflaţia galopantă. În guvernarea 1926–1927, şi PNL s-a aliniat factorilor politico-economici care susţineau *stabilizarea*. Într-o prima etapă, s-a propus să se aplice doar la schimburile cu străinătatea. Ea nu a putut fi efectuată practic, din lipsa împrumutului extern, pe care liberalii nu au reuşit să-l obţină din cauza opoziţiei finanţei internaţionale faţă de naţionalizări şi de politica economică „prin noi înşine"[142].

---

[139] *Un program pentru dezvoltarea aviaţiei comerciale şi civile*, Democraţia, 26, nr. 8–9, 1928, p. 37–39.

[140] *Enciclopedia României*, vol. IV, Bucureşti, 1943, p. 687.

[141] *Banca Naţională a României*, Bucureşti, 1939, p. 412.

[142] Circulaţia fiduciară a României văzută în raport cu cursul dolarului la Bucureşti întăreşte precizarea făcută în text. Pentru celelalte luni ale anilor amintiţi, vezi Păun R., Păun N. (1980), *Puncte de vedere privind funcţionalitatea băncilor din România în perioada 1922–1928*, Marisia, 10, p. 447–464.

Noua echipă guvernamentală a Partidului Poporului care a urmat la conducerea ţării (30 martie 1926–3 iunie 1927) nu şi-a asumat sarcina stabilizării legale a leului. *Stabilizarea* a fost adusă pe ordinea de zi a parlamentului de către noul guvern PNL (24 noiembrie 1927–9 noiembrie 1928). Noul program viza intrarea ţării într-o etapă de dezvoltare economică numită de premierul şi ministrul de finanţe Vintilă Brătianu „de înzestrare şi de punere în folosinţă a resurselor”[143].

Pentru realizarea dezideratului propus, România avea nevoie de sprijin moral şi material, adică trebuia să obţină susţinerea băncilor de emisiune din Occident şi creditarea *stabilizării*. În sesiunea extraordinară a Parlamentului (1927–1928), din iniţiativă guvernamentală, s-au propus şi votat următoarele legi: *Legea pregătitoare a stabilizării monetare* autoriza BNR „să încheie cu diferite bănci de emisiune o convenţie pentru deschiderea şi utilizarea de credite în vederea stabilizării monetare sub formă de avansuri sau de scont şi să se oblige să garanteze lichidarea acestor operaţiuni” (art. 1). La art. 2 se autoriza BNR să cumpere nelimitat devize convertibile în aur[144]; *Legea pentru autorizarea contractării unui împrumut de stabilizare şi înzestrare economică a ţării* care, la art. 1, autoriza guvernul român să contracteze în condiţiile cele mai avantajoase un împrumut extern de până la 250 mil. dolari sau contravaloarea în orice altă monedă-aur. O primă fracţiune a acestui împrumut, de până la 80 mil. dolari, trebuia folosită exclusiv pentru operaţiuni de stabilizare a CFR, RMS, a tezaurului pentru executarea programului de refacere şi dezvoltare a căilor ferate[145]. Aceste legi, supuse şi votate în aceeaşi zi în Camera Deputaţilor, reprezentau în concepţia PNL „un tot unitar”.

În toamna anului 1928, Franţa, alături de alţi creditori, a cerut României să promoveze o nouă orientare financiară, să modifice legea minelor, să transforme statutele BNR, să ia alte măsuri organizatorice speciale. S-au făcut recomandări pentru sporirea impozitelor, reducerea numărului de funcţionari, s-au cerut detalii asupra veniturilor statului, a situaţiei datoriei publice. Cabinetul liberal şi-a depus demisia, fiind în imposibilitate să concilieze aceste cerinţe cu politica economică „prin noi înşine”.

Imediat după căderea cabinetului liberal în toamna anului 1928 şi dobândirea puterii de către PNŢ, Cabinetul I. Maniu, prin ministrul de finanţe Mihail Popovici, a prezentat în Parlament *Programul Guvernului român pentru stabilizarea monetară şi dezvoltarea economică*. Acesta prevedea un ansamblu de măsuri grupate în patru secţiuni: stabilizarea monetară şi BNR; bugetul statului şi tezaurul public; refacerea CFR; modalităţi de obţinere a resurselor necesare executării acestui program (împrumuturi). Pentru a se realiza a patra secţiune (împrumuturile), s-a creat o instituţie autonomă cu responsabilitate juridică, căreia statul îi transfera dreptul de a exploata monopolurile, până atunci aflate sub girul RMS – *Casa Autonomă a Monopolurilor*. În vederea stabilizării monetare, guvernul a obţinut un

[143] *Monitorul oficial*, nr. 2 din 2 august 1928, p. 12.
[144] *Ibidem*, p. 14.
[145] *Ibidem*, p. 26.

împrumut extern de 101 mil. dolari[146], pentru care se duceau tratative de mai multă vreme. El era menit să procure BNR rezerva de devize necesară, să dea Trezoreriei şi serviciilor publice fondurile de rulment menite să îngăduie începerea unui program de lucrări productive, în primul rând pentru refacerea şi dezvoltarea reţelei de căi ferate.

Pe lângă resursele de ordin extern acum procurate, România mai dispunea în momentul stabilizării şi de vărsămintele făcute de Germania, în virtutea unor prevederi ale acordului încheiat la 10 noiembrie 1928[147].

S-a promulgat o nouă *Lege monetară* la 7 februarie 1929, prin care leul primea o nouă definiţie. Valoarea lui se fixa la 10 miligrame de aur fin pe cursul de 3,12 centime de aur. Preţul unui kilogram de aur fin a fost fixat la 111.111,111 lei[148]. Se constată şi din succesiunea cifrelor că *Programul de stabilizare monetară şi dezvoltare* anunţat şi aplicat începând cu anul 1929 s-a realizat mai ales în partea a patra a sa, cea referitoare la împrumuturi. Cu fondurile obţinute din străinătate, PNŢ a fost obligat, în condiţiile vitrege ale crizei, să preia portofoliul particular de la BNR pentru suma de 1,5 mld. lei, a ajutat opt mari bănci cu 7 mld. lei, cu alte 2 mld. lei a intervenit pentru salvarea băncilor mici şi mijlocii. A reorganizat serviciile Tezaurului, a realizat lichidarea BNR (adică partea portofoliului nelichid al acesteia), a reorganizat pe baze comerciale căile ferate, transporturile rutiere, fluviale şi maritime, docurile, silozurile, pescăriile, pădurile, minele, redevenţele miniere etc.

În 15 luni de la stabilizare, toată contravaloarea împrumuturilor, la care adăugăm şi vărsămintele germane, dimpreună cu excedentul balanţei comerciale pe primele luni ale anului 1930, era consumată. Situaţia financiară s-a înrăutăţit şi din cauza faptului că, între noiembrie 1929 şi 1931, au ieşit din ţară continuu capitaluri străine repatriate din cauza crizei, estimate la cca 8.100 mil. lei. Cu cât trecea timpul, devenea evident faptul că *stabilizarea* a fost făcută la un nivel prea ridicat, care nu reprezenta cursul real al monedei naţionale. Parţial, leul a fost susţinut prin alte două împrumuturi „de consolidare" contractate în 1931[149]. Aceste noi sume abia intrate în ţară au evadat din nou în străinătate, din cauza pasivităţii cronice a balanţei noastre de plăţi. „Fuga" capitalurilor din România, retragerea unor fonduri din Occident echivalau cu dispariţia întregului produs al împrumuturilor. Totodată, s-a înregistrat o retragere masivă a depozitelor de fructificare, ceea ce a antrenat, în anul 1931, falimentul unor bănci care nu erau dintre cele obscure[150].

O situaţie precară a finanţelor se înregistra în toată lumea. Anglia a abandonat etalonul aur în anul 1931. Efectele acestei măsuri au fost imediate în Europa Centrală şi în România. Pierderile cauzate de devalorizarea lirei sterline au fost suportate în mare măsură de către stat, pentru care BNR a făcut serviciul datoriei publice, acumulând devizele necesare[151].

---

[146] *Buletinul Institutului Economic Român*, 1929, 8, nr. 1–2, p. 64.

[147] *Monitorul oficial*, nr. 5 din 13 ianuarie 1929.

[148] *Ibidem*, nr. 16 din 7 februarie 1930.

[149] Madgearu V. (1935), *Drumul echilibrului financiar*, Bucureşti, p. 44.

[150] *Raportul Consiliului de Administraţie al BNR pe anul 1932*, Bucureşti, 1933, p. 5.

[151] În anul 1931 au trecut la reglementarea comerţului cu devize Danemarca, Grecia, Ungaria, Austria, Ţările Baltice, Cehoslovacia, Iugoslavia, Italia, Norvegia şi Turcia. Franţa a contingentat exportul, iar Anglia a stabilit taxe vamale foarte mari. Prima măsură luată de statul român, ţinând cont de

Prin restrângerea şi controlul comerţului cu devize, politica noastră monetară a intrat într-o fază nouă, fiind din ce în ce mai mult în legătură cu comerţul exterior. Ea s-a realizat prin acţiunea a trei „regimuri" de schimb valutar: a) *regimul reglementării comerţului de devize*; b) *regimul primelor valutare*; c) *regimul negociabilităţii parţiale a devizelor*. Ele nu au acţionat de la început simultan, ci pe măsura introducerii lor, datorită nevoilor resimţite de BNR pentru a obţine cât mai multe devize cu care să poată achita datoriile statului. Vor funcţiona unitar şi cu consecinţe pozitive după anul 1935[152], datorită unor măsuri speciale luate de Guvernul Tătărăscu, care a făcut cunoscut creditorilor externi că propria noastră producţie de aur este mult mai mică decât angajamentele internaţionale şi a cerut adaptarea convenţiilor internaţionale la structura economică a ţării. Datorită insistenţei cu care au fost promovate aceste cerinţe, precum şi îmbunătăţirii situaţiei balanţei comerciale, problema transferului s-a uşurat considerabil. S-au amortizat în întregime conturile de *clearing*[153] care au fost peste nevoile de plată din ţările respective.

În ultima etapă a politicii monetare româneşti, de după 1935, statul a satisfăcut reglementările externe printr-o politică de devize activă, bazată pe comerţ[154]. Stocul metalic al ţării, completat prin stimularea producţiei interne de aur, a fost vândut BNR[155] şi s-a constituit într-o rezervă indisponibilă pentru reglementările externe. El avea rolul exclusiv de acoperire a monedei naţionale, care s-a şi realizat la un nivel superior celui prevăzut în statutele Băncii Naţionale.

Circulaţia fiduciară a ţării a trecut de la 38,2 mld. lei la 31 martie la 48 mld. în septembrie şi 48,4 mld. lei în octombrie 1939[156], ceea ce a permis revenirea, în ultima parte a deceniului al patrulea, la conceptul de politică monetară din perioada antebelică, când rezerva avea un rol determinant în menţinerea încrederii publicului în instrumentul de schimb pe care îl utiliza.

Moneda a stimulat politica economică aplicată de statul român, a contribuit la înviorarea creditului şi a spiritului întreprinzător. Exerciţiul financiar 1936/1937 s-a încheiat cu un excedent de 1.047,2 mil. lei. S-au creat, începând cu acel an, disponibilităţi sporite pentru înzestrarea armatei, pentru creditarea şi modernizarea

---

conjunctura internaţională protecţionistă, a fost iniţiată la 18 decembrie 1931 şi a constat în controlul parţial al plăţilor cu statele care au introdus restricţii la comerţul cu devize. Dispoziţiile legii de mai sus se aplicau imediat în relaţia comercială cu Ungaria, Cehoslovacia, Germania şi Austria. La 29 februarie 1932, prin legea asupra aranjării plăţilor cu statele care au introdus restricţii la comerţul cu devize, s-a dat o bază legală atât Jurnalului Consiliului de Miniştri din 18 februarie 1931, cât şi celorlalte măsuri anterioare. Nu s-a rezolvat prin legea amintită stoparea exodului de devize. La 24 octombrie 1932, prin Jurnalul Consiliului de Miniştri, se autoriza instituirea regimului contingentării în România (vezi pe larg Segal M., Berall A. (1934), *Regimul contingentării importului*, Bucureşti, p. 125).

[152] *Nouvelle revue d'Hongrie*, 1935, 28, nr. 4, p. 583.

[153] Revista generală de comerţ şi contabilitate, 1936, 25, nr. 7–8, p. 458–459.

[154] Vezi subcapitolul dedicat politicii comerciale.

[155] Preţul aurului a crescut cu 38% peste cel de 111.111,111 lei/kg. Din 1936, leul s-a redresat parţial, având o putere de cumpărare reală mai mică cu 20% decât în 1929; leul-aur a ajuns la 16 centime la târgul liber de devize (vezi declaraţiile ministrului de finanţe publicate în Revista generală de comerţ şi contabilitate, p. 459).

[156] *Enciclopedia României*, p. 707.

instituţiilor de bază, s-a ajuns la degrevare fiscală prin orientarea economiei financiare după principiul punerii în valoare a tuturor bogăţiilor ţării şi valorificării întreprinderilor economice ale statului.

Politica fiscală

Consolidarea actului de la 1 Decembrie 1918 a solicitat guvernelor României postbelice să elaboreze măsuri necesare creării bazei unice de organizare şi conducere a vieţii economico-financiare.

Statul avea nevoie de venituri sigure, bazate pe creşterea avuţiei naţionale, pentru a facilita dezvoltarea marii industrii, pentru a stimula creşterea randamentului agriculturii – schimbarea efectivă a mijloacelor de cultură, îmbunătăţirea repartiţiei şi utilizarea raţionată a tuturor forţelor productive.

După o scurtă perioadă „de tranziţie" în care s-a legiferat în probleme de imediată necesitate fiscală[157], în iulie 1921, Parlamentul României a votat reforma impozitelor propusă de Nicolae Titulescu, ministru de finanţe (13 iunie 1920–16 decembrie 1921) în guvernul condus de mareşalul Al. Averescu (13 martie 1920–16 decembrie 1921)[158].

Reforma cuprindea două părţi: *Legea asupra contribuţiilor directe* şi *Legea pentru impozitul progresiv pe avere şi pe îmbogăţirea din timpul războiului*. Pentru ambele părţi, concepţia fiscală a lui N. Titulescu se baza pe principiul democratic al impunerii progresive, combinat cu cel al dării proporţionale, cu menajarea câştigurilor mici dobândite prin muncă, cu degrevarea şi chiar scutirea de impozite a unor venituri şi cu introducerea minimului neimpozabil[159].

N. Titulescu, partizan al etatismului, nu a pierdut din vedere politica de naţionalizare a resurselor ţării şi a capitalurilor private în folosul colectivităţii.

Se degajau din concepţia lui N. Titulescu, în problema naţionalizării cu ajutorul fiscului, soluţii originale, întâmpinate cu ostilitate de grupurile care reprezentau capitalul românesc aflat în proces de acumulare şi consolidare. Aceeaşi reacţie de respingere au manifestat-o şi reprezentanţii capitalurilor străine în România, care îşi vedeau diminuate profiturile. Economistul Gh. Leon avertiza că „dreptul pe care şi-l rezervă statul de a intra acţionar la orice întreprindere particulară constituie o atingere gravă în exercitarea liberă a activităţii industriale şi comerciale"[160].

În consecinţă, principiile avansate de N. Titulescu, deşi au dobândit acordul forului legislativ, au fost aplicate numai parţial în practică.

Normele fiscale din legislaţie au generat, la rândul lor, o amplă dezbatere în cercurile de specialitate. Vintilă Brătianu a preluat unele dintre ele în *Legea impozitelor directe şi a impozitului proporţional pe venit global din 1923*[161].

---

[157] În materie fiscală s-au promulgat în perioada 1918–1921 următoarele decrete-legi: nr. 1615/1918; nr. 192, 193, 2264, 2456, 2819 şi 3710/1919; nr. 1901 şi 2227/1920 şi nr. 1516/1921.

[158] Tudorică M., Burlacu I. (1970), *Guvernele României între anii 1866–1845, Liste de miniştri*, Revista arhivelor, 32, nr. 2, p. 443.

[159] Saizu I. (1982), *Dimensiuni economice şi financiare ale activităţii lui Nicolae Titulescu*, în Buzatu Gh., *Titulescu şi strategia păcii*, Iaşi, p. 106.

[160] Leon Gh.N. (1925), *Elemente de ştiinţă financiară*, Cluj, p. 446.

[161] *Ibidem, loc. cit.*

Legea din 1923 – elaborată în spiritul doctrinei „prin noi înşine” – s-a preocupat să acorde scutiri vremelnice de taxe, în scopul încurajării acelora care îşi transformau terenurile neproductive în suprafeţe de cultură, a antreprenorilor de locuinţe ieftine, a noilor întreprinderi industriale şi miniere până în al cincilea an de funcţiune.

Industria era supusă la un efort impozabil mai mic decât agricultura, comerţul şi băncile. Totodată, cotele de impunere pe venitul acţiunilor nominative al societăţilor anonime româneşti erau mai mici decât cele aplicate acţiunilor la purtător deţinute de acţionari români şi străini.

Modernizarea sistemului fiscal a avut consecinţe pozitive. Bugetul de venituri şi cheltuieli al statului a devenit chiar excedentar după 1923[162] până la Marea Criză.

Guvernele PNŢ aflate la conducerea ţării în anii crizei economice au continuat procesul de restructurare şi modernizare a politicii fiscale a statului inaugurată în 1921 şi, respectiv, 1923. Naţional-ţărăniştii au acordat o atenţie sporită impozitelor directe, mărind contribuţia lor la totalul veniturilor. Corespunzător, au micşorat sarcinile fiscale pe circulaţia bunurilor de consum. Au introdus în practică represiunea fiscală, menită să combată evaziunea şi să conducă la realizarea echităţii impozabile. S-au luat mai multe măsuri de austeritate, prin reducerea drastică a bugetelor de venituri şi cheltuieli la nivelul administraţiei şi instituţiilor statului.

După Marea Criză, a rămas în vigoare întreaga legislaţie de până atunci. Modificările din anul 1934 au vizat *Legea contribuţiilor directe din 1923*; s-a înlocuit impozitul global cu impozitul supracotă, în ideea realizării mai vechiului deziderat – eficienţa controlului veniturilor particulare, diminuarea evaziunii. Totodată, s-au redus, iar la anumite categorii s-au abrogat cotele unor impozite instituite în anii crizei.

Echipa guvernamentală a lui Gh. Tătărăscu a preluat, merită subliniat, punctul de vedere democratic al PNŢ în aşezarea impozitelor, cu accent pe cele directe. Au fost degrevate fiscal salariile şi proprietatea imobiliară.

Începând cu 1936, s-au legiferat taxe noi pe consumul ţesăturilor de bumbac, lână, pe făină, au sporit taxele timbrului de aviaţie, s-a introdus taxa de 12% la impozitul general şi de 12% la exportul de petrol, s-au majorat în bloc preţurile la produsele Casei Autonome a Monopolurilor, a sporit cota adiţională la fondul sanitar etc.[163]

Toate au contribuit la creşterea bruscă a sarcinii fiscale din impozitele indirecte cu 5.900 mil. lei în 1936 şi 6.800 mil. lei în 1937 faţă de anul precedent[164].

---

[162] În SUA, impozitele contribuiau cu 10% la formarea PIB, în Austria cu 17%, în Franţa şi Ungaria cu 18,5, în Italia cu 19%, în Suedia şi Norvegia cu 20%, în Anglia cu 22% – *Monitorul oficial*, nr. 16 din 1930, p. 453.

[163] *A XXI-a Adunare Generală a Uniunii Camerelor de Comerţ şi Industrie, 4 şi 5 iunie 1937. Revendicările comerţului şi industriei pentru consolidarea reprizei economice. Capitolul III, Sarcinile fiscale. Raportul domnului D.P. Niculescu Ritz*, Bucureşti, 1937, p. 134.

[164] *Ibidem.*

În tabelul de mai jos[165] am prezentat două articole alimentare – zahăr şi glucoză – cu taxele fiscale aferente. Situaţia era asemănătoare la toate produsele de bază.

Tabelul 1.2.

Taxe pe consum de zahăr şi glucoză

Exerciţiu	Cota taxei pe kg în lei	Indicele consumului intern; 1929 = 100	Încasări, mil. lei
1929	4–7	100	408
1930	7–10	73	804
1931	10	50	866
1932–1933	10	59	1.061
1933–1934	10	68	1.202
1934–1935	10	63	914
1935–1936	14	53	1.106
1936–1937	14	68	1.432

Sursa: *Proiectul de buget general al statului pe exerciţiul 1937–1938*, Bucureşti, 1939.

În faţa avalanşei de impozite şi taxe aplicate începând cu 1936 pe consumul şi circulaţia mărfurilor, a scăzut procentual cota impozitelor directe la 19,8% din total până în 1938/1939, în timp ce media impozitelor indirecte a urcat spectaculos la 80,2% din total.

Statul s-a implicat în procesul de restructurare şi modernizare a economiei, în industrializarea mai rapidă şi în dezvoltarea industriei strategice naţionale. În acelaşi timp, a achitat ritmic cuponul datoriei publice, a susţinut permanent moneda naţională şi aparatul administrativ birocratizat, supradimensionat şi nu întotdeauna eficient.

Solicitările financiare ale statului au fost trecute încă o dată populaţiei şi aşa sărăcite de pe urma crizei economice. S-a extins impozitul asupra salariilor minime de 750 lei, degrevate în perioada 1934–1936, au sporit taxele comunale la pâine, zahăr, produse textile, încălţăminte, petrol lampant. În anul fiscal 1938/1939, încasările pe articole de consum au atins 1.670 mld. lei, de 5,4 ori mai mult decât în anul fiscal 1934/1935.

Contribuţia veniturilor fiscale în PIB-ul României a fost în anii 1936–1939 de 12,8% (3,6% din impozitele directe şi 9,2% din impozitele pe bunuri şi servicii). În valori curente, în anul financiar 1939/1940, încasările cu caracter fiscal la bugetul ordinar şi special al statului au sporit cu 11 mld. lei. Luând ca bază de calcul PIB-ul în anul 1935, de 117 mld. lei, contribuţia veniturilor fiscale s-a ridicat la 34,076 mld. lei, adică 29,9%. În anul 1936, PIB-ul a crescut faţă de 1935 cu 8–9%, ajungând la 126–128 mld. lei, pe seama sporirii producţiei industriale şi agricole, dar şi a sarcinii fiscale totale, mai mare cu 17–19%. În 1936, fiscalitatea reprezenta 32–33% din veniturile statului, mult peste media europeană[166]. În România, fiecare cetăţean presta o zi din trei pentru stat[167].

[165] *Proiectul de buget general al statului pe exerciţiul 1937–1938*, Bucureşti, 1939.
[166] *A XXI-a Adunare Generală a Camerelor de Comerţ şi Industrie…*, p. 135.
[167] *Anuarul statistic al României 1939 şi 1940*, p. 666.

Tariful vamal

Imediat după Primul Război Mondial, sistemul vamal al României s-a realizat prin două legi care au completat tariful din 1906 rămas în vigoare – *Legea pentru reglementarea exportului,* promulgată în aprilie 1920, şi *Legea prin care guvernul era autorizat să înfiinţeze taxe de import şi export,* din 27 noiembrie 1920. Cele două acte legislative nu şi-au dovedit eficienţa, mai ales din cauza situaţiei dezastruoase a economiei şi a ritmului rapid de depreciere a monedei naţionale.

Noul tarif vamal aplicat începând cu 1 iulie 1921[168] a fost elaborat de Nicolae Titulescu. Acesta a încercat şi, în parte, a reuşit adaptarea politicii vamale la noua structură economică a statului naţional român unitar. S-a acordat protecţia necesară ramurilor industriale din provinciile istorice, în special metalurgie, chimie, ceramică, textilă, industria lemnului, ciment şi pielărie.

I.I.C. Brătianu s-a preocupat să adapteze economia la realităţile monetar-financiare printr-un nou tarif vamal, promulgat la 22 iulie 1924. Taxele se stabileau în lei-aur sau primeau un coeficient de înmulţire cu 30 (pentru leul-hârtie[169]). Prin *Decretul regal din 26 martie 1926,* s-au accentuat tendinţele protecţioniste manifestate încă din 1924. Au fost majorate taxele vamale la produsele metalurgice şi textile cu 50–100%. Pe de altă parte, prin acelaşi decret regal, suprataxa de penalizare generală pentru toate mărfurile importate a fost diminuată de la 300 la 200%.

Tariful vamal aplicat de Cabinetul Averescu a încercat să consacre normalizarea şi stabilitatea comerţului exterior şi adaptarea economiei României la piaţa mondială. Promulgat la 10 aprilie 1927, actul normativ a ţinut cont de întreaga gamă de articole de import/export a ţării, iar taxele la cele 1.893 de produse au fost fundamentate ştiinţific.

După realizarea stabilităţii monetare, la 9 februarie 1929, politica vamală bazată pe o monedă fluctuantă nu a mai fost de actualitate. Virgil Madgearu a propus noul tarif vamal prin care accentul se deplasa de la „interesele general-economice” la „apărarea, în primul rând, a intereselor agriculturii, care este şi rămâne producţia de bază a ţării”[170].

Virgil Madgearu a considerat noul tarif vamal o „poliţă în alb” faţă de tendinţele de protecţionism excesiv manifestat pe pieţele europene. El a mai subliniat şi faptul că România „nu vrea un război economic cu niciuna din ţările Europei, ci organizarea unei defensive economice”[171].

Prin aplicarea succesivă a mai multor tarife vamale în deceniul al treilea, s-a mers progresiv spre înlocuirea regimului de libertate a exportului cu regimul excepţional al prohibiţiilor şi restricţiilor pe bază de permise şi contingentare.

În deceniul al patrulea s-a amplificat protecţia vamală. Taxele au fost majorate cu până la 845% faţă de anul 1929, considerat în statistici ca an de

---

[168] *Monitorul oficial* din 30 iunie 1921.

[169] Adunarea Deputaţilor, *Sesiunea ordinară prelungită 1928–1929, Monitorul oficial,* Partea a III-a, nr. 113 din 15 noiembrie 1929, p. 4714.

[170] *Ibidem,* p. 4713.

[171] *Monitorul oficial,* nr. 82 din 1 octombrie 1930, p. 4507–4509.

bază[172]. Au făcut excepţie tarifele vamale pentru maşini, echipamente agricole şi industriale, care au continuat să se situeze mult sub media generală.

Prin măsurile de tarif vamal, statul a sprijinit industrializarea şi a stimulat creşterea producţiei interne, a protejat ramuri şi subramuri noi – electrotehnica, mecanica fină, industria de aparate optice, de precizie şi de bord ş.a. Acestea din urmă, alături de cele de interes strategic, au beneficiat şi de legi speciale de încurajare, li s-a acordat un adevărat monopol la desfacerea produselor pe piaţa internă[173].

Contrar tendinţelor de reglementare şi control prin tariful vamal, încasările statului pe intervalul 1933–1939 au fost în descreştere. Ele nu s-au datorat atenuării protecţionismului, ci degrevării progresive la export, în condiţiile în care importul a rămas în continuare contingentat.

1.4. INSTITUŢIILE – SUPRAFEŢE DE CONTACT ÎNTRE STAT, ECONOMIE ŞI SOCIETATE

Politica economică a statului român a fost prefigurată după Marea Unire printr-un amplu dialog al forţelor politico-economice. Ea a fost transpusă legislativ de guvern şi parlament prin legi, decrete-lege, jurnale ale Consiliului de Miniştri şi decizii ministeriale.

Guvernului i s-a reconfirmat, prin *Constituţia din 1923*, poziţia de instituţie principală a puterii executive. Regele desemna, dintre şefii partidelor politice, pe prim-ministru pentru a forma noul guvern. Regele numea sau revoca miniştrii prin decret contrasemnat de preşedintele Consiliului. Conform Constituţiei din 1923, Guvernul avea responsabilitatea politică faţă de parlament şi rege şi răspundea de actele proprii, ca şi de cele ale regelui, pe care le contrasemna. În urma votului de neîncredere în parlament, guvernul era obligat să demisioneze. Demisia putea fi respinsă de rege, dar, în acest caz, era dizolvat parlamentul. Cabinetele din România interbelică au fost formate de un singur partid, din mai multe apropiate doctrinar (de coaliţie) sau din reprezentanţi ai principalelor partide politice (guvern de uniune naţională) şi uneori în afara partidelor (guvern de tehnicieni).

Trăsăturile vieţii guvernamentale româneşti au fost analizate în lucrări de referinţă[174]. Deşi opţiunile, căile şi mijloacele alese de partide au fost diferite, în programele de guvernare, ele au contribuit la realizarea strategiei dezvoltării şi modernizării societăţii româneşti, au păstrat şi perfecţionat caracterul statului democrat, bazat pe monarhia constituţională şi parlamentarismul pluripartidist până la noua Constituţie din 1938.

---

[172] Madgearu V., *op. cit.*, p. 233.

[173] *Codul general al industriei...*, p. 312.

[174] Vezi contribuţiile lui I. Scurtu, Gh. Buzatu, I. Agrigoroaiei, Dinu C. Giurescu... Am reţinut aici lucrarea lui Ştirban M. (1987), *Din istoria României, 1919–1921. Probleme ale vieţii politice economice şi sociale*, Cluj-Napoca, p. 330.

Referindu-ne la politicile economice aplicate de diferite echipe guvernamentale, ele s-au realizat în paralel cu organizările şi restructurările succesive din cadrul Ministerelor de Industrie şi Comerţ şi de Agricultură şi Domenii. Acestea, prin miniştrii lor, împreună cu cei ai finanţelor, lucrărilor publice şi internelor, au format Delegaţia Consiliului de Miniştri, care a stabilit imediat după război direcţiile de refacere economică[175], iar mai apoi pe cele ale dezvoltării.

Ministerul Industriei şi Comerţului a fost creat prin *Decretul regal nr. 1043* din 1 aprilie 1908. Este primul minister al României întregite care a beneficiat la 19 martie 1919 şi de un regulament de funcţionare. Art. I preciza că „MIC, prin direcţiile şi serviciile sale speciale, se ocupă cu toate problemele de organizare şi activitate economică privitoare la industria şi comerţul ţării". Un alt articol viza Delegaţia Permanentă, iar altul, prima *instituţie integrativă şi agregativă* creată după război – Consiliul Superior al Economiei Naţionale.

Consiliul Superior al Economiei Naţionale a primit noi atribuţii în *Legea din 27 martie 1924*, dar a fost desfiinţat doi ani mai târziu[176]. El revine între instituţiile centrale în stat prin *Legea de organizare a ministerelor promulgată în 1929*. Mai târziu, în 1932, printr-o nouă lege, devine organ consultativ al guvernului pentru elaborarea politicii economice. În această nouă ipostază, consiliul a fost învestit cu atribuţii relativ mari – trebuia să studieze şi să propună liniile generale ale strategiei economice, proiecte de legi cu caracter economic şi financiar, de interes intern şi extern, să-şi dea avizul asupra proiectelor de legi[177]. Prin *Decretul-lege din 7 aprilie 1938*[178], Consiliul a fost învestit cu noi atribuţii legate de întocmirea *Planului general economic al ţării*.

Consiliul a realizat un „anteproiect" de plan cincinal, pe care l-a publicat în 1939. Din momentul publicării acestui material s-a vădit dezacordul între punctul de vedere etatist al guvernului, care a proclamat o cât mai strânsă intervenţie statală în economie, şi cel al Consiliului, fundamentat pe economia liberală bazată pe larga iniţiativă particulară[179].

Tancred Constantinescu a realizat o amplă reorganizare prin *Legea promulgată în 27 martie 1924.* Reorganizarea lui Tancred Constantinescu a condus la o structură greoaie şi birocratică, schimbată prin *Legea pentru organizarea ministerelor* propusă de Virgil Madgearu în noiembrie 1929.

În *expunerea de motive* la noua lege se arăta că „organizarea serviciilor publice nu s-a făcut ştiinţific; fiecare dintre cei care aveau sarcina să întregească un serviciu public lucrau la întâmplare, fără o metodă bine stabilită, fără un plan general de organizare"[180].

---

[175] Hamangiu C., *op. cit.*, vol. IX–X, p. 42–51.

[176] *Ibidem*, p. 43–44.

[177] Leon Gh.N. (1936), *Consiliul Superior Economic*, Bucureşti.

[178] Hamangiu C., *op. cit.*, vol. XXVI, partea I, 1938, p. 473–474.

[179] Vezi cele două volume publicate de CSE, *Orientări generale pentru alcătuirea unui plan economic pe termen lung*, Bucureşti, 1938, şi *Aspecte ale economiei româneşti*, Bucureşti, 1939.

[180] *Monitorul oficial*, nr. 118 din 21 noiembrie 1929, p. 5342, Partea a III-a, *Dezbaterile Adunării Deputaţilor.*

Prin *Legea de reorganizare a ministerelor*, numărul acestora s-a redus la zece – de externe, interne, finanţe, justiţie, instrucţie publică şi culte, armată, agricultură şi domenii, industrie şi comerţ, lucrări publice, sănătate, muncă şi ocrotiri sociale.

Cu modificările din 1933 şi 1935 (prin care regiile au fost transformate în direcţii ministeriale), noua structură creată prin *Legea din 1929* a fost menţinută până în 1938. În baza art. 46 şi art. 98 din noua Constituţie, la 7 aprilie 1938 s-a promulgat decretul-lege prin care Ministerul Industriei şi Comerţului cu toate serviciile şi instituţiile pendinte de el a trecut la Ministerul Economiei Naţionale (art. 2)[181].

La nou înfiinţatul Minister al Economiei Naţionale au trecut atribuţiile legate de cooperaţie din subordinea Ministerului Agriculturii şi Domeniilor, atribuţiile Oficiului Central de Valorificare a Grâului şi Institutul Central de Statistică, care funcţionase până atunci pe lângă Ministerul Sănătăţii şi Ocrotirii Sociale.

Ministerul Economiei Naţionale avea ca scop „să coordoneze activitatea factorilor economici, să armonizeze funcţiunile lor spre a le îndrepta către obiective naţionale comune; să le îndrume şi supravegheze printr-o unitate de concepţie şi execuţie, pentru ca forţele lor să nu intre în conflict şi să nu se neutralizeze reciproc”[182].

Ministerul Economiei Naţionale s-a plasat într-o poziţie centrală între instituţiile economice ale statului, alături de Ministerul Agriculturii şi Domeniilor.

De subliniat că acesta s-a implicat în dirijarea proceselor economice, cu precădere a celor industriale, în sensul „interesului naţional” proclamat prin *Constituţia din 1938*.

În 20 de ani, conducerea Ministerului Industriei şi Comerţului a fost asigurată de 45 de miniştri, mulţi dintre ei mari personalităţi ale vieţii politice şi economice româneşti. Cei 2,5 miniştri pe an au generat, pe de o parte, o relativă instabilitate, pe de altă parte, au demonstrat importanţa pe care i-a acordat-o executivul românesc pentru realizarea programului economic. Din această perspectivă, apreciem eforturile premierilor de a aduce ca titulari la industrie specialişti cunoscuţi şi recunoscuţi ca atare în ţară şi în străinătate:

1. Niculescu Luca P., 29 ianuarie–6 martie 1918;
2. Meiner Constantin, 6 martie–4 iunie 1918;
3. Cantacuzino Grigore, 4 iunie–24 octombrie 1918;
4. Grigorescu Eremia, 24 octombrie–29 octombrie 1918;
5. Cottescu Alexandru, 29 octombrie–29 noiembrie 1918;
6. Constantinescu Alexandru, 29 noiembrie–27 septembrie 1919;
7. G-ral Popescu Ion, 29 septembrie–7 decembrie 1919;
8. Dr. Vlad Aurel, 7 decembrie–16 decembrie 1919;
9. Dr. Bontescu Victor, 16 decembrie 1919–1 martie 1920;
10. Borcea Ion, 1 martie–13 martie 1920;

[181] Hamangiu C., *op. cit.*, vol. XXVI, partea I, 1938, p. 172–184.
[182] *Ibidem*, p. 474–478.

11. Tăzlăuanu Octavian, 13 martie–15 noiembrie 1920;
12. Mareşal Averescu Alexandru, 16 noiembrie 1920–17 decembrie 1921;
13. Oromolu Mihai, 7 decembrie 1921–2 ianuarie 1922;
14. Lucassievici Gheorghe, 2 ianuarie–17 ianuarie 1922;
15. Sassu Vasile, 12 ianuarie 1922- 29 octombrie 1923;
16. Constantinescu Tancred, 30 octombrie 1923–30 martie 1926;
17. G-ral Coandă Ion, 30 martie–8 iulie 1926;
18. Mitilineu Ion, 8 iulie–14 iulie 1926;
19. Berlescu Mihai, 14 iulie 1926–4 iunie 1927;
20. Argetoianu Constantin, 5 iunie–6 iunie 1927;
21. Mrazec Ludovic, 6 iunie 1927–12 noiembrie 1928;
22. Madgearu Virgil, 12 noiembrie 1928–15 noiembrie 1929;
23. Dr. Vlad Aurel, 15 noiembrie 1929–7 martie 1930;
24. Mirto Eduard, 7 martie–13 iunie 1930;
25. Madgearu Virgil, 13 iunie–10 octombrie 1930;
26. Manoilescu Mihail, 10 octombrie 1930–18 aprilie 193;
27. Manoilescu Mihail, 18 aprilie–14 iulie 1931;
28. Vasilescu-Karpen Nicolae, 14 iulie 1931–12 mai 1932;
29. Taşcă Gheorghe, 12 mai–6 Iunie 1932;
30. Lugojianu Ion, 6 iunie–11 august 1932;
31. Madgearu Virgil, 11 august–20 octombrie 1932;
32. Lugojianu Ion, 21 octombrie 1932–13 iunie 1933;
33. Dr. Vaida-Voievod Alexandru, 14 iunie–14 noiembrie 1933;
34. Tătărăscu Gheorghe, 14 noiembrie 1933–5 ianuarie 1934;
35. Tătărăscu Gheorghe, 5 ianuarie–30 ianuarie 1934;
36. Sassu Vasile, 30 ianuarie–26 februarie 1934;
37. Ing. Teodorescu Nicolae, 26 februarie–2 octombrie 1934;
38. Slăvescu Victor, 2 octombrie–5 octombrie 1934;
39. Manolescu-Strunga Ion, 5 octombrie 1934–1 august 1935;
40. Dr. Costinescu Ion, 1 august–23 septembrie 1935;
41. Dr. Costinescu Ion, 23 septembrie 1935–29 august 1936;
42. Dr. Pop Valeriu, 29 august 1936–17 noiembrie 1937;
43. Ing. Bujoiu Ioan, 17 noiembrie–28 decembrie 1937;
44. Ing. Gigurtu Ioan, 28 decembrie 1937–11 februarie 1938;
45. Argetoianu Constantin, 11 februarie–30 martie 1938.

Ca miniştri secretari de stat îi amintim pe:
– Ion Buzdugan, 16 ianuarie–12 mai 1932;
– Grigore Gafencu, 14 iunie–14 noiembrie 1933;
– George Asson, 14 noiembrie 1933–20 iunie 1934;
– Gheorghe Leon, 2 oct. 1934–29 august 1936;
– Mihail Berceanu, 7 aprilie–28 dec. 1937.

În noua structură, ca ministru al economiei naţionale, titular începând cu 30 martie 1938, a fost numit până la 31 ianuarie 1939 Mitiţă Constantinescu. El a fost urmat de inginerul Ioan Bujoiu până la 23 noiembrie 1939. Acesta din urmă a făcut echipă cu Victor Jinga, ca subsecretar de stat.

În Guvernul Gheorghe Tătărăscu, titularul departamentului a fost numit Constantin Angelescu (24 noiembrie 1939–3 iulie 1940), cu Titus Popovici subsecretar de stat. În Guvernul Gigurtu, George Leon a fost secondat în calitate de subsecretar de stat de Gheorghe Strat[183].

La fel de important ca şi MIC/MEN, din perspectiva dezvoltării şi modernizării vieţii economice şi a societăţii româneşti, a fost Ministerul Agriculturii şi Domeniilor. Acesta a fost organizat prin *Înaltul decret regal nr. 1121 din 26 martie 1909, cu modificările din 1912*. Prin decretul-lege emis la 21 iulie 1921 s-a organizat Ministerul Agriculturii, iar la 1 aprilie 1922, Ministerul Agriculturii şi Domeniilor. Prin acest din urmă act normativ s-a revenit la structura dobândită de minister în urma *Decretului regal nr. 1992* din 21 august 1915[184].

Ministerul Agriculturii şi Domeniilor a suferit modificări în structură şi organizare prin *Legea din 1929*. Şi în cadrul acestui minister atenţia acordată de către partidele politice a fost remarcabilă, fapt dovedit de către personalităţile care l-au condus:

1. Enescu Fotin (29 ianuarie–7 februarie 1918);
2. Garoflid Constantin (8 ianuarie–19 februarie 1918);
3. Enescu Fotin (19 februarie–4 martie 1918);
4. Marghiloman Alexandru (6 martie–3 iunie 1918);
5. Garoflid Constantin (4 iunie–24 octombrie 1918);
6. Enescu Fotin (24 octombrie–1 decembrie 1918);
7. Constantinescu Alexandru (3 octombrie–13 decembrie 1918);
8. Duca I. George (12 decembrie 1918–26 septembrie 1919);
9. Popovici Ioan (29 septembrie–30 noiembrie 1919);
10. Bontescu Victor (1 septembrie–15 decembrie 1919);
11. Mihalache Ion (16 decembrie 1919–12 martie 1920);
12. Cudalbu Tudor (13 martie 1920–21 iulie 1921);
13. Garoflid Constantin (22 iulie 1920–16 decembrie 1921);
14. Dumitrescu Dumitru (17 decembrie 1921–18 ianuarie 1922);
15. Vlădescu Mihai (17 decembrie 1921–18 ianuarie 1922);
16. Constantinescu Alexandru (19 ianuarie 1922–29 martie 1926);
17. Garoflid Constantin (30 martie 1926–3 iunie 1927);
18. Argetoianu Constantin (4 iunie 1927–9 noiembrie 1928);
19. Mihalache Ion (10 noiembrie 1928–9 octombrie 1930);
20. Potârcă Virgil (9 octombrie 1930–17 aprilie 1931);
21. Andrei Petre (17 iunie 1930–10 octombrie 1930);
22. Ionescu-Şişeşti Gheorghe (18 aprilie 1931–5 iunie 1932);

[183] Lista am realizat-o pe baza *Anuarului Ministerului Economiei Naţionale*, 1938, p. 9–15.
[184] Tudorică M., Burlacu I., *op. cit.*, p. 457–462.

23. Potârcă Virgil (6 iunie 1932);
24. Niţescu Voicu (7 iunie 1932–13 noiembrie 1933);
25. Cipăianu Gheorghe (14 noiembrie 1933–25 februarie 1934);
26. Sassu Vasile (2 octombrie 1934–22 februarie 1937);
27. Ionescu-Şişeşti Gheorghe (17 noiembrie 28 noiembrie 1917);
28. Potârcă Virgil (28 decembrie 1937–6 ianuarie 1938);
29. Ionescu-Şişeşti Gheorghe (10 februarie 1938–31 ianuarie 1939);
30. Cornăţeanu Nicolae (1 februarie 1939–23 noiembrie 1939);
31. Ionescu-Şişeşti Gheorghe (24 noiembrie 1939–3 iulie 1940);
32. Leon Gheorghe (4 iulie–3 septembrie 1940).

Dintre subsecretarii de stat, fără continuitate cronologică, îi amintim pe:
– Mihail Ionescu (30 martie–13 iulie 1926);
– Dimitrie Busuiocescu (14 iulie 1926–4 iunie 1927);
– Gheorghe Cipăianu (22 iunie–23 noiembrie 1927);
– Constantin Argetoianu (24 noiembrie 1927–9 noiembrie 1928);
– Dr. Aurel Dobrescu (10 noiembrie 1928–6 iunie 1930);
– Virgil Potârcă–consilier tehnic (31 decembrie 1928–30 octombrie 1930);
– Alexandru Radian (21 aprilie 1931–5 iunie 1932);
– Victor Stanciu (17 iunie 1931–12 mai 1932);
– Mihail Ghelmegeanu (7 iunie–19 octombrie 1932–13 noiembrie 1933);
– Mihail Negură (5 ianuarie 1933–14 octombrie 1933);
– Ion Manolescu-Strunga (14 noiembrie 1933–2 ianuarie 1934);
– Mircea Cancicov (2 octombrie 1934–28 august 1936);
– Mihail Negură (2 octombrie 1934–28 august 1936);
– Mihail Berceanu (31 august 1936–7 septembrie 1937);
– Tiberiu Moşoiu (31 august 1936–27 decembrie 1937);
– Vasile Prelipceanu (10 decembrie 1937–7 ianuarie 1938);
– Mihail Şerban (1 februarie 1939–3 iulie 1940);
– Dumitru Topciu (3 septembrie 1940);
– Petre Nemoianu (3 septembrie 1940).

La o primă evaluare cantitativă a listelor de miniştri şi subsecretari de stat la cele două ministere economice, constatăm pentru industrie şi comerţ un plus de 16 miniştri faţă de agricultură. Pe de altă parte, Ministerul de Industrie a lucrat cu un număr relativ mic de subsecretari de stat – doar 7 faţă de 23 la agricultură şi domenii.

Se mai constată o întrerupere a succesiunii miniştrilor la cel de-al doilea minister, suplinită de subsecretarii de stat, uneori şi câte doi în aceeaşi perioadă.

Tabloul *instituţiilor economice guvernamentale* a avut alături de ministerele de industrie şi agricultură, Ministerul de Finanţe, Lucrări Publice, Ministerul Muncii (1920) – contopit în 1929 cu Sănătatea şi Asigurările Sociale.

Casa de Economii şi Consemnaţiuni, deşi era încadrată organic în Ministerul de Finanţe, prin legea de înfiinţare din 1864[185] a fost învestită cu patrimoniu, buget propriu şi personalitate juridică. În 1880 şi-a schimbat denumirea în Casa de Depuneri, Consemnaţiuni şi Economie[186]. În 1930 a fost reorganizată şi s-a scindat în două instituţii specializate – Casa de Economie şi Casa de Depuneri şi Consemnaţiuni[187].

Ministerul Comunicaţiilor a excelat, la rându-i, în atribuţii în zona economicului. Şi el a fost înfiinţat în primii ani după Marea Unire, prin *Decretul-lege emis la 24 iunie 1920*[188].

Cu o nouă titulatură, de Minister al Lucrărilor Publice şi Comunicaţiilor, acesta a funcţionat conform *Legii de organizare a ministerelor din 1929*.

În anul 1938 s-a creat prin decret-lege Corpul Superior de Control[189], cu importante atribuţii legate de gospodărirea avuţiei naţionale, singura instituţie (din câte am cercetat) pusă sub autoritatea prim-ministrului. Decretul îi acorda atribuţii de control al gestiunii statului, al instituţiilor administrative de orice nivel – regii, case autonome, administraţii comerciale, direcţii speciale, asupra oricăror instituţii publice sau aşezământ al cărui buget era supus aprobării Parlamentului, Consiliului de Miniştri sau ministerelor (art. 12).

Membrii Corpului de Control erau îndreptăţiţi: să constate modul de aplicare a legilor, regulamentelor, instrucţiunilor şi ordinelor privind executarea gestiunii; să supravegheze şi să controleze executarea lucrărilor publice de orice fel, modalitatea de îndeplinire a furniturilor către stat; să cerceteze investiţiile, să stabilească legalitatea şi utilitatea actelor juridice relative la fonduri, materiale şi construcţii; să cerceteze felul în care organele ierarhice ale statului îşi exercitau atribuţiile legale de control. Ei erau independenţi faţă de „orice autoritate ierarhică” şi se subordonau direct şefului guvernului, căruia îi prezentau constatări, dar şi soluţii de remediere a deficienţelor. Erau numiţi prin decret regal, la propunerea executivului şi aveau în competenţă şi atribuţii corelate cu *Legea patrimoniului public*. Nu puteau acţiona în interiorul structurilor Ministerului Apărării Naţionale şi ale Ministerului Aerului şi Marinei. Activitatea Corpului de Control nu înlătura responsabilitatea miniştrilor.

Istoriografia europeană consemnează ca o categorie aparte *instituţiile parlamentare*. În domeniul economic îşi desfăşurau activitatea numeroase comisii pe domenii. În Regulamentul din anul 1920 au fost prevăzute 16 comisii generale ale Adunării Deputaţilor, dintre care opt de interes economic: 1. Comisia de agricultură, păduri şi domenii, cu 37 de membri; 2. Comisia financiară şi bugetară – 72 de membri; 3. Comisia de lucrări publice, căi ferate, căi de comunicaţie şi marină comercială – 36 de membri; 4. Comisia de comerţ, industrie, mine şi vămi – 37 de membri; 5. Comisia de muncă, asigurări, prevederi sociale şi economie –

[185] Tudorică M., Burlacu I., *op. cit.*, p. 444–463.
[186] *Monitorul oficial*, nr. 268 din 1 decembrie 1864.
[187] *Ibidem*, nr. 12 din 16 ianuarie 1880 şi nr. 242 din 28 octombrie 1880.
[188] *Ibidem*, 1936, p. 16.
[189] Hamangiu C., *op. cit.*, vol. IX–X, p. 648–651.

37 de membri; 6. Comisia de legislaţie civilă, comercială şi criminală – 37 de membri; 7. Comisia de legislaţie fiscală – 19 membri; 8. Comisia de poştă, telefon şi telegraf – 37 de membri.

Ele au fost atât secţiuni parlamentare de lucru, cât şi instituţii cu atribuţii legislative, cu drept de a face anchetă şi de interpelare faţă de instituţiile executivului, cu drept de control, de a amenda proiectele de legi economice şi de a propune soluţii în legătură cu starea economiei.

În cadrul comisiilor au activat parlamentari de prestigiu atât din rândul majorităţii, cât şi din opoziţie. În componenţa Comisiei parlamentare pentru agricultură, păduri şi domenii din perioada 1922–1926, între membri, îi găsim pe: A. Antonescu, V. Barcă, M. Bastaki, N. Brăescu, Constantin I. Brătianu, C. Cămărăşescu, Al. Căpăţîneanu, D. Carp, N. Cioflec, C. Vladimir, A. Dobrescu, dr. M.P. Florescu, G. Giuglea, N.V. Ghica, Harts Herich, M.V. Kogălniceanu, N. Lupu, V. Lapedatu, I. Mihalache, V. Niţescu, C. Spinişteanu, dr. Aurel Vlad[190].

O categorie aparte au constituit-o *instituţiile neguvernamentale*, relativ puţine, dar care au contribuit la susţinerea dezvoltării şi modernizării ţării. De exemplu: Asociaţia Generală a Economiştilor (Victor Slăvescu, preşedinte); Uniunea Generală a Industriaşilor (Ion Gigurtu, preşedinte); Asociaţia Licenţiaţilor Academiei de Studii Comerciale şi Industriale (ALACI); Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale (AISCI); Asociaţia Generală a Inginerilor. Ele au organizat congrese, au susţinut publicaţii prestigioase şi au oferit sugestii şi soluţii pentru dezvoltarea economiei, pentru politica economică a statului român. De pildă, ALACI-iştii au organizat trei congrese în 1930, 1934 şi 1936. Preşedinte de onoare la ultimul congres a fost ales Ion Răducanu, rectorul AISCI[191].

Din categoria *instituţiilor neguvernamentale* parţial finanţate de la bugetul statului, amintim: Institutul de Conjunctură, Institutul Social Român, Institutul Economic Român etc. Acestea au editat reviste, au organizat conferinţe pe teme majore din viaţa economică şi socială a ţării. S-a impus printr-o activitate remarcabilă Institutul Economic Român, înfiinţat în anul 1922. Buletinul Institutului a fost considerat de specialiştii români şi străini cea mai bună publicaţie cu caracter economic din România. Primul Consiliu de conducere al Institutului i-a avut ca membri pe[192]: Oscar Kiriacescu, fost ministru, director la BNR; Ludovic Mrazec, profesor universitar, directorul Institutului Geologic; dr. L. Golescu, administrator delegat; ing. Casassovici, industriaş.

Administratorii institutului au fost la fel de prestigioşi: dr. C.I. Băicoianu, director la BNR; Vintilă Brătianu, ministru de finanţe; dr. Şt. Cerkez, preşedintele Uniunii Industriaşilor; Gh. Cipăianu, director general al Casei Centrale a Cooperaţiei şi Împroprietăririi; dr. G.D. Creangă, membru în Consiliul de administraţie la Banca Generală a Ţării Româneşti; dr. Gr. Dumitrescu, profesor universitar; ing. T. Eremia, administrator-delegat la Creditul Tehnic; D. Gheorghiu, secretar general la Ministerul de Finanţe; E.N. Giurgea, şeful Serviciului Regional

[190] *Idem*, vol. XXVI, Partea I, 1938, p. 470.
[191] *Monitorul oficial*, Partea a III-a, *Dezbaterile Adunării Deputaţilor,* din 30 iulie 1926, p. 378.
[192] ALACI, 1936, 7, nr. 11–12, p. 36–42.

de Statistică Chişinău; V. Goldiş, fost ministru; dr. D. Gusti, profesor universitar, directorul Institutului Social Român; R. Halfon, administrator delegat la Uniunea Comercială şi la Banca Chrissoveloni; dr. Ionescu-Şişeşti, profesor universitar la Şcoala Superioară de Agricultură, directorul Casei Obştilor şi Exploatărilor Agricole din Casa Centrală a Cooperaţiei; Gr. Lucassievici, fost ministru; dr. Vasile Marcu, director general al Băncii Regionale din Cernăuţi; Luca P. Niculescu, fost ministru; ing. Al. Perieţeanu, fost director general al CFR; Chr. Staicovici, secretar general al Camerei de Comerţ din Bucureşti; Al.N. Ştefănescu, fost director la BNR; Erhard Wolff, mare industriaş; dr. Al. Zaharia, profesor universitar.

Şi cenzorii erau specialişti de primă mărime – E. Bercovici, director de bancă; R. Şeitan, director la Banca de Scont a României; Gr. Golescu, Ernest Ene, director la Banca Elveţiano-Română; G. Leonte, profesor secundar, funcţionar superior la BNR. Directorul Institutului Economic Român a fost Gheron Netta.

Instituţiile economice guvernamentale, integrative şi agregative, parlamentare, neguvernamentale şi-au desfăşurat activitatea în baza celor două constituţii promulgate în 1923 şi 1938 şi a unei legislaţii specifice. Ele şi-au dovedit importanţa pentru susţinerea şi transpunerea în viaţa economică a strategiei dezvoltării şi modernizării României.

*

Bunurile statului au fost clasificate şi evaluate în funcţie de *dreptul privat* şi *public*, ca instituţii şi servicii producătoare de venituri – proprietăţi miniere, agricole, forestiere, bălţi etc.

Impresionantul patrimoniu de stat a avut în centrul său resursele subsolului. Potrivit art. 19 din *Constituţia din martie 1923*, cu excepţia carierelor de piatră, a rocilor comune şi a zăcămintelor de turbă, toate celelalte zăcăminte aparţineau statului[193].

Statul a înfiinţat numeroase instituţii economice împărţite în două mari grupe: unele pentru realizarea de venituri la buget, iar altele pentru asigurarea serviciilor economice şi sociale[194].

Între instituţiile constituite în scopul obţinerii de venituri, amintim: a) pentru *bunuri fiscale – Casa Autonomă a Monopolurilor Regatului României* (CAM) şi *Administraţia Comercială a Monopolului Vânzării Alcoolului şi Taxelor de Consumaţie pe Băuturi Spirtoase* (MAT); b) pentru *bunuri agricole şi forestiere – Administraţia Casei Pădurilor Statului* (CAPS); *Direcţia Comercială a Pescăriilor* (PARID); *Administraţia Comercială a Exploatării Muncii Penale* (EMP); *Regia Autonomă a Exploatărilor Agricole şi Zootehnice* (REAZ); *Direcţia Moşiilor Armatei* (AMA); c) pentru *bunuri industriale – Regia Întreprinderilor Metalurgice şi Miniere din Ardeal* (RIMMA) care în martie 1940 s-a transformat în *Minaur* şi *Uzinele de Fier* din Hunedoara; stabilimentele industriale ale armatei; *Direcţia*

[193] *Constituţia României din 1923, adnotată cu dezbateri parlamentare şi jurisprudenţe* de A. Lascarov-Moldovanu şi Sergiu D. Ionescu.

[194] *Ibidem*.

Generală a Monitorului Oficial şi *Imprimeriile Statului; Monetăria Naţională; Regia Redevenţelor şi Impozitele Miniere* (RIM), precum şi regiile mixte, *Societatea Lonea pentru Exploatarea Cărbunilor*; *Societatea Naţională de Gaz Metan*; *Uzinele Copşa-Mică-Cugir* şi *IAR*; d) *cu caracter financiar – CEC* şi *Casa Autonomă de Finanţare şi Amortizare* (CAFA).

A doua grupă de instituţii sau servicii cu caracter economic şi social cuprinde: întreprinderi de transport şi telecomunicaţii, precum *Regia Autonomă a CFR, Direcţia Generală a Poştelor, Telefoanelor şi Telegrafelor* (PTT), *Administraţia Comercială a Porturilor şi Căilor de Comunicaţie pe Apă* (PCA), *Serviciul Maritim Român* (SMR), *Direcţia Dunării Maritime* (DDM), *Direcţia Generală a Drumurilor*; *Casa Sănătăţii*; *Fondul Muncii*; *Casa Construcţiilor*; *Casa Generală de Pensii*; *Casa Muncii CFR*; *Casa de Pensii a Teatrelor şi Operelor Române*; *Liga Naţională contra Tuberculozei*; *Eforia Spitalelor „Sfântul Spiridon" din Iaşi* şi *Fundaţia Spitalului Brâncovenesc*.

În cele două mari categorii, statul a creat 31 de instituţii care au oferit activităţi şi servicii în toate ramurile economiei naţionale[195]. Scopul şi ţelurile lor sunt legate de buna desfăşurare a vieţii economico-sociale, dar au avut în vedere şi obţinerea unor surse suplimentare de venit pentru buget.

Legea care a reglementat activitatea instituţiilor bazate pe patrimoniul statului a fost promulgată la 6 iunie 1924[196].

Partidul Naţional Ţărănesc a venit la putere în noiembrie 1928. El a făcut din stabilizarea monetară, din crearea instituţiilor financiare necesare vieţii economice, din lichiditatea tezaurului public şi reorganizarea căilor ferate puncte centrale în programul economic de guvernare.

Din iniţiativa lui Virgil Madgearu, a fost promulgată la 15 martie 1929 o nouă *Lege privind organizarea şi administrarea întreprinderilor şi avuţiilor publice*.

Legea din 1929 a fost apreciată în epocă ca un „mare pas înainte"[197]. Pe de o parte, ea a fost elaborată în urma unor cercetări statistice şi documentare dintre cele mai laborioase, într-o vreme în care experienţa, ca şi doctrina chestiunilor administrative şi economice sporiseră enorm stocul de material informativ în domeniul legislaţiilor şi realizărilor străine, iar pe de alta, „este prima lege care stabileşte o reglementare generală a tuturor sistemelor de exploatare a bunurilor şi serviciilor publice cu caracter comercial"[198].

---

[195] Arhiva Istorică Centrală, *Fond Ministerul Inventarului Avuţiilor Publice*, Ministerul Finanţelor, dos. nr. 1/1940–1944 (nenumerotat).

[196] *Ibidem*, vezi şi *Expunerea de motive la Legea comercializării din 1929*, *Monitorul oficial*, nr. 36 din 24 aprilie 1929, p. 1122–1136; *Bazele noii politici economice*, Cuvântările rostite de domnul V. Madgearu, ministrul industriei şi comerţului, cu prilejul votării *Legii pentru organizarea şi administrarea pe baze comerciale a întreprinderilor şi avuţiilor publice* şi *Legii pentru modificarea Legii minelor* din 4 iulie 1924, Bucureşti, 1929, p. 110.

[197] *Dare de seamă despre mersul regiilor publice comerciale şi al regiilor mixte*, Bucureşti, 1929, p. 3.

[198] Bolţuş L.W. (1933), *Societatea de economie mixtă în ritmul mişcării intervenţioniste. Studiu juridico-economic de drept comparat*, Caracal, p. 189–190.

Dacă prin legile din 1924 şi 1929 s-au adus reglementări de ansamblu la regimul patrimoniului public, noua lege adoptată în 1934[199] nu mai are un caracter de generalitate, ci se referă la reorganizarea *regiilor comerciale publice* (autonome).

Datele pun în evidenţă faptul că, în perioada dintre cele două războaie mondiale, în cadrul economiei naţionale a funcţionat şi s-a dezvoltat un puternic sector de stat. Mai mulţi factori au concurat la mărirea patrimoniului public, la rapida ascensiune a instituţiilor lucrative ale statului: în primul rând, procesul a fost stimulat de politica economică neoliberală şi de procesul de industrializare a ţării. Apoi a intervenit nevoia de venituri din ce în ce mai mari, pe măsura dezvoltării societăţii. Aceste venituri au fost obţinute atât pe cale fiscală, cât şi prin valorificarea avuţiei publice.

Totodată, statul a intervenit în acele sectoare care nu erau de natură să producă o rată a profiturilor menită să tenteze capitalurile private.

Coroborând toate datele economice, putem aprecia ca fiind pozitivă orientarea statului român spre ceea ce Octav Onicescu numea „mentalitatea industrială”.

1.5. MAREA CRIZĂ. OPORTUNITĂŢI ŞI PROVOCĂRI PENTRU ECONOMIA ROMÂNEASCĂ

Marea Unire a creat condiţiile lărgirii pieţei interne a produselor industriale prin aportul provinciilor istorice reunite. Ca rezultat al reformei agrare, al variatelor resurse de combustibil – petrol, cărbune, gaze naturale, lemn –, s-a accelerat procesul de industrializare. Corelat cu acesta, circulaţia liberă şi neîngrădită a capitalului şi concentrarea în mai mare măsură a disponibilităţilor financiare au adâncit caracterul capitalist al economiei, i-au îmbunătăţit structura de ramură.

Societăţile pe acţiuni s-au triplat între anii 1919 şi 1927 de la 922 la 2.799, în timp ce capitalurile le-au crescut de peste 17 ori – de la 1.982.084.376 lei în 1919 la 34.226.149.455 lei în 1926[200]. Valoarea producţiei agricole şi industriale a ţării în 1929 era estimată la 152,6 mld. lei. Considerând-o egală cu indicele 100, 63,44% reveneau agriculturii şi 36,56% industriei, comerţului şi transportului. În acel an, valoarea producţiei agricole o depăşea cu 40 mld. lei pe cea a producţiei industriale.

Ritmul procesului de industrializare a României în anii crizei s-a diminuat[201]. Se evidenţiază regresul marii industrii sub impactul crizei. Scăderea numărului de întreprinderi nu ne oferă însă dimensiunea exactă a efectelor crizei, căci 4.000 de întreprinderi mai puţin înseamnă şi o asanare, o restructurare, o rentabilizare a

[199] *Lege privitoare la regiile autonome*, Bucureşti, 1934, p. 13–14.
[200] Argus, 1928, Ed. Luceafărul, Bucureşti, 1929, p. 125.
[201] Correspondance économique roumaine, 1936, nr. 1–2, p. 461.

tinerei noastre industrii, create pe fondul speculaţiilor de după război, într-un climat inflaţionist. Indicatorul economic de alarmă a fost scăderea la aproape jumătate a valorii producţiei în anul 1932 faţă de 1929. Acest indicator sintetic, coroborat cu alţi doi – utilizarea combustibilului şi a materiei prime, şi ei reduşi la jumătate – dau imaginea corectă asupra situaţiei din industrie. Din marea industrie prelucrătoare, metalurgia, siderurgia, industria alimentară, a lemnului şi chimică au suferit cele mai mari scăderi, iar din ramura extractivă – industria carboniferă.

Cauzele crizei în acest sector trebuie căutate în reculul înregistrat de industriile primei industrializări, în portofoliul investiţiilor necorespunzătoare din deceniul al treilea, respectiv în ritmul lent al modernizărilor. Unele întreprinderi care s-au adaptat cerinţelor şi şi-au dezvoltat capacităţile de producţie folosind tehnologii noi au obţinut rezultate apreciabile. În această situaţie s-a aflat societatea anonimă Titan-Nădrag-Călan, care a mărit capacităţile de producţie la laminoarele de la Ferdinand şi Călan, a dublat capacităţile de producţie la furnalul de la Călan, a standardizat şi automatizat turnătoria de fontă.

Violenţa crizei din siderurgie şi metalurgie are explicaţii proprii, legate atât de gravele perturbări din sectorul extractiv, cât şi de creditare.

Creditele interne au fost insuficiente pentru dezvoltarea şi modernizarea industriei metalurgice şi siderurgice[202]. S-a apelat la credite externe, care vor fi blocate pe circuitele defectuoase ale siderurgiei europene (anglo-cehoslovace) cu care societăţile româneşti erau în legături de afaceri[203].

Criza a afectat profund şi industria alimentară.

Efectele crizei economice asupra altor industrii au fost asemănătoare cu metalurgia şi industria alimentară, fără însă a atinge cifre atât de scăzute.

În industria petrolului s-au obţinut producţii sporite atât la extracţie, cât şi la prelucrare – de la 4.857.000 tone la 7.377.000 tone. A crescut şi exportul, de la 2.847.000 tone în 1929 la 5.884.000 tone în 1933[204].

Creşterile, în condiţiile scăderii vertiginoase a preţurilor pe piaţa mondială, au fost determinate de zăcămintele relativ bogate, de instalaţiile aferente de transport, de forţa de muncă ieftină, adică de preţul de cost al extracţiei ţiţeiului mai scăzut în comparaţie cu alte ţări producătoare. Capitalul străin, dar şi cel autohton au profitat de această situaţie, în condiţiile în care, la cheltuieli de investiţii mici, au exploatat intens rezervele sigure, abandonându-le pe cele cu zăcământ nesigur şi sărac. În această ramură, din cauza intensificării muncii şi a concedierilor, ritmul de scădere al preţului de cost a fost mai mic în comparaţie cu ritmul de scădere al preţului de vânzare pe piaţa mondială. Creşterea peste limitele raţionale a producţiilor şi forţarea exportului într-o perioadă în care preţurile materiilor prime pe piaţa mondială se prăbuşiseră au fost păgubitoare.

---

[202] Munteanu Enric (1934), *L'industrie métalurgique en Roumanie*, Imprimeria Naţională, Bucureşti; Nicolaescu N. (1940), *Industria metalurgică şi electrotehnică*, în *Industria românească 1930–1940*, Bucureşti, p. 276–277.

[203] *Anuarul statistic al României pe 1939 şi 1940*, Bucureşti, p. 461.

[204] *Anuarul statistic...*, p. 461.

La o cantitate cu 72,2% mai mare exportată în 1932 faţă de 1928, s-a obţinut doar 56,2% din valoarea exportului din anul 1928.

Criza agrară a început în 1928 şi s-a manifestat în diverse forme. Cea mai gravă a fost reducerea vertiginoasă a preţurilor din cauza supraproducţiei agricole, a crizei agrare mondiale şi nu numai. Potrivit datelor oficiale[205], preţurile la produsele agricole s-au redus în 1933 faţă de 1929 cu 55,1%, adică o scădere valorică a producţiei de la 88,5 mld. lei la 39,2 mld. lei.

Concludente sunt şi cifrele legate de comerţul agricol extern. În anul 1930, România a exportat 118.000 vagoane de porumb şi a obţinut o sumă aproximativ egală cu aceea realizată în 1928, când s-au exportat 47.000 vagoane. Scăderea a avut loc în condiţiile în care suprafaţa arabilă totală s-a situat deasupra mediei anuale din perioada 1925–1929[206].

Producătorii agricoli au avut de luptat şi cu decalajul mare dintre preţurile produselor industriale şi ale celor agricole – „foarfecele preţurilor”[207]. S-au agravat tensiunile dintre ţărani, pe de o parte, bănci şi cămătari, pe de altă parte. După reforma agrară, beneficiarii împroprietăririlor au contractat împrumuturi cu dobânzi mari, de 20–60% anual. Datele statistice oficiale atestă că în 1931 datoriile gospodăriilor ţărăneşti au ajuns la 120–150 mld. lei[208], aproape 60% din suprafeţele acestora urmând să fie scoase la vânzare silită. La toate problemele de mai sus se adaugă lipsa inventarului agricol.

Criza economică din sfera producţiei – industrie, agricultură – s-a manifestat şi în sfera circulaţiei şi a schimbului.

Depunerile au scăzut masiv în 1931. Criza de credit din Europa Centrală din 1931 a antrenat o masivă retragere de fonduri bancare şi de depozite de către micii depunători; instituţiile de credit nu au reuşit să-şi onoreze obligaţiile faţă de aceştia, deoarece banii erau investiţi în plasamente şi credite industriale pe care nu le mai puteau recupera sau erau imobilizaţi în credite acordate ţăranilor. Apoi, în zonă se prăbuşeau în falimente răsunătoare mari bănci germane şi austriece cu care instituţiile româneşti erau în legături de afaceri. Corelat cu situaţia de mai sus, se explică falimentul băncilor *Marmorosch Blank* şi *Băncii Generale a Ţării Româneşti*. Într-o situaţie grea au fost, mai ales din cauza participaţiilor industriale, *Banca Chrissoveloni*, *Banca Franco-Română*, *Banca de Scont*, *Banca Comerţului din Craiova* ş.a.m.d.[209].

Numărul băncilor active a scăzut de la 1.048 în 1920 la 794 în 1934. Numai în 1931 au dispărut prin faliment 150 de bănci[210]. Sub impactul crizei, plasamentele

---

[205] Penescu-Kertsch C. (1937), *Raportul dintre preţurile agricole şi cele industriale*, în *A 2-a Adunare Generală a Uniunii Comerţului şi Industriei din 4–5 iunie 1937*, Bucureşti, p. 61–63.

[206] Vasiliu I.C. (1939), *Structura economică a agriculturii româneşti*, în vol. *Economia României*, vol. III, Bucureşti, p. 305.

[207] Penescu-Kertsch C., *op. cit.*, p. 63–64.

[208] Madgearu V., *Evoluţia...*, p. 83; Coşereanu G. (1931), *Salvarea datoriilor agricole*, Buletinul agricol, 7, nr. 11–12, Craiova, p. 27; Cristoveanu N.C. (1935), *Câteva observaţiuni asupra rezultatelor legii pentru lichidarea datoriilor din 7 aprilie 1934*, Economia naţională, 5, p. 1–3.

[209] *Compass Rumänien*, Wien, 1936, p. 214 şi urm.

[210] *Conjunctura economiei româneşti*, 1938, 3, nr. 4, p. 95.

pe termen scurt şi mijlociu au scăzut în perioada 1931–1935 la 18,7 mld. lei faţă de 71,5 mld. lei în 1925. În aceste condiţii, societăţile anonime industriale au resimţit acut lipsa banilor pe piaţă şi au prospectat alte surse de finanţare, în afara sistemului bancar clasic.

O scădere sensibilă au înregistrat cooperativele de credit, care au pierdut circa 3 mld. lei. Din această pagubă, statul a acoperit 60%. Este semnificativ pentru gradul mai ridicat al încrederii cetăţenilor în cooperativele de credit că depunerile spre fructificare la acestea, între anii 1931–1936, nu s-au redus decât cu 1,1 mld. lei, respectiv de la 30% la 25% din totalul mijloacelor împrumutate[211].

În primii doi ani de criză, importul s-a diminuat la jumătate şi şi-a continuat scăderea inclusiv în anul 1933. Redresarea va începe lent din 1934, fără a mai atinge până la sfârşitul perioadei interbelice cantităţile din anul 1929.

În contrast cu diminuarea importului, se constată din statistică tendinţa de forţare a exportului[212]. Din păcate, pe fondul scăderii catastrofale a preţului cerealelor, disponibilul recoltelor favorabile din aceşti ani s-a cedat în exterior pentru valori mici. Pentru a veni în sprijinul agricultorilor, executivul a plătit, începând cu 1931, prima de export de 10 mii lei la vagonul de grâu.

Exportul a crescut şi prin contribuţia produselor animaliere, însă decisivă a fost contribuţia petrolului.

În contextul politicilor economice generale ale României, soluţiile adoptate pentru depăşirea crizei economice şi continuarea strategiei de dezvoltare şi modernizare au o semnificaţie deosebită.

Şi în această perioadă dificilă, s-a continuat susţinerea economiei agrar-industriale cu un anumit tip de industrializare, bazat pe valorificarea resurselor de materii prime şi energie, pe prelucrarea superioară, industrială a produselor agricole. A fost promovat cu mai multă insistenţă rolul intervenţionist al statului în economie. Au fost evidenţiate pierderile suferite de ţara noastră de pe urma schimburilor comerciale neechivalente şi s-au luat măsuri imediate şi pe termen lung pentru alocarea unor importante investiţii de stat sau particulare în scopul introducerii progresului tehnic în economie, al creşterii rolului ştiinţei în procesul de producţie şi în modernizarea industriei. Pentru prima dată, toate partidele, inclusiv PNŢ, au renunţat la susţinerea politicii economice bazate pe „porţi deschise pentru capitalul străin”, în sensul că, începând cu 1931, vor adopta în parlament acte normative prin care s-a întărit protecţionismul industrial şi vamal.

Venirea la putere în noiembrie 1928 a PNŢ a determinat transpunerea în practica economică a ţării a politicii economice bazate pe un amplu program pregătit temeinic în anii opoziţiei. Criza economică i-a afectat însă structura şi conţinutul. Cu toate acestea, România a fost printre puţinele ţări europene care au venit în anii crizei cu un program de ansamblu care viza toate domeniile economiei şi care, anticipând direcţiile de evoluţie postcriză, a promovat, începând cu 1929, măsuri de extindere a funcţiilor economice ale statului şi implicarea directă a acestuia în actul economic.

---

[211] Madgearu V., *Evoluţia...,* p. 333.

[212] Mavrocordat I.N. (1932), *De la etalonul aur la etalonul naţional*, Bucureşti, p. 162.

În sensul afirmaţiilor de mai sus, noua *Lege a comercializării* promulgată în martie 1929[213] a urmărit, prin crearea regiilor autonome, nu numai rentabilizarea întreprinderilor statului, ci şi pregătirea lor pentru a prelua întreprinderi private care aveau un caracter de monopol[214]. Virgil Madgearu, ministrul industriei şi comerţului, autorul legii, sublinia de la tribuna Parlamentului că, alături de *Legea contabilităţii publice*[215], *Legea comercializării* va contribui la „reformarea societăţii româneşti" şi la „procesul de modernizare al acesteia"[216].

În domeniul agrar, naţional-ţărăniştii preconizau dezvoltarea agriculturii, a căilor şi mijloacelor menite să-i asigure primatul în economia naţională.

În realizarea scopului propus, prin noul tarif vamal adoptat în 1929[217], s-au redus taxele vamale la uneltele agricole şi materiile prime necesare agriculturii, s-a încercat coordonarea intereselor industriei cu cele ale agriculturii, prin încurajarea sectoarelor care valorificau materii prime de natură agricolă. Tariful a fost completat în 1931 cu majorări la taxele de import pentru fructe, iar în 1932, la cereale. Statul a intervenit direct în procesul de formare a preţurilor, pentru a asigura plata muncii agricultorilor a cărei rentabilitate dispăruse prin decalajul dintre preţurile interne şi externe şi „foarfecele preţurilor".

Măsurile legislative pentru acordarea primelor la export în compensaţie cu prăbuşirea preţurilor produselor agricole au fost adoptate nepermis de târziu, în 1931 la grâu şi în 1933 la produsele animaliere. Pe întregul interval de timp 1931–1937, politica primelor la export a grevat finanţele publice cu 2,5 mld. lei[218].

Începând cu anul 1932, s-au luat măsuri pentru realizarea împrumuturilor pe termen lung necesare dezvoltării sistemului de silozuri, antrepozite şi pentru extinderea magaziilor din porturi.

În anul 1929 se înfiinţase, cu ajutorul BNR, Banca Centrală Cooperatistă, iar în 1931, Creditul Agricol Ipotecar al României[219]. Activitatea acestora a contribuit la limitarea efectelor crizei agrare.

La întocmirea actelor pentru aplicarea *Legii conversiunii din 1932*, s-a constatat că suma totală ce trebuia rambursată instituţiilor de credit, statului, particularilor sau cămătarilor se ridica la 52,4 mld. lei. Calculele evidenţiau că fiecare hectar al gospodăriei de peste 10 ha era grevat cu 6.900 lei, iar cel al gospodăriei sub această suprafaţă, cu 6.600 lei. La această situaţie deja gravă s-au adăugat efectele *Legii Mihalache – a circulaţiei bunurilor rurale* – promulgate în 1929, care a oferit cadrul juridic necesar vânzării-cumpărării loturilor primite prin

---

[213] *Legea pentru organizarea şi administrarea pe baze comerciale a întreprinderilor şi avuţiilor publice, Monitorul oficial*, nr. 62 din 16 martie 1929.

[214] Ghelmegeanu M. (1935), *Discursuri parlamentare*, Bucureşti, p. 10.

[215] *Legea contabilităţii publice din 29 iulie 1929*, ALACI, 1936, 7, nr. 11, p. 151–177.

[216] *Bazele noii politici economice*, Cuvântările rostite de domnul V. Madgearu cu prilejul votării *Legii pentru organizarea şi administrarea pe baze comerciale a întreprinderilor şi avuţiilor publice* şi a *Legii pentru modificarea Legii minelor din 4 iulie 1924*, Bucureşti, 1929, p. 62–63.

[217] *Monitorul oficial*, nr. 49 din 26 iulie 1930, p. 1840–1847.

[218] Madgearu V., *Evoluţia...*, p. 247.

[219] Marcu N. (1970), *Investiţiile şi finanţarea agriculturii în România interbelică*, Studii SRI, 23, nr. 3, p. 589–590.

împroprietărire. *Expunerea de motive* sublinia necesitatea „selecţionării naturale a cultivatorilor serioşi”. Guvernul Iorga-Argetoianu a abrogat-o în decembrie 1931 şi a suspendat execuţiile silite pentru a atenua tensiunile din satul românesc.

Legea asanării datoriilor agricole, publicată în *Monitorul oficial* din 19 aprilie 1932[220], a venit cu soluţii la datoriile agriculturilor către creditorii particulari, bănci şi instituţii de credit.

Noua lege promulgată la 26 octombrie 1932 de către guvernul naţional-ţărănesc reducea beneficiile proprietăţilor mai mici de 10 ha recunoscute prin prima lege şi înlocuia conversiunea pentru toate categoriile de debitori printr-un moratoriu de 18 luni, fără să precizeze care ar fi fost situaţia debitorilor la expirarea termenului. La baza legii a stat principiul înţelegerii între părţi şi, doar dacă nu era posibil, aducerea litigiului în faţa instanţelor judecătoreşti cu privire la sume şi termene de plată. Concomitent, legea micşora procentele datoriilor de la 50 la 25 pentru debitorii agricoli şi societăţile cooperative.

O a treia lege, *Legea de asanare a datoriilor agricole şi urbane*, a fost propusă de către Guvernul Al. Vaida-Voievod în aprilie 1933. Ea se baza pe un moratoriu de cinci ani, cu o dobândă de 1% pe an, cu posibilitatea prelungirii perioadei cu încă cinci ani de către Consiliul de Miniştri.

Revenind la putere, liberalii au abandonat formula de conversiune naţional-ţărănistă. Statul a redus la jumătate datoriile agricultorilor. Jumătatea rămasă de plată trebuia rambursată în maximum 17 ani.

Instituţiile de credit au semnat aranjamente financiare cu datornicii care au acceptat să-şi lichideze debitele în doi-trei ani pentru reduceri de 60–70% din valoarea datoriilor[221].

După aplicarea legilor de asanare, finanţarea agriculturii a devenit dificilă. Într-un studiu elaborat sub auspiciile BNR se remarca faptul că, imediat după conversiune, creditul ţărănesc dispunea de doar 5,6 mld. lei, adică 1/7 din sumele folosite anterior. Întregul credit agricol al României a fost evaluat în 1934 la 18 mld. lei, adică 1/3 din media sumelor alocate în deceniul al treilea[222].

Statul a devenit principalul creditor pentru investiţiile legate de lărgirea bazei tehnice a agriculturii. Pe aceste coordonate, ideea centrală a programului agrar al PNŢ era axată pe cooperaţie[223].

În domeniul industrial, programul de acţiune al guvernelor din timpul crizei a suferit repetate modificări. În esenţă, s-a urmărit constituirea unui cadru economic axat pe industriile aflate în strânsă legătură cu agricultura şi apărarea naţională.

Se constată, chiar şi pe fondul crizei, o creştere a gradului de acoperire a nevoilor pieţei interne din producţia industrială proprie.

---

[220] Potârcă V., Rădulescu V. (1932), *Legea pentru asanarea datoriilor agricole*, Bucureşti, p. 41.

[221] Arhiva Istorică Centrală, Fond Casa regală, dos. nr. 21/1934, f. 3-4, *Legea pentru lichidarea datoriilor agricole urbane şi rurale.*

[222] *Contribuţiuni la reorganizarea creditului agricol*, p. 58, şi N. Păun (1992), *Stat şi economie*, Ed. Interferenţe, Cluj-Napoca, p. 118-121.

[223] Madgearu V., *op. cit.*, p. 74.

Statul a vizat în anii crizei un program industrial în adevăratul sens al cuvântului, posibil de realizat printr-un masiv sprijin financiar. Acum s-a conturat tendinţa trecerii de la finanţarea indirectă prin BNR şi SNCI la finanţarea directă a industriilor. S-a acţionat pentru transpunerea în practică a reorganizării Casei Naţionale de Economii şi Cecuri Poştale – instituţie menită să întărească subvenţionarea industriei.

În politica financiară, guvernele din anii crizei au acordat o atenţie specială ofertelor de credit venite din străinătate, angajamentelor suplimentare, controlului Ministerului de Finanţe asupra ordonanţărilor de plată. După adoptarea stabilizării monetare, ţara a fost pentru o scurtă perioadă obiectul ofertelor speciale venite din partea industriilor şi furnizorilor externi pentru diverse materiale, produse fabricate, utilaje şi maşini, din partea întreprinderilor de lucrări publice pentru investiţii. Toate făceau oferte de credit şi doreau să execute lucrări în România. Guvernele PNŢ au rezistat, în general, tentaţiilor, deşi unele prezentau apreciabile avantaje de moment. În schimb, împrumuturile pe termen lung necesare pentru creşterea randamentului întreprinderilor menite să finanţeze mijloacele de plată, dobânzile şi amortizarea capitalului au fost acceptate cu uşurinţă.

În afara împrumuturilor, s-au semnat convenţii de finanţare. Printre cele de notorietate, amintim: 1. concesiunea telefoanelor pentru societatea *International Telegraph and Telephone Corporation*. Aceasta a constat în vinderea instalaţiilor existente către respectiva societate, cu participarea statului la exploatarea serviciului telefonic sub formă de redevenţe determinate anual; 2. Guvernul, în numele Casei Drumurilor, instituţie acum constituită, a trimis la Parlament proiectul devenit *Legea asupra executării de lucrări pentru asfaltarea porţiunii Bucureşti-Braşov* de către *Maison Stewart et Partners Ltd.* din Londra (iunie 1930). Contractul nu s-a realizat din cauza opoziţiei categorice a consilierilor români faţă de unele clauze contractuale; 3. al doilea împrumut internaţional din 1931, solicitat de Casa Monopolurilor, a fost de 1.325 mil. franci francezi. Produsul lui în lei a fost utilizat, conform programului special votat în Parlament, pentru: Creditul Agricol Ipotecar – 1.310 mil. lei; CFR – 50 mil. lei; drumuri – 1.441 mil. lei; fondul de rulment al Trezoreriei – 1.310 mil. lei; agricultură şi alte investiţii productive – 1.310 mil. lei.

Din examinarea succintă a finanţelor publice, a politicii bugetare şi financiare a ţării în timpul celor trei ani de aplicare a *Programului de stabilizare*, se impun câteva constatări: în primul rând, declinul finanţelor publice început odată cu *Convenţia din 19 mai 1925*; în al doilea rând, scăderea puterii de cumpărare a contribuabililor şi, în consecinţă, diminuarea încasărilor publice; bugetele au cunoscut deficite, iar măsurile fiscale excepţionale nu au putut fi susţinute practic; în al treilea rând, finanţele publice au cunoscut o cădere desincronizată faţă de cea a preţurilor; în acest sens, aparatul de stat, susţinut în perioada anterioară de nivelul ridicat al preţurilor, nu a mai putut în anii crizei să-şi adapteze cheltuielile la nivelul şi capacitatea fiscală redusă a populaţiei; nu în ultimul rând, politica fiscală a statului de după stabilizare a fost şi consecinţa firească a reformei monetare,

încadrate în reguli şi imperative precise. Ea – politica financiară – nu a putut să se adapteze la instabilitatea din ce în ce mai accentuată a schimburilor.

Pe de altă parte, dificultăţile băncilor au contribuit la întârzierea redresării economice şi la menţinerea problemelor cu care se confruntau finanţele publice.

Bursa s-a depreciat constant până în septembrie 1932. De la acel moment au început să crească valorile la bursele europene şi s-a produs revirimentul aşteptat şi la Bucureşti.

Criza a afectat comerţul intern din cauza lipsei de numerar, a crizei de credit şi a scăderii preţurilor.

Pe plan extern, convenţiile încheiate de Guvernul României cu 30 de state – Franţa, Anglia, Cehoslovacia, Iugoslavia, Ungaria, Austria, Elveţia, Bulgaria, Germania, Suedia, Norvegia, Spania, Portugalia, Grecia, Danemarca, Statele Unite, Japonia etc. –, convenţiile speciale încheiate cu Franţa şi Germania pentru exportul de cereale şi cu Ungaria pentru cel de produse petroliere au contribuit într-o măsură apreciabilă la susţinerea comerţului exterior.

Crizele agrară şi industrială s-au împletit cu cea bancar-financiară. În 1931, capacitatea de plată a ţărilor debitoare a scăzut, în timp ce ţările creditoare nu mai erau dispuse să le acorde noi împrumuturi. Din România au fost retrase în acel an 1.800 mil. lei credite pe termen scurt şi, ca urmare, BNR a pierdut din rezervele sale de aur şi devize circa 20 mil. dolari. Stocurile Institutului de Emisiune al ţării au scăzut între 1929 şi 1933 de la 40 mil. dolari la 1,5 mil. dolari.

Pentru a depăşi criza, statul român a aplicat strategii şi programe prin care a urmărit:

1. Dezvoltarea agriculturii, prin introducerea metodelor de cultură şi a tehnicilor avansate, cultivarea plantelor tehnice şi textile, acordarea creditelor pe termen lung pentru construirea sau modernizarea magaziilor, silozurilor, antrepozitelor. A înfiinţat Banca de Agricultură şi Creditul Agricol Ipotecar în 1931. S-a votat *Legea cooperaţiei* în 1929 şi s-au reorganizat instituţiile agricole centrale şi locale.

2. Problema debuşeelor a devenit una de stat începând cu 1932.

3. Paralel cu măsurile care au vizat dezvoltarea şi perfecţionarea agriculturii, s-a validat în practica economică importanţa deosebită a industriei, a *industrializării* sprijinite activ de stat, bazate pe tarife vamale reduse la produsele industriale de bază şi pe reducerea taxelor şi tarifelor la CFR şi a impozitelor. S-a normalizat creditul industrial prin politica de scont a BNR.

4. S-a adoptat un adevărat *Program naţional de dezvoltare economică.* Pentru realizarea lui, s-a luat în calcul momentul optim de creditare externă şi s-a trecut la reorganizarea creditului intern la începutul anului 1934, la încurajarea formării marelui capital naţional.

5. Dacă echilibrarea bugetară era condiţie esenţială pentru stabilizarea monedei şi consolidarea creditului public şi privat, intern şi extern, fiscalitatea excesivă putea împiedica dezvoltarea producţiei şi a comerţului. Din aceste motive, s-au luat măsuri în perioada 1930–1931 pentru aşezarea administraţiei şi a finanţelor pe baze eficiente şi moderne.

Criza economică a depăşit prin profunzime, durată şi consecinţe internaţionale proporţiile crizelor anterioare. Din acest punct de vedere, literatura de specialitate a pus în evidenţă, alături de tezele şcolii liberale, pe cele ale şcolilor mai recente, în primul rând din zona economiei dirijate. În planul politicilor economice, acestea s-au concretizat în *etatism şi intervenţionism de stat* atât la nivelul economiei mondiale, cât şi al celei europene şi româneşti.

1.6. VALORIFICAREA POTENŢIALULUI ROMÂNESC

Evoluţia economiei a depins de căile preconizate doctrinar, de conţinutul programelor partidelor politice, de măsurile legislative adoptate. A mai depins – şi nu în mică măsură – de urmările războiului, de bogăţiile solului şi subsolului, de gradul de înzestrare cu tehnică modernă, de forţa financiară a ţării.

Un element deosebit l-a constituit *potenţialul uman*.

Factorul uman a jucat un rol deosebit în dezvoltarea României. La sfârşitul deceniului al patrulea s-a înregistrat un spor natural de peste 4 mil. de locuitori, ceea ce a însemnat o pătrime în plus în 1939 faţă de populaţia din 1920[224] (vezi tabelul de mai jos).

Tabelul 1.3.

Evoluţia populaţiei României în perioada 1920–1939

Anul	Total	Rural	%	Urban	%
1	2	3	4	5	6
1920	15.541.424	12.087.612	77,8	3.453.812	22,0
1921	15.727.940	12.260.544	78,0	3.467.396	22,0
1922	15.970.836	12.483.433	78,2	4.487.403	21,8
1923	16.207.723	12.702.595	78,4	3.505.128	21,6
1924	16.445.697	12.921.213	78,6	3.523.484	21,4
1925	16.687.359	13.145.595	78,7	3.541.764	21,3
1926	16.926.647	13.368.811	78,9	3.557.836	21,1
1927	17.149.321	13.557.073	79.2	3.572.248	20,8
1928	17.390.605	13.801.699	79,4	3.588.906	20,6
1929	17.638.127	14.034.373	79,6	3.603.754	20,4
1930	17.888.922	14.408.415	80,6	3.480.577	19,4
1931	18.166.337	14.661.627	80,7	3.504.709	19,3
1932	18.426.159	14.911.172	80,9	3.514.987	19,1
1933	18.652.053	15.125.083	81,1	3.526.970	18,9
1934	18.913.713	15.374.423	81,3	3.539.290	18,7
1935	19.877.711	15.531.666	81,4	3.556.194	18,6
1936	19.319.390	15.749.332	81,5	3.569.998	18,5
1937	19.535.398	15.926.178	81,5	3.609.220	18,5
1938	19.750.004	16.137.857	81,7	3.161.147	18,3
1939	19.333.802	16.313.136	81,8	3.621.666	18,2

Sursa: Şandru D., *Populaţia rurală a României între cele două războaie mondiale*, Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol”, Iaşi, 1980, p. 38.

[224] Şandru D. (1980), *Populaţia rurală a României între cele două războaie mondiale*, Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol”, Iaşi, p. 38.

Analiza datelor statistice transpusă la nivelul societăţii româneşti evidenţiază mai multe aspecte interesante. În primul rând, unul de factură demografică – satele României au cunoscut o adevărată explozie a natalităţii. Densitatea populaţiei a sporit continuu de la 61,2 locuitori în 1930 la 63,7 locuitori în 1933, la 65,l în 1935, la 66 în 1936, la 66,9 în 1938 şi la 67 locuitori/km^2 în 1939. România avea la acea dată una dintre cele mai ridicate densităţi din lume, iar sporul natural înregistra ritmuri cu mult peste media europeană. Astfel, populaţia Europei a crescut în perioadele 1930–1935 şi 1935–1939 cu 1,9 şi, respectiv, 0,9 locuitori pe km^2, în timp ce în România, în aceeaşi vreme, populaţia a crescut cu 3,9 şi, respectiv, 5,2 locuitori/km^2.

La sfârşitul anului 1933, populaţia României reprezenta 3,62% din cea a Europei şi era, între cele 28 de state ale continentului (inclusiv partea europeană a URSS), a zecea ţară după numărul locuitorilor[225].

S-a schimbat şi configuraţia oraşelor ca urmare a tendinţelor de dezvoltare a industriei naţionale, a urbanizării în general. Progresul ramurilor neagricole din cadrul economiei a fost vizibil şi a fost susţinut de evoluţia demografică a oraşelor. Datele statistice din tabel evidenţiază un spor pe intervalul 1920–1939 de 167.854 de locuitori în mediul urban. De semnalat însă sporul populaţiei rurale de 4.234.524 de locuitori. Acest ritm, total inegal, a făcut ca, pe ansamblu, ponderea populaţiei urbane să scadă aparent de la 22% în 1920 la 18,2% în 1939[226]. În schimb, numărul locuitorilor din mediul rural nu numai că a fost într-o continuă şi masivă creştere – de la 12.087.612 în 1920 la 16.312.136 în 1939 –, ci şi într-o evidentă creştere a ponderii sale în cadrul populaţiei ţării – de la 77,8% în 1920 la 81,8% în 1939.

Proporţia populaţiei rurale era apropiată de cea din ţările vecine cu structuri economice predominant agrare (în Iugoslavia ea era de 77,7% în 1932, în Bulgaria de 78,6% în 1936, iar în Grecia de 69,5% în 1939).

Procesul dezlipirii de sat a fost sporadic şi s-a concretizat în plecarea spre oraş a unei infime părţi a tineretului. Reforma agrară din 1921 a contribuit la creşterea fondului uman la sate, la fixarea acestuia de vatră, de comuna natală. Chiar şi cei angajaţi în industrie din zonele petrolifere, carbonifere, forestiere, din preajma marilor oraşe au continuat să locuiască în mediul rural.

În condiţiile de mai sus, populaţia rurală a României a continuat să deţină în perioada dintre cele două războaie mondiale nu numai ponderea cea mai mare a locuitorilor ţării, ci şi majoritatea populaţiei active – 8.719.000 în anul 1930, din 10.547.000[227].

Economia agrară a rămas locul ce a concentrat forţa de muncă a ţării în număr preponderent. Niciunul dintre guvernele României, inclusiv dintre cele liberale nu şi-au permis să conteste primatul agriculturii în viaţa social-economică a României.

---

[225] *Ibidem*, p. 42.
[226] *Ibidem*, p. 38.
[227] *Ibidem*, p. 43.

În agricultură, la o suprafaţă arabilă de 3,187 mil. ha însămânţate în medie în perioada 1932–1936, s-a obţinut o producţie anuală de 25.925 mil. q cereale, adică 8,1 q la hectar, în timp ce Germania a obţinut 21 q la ha. La porumb, România a obţinut 1.040 kg, în timp ce Bulgaria – 1.300 kg; Cehoslovacia – 1.830 kg; Italia – 2.000 kg; Germania – 2.300 kg; Canada – 2.700 kg[228].

Folosirea incompletă a resurselor solului şi subsolului a fost un fenomen general, specific întregii noastre economii. Se pot aduce exemple din agricultură, silvicultură, creşterea animalelor, din sectorul industrial şi energetic.

Folosirea incompletă a resurselor a însemnat investiţii neamortizate şi cu o rentabilitate redusă, vizibile şi în procesul de industrializare.

Resursele de materii prime au constituit baza industrializării României, a dezvoltării producţiei industriale a timpului. Deşi dispuneam de variate resurse, în anul 1936, de pildă, industria naţională utiliza numeroase materii prime din import. Astfel, industria uşoară depindea de exterior într-o proporţie de 80%; electrotehnica – 40,5%; metalurgia – 30%; ceramica – 26%; pielăria – 18%; materialele de construcţii – 10,8%; sticlăria – 10,7%; industria chimică – 10%; industria alimentară – 8,5%; hârtia – 6,3%; industria forestieră – 2,5%[229].

România dispunea de rezerve mici de: mangan – 1,1 mil. tone de minereu; aluminiu – 3,5 mil. tone (vizibile); cupru – 430 mii tone de pirită cupriferă; minereu de plumb şi zinc – 2,2 mil. tone, cuprinzând în 2–6% plumb şi 6–12% zinc; pirită – 3,6 mil. tone; minereuri aurifere – 1,8 mil. tone. La acest din urmă zăcământ, exploatările au fost lente din cauza rentabilităţii foarte reduse (o tonă conţinea 6–7,5 g aur fin).

La rândul lor, materiile prime organice erau insuficient exploatate şi valorificate.

Utilajele folosite în economie aveau un grad ridicat de uzură morală şi fizică. În agricultură s-a estimat că în 1939 era nevoie de utilaje de 30 mld. lei, la un existent de doar 14 mld. lei. Industria metalurgică producea 50% din consumul general de unelte şi maşini agricole. Paradoxal însă, utilajul industrial metalurgic nu era folosit la capacitatea instalată: de pildă, în industria fontei – doar 27%; a oţelului – 42%; a tablei negre – 69%; a geamurilor – 37%; a cimentului – 30%[230].

Productivitatea şi rentabilitatea din economia românească se situau cu mult sub media europeană[231].

Revenind la agricultură, trebuie să subliniem rentabilitatea chiar mai scăzută a acestei ramuri comparativ cu cea din industrie (estimările echipelor studenţeşti din anii 1933–1934 şi 1938 constatau că pentru hrană se consuma 70–90% din venitul unei gospodării, rămânându-i pentru întreţinere şi educaţie doar 10–30%).

Ca deziderate ale politicii economice din întreaga perioadă interbelică au fost valorificarea corespunzătoare a producţiei agricole şi suprimarea intermediarilor. Organizarea cooperativelor de desfacere, de mecanizare, depozitarea şi păstrarea

[228] Manoilescu M. (1936), *Potenţialul românesc neutilizat*, Bucureşti, p. 7.
[229] *Ibidem*, p. 170.
[230] *Ibidem*, p. 30.
[231] *Ibidem*, p. 39.

corespunzătoare a producţiei agricole, suprimarea intermediarilor au fost obiective generoase, dar care s-au realizat parţial şi sporadic. Totodată, s-a conturat politica de stimulare a preţurilor agricole pentru a atenua „foarfecele” devenit, de la an la an, tot mai nefavorabil sătenilor.

*

Procesul industrializării – cu limitele deja amintite – s-a transpus în intensitatea vieţii industriale reflectate de numeroşi indicatori cantitativi: un spor de 59% la numărul de întreprinderi, de 50% la capitalul investit, de 61% la forţa motrice, de 59% la personalul angajat şi de 47% la valoarea producţiei realizate[232].

Desăvârşirea construcţiei naţional-statale a adus cu sine independenţa energetică şi o mai mare capacitate de autoaprovizionare în domeniul materiilor prime industriale. O contribuţie deosebită au avut-o rezervele de minereu de fier sau uzinele siderurgice din Transilvania şi Banat, care au asigurat baza de materii prime şi semifabricate pentru întreprinderile metalurgice din celelalte zone ale ţării.

Evoluţia de ansamblu a industriei româneşti indică tendinţa evidentă de aprovizionare cu materii prime, îndeosebi în condiţiile penuriei de devize forte şi ale împrejurărilor economice şi diplomatice tot mai tulburi de la sfârşitul deceniului al patrulea, când posibilităţile de procurare a celor considerate strategice se îngustează tot mai mult[233].

Pe baza resurselor proprii, România a iniţiat şi, parţial, a susţinut procesul de industrializare capitalistă. El a fost stimulat de creditele acordate de bănci industriei, de Societatea Naţională de Credit Industrial (SNCI) înfiinţată în 1923.

În deceniul al patrulea, statul a trecut de la finanţarea indirectă (prin intermediul BNR şi SNCI) la finanţarea directă cu ajutorul unor instituţii de credit specializat. S-au creat fonduri bugetare speciale, din care s-au efectuat nu numai comenzi la marile întreprinderi metalurgice, chimice şi textile, dar şi investiţii. Prin repetate disponibilităţi financiare, până în 1939, valoarea exploatărilor economice ale statului a atins cifra de 154 mld. lei[234]. Patrimoniul economic al statului a depăşit investiţiile tuturor societăţilor anonime pe acţiuni. Majoritatea investiţiilor au fost destinate modernizării echipamentului industrial.

În deceniul al patrulea al secolului al XX-lea, prin eforturi susţinute, industria prelucrătoare a reuşit să satisfacă cerinţele pieţei pentru bunurile de larg consum şi 80% din totalul nevoilor industriale.

Consecinţele pozitive ale procesului de industrializare pot fi ilustrate comparând realizările de la un an la altul. Astfel, în 1924, consumul de produse metalurgice din producţia proprie era acoperit în proporţie de 50%, în timp ce, în 1938, de 71,7%. În acel an, 1938, industria împreună cu ramurile economice

---

[232] *Aspecte ale economiei...*, p. 39.

[233] *Aspecte ale economiei...*, p. 151; Madgearu V., *Evoluţia...*, p. 122–123; *Industria românească 1930–1940*, Bucureşti, 1940, p. 62–64.

[234] Georgescu L. (1940), *Materiile prime necesare industriei noastre şi provenienţa lor*, în *Industria românească 1930–1940*, p. 64–65.

neagricole au contribuit cu 50% la crearea PIB faţă de 1,53% (industria cu meseriile) în anul 1913 sau 4,7% în acelaşi an, dacă adăugăm şi petrolul[235].

Creşterea greutăţii specifice a industriei şi a activităţilor neagricole, poziţia asemănătoare cu agricultura şi silvicultura în cadrul realizării produsului intern brut exprimă, în fapt, înscrierea ireversibilă a României pe calea industrializării, cu toate limitele impuse de stadiul dezvoltării economiei. S-au demonstrat posibilităţile privind valorificarea resurselor energetice şi de materii prime şi contribuţia industriei la transformarea lor în bunuri de consum şi mijloace de producţie, la diversificarea acestora. În fapt, este vizibilă lărgirea bazei tehnico-materiale. Amintim crearea de noi subramuri, diminuarea decalajelor dintre industria prelucrătoare şi cea extractivă, diversificarea producţiei, extinderea capacităţilor existente şi sporirea puterii instalate.

Ponderea României în comerţul european şi mondial a crescut, cu excepţia anilor 1928–1929, dar, aşa cum s-a remarcat, pe seama valorificării petrolului.

Locul specific ocupat de economia românească pe piaţa internaţională reiese urmărind structura pe grupe de mărfuri a exportului şi importului. Principalele articole erau cele agricole, în primul rând cerealele şi animalele vii. Ele vor fi urmate de materialul lemnos şi de petrol, acesta urcând pe primul loc spre sfârşitul perioadei interbelice.

Pentru fiecare tonă importată, România trebuia să exporte între 5,3 şi 15,6 tone de mărfuri.

Statul a sprijinit creşterea industriei şi a activităţilor neagricole. Se demonstrau în anii 1938–1939 oportunitatea industrializării începute timid imediat după Marea Unire şi, totodată, posibilităţile privind valorificarea resurselor energetice şi de materii prime de care dispunea.

S-au diminuat decalajele dintre industria prelucrătoare şi extractivă, s-a diversificat producţia, s-au extins capacităţile existente, a sporit forţa motrice instalată, adică – după expresia fericit introdusă de Victor Axenciuc – capitalismul în România a început să se dezvolte „în adâncime”.

Industria din deceniul al patrulea a antrenat modificări şi în structura comerţului exterior, în sensul că s-a deplasat accentul importului pe materii prime şi semifabricate.

Rezultatele pozitive obţinute de economia românească au permis creşterea PIB nu numai pe seama agriculturii, ci şi a industriei, mai ales a celor extractive, metalurgice, alimentare şi textile. S-au diversificat structura pe ramuri şi subramuri şi gama sortimentală a mărfurilor produse în ţară; a crescut gradul de acoperire din producţia proprie a consumului intern de produse industriale.

Agricultura a cunoscut o relativă dezvoltare după Marea Criză, mai ales prin procedee extensive, prin mărirea suprafeţelor cultivate cu plante tehnice, prin creşterea producţiilor la hectar.

Transporturile s-au dezvoltat şi modernizat, iar traficul de călători şi de mărfuri a înregistrat creşteri constante.

---

[235] *Piaţa mondială a materialului electric*, România industrială, 19, nr. 959, 1939, p. 7–8; Arhiva Istorică Centrală, *Fond UGIR*, dos. nr. 19/1941, f. 100–101.

Structura comerţului exterior s-a schimbat treptat. A scăzut ponderea importului de produse industriale şi a crescut cea a importului de materii prime şi semifabricate necesare prelucrării în ţară.

Schimbările din economie – consecinţă a aplicării strategiei de dezvoltare şi modernizare propuse de către forţele ştiinţifice şi politice de după 1918 – au contribuit la deplasarea României din zona ţărilor agrare spre zona celor agrar-industriale, cu tendinţe accentuate de rupere a echilibrului dintre cele două sectoare în favoarea industriei.

*

În literatura istorică, nivelul de dezvoltare atins de economia românească în 1938–1939 a fost prezentat de multe ori subiectiv sau denaturat. Deseori, după 1945, s-a negat aproape în întregime progresul realizat de România interbelică, aceasta fiind apreciată ca o ţară înapoiată, agrară, chiar semicolonială. Mai târziu, începând cu anii ’70, analize lucide au definit starea economico-socială a României interbelice, recunoscându-se realizările şi transformările calitative înregistrate după Marea Unire din 1918. După 1990, referirile la „stadiul 1938” au primit interpretări dintre cele mai diverse. Unele dintre acestea, în necunoştinţă de cauză, din lipsă de date sau venind în întâmpinarea anumitor tendinţe politice, prezintă şi recomandă stările economico-sociale din perioada interbelică ca etalon şi ideal pentru perioada de tranziţie la economia de piaţă.

Conform unor opinii[236], anul 1938 a reprezentat nivelul cel mai înalt realizat în condiţiile economiei capitaliste în România. În sprijinul afirmaţiilor sunt aduse date statistice despre producţia industrială şi agricolă din anii 1920–1938.

Datele prezentate de Institutul de Economie Naţională, dar şi de alte lucrări de specialitate[237] susţin că, în ciuda progreselor înregistrate în domeniile economiei, culturii şi învăţământului, România se situa, prin parametrii principali, pe ultimele locuri ale Europei. La producţia şi consumul pe locuitor ale unor produse de bază, ţara noastră a fost devansată de cele mai multe state ale continentului. PIB/locuitor atingea în 1938 între 60 şi 65 dolari, comparativ cu Polonia – 104 dolari, Austria – 181 dolari, Franţa – 237 de dolari, Germania – 338 dolari şi Anglia – 378 dolari. Structura şi sursele PIB au pus în evidenţă prioritatea produsului net creat în ramurile cele mai puţin productive, respectiv în agricultură şi meşteşuguri, în care era ocupată şi majoritatea populaţiei, situaţie specifică ţărilor slab dezvoltate. Această situaţie este confirmată şi de productivitatea scăzută a muncii în sferele producţiei materiale. În anul 1938 se realiza în medie o productivitate de 120 dolari, cea mai mică din Europa, în timp ce în Polonia aceasta urca la 197 dolari, în Austria la 287 dolari, în Franţa la 424 dolari şi în Anglia la 829 dolari.

---

[236] *Starea naţiunii 1918–1996. Concluzii şi opţiuni pentru România de mâine, pentru viitorul poporului român*, Ed. Fundaţiei „România de Mâine”, Bucureşti, 1996, p. 25.

[237] Axenciuc V. (1992), *Evoluţia economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859–1947*, vol. I, *Industria*, Bucureşti, p. 56.

În linii mari, rezultatele mediocre ale României din prima jumătate a secolului al XX-lea sunt confirmate şi de documentele occidentale[238]. Potenţialul economic al diferitelor state din Europa se exprima indirect prin valoarea producţiei de bunuri materiale, exclusiv serviciile, în dolari SUA. Pentru 1938, Germania a înregistrat 12.958 mii $; Anglia – 8.688 mii $; Franţa – 5.680 mii $; Italia – 3.085 mii $; România –758 mii $; Bulgaria – 266 mii $.

România, deţinând cca 5% din suprafaţa şi din populaţia Europei fără URSS, conta numai cu 3,6% din producţia ei agricolă şi cu 0,85% din producţia industrială. După bogăţiile sale naturale – pământ fertil cultivabil 66% din total, păduri 22% din suprafaţă, producţie mare de petrol (a cincea în lume), de gaz metan (a doua în Europa), de cărbuni, de minereuri feroase şi neferoase, de aur şi argint (a doua în Europa) – apărea relativ bine înzestrată cu resurse naturale, ca puţine ţări de pe continent, pentru o dezvoltare industrială şi agricolă ridicată. *Datele asupra nivelului producţiei pun în evidenţă o trăsătură fundamentală a economiei româneşti de la sfârşitul deceniului patru al secolului al XX-lea, pe care am prezentat-o deja pe larg, şi anume gradul redus de valorificare a potenţialului uman şi a resurselor materiale, din cauza nivelului tehnic scăzut al aparatului de producţie naţional.* (Prin tot ansamblul de factori şi indicatori de producţie şi randament, România se situa în ultimul eşalon economic al Europei, între alte ţări cu profil predominant agrar sau agrar-industrial, mai exact era parte a *blocului agrar*, alături de Iugoslavia, Bulgaria, Grecia, Albania etc.[239])

Analiza nivelului economic al României comparat cu statele avansate europene pune în evidenţă locul său periferic în economia continentului[240].

România a exportat însemnate cantităţi de materii prime, semifabricate şi combustibili.

În privinţa aprecierii României drept „grânarul Europei", nici aceasta nu corespunde realităţii. Chiar în perioada 1935–1939, când s-au obţinut cele mai bune recolte din întreaga perioadă interbelică, ţara noastră contribuia cu doar 8,7% din producţia de grâu a Europei, cu 29,2% din cea de porumb, cu 6,7% din cea de orz şi cu 2,3% din producţia de ovăz[241]. De menţionat că din producţia sa de cereale, din media perioadei de 11,4 mii tone, patru cincimi se consumau în interior şi doar o cincime se exporta.

---

[238] *Economic Survey of Europe in 1948*, Geneve, 1949, p. 21.

[239] Avuţia publică a Vechiului Regat înainte de război a fost evaluată de N. Xenopol la 2.320 mil. lei aur. Conform estimărilor profesorului I.N. Angelescu, în 1929 s-a ridicat la 6.200 mil. lei aur, adică 200 mil. lei hârtie. Profesorul V. Madgearu, în expunerea de motive la *Legea comercializării din 1929*, avansa o cifră asemănătoare, 4.539 mil. lei aur, la care a adăugat fondul minier şi drepturile regaliene de 1.661 mil. lei aur, adică tot 6.200 mil. aur.

Ambele evaluări au fost confirmate şi de către alţi specialişti din epocă – vezi suma apropiată avansată de N.N. Civescu în *Patrimoniul statului român* – inventar publicat în ALACI, în 1935, după datele oferite de Biroul Inventarului General al Statului din Ministerul de Finanţe sau de L. Turdeanu, în lucrarea *Avuţia publică în România*, publicată în Buletinul Institutului Economic Românesc, 19, nr. 1–6, 1940, p. 70–158.

[240] Axenciuc V. (1997), *Introducere în istoria economică a României*, *Epoca modernă*, Ed. Fundaţiei „România de Mâine", Bucureşti, p. 408.

[241] *Annuaire international de statistique agricole*, 1934–1942, Roma, p. 54.

În cadrul importului european de cereale de circa 35–40 mii tone, pe lângă propria producţie de 125–130 mii tone, media exportului românesc de 1,8 mii tone reprezenta doar 7%. Restul era furnizat de alte ţări din Europa, prima fiind URSS, în timp ce peste 50% din importul european de cereale provenea din SUA, Canada, Brazilia, Australia etc. În aceste condiţii, România reprezenta în nevoile de consum ale continentului abia 1,2% şi nu putea să fie „grânarul Europei”.

O poziţie importantă revenea însă producţiei şi exportului de produse petroliere, România fiind a doua în Europa, după Rusia. Ea conta şi ca un exportator însemnat de material lemnos, produse forestiere şi, în unii ani, de animale. Aceste produse se exportau în formă naturală, pentru că nu-şi găseau o prelucrare şi o valorificare superioară prin industrializare în ţară.

Importul României era dominat de fabricate – maşini şi instalaţii, parţial bunuri de consum – şi semifabricate.

Acest schimb – export de materii prime şi combustibil şi import de fabricate – era dezavantajos pentru economie, întrucât se ofereau 7–10 tone de produse româneşti pentru o tonă de produse străine, punând în evidenţă preţul de atâtea ori mai mic al mărfurilor din România şi tot de atâtea ori eficienţa scăzută a muncii sociale naţionale.

Industria construcţiilor de maşini şi a prelucrării metalelor, deşi a înregistrat o serie de progrese, era totuşi slabă. În 1938, ea ocupa 10,2% din totalul producţiei industriale[242]. Nu dispuneam de o industrie de utilaj minier, de utilaj petrolier, energetic, de tractoare, autocamioane etc., iar industria de armament era insuficient dezvoltată[243].

Tabelul 1.4.

Evoluţia industriei mari în perioada 1928–1938

Anii	Întreprinderi		Capital investit		Forţa motrice		Personal total	
	Nr.	Indici	Mil. lei	Indici	CP	Indici	Nr.	Indici
1928	3.966	100	39.770	100	472.911	100	206.547	100,0
1929	3.736	94,2	40.285	101,2	497.963	105,1	201.184	97,4
1930	3.646	91,9	40.591	102,1	492.715	104,2	174.227	84,3
1931	3.524	88,9	40.549	101,9	498.059	105,3	152.309	73,7
1932	3.557	89,7	39.904	100,3	514.745	108,8	152.198	73,7
1933	3.487	87,9	39.826	100,1	529.968	112,1	184.777	89,5
1934	3.510	88,5	40.924	102,9	558.468	118,1	208.240	100,8
1935	3.613	91,1	41.841	105,2	582.946	123,3	230.797	11,7
1936	3.553	89,6	42.494	106,8	579.943	122,5	260.934	126,3
1937	3.512	88,6	46.274	118,2	772.638	152,8	278.889	135,0
1938	3.767	95	50.069	125,9	746.789	157,9	289.117	140,0

[242] Constantinescu N.N. (2000), *Istoria economică a României*, vol. II, 1939–1989, Ed. Economică, Bucureşti, p. 40.

[243] Madgearu V. (1940), *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Bucureşti, p. 179–180.

Anii	Combustibil		Salarii		Materie primă		Producţia	
	Mil. lei	Indici	Mil. lei	Indici	Mil. lei	Indici	Mil. lei	Indici
1928	2.736	100,0	7.733	100	33.037	100	60.965	100,0
1929	2.621	96,0	7.723	99,9	29.699	89,6	56.129	92,0
1930	2.111	77,2	6.945	89,8	24.959	75,5	48.354	79,3
1931	1.470	53,7	5.363	69,3	16.263	49,2	33.155	54,4
1932	1.368	50,0	4.379	56,6	16.789	50,8	32.475	53,2
1933	1.654	60,4	5.013	64,8	17.881	54,1	34.941	57,3
1934	1.683	61,5	5.647	73	21.054	63,7	41.835	68,6
1935	1.772	64,7	6.148	79,5	22.944	69,5	47.288	77,5
1936	2.044	74,7	6.850	86,6	27.121	82,1	51.334	84,2
1937	2.782	101,7	7.677	99,1	35.222	106,6	64.497	105,8
1938	2.971	108,8	8.302	107,3	36.944	111,8	69.208	113,5

Sursa: Suciu P.H. (1940), *Industria naţională în ultimul deceniu,* ALACI, Revistă lunară de studii şi cercetări economice, XI, nr. 5–7, p. 179.

Conform datelor din tabel, marea industrie din România era compusă din 3.767 de întreprinderi cu un capital investit de 50 mld. lei, care utilizau o forţă motrice de 746.789 CP cu 289.117 lucrători şi funcţionari. Aceste mari întreprinderi industriale prelucrau materie primă în valoare de 36,9 mld. lei, consumau combustibil de 2,9 mld. lei şi realizau o producţie globală de 69,2 mld. lei.

Se constată şi o tendinţă de concentrare industrială. Astfel, numărul întreprinderilor, de 3.966 în 1928, s-a redus în 1938 la 3.767, adică cu 5%. În acelaşi timp, capitalul investit a crescut de la 39,7 mld. lei la 50 mld. lei, reprezentând un indice de 126 faţă de 1928; forţa motrice a sporit şi ea de la 472.911 CP în 1928 la 746.789 CP în 1938, adică un indice de creştere de 157%. Personalul utilizat a crescut de la 206.000 la 289.000, respectiv la 140%. Valoarea materiei prime prelucrate a crescut de la 33 mld. la 36,9 mld. lei sau un indice de 111,8, valoarea producţiei totale a crescut de la 60,9 mld. lei la 69,2 mld. lei, un indice de creştere de 113,5[244].

În 1937, industria cartelată reprezenta 46% din capital şi 23% din valoarea producţiei întregii industrii de prelucrare, iar numărul carteluri lor, pe categorii recunoscute pe baza legii din mai 1937, cuprindea 23 de carteluri regionale, 61 de carteluri de preţuri, 49 de carteluri de contingentare a producţiei, 30 de carteluri cu oficii de desfacere. Pe această bază, Virgil Madgearu concluziona că „Piaţa internă se afla stăpânită de o reţea completă de carteluri, iar de aici, posibilitatea de dictare a preţurilor pentru aproape integralitatea bunurilor de consum prelucrate industrial şi a unui număr covârşitor de bunuri de mijloace de producţie”[245].

Un proces asemănător de concentrare se observa şi în domeniul bancar. Din 841 de societăţi bancare şi de credit existente în 1937, în anul 1939 s-au înregistrat 753 (plus Banca Naţională). 18 mari bănci cu peste 60 mil. lei fiecare deţineau 61% din totalul depunerilor. Cea mai mare parte a operaţiunilor bancare se afla în mâinile câtorva bănci – *Banca Românească*, *Banca de Credit Român*, *Banca Comercială Română*, *Banca de Scont*, *Societatea Bancară Română* etc. Acestea

[244] *Ibidem, loc. cit.*
[245] *Ibidem, loc. cit.*

aveau şi participaţii la numeroase societăţi industriale, de transporturi, comerciale etc. În 1939, între capitalurile străine din România prevalau cele engleze, franceze, olandeze, belgiene, iar capitalul german, al cărui loc, după Primul Război Mondial, fusese luat de către cel aliat, începea să revină, deşi până în 1938 nu ocupa poziţii esenţiale în economia românească.

Pentru determinarea poziţiei României în economia europeană, este important de subliniat că, în toată existenţa sa modernă, ţara noastră a făcut parte din categoria statelor permanent debitoare, datoare atât prin împrumuturi de stat, cât şi prin credite particulare. De aici decurge forma cunoscută de dependenţă financiară a României de marile centre bancare ale continentului. Sumele returnate pe termen lung au reprezentat de 2–3 ori mărimea capitalului împrumutat. Apărea, astfel, un mare paradox: România, săracă în capitaluri, aprovizionată din exterior cu sume însemnate, deci importatoare de capital străin, pe termen lung devenea exportatoare de capitaluri – sub forma dobânzilor –, ceea ce perpetua atât insuficienţa capitalului pentru dezvoltare, cât şi subdezvoltarea sa economică.

În sistemul de complementaritate din relaţiile economice externe, România, din cauza slabei sale dezvoltări, ocupa poziţia de sursă de materii prime, piaţă de desfacere a fabricatelor industriale şi plasament al capitalurilor externe.

1.7. ECONOMIE ŞI POLITICĂ ÎN PERIOADA PREMERGĂTOARE RĂZBOIULUI

În perioada premergătoare izbucnirii războiului, când instrumentele destinate să apere pacea şi securitatea ţării încetaseră să funcţioneze fie *de jure*, fie *de facto*, creându-se o situaţie deosebit de primejdioasă, guvernele României au încercat să pună în practică vechea şi utilizata metodă de a profita de controversele dintre marile puteri pentru a izbuti să-şi menţină *statu quoul* teritorial.

Imediat după izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, România a decis să rămână neutră[246].

Astfel, la 13 aprilie 1939, Marea Britanie şi Franţa acordau, aşa cum dorise România, *garanţii unilaterale* prin care asigurau de întreaga lor asistenţă, dacă guvernul român o va cere în cazul unei opresiuni.

La 6 septembrie 1939, *Consiliul de Coroană* convocat la Cotroceni proclama starea de neutralitate a României, precizând că, faţă de ţările aflate în conflict, ţara noastră va respecta cu stricteţe principiile neutralităţii consacrate în convenţiile internaţionale.

La 19 octombrie 1939 s-a semnat *Pactul de asistenţă mutuală anglo-franco-turc*. Art. 3, referindu-se în mod special la securitatea României, întărea acţiunile de autoapărare iniţiate de diplomaţia românească. „Atâta timp cât vor fi în vigoare

[246] *Monitorul oficial*, nr. 206 din 7 septembrie 1939, *Comunicatul nr. 58/6 septembrie al Casei Regale*.

garanţiile date de Franţa şi de Regatul Unit în declaraţiile lor din 13 aprilie 1939, Turcia va coopera cu Franţa şi Marea Britanie, dându-le tot ajutorul şi asistenţa sa în cazul în care Franţa sau Regatul Unit ar fi angajate în ostilităţi privind una sau alta din garanţiile menţionate". Prin protocolul 2 al acestui pact se prevedea că angajamentele asumate nu privesc URSS. Pactul conţine nouă articole şi două protocoale. România, în rezistenţa sa antinazistă, continua să se sprijine pe aliaţii anglo-francezi, în ciuda faptului că existau rezerve în chestiunea extinderii *erga omnes* a garanţiilor şi că frontul oriental nu mai constituia un obiectiv de prim rang în strategia acestora.

Încercările de a crea în Balcani un *bloc al neutrilor* – din cauza opoziţiei deschise a Germaniei şi Uniunii Sovietice şi, mai ales, a atitudinii lipsite de energie a Angliei şi Franţei – s-au soldat cu un eşec descurajant. În privinţa relaţiilor cu România, URSS a făcut tot ce i-a stat în putinţă să tergiverseze, prin formule juridico-diplomatice stufoase, eforturile acesteia de a-şi asigura inviolabilitatea frontierelor. Garanţiile anglo-franceze erau interpretate de URSS drept o întărire a *Tratatului româno-polon* cu caracter antisovietic şi, la fel, România şi Polonia erau învinuite de faptul că torpilează realizarea unei înţelegeri militare sovieto-anglo-franceze cu caracter antigerman, prin refuzul lor de a acorda trupelor anglo-sovietice dreptul de tranzitare spre zona de contact cu inamicul. De fapt, problema tranzitării trupelor era un pretext pentru a masca apropierea de Germania a Uniunii Sovietice. Întreruperea bruscă a tratativelor cu delegaţia militară franco-britanică şi apoi semnarea, la 23 august 1939, a Pactului Ribbentrop-Molotov au schimbat cu totul raportul de forţe şi au pecetluit destinul ţărilor din zona tampon dintre URSS şi Germania (Ţările Baltice, Polonia, România), lăsând câmp deschis pentru expansiunea celor două regimuri dictatoriale: nazist şi comunist[247].

*

La începutul anului 1939, Germania îşi dezvoltase în mod vizibil activitatea destinată expansiunii economice atât în centrul, cât şi în sud-estul Europei. Concomitent, desfăşura o vie activitate politico-diplomatică, menită să divizeze statele antirevizioniste grupate în Înţelegerea Balcanică, contribuind în mare măsură la exacerbarea diferendelor sau a divergenţelor dintre statele mici şi mijlocii din aceste importante regiuni europene. Cu privire la România, interesul Germaniei naziste pentru acest stat creştea în aceeaşi măsură în care al III-lea Reich îşi intensifica pregătirile de război. Devenind „una dintre cheile reînarmării Germanei"[248], România era expusă permanent presiunilor economice, ca şi „şantajului nazist", căci al III-lea Reich apăsa pe pedala contradicţiilor ungaro-române şi bulgaro-române pentru a obţine cât mai multe concesii. Încă de la începutul anului 1939, în ciuda faptului că alianţele României cu Franţa şi cu

[247] Vezi Fabry P.W. (1962), *Der Hitler-Stalin Pakt, 1939–1941*, Darmstadt; Grenville J.A.S. (1974), *The Major International Treaties 1914–1973. A History and Guide with Texts*, London, Methuen and Co. Ltd., p. 196.

[248] Campus E. (1980), *Din politica externă a României 1913–1947*, Ed. Politică, Bucureşti, p. 446.

statele Înţelegerii Balcanice continuau să funcţioneze şi că în politica externă a lui M. Litvinov se făcea încă simţit *Gentlemen's Agreement*-ul încheiat cu N. Titulescu, Germania a intensificat demersurile cu caracter revizionist atât la Sofia, cât şi la Budapesta, în scopul de a produce nelinişti şi tensiune la Bucureşti.

În ianuarie 1939, ministrul României la Budapesta sublinia că, deşi Roma depunea stăruinţe pentru a apropia Ungaria de România, totuşi Csáky, ministrul de externe, dovedea o evidentă rezervă faţă de demersurile României de a atrage Budapesta spre o politică antinazistă. Ministrul României, Bossy, informa că guvernul ungar „nu arată nicio grabă faţă de o apropiere româno-ungară, căci doreşte să păstreze libertatea de acţiune pentru a dobândi sprijinul eventual al Germaniei pentru revendicările maghiare împotriva României". De altfel, în ianuarie, după vizita contelui Csáky la Berlin şi după aderarea Ungariei la *Pactul anticomintern*, convingerea diplomaţilor români acreditaţi la Berlin era că Ungaria, care păstrase totuşi raporturi cordiale cu Parisul şi Londra, se angajase pe drumul de a deveni părtaşă la desfăşurarea politicii germane în spaţiul sud-estului european[249].

Procesul de izolare a României înainta cu paşi repezi, cu atât mai mult cu cât, prin ocuparea de către Ungaria a Ucrainei Subcarpatice, Germania înfăptuise şi o manevră de înconjurare a României. De altfel, opinia că Germania pregătea o dezintegrare a României şi reducerea ei la situaţia de „stat vasal, pentru a putea dispune de materii prime necesare oricărei operaţii mai mari sau unui război îndelungat", era larg răspândită şi în cercurile diplomatice, şi în presa şi opinia publică din multe state. Concomitent, în statele din sud-est se cristalizase şi convingerea că Germania, părăsind ideea apărării intereselor sale în limitele etnice, pornise, în fond, o mare ofensivă care ameninţa întreaga regiune.

În România, deşi unii istorici germani neagă această realitate[250], au continuat cunoscutele presiuni ultimative naziste, ameninţarea cu forţa, masarea a cinci divizii şi a altor cinci motorizate, urmate de alte 12 divizii şi de corpuri de armată ungare la frontiere, totul pentru a obţine un tratat economic menit să o aducă în sistemul de interese al celui de-al III-lea Reich[251]. Concomitent, presa nazistă căuta prin toate mijloacele să arate că România a semnat de bunăvoie tratatul economic şi că zvonul ultimatumului ce i s-ar fi dat ar fi fost lansat doar pentru a justifica iniţierea unui bloc politic şi militar destinat încercuirii Germaniei. Totuşi, aceeaşi presă dezvăluia ţelurile de hegemonie ale Reich-ului, afirmând că noul tratat economic „corespunde dinamicei germane", că s-a introdus o ordine nouă în zdrenţuita hartă a Europei Centrale şi că, în sfârşit, acordul semnat cu România constituie o „piatră fundamentală a noii construcţii"[252].

---

[249] *Ibidem, p. 446.*

[250] Hillgruber A. (1994), *Hitler, Regele Carol şi Mareşalul Antonescu. Relaţiile germano-române (1938–1944)*, Ed. Humanitas, Bucureşti, p. 36.

[251] Campus E., *op. cit*, p. 457.

[252] *Ibidem*, p. 460.

La izbucnirea războiului se putea constata că atitudinea României faţă de Germania nazistă era aceea a unei rezistenţe prudente şi cât mai disimulate, cu atât mai mult cu cât succesele temporare ale Reich-ului se amplificau.

*

Lichidarea fruntaşilor legionari de către Carol al II-lea a determinat o reacţie atât de vehementă a Germaniei încât, în mod paradoxal, această acţiune a folosit în final celei din urmă, care, la reluarea tratativelor comerciale la începutul lui decembrie 1938, a avut de a face cu un guvern român mult mai docil. Ca urmare, la 10 decembrie s-a semnat *Convenţia comercială româno-germană*, care prevedea creşterea schimburilor comerciale pe anul 1939 de 1,5 ori, a exportului de petrol cu 20–25%, precum şi a livrărilor de produse agricole pentru Reich.

În ianuarie 1939 au loc la Bucureşti şi în Germania contacte între oameni politici români şi reprezentanţi ai Reich-ului, în cursul cărora partea română s-a arătat dispusă la încheierea unui nou acord economic cuprinzător, cerând în schimb garantarea graniţelor vestice şi încetarea sprijinului acordat pretenţiilor revizioniste ale Ungariei. În februarie 1939, Germania a fost de acord cu venirea la Bucureşti a unei delegaţii economice conduse de Wohlthat. Negocierile din 13 februarie au demarat într-o atmosferă de tensiune, partea română încercând să diminueze cererile germane, în vreme ce delegaţia germană s-a arătat inflexibilă, conştientă fiind de atuurile pe care le deţinea. Sarcina delegaţiei române era cu atât mai dificilă cu cât se urmărea legarea tratativelor economice de obţinerea unor garanţii politice. Tratativele dificile purtate de Gafencu, ministrul afacerilor străine, I. Bujoiu, ministrul economiei naţionale, Mitiţă Constantinescu, ministrul finanţelor, şi Victor Slăvescu, ministrul înzestrării armatei, au luat o nouă turnură odată cu ocuparea Cehoslovaciei la 15 martie 1939. La Bucureşti s-a instalat teama că următoarea ţintă este România. Pe acest fond de tensiune intervine mult controversata acţiune a ministrului României la Londra, V.V. Tilea, care are drept consecinţă obţinerea garanţiilor anglo-franceze. Se constată, de asemenea, diminuarea unora dintre pretenţiile germane şi urgentarea semnării tratatului economic.

Supranumit *Acordul Wohlthat-Bujoiu*, el a fost semnat la 23 martie 1939.

Analiza *Acordului din 23 martie* conduce la concluzia că acesta a avut un caracter de inovaţie în raporturile economice dintre state, deoarece colaborarea economică, financiară şi tehnică tindea înspre crearea unor unităţi economice transfrontaliere[253]. Acordul în sine era departe de a semnifica o înlănţuire economică a României la Germania[254]. Dacă acest lucru s-a produs ulterior, faptul se datorează evoluţiei contextului general european.

---

[253] Banu F. (2004), *Asalt asupra economiei României: de la Solagra la Sovrom (1936–1956)*, Ed. Nemira, Bucureşti, p. 32.

[254] Vezi pe larg Moisuc V. (1971), *Diplomaţia României*, p. 167-223; Ghişa V., Păunescu Gh. (2001), *Parteneriatul comercial extern al României 1900–2000*, vol. I, *Comerţ extern şi dezvoltarea*, Ed. Camera de Comerţ şi Industrie a României, Bucureşti, şi *Problema suveranităţii şi independenţei naţionale – perioada martie 1938-mai 1940*, Ed. Academiei Române, Bucureşti; Dobrovici Gh. (1943), *Evoluţia economică şi financiară a României în perioada 1934–1943*, Ed. Bucovina „I.E. Torouţiu”, Bucureşti.

România a rezistat presiunilor germane cât de mult a putut şi cedarea sa se va datora doar incapacităţii Angliei şi Franţei de a contrapune Germaniei un sprijin economic efectiv. Importanţa unui acord pentru Germania a fost mai mare în plan politic decât în plan economic.

La 31 martie 1939 a fost semnat acordul cu Franţa, care prevedea dublarea livrărilor de produse petroliere româneşti, iar la 11 mai 1939, cel cu Anglia, care stipula dezvoltarea schimbului de mărfuri, crearea de organizaţii comerciale britanice în România, de zone libere în porturile româneşti[255]. Cele două ţări acceptau să cumpere cereale şi petrol rafinat. Anglia ne-a acordat chiar şi un credit pe 20 de ani, de 5.612.000 lire sterline, pentru cumpărarea de produse de pe piaţa britanică, iar printr-un protocol cu privire la acordul comercial din 11 mai 1939, s-a ajuns la înţelegerea că „orice privilegii sau concesiuni privind dezvoltarea comerţului între România şi alte ţări vor fi acordate şi firmelor engleze din România”. Pentru a-şi întări egalitatea de tratament cu Germania, Anglia a decis crearea imediată în România a unor societăţi comerciale şi zone libere în porturile maritime româneşti. Din Franţa şi-a anunţat vizita un grup de experţi pentru studierea căilor de dezvoltare a schimburilor româno-franceze. Companiile petroliere engleze au cerut guvernului român să-şi precizeze atitudinea faţă de capitalul străin; de asemenea, unele companii au cerut garanţii.

În perioada următoare, în vreme ce Germania a recurs la noi presiuni pentru a impune materializarea prevederilor tratatului, guvernul român a aplicat tactica de tergiversare. În acţiunea sa de temporizare, guvernul prezidat de Armand Călinescu s-a folosit de principiul reciprocităţii, condiţionând livrarea produselor româneşti de respectarea angajamentelor asumate de partea germană.

Situaţia creată de iminenţa şi apoi de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial a făcut ca încercările franceze şi engleze de a reveni în economia României să fie de scurtă durată. Astfel, încă înainte de a se încheia tratativele pentru înfiinţarea unor societăţi britanice pentru exportul de cherestea, Germania a impus României semnarea unui protocol care fixa exportul înspre Reich al unor cantităţi de lemn atât de mari încât făceau imposibil exportul în alte ţări. Când Anglia a creat în 1940 o societate specială pentru cumpărarea de produse alimentare, Germania a impus României un contract pentru cumpărarea unor cantităţi de carne atât de mari încât nu mai lăsau loc activităţii societăţilor britanice.

Declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial nu a schimbat orientarea prooccidentală a României. Condiţiilor externe dificile li s-a adăugat o creştere a tensiunii interne, odată cu asasinarea lui Armand Călinescu de către legionari, la 21 septembrie 1939. Guvernele care s-au succedat după această dată, deşi mai binevoitoare faţă de Germania, au păstrat aceeaşi tactică a temporizării pătrunderii economice a Germaniei în România şi a livrărilor de mărfuri către Reich[256]. România a menţinut contacte strânse cu Anglia şi Franţa şi a purtat negocieri intense în vederea distrugerii exploatărilor petroliere, pentru a lipsi astfel Germania

[255] *Monitorul oficial*, nr. 125 din 2 iunie 1939, p. 3462–3466.
[256] Banu F., *op. cit*, p. 34.

de preţiosul combustibil, atât de necesar războiului modern[257]. Petrolul, cea mai importantă marfă de export a României, nu a cunoscut creşteri spectaculoase, în ciuda tuturor presiunilor germane.

Expunând liniile directoare ale politicii externe româneşti în această perioadă, Grigore Gafencu nota: „trebuie să rezistăm şi să câştigăm timp. Nu trebuie ca Germania să câştige războiul economic la Est în dauna noastră şi a independenţei noastre înainte ca sorţii războiului militar să fi căzut la Vest". La începutul lunii aprilie 1940, Guido Schmidt, cunoscut fruntaş al economiei de război germane şi conducătorul întreprinderilor *Hermann Göring Werke* din Austria, a sosit la Bucureşti, aducând depline împuterniciri pentru *Consiliul Economic German* din România, precum şi indicaţia de a raporta mersul negocierilor din trei în trei zile la Berlin *Consiliului Suprem* şi la Viena *Consiliului de Acţiuni Economice din Sud-Est*.

La 27 mai 1940 este semnat faimosul *Pact al petrolului*, cunoscut şi sub numele de *Pactul petrol-armament*. Prin acesta, România se angaja să livreze Reich-ului ţiţeiul care îi revenea drept redevenţă de stat, iar Germania să-i trimită în schimb armament, în cea mai mare parte provenind din capturile din Polonia.

Succesele germane pe frontul de vest au determinat o atitudine tot mai plină de solicitudine din partea guvernului român. În preziua capitulării Franţei, partea română înainta Berlinului noi propuneri de întărire şi lărgire a colaborării, invocând noua ordine europeană şi condiţiile geopolitice ale României. Capitularea Franţei la 22 iunie 1940 a produs şi colapsul politicii externe tradiţionale a României[258].

Acordul sovieto-german din august 1939 a impulsionat politica revizionistă a Ungariei şi Bulgariei şi a accentuat procesul izolării politice a României pe plan internaţional. Rămasă fără sprijin, în condiţiile în care pe aliaţii săi tradiţionali din Vest nu se mai putea conta (Franţa capitulase în faţa Germaniei, iar Anglia lupta pentru supravieţuire), România se afla la discreţia inamicilor săi. Încă din ziua semnării pactului, Ungaria a mobilizat mari efective de soldaţi la graniţa României, motivând aceasta ca o reacţie la mobilizările „ameninţătoare" din România. La nota guvernului maghiar, guvernul român, încurajat de guvernul englez, a propus un tratat de neagresiune româno-maghiar, respins prompt de partea maghiară pe motiv că nu poate trata sub presiune. Prinzând un moment favorabil, Ungaria, prin ministrul de externe Csáky István, a prezentat României un contrareferat privind tratatul minorităţilor, cu prevederi care nu puteau fi acceptate de România. Refuzul României era previzibil şi tocmai aceasta se urmărea prin formularea contrareferatului: „M-ar bucura foarte mult dacă guvernul român ar refuza proiectul de acord. Am nevoie de acest refuz, ca, la o eventuală conferinţă europeană, pretenţiile noastre faţă de România să nu se rezume la domeniul apărării minorităţilor şi să pot spune că noi am încercat această cale fără niciun rezultat şi să pot cere în felul acesta soluţionarea teritorială". Iată deci prefigurarea până la detalii de procedură a actului din 30 august 1940 cu exact un an înainte[259].

---

[257] *Ibidem, loc. cit.*
[258] *Ibidem, loc. cit.*
[259] *Ibidem, loc. cit.*

Din vara anului 1940 a început mutilarea teritorială a României, prin punerea în aplicare a prevederilor art. 3 din *Protocolul adiţional secret al Pactului Ribbentrop-Molotov*. Astfel, la 26 şi 27/28 iunie 1940, guvernul sovietic a prezentat ministrului României la Moscova, Davidescu, notele ultimative prin care se cereau înapoierea imediată a Basarabiei şi transmiterea Nordului Bucovinei către URSS, ultimul teritoriu cu titlu de despăgubire pentru pierderile pricinuite URSS pentru dominaţia de 22 de ani a României în Basarabia. Pentru a evita gravele urmări pe care le-ar fi avut recurgerea la forţă şi deschiderea ostilităţilor în această parte a Europei, guvernul român a primit condiţiile de evacuare impuse de sovietici[260]. În înaintarea lor, trupele sovietice au ocupat şi ţinutul Herţa care, la fel ca Bucovina, nu fusese niciodată sub ocupaţie rusească[261]. Asupra justeţei acestei decizii există puncte de vedere controversate în istoriografie, acţiunea de incriminare şi absolvire variind în funcţie de argumentele susţinute de fiecare tabără[262].

La sfârşitul dezbaterilor în *Consiliul de Coroană*, prim-ministrul Gh. Tătărăscu a îmbrăţişat ideea imposibilităţii rezistenţei împotriva armatei sovietice, invocând faptul că, printr-o asemenea acţiune, s-ar ajunge la „distrugerea completă a armatei române, cotropirea vertiginoasă a ţării şi distrugerea statului român”. El încheia prin sublinierea necesităţii menţinerii intacte a forţelor militare române „până în ceasul final al războiului”[263].

Analiza textului predat de ministrul român la Moscova şi a cuvântărilor rostite de Gh. Tătărăscu şi C. Argetoianu în ziua de 2 iulie 1940 în faţa Comisiilor reunite de Afaceri Străine ale Senatului şi Adunării Deputaţilor evidenţiază faptul că România acceptase numai cererea de a se retrage din teritoriile respective, fără a recunoaşte însă vreo justificare legală pentru acţiunea sovietică. Guvernul român menţiona că admite evacuarea Basarabiei şi a Nordului Bucovinei, ceea ce, evident, nu era totuna cu cedarea lor prin acte în regulă. În acest fel se preîntâmpina situaţia ca, pe viitor, URSS să-şi făurească drepturi istorice asupra unor teritorii româneşti pe motiv că la un anume moment, în 1940, în cazul în speţă, Guvernul de la Bucureşti ar fi optat oficial pentru extinderea imperiului roşu de la răsărit pe seama României.

Printre cei care susţin teza opusă, a necesităţii de a se fi rezistat militar în faţa cererilor ultimative sovietice, se numără şi istoricul Gh. Buzatu. Acesta relevă faptul că în 1940 era exclusă posibilitatea întrevăzută de premierul de atunci de a se produce, în cazul respingerii notelor sovietice, „cotropirea vertiginoasă a ţării” şi „distrugerea” statului român. Echilibrul de forţe germano-rus ce trebuia urmărit în zonă – şi despre care premierul de atunci avea cunoştinţă sau, cel puţin, îl presupunea – excludea ca România să fi fost integral ocupată de URSS. Decizia cercurilor guvernante de la Bucureşti din 27 iunie 1940 de a se da

[260] Tătărăscu Gh., *Primejdia invaziei ruseşti a sfărmat toate poziţiile politicii noastre externe*, în Buzatu Gh. (1991), *România cu şi fără Antonescu, Documente, studii, relatări şi comentarii*, Ed. Moldova, Iaşi, p. 93.

[261] Şişcanu I. (2007), *Basarabia în contextul relaţiilor sovieto-române, 1940*, Ed. Civitas, Chişinău, p. 107–125.

[262] *Ibidem*, p. 208–239.

[263] Universul, 1940, 4 iulie.

curs notelor ultimative sovietice a reprezentat, în opinia lui Buzatu, „singura cauză a cauzelor privind întreaga evoluţie a României în cursul celui de-al Doilea Război Mondial”[264].

În aceeaşi zonă argumentativă se situează şi istoricul C. Grad. El este de părere că poziţia conducerii României (Regele, Consiliul de Coroană, Guvernul) faţă de pretenţiile teritoriale ale vecinilor săi revizionişti, materializată în deciziile grave şi iresponsabile din 27–28 iunie şi, mai ales, din 30 august 1940, reprezintă consecinţa finală a unui lung şir de erori comise de regimul carlist. Abdicarea lui Carol al II-lea era astfel inevitabilă. În acest sens, diversele argumente politico-diplomatice şi militare, reunite în formula şablon *acceptare silită*, invocate – atunci şi mai târziu – de autorii actului în cauză, inclusiv de o bună parte din analiştii români ai perioadei, nu pot justifica în vreun fel erorile decizionale capitale comise în vara anului 1940. Şi în niciun caz aceste decizii nu pot fi motivate prin atitudinea lipsită de combativitate a armatei române. Iar de slăbiciunile evidente ale armatei (instruire superficială, corp de comandă anchilozat, înzestrare tehnică precară şi insuficientă, corupţie etc.) era responsabil în totalitate regimul carlist[265].

După notele ultimative sovietice[266], regele Carol al II-lea adresează o scrisoare lui Hitler, cerând protecţia faţă de ameninţările revizioniste ale vecinilor săi. Răspunsul diplomaţiei germane la această cerere constituia o nouă şi grea lovitură pentru rege şi ţară. Conform modelului de soluţionare a crizei basarabene, regele era sfătuit „amical” să înceapă negocieri cu Ungaria şi Bulgaria „în problema revizuirilor teritoriale”, deoarece trebuie să fie clar pentru regele României că el nu va putea evita cedarea anumitor teritorii care sunt populate de unguri şi bulgari, şi nu de români. Recunoaşterea acestui fapt de către regele României şi de către guvernul său constituie condiţia primordială pentru o pacificare reală a Balcanilor[267]. Nota de răspuns a lui Carol al II-lea (6 iulie) reitera acceptarea în principiu a tratativelor directe cu Ungaria şi Bulgaria, exprimând „speranţa şi încrederea că Führer-ul va da României tot sprijinul moral pentru ca ceilalţi parteneri să nu meargă cu pretenţiile lor dincolo de cadrul dreptăţii naţionale şi al raţiunii politice şi în niciun caz nu ar contrazice principiul etnic”. Dacă se respectau aceste principii, guvernul român era dispus să accepte „vaste şi reciproce schimburi de populaţie, care s-ar executa cu plan şi sistematic într-un anumit timp”. În esenţă, regele se angaja la tratative directe cu Ungaria şi Bulgaria pe baza principiului schimbului de populaţie, sperând, totodată, că România va beneficia de sprijinul moral al lui Hitler în bătălia diplomatică ce urma cu vecinii din vest şi sud.

Răspunsul lui Carol a fost înmânat în 26 iulie, în timpul întrevederii pe care Hitler a acordat-o la Berchtesgaden delegaţiei române (prim-ministru: I. Gigurtu, ministru de externe: M. Manoilescu şi ministrul României la Berlin: Al. Romalo). Ideea unor noi cesiuni teritoriale fiind exclusă atât în concepţia guvernanţilor, cât şi în cea a întregii ţări, Carol al II-lea expunea, în opt puncte, opinia sa privind modalitatea de revizuire a diferendelor cu Ungaria şi Bulgaria

[264] Constantin I. (1995), *Marile puteri şi problema Basarabiei,* Ed. Enciclopedică, Bucureşti.
[265] Grad C. (1998), *Al doilea arbitraj de la Viena,* Institutul European, Iaşi, p. 57.
[266] *Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecinţele lui pentru Basarabia*, Chişinău, 1981, p. 17–18.
[267] Grad C., *op. cit*., p. 27.

pe calea unor tratative directe, integrate într-un sistem regional de tratate şi având drept bază principiul etnic, iar în subsidiar, schimburi de populaţie. Totodată, se exprima speranţa că discuţiile cu vecinii se vor desfăşura în linişte şi fără presiuni din exterior, iar odată diferendele rezolvate, România va putea beneficia de o colaborare politică sinceră cu Germania şi de garanţiile acesteia faţă de orice eventualitate.

Schimbarea atitudinii puterilor Axei faţă de satisfacerea pretenţiilor Ungariei şi Bulgariei trebuie în mod necesar coroborată cu poziţia Uniunii Sovietice după reglarea conturilor cu România faţă de cele două ţări revizioniste. Astfel, la 5 iulie 1940, V.M. Molotov comunica reprezentantului diplomatic maghiar la Moscova că guvernul sovietic „considera revendicările Ungariei adresate României tot aşa de juste ca revendicarea de către ruşi a Basarabiei”[268].

La 7 septembrie 1940 se semna *Tratatul de la Craiova* privind cedarea Cadrilaterului către Bulgaria. Pentru România era semnat de Henri G. Meitani, iar pentru Bulgaria, de Th. Papazof. În termen de trei luni urma să se desfăşoare schimbul obligatoriu dintre supuşii români de origine etnică bulgară din judeţele Tulcea şi Constanţa şi supuşii români de origine etnică română din judeţele Durostor şi Caliacra. Cu privire la bulgarii şi românii stabiliţi în alte regiuni ale României şi, respectiv, ale Bulgariei, imigrarea lor rămânea facultativă (art. 3). Bunurile rurale, proprietăţi clădite şi neclădite situate în judeţele Durostor şi Caliacra aparţinând românilor ce nu sunt cuprinşi în transferul de populaţie vor putea fi lichidate liber de către proprietarii lor în termen de 18 luni (art. 5). O comisie mixtă cu sediul la Giurgiu va rezolva litigiile. Tratatul a fost ratificat de Ion Antonescu la 10 septembrie 1940[269].

În cadrul *Conferinţei de la Turnu-Severin,* obiectivul Budapestei era să demonstreze formal că românii sunt inflexibili, nedispuşi la negocieri serioase, duplicitari faţă de angajamentele asumate la Salzburg şi Roma, tulburători ai păcii în regiune şi, prin urmare, mijloacele negocierii directe fiind epuizate din vina lor, se impunea intervenţia Axei ca mediator.

*

La o oră după primirea protocolară în gară, s-a desfăşurat în salonul central al hotelului Imperial întâlnirea lui M. Manoilescu cu Ribbentrop şi G. Ciano. După ce a fost supus unor reproşuri severe, cu scop de intimidare, în legătură cu atitudinea şi acţiunile inamicale faţă de Axă manifestate de Grigore Gafencu la Moscova, lui M. Manoilescu i s-a comunicat obiectivul invitaţiei la Viena, cerându-i-se să obţină cel târziu până la ora 20, telefonic, în clar, acordul Bucureştiului pentru arbitrajul de a doua zi. La replica de bun-simţ a ministrului român că România nu a cerut niciodată un arbitraj şi nici nu poate accepta aşa ceva din moment ce până atunci i s-au dat asigurări că relaţiile cu vecinii le va putea reglementa prin negocieri directe, cei doi arbitri au trecut pe rând la ameninţări

[268] *Ibidem*, p. 30.
[269] Ciachir N. (1996), *Marile Puteri şi România (1856–1947)*, Ed. Albatros, Bucureşti, p. 266.

făţişe, conform planului de şantaj conceput anterior, evocând posibilitatea unei intervenţii militare multiple contra României în următoarele ore. Cerând lămuriri suplimentare asupra proiectatului arbitraj, M. Manoilescu a aflat cu stupoare că acesta se va desfăşura pe baza unei sinteze între principiul etnic şi cel teritorial (o absurditate juridico-politică absolută) şi va avea drept obiect cedarea unui teritoriu cu o suprafaţă variind între 25.000 km^2, cât ar fi acceptat România, şi 68.000 km^2, cât pretindea Ungaria.

Acceptul României a fost comunicat verbal arbitrilor la orele 4 şi 20 de minute. Restul formalităţilor s-au petrecut fulgerător: la ora 13, prezentarea garanţiilor germano-italiene; orele 13,30–14, semnarea deciziei arbitrale la Palatul Belvedere, în Salonul de Aur, fără a se permite niciun fel de prezentare a poziţiei celor două părţi. În calitate de arbitri au semnat Joachim von Ribbentrop şi Galeazzo Ciano, iar în numele părţilor, Mihail Manoilescu pentru România şi Csáky István pentru Ungaria. Valer Pop şi ministrul Teleki Pal au avut statutul de observatori. În urma sentinţei de la Viena, România pierdea fără luptă cca 43.492 km^2, incluzând, total sau parţial, teritoriul a 14 judeţe (Bihor, Ciuc, Cluj, Maramureş, Someş, Mureş, Năsăud, Odorhei, Sălaj, Satu Mare, Trei Scaune, Târnava Mare, Târnava Mică, Câmpulung Moldovenesc), cu o populaţie de peste 2.600.000 de locuitori, din care majoritatea absolută o constituiau românii. Acceptarea a fost suplimentată la 31 august 1940 cu un document semnat numai de Joachim von Ribbentrop şi de Galeazzo Ciano, prin care aceştia ofereau garanţia Berlinului şi a Romei pentru integritatea teritorială a României.

*

În urma celor trei amputări succesive aplicate României, atât teritoriul ţării, cât şi numărul locuitorilor a fost reduse cu o treime. Astfel, suprafaţa ei a fost redusă de la 295.049 km^2 la 195.311 km^2. Pe provincii istorice, pierderea se repartiza astfel: Basarabia 44.442 km^2, Transilvania de Nord şi Sud-Est 42.350 km^2, Bucovina de Nord 5.226 km^2, Dobrogea de Sud 7.726 km^2. Pierderile în populaţie consemnau: Basarabia 3.190.000 de locuitori, Transilvania de Nord şi Sud-Vest 2.609.000 de locuitori, Bucovina de Nord 596.000 de locuitori, Dobrogea de Sud 426.000 de locuitori – un total de 6.821.000 de locuitori[270].

Actul de forţă al ocupării Basarabiei, nordului Bucovinei şi ţinutului Herţa a dus şi la preluarea unor imense resurse economice şi financiare de către URSS. La nivelul preţurilor practicate în economia naţională în vara anului 1942, valoarea avuţiei publice trecută la sovietici a fost de 157.120.000.000 lei. Valoarea totală a pierderilor este însă greu de evaluat, întrucât nu se cunoaşte exact care a fost mărimea averilor ce aparţineau bisericilor, mănăstirilor şi comunelor, cum nu se ştia precis nici mărimea capitalurilor aparţinând comercianţilor, industriaşilor sau altor agenţi economici individuali. Evaluări pentru acelaşi an arată că, în domeniul industriei, comerţului şi băncilor, pagubele s-au ridicat la suma de 26.400 mld. lei.

[270] Kiriţescu C. (1996), *România în al Doilea Război Mondial*, vol. I., Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti, p. 156.

Pagubele produse în sectorul agricol în Basarabia se cifrau la aproximativ 161 mld. lei, în timp ce, pentru nordul Bucovinei, ele au fost evaluate la 5.578 mil. lei[271].

Amputările teritoriale din vara anului 1940 au condus la o gravă dezorganizare a organismului economic naţional. Acesta a înregistrat mari daune atât în ceea ce priveşte resursele naturale, cât şi capitalurile investite, instalaţiile, forţa de muncă, producţia industrială şi agricolă, productivitatea muncii, instituţiile care deserveau viaţa economică. Astfel, producţia industrială a scăzut de la 75,5 la 63,6 mld. lei (cu 15,8%), cele mai însemnate pierderi s-au înregistrat în industria alimentară (34,4%), a pielăriei (25%), a materialelor de construcţie (24%), a lemnului şi hârtiei (24%). Numărul întreprinderilor din marea industrie prelucrătoare s-a redus de la 3.690 la 2.721, iar personalul salariat de la 300.000 la 230.000. O grea lovitură a suferit economia României prin pierderea unor importate resurse minerale rămase în teritoriile cotropite, îndeosebi în cel din nord-vestul ţării. Producţia realizată în teritoriile pierdute reprezenta 38,5% din producţia de aur fin, 87,6% din producţia de argint, 64,7 din cea de cupru, 97,6% din cea de plumb, întreaga producţie de zinc, 70,7% din producţia de pirită şi 16% din producţia de cărbune. S-au redus, de asemenea, cantităţile de materii prime industriale, plante alimentare (cu 42% la sfecla de zahăr, 74% la floarea-soarelui, 48% la sămânţă de cânepă) şi lemn (cu 43,9%).

Ca urmare a acestor pierderi, ca şi a dezorganizării provocate de ele în sistemul de legături din cadrul economiei naţionale, economia României a resimţit un puternic şoc, mergând în scădere până la sfârşitul primului trimestru al anului 1941, când această evoluţie a putut să fie stopată.

Concluzionând, se poate afirma că Dictatul de la Viena, ca şi ultimatumul sovietic semnifică transpunerea în practică a Pactului Ribbentrop-Molotov semnat cu un an înainte. Modalitatea formală de realizare a obiectivelor acestei politici a depins, evident, de o serie de factori aleatorii de moment, dar esenţa rămâne aceeaşi. Pentru împărţirea României, sovieticii au ales calea directă, brutală, a *Ultimatumului din 26 iunie 1940* privind retrocedarea imediată a Basarabiei şi a părţii de nord a Bucovinei, în timp ce Germania a preferat calea „onorabilă” a arbitrajului impus în favoarea Ungariei, aliatul ei minor. Se impun câteva consideraţii asupra posibilităţilor pe care le avea România în anul 1940 şi a consecinţelor diplomatico-juridice pe care aceste alegeri le implicau. Vom avea în vedere în special capacitatea efectivă a armatei române în acele momente şi cât era de pregătită pentru a se implica în război.

1.8. ECONOMIA DE RĂZBOI A ROMÂNIEI

Evenimentele dramatice din vara anului 1940 au impus reorientarea politicii externe româneşti. În faţa ameninţărilor ce veneau dinspre vecinii cu tendinţe

[271] Constantinescu N.N., *op. cit.*, p. 18.

revizioniste şi a întregii situaţii existente pe planul relaţiilor politico-diplomatice, guvernul român a desfăşurat o activitate de tatonare a posibilităţilor existente în vederea înţelegerii cu membrii Axei.

Primul pas în direcţia apropierii de Germania pentru a-i obţine bunăvoinţa şi protecţia în faţa furtunii ce se apropia implacabil dinspre Răsărit a fost semnarea, mereu amânată anterior, a *Pactului petrol-armament* (27 mai 1940)[272]. Al doilea pas a fost convocarea (28 mai 1940) la preşedinţia Consiliului de Miniştri a ministrului german Wilhelm Fabricius pentru a i se comunica faptul că guvernul român acorda importanţă, în orice împrejurări, dezvoltării legăturilor sale cu Germania şi că ar dori să semnaleze guvernului Reich-ului „tulburarea pe care ar putea să o provoace în această regiune măsurile militare care au fost luate la frontierele ei" (concentrările de trupe sovietice, maghiare şi bulgare). În final, „guvernul României ţine să-şi manifeste speranţa că se va lărgi şi mai mult cadrul colaborării prieteneşti cu guvernul Reich-ului". Al treilea pas, decisiv, a fost marcat de decizia Consiliului restrâns de Coroană (Carol al II-lea, Gh. Tătărăscu, Gr. Gafencu şi E. Urdăreanu) de a renunţa la starea de neutralitate şi de a cere protecţia Germaniei contra URSS şi a celor doi vecini din vest şi sud care-şi înteţiseră presiunile. Odată cu înfrângerea Franţei, România pierdea principalul său sprijin, ea nemaiputând conta nici pe cel al Marii Britanii, ceea ce a făcut ca izolarea politică a ţării să devină un fapt împlinit. În această situaţie, Carol al II-lea a hotărât la 29 mai 1940 să schimbe statutul juridic internaţional al României de ţară neutră, fără însă să devină beligerantă, şi să se orienteze spre Germania, apreciind că prin aceasta se asigură integritatea teritorială a statului român[273]. Grigore Gafencu nota: „În ziua în care Consiliul Regal a avut de reexaminat politica României, această ţară era singură; izolarea sa era completă şi risca să fie definitivă"[274].

La 1 iulie 1940, România renunţa la garanţiile anglo-franceze. Decizia a fost comunicată personal de rege lui Wilhelm Fabricius, concomitent cu hotărârea de a cere protecţia Reich-ului, inclusiv trimiterea unei misiuni militare germane. La 11 iulie, România s-a retras oficial şi din Liga Naţiunilor. La 4 iulie, Wilhelm Fabricius a prezentat regelui Carol al II-lea răspunsul lui Hitler, formulat în 3 iulie la mesajul regal din 1 iulie privitor la schimbarea cursului politicii externe a României şi apropierea declarată de Germania. După notele ultimative sovietice, acest răspuns constituia o nouă şi grea lovitură pentru rege şi ţară. Conform modelului de soluţionare a crizei basarabene, regele era sfătuit „amical" să înceapă negocieri cu Ungaria şi Bulgaria „în problema revizuirilor teritoriale", deoarece trebuie să fie clar pentru regele României că el nu va putea evita cedarea anumitor teritorii care sunt populate de unguri şi bulgari, şi nu de români. Recunoaşterea acestui fapt de către regele României şi de către guvernul său constituie condiţia primordială pentru o pacificare reală a Balcanilor.

---

[272] *Acordul economic româno-german,* numit Pactul petrolului (*Ölwaffen Pact*), prevedea obligaţia României de a livra petrol şi produse petroliere la preţul din 1938 şi de a achiziţiona armament la preţul zilei.

[273] Nistor I. (1997), *Românii în al Doilea Război Mondial,* Ed. Managerul, Cluj-Napoca.

[274] Grad C., *op. cit.,* p. 22.

Evoluţia evenimentelor până în momentul dat demonstrase că, din nenorocire, Hitler nu se înşela asupra capacităţii de analiză, decizie şi responsabilitate a guvernanţilor români. Astfel, regele şi Guvernul României au făcut progresiv paşi fatali spre cedarea capitală: *Acordul Wohlthat, Pactul petrol-armament*, cedarea fără luptă a Basarabiei şi nordului Bucovinei la sfatul binevoitor al Reich-ului, renunţarea la garanţiile anglo-franceze, formarea guvernului Ioan Gigurtu, presupus ca agreat de Germania, ieşirea din Liga Naţiunilor, solicitarea Germaniei, fără a se obţine vreo garanţie reală. Toate acestea au determinat prăbuşirea regimului lui Carol al II-lea şi instaurarea Guvernului antonescian.

Regimul antonescian şi-a fixat de la început drept obiectiv principal şi permanent limitarea şi, în final, anularea consecinţelor politico-militare ale acceptării cesiunilor teritoriale din 1940. Încrezător în virtuţile sale de om politic providenţial, I. Antonescu a început, pe planul relaţiilor externe, o intensă campanie de reorientare politico-diplomatică spre Germania şi Italia, pe care le vedea deja câştigătoare în noua conflagraţie mondială. Această reorientare, inclusiv deciziile care au materializat-o în planul practicii politico-diplomatice şi militare (solicitarea şi acceptarea asistenţei militare germane, aderarea la *Pactul tripartit* şi angajarea armatei române în războiul antisovietic dincolo de linia Nistrului), a marcat *integrarea totală şi necondiţionată în sistemul Axei. „Noi mergem sută la sută, până la moarte, alături de Axă. Ori triumfăm cu Axa, ori cădem cu Axa*" (Stenograma Consiliului de Miniştri din 21 septembrie 1940)[275].

Generalul Antonescu a făcut cunoscut de îndată că România renunţa la toate obligaţiile ce o angajau potrivit tratatelor şi pactelor semnate în epoca interbelică[276].

Prima întâlnire (convorbire) Hitler-Antonescu (22 noiembrie 1940), cu durata de aproximativ trei ore, marchează începutul unor relaţii speciale între conducătorii celor două ţări, Ion Antonescu reuşind să câştige încrederea nelimitată a Führer-ului şi s-o păstreze până la răsturnarea lui, peste patru ani.

La 18 noiembrie 1940, în cadrul şedinţei Consiliului de Miniştri, generalul a făcut cunoscută intenţia sa de a adera la *Pactul tripartit*, ceea ce s-a şi înfăptuit la 23 noiembrie, cu ocazia vizitei sale la Berlin. În numele Germaniei, actul este semnat de Von Ribbentrop, în numele Italiei de Gino Buti şi în numele Japoniei de Samuro Kurusu. Prin acest pas, România adera la sistemul Axei fasciste. *Pactul tripartit* a fost semnat la 27 septembrie 1940 la Berlin de către reprezentanţii Germaniei, Italiei şi Japoniei, alianţa definindu-se ca un tratat politico-militar agresiv, care stabilea sferele de influenţă şi interese ale celor trei mari puteri fasciste, astfel: în Europa, Germania şi Italia, iar Japonia, în „marele spaţiu răsăritean asiatic"[277].

---

[275] Vezi volumul *Pe marginea prăpastiei. 21–23 ianuarie 1941*, vol. I, ed. Ioan Scurtu, Bucureşti, 1992, p. 58 şi urm. „Era, indiscutabil, un pas hazardat, contrar principiilor consacrate ale diplomaţiei româneşti de a evita, în orice împrejurare, situarea alături de una din marile puteri împotriva alteia în disputa ciclică pentru supremaţia mondială şi continentală, România neputând fi, în mod natural datorită aşezării sale geostrategice în zona de contact dintre interesele germane şi est-slave, decât obiect, şi nu subiect al redistribuirii sferelor de influenţă"; Grad C., *op. cit.*, p. 126.

[276] Hillgruber A., *op. cit.*, p. 125.

[277] Nistor I., *op. cit*, p. 48.

Integrarea României în sistemul Axei a avansat necontenit între 1940 şi 1944. S-au intensificat preparativele militare, politice şi economice pentru intrarea ţării în război. În momentul declanşării operaţiunii Barbarossa, la 22 iunie 1941, Ion Antonescu s-a aflat alături de Germania hitleristă, fără ca generalul să fi fixat, în prealabil sau după aceea, condiţiile participării României la marea conflagraţie a secolului al XX-lea[278].

*

În vederea mobilizării potenţialului agricol, industrial, financiar al ţării în scopul pregătirilor militare, încă din timpul lui Carol al II-lea fusese creat *Statul Major Economic*, ca o secţiune a *Marelui Stat Major*. Rolul acestei secţiuni a crescut într-atât încât, în septembrie 1940, a fost transformat în *Ministerul Coordonării şi al Statului Major Economic*.

În scopul măririi producţiei pentru armată, s-a trecut la reducerea celei pentru populaţia civilă. În toamna anului 1940 a fost emis *Decretul-lege pentru militarizarea principalelor întreprinderi industriale*, în primul rând metalurgice, printre care Reşiţa, Astra, Malaxa. Decretul menţionat considera întregul personal ca fiind rechiziţionat şi supus disciplinei şi legislaţiei militare, iar în întreprinderi se înfiinţau organe de control militar. La 28 ianuarie 1941, printr-un alt act normativ[279], sunt numiţi „îndrumători ai armatei" cu sarcina de a controla întregul personal, precum şi de a îndepărta persoanele suspecte.

În februarie 1941 au fost militarizate toate instituţiile, întreprinderile de stat şi particulare în care armata avea un interes deosebit. În aprilie acelaşi an au fost înfiinţate inspectoratele regionale militare pentru controlul şi supravegherea industriilor care lucrau pentru armată atât în timp de pace, cât şi în timp de război. În plus, inspectoratele aveau atribuţia de a urmări starea de spirit a populaţiei din regiune şi a personalului din fabrici.

Decretul-lege pentru mobilizarea agricolă din martie 1941[280] prevedea pentru efectuarea muncilor agricole rechiziţionarea tuturor locuitorilor valizi, indiferent de sex, de la 12 ani în sus, nemobilizaţi sau nechemaţi încă la unităţile militare.

Militarizarea economiei naţionale a mers mână în mână cu organizarea producţiei, cu aprovizionarea cu materii prime la preţuri convenabile şi cu măsurile din domeniul desfacerii. În acest sens, s-a făcut cartelizarea şi sindicalizarea pe ramuri. În mai 1940, *Ministerul Economiei Naţionale* a fost învestit cu depline puteri privind organizarea, coordonarea şi controlul producţiei şi circulaţiei articolelor necesare armatei şi populaţiei civile atât în economia internă, cât şi în schimburile cu străinătatea.

Mobilizarea economică a produs modificări în legislaţia muncii. La începutul lunii octombrie 1941, *Decretul-lege privind regimul muncii în timp de război*

[278] Vezi şi Bossy R. (2001), *Jurnal, 2 noiembrie 1940–9 iulie 1969*, ediţie Ion Mamina, Bucureşti.
[279] *Monitorul oficial*, nr. 24 din 29 ianuarie 1941.
[280] *Monitorul oficial*, nr. 61 din 13 martie 1941, p. 1249.

stabilea că orice încetare de muncă individuală sau colectivă fără încuviinţarea prealabilă a comandamentului militar sau a directorului stabilimentului militar se pedepsea cu temniţă grea, de la 5 la 20 de ani[281]. Un alt decret din 24 ianuarie 1942 acorda organelor militare de control din întreprinderi dreptul de a îndepărta din serviciu, fără preaviz, personalul muncitoresc, administrativ şi de conducere, dreptul de a dizolva, atunci când considera necesar, consiliul de administraţie, ca şi dreptul de a trimite în faţa Curţii Marţiale pe muncitorii consideraţi a fi adus prejudicii producţiei de război. Cât priveşte producţia agricolă, politica economică din această perioadă şi-a găsit expresia în măsura luată încă de la începutul războiului, în sensul că nedeclararea sau înstrăinarea cerealelor fără prealabilă autorizare era considerată crimă de sabotaj. Vânzarea cerealelor era permisă numai prin *Subsecretariatul de Stat al Aprovizionării* şi *INCOOP*. Mobilizările pentru front, povara crescândă a impozitelor, rechiziţiile masive, cumpărarea produselor ţărăneşti pe preţuri derizorii şi inflaţia sporită au dus la accelerarea procesului de ruinare a sătenilor şi la scăderea producţiei agricole.

Pe tărâm industrial, deplasarea producţiei către cea militară în dauna producţiei civile a devenit tot mai puternică. În acelaşi timp, consumul accelerat al materiilor prime necesare războiului, în condiţiile unor dificultăţi crescânde la import, a atras după sine greutăţi în aprovizionarea industriei.

Transportul şi comunicaţiile au servit mai mult intereselor militare, inclusiv ale Germaniei, şi numai în măsură limitată celor ale sectorului civil. Scăderea traficului civil s-a datorat nu numai afectării unei mai mari părţi din transporturi pentru război, dar şi faptului că procesul de scădere a producţiei pentru populaţie a contribuit la comprimarea activităţii comerciale. În acelaşi timp, cu toate că, în scopuri strategice, s-a lucrat la unele completări de linii ferate şi s-au făcut înnoiri de material rulant, caracteristica domeniului a constituit-o uzarea utilajului într-o măsură mult mai mare decât acoperirea prin acţiuni de refacere. Navigaţia pe Dunăre a cunoscut o relativă dezvoltare datorită livrărilor către Germania, însă o parte din flotă a fost pusă la dispoziţia armatei, iar alta la dispoziţia Germaniei. În aceste condiţii, gradul de uzură a crescut vertiginos.

La procesul de degradare a industriei, agriculturii şi transporturilor s-au adăugat, din primăvara anului 1944, marile distrugeri provocate de bombardamentele anglo-americane[282]. În urma acestora, industria petrolului şi-a redus capacitatea de prelucrare a rafinăriilor cu 85% la distilare şi cu 82% la cracare, iar capacitatea de înmagazinare, în urma distrugerii de rezervoare, a fost micşorată cu 61% în total, valoarea pierderilor suferite de industria petrolului ridicându-se la 70 mld. lei. Aceste distrugeri, combinate cu exploatarea neraţională a resurselor, au făcut ca în 1944 volumul extracţiei de petrol al României să fie cu o treime mai mic decât în 1943.

De asemenea, o mare parte a instalaţiilor industriale au suferit distrugeri sau au fost degradate prin dispersarea lor în diferite regiuni ale ţării[283]. Faţă de 1941,

[281] *Monitorul oficial*, nr. 233 din 2 octombrie 1941.

[282] Bursa, nr. 2000 din 28 decembrie 1945, p. 410.

[283] *Decret-lege pentru evacuarea şi dispersarea unor industrii*, în *Monitorul oficial*, partea I, nr. 139, din 17 iunie 1944.

producţia industriei textile mai reprezenta în 1944 doar jumătate, iar cea a industriei alimentare, ceva mai puţin de trei sferturi. În ansamblu, producţia industrială în vara anului 1944 se situa la circa jumătate faţă de cea a anului 1938.

O importanţă deosebită în slăbirea economică şi financiară a ţării au avut-o cheltuielile uriaşe efectuate în războiul dus alături de Axă. Operaţiile bugetare şi extrabugetare ale tezaurului public au crescut masiv, de la 77,4 mld. lei în exerciţiul 1940–1941 la 345,2 mld. lei în exerciţiul 1943–1944. Din totalul cheltuielilor, cele militare reprezentau partea covârşitoare.

Germaniei i s-a netezit calea pătrunderii rapide în economie prin legile de românizare promulgate în primele luni de guvernare antonesciană. În 4 octombrie 1940 sunt adoptate *Decretul-lege nr. 3347 pentru trecerea proprietăţilor rurale evreieşti în patrimoniul statului* şi *Decretul-lege nr. 3361 pentru numirea comisarilor de românizare*[284]. Decretul a fost semnat de generalul Ion Antonescu, conducătorul statului român şi preşedintele Consiliului de Miniştri, şi de George Leon, ministrul economiei naţionale. În 19 noiembrie 1940 a fost adoptat *Decretul-lege nr. 3850 privind românizarea caselor de filme, sălilor de cinematograf, birourilor de voiaj şi turism*[285], urmat în 3 decembrie 1940 de *Decretul-lege nr. 3968 pentru trecerea în patrimoniul statului a vaselor şi plutitoarelor aparţinând evreilor sau societăţilor evreieşti*. Prin *Decretul-lege nr. 842 din 27 martie 1941*, proprietăţile urbane evreieşti treceau în patrimoniul statului[286], iar în 3 mai 1941 era publicat *Decretul-lege nr. 1220* care completa *Decretul-lege nr. 3347/ 1940,* în sensul că erau trecute în proprietatea statului şi brutăriile, instalaţiile de prelucrat paste făinoase, fabricile de spirt, rafinăriile şi distileriile, fabricile de produse medicamentoase ce aparţineau evreilor[287]. Aceste decrete urmăreau „românizarea" vieţii economice. Spre nemulţumirea cercurilor conducătoare şi a opoziţiei democrate, s-a realizat de fapt „germanizarea" economiei naţionale[288].

Capitalul german era prezent în aproape toate băncile mari şi în întreprinderi comerciale române, în societăţile de petrol: *Petrol Block SA, IRDP SA, Columbia SA, Concordia SA, Banca de Credit SA, Comerciala SA, Chrissoveloni SA, Creditul Agricol Ipotecar SA*, în întreprinderi comerciale ca *Selilessinger, Lusfgarten, Sora, Galleries Lafayette*, în fabrici de hârtie de la Piatra Neamţ şi Petreşti. Germania cumpărase o serie de acţiuni în cadrul unor industrii cu aprobarea directă a guvernului – *Malaxa SA, Reşiţa SA, Astra Vagoane SA, Şantierele Navale Galaţi SA.* Subsecretariatul de Stat al Românizării nu deţinea date asupra acestor tranzacţii, dar era în măsură să informeze despre achiziţionarea acţiunilor *Băncii Comerciale SA* de către *Deutsche Bank SA* din Berlin. Aceasta cumpărase 160.000 de acţiuni la valoarea nominală de 500 lei (activul băncii la valoarea reală era evaluat la 400.000.000 lei, deci de cinci ori mai mult).

[284] *Ibidem*, p. 5704–5705.
[285] *Monitorul oficial*, Partea I, nr. 274 din 20 noiembrie 1940, p. 6510.
[286] *Monitorul oficial*, Partea I, nr. 74 din 28 martie 1941, p. 1530–1531.
[287] *Monitorul oficial*, Partea I, nr. 1023 din mai 1941, p. 2330.
[288] Vezi şi volumul *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. I, *Legislaţia antievreiască*, Prefaţă de şef rabin Moses Rosen, volum alcătuit de Lya Benjamin, coord. Sergiu Stanciu, Ed. Hasefer, Bucureşti, 1993.

În acelaşi timp, cetăţenii germani cumpăraseră o serie de societăţi sau cote părţi din societăţi a căror valoare reală se ridica la 891.000.000 lei. Eforturile germane de control asupra industriei petroliere căpătaseră un contur ferm odată cu crearea, la 27 martie 1941, a companiei transnaţionale *Kontinentale Öl Gesellschaft mit beschränkter Haftung*[289], care avea însărcinarea de a prelua societăţile aparţinând ţărilor inamice sau neutre. Această companie a realizat în luna mai 1941 o înţelegere cu *Astra Română SA*, potrivit căreia ultima ceda 50% din investiţiile sale capitalului german, ceea ce a permis să dobândească o poziţie însemnată, dacă nu chiar dominantă în industria petrolieră românească[290]. Acţiunea de preluare sau de control a societăţilor petroliere a continuat şi în perioada următoare. Singura societate care se dovedea a fi oarecum intangibilă era *Româno-Americana SA.* Aceasta s-a aflat în 1940–1941 sub protecţia unui comisar special al Ministerului Economiei Naţionale, iar din octombrie 1941 a fost protejată prin acordul dintre *I.G. Farbenindustrie SA* şi *Standard Oil and Co. SA*, prin care cei doi giganţi se angajau să vegheze reciproc la protejarea intereselor pe care le aveau în cele două tabere beligerante. Poziţiile germane în industria petrolieră a României s-au întărit permanent pe parcursul războiului, însă, din cauza condiţiilor specifice în care s-au realizat, este dificil de oferit estimări. Pe baza datelor publicate în 1945 de *Monitorul petrolului român*, istoricul Gheorghe Buzatu avansează cifra de 1.759,9 mil. lei[291].

Interesul Germaniei pentru economia României viza diverse sectoare. În industria metalurgică, întreprinderi precum *Malaxa SA, Reşiţa SA, Astra SA, Cugir SA, Şantierele Navale Galaţi SA, Metrom Hunedoara* se numărau printre obiectivele prioritare. Aceste pretenţii au declanşat o luptă continuă între forţele conducătoare ale României şi exponenţii intereselor celui de-al III-lea Reich. Trebuie remarcat faptul că, în eforturile sale de a bara penetrarea germană în economia României, guvernul a beneficiat şi de sprijinul unor cercuri economice ale opoziţiei şi, în primul rând, de sprijinul Băncii Naţionale.

Rebeliunea legionară din ianuarie 1941 a creat o poziţie nefavorabilă guvernului român în cadrul negocierilor economice pe care le-a purtat cu germanii, rezistenţa în faţa presiunilor acestora devenind mult mai dificilă. Partea germană a fructificat rapid acest ascendent şi a impus semnarea unor convenţii defavorabile României. În 27 ianuarie au început negocierile şi în 13 februarie s-au parafat: una generală, între statul român şi societatea anonimă *Hermann Göring Werke* (HGW) privitoare la condiţiile generale de colaborare, şi o alta de închiriere a uzinelor *Malaxa SA*, cu opţiuni pentru *Reşiţa SA, Astra SA* şi *Şantierele Navale Galaţi SA.* Se prevedea constituirea unei societăţi germano-române pentru industria fierului şi comerţ, cu un capital de 100 mil. lei, din care jumătate subscrisă de HGW şi cealaltă jumătate, de statul român sau un grup de investitori români.

---

[289] Launay J. de (1988), *Mari decizii ale celui de-al Doilea Război Mondial*, vol. I, Bucureşti, p. 54.

[290] Hillgruber A., *op. cit.*, p. 195.

[291] Buzatu Gh. (1998), *O istorie a petrolului românesc*, Bucureşti, p. 346.

România a admis constituirea societăţilor cerute de germani, precum şi participările de capitaluri germane la societăţile româneşti deja existente sau chiar trecerea în întregime a unor societăţi româneşti în mâini germane. Numai în intervalul 1 august 1940–15 august 1941 au fost înscrise în registrele Camerei de Comerţ din Bucureşti 67 de firme sociale germane sau cu participare de capital german şi 115 firme individuale germane[292].

Una dintre ramurile atrăgătoare s-a vădit a fi industria alimentară, precum şi comerţul cu produse agricole şi alimentare. Germania era prezentă în aceste sectoare încă înainte de 1940, prin societăţile *Sora SA* şi *Solagra SA*, care au introdus pe scară industrială cultura de soia în România. Numeroase alte firme se vor înfiinţa în anii 1940–1941.

În activitatea sa de utilizare a economiei româneşti, Reich-ul a făcut totul pentru a pătrunde şi a-şi întări poziţiile în principalele instituţii de credit. Încă din 1940, *Berliner Handelsgesellschaft SA* a pus stăpânire pe acţiuni ale *Băncii Chrissoveloni SA*. În 1941, *Reichs-Kredit Gesellschaft* a mobilizat pentru sine 2.555 de acţiuni ale *Băncii de Credit Român SA*. Cu toate că din totalul acţiunilor banca germană nu deţinea decât 7%, dominaţia ei era mult mai mare, deoarece dispunea de o pătrime din locurile în consiliul de administraţie, ca şi de un reprezentant în comitetul restrâns al *Băncii de Credit Român SA*. Aşa se explică faptul că, împotriva propriilor interese şi încălcând legislaţia în vigoare, *Banca de Credit Român SA* a transferat concernului HGW acţiunile pe care le avea la *Uzinele Reşiţa SA*. Tot în 1941, pe baza preluării acţiunilor belgiene şi franceze de la *Banca Comercială Română*, *Deutsche Bank SA* şi-a asigurat 90% din acţionariatul acesteia.

Schimbarea situaţiei politico-militare în anul 1943 a produs o radicalizare a poziţiilor româneşti, prin proteste care vizau relaţiile comerciale dintre cele două ţări, şi nu pătrunderea capitalului german în economia românească.

În plus, Germania nu mai reuşea să furnizeze României materiile prime, mărfurile şi armamentul pentru care se angajase. În martie 1943, traficul de plăţi româno-germane indica un sold în favoarea României de 468,9 mil. mărci. Ca urmare, România refuza să mai livreze mărfuri Germaniei fără o acoperire în aur a soldului. Această atitudine a BNR nu era nouă, ea a fost practicată şi în anii precedenţi, dar în 1943–1944 a susţinut-o cu multă fermitate.

*

În privinţa situaţiei economice la momentul august 1944, opiniile exprimate în literatura de specialitate oscilează de la a considera că România a ieşit din război secătuită de resurse şi până la a susţine că războiul a adus ţara într-o situaţie economico-financiară mai bună decât cea de la începutul ostilităţilor.

Conform opticii istoriografice „clasice”[293], în anii războiului, „aservirea”, „exploatarea” şi „jefuirea economică” a României de către cel de-al III-lea Reich

[292] *Ibidem, loc. cit.*
[293] Constantinescu N.N., *op. cit.*, p. 62.

s-au produs cu o forţă deosebită. Pentru argumentare se aduc date relevante din diverse domenii ale economiei. Mai întâi este remarcată poziţia de monopol pe care şi-au creat-o ţările Axei în exportul României. Din totalul acestuia, Germaniei şi sateliţilor ei le-au revenit 95,16% în 1941, 93,6 % în 1942, 95,84% în 1943 şi 98,77% în 1944. Încercările de export şi în unele ţări neutre erau de regulă paralizate de Germania, prin neadmiterea tranzitului. Între 1940 şi 1944, au fost trimise în Germania 1.378.450 tone de cereale şi seminţe, 75.147 tone de animale vii şi produse animale, 428.522 tone de lemne. De asemenea, au fost expediate 3.640.000 tone de materii prime statelor aflate sub controlul militar german[294].

România era obligată să livreze Germaniei produse de mare însemnătate economică, cum erau petrolul, cerealele, vitele, lemnul etc., cu preţul restrângerii tot mai grave a consumului intern. Majoritatea covârşitoare a livrărilor efectuate de Reich era formată din armament provenit din capturile făcute în Polonia. Cărbunele, cocsul, minereul de fier au fost livrate în cantităţi cu mult sub angajamentele Germaniei. La rândul lor, livrările de tractoare au fost derizorii şi de o calitate necorespunzătoare. În schimb, Germania exporta în România cantităţi sporite de imitaţii de pietre preţioase, jucării, ornamente pentru pomul de Crăciun, stofă de celofibră şi alte articole de acest gen.

Pierderile suferite de România de pe urma modului în care Germania i-a impus preţurile la petrol şi armament s-au ridicat la 50.454.113.000 lei. Transformată în lei valută 1938, această sumă reprezintă 13.348.650.000 lei. Politica de forţă în stabilirea preţurilor privea toate produsele exportate şi importate de către România. Astfel, preţul cărbunelui livrat de Germania a crescut de 13 ori, cel al şinelor de cale ferată de 7 ori etc. În schimb, la grâul românesc exportat s-a admis un spor de doar 1,2 ori. Analiza generală a preţurilor la import şi export arăta că, între 1939 şi 1944, preţurile produselor importate de România din Germania au sporit cu 614%, pe când preţurilor produselor româneşti nu li s-a admis decât un spor de 123%. În felul acesta, schimbul neechivalent s-a agravat an de an. Totodată, a fost ridicat arbitrar cursul mărcii faţă de leu de la 39 lei în 1938 la 50 lei în decembrie 1939, iar de la 1 aprilie 1941, la 60 lei[295].

Datele de mai sus au determinat această parte – consistentă – a istoriografiei române să afirme că ţara noastră a fost prejudiciată în relaţiile economice de către cel de-al III-lea Reich cu peste 446 mil. dolari SUA la cursul din 1938[296].

Alte opinii din istoriografia străină şi română recentă nuanţează tabloul relaţiilor româno-germane din anii războiului. Istoricul Andreas Hillgruber[297] consideră că exportul global al României la capitolul produse petroliere s-a cifrat în 1943 la 3 mil. tone, din care 2,4 mil. tone au revenit Germaniei şi fronturilor

---

[294] Vezi lucrarea lui Spiridon L. (2004), *Relaţii economice româno-germane (1940–1944),* Ed. Coresi şi Mitrofan, Buzău, p. 93.

[295] *Ibidem, loc. cit.*

[296] *Ibidem*, p. 68. Vezi şi *Notă în legătură cu pagubele provocate României de Germania în timpul războiului,* Ministerul Finanţelor, D.S. Oficiul de Studii şi Documentare Economico-Financiară, Bucureşti, 1946.

[297] Hillgruber A., *op. cit.*, p. 243.

germane. Aceste livrări către Reich, mai ridicate decât în anul precedent, au dovedit succesul măsurilor în realizarea de economii şi de trecere a întreprinderilor la folosirea altor combustibili, dar şi încetării livrărilor către Italia, în urma capitulării acesteia la 8 septembrie 1943. În ceea ce priveşte livrările de material de război, planurile în legătură cu dotarea celor 19 divizii române au fost de nenumărate ori schimbate în cursul anului 1943. În scrisoarea pe care i-a adresat-o lui Hitler la 15 noiembrie, mareşalul Antonescu constată retrospectiv că livrările de armament promise au fost până la acea dată cu totul insuficiente şi a cerut din nou, insistent, să i se trimită tancuri, tunuri antitanc, autocamioane şi aparatură de telecomunicaţii.

Convenţiile economice încheiate la 2 februarie 1943 au expirat la sfârşitul lunii septembrie 1943. După tratative deosebit de dificile duse de către dr. Clodius la Bucureşti şi îngreunate de încartiruirea trupelor germane, la 9 februarie 1944 s-a ajuns la semnarea unui nou protocol economic, după ce partea germană s-a declarat de acord să accepte următoarea operaţie de credit: Banca Naţională Germană va pune la dispoziţia Băncii Naţionale a României o „cantitate de aur din depozitele sale de la Berna; Banca Naţională a României plătea acest aur în monedă românească la Bucureşti şi, în afară de aceasta, îi deschidea Germaniei un credit de o valoare egală. Sumele realizate în acest fel au fost folosite, în principal, pentru cumpărarea de produse petroliere şi pentru nevoile trupelor germane din România. Prin acelaşi protocol, Germania se obliga la livrări masive de materiale de război, iar România, la livrarea unei mari cantităţi de cereale, pe care partea germană punea mare preţ mai ales după pierderea Ucrainei”[298].

Istoricul A. Hillgruber evidenţiază că, la începutul războiului, clearingul consemnează un debit al României de 90 mil. mărci germane, în timp ce, în august 1944, debitul Germaniei faţă de România se ridica la 1 mld. mărci germane. Explicaţia constă în faptul că, din motive politice şi pentru a nu grăbi izbucnirea unei inflaţii în România, Germania a păstrat până la sfârşit cursul de 1 marcă germană = 60 lei, stabilit în primăvara anului 1941, cu toate că devalorizarea la care ajunsese moneda românească în 1944 ar fi trebuit să urce cursul mărcii germane la 200 lei. În timp ce puterea mărcii germane a fost menţinută constantă până la sfârşitul războiului datorită măsurilor luate de stat, România primea în 1944 pentru 60 lei exact atâtea mărfuri germane cât primise şi în 1941, iar preţurile la petrolul românesc şi la cerealele româneşti crescuseră de mai multe ori. Pentru a primi o tonă de petrol, Germania trebuia să livreze în 1944 de trei sau patru ori mai multe mărfuri decât la începutul războiului. Acest decalaj între preţuri trebuie avut în vedere la interpretarea datelor redate de către consilierul guvernamental de pe lângă Ministerul Economiei al Germaniei, dr. Paul Krebs, în 1945. După datele prezentate de Krebs, excedentul în favoarea Germaniei trebuie să fie mai mare deoarece contribuţia de 1 mld. mărci germane pentru plăţile amânate şi care trebuiau achitate din creditele de război germane a fost probabil estimată sub valoarea reală. Adevărata valoare a materialului de război livrat României începând din 1940 este estimată la 1,2 mld. mărci germane, din care jumătate, adică 600 mil. mărci germane, trebuia să fie achitată abia după terminarea războiului. Cu aceasta, datoria României, împreună cu plăţile eşalonate care

[298] Vezi Biblioteca Academiei Române, *Arhiva istorică*, *Fond nr. XIV*, dos. 507, ff. 136–138.

nu fuseseră încă achitate pentru materialul de război, ca şi pentru exportul civil, de aproximativ 700 mil. mărci germane, se ridica nu la 1 mld. mărci germane, ci la 1,3 mld.

Întrucât rezultatele ultimelor negocieri germano-române cu privire la livrări şi la achitarea materialului de război nu sunt cunoscute, rămâne în dubiu dacă a fost plătită a doua tranşă de 50% a datoriei româneşti sau dacă Germania a renunţat la plată din motive politice. În afară de aceasta, mai trebuie amintite bunurile germane care se aflau în România şi care nu sunt consemnate în bilanţul lui Krebs.

Reexaminând colaborarea economică germano-română din timpul războiului, istoricul A. Hillgruber constată că solicitudinea cu care guvernul şi economia română susţineau războiul Germaniei şi-a avut limitele ei, determinate de voinţa fermă a executivului de a rămâne stăpân în propria sa casă şi de a salva substanţa economică a ţării, conservând-o în tot timpul războiului pentru viitoarea epocă de pace. Guvernul şi cercurile economice porneau, fără îndoială, de la premisa că va fi posibil ca sistemul economic liberal bazat pe aur să fie menţinut şi în viitor. Acestei convingeri economice îi corespundea pe plan politic efortul de a-şi asigura protecţia puterilor occidentale împotriva unei penetraţii a sistemului politic şi economic al Uniunii Sovietice. Cum însă aceste speranţe s-au dovedit a fi iluzorii, în final, politica economică dusă de Guvernul Român şi de Banca Naţională a fost lipsită de succes. De pe urma faptului că economia României a fost păstrată intactă a profitat până la urmă Uniunea Sovietică.

Întrebându-se asupra perspectivelor pe care le-ar fi avut exercitarea unei presiuni mai mari asupra României, istoricul german ajunge la concluzia că o asemenea soluţie ar fi fost nerealistă, întrucât întreaga capacitate economică a ţării nu putea să fie pusă la dispoziţia războiului. Structura economică a României nu era potrivită pentru o economie forţată, după modelul celei germane, iar o intervenţie militară ar fi fost o sabie cu două tăişuri, având în vedere cât de vulnerabile erau întreprinderile industriale. În afară de aceasta, Hitler se convinsese că preluarea în regie germană a economiei naţionale a României, a industriei petroliere şi a transporturilor n-ar fi fost rentabilă din cauza uriaşului aparat administrativ şi militar necesitat de o asemenea măsură, avându-se în vedere şi rezistenţa activă şi pasivă a populaţiei, precum şi posibila intervenţie a diviziilor române. Din aceste cauze, pentru obţinerea produselor economiei României, trebuiau duse tratative dificile şi îndelungate. „În condiţiile date, prin eforturile sale, Germania a izbutit să obţină tot ceea ce era posibil de obţinut”[299].

Acoperirea în aur a schimburilor româno-germane a fost comentată şi în istoriografia de până la 1990. Astfel, A. Simion redă unele fragmente din conversaţia lui Mihai Antonescu cu Joachim von Ribbentrop din 5 august 1944, în care cel din urmă „aşteaptă de la poporul român o contribuţie economică maximă din bogatele sale resurse şi în special din cereale. Nu există niciun fel de înţelegere pentru faptul ca asemenea livrări să fie acoperite numaidecât cu aur, căci situaţia este aceea că moneda românească este garantată cu acoperirea cu aur cea mai mare pe care o posedă la ora actuală vreo ţară din Europa”[300].

[299] *Ibidem*, p. 248.

[300] Simion A. (1979), *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecţiei române din august 1944*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, p. 327.

Grigore Gafencu reproduce în *Jurnalul* său comunicarea făcută de Mihai Antonescu lui Dulles, în care se arăta că regimul Antonescu dispune de mari cantităţi de cereale, de 1.000.000 de soldaţi înarmaţi şi de o rezervă de 45 de vagoane de aur[301].

Multe dintre analizele istoriografiei contemporane apreciază că militarizarea economiei a ferit-o în bună măsură de penetrarea capitalului german şi de preluarea bogăţiilor ţării, în special a petrolului, a resurselor agricole şi alimentare[302].

Istoricul Constantin Hlihor, reproducând documente – pe care şi noi le-am consultat[303] – din Arhivele Naţionale, susţine că economia şi alte domenii ale vieţii sociale, în ciuda greutăţilor de război, au cunoscut perioade de creştere în raport cu situaţia anterioară. Prelungirea războiului, bombardamentele masive efectuate de Coaliţia Naţiunilor Unite începând cu vara anului 1944 au creat mari dificultăţi economiei naţionale, cu repercusiuni în plan social. De evidenţiat că, şi în condiţiile acestea, România era în prima parte a anului 1944 o ţară cu disponibilităţi în resurse alimentare. Mihai Antonescu a negociat în acest timp cu reprezentantul Crucii Roşii Internaţionale crearea în România a unor depozite de subzistenţă cu grâne şi porumb, cu care să se intervină în ajutorarea ţărilor europene care duceau mare lipsă de hrană[304].

Trecând în revistă mai multe surse, Eugen Şahan concluzionează, în articolul său intitulat *Anul 1947 – reper în prăbuşirea economică a României*: „România, departe de a fi o ţară secătuită economic, la sfârşitul războiului avea un potenţial financiar şi economic mai bun decât la începutul conflagraţiei din Răsărit, fiind printre cele mai consolidate state din acest punct de vedere”[305].

Mircea Vulcănescu[306], fost subsecretar de stat în Ministerul Finanţelor în perioada analizată, înlătură opiniile despre „jefuirea” ţării în folosul naziştilor în 1940–1944 ori despre subjugarea politică şi economică de către Germania (interesant este faptul că istoriografia economică de până la 1989 nu îl citează): „România a reuşit să-şi răscumpere creanţe din străinătate şi să-şi procure în acelaşi timp aur şi devize liber convertibile în aur de circa 11 vagoane (din care 8 şi jumătate din Germania), dublându-şi astfel stocul BNR de la 13 vagoane şi jumătate la 24 şi jumătate de vagoane de aur. Este o situaţie unică, nemaiîntâlnită în nicio altă ţară, chiar victorioasă, cum e cazul Angliei, care nu a putut să-şi acopere nevoile decât cedând din aurul şi portofoliile străine pe care le poseda în alte ţări, rămânând şi îndatorată. Astfel, România nu numai că n-a fost secătuită [de Germania], dar ea a putut să constituie, prin rezervele acumulate pe teritoriul ei, o bază importantă de aprovizionare a aliaţilor în războiul dus în Vest după 23 august 1944”.

---

[301] Gafencu G. (1991), *Jurnal*, Ed. Humanitas, Bucureşti, p. 245.

[302] David A. (1995), *Soluţia Antonescu în guvernarea României în situaţia-limită specifică perioadei 1940–1944*, în Culda L. (coord.), *România în situaţii-limită*, Ed. Licorna, Bucureşti, p. 133.

[303] Arhiva Istorică Centrală, *Fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri*, Stenograme, dos. nr. 1/1994, fila 77 şi urm.

[304] Hlihor C. (1995), *Evoluţia raportului de putere şi politica alianţelor României în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*, în L. Culda (coord.), *op. cit.*, p. 145.

[305] *Analele Sighet*, nr. 5, p. 37.

[306] Vulcănescu M. (1992), *Ultimul cuvânt*, Ed. Humanitas, Bucureşti, p. 15.

Exactitatea situaţiei expuse de Mircea Vulcănescu a fost recent confirmată de materiale apărute în literatura română şi străină cu prilejul discuţiilor în jurul aurului nazist. În baza unor surse provenind de la Banca Naţională a României şi a unor documente inedite[307], acum valorificate de către istoricii Ioan Scurtu şi Gheorghe Buzatu, se susţine informaţia că, potrivit acordurilor economice şi comerciale româno-germane din 1940–1944, în afara tehnologiei şi tehnicii militare primite în schimbul exporturilor de grâne şi petrol, Bucureştiul a condiţionat şi obţinut de la Berlin plata în aur a livrărilor executate. În consecinţă, în anii războiului, Germania a livrat României: 3,4 tone de aur în 1940; 14,3 tone de aur în 1942; 29,9 tone de aur în 1943 şi 10,3 tone de aur în 1944; în total, 58,1 tone de aur sub formă de lingouri sau monede. Aşa se face că, în momentul răsturnării regimului lui Ion Antonescu, România poseda cea mai mare rezervă de aur din istoria sa, 244,9 tone. Evoluţia ulterioară a stocului de aur al BNR a fost următoarea: 53,1 tone de aur în 1953; 111 tone de aur în 1969; 64,6 tone de aur în 1972; 118,7 tone de aur în 1983; 42,2 tone de aur în 1987 şi 93,4 tone de aur în 1997[308].

La mai bine de jumătate de secol de la încheierea războiului şi trei decenii de la dispariţia şabloanelor ideologice comuniste, reevaluarea relaţiilor româno-germane din timpul războiului şi a realităţilor din România, pornind de la relatările contemporanilor şi a documentelor de arhivă, este binevenită şi necesară.

Am prezentat în acest subcapitol doar succint căile şi maniera în care Germania a fost prezentă în economia românească în anii războiului. Este de necontestat tabloul unor relaţii economice, fără îndoială, extrem de active, bazate pe clearing şi plăţi în aur, în cadrul căruia eforturile germane în sensul dezvoltării unei mari arii de „coprosperitate economică” în Europa Centrală şi de Sud-Est s-au desfăşurat după un plan riguros, de durată şi în care România, datorită resurselor sale, deţinea un loc de primă importanţă.

Am creionat doar rutele folosite de capitalul german de pătrundere în economia românească[309]. Capitalul german sau mixt româno-german, indiferent de proporţii, i-au oferit Rusiei sovietice o nebănuită şansă de a exploata efectiv România în deceniul ce a urmat încheierii războiului. Toate participaţiile germane sau mixte cu „cel puţin o marcă” capital german au fost confiscate şi considerate „capital inamic”. Ele s-au constituit ca „părţi” sovietice la înfiinţarea *sovromurilor*.

*

Pierderile suferite de economia românească s-au amplificat la începutul anului 1944. Ca urmare a evoluţiei frontului, autorităţile germane, în baza tratatelor militare şi economice anterior încheiate, şi-au înmulţit cererile faţă de autorităţile

[307] Scurtu I., Buzatu Gh. (1999), *Istoria românilor în secolul XX*, Ed. Paideia, Bucureşti, p. 421.

[308] *Ibidem, loc. cit.*

[309] Capitalul străin în economia perioadei 1918–1954/1956 face subiectul unei noi lucrări pe care o avem în pregătire.

româneşti. La acestea se adăugau pagubele provocate de bombardamentele masive şi tot mai frecvente ale aviaţiei puterilor aliate, cu deosebire în zonele Valea Prahovei şi Bucureşti, soldate cu mari pierderi materiale şi cu serioase diminuări ale producţiei. Totodată, deplasarea frontului pe teritoriul României a determinat autorităţile să procedeze la dispersarea a numeroase întreprinderi industriale, cu deosebire din Moldova. Cele mai mari pierderi le-au înregistrat industria petrolieră şi căile ferate. Transportul maritim, fluvial şi rutier înregistrează, de asemenea, diminuări însemnate, ca urmare a insecurităţii provocate de raidurile aeriene. Din cauza dificultăţilor cu care se confruntau industria petrolieră şi de transporturi, dar şi altele, activitatea productivă în numeroase întreprinderi din cele mai diferite domenii a cunoscut întreruperi, stagnări şi/sau chiar încetarea lucrului, cu efecte directe asupra populaţiei, întrucât aprovizionarea frontului era prioritară.

Agricultura se confrunta şi ea cu probleme complexe. Datorită factorului climateric favorabil, recolta anului 1944 a fost considerată bună, dar însemnate suprafeţe cultivate au rămas neculese din cauza operaţiunilor militare şi lipsei de forţă de muncă sau de tracţiune. Astfel, numai pentru grâu şi porumb, statisticile vremii indicau 56.000 ha neculese. La acestea se adaugă distrugerile de depozite de cereale provocate de operaţiunile militare, însemnate cantităţi de cereale luate cu titlu de captură ş.a. Şeptelul suferise, de asemenea, mari pierderi.

Legile adoptate în timpul războiului cu privire la accelerarea creşterii producţiei industriale, controlul preţurilor produselor industriale, agricole şi al celor din import, limitarea dreptului la beneficii al întreprinzătorilor sau îngheţarea salariilor nu au putut opri degradarea nivelului de trai al populaţiei, fenomen care s-a agravat cu deosebire în a doua jumătate a anului 1944[310]. În lucrări de prestigiu din literatura de specialitate se apreciază că, în 1940–1944, indicele general al costului vieţii a crescut faţă de 1933, considerat 100, la 180 în 1940, 258,8 în 1941, 381,9 în 1942, 515,5 în 1943 şi 771 în 1944, în medie, iar cu cote spectaculoase în a doua jumătate a anului, respectiv 1.423,0 în decembrie[311].

La tabloul general al costurilor se adaugă suma de peste 1 mld. dolari (la cursul anului 1938) cheltuită pentru întreţinerea şi înzestrarea armatei române în cei trei ani şi două luni ai războiului din Est. Bilanţul pierderilor umane este însă copleşitor: peste 620.000 de vieţi – soldaţi şi ofiţeri –, dintre care 71.000 decedaţi, peste 240.000 răniţi şi peste 300.000 prizonieri şi dispăruţi[312].

Deosebit de gravă din punct de vedere practic s-a arătat în cursul operaţiilor şi lipsa unei convenţii militare cu Germania. Nu s-a prevăzut în mod explicit volumul aportului românesc: numărul marilor unităţi de introdus în luptă, limitele zonelor şi condiţiile de operare ale celor două armate. S-a crezut probabil că împrejurările în care se va desfăşura războiul şi necesităţile operative vor impune de la sine obligaţii ce nu ar putea şi nu ar fi bine să fie fixate şi limitate anticipat. Neajunsurile provenite din lipsa unor astfel de previziuni au fost multe şi grave. Astfel, s-au cerut mereu trimiteri de noi unităţi pe fronturile de luptă, ceea ce

[310] Vezi pe larg *Istoria românilor*, vol. IX, *România în anii 1940–1947* (coord. Dinu C. Giurescu), Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2008, p. 774–776.

[311] Mureşan M., Mureşan D. (1998), *Istoria economiei*, Ed. Economică, Bucureşti, 319–323.

[312] *Ibidem*, p. 319–323.

dezorganiza planurile comandamentului nostru şi epuiza rezervele strategice. Trupele erau trimise pe fronturi îndepărtate şi primejdioase pentru siguranţa lor şi pentru păstrarea legăturilor cu baza. Unităţile române au fost subordonate direct marilor comandamente germane de la care primeau misiuni adeseori disproporţionate faţă de mijloacele şi posibilităţile lor. Prin aplicarea unei rigide doctrine germane, s-au luat comandamentelor noastre orice iniţiative tactice. Aceste inconveniente, care în timpul războiului au provocat deseori pierderi de vieţi omeneşti sau înfrângeri, au fost posibile şi din cauza faptului că, în lipsa unor convenţii scrise, aşa cum semnalam mai sus, armatele noastre nu aveau reprezentanţi pe lângă marile comandamente germane care să ofere informaţii sau să exprime punctele de vedere ale comandanţilor militari români. Lipsiţi de iniţiativă şi neputând invoca clauze sau documente oficiale, ei nu puteau avea decât o influenţă redusă la luarea hotărârilor în vederea unei operaţii. Acestei situaţii i se datorează în bună parte eşecurile dezastruoase din a doua jumătate a campaniei din Rusia[313].

Repercusiuni grave s-au înregistrat în domeniul financiar, legat direct de viaţa economică şi de starea materială a populaţiei. Evacuările, rechiziţiile, distrugerile de război au dus implicit la încetarea exerciţiului financiar în multe localităţi şi chiar judeţe din această parte a ţării, fapt care s-a răsfrânt asupra stării generale, cu deosebire în judeţele din zona frontului.

De la momentul proclamaţiei radiodifuzate a regelui Mihai din seara zilei de 23 august 1944[314] şi până la 8/9 mai 1945, când s-a consemnat capitularea necondiţionată a Germaniei, armata română a participat cu circa 540.000 de soldaţi şi ofiţeri, dintre care 308.003 din infanterie, 73.667 din aeronautică şi 9.468 din marină; a străbătut peste 1700 km; a eliberat circa 3.800 de localităţi, iar pe câmpul de luptă au căzut peste 170.000 de militari români.

Evocând contribuţia României la marea victorie a aliaţilor împotriva Germaniei fasciste, se cuvine menţionat şi faptul că, în timp ce ostaşii luptau pentru eliberarea ţării noastre şi apoi a Ungariei, Cehoslovaciei şi Austriei, numeroşi tineri s-au înrolat în detaşamente de partizani atât pe teritoriul României, cât şi al Iugoslaviei, Cehoslovaciei, Franţei etc. În toată perioada menţionată, economia românească a pus la dispoziţia frontului însemnate cantităţi de armament, muniţii, alimente, carburanţi ş.a. În literatura de specialitate se apreciază că efortul material al României în această perioadă s-a ridicat la circa 1,2 mld. dolari (la cursul anului 1938), din care 770 mil. au reprezentat finanţarea operaţiunilor militare şi peste 350 mil. valoarea pagubelor pricinuite de către armatele germane şi ungare în retragere, prin bombardamente, sabotaje şi jafuri de bunuri publice şi private[315]. În ierarhia ţărilor care au contribuit la înfrângerea Germaniei hitleriste, stabilită proporţional cu efortul uman şi material depus, România a ocupat locul al patrulea, după Uniunea Sovietică, Statele Unite şi Marea Britanie[316].

---

[313] Vezi pe larg Păun N. (2009), *Viaţa economică a României 1918-1948*, Ed. Presa Univesitară Clujeană, Cluj-Napoca, p. 320-323.

[314] *România, marele sacrificat al celui de al Doilea Război Mondial. Documente* (coord. M.R. Mocanu), vol. I, Bucureşti, 1994, p. 249–250.

[315] Mureşan M., *op. cit.*, p. 321.

[316] Anescu V. (1974), *Efortul economic al poporului român în războiul antihitlerist*, Ed. Militară, ed. a II-a, Bucureşti, p. 48.

Practic, după 23 august 1944, România a participat la războiul antihitlerist cu întregul ei potenţial economic şi militar. Guvernele au considerat contribuţia pentru front una centrală, prioritară. Activitatea întreprinderilor industriale, de transporturi etc. ce aparţineau statului sau în care el era copărtaş a fost mai bine organizată şi utilizată eficace în vederea susţinerii frontului. În ce priveşte industria particulară, o situaţie întocmită la 3 iunie 1945 de Secretariatul de Stat al Industriei de Război arăta că în planul de mobilizare industrială fuseseră cuprinse 178 de întreprinderi cu 133.629 de muncitori[317].

Asemănător au stat lucrurile şi în domeniul financiar. Îndeplinindu-şi obligaţiile ce decurgeau din Convenţia de armistiţiu, România a retras din circulaţie şi a predat Înaltului Comandament Aliat (Sovietic), până la 1 decembrie 1944, rublele, leii de ocupaţie, pengö puse în circulaţie pe teritoriul nostru de către sovietici, în contul cărora au trebuit emişi peste 68 mld. lei. Totodată, Guvernul român a realizat plăţi către *Înaltul Comandament Aliat*, la cererea acestuia, de 37,5 mld. lei[318].

Efortul financiar al României şi-a găsit o expresie concludentă în *bugetul general al statului* pe anul fiscal aprilie 1944–31 martie 1945, ce prevedea cheltuieli de 252,2 mld. lei, din care numai 98,1 mld. lei erau curente, în timp ce 148,1 mld. lei erau destinaţi pentru o parte din cheltuielile dedicate războiului. Pe lângă acesta, se mai aplica şi un aşa-numit plan financiar consacrat acoperirii altor cheltuieli de război. Suma prevăzută în buget plus acestea din urmă însumau aproximativ 674 mld. lei, aproape dublu faţă de anul financiar anterior. Din această sumă totală, 31% constituiau cheltuieli militare, 30,7% cheltuieli în contul obligaţiilor în cadrul *Acordului de armistiţiu*. În ce priveşte acoperirea lor, doar 34,6% urmau a fi obţinute din venituri ordinare, restul se acopereau cu resurse provizorii, cu deosebire prin inflaţie.

Extracţia de petrol în mai 1945 era de trei ori mai mare decât în septembrie 1944[319]. Au fost refăcute în scurt timp marile rafinării *Astra Română SA*, *Steaua Română SA*, *Creditul Minier SA*, *Columbia SA* etc. Cantitatea de ţiţei prelucrată s-a ridicat la 304% în mai 1945 faţă de septembrie 1944, servind aprovizionării frontului cu benzină şi uleiuri[320]. Producţia de cărbune a crescut de la 110.010 tone în septembrie 1944 la 231.000 tone în martie 1945, peste 80% fiind utilizată pentru nevoile frontului[321].

Însemnată a fost şi contribuţia uzinelor producătoare de armament, ca *Reşiţa SA*, *Astra-Braşov SA*, *Concordia SA*, *Copşa-Mică-Cugir SA* etc., la producţia de tunuri, tunuri antitanc, aruncătoare de mine, mitraliere, puşti etc. O situaţie specială au avut-o *Uzinele IAR* din Braşov, care fuseseră dispersate în opt locuri. Ele au fost

[317] Vidalenc J. (1956), *La Roumanie de 1939 à 1947*, Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale, VIe année, no 21, janvrier, p. 58. Vezi şi Vidalenc J. (1970), *Le second conflit mondial. Mai 1939–mai 1945*, Paris, p. 396.

[318] Alexandrescu I. (1986), *Economia României în primii ani postbelici (1945–1947)*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.

[319] Bursa, nr. 1999 din 28 noiembrie 1945, p. 402.

[320] Bursa, nr. 1992 din 25 aprilie 1945, p. 121.

[321] Bursa, nr. 1999 din 28 noiembrie 1945, p. 376.

reasamblate pentru a produce imediat pentru front. Armata română a fost aprovizionată cu peste 33.000 tone de muniţie, mine şi materiale explozive în plus faţă de stocurile existente în depozitele armatei şi rezervele aflate asupra trupelor.

În agricultură, suprafaţa însămânţată în primăvara anului 1945 a depăşit-o pe cea din anul 1938.

Un calcul simplu al efortului economic şi financiar al României, începând din 24 august 1944, când au fost pornite operaţiunile contra Reich-ului, şi până la 1 septembrie 1945, când unităţile operative au revenit în ţară, pentru întreţinerea, livrările de materiale militare, reparaţii, construcţii, prestaţii etc. pentru unităţile militare sovietice, arată că acesta s-a ridicat cu mult peste 700.000.000 dolari valută 1938. La această sumă se adaugă pagubele provocate prin bombardamente, operaţiuni militare, distrugeri asupra bunurilor publice şi particulare operate de trupele germano-ungare în retragere de pe teritoriul ţării. Acestea s-au ridicat până în octombrie 1944 la 350.000.000 mil. dolari valută în 1938. Dacă însumăm cele două cifre unanim acceptate în istoriografia economică, se ajunge la circa 1,1 mld. dolari în valuta anului 1938[322].

Plăţile ce decurgeau din *Convenţia de armistiţiu* întregesc tabloul efortului economico-financiar pentru continuarea războiului alături de Naţiunile Unite.

PIB-ul nu putea depăşi 50% faţă de cel realizat în anul 1938 (880 mil. dolari). Aceasta însemna că pentru perioada septembrie-decembrie 1944 ar fi fost de cel mult 140–150 mil. dolari, că în anul 1945 însuma circa 113 mld. lei (valuta 1938) sau 519 mil. dolari, în anul 1946, circa 100 mld. lei sau 461 mil. dolari, iar în primele luni ale anului 1947, 110–115 mil. dolari. Totalul PIB-ului cumulat pe perioada septembrie 1944–31 martie 1947 se putea ridica la 1.230–1.245 mil. dolari.

Cam la această cifră este estimat şi efortul pentru îndeplinirea obligaţiilor armistiţiului pe perioada 12 septembrie 1944–31 martie 1947[323]. Statisticile demonstrează fără echivoc că o parte consistentă din substanţa economică a ţării a fost luată de URSS, în contul oneroaselor prevederi ale *Convenţiei de armistiţiu*[324] şi al celor neconsemnate în aceasta (abuzuri, întreţinerea trupelor sovietice fără a se cuantifica numărul şi durata staţionării acestora pe teritoriul României, rechiziţii, utilizarea monedelor străine pentru plăţi etc.).

1.9. PRELIMINARII ALE INSTAURĂRII REGIMULUI COMUNIST

Desprinderea de alianţa cu Germania, denunţarea tratatelor cu puterile Axei şi încetarea stării de război cu Naţiunile Unite au creat condiţii pentru încheierea

[322] Vezi calculele efectuate de Bursa, nr. 1991 din 28 martie 1945, p. 87, şi Almanahul economic, Bucureşti, 1947, p. 605.

[323] Alexandrescu I., *op. cit.*, p.156.

[324] *Ibidem.*

armistiţiului României cu Uniunea Sovietică şi cu celelalte două puteri principale ale coaliţiei antihitleriste, SUA şi Marea Britanie.

Convenţia de armistiţiu s-a semnat la 12 septembrie 1944 de o delegaţie compusă din Lucreţiu Pătrăşcanu, Barbu Ştirbey, Gh. Pop şi generalul de brigadă Dumitru Dămăceanu. Guvernele Uniunii Sovietice, Regatului Unit şi Statelor Unite ale Americii au semnat documentul în numele Naţiunilor Unite, prin girul mareşalului Malinovski[325].

Textul *Convenţiei de armistiţiu* întocmit de guvernul sovietic a fost acceptat de către toţi reprezentanţii aliaţi. Delegaţii Marii Britanii şi ai Statelor Unite nu au intervenit în discuţii decât pentru a întări aserţiunile delegaţiei sovietice.

Convenţia cuprinde 20 de articole, un preambul şi şase anexe, însumând clauze de ordin militar, politic, economic şi financiar care stabilesc statutul juridic internaţional al României până la Conferinţa de pace. Este consacrat statutul de „stat inamic înfrânt", în ciuda participării sale la războiul contra Germaniei, fapt înscris în primul capitol.

Convenţia impunea României un efort economic obişnuit pentru ţările învinse, deşi, prin participarea la război alături de Naţiunile Unite, ea devenea, virtual, un partener, un aliat. Independenţa ţării, recunoscută tacit, era în fond o realitate trunchiată, prin subordonarea întregii economii războiului, nu numai pentru susţinerea propriei armate, ci şi pentru a crea toate condiţiile cerute de Înaltul Comandament Sovietic; ea era confirmată de întregul proces de subordonare politică, desfăşurat concomitent cu aplicarea prevederilor *Convenţiei de armistiţiu*, devenită o realitate, mai ales după înlăturarea guvernului Rădescu[326].

*

Convenţia de armistiţiu a stat la baza statutului juridic al României până la încheierea păcii, a influenţat în mod covârşitor, prin consecinţele şi implicaţiile sale directe şi indirecte, evoluţia economiei româneşti pe o perioadă mai mare chiar decât aceea a aplicării şi valabilităţii ei.

Şeful misiunii militare britanice, vicemareşalul aerului, Stevenson, în raportul intitulat *Interpretarea sovietică a termenilor armistiţiului*, adresat subsecretarului de stat de la *War Office*, aprecia la 22 iunie 1945 că: „După cum s-a putut observa din rapoartele şi telegramele noastre, am privit de mult timp cu îngrijorare crescândă atitudinea Rusiei faţă de respectarea articolelor economice din Convenţia de armistiţiu. Cu trecerea timpului, a devenit necesară o reconsiderare a părerilor noastre şi acum ne vedem obligaţi să admitem că grija ruşilor pentru aplicarea termenilor armistiţiului se limitează numai la propriile beneficii – economice, politice şi militare – ce s-ar putea extrage din Convenţie pentru a-şi putea îmbunătăţi propria stare deplorabilă. În urmărirea acestui ţel nu au luat în seamă niciun fel de consideraţii pentru dreptate sau *fair-play* şi au încercat

[325] Vezi pe larg textul armistiţiului în lucrarea Mocanu M.R. (coord.) (1994), *România şi armistiţiul cu Naţiunile Unite. Documente*, vol. I, documentul 182, Bucureşti, p. 310–313.

[326] Ştirban M., *op. cit.*, p. 280.

să-şi legalizeze jaful prin interpretarea termenilor acceptaţi într-un mod pe care nu l-am avut niciodată în vedere şi care ar păta negreşit reputaţia oricui ar încerca să folosească o asemenea interpretare într-un tribunal.

Mai mult decât atât, departe de ameliorarea atitudinii lor la care sperasem pe măsura organizării şi cunoaşterii teritoriului, acţiunile lor par să intre acum într-o a doua fază, care promite să devină o moştenire a «noii ordini» naziste. Cu alte cuvinte, după ce au confiscat toate bunurile transportabile disponibile, acum sunt în căutarea de căi şi mijloace, folosind ocupaţia militară, să profite pe scară largă de economia acestei ţări. Într-adevăr, tratatele economice încheiate de curând între URSS şi guvernul comunist al României, la Moscova, canalizează – în cea mai mare parte, dacă nu cu totul – potenţialul economic şi industrial al acestei ţări spre Uniunea Sovietică pentru o lungă perioadă următoare şi, în consecinţă, duce la prejudicierea intereselor britanice şi aliate.

În plus faţă de aceste pretenţii oficiale, se mai ridică şi problema foarte serioasă a rechiziţionărilor neoficiale ale trupelor ruseşti. Este imposibil de stabilit cu exactitate la cât se ridică acestea, dar se estimează că au ajuns la o valoare între 60 şi 80 mld. lei numai până la sfârşitul anului 1944. Acest lucru este, bineînţeles, cu totul în afara termenilor armistiţiului. Lăsând la o parte cazurile de abuzuri personale, inerente prezenţei trupelor de ocupaţie, au existat multe cazuri în care membri ai armatelor ruse sau ofiţeri din Comisia Aliată de Control au rechiziţionat, de exemplu, trenuri încărcate cu cherestea, care au fost trimise în Rusia şi pentru care s-a refuzat să se dea chitanţă. Ca urmare, CASC a refuzat să treacă preţul acestora în contul despăgubirilor”[327]. Am citat pe larg unul dintre multele documente care vorbesc explicit despre jafuri, abuzuri şi samavolnicii.

Fonduri arhivistice din întreaga ţară consemnează situaţii în care *Comisia Aliată de Control*[328] opera pe baza unui sistem organizat pe scară mare, la care se adăugau prădăciuni neorganizate foarte răspândite[329].

Generalul Cortland van Rensselaer Schuyler, reprezentantul militar al SUA în *Comisia Aliată de Control pentru România*, în raportul său, întăreşte ideea că, pe lângă art. 18 al *Convenţiei*, majoritatea celorlalte articole aveau un „distinct parfum sovietic”[330].

Comisia de Control emitea directive în probleme care, potrivit opiniei delegaţiei Statelor Unite, nu aveau acoperire în *Convenţia de armistiţiu*: a) de deportare în Rusia pentru muncă forţată a locuitorilor de origine etnică germană din România, bărbaţii între 17 şi 45 de ani, femeile între 18 şi 35 de ani. Majoritatea acestor oameni erau cetăţeni români care au trăit în ţară toată viaţa lor. Aproximativ 70.000 de persoane au fost deportate prin acest ordin. Majoritatea lucrau în minele de cărbuni din Rusia; b) forţele române din interior, incluzând

[327] Danielopol D.G. (1995), *Jurnal parizian. Documente confidenţiale*, Institutul European, Iaşi, p. 49.
[328] Arhiva MApN, *Fond Microfilme*, r. PII 2265, c. 150–154.
[329] *Ibidem*.
[330] *Ibidem*.

armata, jandarmeria şi poliţia, au fost drastic reduse, până la punctul în care a fost necesar ca trupele ruse să patruleze în oraşele româneşti pentru a asigura ordinea.

Conform aceluiaşi raport, situaţia economică din momentul respectiv se caracteriza astfel:

1. Datorită expulzării rapide a armatei germane din ţară, în decurs de câteva zile, după lovitura de stat de la 23 august 1944, industria română a ieşit din război aproape intactă, cu excepţia distrugerilor suferite de la bombardamente de către rafinăriile din jurul Ploieştiului. Industria română a fost totuşi confruntată cu lipsuri critice de materii prime, dintre care numai o parte erau disponibile în ţară.
2. Începând la puţin timp după 23 august 1944, structura economică şi industrială a României a fost supusă la o presiune crescândă de către Rusia sovietică.
3. Rusia nu a făcut niciun efort serios pentru a studia situaţia economică a României sau pentru a-şi limita cererile pe baza capacităţii adevărate a industriei României de a purta povara astfel impusă[331]. De fapt, existau mărturii tot mai numeroase care indicau o încercare deliberată a Rusiei de a crea confuzie şi haos economic, posibil în speranţa că, în acest fel, România se va dovedi receptivă pentru economia comunistă[332].

Potrivit unor calcule făcute de Ministerul Finanţelor pe care le-am amintit deja, efortul României pentru aplicarea *Convenţiei de armistiţiu,* din momentul semnării acesteia la 12 septembrie 1944 până la semnarea *Tratatului de pace,* în ce priveşte livrările şi serviciile prestate în sectoarele cele mai importante de producţie, a fost evaluat la circa 1,2 mld. dolari[333]. Acest efort uriaş a cerut sacrificii care s-au situat la limitele maxime pe care poporul român şi economia naţională le puteau face. Ca mărime, el egala PIB-ul României realizat în perioada respectivă[334].

SURSE DE DOCUMENTARE

I. Izvoare istorice

I.A. Izvoare arhivistice

1. Arhivele Naţionale Istorice Centrale:
   a. Fond CC al PCR, Secţia Economică, 1945–1946;
   b. Fond Parlament, 1923;
   c. Fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, 1923–1947;
   d. Fond Casa Regală, Diverse, 1934–1940;
   e. Fond Casa Regală Mihai, Diverse, 1944–1947;
   f. Fond M.E.N., Direcţia Secretariat, 1945; Direcţia Plăţilor în Străinătate, 1946;
   g. Fond MIC, Direcţia Secretariat, dos. 26/1946; Direcţia Studii şi Documentare, 1947; Secretariat, 1947;
   h. Fond Ministerul Inventarului Avuţiilor Publice, Ministerul de Finanţe, 1940–1944;

[331] *Ibidem.*

[332] Danielopol D.G., *op. cit.,* p. 146.

[333] Alexandrescu I., *op. cit.,* p. 154.

[334] Dobrinescu V.F. (1988), *România şi organizarea postbelică a lumii (1945–1947),* Ed. Academiei Române, p. 85.

i. Fond UGIR, 1941.
2. Arhivele Naţionale, Filiala Cluj:
   a. Fond Banca de Comerţ şi Industrie;
   b. Fond Directoratul Cluj.
3. Arhivele Naţionale, Filiala Prahova:
   a. Fond Camera de Comerţ şi Industrie, 1928;
   b. Fond Steaua Română, Serviciul Geologic, 1895; Convenţii, 1929–1930.
4. Arhivele Băncii Naţionale a României:
   a. Fond Studii, 1934–1941.
5. Arhivele Ministerului Apărării Naţionale (Microfilme).

I.B. Izvoare editate

I.B1. Colecţii şi volume editate

1. Banca Naţională a României (1939), *Contribuţiuni la problema materiilor prime în România*, vol. I–III, Bucureşti.
2. Banca Naţională a României, *Dare de seamă a Consiliului de Administraţie pe anii 1919–1940*, Bucureşti.
3. Biblioteca Academiei Române, Arhiva istorică:
   a. Fond XIV, dos. 507.
4. *Codul general al României*, vol. XXVIII, partea a II-a, Bucureşti, 1940.
5. *Colecţiune de legi şi regulamente, decrete, jurnale ale Consiliului de Miniştri* (1 aprilie 1920–31 martie 1921), vol. IV, Bucureşti, 1921.
6. *Colecţiune de legi şi regulamente, decrete, jurnale ale Consiliului de Miniştri 1923*, vol. VI, Bucureşti, 1925.
7. *Colecţiune de legi şi regulamente, decrete, jurnale ale Consiliului de Miniştri*, Tom III, 1 ianuarie 1925–31 decembrie 1925, Bucureşti, 1926.
8. *Colecţiune de legi şi regulamente, Ministerul Justiţiei*, Tom III, Bucureşti, Tipografia şi Legătoria de Cărţi „Închisoarea Văcăreşti", 1925.
9. *Dezbaterile Adunării Deputaţilor, Monitorul oficial*, Partea a III-a, 1922–1938.
10. *Dezbaterile Adunării Deputaţilor, Şedinţa ordinară 1928–1929, Monitorul oficial*, Partea a III-a, 1928–1929.
11. *Dezbaterile Senatului, Monitorul oficial*, Partea a III-a, 1923–1937.
12. *Expunerea de motive la Proiectul de lege pentru organizarea Ministerului Agriculturii şi Domeniilor, Consiliul Superior al Agriculturii, Monitorul oficial*, Partea a III-a, *Dezbateri parlamentare*, nr. 88 din 2 iunie 1927.
13. Faur Antonio (1995), *Măsuri legislative şi economico-administrative de aplicare a Convenţiei de armistiţiu (septembrie 1944–mai 1945). Documente*, Ed. Fundaţiei Culturale „Cele Trei Crişuri", Oradea.
14. Georgescu Constant C. (1923), *Legea pentru unificarea contribuţiilor directe din 1923*, Bucureşti.
15. Giurescu Dinu C. (2002), *Cade Cortina de Fier. România 1947. Documente diplomatice*, Ed. Curtea Veche, Bucureşti.
16. Hamangiu Constantin (1927), *Codul general al României*, vol. XI-XII, 1922–1926, Bucureşti.
17. *Lege pentru comercializarea şi controlul întreprinderilor economice ale statului*, Bucureşti, 1924.
18. *Lege pentru organizarea pe baze comerciale a întreprinderilor şi avuţiilor publice*, Bucureşti, 1929.
19. *Notă în legătură cu pagubele provocate României de Germania în timpul războiului*, Ministerul Finanţelor, D.S. Oficiul de Studii şi Documentare Economico-Financiară, Bucureşti, 1946.
20. *Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecinţele lui pentru Basarabia*, Chişinău, 1981.
21. Potârcă Virgil, Rădulescu Vasile (1932), *Legea pentru asanarea datoriilor agricole*, Bucureşti.

I.B2. Memorii, jurnale, corespondenţă, discursuri

1. Danielopol Dumitru G. (1995), *Jurnal parizian. Documente confidenţiale*, Institutul European, Iaşi.
2. Gafencu Grigore (1991), *Jurnal*, Ed. Humanitas, Bucureşti.

3. Iorga Nicolae (1939), *Memorii*, Bucureşti.
4. Ghelmegeanu Mihail (1935), *Discursuri parlamentare*, Bucureşti.
5. Manoilescu Mihail (1991), *Dictatul de la Viena. Memorii. Iulie–august 1940*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti.
6. Sănătescu Constantin (1993), *Jurnal*, Ed. Humanitas, Bucureşti.
7. Vulcănescu Mircea (1992), *Ultimul cuvânt*, Ed. Humanitas, Bucureşti.

I.B3. Periodice, reviste, anuare, buletine

1. *Analele băncilor, Bucureşti, 1918–1940.*
2. *Analele economice şi statistice*, Bucureşti, 1918–1940.
3. *Ancheta industrială din 1920*, MIC, Directiva Generală a Industriei, Bucureşti, 1921.
4. *Annuaire international de statitstique agricole*, Roma, 1934–1942.
5. *Anuarul juridico-economic al României*, editat de Compania Internaţională de Informaţii şi Servicii, Bucureşti, 1927–1928.
6. *Anuarul Ministerului Economiei Naţionale*, 1938.
7. *Anuarul statistic al României*, Bucureşti, 1919–1940.
8. *Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială*, Bucureşti, 1918–1930.
9. *Compass Finanzielles Jahrbuch*, Wien, 1923, 1925, 1927, 1929, 1930, 1932–1944.
10. *Compass. Anuar român pentru industrie şi comerţ*, Cluj, 1923–1924.
11. *Conjunctura economiei româneşti*, nr. 3-4, Bucureşti, 1938.
12. *Correspondance économique roumaine*, Bucureşti, 1922–1936.
13. *Excelsior. Economic, financiar, social*, Bucureşti, 1935–1940.
14. *Gazeta de Transilvania*, 1923.
15. *Independenţa economică*, 1917–1944.
16. *Indicatorul industriei româneşti şi al centralelor electrice*, Bucureşti, 1922.
17. *Inspecţia muncii în 1928 şi 1929*, Bucureşti, 1929.
18. *Moniteur du pétrole*, 1925–1928.
19. *Monitorul oficial al României*, Partea a III-a, 1920–1940.
20. *Monitorul oficial al României*, Partea I, 1918–1947.
21. *Observatorul social-economic, Revistă trimestrială de studii şi anchete social-economice*, Cluj – Braşov, 1931–1936.

II. Bibliografie

II.A. Instrumente de lucru

1. *Comunicări statistice. Recensământul din 1941,* Bucureşti, 1945.
2. *Constituţia României din 1923. Adnotată cu dezbateri parlamentare şi jurisprudenţe*, de Alexandru Lascarov-Moldovanu şi Sergiu D. Ionescu, Bucureşti, 1925.
3. *Enciclopedia Minerva*, Cluj, 1930.
4. *Enciclopedia României*, vol. I–IV, Bucureşti, 1938–1943.
5. Hamangiu Constantin (1923), *Constituţiunea nouă din 23 martie 1923*, Bucureşti.
6. Mamina Ion, Scurtu Ioan (1996), *Guverne şi guvernanţi, 1916–1938*, Ed. Silex, Bucureşti.
7. Miletici George, Colescu Leonida (1928), *Statistică economică internaţională*, Bucureşti.
8. Negulescu Paul, Alexianu Gheorghe (1942), *Tratat de drept public*, Bucureşti.
9. *Noua Constituţie a României şi noile Constituţii europene*, Ed. Naţională, Bucureşti, 1922.
10. *Recensământul general al populaţiei României din 1930*, Bucureşti, 1938.
11. *Statistica societăţilor anonime din România pe anii 1939, 1940*, vol. 21, 22, Bucureşti, 1940.

II.B. Cărţi

1. *6 Martie 1945. Începuturile comunizării României. Cu un cuvânt înainte de Ş. Papacostea*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1995.
2. Adămoiu Ion (1930), *Puterea economică a României*, Institutul de Arte Grafice Ardealul, Cluj.
3. Adămoiu Ion (1935), *Bogăţia şi potenţialitatea României*, Bucureşti.
4. Alexandrescu Ion (1986), *Economia României în primii ani postbelici* (1945–1947), Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.

5. Arcadian Nicolae P. (1936), *Industrializarea României*, Bucureşti.
6. Arcadian Nicolae P. (1938), *Le régime des cartels en Roumanie*, Bucureşti.
7. *Aspecte ale economiei româneşti*, Bucureşti, 1939 (publicat de CSE).
8. Aurelian Petre S. (1970), *Opere economice*, Bucureşti.
9. Axenciuc Victor (1992), *Evoluţia economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859–1947*, vol. I, *Industria*, Bucureşti.
10. Axenciuc Victor (1997), *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă*, Ed. Fundaţiei „România de Mâine", Bucureşti.
11. Banu Florian (2004), *Asalt asupra economiei României: de la Solagra la Sovrom (1936–1956)*, Ed. Nemira, Bucureşti.
12. Bathory Ludovic (1999), *Societăţile carbonifere şi sistemul economic şi politic al României (1919–1929)*, PUC, Cluj-Napoca.
13. Băicoianu Constantin I. (1941), *Studii economice, politice şi sociale, 1898–1940*, Bucureşti.
14. Bolţuş L.W. (1933), *Societatea de economie mixtă în ritmul mişcării intervenţioniste. Studiu juridico-economic de drept comparat*, Caracal.
15. Bozga Vasile (1975), *Criza agrară în România dintre cele două războaie mondiale*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
16. Buzatu Gheorghe (1981), *România şi trusturile petroliere internaţionale până în 1929*, Ed. Junimea, Iaşi.
17. Buzatu Gheorghe (1998), *O istorie a petrolului românesc*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti.
18. Buzatu Gheorghe (2003), *România şi Marile Puteri (1939–1947)*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti.
19. Chiper Ioan, Constantiniu Florin, Pop Adrian (1993), *Sovietizarea României. Percepţii anglo-americane (1944–1947)*, Ed. Iconica, Bucureşti.
20. Cioriceanu George D. (1938), *România sub repercusiunile crizei economice mondiale*, Bucureşti.
21. Constantinescu Mitiţă (1925), *L'évolution de la propriété rurale et la réforme agraire en Roumanie*, Bucureşti.
22. Constantinescu Mitiţă (1943), *Politică economică aplicată*, vol. I–III, Bucureşti.
23. Constantinescu Nicolae N. (2000), *Istoria economică a României*, vol. II, 1939–1989, Ed. Economică, Bucureşti.
24. Constantinescu Olga (1973), *Critica teoriei „România – ţară eminamente agricolă"*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
25. Deletant Dennis (1997), *România sub regimul comunist*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti.
26. Demetrescu Eugen (1936), *Influenţa şcolii economice liberale în România veacului al XIX-lea*, Bucureşti.
27. Ghelmegeanu Mihail (1936), *Funcţia economică a statului*, Bucureşti.
28. Hayek Friedrich August von (1939), *L'économie dirigée en régime collectiviste*, Librairie de Médicis, Paris.
29. Hillgruber Andreas (1994), *Hitler, Regele Carol şi Mareşalul Antonescu. Relaţii germano-române (1938–1944)*, Ed. Humanitas, Bucureşti.
30. Hitchins Keith (1996), *România 1866–1947*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1996.
31. Iancu Gheorghe, Ţârău Virgiliu, Traşcă Ottmar (2000), *Colectivizarea agriculturii în România 1945–1952*, PUC, Cluj-Napoca.
32. Ionescu Toader (1974), *Doctrine economice contemporane*, Cluj-Napoca.
33. Leon Gheorghe N. (1936), *Consiliul Superior Economic*, Bucureşti.
34. Leon Gheorghe N. (1944), *Economia politică şi politica economică*, Bucureşti.
35. Madgearu Virgil (1929), *Bazele noii politici economice*, Bucureşti.
36. Madgearu Virgil (1932), *Drumul echilibrului financiar*, Bucureşti.
37. Madgearu Virgil (1936), *Agrarianism – Capitalism – Imperialism. Contribuţiuni la studiul evoluţiei sociale româneşti*, Bucureşti.
38. Madgearu Virgil (1940) (1995), *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Bucureşti.
39. Manoilescu Mihail (1930), *Un plan de politică economică*, Bucureşti.
40. Manoilescu Mihail (1937), *Doctrinele şi teoriile noastre în lumina criticei. Răspuns d-lui profesor Gh. Taşcă*, Extras, Bucureşti.
41. Manoilescu Mihail (1937), *Potenţialul românesc neutilizat*, Bucureşti.

42. Manoilescu Mihail (1943) (2002), *Rostul şi destinul burgheziei româneşti*, Ed. Albatros.
43. Manoilescu Mihail (1986), *Forţele naţionale productive şi comerţul exterior. Teoria protecţionismului şi a schimbului internaţional*, Bucureşti.
44. Manoliu Florin M. (1939), *Politica preţurilor în economia românească*, Bucureşti.
45. Markham Reuben H.(1996), *România sub jugul sovietic*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti.
46. Mureşan Maria, Mureşan Dumitru (1998), *Istoria economiei*, Ed. Economică, Bucureşti.
47. Onişoru Gheorghe (1998), *România în anii 1944–1948. Transformări economice şi realităţi sociale*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti.
48. *Orientări generale pentru alcătuirea unui plan economic pe termen lung,* Bucureşti, 1938 (publicat de CSE).
49. Ornea Zigu (1980), *Tradiţionalism şi modernitate în deceniul al treilea*, Ed. Eminescu, Bucureşti.
50. Păun Nicolae (1991), *Stat şi economie*, Ed. Interferenţe, Cluj-Napoca.
51. Păun Nicolae (1995), *Bani şi bănci în structuri europene*, Ed. Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca.
52. Păun Nicolae (1997), *Construcţia europeană modernă*, Ed. Efes, Cluj-Napoca.
53. Păun Nicolae (2009), *Viaţa economică a României – 1918-1948*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
54. Păun Nicolae, Barna Radu (2004), *Sisteme economice contemporane*, vol. I, Ed. Efes, Cluj-Napoca.
55. Petra Nicolae (1939), *Probleme economice româneşti. Planul economic*, Sibiu.
56. Plătăreanu Mihail (1936), *Politica economică şi socială a României în trecut şi în cadrul legislaţiei actuale*, Bucureşti.
57. *Progresul economic în România 1877–1977*, Ed. Politică, Bucureşti, 1977.
58. Saizu Ioan (1981), *Politica economică a României între 1922 şi 1928*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
59. Saizu Ioan, Tacu Alexandru (1997), *Europa economică interbelică*, Institutul European, Iaşi.
60. Stoica Gheorghe (1946), *Planul economic*, Tipografia „Miron Neagu", Sighişoara.
61. Stoica Gheorghe (1947), *Actualitatea şi perspectivele regimului capitalist. Consideraţiuni teoretice*, Ed. Cartea Ardeleană, Braşov.
62. Strat Gheorghe (1935), *Curs de economie politică,* Cluj.
63. Suciu Paul Horia (1938), *Criza sistemului economic liberal*, Bucureşti.
64. Ştirban Marcel (1987), *Din istoria României 1919–1921. Probleme ale vieţii politice, economice şi sociale*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca.
65. Ştirban Marcel, Vesa Vasile, Păun Nicolae, Puşcaş Vasile (1989), *Istoria contemporană a României. Texte social-economice şi politice*, Caiet de Seminar, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca.
66. Vese Vasile, Puşcaş Vasile (coord.) (1988), *Dezvoltare şi modernizare în România interbelică 1919–1939*, Ed. Politică, Bucureşti.
67. Zeletin Ştefan (1925), *Burghezia română. Originea şi rolul ei istoric*, Ed. Naţională, Bucureşti.

II.C. Studii şi articole de specialitate

1. Agrigoroaiei Ion (2005), *Despre neoliberalismul românesc. Teze şi idei*, Xenopoliana, nr. 1–4.
2. Alexandrescu Ion (1996), *Economia României în faţa exigenţelor germane şi sovietice*, în vol. *Istoria în tranziţie*, Bucureşti.
3. Axenciuc Victor (1977), *Unificarea organismului economiei naţionale şi refacerea postbelică a României*, Revista de istorie, tom 30, nr. 5.
4. Bathory Ludovic (1975), *Capitalul străin în industria minieră între anii 1924–1929*, în Marisia, 5, p. 314-324.
5. Ghidel Constantin (1942), *Organizarea economiei româneşti*, Caietele ALACI, nr. 7.
6. Manoilescu Mihail (1924), *Neoliberalismul*, în vol. *Doctrinele partidelor politice*, Bucureşti.
7. Manoilescu Mihail (1929), *Statele Unite ale Europei sub aspectul economic*, Observatorul, 15 august.
8. Manoilescu Mihail (1941), *Productivitatea şi rentabilitatea în economia românească*, Buletinul Institutului Economic Român, nr. 1–6.
9. Mladenatz Gromoslaw (1944), *Neoliberalism*, Independenţa economică, nr. 1–4.

10. Păun Nicolae (1980), *Aspecte ale problemei capitalului străin în industria petrolului din România înainte şi după Legea minelor din 1924*, Studia Universitatis „Babeş-Bolyai", Historia, nr. 2.
11. Păun Nicolae (1988), *Planul Marshall – veritabilă instituţie a construcţiei europene*, în vol. *Studii istorice. Omagiu Profesorului Mureşanu*, PUC, Cluj-Napoca.
12. Păun Nicolae (1991), *Marea criză mondială. Mecanisme, strategii naţionale şi globale*, Studia Universitatis „Babeş-Bolyai", Œconomica, nr. 1–2.
13. Păun Nicolae (2004), *Il modello romeno nel periodo interbellica*, în vol. *La tentazione autoritaria. Istituzioni politica e societa nell Europa centro-orientale tra le due guerre mondiali*, A cura di Pasquale Fornaro, Rubbettino, Roma.
14. Păun Rodica, Păun Nicolae (1980), *Puncte de vedere privind funcţionalitatea băncilor din România în perioada 1922–1928*, Marisia, 10.
15. Platon Gheorghe (1982), *România la sfârşitul secolului al XIX-lea. Observaţii privind specificul dezvoltării*, în vol. *Stat, societate, naţiune. Interpretări istorice,* Ed. Dacia, Cluj-Napoca.
16. Saizu Ioan (1981), *Cariera conceptului de plan în România (perioada interbelică)*, Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol", Iaşi.
17. Saizu Ioan (1982), *Dimensiunile economico-financiare ale activităţii lui Nicolae Titulescu*, în vol. *Titulescu şi strategia păcii*, Ed. Junimea, Iaşi.
18. Seoer Axente (1941), *Economia românească şi ultimele două decenii*, Universul, VI (iunie).
19. Suciu Paul Horia (1940), *Industria naţională în ultimul deceniu*, ALACI, 11, nr. 5–7.
20. Ştirban Marcel, Păun Nicolae (1991), *Continuitate şi schimbare în structurile instituţionale din România în anii 1940–1947*, Studia historia, 36, nr. 1–2.
21. Vasiliu Ion C. (1939), *Structura economică a agriculturii româneşti*, în vol. *Economia României*, vol. III, Bucureşti.
22. Văcărel Iulian (1962), *Finanţele publice ale României în perioada stabilizării relative şi parţiale a capitalismului*, Probleme economice, 15, nr. 4.

II.
Experimentul dezvoltării economiei socialiste (1948–1989)

2. DE LA ECONOMIA MIXTĂ LA ECONOMIA DE TIP SOVIETIC

NICOLAE PĂUN

Scopurile Guvernului Groza corespundeau celor urmărite de URSS, mai exact, sovietizarea României. Acest lucru rezultă clar din *Planul* discutat la Bucureşti în ziua de 7 martie 1945 de către o delegaţie a comuniştilor români condusă de Ana Pauker şi o delegaţie a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice condusă de Evgheni Suhalov[1]. În linii generale, *Planul* fusese elaborat la Moscova de către Gheorghi Dimitrov, la solicitarea expresă a lui Stalin. El prevedea un şir de acţiuni menite să ducă la comunizarea României. În centrul atenţiei era situat Partidul Comunist din România şi organele sale de represiune. Se avea în vedere: desăvârşirea reformei agrare prin confiscarea marilor moşii; desfiinţarea armatei moştenite de la vechiul regim şi crearea unei armate noi, după modelul diviziilor „Tudor Vladimirescu" şi „Avram Iancu", formate în Rusia; lichidarea tuturor băncilor; desfiinţarea micilor gospodării ţărăneşti şi pregătirea colectivizării agriculturii; abdicarea regelui şi exilul familiei regale; suprimarea legăturilor economico-financiare cu marile puteri capitaliste şi orientarea economiei româneşti spre Uniunea Sovietică şi ţările subordonate ei; suprimarea partidelor istorice prin arestarea, uciderea şi răpirea unor membri ai acestora; crearea poliţiei politice după modelul NKVD-ului; interzicerea cetăţenilor din ţările occidentale de a pătrunde în România etc.

Programul bolşevizării României, inspirat de Moscova, a fost realizat fără nicio abatere. Înainte de orice, Partidul Comunist, în calitatea sa de mandatar al Kremlinului, a luat măsuri pentru înlăturarea adversarilor politici de pe scena vieţii publice şi distrugerea lor fizică. Mulţi dintre aceştia au fost introduşi fără niciun motiv sub incidenţa legii care pedepsea criminalii de război sau a dispoziţiilor privind purificarea aparatului de stat[2].

Una dintre primele măsuri economico-sociale adoptate de Guvernul Groza a fost legiferarea reformei agrare prin *Decretul-lege nr. 187 din 20 martie 1945*[3].

---

[1] Oprea I.M. (2003), *România şi Imperiul Rus, 1924-1947*, vol. III, Ed. Albatros, Bucureşti, p. 333.

[2] Vezi pe larg Zainea I. (2004), *Politică şi administraţie în România (6 martie 1945–1 martie 1946). Epurarea*, Ed. Universităţii din Oradea, Oradea; *6 martie 1945. Începuturile comunizării României*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1995.

[3] *Monitorul oficial*, Partea I, din 23 martie 1945.

Până în primăvara anului 1948, lucrările de aplicare a reformei agrare au fost, în linii mari, încheiate. Au fost expropriate 155.823 de proprietăţi aparţinând unor cetăţeni de origine română sau de altă naţionalitate, în suprafaţă totală de 1.468.946 hectare. 1.109.562 hectare au fost împărţite ţăranilor, iar restul s-a constituit ca rezervă de stat. S-a schimbat structura proprietăţii agricole, realizându-se ceea ce s-a numit în epocă „*lichidarea moşierimii din punct de vedere economic*", prin desfiinţarea proprietăţii funciare de peste 50 de hectare[4].

Reforma agrară din 1945 a avut un puternic impact asupra evoluţiei economice şi politice a României. Urmarea esenţială a fost dispariţia marii proprietăţi şi consacrarea celei mici, lipsite însă de potenţial de dezvoltare şi modernizare[5].

Una dintre cele mai grave consecinţe ale abuzurilor produse a fost exproprierea totală, în masă, a cetăţenilor români de naţionalitate germană. Starea de război cu Germania şi Ungaria a condus, prin *Convenţia de armistiţiu* din 12 septembrie, la obligaţia impusă României de a lua măsuri în vederea internării cetăţenilor celor două state care îşi aveau reşedinţa aici. Autorităţile sovietice au transformat internarea în „deportare", astfel încât, în ianuarie 1945, numeroşi germani din Transilvania au fost trimişi la munci de reconstrucţie în URSS, proprietăţile lor fiind confiscate. Prevederile *Decretului-lege de reformă agrară din martie 1945*, la art. 3, alin. a, menţionau explicit ca primă categorie ce urma să fie expropriată „pământurile şi proprietăţile agrare de orice fel aparţinând cetăţenilor germani şi cetăţenilor români, persoane fizice şi juridice de naţionalitate (origine etnică) germană, care au colaborat cu Germania hitleristă". Până în februarie 1947, prin efectul acestui articol, se expropriaseră 95% din proprietăţile agricole ale saşilor şi şvabilor.

Proprietarii absenţi nu puteau reţine mai mult de 10 hectare. Restul intra în posesia statului, care avea să aloce aceste terenuri celor ce nu deţineau pământuri, fără să acorde nicio compensaţie foştilor proprietari. După câteva luni de la promulgarea legii, Ministerul de Justiţie a hotărât ca proprietarilor din afara ţării să li se restituie valoarea pământurilor confiscate, aşa cum era prevăzut şi în art. 18 din *Constituţia din 1923*. La început, Statele Unite s-au opus acestei hotărâri şi au solicitat restituirea terenurilor confiscate. În septembrie 1947, Departamentul de Stat a acceptat că o compensaţie este preferabilă restituirii pământurilor, de vreme ce această ultimă alternativă era practic imposibilă[6].

Washingtonul dorea ca modalitatea de compensare să fie în conformitate cu legislaţia internaţională, nu cu art. 24 din *Tratatul de pace*, care stipula că ea se achita în moneda de schimb locală. Practic, reclamantul trebuia să cheltuie toată suma în România. În schimb, legislaţia internaţională prevedea achitarea compensaţiei în valută convertibilă în afara României. Întrucât majoritatea reclamanţilor

[4] Constantinescu N.N. (2000), *Istoria economică a României*, Ed. Economică, Bucureşti, 2000, p. 104–105.

[5] *Ibidem*, p. 107.

[6] Vezi *Istoria românilor* (2008), vol. IX, *România întregită (1918-1940)*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, p. 736; Harrington J.F., Courtney B.J. (1991), *Twerking the Nose of the Russians. Fifty Years of Romanian-American Relations, 1940-1990*, New York, p. 95-97.

americani îşi aveau domiciliul în SUA, evident că aceasta era soluţia preferabilă. Bucureştiul a refuzat să accepte soluţia oferită de americani. Negocierile au continuat până în ianuarie 1951, când Departamentul de Stat a hotărât ca proprietarilor americani să li se acorde compensaţii din bunurile româneşti din SUA blocate prin *Legea privind relaţiile comerciale cu ţara inamică*. Aceste bunuri totalizau aproximativ 24,5 mil. dolari. Problema acestor compensaţii avea să fie soluţionată până la urmă în 1960, în condiţiile unui acord româno-american.

În afară de numeroasele măsuri operative adoptate pe parcursul aplicării reformei, trebuie menţionată *Legea din 7 iunie 1947*[7], prin care acţiunile legate de reforma agrară au fost declarate „acte de guvernământ care nu pot fi atacate în justiţie", în felul acesta fiind stinse din oficiu procesele intentate de foştii proprietari ţăranilor împroprietăriţi. A doua zi a fost votată *Legea pentru reglementarea circulaţiei şi stabilirea regimului juridic al imobilelor agricole*[8], prin care se anulau înstrăinările de terenuri agricole din 29 de judeţe afectate de secetă, făcute de agricultori cu o proprietate de sub 5 ha în perioada 1 august 1946–23 iunie 1947 către alte persoane decât descendenţii până la gradul trei, presupuse ca fiind făcute sub imperiul constrângerii. Se preciza, totodată, că puteau dobândi terenuri şi imobile agricole numai ţăranii care deţineau o suprafaţă de teren agricol mai mică de 15 ha. Controlul circulaţiei imobilelor agricole se exercita de către stat, prin dreptul de preempţiune şi prin faptul că pentru orice cumpărare trebuia obţinută în prealabil autorizaţia acestuia.

În procesul de aplicare a reformei agrare din 1945 au fost confiscate suprafeţele de pământ deţinute până la 30 decembrie 1947 de către *Casa Regală,* precum şi suprafeţele de 50 de hectare rămase foştilor proprietari prin *Decretul-lege nr. 83 din 2 martie 1949*[9].

Prin cel din urmă act normativ, proprietatea asupra pământului a fost luată complet din mâinile particularilor, lichidându-se practic şi proprietatea mijlocie. Sătenii înstăriţi, fruntaşii satului românesc de până atunci, au primit din partea propagandei comuniste apelativul de *chiabur,* echivalent al termenului sovietic *kulak,* fiind distruşi fizic, în anii următori, în închisorile comuniste sau prin deportarea forţată la Canal, în Bărăgan.

Pământul, efectivul de animale şi echipamentul proprietarilor de pământ care posedaseră terenuri de până la maximum 50 ha, în temeiul *Legii agrare din 1945,* au fost expropriate fără compensare. Practic, peste noapte, miliţia a acţionat şi a scos 17.000 de familii din casele lor şi le-a mutat în zone de reaşezare. Pământurile confiscate, totalizând aproape un milion de ha, au fost comasate, pentru a crea fie gospodării de stat, fie gospodării colective care, teoretic, erau proprietate colectivă, dar în fapt erau conduse de stat, întrucât Ministerul Agriculturii indica tipurile de culturi şi fixa preţurile. Membrilor gospodăriilor colective li s-a permis să păstreze mici loturi de pământ de până la 0,15 ha. Cei mai mulţi ţărani, mergând de la cei lipsiţi de pământ până la cei care îşi lucrau pământul folosindu-se doar de braţele de muncă ale familiei, au fost organizaţi în gospodării de stat sau în gospodării

[7] *Monitorul oficial*, Partea I, nr. 127 din 7 iunie 1947, p. 4553.
[8] *Monitorul oficial*, Partea I, nr. 140 din 23 iunie 1947, p. 5062–5068.
[9] Şandru D. (1993), *Decretul nr. 83/1949*, Arhivele totalitarismului, nr. 1, Bucureşti, p. 133–145.

colective. Acest proces s-a făcut prin măsuri de coerciţie pe scară largă. Rezistenţa faţă de colectivizare, nepredarea „cotelor”, întârzierile în plata impozitelor sau în efectuarea muncilor agricole au avut drept rezultat aruncarea în închisoare a circa 80.000 de ţărani, 30.000 dintre aceştia fiind judecaţi public. Colectivizarea a fost încheiată în 1962. Ca urmare, 60% din totalul suprafeţei de 15 mil. ha de teren agricol au revenit gospodăriilor colective, 30% gospodăriilor de stat, abia 9% rămânând în proprietate personală. Acestea din urmă se aflau în zone de deal şi de munte[10].

Opiniile specialiştilor din literatura occidentală şi cea română de după 1990 în legătură cu aceste măsuri sunt unanime. Pentru exemplificare, o singură trimitere ni se pare elocventă: „În cele mai multe dintre cazuri, redistribuirea pământurilor nu însemna altceva decât furt legalizat. Prin sistemul de cooperative ţărăneşti, agenţii guvernamentali au fost trimişi în sate pentru a avea sub control fiecare aspect din viaţa ţăranilor. Constituirea acestor cooperative reprezintă pasul final în instaurarea unei forme de feudalism colectivist”[11].

În privinţa situaţiei din industrie, în primăvara anului 1945, erau vizibile: dezorganizarea produsă de continuarea războiului; ocupaţia sovietică şi cererile crescânde în contul reparaţiilor; lipsa de materii prime; cheltuielile mari pentru susţinerea armatei române pe frontul de vest; situaţia precară a transporturilor, cu parcul rulant al căilor ferate redus la mai puţin de jumătate; lipsa cronică de carburanţi; tulburarea mecanismelor economice după preluarea puterii de către guvernul procomunist; inflaţia crescândă ca urmare a deficitului bugetar constant, ca şi lipsa accentuată de mărfuri de pe piaţă; seceta din 1945, continuată şi în 1946. Reacţia Guvernului Groza în faţa acestor realităţi avea patru componente: demagogia politică şi campania de presă împotriva speculanţilor; legislaţia privind specula şi sabotajul economic; înfiinţarea economatelor; începutul de sovromizare a economiei româneşti.

Pentru a da credibilitate campaniei de presă, Guvernul a adoptat la 3 mai 1945 *Legea nr. 351 pentru reprimarea speculei ilicite şi a sabotajului economic*. În cele 72 de articole se pune accentul pe represiune. Legea se aplica industriaşilor, comercianţilor de diferite categorii, meseriaşilor, producătorilor, persoanelor fizice sau juridice, publice sau private, inclusiv consumatorilor (art. 1). Acest act normativ nu rezolva probleme economice, însă se impune ca o premieră prin multitudinea delictelor şi prin gravitatea pedepselor prevăzute. Legea susţine propaganda Partidului Comunist, amăgind masa mare a consumatorilor care, neavizaţi şi neinformaţi, ajungeau să creadă că lipsa mărfurilor de primă necesitate se datorează sabotorilor şi speculanţilor.

Pentru a crea iluzia participării cetăţenilor la noile reglementări, Guvernul a adoptat tot la 3 mai 1945 *Legea nr. 352 pentru înfiinţarea organelor de control cetăţenesc*. Pentru a demonstra că deţine controlul deplin al economiei, executivul

[10] Deletant D. (1997), *România sub regimul comunist*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, p. 68.
[11] Markham R.H. (1996), *România sub jugul sovietic*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, p. 269.

a adoptat în aceeaşi zi *Legea nr. 348 pentru reglementarea preţurilor şi circulaţiei mărfurilor*. Principiul diriguitor era acela că statul fixa şi controla preţul mărfurilor. Sancţiunile prevăzute pentru aplicarea incorectă a dispoziţiilor era închisoare corecţională de la doi la cinci ani şi confiscarea mărfurilor, iar „pentru depăşirea prin orice mijloace a beneficiilor legale industriale sau comerciale" – închisoare corecţională de la unu la 12 ani.

Cele trei legi puse concomitent în vigoare răspundeau întru totul ţelurilor Partidului Comunist: distrugerea treptată a mecanismelor tradiţionale, a componentelor unei vieţi economice normale şi înlocuirea lor prin modelul sovietic. Ele constituiau numai o primă etapă, care viza: „dirijarea, limitarea şi controlul producţiei, circulaţiei, distribuţiei şi consumaţiei mărfurilor, produselor şi prestaţiunilor de servicii ori locaţiunilor de servicii şi bunuri" (art. 8 din *Legea nr. 351*). Erau, totodată, prima verigă în controlul Partidului Comunist asupra economiei. Îngrădeau libera iniţiativă şi loveau baza financiară a întreprinzătorilor particulari până la ultimul meseriaş proprietar de atelier.

La 19 iunie 1945 a fost adoptat un *Decret-lege pentru trecerea industriei la producţia de pace*.

Guvernul sovietic era interesat în monopolizarea producţiei şi a comerţului exterior al României, printr-o serie de tratate economice pe termen lung[12]. Cel mai important, prin implicaţiile sale asupra dezvoltării politice şi economice ulterioare a ţării, a fost cel semnat la Moscova în 8 mai 1945[13].

În istoriografia română recentă[14], *Acordul economic semnat cu Uniunea Sovietică la Moscova la 8 mai 1945*, anunţat ca o mare victorie a Guvernului, s-a dovedit a fi o nouă piedică în calea refacerii României. El poate fi încadrat într-o serie iniţiată de Kremlin cu Bulgaria (14 martie 1945) şi continuată în iulie şi septembrie 1945 cu Polonia, respectiv Cehoslovacia. Oficial s-a anunţat că A.I. Mikoian, din partea sovietică, şi Mircea Durmă, din cea română, au semnat un acord privind livrările reciproce de mărfuri dintre cele două state pe termen de un an[15]. El a fost însoţit de un *protocol* prin care Uniunea Sovietică transmitea României 2.000 de tractoare şi prevedea înfiinţarea de societăţi mixte în industrie. În fapt, era vorba de 2.000 de tractoare pe care România ar fi trebuit să le retrocedeze Moscovei.

Instrucţiunile pentru punerea în aplicare a textelor semnate la Moscova sunt consemnate în şase documente, marea majoritate confidenţiale: *Acordul privind livrări reciproce de mărfuri*; *anexa A confidenţială se referea la lista mărfurilor sovietice de export în România*; *anexa B confidenţială privea lista mărfurilor româneşti de export în URSS; protocolul confidenţial la preţurile mărfurilor ce vor face obiectul schimburilor între România şi URSS*; *tabelul prin care se calculau*

[12] Hitchins K. (1996), *România, 1866–1947*, Ed. Humanitas, Bucureşti, p. 536.

[13] Arhiva Istorică Centrală, *Fond Casa Regală Mihai*, dosar nr. 38/1945, ff. 17–19.

[14] Onişoru Gh. (1998), *România în anii 1944–1948. Transformări economice şi realităţi sociale*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, p. 45.

[15] *Monitorul oficial*, Partea I, nr. 133 din 15 iunie 1945, p. 5029–5030.

preţurile pentru materialul lemnos şi *protocolul asupra modului de lichidare a soldurilor în conturile vechi ale Băncii de Stat a URSS constituite la BNR.*

În privinţa societăţilor mixte – *sovromuri* –, se consideră unanim în istoriografia economică faptul că ele au fost principalul instrument prin care Uniunea Sovietică a exploatat statele vecine în primii ani postbelici[16].

Sovromurile, în teorie, presupuneau egalitate între parteneri, dar în practică au devenit instrumentele exploatării de către sovietici a resurselor economice ale României[17]. *Sovromurile* au fost stabilite în fiecare ramură a economiei, iar cele mai importante din perspectiva URSS, *Sovrompetrol* şi *Sovromtransport,* au început să funcţioneze imediat. Investiţiile româneşti în aceste întreprinderi au fost disproporţionate în raport cu beneficiile obţinute şi cu posibilităţile de exercitare a controlului. Direcţia şi controlul erau în mâinile oficialilor sovietici. *Sovromurile* beneficiau de orice avantaj posibil, ca, de exemplu, de exceptarea de la taxe şi reglementări restrictive, în vreme ce companiile britanice, americane sau olandeze trebuiau să opereze în condiţiile cele mai nefavorabile desemnate de guvern, pentru a le înlătura.

Sovromurile au creat mari dificultăţi economiei naţionale, deoarece ele exprimau relaţii economice neechivalente între cele două ţări, în dauna României[18]. Nu era respectat principiul avantajului reciproc, iar orientarea şi desfacerea producţiei, investiţiile şi amplasarea lor, calificarea personalului se soluţionau numai cu acordul părţii sovietice, statul român fiind obligat să asigure partenerului sovietic o cotă parte de beneficii chiar dacă, din diferite motive, întreprinderile respective nu obţineau profit. România a insistat continuu pentru desfiinţarea *sovromurilor,* realizată abia în anul 1954[19].

În 1947, *sovromurile* deţineau 36% din industria petrolieră, 12% din cea forestieră, circa 53% în domeniul bancar[20].

Sovrompetrol a fost creat la 17 iulie 1945. În 1947 deţinea 37% din metrii foraţi pentru explorări şi 43,7% pentru exploatare, 29,8% din producţia de ţiţei, 36,5% din cantitatea prelucrată, 37,7% din expediţiile interne de petrol şi 38,2% din cele externe.

Sovrompetrol controla noile câmpuri petrolifere aflate în exploatare. Participarea sovietică consta în acţiunile fostelor companii germane şi italiene, precum şi la investiţiile belgiene şi franceze pe care Germania le preluase când aceste ţări se aflau sub ocupaţie germană. Participarea ţării române consta în totalitatea companiilor şi terenurilor petrolifere deţinute de guvern, precum şi în indemnizaţiile datorate Guvernului român. În toate cazurile în care întreprinderilor particulare româneşti li se cerea să se unească cu *sovromurile*, Guvernul român semna în numele acestora, fără nicio consultare prealabilă, iar dacă directorii

[16] Onişoru Gh., *op. cit.*, p. 45.

[17] Hitchins K., *op. cit.*, p. 536.

[18] Constantinescu N.N., *op. cit.*, p. 95.

[19] Ilinca A. (2003), *Societăţile mixte sovieto-române în economia României*, Studii şi materiale de istorie contemporană, 2, Institutul „Nicolae Iorga”, Bucureşti, p. 121–134.

[20] Vezi pe larg lucrarea lui Banu F. (2004), *Asalt asupra economiei României: de la Solagra la Sovrom (1936–1956)*, Prefaţă de Dumitru Şandru, Ed. Nemira, Bucureşti.

refuzau să recunoască valabilitatea acordurilor, erau înlocuiţi pur şi simplu cu oameni de încredere. *Sovrompetrol* a fost singura companie petroliferă autorizată să importe utilaje şi echipament de foraj.

Grupul Sovrombanc s-a constituit în august 1945 din *Sovrombanc, Societatea Bancară Română* şi *Banca Agricolă*. La 31 decembrie 1946, bilanţurile grupului erau de 424 mld. lei, comparativ cu 579,7 mld. lei ale celorlalte bănci din reţea. În ceea ce priveşte plasamentele, la 30 decembrie 1946, grupul *Sovrombanc* înregistra 298,3 mld. lei, iar celelalte bănci 400,9 mld. lei, pentru ca la 30 iunie 1947 sumele să fie 2.637,9 mld. lei pentru *Sovrombanc* faţă de 2.367,7 mld. lei pentru toate celelalte.

Sovrombanc controla peste 40% din capitalul investit în bănci, aproape 90% din totalul exporturilor şi finanţa peste 70% din principalele tranzacţii comerciale. Participarea României la constituirea grupului a constat din câteva bănci comerciale şi dintr-o subscripţie de capital, în timp ce Uniunea Sovietică a contribuit cu acţiunile germane la câteva mari bănci româneşti, ca, de pildă, *Banca Comercială Română* sau *Banca Comercială Româno-Italiană*. Întrucât toate băncile româneşti au fost mai târziu naţionalizate, ele vor fuziona cu *Sovrombanc*, oferind URSS controlul asupra întregii activităţi financiare a României.

O analiză a modului de constituire a capitalului şi de funcţionare a *sovromurilor* ne-o oferă istoricul R. Markham, care a preluat comentariile făcute de Brutus Coste, fostul însărcinat al României la Washington[21].

Sovromtransport a închiriat porturile româneşti şi a obţinut dreptul de proprietate asupra tuturor instalaţiilor portuare, docurilor, macaralelor, şantierelor de construcţii navale etc. Acestea erau în totalitate proprietatea statului român. Participarea română a mai constat în faptul că toate navele maritime şi fluviale ce aparţinuseră anterior statului, precum şi cele 200 de vapoare şi şlepuri aparţinând proprietarilor particulari fuseseră rechiziţionate de Guvernul român şi puse la dispoziţia companiei *Sovromtransport*. Rusia Sovietică a contribuit cu doar câteva nave – pe care le capturase tot din România – peste prevederile armistiţiului. Cu toate că aşa-numita ei participare reprezenta mai puţin de 5% din bunurile *sovromului*, ea deţinea 51,2% din acţiunile companiei (porturile, transportul maritim şi fluvial au fost dintotdeauna în întregime proprietatea statului şi au funcţionat în acest regim de la formarea României moderne şi până la crearea acestei societăţi mixte)[22].

TARS – Liniile Aeriene Sovrom deţineau monopolul asupra transportului aerian în România şi operau pe mai multe linii internaţionale din Europa de Est.

România a contribuit la capitalul acestei companii cu aeroporturile sale, cu toate instalaţiile de la sol, cu serviciile de reparaţii etc., precum şi cu avioane aflate în proprietatea LARES (singura companie română de transport aerian controlată de guvern). Uniunea Sovietică a furnizat majoritatea avioanelor de linie. Potrivit

[21] Markham R.H., *op. cit.*, p. 393.

[22] Vezi Banu F. (2002), *Transportul pe Dunăre în primii ani ai regimului comunist, Sovromtransport*, Anuarul Muzeului Marinei, Constanţa, 5, p. 383–390.

înţelegerii care a stat la baza înfiinţării *sovromului*, Uniunea Sovietică a obţinut controlul deplin asupra tuturor aeroporturilor, precum şi a navigaţiei aeriene[23].

Cât priveşte *sovromul pentru transportul pe drumurile publice*, acesta deţinea întreg monopolul în domeniu. În schimbul unui număr limitat de vagoane (sub o sută), Uniunea Sovietică a obţinut o participare de 50%. Partea românească era egală cu cea sovietică, dar se transpunea în întregul parc de vagoane, locomotive, ateliere, material rulant aparţinând câtorva zeci de întreprinderi de transport mai mici, precum şi în dreptul la libera folosinţă a întregii infrastructuri de transport a statului român.

Sovromlemn era responsabil pentru 50% din producţia de lemn de construcţie a ţării. România a participat la această companie mixtă cu toate pădurile statului şi cu cele aparţinând instituţiilor publice, adică împreună cu peste 60% din totalul fondului forestier, cu gaterele şi funicularele aferente. Contribuţia sovietică de pe urma căreia Uniunea Sovietică beneficia de 50% din capital, precum şi de conducerea societăţii s-a mărginit la câteva utilaje şi instalaţii industriale. Ea reprezenta mai puţin de a zecea parte din cota-parte românească. Această neînsemnată contribuţie în maşini şi echipament industrial, capturate de ruşi ca pradă de război din diferite ţări europene, s-a dovedit inutilă, pentru că industria lemnului şi a cherestelei suferea de pe urma investiţiilor excesive, raportate la rezervele forestiere ale României. Ca o consecinţă a tăierilor masive de păduri din anii 1940–1946, mai mult de 60% dintre fabricile de cherestea nu aveau de lucru. În această situaţie, România a cedat Uniunii Sovietice 50% din capitalul companiei mixte care controla jumătate din industria lemnului şi a cherestelei, fără a beneficia în fapt de o contrapartidă.

Forma de colaborare prin asemenea societăţi mixte s-a dovedit neadecvată, păguboasă pentru economia României[24].

Prin acordurile succesive încheiate la 31 martie şi 18 septembrie 1954 privind vânzarea şi predarea către România a părţii de participaţie sovietică la aceste societăţi, 12 din cele 16 *sovromuri* au fost desfiinţate. Valoarea părţii de participaţie sovietică a fost răscumpărată în rate anuale egale, eşalonate pe 15 ani, suma de plată fiind considerată un credit fără dobândă acordat României de către Uniunea Sovietică. În 1956 au fost desfiinţate ultimele trei societăţi mixte sovieto-române. În momentul lichidării *sovromurilor* s-a ajuns, potrivit protocoalelor de răscumpărare a participaţiei sovietice, la stabilirea unei sume disproporţionat de mari faţă de aportul efectiv al părţii sovietice.

Ca urmare a discuţiilor dintre guvernele român şi sovietic, URSS a consfinţit să reducă cu 4,3 mld. lei suma prevăzută anterior potrivit protocoalelor de răscumpărare a participaţiei sovietice, din care pentru averi germane 1,5 mld. lei, cifră ce reprezenta corectarea sumei stabilite iniţial ca urmare a regimului preferenţial, a reglementărilor şi procedeelor neechitabile intervenite în activitatea

[23] Alexandrescu I. (1986), *Economia României în primii ani postbelici (1945–1947)*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, p. 214.

[24] Gherghina N., *Încercare de imixtiune în spaţiul aerian al României. Înfruntarea Societăţii TARS*, Buletin ştiinţific, studii istorice, 2002–2003, nr. 1–2, p. 253–258, Universitatea din Piteşti.

fostelor unităţi *sovrom*, precum: predarea bunurilor unor cetăţeni austrieci, cehi, francezi, belgieni; preluări forţate de către Germania de la persoane fizice sau juridice; supuşi aliaţi; bunuri româneşti greşit considerate germane.

Timp de zece ani, până în anul 1956, când aceste *sovromuri* au fost desfiinţate, mare parte din surplusul economic al României s-a îndreptat spre URSS. Proliferarea lor n-a scăpat ironiei marelui om de cultură Nichifor Crainic, mirat că pe teritoriul românesc *Sovromlimbă* nu luase fiinţă.

În aceste condiţii de spoliere „ştiinţifică" a resurselor, situaţia economică a ţării va cunoaşte o continuă degradare, devenind dezastruoasă în anul 1947. La această situaţie au contribuit şi despăgubirile către Uniunea Sovietică, care se ridicau la 1,2 mld. dolari[25].

Prin *Decretul nr. 3033 din 15 octombrie 1946*, se convoacă pentru 19 noiembrie 1946 corpul electoral (art. 2) şi Adunarea Deputaţilor pentru 1 decembrie 1946[26].

Au urmat alegerile generale din 19 noiembrie 1946, al căror rezultat oficial a fost următorul:

Blocul Partidelor Democratice, condus de comunişti	348 de mandate;
Uniunea Populară Maghiară, aliată cu comuniştii	29 de mandate;
Partidul Naţional Ţărănesc	două mandate;
Partidul Naţional Liberal	trei mandate;
Partidul Ţărănesc Democrat, condus de dr. Lupu Nicolae	două mandate.

La peste 70 de ani de la acest eveniment politic, istoriografia apreciază că alegerile din 19 noiembrie 1946 au fost falsificate şi că, în realitate, ele au fost câştigate de Partidul Naţional Ţărănesc condus de Iuliu Maniu, care a obţinut peste trei sferturi din sufragii[27].

În urma alegerilor, Partidul Comunist, după ce-şi subordonase guvernul, puterea judecătorească şi presa, avea la dispoziţie şi organul legislativ sau „parlamentul muncii", cum îl numeau propagandiştii săi. El acaparase prin violenţă şi fraudă puterea absolută, pe care avea s-o deţină prin aceleaşi metode cincizeci de ani. E. Focşeneanu conchide cu amărăciune: „Legitimându-şi fraudulos puterea acaparată abuziv, cu sprijin extern, Guvernul Petru Groza avea să treacă la pregătirea atacului final împotriva democraţiei"[28].

*

Pentru anul 1946, una dintre cele mai importante măsuri pentru procesul de sporire a rolului statului în economie a constituit-o *etatizarea Băncii Naţionale* prin *Legea din 28 decembrie*. Prin efectul acesteia, BNR rămânea pe mai departe o

[25] Marinescu A.S. (2001), *1944–1958. Armata Roşie în România*, Ed. Vremea, Bucureşti, p. 94.

[26] *Monitorul oficial*, Partea I, nr. 239 bis din 15 octombrie 1946.

[27] Focşeneanu E. (1998), *Istoria constituţională a României (1859-1991)*, Ediţia a II-a revizuită, Ed. Humanitas, Bucureşti, p. 101.

[28] *Ibidem, loc. cit.*

societate pe acţiuni (200.000 a câte 300 lei una), dar toate acţiunile aparţineau statului. Deşi operaţiunile ei se menţineau în esenţă aceleaşi, a fost învestită cu dreptul de a îndruma şi controla băncile din ţară, indiferent dacă aparţineau sau nu statului, cu dreptul de a cere de la ele informaţii şi de a le face recomandări, de a le da norme şi instrucţiuni în interesul economiei naţionale. La 31 mai 1947, BNR a luat măsuri în sfera creditelor, inclusiv în domeniul celor acordate prin fondurile proprii ale băncilor, având prioritate cele destinate producţiei, în vreme ce creditele pentru circulaţie erau limitate la înlăturarea greutăţilor generate de trecerea mărfurilor de la producători la consumatori. Oportunitatea pentru acordarea creditelor de investiţii era lăsată la aprecierea BNR. Pentru a se respecta linia impusă, Banca Naţională a trecut la introducerea în consiliile de administraţie ale băncilor a unor reprezentanţi ai ei, iar prin *Legea din 15 iulie 1947* şi prin *normele date la 22 iulie 1947 a fost reglementat controlul folosirii creditelor*. A fost interzisă acordarea de credite pentru cumpărarea de aur, bijuterii, pentru stocarea de mărfuri etc. Se interzicea acordarea creditelor întreprinderilor care dispuneau de fonduri proprii în măsură suficientă, dar le utilizau în scopuri speculative, imobilizându-le în aur, valută forte, şi nu în producţie.

Deosebit de important era faptul că mijloacele financiare obţinute de la bănci trebuiau să fie utilizate, sub ameninţarea aplicării unor amenzi sau sancţiuni penale, exclusiv în scopurile pentru care au fost acordate. Potrivit normelor de creditare aprobate de Consiliul de administraţie al BNR la 22 iulie 1947, se acordau numai credite menite să contribuie la mărirea producţiei şi refacerea economică a ţării, excluzându-se de la creditare orice solicitări neconforme cerinţelor economiei sau care erau de o însemnătate minoră pentru perioada respectivă, precum şi solicitatorii care dispuneau de fonduri lichide proprii[29].

O serie de alte legi financiare adoptate concomitent prevedeau: interzicerea introducerii în contracte a clauzei de plată în aur, monede străine şi medalii comemorative, precum şi a operaţiilor de gaj cu asemenea valori, stabilirea regimului de vânzare a acţiunilor societăţilor pe acţiuni, a regimului mărfurilor aflate în străinătate, plătite sau acontate de comercianţi, industriaşi şi orice proprietari de mărfuri români prin devize puse la dispoziţie de BNR sau prin credite în clearing. Ele erau îndreptate împotriva speculei cu devize şi aur.

Acelaşi scop avea şi autorizarea baterii unui milion de medalii comemorative de aur, măsură prin care se spera că se va contribui la neutralizarea efectelor produse de acţiunile speculative asupra aurului şi în special asupra medaliei comemorative emise la începutul anului 1945. Se viza scăderea cursului şi deplasarea activităţii de la speculaţii cu aur, medalii şi devize către acţiunile industriale, determinând scăderea preţurilor şi redresarea monedei naţionale.

În literatura de dinainte de 1990 se considera că aceste măsuri, în primul rând etatizarea BNR, au creat cadrul propice unei politici financiare unitare şi ferme, care a permis folosirea eficientă a mijloacelor băneşti în vederea redresării

[29] Alexandrescu I., *op. cit.*, p. 169–170.

economiei, a întăririi evidenţei şi controlului, au contribuit la înfrângerea ulterioară a greutăţilor care barau calea refacerii economiei şi în special la frânarea inflaţiei[30].

Literatura occidentală[31] apreciază însă că, în a doua jumătate a anului 1947, Partidul Comunist şi-a intensificat controlul asupra fiecărei ramuri din economie. Ne asociem acestor opinii, fiind evident că, *prin etatizarea BNR, Partidul Comunist avea la dispoziţia sa una dintre cele mai importante pârghii economice care îi va permite să dirijeze întregul sistem financiar înspre îndeplinirea scopurilor sale imediate şi de perspectivă.*

O problemă financiară gravă a fost inflaţia galopantă, care crescuse continuu în perioada războiului: de la 100 în august 1939 la 944 în august 1944. Ea nu s-a oprit după 1945, ci, mai mult, s-a multiplicat, pentru a ajunge în aprilie 1947 la 440.869, iar în iulie acelaşi an, la 525.688. Pentru o vreme, guvernul a lăsat inflaţia să-şi urmeze cursul pentru a slăbi puterea economică a adversarilor săi politici. Dar deja leul era aproape la fel de „scump" ca hârtia pe care era tipărit, motiv pentru care la 15 august s-a anunţat o reformă monetară severă, pregătită în secret. Reforma a lovit puternic în clasa de mijloc, care a pierdut o mare cantitate din economiile sale, dar a afectat şi muncitorii şi ţăranii, chiar dacă lor li s-a permis să schimbe mai mulţi lei vechi pentru noua monedă[32].

Reforma monetară din 15 august 1947 a stabilit retragerea din circulaţie a bancnotelor BNR, a banilor din metal emişi de Ministerul Finanţelor, a bonurilor de tezaur, a bonurilor de casă, a certificatelor de plăţi şi a altor semne băneşti. În locul lor s-au pus în circulaţie bancnote noi ale BNR şi bilete ale Ministerului de Finanţe. Leul nou introdus era definit printr-un conţinut de 6,6 miligrame de aur cu titlul de 0,900, cu preţul unui kg de aur de 168.350,17 lei. Preschimbarea leilor vechi cu bani noi pe baza raportului 20.000 la 1 s-a efectuat în cantităţi diferenţiate, potrivit ocupaţiei prezentatorului: familiile de agricultori – 5 mil. lei; salariaţi şi pensionari – câte 3 mil. de persoană; celor fără profesie – câte 1,5 mil. Întreprinderilor particulare li s-a permis schimbul doar în cantităţi limitate, egale cu salariile plătite în luna iulie, cu precizarea că întreprinderile comerciale erau complet lipsite de dreptul de a prezenta lei vechi la schimb. Cauza rezida în dorinţa de a le forţa să pună în vânzare stocurile de mărfuri pe care le deţineau şi să împiedice specularea acestora. Restul sumelor în lei vechi a fost declarat „blocat", astfel că o mare parte din capitalul speculativ din comerţ, bănci şi industrie a fost expropriat, iar circulaţia monetară redusă la 1.377 mil. lei[33].

Odată cu reforma monetară a fost adoptată şi o lege specială care prevedea cedarea obligatorie, contra plată, către BNR, a aurului deţinut de particulari. Cu acest prilej s-au pus în circulaţie alţi 1.465 mil. lei noi.

Reforma bănească a pus capăt cursei dintre preţuri şi salarii şi a lovit puternic în speculă, a îndreptat eforturile spre refacerea şi mărirea producţiei[34]. În

[30] *Ibidem, loc. cit.*
[31] Hitchins K., *op. cit.*, p. 543.
[32] *Ibidem, loc. cit.*
[33] Constantinescu N.N., *op. cit.*, p. 110.
[34] *Ibidem*, p. 111.

acest sens, s-a pronunţat istoricul I. Alexandrescu[35], în consens cu întreaga literatură din perioada comunistă. El a evidenţiat momentul reformei, arătând că stabilizarea monetară a lovit „poziţiile economice ale burgheziei mari", ale „capitalului speculativ" şi a contribuit „la îmbunătăţirea situaţiei materiale a celor ce muncesc", a asigurat „o creştere substanţială a puterii de cumpărare a marii mase a salariaţilor". Preţurile au fost recalculate de stat, înlăturându-se anomaliile provocate de inflaţie în structura şi corelaţia preţurilor industriale şi agricole. Salariile au fost, de asemenea, recalculate, astfel încât să rezulte o creştere a puterii lor de cumpărare. „Înfăptuită fără împrumuturi externe, aşa cum preconizau cercurile neguvernamentale, şi fără concesionarea de activităţi economice ale ţării, reforma a reprezentat o manifestare a independenţei economice şi politice a ţării"[36].

Istoriografia economică română recentă îşi însuşeşte parţial analizele de dinainte de 1989. În opinia istoricilor formaţi după căderea regimului comunist, este evident că reforma monetară a fost gândită şi realizată de pe poziţii de clasă şi a condus la o nouă repartiţie a venitului naţional, prin sterilizarea capitalurilor băneşti. A scăzut spectaculos suma totală de bani aflaţi în circulaţie, de circa 17.000 de ori, ajungând la 2.842.000.000 lei. Paralel, printr-o lege specială, particularii au fost obligaţi să-şi convertească aurul şi valuta în lei stabilizaţi, la paritatea fixată de Banca Naţională a României. Primele rapoarte sosite la centru au confirmat că o parte însemnată a populaţiei a receptat iniţial bine reforma, în speranţa că inflaţia va fi domolită semnificativ. Spre toamnă însă, mai toată lumea sesiza că reforma monetară nu rezolvase problemele economice ale ţării, singurul punct bine lovit fiind „duşmanul de clasă". Odată cu acesta, sufereau însă şi muncitorii, ţăranii şi funcţionarii[37].

O poziţie extrem de critică a exprimat-o şi fostul prim-ministru C. Sănătescu. Acesta afirma că reforma monetară „nu a fost o stabilizare, ci o confiscare de averi, căci s-a dat dreptul de a schimba numai o sumă infim de mică, care abia îţi ajungea să trăieşti câteva zile. Au fost ruinaţi complet negustorii şi ţăranii care aveau sume mari de bani; neputând să le schimbe, şi-au văzut munca irosită"[38]. Într-adevăr, sensul politic al reformei monetare a fost efectuarea acesteia de pe poziţiile „luptei clasei muncitoare împotriva clasei exploatatoare", aşa cum declarau reprezentanţii Partidului Comunist.

Stabilizarea a lovit categoriile care au contribuit la modernizarea, dezvoltarea şi europenizarea României de-a lungul epocii moderne şi care au plasat-o în interiorul modelului occidental.

Nu putem vorbi despre o reformă reală, menită să asigure stabilitatea monetară, ci mai degrabă despre un furt în masă. Este adevărat că, prin reformă, a fost retrasă ilicit imensa masă monetară aruncată fără măsură pe piaţă. Însă din cauza puternicelor conotaţii ideologice, efectele economice pozitive au fost de foarte scurtă durată.

---

[35] Alexandrescu I., *op. cit.*, p. 184.
[36] *Ibidem, loc. cit.*
[37] Onişoru Gh., *op. cit.*, p. 62.
[38] Sănătescu C. (1993), *Jurnal*, Ed. Humanitas, Bucureşti, p. 254.

Pentru anul 1947 reţine atenţia *Legea din 6 aprilie cu privire la înfiinţarea Ministerului Industriei şi Comerţului*. O serie de organisme economice statale care funcţionau separat – Ministerul Economiei Naţionale, Subsecretariatul Aprovizionării, Comisariatul Preţurilor, Comisariatul pentru Comerţ Exterior şi Subsecretariatul Industriei de Stat – au fost încadrate într-un singur minister, cel al Industriei şi Comerţului, care devenea un organ efectiv de îndrumare şi control economic. Acestuia îi reveneau stabilirea de norme şi luarea de măsuri în vederea întocmirii şi orientării programelor de producţie, a utilizării şi distribuirii resurselor, a procesului tehnic de fabricaţie, a activităţii de comerţ intern şi extern, stabilirea regimurilor salariilor, orientarea creditelor ş.a.m.d.

Sarcinile şi competenţele largi conferite MIC i-au permis statului să treacă la îngrădirea posibilităţilor reprezentanţilor capitalului, obligându-i să lucreze în conformitate cu interesele generale ale „regimului revoluţionar-democrat”[39]. Prevederile sale, care permiteau ca multe probleme să fie rezolvate prompt, prin simple decizii ministeriale, au determinat opoziţia membrilor grupului parlamentar liberal tătărăscian, care şi-au exprimat dezacordul, teama faţă de modul cum vor fi folosite „puterile generale şi discreţionare” în domeniul politicii economice prin intermediul MIC.

La nivel microeconomic, acest cadru instituţional a fost completat prin *Legea oficiilor industriale din 24 mai 1947*[40]. Acestea erau grupări obligatorii de întreprinderi a căror activitate era supusă controlului noii puteri de stat. Create pe ramuri, *oficiile* includeau atât întreprinderi de stat, cât şi particulare, funcţionau ca societăţi anonime şi erau conduse de consilii de administraţie constituite pe principiul parităţii din reprezentanţi ai Ministerului Industriei şi Comerţului şi ai proprietarilor privaţi. Rolul decisiv în conducere aparţinea ministerului. Au fost constituite 27 de oficii. Deşi ele nu desfiinţau proprietatea privată capitalistă, exercitau un control sistematic asupra modului în care aceasta era utilizată, limitau caracterul liber al producţiei şi orientau activitatea întreprinderilor particulare în vederea refacerii şi consolidării economiei naţionale. Prin natura şi obiectul lor, *oficiile industriale* aveau un caracter anticapitalist şi au generat numeroase conflicte de interese. Prin înfiinţarea oficiilor, au fost lichidate cartelurile industriale existente până atunci în unele ramuri industriale[41].

Sporirea controlului de stat în economie a continuat cu crearea la 21 iunie 1947 a *Comisiei ministeriale de redresare economică şi stabilizare monetară*.

La propunerea reprezentanţilor PCdR, *Adunarea Deputaţilor* a votat la 3 iulie 1947 *Legea pentru organizarea controlului economic de către MIC*[42]. Potrivit legii, controlul acţiona în toate ramurile economiei naţionale şi era efectuat de un aparat larg, care cuprindea *Direcţia generală a controlului economic*, ca organ central, şi organe locale în fiecare judeţ, precum şi delegaţi permanenţi pe lângă fabrici şi uzine, în principalele sectoare economice.

---

[39] Alexandrescu I., *op. cit.*, p. 177.
[40] *Monitorul oficial*, Partea I, nr. 129 din 10 iunie 1947, p. 4647–4653.
[41] Alexandrescu I., *op. cit.*, p. 177.
[42] *Monitorul oficial*, Partea I, nr. 159 din 15 iulie 1947, p. 6029–6034.

Intervenţia directă a statului în sectorul comercial, prin înfiinţarea în lunile octombrie şi noiembrie 1947 a *Societăţii Comerciale de Stat pentru Distribuirea Produselor Raţionate* cu sediul în Bucureşti, a *Societăţii Comerciale Municipale* pentru aprovizionarea capitalei cu articole alimentare de primă necesitate, vegetale, animale, precum şi cu combustibil şi a *magazinelor de stat* de sub controlul direct al MIC, a dus la îngrădirea speculei comerciale.

Aprovizionarea cu produse alimentare şi industriale pe bază de cartele, sistem introdus în vara anului 1947, s-a realizat prin cooperative de consum şi magazine de desfacere. La 31 decembrie 1947 erau emise 3.767.262 de cartele pentru produse alimentare şi 3.466.586 pentru produsele industriale.

Către sfârşitul anului 1947, controlul şi intervenţia masivă a statului au cuprins principalele ramuri industriale.

*

Proiectul de Constituţie a fost înaintat Parlamentului la 8 aprilie 1948, după doar două zile de la prima întrunire a acestuia, şi a fost adoptat în unanimitate la 13 aprilie, fără a suferi schimbări esenţiale. Cele 110 articole ale proiectului guvernamental au fost reduse la 105, ca rezultat al anumitor ajustări.

Capitolul al II-lea cuprindea prevederi în legătură cu structura economico-socială a republicii. Această parte a Constituţiei permitea statului nu doar să controleze orice activitate economică, dar şi să-şi însuşească orice fel de proprietate, inclusiv pământul ţăranilor. Guvernul comunist a pus imediat în aplicare acest drept, conceput anume pentru a-l deposeda pe om de bunurile sale „în folosul binelui comun". Confiscarea proprietăţii constituie esenţa însăşi a acestei Constituţii, scopul principal pentru care au acţionat comuniştii încă din ziua în care au preluat puterea[43].

Acapararea proprietăţii s-a făcut treptat, ca rezultat al mai multor planuri temeinic întocmite şi puse în aplicare. În vara anului 1948, cele mai multe surse de venit, cu excepţia pământurilor, fuseseră acaparate de comunişti sub forma naţionalizării. În iunie a fost aprobată *Legea pentru naţionalizarea industriei, a băncilor şi asigurărilor, a întreprinderilor miniere şi de transport*. Toate principalele concerne industriale şi comerciale care nu trecuseră încă în stăpânirea statului au trecut acum în mâinile comuniştilor. A fost, de fapt, o adevărată operaţie de „epurare". Consiliul de Miniştri a adoptat măsura în doar o jumătate de oră, iar Marea Adunare Naţională, pronunţându-se favorabil, a votat imediat ca proiectul să devină lege. Proiectul a fost supus dezbaterilor doar de la ora 11 la ora 15, practic el nemaifiind analizat. La puţin timp, guvernul a dat citire legii şi a făcut o serie de comentarii înflăcărate în legătură cu ea. Când totul a luat sfârşit, cei 414 membri ai Marii Adunări Naţionale au votat prin aclamaţii pentru o rapidă transformare a ordinii sociale în România.

Comuniştii au pus mâna pe întregul sistem economic, fără ca vreo voce din Parlament să se ridice împotriva acestui act de confiscare în masă a proprietăţii. Mai mult de o mie dintre cele mai importante întreprinderi ale ţării au fost naţionalizate. Între ele se aflau 25 de companii petroliere şi 20 metalurgice. Străinii au fost şi ei deposedaţi de bunurile lor, împreună cu localnicii. Singurele excepţii

[43] Markham R.H., *op. cit.*, p. 444.

au fost companiile şi instituţiile pe care Armata Roşie şi guvernul sovietic le preluaseră mai înainte în favoarea Uniunii Sovietice. Totul s-a desfăşurat într-o adevărată atmosferă de bâlci[44].

Primul articol al legii, cuprinzând 75 de alineate, enumera tipurile de întreprinderi care urmau să fie confiscate: uzine metalurgice, întreprinderi producătoare de cărbune, metale preţioase, petrol, gaze, materiale de construcţii, energie electrică, sticlă, fabrici de cherestea, de mobilă, de hârtie, industria construcţiilor, textilă, produse chimice, mase plastice, cosmetice, medicamente, fabrici de băuturi alcoolice, cele din industria alimentară. Orice mijloc de transport a trecut în proprietatea statului.

La *Legea naţionalizării din 11 iunie 1948* s-au înregistrat şi 55 de cazuri în care americanii au solicitat despăgubiri, însă acest număr a fost mic în comparaţie cu cele 400 de cazuri înregistrate în Ungaria. Strădaniile americanilor de a soluţiona repede aceste revendicări au fost zadarnice, căci au avut de aşteptat până în 1960, ca şi în cazul cererilor emise în urma *Legii reformei agrare*.

În urma etatizării Băncii Naţionale, au fost formulate 45 de revendicări privind fonduri naţionalizate în România[45].

Prin *Decretul nr. 119 din 29 iunie 1948* a fost înfiinţată *Comisia de Stat a Planificării*, care înlocuia fostul *Consiliu Suprem al Economiei Naţionale* şi *Comisia pentru Redresare Economică şi Stabilizare Monetară*. Prin art. 2, punctul b, s-a stabilit că noul organism era abilitat să întocmească planul general al economiei naţionale şi obiectivele economico-politice stabilite de guvern.

În statisticile publicate în 1948, 76% din industrie (după numărul de salariaţi) aparţinea sectorului de stat. Se creaseră astfel premisele trecerii la conducerea planificată şi la industrializarea socialistă.

Naţionalizarea din iunie încheie un ciclu economic. Ea a consacrat legalitatea economiei de comandă şi a desfiinţat pentru o lungă perioadă de timp economia de piaţă liberă. A fost doborât adversarul de clasă – reprezentantul capitalului – care contribuise la sincronizarea României cu modelul occidental de dezvoltare. În numele victoriei revoluţiei proletare, s-a lovit decisiv în proprietatea privată – unul dintre principiile de bază care au constituit în întreaga evoluţie modernă esenţa libertăţii individului.

În viziunea Partidului Muncitoresc Român, s-au creat condiţiile optime pentru planificarea economică şi trecerea la industrializarea socialistă. Prin *Legea nr. 119 din 11 iunie 1948 pentru naţionalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere şi de transport*[46], cu excepţia Societăţii Naţionale de Credit Industrial, celelalte bănci şi instituţii de credit urmau să fie lichidate. Lovitura economică a dublat-o pe cea politică şi a venit după numeroasele valuri de arestări, prin care partidul unic şi-a asigurat controlul total asupra societăţii. În termenii documentelor de partid, au fost puse de acord realităţile politico-sociale cu cele economice ale României, care îşi va asuma „viitorul luminos” al comunismului vreme de o jumătate de veac.

---

[44] *Ibidem*, p. 353.
[45] Harrington J.F., Courtney B.J., *op. cit.*, p. 54.
[46] *Monitorul oficial*, nr. 133 bis din 11 iunie 1948, p. 5041–5062.

BIBLIOGRAFIE

A. Izvoare istorice

I. Izvoare arhivistice

1. Arhivele Naţionale Istorice Centrale:
   a. Fond CC al PCR, Secţia economică, 1945–1946;
   b. Fond Casa Regală Mihai; Diverse, 1944–1947;
   c. Fond MEN, Direcţia Secretariat, 1945; Direcţia Plăţilor în Străinătate, 1946;
   d. Fond MIC, Direcţia Secretariat, dos. 26/1946; Direcţia Studii şi Documentare, 1947; Secretariat, 1947.

II. Memorii, jurnale, corespondenţă, discursuri

1. Danielopol Dumitru G. (1995), *Jurnal parizian, Documente confidenţiale*, Institutul European, Iaşi.
2. Gafencu Grigore (1991), *Jurnal*, Ed. Humanitas, Bucureşti.
3. Vulcănescu Mircea (1992), *Ultimul cuvânt*, Ed. Humanitas, Bucureşti.

III. Periodice, reviste, anuare, buletine

1. *Monitorul oficial al României*, Partea I, 1918–1947.

B. Cărţi

1. Alexandrescu Ion (1986), *Economia României în primii ani postbelici* (1945–1947), Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
2. Axenciuc Victor (1992), *Evoluţia economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859–1947*, vol. I, *Industria*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
3. Baciu Nicolae (1990), *Agonia României 1944–1948. Dosarele secrete acuză*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca.
4. Banu Florian (2004), *Asalt asupra economiei României: de la Solagra la Sovrom (1936–1956)*, Ed. Nemira, Bucureşti.
5. Boldur Alexandru V. (2000), *Imperialismul sovietic şi România*, Ediţie de Ion Alexandrescu, Ed. Militară, Bucureşti.
6. Buzatu Gheorghe (2003), *România şi marile puteri (1939–1947)*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti.
7. Chiper Ioan, Constantiniu Florin, Pop Adrian (1993), *Sovietizarea României. Percepţii anglo-americane (1944–1947)*, Ed. Iconica, Bucureşti.
8. Constantinescu Nicolae N. (2000), *Istoria economică a României*, vol. II, 1939–1989, Ed. Economică, Bucureşti.
9. Dobrinescu Valeriu F. (1988), *România şi organizarea postbelică a lumii (1945–1947)*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
10. Focşeneanu Eleodor (1998), *Istoria constituţională a României (1859-1991)*, Ediţia a II-a revizuită, Ed. Humanitas, Bucureşti.
11. Georgescu Titu (1993), *România între Yalta şi Malta*, Casa de Editură şi Proză „Şansa”, Bucureşti.
12. Giurescu Dinu C. (2004), *Uzurpatorii. Români,. 6 martie 1945–7 ianuarie 1946*, Ed. Vremea XXI, Bucureşti.
13. Harrington Joseph F., Courtney Bruce J. (1991), *Twerking the Nose of the Russians. Fifty Years of Romanian-American Relations, 1940-1990*, New York.
14. Hitchins Keith (1996), *România, 1866–1947*, Ed. Humanitas, Bucureşti.
15. Iancu Gheorghe, Ţârău Virgiliu, Traşcă Ottmar (2000), *Colectivizarea agriculturii în România 1945–1952*, PUC, Cluj-Napoca.
16. Irimia Mihai (2002), *23 August 1944. Consecinţe economice*, Ed. Prahova, Ploieşti.
17. Markham Reuben H. (1996), *România sub jugul sovietic*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti.
18. Onişoru Gheorghe (1998), *România în anii 1944–1948. Transformări economice şi realităţi sociale*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti.
19. Oprea Ion M. (2003), *România şi Imperiul Rus, 1924-1947*, vol. III, Ed. Albatros, Bucureşti.
20. Păun Nicolae (1995), *Bani şi bănci în structuri europene*, Ed. Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca.

21. Postolache Tudorel (coord.) (1991), *Economia României. Secolul XX. Noua tranziţie la economia de piaţă. Premise istorice şi perspective*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
22. Sănătescu Constantin (1993), *Jurnal*, Ed. Humanitas, Bucureşti.
23. Şandru Dumitru (2007), *Comunizarea societăţii româneşti în anii 1944–1947*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti.
24. Ştirban Marcel, Vesa Vasile, Păun Nicolae, Puşcaş Vasile (1989), *Istoria contemporană a României. Texte social-economice şi politice*, Caiet de Seminar, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca.
25. Vălenaş Liviu (2001), *În culisele negocierilor cu Uniunea Sovietică (1934–1947). Convorbiri cu Alexandru Danielopol*, Ed. Vremea, Bucureşti.

C. Studii şi articole de specialitate

1. Alexandrescu Ion (1996), *Economia României în faţa exigenţelor germane şi sovietice*, în vol. *Istoria în tranziţie*, Bucureşti.
2. Păun Nicolae (1988), *Planul Marshall – veritabilă instituţie a construcţiei europene*, în vol. *Studii istorice. Omagiu Profesorului Mureşanu*, PUC, Cluj-Napoca.
3. Ştirban Marcel, Păun Nicolae (1991), *Continuitate şi schimbare în structurile instituţionale din România în anii 1940–1947*, Studia historia, 36, nr. 1–2.

3. APLICAREA PRINCIPIILOR ŞI RELAŢIILOR ECONOMICE SOCIALISTE ÎN ROMÂNIA

ANA MONICA POP

3.1. MĂSURI DE REDRESARE ECONOMICĂ ŞI SCHIMBĂRI INSTITUŢIONALE

Impunerea modelului sovietic asupra evoluţiei economiei României a avut ca scop integrarea acesteia în blocul sovietic, dar şi izolarea economică a ţării de Occident. Folosit ca instrument de acţiune politică în interesele sovietice, Partidul Muncitoresc Român – declarat public şi constituţional ca forţă conducătoare în stat – a atribuit statului şi guvernelor care s-au succedat la putere sarcina de a organiza şi de a conduce economia, folosind o legislaţie nouă specifică, precum şi toate pârghiile posibile[1].

Economiile comuniste vizau acumularea de resurse, inclusiv mijloace de producţie, la centru, ce urmau a fi apoi redistribuite populaţiei pe criterii strict politice, prin planificarea centralizată a tuturor activităţilor economice. Într-o altă ordine de idei, regimurile comuniste din Europa Centrală şi de Est au avut ca obiectiv reducerea decalajelor economice dintre aceste ţări şi Vest (ţările capitaliste), demers ce se putea realiza prin industrializarea masivă şi cu orice sacrificii a ţărilor din această zonă[2].

Aşa cum s-a subliniat în capitolul precedent, după instaurarea Guvernului Petru Groza la 6 martie 1945, principalele obiective ale autorităţilor statale au vizat refacerea economică a ţării, prin controlul statului şi un rol sporit al acestuia în economie după modelul impus de URSS. După instaurarea acestui guvern, s-a trecut la adoptarea unor măsuri social-economice de primă urgenţă, impuse de situaţia dificilă a economiei ţării, de sărăcirea populaţiei, la care se adaugă şi obligaţiile prevăzute în *Convenţia de armistiţiu* şi cele ale trecerii producţiei pe picior de pace. Toate aceste obligaţii impuse României au contribuit la încetinirea procesului de redresare economică a ţării.

În perioada imediată de după război s-au înfiinţat societăţile mixte româno-sovietice – *sovromurile* (ca urmare a semnării, la 8 mai 1945, a *Acordului privind livrările reciproce de mărfuri dintre România şi Uniunea Republicilor Sovietice*

---

[1] Hitchins K. (2013), *România, 1866–1947*, Ed. Humanitas, Bucureşti, p. 591.
[2] *Ibidem*, p. 232.

Socialiste, bazate teoretic pe principiul parităţii aportului de capital român şi sovietic) – în ramurile-cheie ale economiei naţionale, ca: industria petrolieră, industria minieră, transporturi, sectorul bancar[3].

Deşi, după declaraţiile oficiale, societăţile mixte trebuiau să contribuie la refacerea şi dezvoltarea economiei, acestea au reprezentat cea mai durabilă şi mai rentabilă formă de exploatare a României de către URSS şi au creat mari dificultăţi economiei româneşti. Potrivit celor mai avizate păreri din domeniu, investiţiile româneşti în astfel de întreprinderi erau disproporţionate faţă de beneficiile primite şi controlul exercitat. N.N. Constantinescu, într-una dintre lucrările sale, explică această stare de lucruri pe seama unor relaţii economice neechivalente între cele două ţări, în dauna României: nu se respecta principiul avantajului reciproc, aşa cum se declara în acordul încheiat; partea română, deşi deţinea majoritatea capitalului real, nu putea soluţiona nicio problemă privind orientarea şi desfacerea producţiei, investiţiile şi amplasarea lor, utilizarea personalului etc. fără acordul părţii sovietice, statul român fiind obligat să asigure partenerului sovietic o cotă-parte de beneficii, chiar dacă întreprinderile respective nu obţineau profit[4].

Printre măsurile legislative adoptate în a doua jumătate a deceniului cinci prin intermediul cărora s-a urmărit controlul economiei româneşti, amintim adoptarea la 3 mai 1945 a unui pachet de legi format din *Legea privind reglementarea salariilor şi înfiinţarea economatelor; Legea de reglementare a regimului preţurilor şi a circulaţiei mărfurilor; Legea pentru reprimarea speculei ilicite şi a sabotajului economic; Legea pentru aducerea în circulaţie a mărfurilor* şi *Legea pentru înfiinţarea organelor de control cetăţenesc*. Câteva luni mai târziu, în iulie 1945, a fost adoptată *Legea ce reglementa circulaţia produselor agricole*. Potrivit prevederilor legii menţionate anterior, Institutul Naţional al Cooperaţiei avea calitatea de mandatar al statului în vederea achiziţionării produselor agricole vegetale de la producătorii agricoli. Totodată, în lumina aceleiaşi legi, guvernul introducea principiul livrării obligatorii de către producătorii agricoli a unei părţi şi, mai târziu, a surplusului din următoarele produse agricole: grâu, secară, orz, orzoaică, ovăz, orez, porumb, mei, mazăre, soia, linte, seminţe oleaginoase şi seminţe furajere de orice fel, precum şi produsele care depăşeau nevoile proprii şi de consum gospodăresc[5]. În februarie 1946, Institutul Naţional al Cooperaţiei obţinea şi calitatea de împuternicit al statului pentru vânzările de produse de strictă necesitate în mediul sătesc.

Încă din toamna anului 1945, s-au înfiinţat centrele de maşini agricole ale statului, în urma recomandărilor făcute în cadrul Conferinţei Naţionale a PCR, pentru a sprijini ţărănimea muncitoare în a executa la timp principalele lucrări agricole. Astfel, aceste centre au fost dotate cu un număr de 3.130 de tractoare, 1.274 de pluguri de tractor, 686 de locomobile, 1.996 de batoze pentru cereale, 231 de batoze pentru porumb, 35 de combine pentru cereale, 1.032 de secerători-

[3] *Ibidem*, p. 216.

[4] Constantinescu N.N. (coord.) (2000), *Istoria economică a României, 1939–1989*, vol. 2, Ed. Economică, Bucureşti, p. 95.

[5] Tismăneanu V., Dobrincu D., Vasile C. (2007), *Raport final*, Ed. Humanitas, Bucureşti, p. 220.

legători şi alte maşini provenite în urma exproprierii moşierilor, cât şi cu întregul inventar al Camerelor de Agricultură şi cel al instituţiilor anexe[6].

Programul de redresare şi dezvoltare a economiei naţionale s-a concentrat şi asupra industriei, reabilitarea acesteia fiind considerată o condiţie esenţială a începerii unei politici susţinute de industrializare după modelul sovietic, cu accent pe industria grea şi pe electrificarea ţării. Pe de altă parte, industrializarea era văzută ca un mijloc fundamental al dezvoltării agriculturii şi intensificării acesteia[7].

Din 19 iunie 1945, industria a început să treacă la producţia de pace. Cu aceasta, încep procesul de monopolizare de către stat şi conducerea unică şi centralizată a vieţii economice. În scopul subordonării economiilor est-europene intereselor URSS, la iniţiativa Moscovei, au fost semnate cu statele respective mai multe acorduri bilaterale, precum cele din iulie 1947, care au contracarat efectele Planului Marshall, pe care Moscova l-a respins şi în numele statelor est-europene. Ca o replică la Planul Marshall, pe 8 ianuarie 1949 a luat fiinţă Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (CAER), având ca membri fondatori URSS, Bulgaria, Polonia, Ungaria, Cehoslovacia şi România, cărora li s-au alăturat Albania în februarie 1949, RDG în septembrie 1950 şi Mongolia în iunie 1962. China, Iugoslavia şi Coreea de Nord au fost admise ulterior, ca observatori.

Obiectivele principale ale acestui consiliu vizau facilitarea schimburilor de experienţă, armonizarea planurilor şi organizarea unui sistem de ajutor reciproc privind produsele alimentare, materiile prime şi echipamentele tehnologice.

În cadrul şedinţei din 27 aprilie 1949, principalele probleme ce urmau a fi abordate în sesiunile CAER din anul în curs au vizat lărgirea schimbului de mărfuri între ţările membre ale CAER în intervalul 1949–1950, comerţul cu ţările capitaliste, îndeplinirea planurilor şi a măsurilor de colaborare economică preconizate, politica de preţuri şi clearingul multilateral pentru următorii doi ani[8]. Din perspectivă economică, cu această ocazie, s-a ridicat şi problema stabilirii unei metode de calcul al venitului naţional.

Cu ocazia celei de-a doua sesiuni a CAER, desfăşurată în 25-27 august 1949, pe lângă problematicile menţionate anterior, s-a hotărât suplimentarea unor livrări de mărfuri între URSS şi ţările din Consiliu pentru anul 1949, astfel că, între Ungaria şi România, aceste livrări erau suplimentate cu 50 mil. ruble (un dolar fiind echivalentul a 5,30 ruble), între Polonia şi România cu 32 mil. ruble, între România şi URSS cu 64 mil. ruble, iar între România şi Cehoslovacia cu 75 mil. ruble. Ca o măsură de redresare a economiei româneşti, în baza acestor prevederi, exportul românesc în Cehoslovacia avea să crească pentru următoarele categorii: produse petroliere, vite, conserve de carne, peşte, fructe, legume, vinuri, iar din Cehoslovacia să importe tablă şi arcuri de oţel[9].

---

[6] Alexe E., Topor V.V. (1959), *Crearea şi dezvoltarea bazei tehnice materiale a agriculturii socialiste*, în *Economia României între anii 1944–1959*, coord. Moldovan R., Mănescu M., Rachmuth I., Malinschi V., Murgescu C., Părăluţă M., Ed. Academiei Române, p. 387.

[7] Constantinescu N.N. (coord.) (2000), *Istoria economică a României, 1939–1989*, vol. 2, Ed. Economică, Bucureşti, p. 95.

[8] Ţăranu L. (2007), *România în Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (1949–1965*), Ed. Enciclopedică, Bucureşti, p. 25.

[9] *Ibidem*, p. 27.

Problema preţurilor şi a clearingului multilateral avea să se soluţioneze dacă fiecare ţară participantă la acordul de clearing avea să ţină cont de principiul egalităţii cu celelalte ţări, de preţuri pe bază unică pentru aceleaşi mărfuri, având în vedere calitatea şi cheltuielile de transport, la care se adăugau decontările într-o singură valută.

În 24 noiembrie 1950 a avut loc cea de-a treia sesiune a CAER, unde s-au discutat problematicile lărgirii schimbului de mărfuri între ţările membre în consiliu şi măsurile pentru coordonarea comerţului dintre statele CAER şi ţările capitaliste. Cu ocazia acestei întâlniri de la Moscova, unde delegaţia României a fost reprezentată de Vasile Luca şi Al. Bârlădeanu, s-a constatat că o parte dintre recomandările făcute în cadrul primelor sesiuni au fost transpuse în practică prin încheierea unor acorduri comerciale pe termen lung între URSS, Polonia, România şi Cehoslovacia şi între Ungaria şi Polonia[10]. O altă măsură demarată în vederea creşterii economice a ţării s-a concretizat prin încheierea unor acorduri referitoare la ajutorul tehnic şi credite, pentru a realiza astfel lărgirea continuă a schimburilor, semnarea unor noi acorduri pe termen lung şi schimburi reciproce de cataloage de mărfuri de export.

Istoricul Cristian Benţe sublinia faptul că Uniunea Sovietică nu a ajuns să integreze economiile est-europene, nici să le sincronizeze perfect cu propria economie, dar a reuşit să le plaseze într-o veritabilă dependenţă industrială[11].

3.2. NAŢIONALIZAREA

La sfârşitul lunii decembrie 1946, Adunarea Deputaţilor a acceptat şi a inaugurat legiferarea prevederilor *Platformei Blocului Partidelor Democrate* (BPD) de pregătire a trecerii României la socialism. Unul dintre principalele puncte ale Platformei a fost etatizarea BNR.

Prin adoptarea *Legii privind etatizarea şi reorganizarea BNR la 31 mai 1947*, s-a asigurat controlul statului asupra tuturor instituţiilor bancare şi de credit, publice şi private, asupra creditului şi emisiunii de monedă[12]. Prin măsurile luate, Banca Naţională a reglementat şi creditele acordate din fondurile proprii ale băncilor, prioritate în acordare având cele destinate producţiei, pe când cele destinate circulaţiei erau limitate la înlăturarea anumitor greutăţi. Banca Naţională a trecut la impunerea unor reprezentanţi ai ei în consiliile de administraţie ale băncilor, iar prin *Legea din 15 iulie 1947* şi prin normele emise de instituţie la 22 iulie 1947, a fost reglementat controlul folosirii creditelor.

[10] *Ibidem*, p. 29.

[11] Benţe C. (2009), *Strategii politice şi economice ale României în relaţiile cu CAER-ul în perioada 1949–1965*, Teză de doctorat, UBB, Cluj-Napoca, p. 47.

[12] *Dezbateri parlamentare*, Şedinţa din 19 decembrie 1946, *Monitorul oficial*, Partea a III-a, nr. 14, 1 februarie 1947, p. 225.

Pe lângă etatizarea Băncii Naţionale, mai multe organisme economice statale care funcţionau independent au fost unificate într-un singur minister. Prin *Legea din 5 aprilie 1947*, Ministerul Economiei Naţionale, Subsecretariatul Aprovizionării, Comisariatul Preţurilor, Comisariatul pentru Comerţ Exterior şi Subsecretariatul Industriei de Stat au fost integrate într-un singur minister – Ministerul Industriei şi Comerţului[13].

Acest minister avea ca sarcini principale impunerea şi stabilirea de norme şi luarea de măsuri în ceea ce priveşte noile direcţii ale programelor de producţie, utilizarea şi distribuirea mijloacelor de producţie, colectarea şi folosirea materiilor prime, procesul tehnic de fabricaţie, repartiţia produselor industriale, activităţi de comerţ intern şi comerţ exterior etc. Prin *Legea adoptată la 24 mai 1947* s-au consolidat oficiile industriale, mari grupări obligatorii de întreprinderi, a căror activitate era supusă controlului noii puteri de stat.

Pe aceeaşi direcţie, în scopul amplificării rolului diriguitor al puterii statale în economie, s-a creat *Comisia ministerială de redresare economică şi stabilizare monetară*, iar la 14 iulie 1947 a fost adoptată *Legea privind organizarea controlului economic de stat şi pentru controlul utilizării creditelor*. Reglementarea preţurilor şi a tarifelor s-a realizat prin intermediul unor măsuri politice şi guvernamentale importante, printre care amintim înfiinţarea, în luna mai 1950, a Comitetului pentru Preţuri pe lângă Consiliul de Miniştri, cu scopul reorganizării regimului de stabilire şi planificare a preţurilor[14]. În realitate, vorbim de un nou sistem de preţuri, care a cunoscut modificări repetate, potrivit noilor direcţii de evoluţie şi de gestionare a economiei ţării.

Din perspectiva analizată, anul 1948 este marcat de două momente legislative importante: 1) adoptarea Constituţiei, la 13 aprilie 1948, publicată în *Monitorul Oficial* nr. 87 bis din aceeaşi dată, 2) adoptarea *Legii privind naţionalizarea principalelor mijloace de producţie la 11 iunie 1948*.

Potrivit noii Constituţii, structura social-economică reglementată în conţinutul art. 5–15 indica existenţa a trei categorii de proprietate: mijloacele de producţie aparţin sau statului, ca bunuri ale întregului popor, sau organizaţiilor cooperatiste sau particularilor, persoane fizice sau juridice (art. 5)[15]. În baza art. 6 al Constituţiei, bogăţiile de orice natură ale subsolului, zăcămintele miniere, pădurile, apele, izvoarele de energie naturală, căile de comunicaţii ferate, rutiere, pe apă, poşta, telegraful, telefonul şi radioul aparţin „statului ca bunuri comune ale poporului”[16], ce vor constitui baza materială a procesului de dezvoltare economică. În vederea realizării fundamentului juridic al naţionalizării principalelor mijloace de producţie pe cale constituţională, art. 11 prevedea că, „atunci când interesul general cere, mijloacele de producţie, băncile şi societăţile de asigurare care sunt proprietate particulară a

[13] Mureşan M., Mureşan D. (1998), *Istoria economiei*, Ed. Economică, Bucureşti, p. 326.

[14] Constantinescu N.N. (coord.) (2000), *Istoria economică a României, 1939–1989*, vol. 2, Ed. Economică, Bucureşti, p. 109.

[15] Alexandrescu I., Bulei I., Mamina I., Scurtu I. (2000), *Enciclopedia de istorie a României*, Ed. Meronia, Bucureşti, p. 24.

[16] *Ibidem.*

persoanelor fizice sau juridice pot deveni proprietatea statului, adică bun al poporului, în condiţiile prevăzute de lege”[17]. Prin prevederile art. 12, munca era proclamată datoria fiecărui cetăţean şi, implicit, factorul de bază al vieţii economice. Comerţul intern şi extern a fost reglementat şi controlat de stat, fiind exercitat de întreprinderile comerciale de stat, particulare şi cooperative, conform prevederilor art. 14. Din perspectiva vieţii social-economice a României, art. 15 introducea principiul îndrumării şi planificării economiei naţionale în vederea dezvoltării puterii economice a ţării, a asigurării bunăstării poporului şi a garantării independenţei naţionale.

În scopul realizării obiectivului economic fundamental, acela al naţionalizării, s-au constituit Comisia Superioară de Naţionalizare, Comisiile Judeţene de Naţionalizare şi colective pentru fiecare întreprindere, care şi-au desfăşurat activitatea ca organe ale Consiliului Superior Economic, în fruntea căruia se afla liderul partidului, în persoana lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Toate aceste comisii aveau să exercite un control complet asupra dezvoltării tuturor ramurilor economiei naţionale[18].

Documentele şi acţiunile pregătitoare privind naţionalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere şi de transporturi au fost aprobate la Plenara CC al PMR din 9–11 iunie 1948. Legea naţionalizării a fost publicată în *Monitorul oficial* nr.133 bis/11 iunie 1948 şi avea ca obiectiv, potrivit art. 1 din capitolul 1, „naţionalizarea tuturor bogăţiilor subsolului care nu se găseau în proprietatea statului la data intrării în vigoare a Constituţiei Republicii Populare Române, precum şi întreprinderile individuale, societăţile de orice fel şi asociaţiunile particulare industriale, bancare, de asigurări, miniere, de transporturi şi telecomunicaţii”, toate conducând înspre o mai bună coordonare a activităţilor economice după planurile generale ce vor fi stabilite[19].

Atât naţionalizarea din 11 iunie 1948, cât şi cele care au urmat au avut ca bază juridică Constituţia ţării din anul 1948, însă, în opinia unor specialişti în domeniu, dacă din această perspectivă actul naţionalizării a avut un cadru legal de implementare, nedespăgubirea proprietarilor sub diferite pretexte şi motive a conferit acţiunii un caracter de confiscare[20].

Legea naţionalizării excepta întreprinderile aflate în proprietatea statelor străine care făceau parte din Organizaţia Naţiunilor Unite şi care au dobândit aceste bunuri în urma aplicării Tratatului de pace. Se cunoaşte faptul că o parte relevantă din patrimoniul economic naţionalizat aparţinea unor cetăţeni străini sau societăţi cu capital străin, România având importante plasamente în economia sa. După anul 1965, proprietarii acestor plasamente au fost despăgubiţi în cadrul unor reglementări speciale, în urma unor tratative dintre statul român şi statele străine.

---

[17] *Ibidem.*

[18] Tismăneanu V. (2005), *Stalinism pentru eternitate*, Ed. Polirom, Iaşi, p. 146.

[19] http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/46, 16 septembrie 2017, ora 13:04; http://www.lege-online.ro/lr-LEGE-119-1948-(46).html, 30 ianuarie 2018, ora 10:52; Avram C. (coord.) (2002), *Naţionalizarea principalelor mijloace deproducţie în faţa istoriei*, Ed. MJM, Craiova, p. 30–31.

[20] Constantinescu N.N., *op. cit.*, p. 119.

Procesul de etatizare s-a desfăşurat având la bază principalele prevederi ale legii naţionalizării, dar şi ale altor acte normative care au vizat celelalte bunuri, printre care menţionăm aici *Decretul nr. 197 din august 1948*, prin intermediul căruia au fost lichidate celelalte instituţii bancare şi de credit particulare, necuprinse în *Legea din 11 iunie 1948*. În data de 9 septembrie a aceluiaşi an au fost naţionalizate nouă linii de cale ferată ale unor societăţi particulare din Banat şi Transilvania. Câteva luni mai târziu, ca urmare a *Legii emise în 3 noiembrie 1948*, au fost trecute din proprietatea privată în proprietatea statului spitalele, policlinicile, casele de sănătate etc., împreună cu unităţile anexe – laboratoarele, farmaciile şi alte servicii. Prin acelaşi decret s-au trecut în proprietatea statului casele de filme, cinematografele etc. În lumina datelor statistice regăsite, au fost etatizate un număr de 94 de spitale, 409 cinematografe, 37 de case de filme şi 9 laboratoare de filme[21].

În prima parte a anului 1949 au fost naţionalizate suprafeţele de 50 ha şi întregul inventar al celor 6.258 de exploataţii agricole lăsate, prin reforma agrară din 1945, foştilor mari proprietari funciari. La 20 aprilie 1950 au fost etatizate imobilele urbane şi rurale ale persoanelor care au fost supuse exproprierii prin *Legea din 11 iunie 1948*, precum şi imobilele destinate închirierii: hoteluri etc. Prin *Decretul din 2 aprilie 1949* au fost etatizate farmaciile din localităţile urbane, iar în mai 1953, toate farmaciile rămase după aplicarea decretului din 1949[22].

La 1 iunie 1948 a fost înfiinţată Comisia de Stat a Planificării şi au fost reorganizate ministerele economice pe principalele ramuri de producţie. Prin *Legea naţionalizării din 11 iunie 1948*, au fost naţionalizate 8.894 de întreprinderi industriale, din care 3.560 de interes local. Astfel, având în vedere datele centralizate şi consemnate ulterior în recensământul industriei din 31 octombrie 1948, ponderea sectorului de stat (format din întreprinderi de subordonare centrală şi din cele de interes local), calculată după numărul de salariaţi, era în industrie de 76%; în transporturi şi comunicaţii de 98%; în comerţ şi credit de 42%[23].

3.3. REFORMELE AGRARE ŞI COLECTIVIZAREA AGRICULTURII

Procesul de reformă a agriculturii poate fi împărţit în două etape: prima, cuprinsă între anii 1945 şi 1948, când se realizează o serie de măsuri privind reforma agrară; a doua etapă, după 1948, caracterizată prin măsurile de colectivizare a agriculturii prin care au avut loc anularea deciziilor de parcelare excesivă a pământului şi a proprietăţii ţărăneşti, respectiv concentrarea pământului, animalelor şi uneltelor agricole în cadrul colectivelor.

[21] Jivan A., Paţac F. (2004), *Istoria economică a României*, Ed. Mirton, Timişoara, p. 102.
[22] Constantinescu N.N., *op. cit.*, p. 120.
[23] Mureşan M., Mureşan D., *op. cit.*, p. 325.

La nivelul ţărilor din estul Europei (Polonia, Bulgaria, România), majoritatea exploatărilor ţărăneşti nu depăşeau 5 hectare în anul 1948. În faţa acestei situaţii, mulţi proprietari încercau să cumpere sau să închirieze pământuri, ceea ce a determinat autorităţile comuniste să grăbească procesul de colectivizare. În această parte a Europei, ţăranii aveau trei tipuri mari de cooperative: în cazul primului tip, pământul era folosit în comun, fiind exceptate vitele, iar remuneraţia era proporţională cu suprafaţa deţinută; cel de-al doilea tip avea în plus folosirea în comun a vitelor; iar ultimul era inspirat din colhozul sovietic, unde erau aduse în comun uneltele agricole, terenurile şi vitele, iar membrii erau plătiţi în funcţie de munca depusă. În cazul tuturor tipurilor, familiile au fost autorizate să păstreze o mică suprafaţă de pământ.

În particular, în România, transformarea socialistă a agriculturii a însemnat dezvoltarea gospodăriilor agricole de stat, crearea şi dezvoltarea staţiunilor de maşini şi tractoare care aveau să asigure mecanizarea lucrărilor agricole şi crearea cooperativelor agricole de producţie, care îi uneau pe ţăranii muncitori în gospodării colective. Atragerea ţăranilor în *gospodăriile agricole colective* (GAC) prin persuasiune şi acordarea unor beneficii membrilor înscrişi (reduceri de taxe şi reduceri de cote) face parte din prima fază a procesului de colectivizare (1949–1953)[24].

Analizată în context european, radicalizarea colectivizării s-a explicat prin luarea de poziţie a Cominformului în 1948, la sugestiile lui Stalin. Acesta îşi dorea o colectivizare rapidă, care să faciliteze integrarea noilor democraţii populare în sistemul sovietic.

În câteva lucrări de specialitate, istoricii Sanda Borşa şi Mihai Croitor sintetizează preliminariile colectivizării forţate, dar şi întreaga paletă a dezbaterilor ce au avut loc pe marginea proiectelor de reformă agrară, implicit legislaţia începuturilor administrative ale colectivizării (1946–1948)[25] până la impunerea structurilor colectiviste în lumea satului, analizând în cele mai mici detalii mecanismele legislative ale subordonării lumii rurale prin care s-a dorit colectivizarea forţată din România în anii 1949–1962[26].

111 legi, decrete, decizii, hotărâri, regulamente, instrucţiuni şi extrase privind colectivizarea agriculturii în România în intervalul 1945–1962 sunt inventariate în lucrarea semnată de Gheorghe Iancu, Virgiliu Ţârău şi Ottmar Traşcă[27].

La sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, problema agrară a reprezentat un domeniu aparte pentru puterea politică din România, deoarece peste 75% din populaţia ţării aparţinea lumii rurale, o importantă forţă socială, puternic înrădăcinată în tradiţii şi ataşată de pământ.

---

[24] Hitchins K. (2015), *Scurtă istorie a României*, Ed. Polirom, Iaşi, p. 270.

[25] Borşa S., Croitor M. (2009), *Colectivizarea agriculturii în România: mecanismele legislative ale subordonării lumii rurale (1949–1962)*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, p. 11–36.

[26] Borşa S. (2012), *Colectivizarea agriculturii în fosta regiune administrativă Cluj (1949–1962)*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, p. 15–103; Borşa S. (2013), *Between propaganda and repression: the collectivization of the romanian agriculture and the metamorphoses of the rural world (1949–1962*), Mega Publishing House, Cluj-Napoca.

[27] Iancu Gh., Ţârău V., Traşcă O. (2000), *Colectivizarea agriculturii în România. Aspecte legislative 1945–1962*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.

O primă măsură legislativă demarată de Guvernul dr. Petru Groza s-a centrat asupra *Decretului-lege nr. 187 pentru realizarea reformei agrare*, publicat în data de 22 martie 1945. Printre cele mai importante prevederi, amintim exproprierea a peste 1.468.000 ha, reprezentând practic a noua parte din suprafaţa agricolă a ţării, proprietatea maxim admisă fiind de 50 ha[28].

Începuturile presiunilor administrative pentru colectivizare au fost reglementările privind introducerea sistemului colectărilor din anul 1946, ce reprezintă prima acţiune prin care noul guvern îşi extindea influenţa şi asupra hranei[29], situaţie argumentată pe fondul sărăcirii populaţiei în urma celei de a doua conflagraţii mondiale, a secetei puternice ce a cuprins România în anii 1946–1947 şi a reparaţiilor de război semnificative. *Legea nr. 68 din 16 februarie 1946*, prin art. 1, reglementa colectarea de produse agricole vegetale şi animale şi distribuirea de produse industriale şi alimentare în comunele rurale, urmând să se realizeze în fiecare judeţ una sau mai multe unităţi de colectare şi distribuire aflate sub îndrumarea şi controlul Oficiului Economic Judeţean. Unităţile de colectare şi distribuire, în lumina art. 2 al legii, au fost: Institutul Naţional al Cooperaţiei prin unităţile cooperative; cooperative locale; comercianţi de specialitate constituiţi în asociaţii; armata română, prin intermediul centrelor de exploatare teritorială, ce primeau mandate de colectare pentru produsele agricole şi de distribuire a produselor industriale şi alimentare din partea Subsecretariatului de Stat al Aprovizionării Armatei şi Populaţiei Civile[30].

În anul 1946 a fost înfiinţată o nouă instituţie, Regia Exploatărilor Agricole, Zootehnice, Industriale şi de Maşini Agricole (REAZIM), având ca activitate principală exploatarea pământurilor expropriate ce au intrat ulterior în proprietatea statului, punând bazele *gospodăriilor agricole de stat*. Acest demers legislativ din domeniul colectărilor a fost însoţit şi de alte măsuri prin intermediul cărora statul şi-a consolidat influenţa în sectorul agricol. În acest context, amintim *Legea nr. 203 din 23 iunie 1947 privind reglementarea circulaţiei şi stabilirea regimului juridic al imobilelor agricole*. Aplicarea articolelor legii a condus la oprirea fărâmiţării gospodăriilor ţărăneşti create sau care şi-au mărit suprafaţa în urma reformei agrare din 1945[31].

Un alt act legislativ important este reprezentat de *Legea nr. 251 din 12 iulie 1947 privind regimul circulaţiei produselor agricole*. În baza primului articol al legii, producătorii agricoli puteau să dispună liber de produsele lor, cu excepţia cotelor impuse de autorităţi, care trebuiau vândute statului în mod obligatoriu la preţurile impuse. Ministerul Industriei şi Comerţului împreună cu Ministerul Agriculturii şi Domeniilor stabileau prin decizie felul şi cantitatea de produse agricole, preţul, locul, timpul şi condiţiile în care erau evaluate şi plătite cotele obligatorii de produse, prevedere stipulată în art. 2 al legii[32].

---

[28] Murgescu C., *Reforma agrară din 1945*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1956, p. 164.
[29] Borşa S., Croitor M., *op. cit.*, p. 28.
[30] *Ibidem.*
[31] *Ibidem*, p. 30.
[32] Iancu Gh., Țârău V., Traşcă O., *op.cit.*, p. 17; Borşa S. (2012), *Colectivizarea agriculturii în fosta regiune administrativă Cluj (1949–1962)*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, p. 23.

Intervenţia brutală a statului în viaţa economică din mediul rural a fost motivată de Gheorghiu-Dej prin cei doi ani de secetă, „ani în care producţia de alimente a fost aşa de redusă încât guvernul s-a văzut nevoit să ia măsuri pentru a împiedica risipa, să introducă raţionarea consumului de produse alimentare şi să asigure, prin colectarea unor cote obligatorii, aprovizionarea ţării”[33].

Din perspectivă legislativă, *Decretul nr. 13 din aprilie 1948 privind organizarea Ministerului Agriculturii* prevedea ca atribuţii instituţionale: realizarea politicii agricole a guvernului, întocmirea şi ducerea la îndeplinire a planurilor de producţie agricolă, controlul circulaţiei bunurilor agricole, dotarea agriculturii cu maşini, unelte, seminţe, organizarea exploataţiilor agricole de stat, prevenirea şi combaterea dăunătorilor, omologarea maşinilor şi uneltelor. La nivel instituţional, prin *Decretul nr. 112 din iunie 1948* a luat fiinţă *Comisia de Stat pentru Colectarea Cerealelor*, care avea ca sarcină organizarea şi conducerea acţiunilor de colectare, depozitarea şi transportarea cerealelor rezultate din predarea cotelor.

Prevederi importante în ceea ce priveşte sistemul de impunere a cotelor a fost introdus prin *Decretul nr. 121 din iulie 1948*, care stabilea cantităţile obligatorii impuse de stat şi care se calculau în funcţie de suprafaţa totală a exploatării şi de producţia medie la hectar pe fiecare regiune geografică. În opinia unor specialişti în domeniu, acest nou sistem de impunere a cotelor a constituit un moment de cotitură, care s-a extins până la declanşarea colectivizării şi care s-a caracterizat printr-o criză de produse alimentare întâlnită mai ales în mediul urban şi prin necesitatea stringentă a colectării produselor agricole. Regimul comunist a fost nevoit să recunoască criza aprovizionării cu alimente a populaţiei de la oraş şi necesitatea absolută a colectării produselor agricole[34]. Prin *Decizia ministerială nr. 308* referitoare la cantităţile şi preţul produselor ce urmau să fie predate statului, se precizau categoriile de produse supuse colectării, şi anume: orz, orzoaică, ovăz, grâu şi secară, ţăranii având posibilitatea de a vinde liber mazărea, lintea şi fasolea din recolta obţinută în vara anului 1948.

Întreaga paletă a acestor acte legislative (legi, decrete, decizii, hotărâri, dispoziţii etc.) a avut ca scop fixarea cadrului legislativ menit să impună demararea procesului de transformare socialistă a agriculturii şi a contribuit la exercitarea unor puternice presiuni legale pentru determinarea ţăranilor din România să accepte trecerea la colectivizare. Politica agricolă comunistă, reglementată prin *Legea nr. 1 din 1 ianuarie 1949*, avea ca obiectiv major: „pregătirea şi realizarea măsurilor care să asigure îndrumarea acestui sector spre socialism, în special prin înzestrarea agriculturii, prin întărirea fermelor de stat şi a staţiunilor de maşini şi tractoare, precum şi prin dezvoltarea diferitelor tipuri de cooperative”[35].

La Plenara CC al PCR din 3-5 martie 1949 s-a adoptat rezoluţia privind transformarea socialistă a agriculturii, prin înfiinţarea cooperativelor agricole de producţie (CAP) şi a gospodăriilor agricole de stat (GAS sau gostaturi). În fond, acestea au fost mai mult schimbări de denumiri, în scopul de a le da o culoare

[33] *Ibidem*.
[34] *Ibidem*, p. 25.
[35] *Monitorul oficial*, nr. 1 din 1 ianuarie 1949, p. 4A.

naţională. Procesul a continuat prin deposedarea totală a ţăranilor de pământ şi de inventarul agricol şi prin exercitarea unor presiuni asupra ţăranilor pentru înscrierea în CAP-uri. Sectorul socialist din agricultură era reprezentat de GAS-uri, a căror suprafaţă se ridica la peste 500.000 hectare şi care aveau rolul, în opinia Sandei Borşa, de a „ridica nivelul agriculturii din punct de vedere tehnic şi agronomic, de a aproviziona piaţa cu produse agricole şi materii prime pentru industrie, de a ajuta ţărănimea să cultive bine pământul şi de a servi ca exemplu de superioritate a cultivării pământului pe suprafeţe mari”[36].

Din perspectiva schimbărilor instituţionale, aşa cum remarca Mihai Croitor, dezagregarea satelor româneşti a însemnat înregimentarea ţărănimii în diferite structuri agricole cooperatiste: gospodării agricole colective, întovărăşiri, cooperative agricole de producţie. În realitate, crearea unor asemenea structuri a însemnat începutul sfârşitului gospodăriilor individuale din mediul rural, deoarece înscrierea în gospodăria agricolă colectivă (GAC), ce reprezenta forma superioară de organizare a agriculturii socialiste, îl obliga pe ţăran să-şi predea tot pământul, precum şi tot inventarul agricol viu şi mort deţinut[37].

Începând din anul 1949, având în vedere toate actele legislative emise de autorităţile statale comuniste, problemele producţiei agricole au căpătat un profund caracter politic din cauza faptului că ţărănimea nu mai muncea pământul pentru a-şi asigura cele necesare vieţii cotidiene, ci întregul efort se concentra pentru susţinerea regimului comunist. În acest context, la 6 aprilie 1949 a fost introdus regimul supravegherii muncilor agricole, iar la 30 aprilie 1949 a fost emis *Decretul nr. 183 privind sancţionarea infracţiunilor economice*. La 14 iulie 1949, *Legea nr. 18* reglementa plata impozitului agricol de către: a) gospodăriile individuale şi b) gospodăriile colective. S-au impozitat toate veniturile anuale agricole şi neagricole realizate în mediul rural de o gospodărie agricolă[38].

Dacă în iulie 1949 produsele agricole supuse cotelor obligatorii erau grâul, secara, orzul şi ovăzul, în anul următor asistăm la o extindere a sistemului de colectare şi asupra altor categorii de cereale (porumb), oleaginoase (floarea-soarelui), leguminoase (mazăre, fasole, linte), legume (cartofi, ceapă), furaje (fân natural, fân cultivat), seminţe de plante furajere (lucernă, trifoi, borceag, iarbă de Sudan), situaţie ce a împovărat populaţia ţării la cote extreme.

Analizând procesul de colectivizare, am identificat trei etape de desfăşurare, fiecare dintre acestea prezentând caracteristici specifice. Prima etapă de colectivizare a agriculturii corespunde segmentului cronologic cuprins între anii 1949 şi 1953; în cea de-a două perioadă, cuprinsă între anii 1953 şi 1956, ritmul colectivizării a încetinit, iar în ultima etapă s-a realizat „un nou curs” al procesului de colectivizare, corespunzător anilor 1957-1962, cunoscută şi sub denumirea de „colectivizare prin represiune”.

---

[36] Borşa S., *op. cit.*, p. 30.

[37] Croitor M. (2011), *Regimul comunist şi „transformarea” lumii rurale (1949–1962)*, Transilvania, anul XL, nr. 2, Sibiu, p. 65.

[38] Iancu Gh., Ţârău V., Traşcă O., *op. cit.*, p. 22.

Alte schimbări instituţionale au fost instituite prin *Legea nr. 18 din iulie 1949 asupra impozitului agricol* care, în opinia autorităţilor, trebuia să contribuie la pregătirea acţiunilor pentru construirea socialismului la sate[39]. *Decretul nr. 306 din iulie 1949* reglementa colectarea cerealelor datorate statului, potrivit instrucţiunilor stabilite de către Consiliul de Miniştri, pe baza propunerilor făcute de către Comisia de Stat pentru Colectări. Cotele erau progresive şi variau în funcţie de suprafaţa totală a terenului arabil deţinut de o gospodărie şi de producţia medie la hectar a regiunii. Producătorii agricoli erau obligaţi să predea statului la preţ oficial o parte din „prisosul recoltei lor de cereale", în scopul asigurării hranei populaţiei muncitoare din mediul urban şi din celelalte regiuni care nu dispuneau de surse proprii de aprovizionare[40].

Pe plan instituţional, constituirea gospodăriilor colective a condus, prin *Decretul nr. 8 din 1950*, la crearea Direcţiei Administrative a Gospodăriilor Agricole Colective în cadrul Ministerului Agriculturii. Prin *Decretul nr. 57 din februarie 1950*, s-a constituit Comitetul de Stat pentru Colectarea Produselor Agricole (CSCPA), care avea ca atribuţii stabilirea standardelor produselor agricole, a preţurilor şi a cheltuielilor de colectare.

Procesul de impunere a regimului socialist în mediul rural a cunoscut o intensificare în intervalul 1950–1952, care se caracterizează, din perspectiva care ne interesează în mod direct, printr-un corpus legislativ extrem de bogat, menit să susţină regimul în problema colectivizării şi să soluţioneze problemele cauzate de consolidarea structurilor de tip colectivist, impunerea şi dezvoltarea mecanismului planificării şi supravegherii agriculturii şi constrângerile la care a fost supusă lumea satului în vederea transformării socialiste a agriculturii[41].

În 25 ianuarie 1950 a fost aprobată *Hotărârea nr. 71*, prin care a fost stabilit regimul circulaţiei unor produse agricole, astfel că producătorii agricoli erau autorizaţi să-şi vândă disponibilul de grâu, secară, făină de secară, porumb, mălai, orz, ovăz, floarea-soarelui, cartofi, după ce îşi predau cotele obligatorii[42].

Legislaţia reglementa predarea cotelor pentru lapte, carne şi lână. Prin *HCM nr. 367 din 7 aprilie 1950*, crescătorii de oi erau obligaţi să predea statului cota obligatorie de lână pentru a „aproviziona cu materie primă industria socialistă producătoare de îmbrăcăminte". Începând din anul 1951, prin *Decretul nr. 8 din 13 ianuarie*, s-a stabilit predarea cotelor de lapte pentru gospodăriile individuale în funcţie de categoria de fertilitate a raionului în care era situată gospodăria, suprafaţa cultivabilă şi numărul de vaci pe care le deţinea ţăranul. Art. 2, alin. 2 din decretul menţionat anterior stipula faptul că urmau să fie impuse la cote obligatorii şi gospodăriile individuale de la opt hectare în sus, chiar dacă nu au vite de lapte.

Prin *Decretul nr. 112 din 19 iulie 1951*, regimul comunist introducea noi norme cu privire la vânzarea produselor agricole care puteau fi comercializate „fără nicio restricţie, la preţurile ce se formau pe piaţă", în cazul produselor agricole disponibile (cereale, legume, fructe, vite, carne, piei, lână, lapte etc.), iar în cazul

[39] Borşa S., *op. cit.*, p. 30.
[40] Iancu Gh., Ţârău V., Traşcă O., *op. cit.*, p. 23.
[41] Borşa S., *op. cit.*, p. 40.
[42] Iancu Gh., Ţârău V., Traşcă O., *op. cit.*, p. 25.

produselor supuse cotelor, vânzarea acestora putea avea loc doar după predarea cotelor impuse.

În urma *HCM nr. 99 din 25 ianuarie 1952*, s-a aprobat Statutul-model al întovărăşirilor agricole, considerate ca o treaptă iniţială de intrare în CAP. În baza art. 12 al hotărârii, din această structură socialistă puteau face parte ţăranii săraci şi mijlocaşi, fiind exceptaţi chiaburii şi speculanţii. Aplicarea acestei hotărâri a condus la înfiinţarea în cursul anului 1952 a unui număr de 1.834 de întovărăşiri cu 84.000 de familii, autorităţile considerând un real succes, comparativ cu perioada anilor 1949–1951, când au fost înfiinţate doar 56 de colective cu 4.000 de familii[43].

Prin *HCM nr. 351 din martie 1952*, care revine asupra *HCM nr. 379 din 1951*, categoriile de produse supuse colectării: cereale, oleaginoase, leguminoase, legume, furaje, seminţe de plante furajere rămân neschimbate şi, implicit, normele de stabilire a cotelor. Schimbarea apare în ceea ce priveşte surplusul de produse după predarea cotelor impuse, care putea fi comercializat fără nicio restricţie după ce se făcea dovada predării cotelor obligatorii[44].

La 27 septembrie 1952 a fost adoptată o nouă Constituţie a Republicii Populare Române, care împărţea economia naţională în trei formaţiuni social-economice, după cum urmează: formaţiunea socialistă, mica producţie de mărfuri şi formaţiunea particular-capitalistă (art. 5), iar prin conţinutul art. 11 se aduceau clarificări privind legalizarea politicii de „îngrădire şi eliminare a elementelor capitaliste”, reprezentate de „gospodăriile chiabureşti, întreprinderile comerciale particulare, micile întreprinderi nenaţionalizate, bazate pe exploatarea muncii salariate”[45].

Din perspectivă legislativă, intervalul 1953–1955 cunoaşte o stagnare a emiterii hotărârilor „legale” uzitate de regim, o reorientare a acestuia înspre creşterea producţiei agricole şi o oarecare schimbare a politicii faţă de ţărănime şi de nevoile populaţiei. Principala explicaţie constă în dispariţia fizică a lui Stalin şi mai ales criza alimentară şi scăderea nivelului de trai la un grad greu de suportat de întreaga populaţie, nu numai de cea de la sate. Nemulţumirea generală putea oricând să conducă la tulburări sociale, cum au fost revoltele ţărănimii din anii 1949 şi 1950 din judeţele Braşov, Arad, Sălaj, Botoşani, Dorohoi, Suceava, Rădăuţi şi alte zone ale ţări. Speriate de amploarea răscoalelor, în special a celor din Bihor, Arad şi Rădăuţi, autorităţile comuniste au intervenit fără milă, deschizând focul împotriva ţăranilor revoltaţi, înregistrându-se numeroase victime, prin execuţii sumare (16 în judeţul Bihor şi 12 în judeţul Arad)[46]. Alte sute de persoane au fost arestate, judecate şi condamnate de tribunalele militare la pedepse grele.

În cadrul Plenarei CC al PMR din 19 şi 20 august 1953, s-a recunoscut situaţia dificilă a majorităţii gospodăriilor rurale, prin faptul că „în domeniul relaţiilor

[43] Făgărăşan G., *România în perioada de trecere de la capitalism la socialism şi făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate 1948-1989: progres sau regres?*, Napoca Star, Cluj-Napoca, p. 94-95.

[44] Borşa S., Croitor M., *op. cit.*, p. 69.

[45] Borşa S., *op. cit.*, p. 58.

[46] Tismăneanu V., Dobrincu D., Vasile C., *op. cit.*, p. 249.

economice cu ţărănimea s-au săvârşit o serie de greşeli, mai ales în ceea ce priveşte felul cum s-au stabilit cotele de colectare şi unele dintre preţurile agricole (la contractări, la achiziţii)", care au produs greutăţi mari de aprovizionare atât a industriei uşoare şi alimentare, cât şi a populaţiei[47].

Din perimetrul aplicării noilor reglementări legislative care modificau strategia de politică agrară a regimului comunist, amintim *HCM nr. 3614 din 28 octombrie 1953*, prin intermediul căreia se încerca stimularea interesului ţăranilor pentru creşterea animalelor în sistemul de contractare prin plăţi. În sprijinul acestei hotărâri, a fost emis *Decretul nr. 505 din 8 decembrie 1953*, prin care se urmărea creşterea numărului de ţărani înscrişi în *CAP-uri* şi în *întovărăşirii agricole*, prin acordarea unor facilităţi, cum sunt, de exemplu, scutirea de la plata impozitului pe venit în anul înfiinţării acestor organizaţii.

O altă reglementare legislativă a fost *Legea nr. 6 din ianuarie 1954, care prevedea măsurile pentru dezvoltarea zootehniei, în scopul îmbunătăţirii aprovizionării populaţiei cu produse animale şi a industriei cu materii prime.* Aplicarea prevederilor legii menţionate a avut ca efect creşterea efectivului de animale şi a productivităţii acestora, precum şi creşterea producţiei de furaje necesare sectorului zootehnic şi a gradului de mecanizare al acestuia[48].

La 10 decembrie 1954, prin *Decretul nr. 455*, s-au înfiinţat Banca Agricolă şi Cooperativele de Credit şi Economii, care aveau ca scop „finanţarea investiţiilor în sectorul agricol de stat, finanţarea şi creditarea întreprinderilor din sectorul agriculturii socialiste, creditarea gospodăriilor agricole colective, a întovărăşirilor agricole, a asociaţiilor ţăranilor muncitori pentru cultivarea plantelor tehnice şi creşterea animalelor, acordarea de avansuri pentru contractări de produse agricole şi de credite gospodăriilor ţărăneşti individuale, precum şi creditarea şi păstrarea disponibilităţilor cooperativelor de credit şi economie"[49].

În cadrul Plenarei CC al PMR din 27–29 decembrie 1956, Gheorghe Gheorghiu-Dej sublinia că sistemul cotelor obligatorii a îngreunat în ultimii ani dezvoltarea agriculturii, deoarece aceste cote coroborate cu preţurile de colectare s-au dovedit a fi un factor de descurajare a interesului ţăranilor pentru sporirea producţiei agricole. La propunerea liderului partidului, începând din 1 ianuarie 1957, prin *Decretul nr. 728 din 1956*, a fost desfiinţat sistemul cotelor obligatorii pentru CAP-uri şi gospodăriile ţărăneşti la următoarele categorii de produse vegetale: grâu, secară, porumb, floarea-soarelui, cartofi, fân, laptele de vacă şi oaie etc. În opinia mai multor specialişti, această schimbare a reprezentat un armistiţiu, şi nu o pace reală în lupta implementării regimului socialist în lumea rurală.

Începând cu anul 1957, procesul de colectivizare a cunoscut o creştere accentuată, generată de reorientarea interesului regimului, prin relaxarea măsurilor de colectare a cotelor la anumite produse. Pe această direcţie se plasează *HCM nr. 5 din 4 ianuarie 1947*, prin intermediul căreia au fost prevăzute anumite îmbunătăţiri ale colectării de carne şi lână. *HCM nr. 59 din*

[47] *Ibidem*, p. 63.
[48] Borşa S., Croitor M., *op. cit.*, p. 88.
[49] Borşa S., *op. cit.*, p. 73.

februarie 1958 deschidea regimul scutirilor privind impozitele agricole, cu respectarea anumitor condiţii reglementate juridic şi acordarea de bonusuri pentru cantităţile de fructe şi legume obţinute şi livrate la export.

Pe plan instituţional, odată cu renunţarea la sistemul cotelor obligatorii pentru produsele agricole, s-a trecut la desfiinţarea Ministerului Colectărilor şi la înfiinţarea *Comitetului de Stat pentru Valorificarea Produselor Agricole* (CSVPA), ca organ al Consiliului de Miniştri[50]. Noua instituţie coordona realizarea planului de achiziţii şi contractările de cereale, furaje, leguminoase boabe şi oleaginoase, implicit şi pe cel al livrărilor de produse de către gospodăriile agricole de stat, al plăţilor în natură a serviciilor SMT şi al predării uiumurilor.

Prin *HCM nr. 59 din februarie 1958* se prevedea ca producătorii care încheiau anumite contracte pentru cultivarea şi livrarea de legume, fructe, seminţe de legume, cartofi timpurii să beneficieze de împrumuturi obţinute prin Banca Agricolă, de anumite facilităţi pentru procurarea materialelor, îngrăşămintelor chimice şi seminţelor necesare asigurării producţiei contractate şi de o reducere a impozitelor agricole pentru suprafeţele stabilite în contract cu până la 25% la cele încheiate pe un an şi cu până la 40% la contractele pentru mai mulţi ani. În realitate, aceste măsuri aveau ca scop satisfacerea intereselor statului pentru aprovizionarea cu produse a marilor oraşe şi creşterea exporturilor.

Diferite documente ale instituţiilor centrale de stat şi ale PMR din anii 1959–1961 conţin măsuri şi rapoarte privind accelerarea procesului de colectivizare a agriculturii în vederea încheierii acestuia până în anul 1962. Pentru realizarea acestui obiectiv, adeseori s-a recurs la metode de presiune economică şi psihologică, dar şi la metode represive împotriva fruntaşilor satelor (chiaburilor) şi a ţăranilor mijlocaşi care refuzau să intre în CAP. Zecilor de mii de ţărani (bărbaţi şi femei) care au declarat public acest refuz li s-au înscenat procese penale pentru tulburarea ordinii publice, au fost condamnaţi la închisoare, au fost ameninţaţi chiar şi cu exmatricularea copiilor din şcoli etc. Mii de ţărani au ajuns în închisori fără a fi fost judecaţi, iar alte zeci de mii au fost deportaţi în Bărăgan sau la Canalul Dunăre-Marea Neagră, fără a li se asigura condiţiile minime de existenţă. Asemenea metode de presiune şi represiune nu au întârziat să dea roade. În cadrul Congresului al III-lea al PMR, desfăşurat în perioada 20–25 iunie 1960, Gheorghiu-Dej afirma că numărul familiilor ţărăneşti cuprinse în sectorul socialist s-a mărit de la 382.000 în 1955 la 2.920.000 în 1960, reprezentând 81% din totalul gospodăriilor ţărăneşti, rămânând în afara acestui sector doar 680.000 de familii[51].

La Plenara CC al PMR din 30 noiembrie–5 decembrie din 1961, Gheorghiu-Dej recunoştea public abuzurile ce au însoţit procesul colectivizării agriculturii, fără însă a şi le asuma, fapte ce au fost asociate încălcării liniei politice şi a hotărârilor partidului de către Ana Pauker şi Teohari Georgescu.

În data de 27 aprilie 1962, la sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naţionale, s-a prezentat raportul cu privire la încheierea colectivizării şi reorganizarea conducerii agriculturii, care anunţa finalizarea acestui proces. Raportul prezenta bilanţul

[50] *Ibidem*, p. 89.
[51] *Ibidem*, p. 99.

perioadei 1949–1962, cu următoarele date statistice: peste 6.500 de CAP-uri, care reuneau peste 3,1 mil. de familii şi deţineau o suprafaţă totală de peste 8,8 mil. hectare. La finalul celor 13 ani de la debutul procesului de colectivizare, sectorul socialist deţinea 96% din suprafaţa arabilă a ţării şi 93,4% din suprafaţa agricolă.

Bilanţul privind triumful socialismului în agricultura românească din 1962 şi din anii care au urmat cuprinde deopotrivă şi referiri la înfiinţarea unor noi instituţii coordonatoare, la investiţii în mecanizarea agriculturii şi în ample lucrări de irigaţii şi de amenajări teritoriale, la utilizarea îngrăşămintelor chimice şi la sporurile de producţie agricolă. Pe această linie, odată cu încheierea cooperativizării după anul 1962, investiţiile în agricultură s-au concretizat prin achiziţionarea unui număr de 107.290 de tractoare agricole fizice, pentru ca în 1980 numărul lor să ajungă la un efectiv de 146.592 de bucăţi, iar la sfârşitul regimului comunist, în 1989, datele statistice oficiale au centralizat un număr de 151.745 de astfel de utilaje. Aceste investiţii sunt valabile şi în cazul combinelor autopropulsate pentru recoltat cereale păioase şi a combinelor autopropulsate pentru recoltat porumb[52]. Creşterea numărului de tractoare şi a celorlalte maşini de recoltat cereale până la finele lui 1989 a contribuit la îmbunătăţirea gradului de mecanizare a lucrărilor agricole.

După anul 1970, alte investiţii în agricultură au fost alocate pentru realizarea unor lucrări de irigaţii. În 1989, suprafaţa totală amenajată pentru irigat era de 3.108,7 mii ha, din care 2.907,9 mii ha suprafaţă arabilă.

Ceea ce documentele oficiale nu menţionează este faptul că, prin politica de preţuri, agricultura a contribuit din plin la dezvoltarea industriei. Astfel, ca rezultat al procesului de industrializare, implicit şi al modernizării şi dezvoltării intensive a agriculturii, populaţia ocupată în industrie o va depăşi pe cea ocupată în producţia agricolă[53]. Punctând pe scurt, din analiza evoluţiei raportului dintre dotările tehnice şi productivitatea muncii în agricultură, în perioada 1951–1985 se poate observa că valoarea producţiei globale agricole a crescut de 4 ori, iar cea a fondurilor fixe de 7 ori, indicele de creştere a producţiei globale agricole în raport cu cel al creşterii fondurilor fixe fiind de 0,59/1[54]. În raportul lui Gh. Gheorghiu-Dej prezentat în cadrul şedinţei plenare a CC al PMR, se arăta că „partidul şi guvernul au orientat spre agricultură însemnate investiţii pentru crearea unei puternice baze tehnico-industriale”, iar investiţiile alocate dezvoltării agriculturii au reprezentat în perioada 1956–1959 suma de 8,7 mld. lei, din care 3,6 mld. pentru utilaje şi agregate agricole, aproape 2 mld. pentru construcţii, peste 1 mld. de lei pentru animale de producţie şi de muncă[55].

Subevaluarea preţurilor la produsele agricole şi supraevaluarea preţurilor la produsele industriale destinate agriculturii – maşini agricole, îngrăşăminte, combustibil – au fost demonstrate de economişti prin calcularea aşa-numitului „*foarfece al preţurilor”*. După anul 1975, calcularea foarfecelui preţurilor s-a realizat

[52] Pentru mai multe detalii, a se consulta lucrarea Badea M. (1999), *Istoria economică a României*, Ed. Independenţa Economică, Brăila, p. 272.

[53] Chebeleu T., Comănescu L., Ghibuţiu A., Marin G., Ecobescu N. (1981), *România şi noua ordine internaţională*, Ed. Politică, Bucureşti, p. 155.

[54] Badea M., *op. cit.*, p. 273.

[55] Alexe E., Topor V.V., *op. cit.*, p. 391–390.

de către Institutul de Finanţe, Circulaţie Monetară şi Preţuri din cadrul Institutului Central de Cercetări Economice. Din calculele efectuate atunci a rezultat faptul că, în 1989 faţă de 1975, prin reaşezările şi actualizările de preţuri efectuate, indicele general al preţurilor produselor agricole livrate la fondul de stat a fost de aproape 200%, iar indicele preţurilor produselor industriale livrate agriculturii de circa 250%, rezultând un foarfece de 80%, deci cu 20 de procente (puncte) în defavoarea agriculturii[56].

După anul 1962, agricultura ţării, fiind inclusă în dezvoltarea planificată a economiei, a fost supusă reglementărilor de stat centrate asupra organizării producţiei şi a retribuţiei, până la fixarea culturilor, a cantităţilor de seminţe obţinute în urma recoltărilor, a preţurilor de livrare către fondul centralizat al statului, fără însă a se ţine seama de nevoile cotidiene de hrană ale lumii rurale. Abia din 1971 s-a introdus sistemul de organizare şi retribuire a muncii în acord global, stabilindu-se un venit minim garantat pentru fiecare membru cooperator care devenea lucrător agricol, adică salariat, ceea ce a facilitat identificarea proprietăţii cooperatiste cu cea de stat şi, implicit, cu toate repercusiunile economice şi juridice impuse de acest sistem[57].

În lumina tuturor surselor interogate pentru abordarea tematicii de faţă, conchidem afirmând că agricultura a avut un rol important în economia naţională, deoarece a asigurat produsele de bază, de strictă necesitate a alimentaţiei populaţiei, materiile prime pentru numeroase ramuri industriale, exporturi şi piaţă de desfacere pentru anumite produse industriale.

În perioada analizată, cadrul legislativ emis de autorităţile statale comuniste a constituit suportul legal pentru instituirea monopolului statului în economie, trecerea la o economie condusă de la centru, prin schimbări instituţionale majore care trebuiau să răspundă atât comandamentelor puterii, cât şi unor cerinţe obiective ale vieţii economice. Subordonarea totală a ţărănimii faţă de planurile economice ale partidului s-a realizat prin constituirea gospodăriilor agricole colective, constrângeri, excese, comasări forţate de terenuri, impunerea unui sistem de cote aberant, care toate, privite în ansamblu, au dezrădăcinat lumea rurală românească, cu consecinţe ce s-au făcut din plin simţite şi în perioada postcomunistă, pentru că nu s-a ţinut seama de realităţile economice ale ţării.

BIBLIOGRAFIE

1. Alexandrescu Ion, Bulei Ion, Mamina Ion, Scurtu Ioan (2000), *Enciclopedia de istorie a României*, Ed. Meronia, Bucureşti.
2. Alexe E., Topor V.V. (1959), *Crearea şi dezvoltarea bazei tehnice-materiale a agriculturii socialiste*, în *Economia României între anii 1944–1959*, coord. Moldovan Roman, Mănescu Manea, Rachmuth Ion, Malinschi Vasile, Murgescu Costin, Părăluţă Mihai, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
3. Avram Cezar (coord.) (2002), *Naţionalizarea principalelor mijloace de producţie în faţa istoriei*, Ed. MJM, Craiova.
4. Badea Marin (1999), *Istoria economică a României*, Ed. Independenţa Economică, Brăila.

[56] Lazăr T. (1999), *Foarfecele preţurilor în România în perioada 1990–1999. Comparaţii cu alte ţări*, Ed. Agricola, Bucureşti, p. 8.

[57] Badea M., *op. cit.*, p. 279.

5. Benţe Cristian C. (2009), *Strategii politice şi economice ale României în relaţiile cu CAER-ul în perioada 1949–1965*, Teză de doctorat, UBB, Cluj-Napoca.
6. Borşa Sanda (2012), *Colectivizarea agriculturii în fosta regiune administrativă Cluj (1949–1962)*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, p. 15–103.
7. Borşa Sanda (2013), *Between propaganda and repression: the collectivization of the romanian agriculture and the metamorphoses of the rural word (1949–1962*), Mega Publishing House, Cluj-Napoca.
8. Borşa Sanda, Croitor Mihai (2009), *Colectivizarea agriculturii în România: mecanismele legislative ale subordonării lumii rurale (1949–1962)*, Ed. Mega, Cluj-Napoca.
9. Chebeleu Traian, Comănescu Lazăr, Ghibuţiu Aurel, Marin George, Ecobescu Nicolae (1981), *România şi noua ordine internaţională*, Ed. Politică, Bucureşti.
10. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (2000), *Istoria economică a României*, 1939–1989, vol. 2, Ed. Economică, Bucureşti.
11. Croitor Mihai (2011), *Regimul comunist şi „transformarea" lumii rurale (1949–1962)*, Transilvania, anul XL, nr. 2, Sibiu.
12. *Dezbateri parlamentare*, *Şedinţa din 19 decembrie 1946*, *Monitorul oficial*, Partea a III-a, nr. 14 din 1 februarie 1947.
13. Făgărăşan Gheorghe (2004), *România în perioada de trecere de la capitalism la socialism şi făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate 1948-1989: progres sau regres*?, Napoca Star, Cluj-Napoca.
14. Hitchins Keith (2013), *România, 1866–1947*, Ed. Humanitas, Bucureşti.
15. Hitchins Keith (2015), *Scurtă istorie a României*, Ed. Polirom, Iaşi.
16. http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/46, 16 septembrie 2017, 13:04; http://www.lege-online.ro/lr-LEGE-119-1948-(46).html, 30 ianuarie 2018, ora 10:52.
17. Iancu Gheorghe, Ţârău Virgiliu, Traşcă Ottmar (2007), *Colectivizarea agriculturii în România*. *Aspecte legislative*. *1945–1962*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
18. Jivan Alexandru, Paţac Filip (2004), *Istoria economică a României*, Ed. Mirton, Timişoara.
19. Lazăr Traian (1999), *Foarfecele preţurilor în România în perioada 1990–1999. Comparaţii cu alte ţări*, Ed. Agricola, Bucureşti.
20. *Monitorul oficial*, nr.1 din 1 ianuarie 1949.
21. Mureşan Maria, Mureşan Dumitru (1998), *Istoria economiei*, Ed. Economică, Bucureşti.
22. Murgescu Costin (1956), *Reforma agrară din 1945*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
23. Tismăneanu Vladimir, Dobrincu Dorin, Vasile Cristian (2007), *Raport final*, Ed. Humanitas, Bucureşti.
24. TismăneanuVladimir (2005), *Stalinism pentru eternitate*, Ed. Polirom, Iaşi.
25. Ţăranu Liviu (2007), *România în Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (1949–1965*), Ed. Enciclopedică, Bucureşti.

4. INDUSTRIALIZAREA SOCIALISTĂ A ROMÂNIEI

CORNELIU RUSSU

4.1. INTRODUCERE

Schimbările profunde care s-au produs după anul 1948 în economia şi industria României au reprezentat materializarea unor noi orientări cu fundamentare exclusiv politico-ideologică, fără nicio legătură cu cerinţele de eficienţă economică proprii doar pieţei libere. Trecerea la noul sistem al „economiei de comandă" s-a făcut în contextul urmărilor grave pentru România ale celui de al Doilea Război Mondial: pe plan material, pierderile au fost evaluate la circa 3,7 mld. dolari SUA la cursul de schimb al anului 1938; pe plan uman, circa 1 milion de morţi, răniţi, dispăruţi şi prizonieri din rândurile armatei române; pe plan politic, consacrarea statutului României de ţară învinsă şi tratată ca atare şi intrarea acesteia în sfera de influenţă a Uniunii Sovietice. La acestea se adaugă pierderile din aprilie 1944, cauzate de bombardamentele Puterilor Aliate îndeosebi în Valea Prahovei şi în Bucureşti, cele mai afectate fiind industria petrolieră şi infrastructura feroviară.

Coordonatele industrializării ţării în noile condiţii de dezvoltare economică şi socială au fost trasate la Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român din octombrie 1945, când s-au stabilit proiecte privind: accelerarea semnificativă a ritmului industrializării ţării, îndeosebi a industriei grele, astfel încât ţara să devină una industrial-agrară, trecerea de la producţia de război la cea de pace, dezvoltarea cooperativelor de aprovizionare a populaţiei, introducerea controlului statului asupra operaţiunilor bancare, naţionalizarea întreprinderilor, reforma fiscală. Aceste coordonate au fost transpuse treptat în realitate, prin directive şi acte legislative care au schimbat fundamental regimul proprietăţii, cea de stat devenind covârşitor preponderentă, au instituit regimul conducerii centralizate a economiei prin care se stabilea pentru fiecare întreprindere şi sector de activitate sarcini obligatoriu de îndeplinit şi resursele alocate în acest scop, au asigurat preponderenţa industriei în dezvoltarea economică, al cărui pivot era industria construcţiilor de maşini, dat fiind rolul esenţial al acesteia în înzestrarea şi modernizarea tehnică a întregii economii.

Consecinţele efortului de război şi ale pagubelor produse de acesta care au secătuit resursele ţării, dificultăţile trecerii la producţia de pace a industriilor care au produs pentru război şi, mai ales, condiţiile impuse României prin *Convenţia de armistiţiu* privind obligaţiile ei economice au stânjenit considerabil eforturile de

redresare industrială şi de modernizare treptată a activităţilor industriale, în consonanţă cu tendinţele manifestate pe plan mondial la începutul perioadei postbelice. Art. 11 al Convenţiei prevedea plata în produse a unor despăgubiri de 300 mil. dolari SUA, la paritatea de 35 dolari o uncie de aur, eşalonate pe o perioadă de şase ani, în caz de neîncadrare în termenele stabilite de Comisia Aliată de Control urmând să se plătească suplimentar 5% din valoarea produselor nelivrate la termen pentru fiecare lună de întârziere. Preţurile mărfurilor ce urmau să fie livrate erau cele mondiale din 1938, cu majorări de 15% în cazul materialului rulant şi de 10% pentru celelalte produse. Datoria menţionată avea o pondere de aproape 58% din venitul naţional anual al României (de 519 mil. dolari). Produsele industriale ce trebuiau livrate potrivit Convenţiei erau în cantităţi considerabile: produse petroliere – 10,2 mil. tone; vase maritime şi fluviale (din existent şi noi) – 355 de bucăţi; utilaj industrial – de 28 mil. dolari; utilaj feroviar – 150 de locomotive şi 40 de locomotive cu ecartament îngust din cele existente şi, respectiv, 300 şi 6.000 din cele noi; vagoane acoperite de marfă – 1.200; cisterne pe patru osii – 16.000; perechi de roţi – 16.000; ramificaţii de cale ferată – 6.000 tone (Alexandrescu, 1986, p. 39).

Potrivit prevederilor *Acordului privind livrările reciproce de mărfuri între România şi URSS*, semnat la Moscova în mai 1945, s-au înfiinţat 16 societăţi mixte sovieto-române – *sovromuri* – considerate societăţi anonime. Dintre acestea, nouă societăţi au acoperit practic principalele ramuri ale economiei româneşti din domeniul industrial, şi anume: *Sovrompetrol* (înfiinţată în 1945); *Sovromgaz* (1946); *Sovromlemn* (1946); *Sovromchim* (1948); *Sovromtractor* (1948); *Sovrommetal* (1949); *Sovromcărbune* (1949); *Sovromutilajpetrolier* (1952); *Sovromkvarţit* (1956). Aceste societăţi, care au reprezentat transfer de avuţie naţională către partea sovietică, au fost lichidate între 1956 şi 1959 şi au constituit ulterior obiectul unor fricţiuni diplomatice între părţile semnatare ale acordului.

Urmările menţionate ale războiului şi seceta acută din anii 1945–1947 au determinat scăderea abruptă a nivelului de trai al populaţiei, şi aşa foarte redus. Drept urmare, autorităţile au iniţiat o serie de măsuri care vizau ameliorarea condiţiilor de viaţă ale populaţiei, precum înfiinţarea economatelor, reglementarea preţurilor şi a circulaţiei mărfurilor, combaterea speculei şi a sabotajului economic, obligativitatea aducerii în circulaţie a tuturor mărfurilor, introducerea controlului cetăţenesc prin organe specializate; unele dintre aceste măsuri au avut un impact pozitiv asupra activităţilor industriale, în anii 1953–1954 sporindu-se producţia de bunuri de consum şi fixându-se sarcini pentru întreprinderile din anumite industrii să-şi organizeze secţii producătoare de asemenea bunuri.

4.2. NAŢIONALIZAREA INDUSTRIEI

Actul naţionalizării din iunie 1948, considerat fundamental pentru transformarea profundă a societăţii româneşti, a fost pregătit prin prevederile Constituţiei Republicii Populare Române, adoptate de Marea Adunare Naţională în aprilie 1948,

care stipula trecerea în proprietatea statului a bogăţiilor solului şi subsolului, a mijloacelor de producţie, a infrastructurilor, a băncilor şi societăţilor de asigurare. Recensământul întreprinderilor de toate profilurile şi formele, efectuat în octombrie 1947, evidenţiase că, din numărul total de 36.729 de întreprinderi, cele cu profil industrial aflate în proprietatea statului reprezentau doar 3,22% (1.186 de întreprinderi); după numărul de salariaţi, ponderea acestora era sensibil superioară – 15% în industria extractivă şi 21% în cea prelucrătoare. Un an mai târziu, în octombrie 1948, potrivit recensământului industriei, sectorul de stat (întreprinderi de subordonare centrală şi locală) ajunsese la o pondere, determinată în funcţie de numărul de salariaţi, de 76%, cu variaţii de la o ramură industrială la alta: în industria extractivă – 70%, energetică – 89%, metalurgie – 80%, chimie – 77%, exploatarea şi prelucrarea lemnului – 80%; alimentară – 85%. Potrivit aceluiaşi recensământ, ponderea forţei motrice instalate în întreprinderile de stat reprezenta 80% în industria energetică, 58% în cea extractivă şi 80% în cea prelucrătoare.

Ca urmare a actului naţionalizării, controlul statului în economie a devenit cvasitotal, ceea ce a impus crearea unui sistem de conducere centralizată a acesteia la scară naţională, având în frunte Comitetul de Stat al Planificării. După ce cele două planuri anuale, în 1949 şi 1950, au fost îndeplinite cu depăşiri substanţiale (8,0%, respectiv 3,4%), în anul 1950, când producţia industrială a atins un nivel superior celui înregistrat în 1938, s-a considerat încheiat procesul de refacere economică de după război.

4.3. INDUSTRIALIZAREA ÎN RITMURI ÎNALTE

Industrializarea accelerată a ţării, preconizată în lucrările Conferinţei Naţionale a PCR din 1945 şi înfăptuită prin cele două planuri anuale şi cele opt planuri cincinale care au urmat, s-a desfăşurat pe două axe esenţiale – una structurală, constând în schimbarea profundă a configuraţiei industriale existente în perioada interbelică, prin dezvoltarea „în toate direcţiile” a activităţilor industriale, corespunzător unei evoluţii spre autarhizare a economiei; una spaţială, geografică, de dezvoltare teritorială echilibrată a forţelor de producţie, în primul rând a activităţilor industriale pe întreg teritoriul ţării. Reorganizarea în 1948 a ministerelor economice pe sectoare de producţie a creat cadrul instituţional necesar promovării intense a industrializării, pe baza obligativităţii de a realiza integral şi la termen sarcinile decurgând din planurile anuale şi cincinale.

Dezvoltarea cu precădere a industriei grele, caracterizate prin existenţa unor mari unităţi industriale cu consumuri ridicate de energie, făcea imperios necesară existenţa bazei energetice adecvate, capabile să acopere consumul de energie sub toate formele, în creştere accelerată. Încă de la începutul regimului de conducere centralizată a economiei, problema electrificării intense s-a pus cu acuitate, urmărindu-se dezvoltarea sistemului electroenergetic naţional şi introducerea termoficării pentru asigurarea cerinţelor tehnologice de abur, căldură şi pentru

încălzire urbană în sistem centralizat. Pentru industrie, electrificarea a însemnat şi producerea de echipamente energetice, importate iniţial din ţările Europei Centrale şi de Est şi fabricate apoi precumpănitor în ţară, pe bază de licenţe sau de concepţie proprie, complexitatea produselor crescând apreciabil şi ajungând la nivelul agregatelor energetice cu puteri foarte mari. Resursele energetice primare utilizate erau lignitul, gazele naturale, păcura şi potenţialul hidroenergetic. S-au construit mari centrale hidroenergetice – Bicaz, Porţile de Fier, Lotru – şi termocentrale mari – Iernut, Işalniţa, Mintia, Chişcani, Turceni, Rovinari. Drept urmare, producţia de energie electrică a crescut spectaculos, de la 2,1 mld. kWh în 1950 la 75,8 mld. kWh în 1989.

În intervalul 1950–1970, ritmul de creştere a consumului de energie electrică, ca efect al industrializării accelerate, a fost superior celui de creştere a nivelului indicatorilor macroeconomici. După 1970, raportul s-a inversat, reducerea drastică a consumului realizându-se prin măsuri coercitive dure, precum impunerea cotelor de consum în industrie, limitarea consumului în mediul rural şi în numeroase localităţi urbane, reducerea iluminatului stradal etc. Cifrele sunt elocvente: dacă în 1970 România exporta 6,9% din producţia sa de energie electrică, în 1989 importa circa 9% din consumul total de energie.

Având asigurată baza energetică, activităţile industriale s-au dezvoltat în ritm alert, potrivit prevederilor planurilor de stat. Industria s-a afirmat ca ramura cea mai dinamică a economiei, cu o rată ridicată de creştere. Valoarea producţiei industriale înregistrate în anul 1989 a fost de 44 ori mai mare decât cea din 1950 şi de 13 ori mai mare decât cea din 1960. Încetinirea sensibilă a ritmului creşterii industriale în ultima parte a perioadei menţionate este ilustrată, printre altele, şi de faptul că valoarea producţiei industriale realizate în 1989 a reprezentat doar 97,9% faţă de cea din anul precedent. Dacă pe ansamblul perioadei 1951–1989 ritmul mediu anual de creştere a valorii producţiei industriale a fost de 10,2%, în ultimul deceniu al perioadei menţionate, acesta a fost de 3,3%, iar în ultimii cinci ani, de 2,6%.

Drept urmare, ponderea industriei în produsul social şi în venitul naţional a crescut în 1989 faţă de 1950 de 35 ori şi, respectiv, de 39 ori (*Anuarul statistic al României*, 1990, p. 238–239). Cifrele sunt însă deformate, în sensul creşterii artificiale a ponderii industriei, produse de metodologia de calcul folosită în regimul economiei centralizate, care lua în considerare doar producţia materială şi omitea serviciile.

Evoluţia valorii producţiei industriale s-a corelat strâns cu cea a productivităţii muncii pe un salariat din industrie, ritmul mediu anual de creştere a acesteia din urmă fiind în intervalul 1971–1989 de 6,6%, în intervalul 1981–1989 de 2,9% şi în intervalul 1986–1989 de 1,7%.

Creşterile spectaculoase ale valorilor acestor indicatori s-au înregistrat în condiţiile producerii unor diferenţieri sensibile ale ritmurilor de creştere a industriilor considerate în teoria economică marxist-leninistă ca încadrându-se în grupa A (industriile producătoare de bunuri de capital şi bunuri intermediare, componente ale industriei grele) şi grupa B (industriile producătoare de bunuri de consum curent şi de folosinţă îndelungată, componente ale industriei uşoare), aşa cum relevă cifrele din tabelul următor.

Tabelul 4.1.

Dinamica producţiei industriale pe grupele A şi B şi pe ramuri, 1950–1989 şi 1980–1989

	1950	1960	1970	1980	1989	Ritmul mediu anual de creştere (%) 1950–1989, respectiv 1980–1989
Industrie, total	100	340	11 ori	33 ori	44 ori	**10,2**
				100	133	**3,3**
Grupa A	100	397	15 ori	47 ori	61 ori	**11,1**
				100	131	**3,1**
Grupa B	100	277	728	18 ori	26 ori	**8,6**
				100	140	**3,4**
Energie electrică şi termică	100	424	23 ori	47 ori	62 ori	**11,2**
				100	133	**3,2**
Combustibil	100	269	529	828	11 ori	**6,3**
				100	132	**3,1**
Metalurgie feroasă	100	377	12 ori	30 ori	36 ori	**9,6**
				100	121	**2,2**
Metalurgie neferoasă	100	388	13 ori	28 ori	29 ori	**9,0**
				100	103	**0,3**
Construcţii de maşini şi prelucrarea metalelor	100	585	27 ori	111 ori	158 ori	**13,9**
				100	142	**4,0**
Chimie	100	658	54 ori	178 ori	221 ori	**14,9**
				100	125	**2,5**
Materiale de construcţii	100	409	16 ori	47 ori	62 ori	**11,2**
				100	133	**3,2**
Exploatarea şi prelucrarea lemnului	100	268	680	13 ori	16 ori	**7,3**
				100	126	**2,6**
Celuloză şi hârtie	100	230	11 ori	24 ori	30 ori	**9,2**
				100	129	**2,8**
Textile	100	235	655	19 ori	24 ori	**8,5**
				100	125	**2,5**
Confecţii	100	241	736	24 ori	41 ori	**10,0**
				100	170	**6,1**
Pielărie, blănărie şi încălţăminte	100	246	630	15 ori	22 ori	**8,2**
				100	146	**4,3**
Alimentară	100	238	489	939	11 ori	**6,4**
				100	121	**2,2**

Sursa: Comisia Naţională de Statistică, *Anuarul statistic al României* 1990, tabelele 190 şi 191, p. 436–438.

Dacă în perioada 1951–1989 ritmul mediu anual de creştere a valorii producţiei realizate de industriile din grupa A a fost de 11,1%, iar al celor din grupa B de 8,6%, în ultimele două decenii ale regimului economiei centralizate însă, aceste ritmuri au prezentat o tendinţă uşoară de apropiere, insuficientă pentru acoperirea în măsură decentă a nevoilor de consum ale populaţiei. În aceeaşi perioadă 1951–1989, industriile care au fost favorizate prin politica economică şi, drept consecinţă, au cunoscut cele mai ridicate ritmuri de creştere anuală, peste 10,0%, au fost, în ordine descrescătoare, chimia, construcţiile de maşini şi prelucrarea metalelor, energia electrică şi termică şi materialele de construcţii.

Producţia industrială fizică a crescut la fel de apreciabil, între diferitele categorii de produse existând diferenţe marcante. Astfel, pentru câteva produse reprezentative, creşterile în perioada 1950–1989 au fost următoarele:

- cărbune extras – de la 3,89 la 66,46 mil. tone, de 17,08 ori;
- ţiţei extras – de la 6,5 la 9,17 mil. tone, de 1,67 ori (în 1978 s-a înregistrat un vârf de 14 mil. tone);
- gaz metan extras – de la 2,06 la 22,22 mld. m^3, de 10,78 ori;
- benzine – de la 1,50 la 6,07 mil. tone, de 4,05 ori;
- oţel – de la 0,55 la 14,41 mil. tone, de 26,20 ori;
- motoare electrice – de la 94 la 6.351 mii kw, de 67,56 ori;
- autoturisme – de la 0 la 144 mii;
- îngrăşăminte chimice – de la 0,001 la 2,80 mil. tone, de 2.800 ori;
- ciment – de la 1,12 la 13,26 mil. tone, de 11,84 ori;
- ţesături – de la 193 la 1.109 mil. m^2, de 5,75 ori;
- încălţăminte – de la 11 la 111 mil. de perechi, de 10,10 ori;
- săpunuri – de la 17 la 31 mii tone, de 1,82 ori;
- uleiuri comestibile – de la 36 la 248 mii tone, de 6,89 ori.

(*Anuarul statistic al României 1990*, p. 472–495).

Modificări profunde s-au produs şi în structura valorii producţiei industriale, ilustrate de cifrele din tabelul următor.

Tabelul 4.2.

Structura pe ramuri a valorii producţiei industriale (%), în 1950–1989

	1950	**1960**	**1970**	**1980**	**1989**
Total industrie	100	100	100	100	100
Grupa A	53,0	62,9	70,5	74,5	72,5
Grupa B	47,0	37,1	29,5	25,5	27,5
Din industrie – total:					
Industria extractivă	8,5	8,2	5,3	3,7	6,2
Industria prelucrătoare	89,5	89,3	91,5	94,5	93,8
Energie electrică şi termică	1,9	2,5	3,2	1,8	3,9
Combustibili	11,3	9,1	5,3	4,5	11,5
Metalurgie	7,5	8,2	11,5	10,5	9,7
Construcţii de maşini şi prelucrarea metalelor	13,3	24,0	25,0	35,2	27,7
Chimie	3,1	6,1	10,1	8,7	9,8
Materiale de construcţii	2,4	3,2	3,4	3,4	3,7
Exploatarea şi prelucrarea lemnului	9,9	7,5	6,4	4,1	3,8
Celuloză şi hârtie, inclusiv prelucrarea stufului	1,3	1,0	1,4	1,4	1,2
Textile	11,1	7,9	7,2	8,2	6,6
Confecţii	7,5	5,6	4,3	3,6	4,0
Pielărie, blănărie, încălţăminte	4,0	2,8	2,1	2,2	2,3
Alimentară	24,2	18,9	17,3	12,8	11,6

Sursa: Comisia Naţională pentru Statistică, *Anuarul statistic al României* 1990, tabelul 198, p. 452-455.

Cifrele relevă creşterea în perioada analizată a ponderii ramurilor energie electrică şi termică (de 2,05 ori) şi a celor corespunzătoare industriei grele, îndeosebi

a chimiei (de 3,16 ori) şi a construcţiilor de maşini şi prelucrării metalelor (de 2,13 ori), în detrimentul ramurilor industriei uşoare care, toate, şi-au redus semnificativ ponderile. De exemplu, ponderea industriei alimentare, care avea o puternică bază de materii prime în ţară, a scăzut de la 24,2% la 11,6% în 1989.

Efortul intens de industrializare a determinat, pe lângă dezvoltarea în continuare şi în ritmuri susţinute a industriilor tradiţionale, apariţia unora noi, de tehnicitate înaltă şi complexitate deosebită a produselor, precum industria aeronautică, industria de utilaje pentru Centrala Nucleară de la Cernavodă, industria de producere a apei grele, industria de mijloace ale tehnicii de calcul, industria de autoturisme şi cea de autocamioane, industriile de utilaje tehnologice specializate etc. Emergenţa acestor industrii s-a realizat pe bază de licenţe (de exemplu, pentru produse ale tehnicii de calcul, de autoturisme şi de autocamioane), de investiţii străine (de exemplu, cele efectuate de Regia Naţională Renault din Franţa), de cooperare în producţie (de exemplu, cu firma germană MAN în producţia de camioane).

Exigenţele deosebite ale înfiinţării şi consolidării acestor industrii au impus crearea unor institute naţionale şi centre de cercetare şi dezvoltare cu potenţial ştiinţific şi inovaţional ridicat, capabile să susţină cu proiecte şi soluţii de nivel tehnic adecvat eforturile de asimilare şi fabricare a produselor specifice. Sunt de evidenţiat, în acest sens, pentru performanţele lor remarcabile: Institutul de Cercetări şi Proiectări Electrotehnice – ICPE, înfiinţat în anul 1950 şi implicat în numeroase proiecte naţionale de electrificare a României, de transport electric, privind surse regenerabile de energie, condus o perioadă de profesorul Florin Tănăsescu; Institutul de Mecanică Aplicată, înfiinţat în anul 1950 în cadrul Academiei R.S. România, din care în anul 1968 a luat fiinţă Institutul de Cercetare-Proiectare Aero-Spaţială – ICPAS; Institutul de Fizică Atomică – IFA, înfiinţat în anul 1956 şi avându-l la conducere pe academicianul Horia Hulubei; Institutul de Cercetare şi Proiectare Tehnologică pentru Construcţii de Maşini – ICTCM, înfiinţat în anul 1956, cu rol determinant în dezvoltarea în ritmul cel mai rapid a industriei de profil; Institutul Naţional de Cercetare-Dezvoltare în Informatică – ICI, înfiinţat în anul 1970 pentru operare în domeniul tehnologiei informaţiei şi comunicaţiilor; Centrul de Cercetare Ştiinţifică şi Inginerie Tehnologică pentru Motoare de Aviaţie, înfiinţat în anul 1985, în cadrul fostului Institut de Aviaţie INCREST etc.

4.4. EFORTUL INVESTIŢIONAL CONSACRAT INDUSTRIALIZĂRII

Dezvoltarea cu precădere a ramurilor industriei grele s-a realizat printr-un efort investiţional susţinut, care a produs dezechilibrele structurale menţionate şi degradarea progresivă a nivelului de trai al populaţiei. Ponderea fondului de acumulare consacrat investiţiilor în venitul naţional s-a situat, în cursul tuturor planurilor cincinale, la peste 24% (cu excepţia cincinalului 1956–1960, când a fost de 17,1%), vârful fiind atins în cincinalul 1976–1980, când a fost de 36,0%. Ponderea investiţiilor în industrie a variat în efortul investiţional total între 42,75% în 1960 şi

50,07% în 1986, iar ponderile ramurilor grupei A în investiţiile destinate industriei au reprezentat aproape constant peste 84%, potrivit datelor statistice oficiale publicate în 1990. Dacă în perioada 1950–1986 investiţiile efectuate în economie şi în industrie au crescut constant, în intervalul 1987–1989, acestea s-au redus treptat, un semn vizibil al epuizării potenţialului investiţional după trei decenii şi jumătate de solicitare excesivă. Drept urmare, ponderea fondurilor fixe din industrie în valoarea totală a acestora din economie a crescut de la 19,46% în 1950 la 47,46% în 1989.

Efortul investiţional atât de solicitant pentru resursele economiei s-a făcut precumpănitor în funcţie de considerente politico-ideologice, criteriile de eficienţă economică fiind, în majoritatea covârşitoare a cazurilor, neglijate, ceea ce, inevitabil, a condus la exagerări, risipă de resurse, angajarea pe un front investiţional prea larg pentru posibilităţile economiei, realizarea de obiective faraonice care şi-au demonstrat rapid ineficienţa.

Un rezultat direct al politicii investiţionale a fost creşterea treptată a capacităţilor de producţie neutilizate, ponderea acestora în volumul total al capacităţilor de producţie din industrie ajungând în anii 1986–1989 la 20,7%–21,9%. Cauzele neutilizării în proporţie de circa o cincime a capacităţilor existente sunt relevante pentru caracterul aberant al investiţiilor făcute şi pentru starea precară în care ajunsese economia românească în ultimul cincinal al perioadei analizate: lipsa materiilor prime şi a energiei (circa 52% din capacitatea neutilizată în 1989), a forţei de muncă (aproape 3%) şi a posibilităţilor de desfacere (peste 14%). Subutilizarea capacităţilor de producţie a avut efecte greu resimţite şi pe plan social – concretizate în reţineri de salarii ca urmare a reducerii programului de lucru, acordarea de concedii fără plată –, precum şi pe plan economic, constând în reducerea productivităţii muncii. Însă toate consecinţele urmau să apară atunci când produsele şi serviciile industriei româneşti au început să se confrunte cu cele ale altor industrii pe pieţele libere concurenţiale, internă şi externă.

„Gigantismul” industrial a fost o altă consecinţă negativă a politicii investiţionale, concretizat în crearea unor unităţi industriale cu mii de salariaţi, cu linii de fabricaţie având flexibilitate tehnologică redusă, puternic poluante, cu cerinţe de aprovizionare mult peste disponibilităţile interne de materii prime şi de energie. Sunt de menţionat, în acest sens, combinatele de utilaj greu de la Cluj-Napoca şi Iaşi, Combinatul Siderurgic Galaţi, Uzinele Electroputere Craiova, Combinatul Petrochimic Piteşti, Combinatul Chimic Năvodari şi altele.

Lipsa de fundamentare tehnico-economică a numeroase obiective de investiţii a făcut ca acestea să fie abandonate pe parcurs sau să fie închise la scurt timp de la intrarea lor în funcţiune. Este cazul, de exemplu, al Centralei Electrice de la Anina, proiectată să funcţioneze pe baza arderii şisturilor bituminoase, dovedirea imposibilităţii acesteia determinând abandonarea investiţiei după ce se cheltuiseră deja 8 mld. lei, al Combinatului Căliman pentru exploatarea sulfului, abandonat, de asemenea, după investirea a peste 3 mld. lei, a Combinatului Siderurgic Călăraşi, care s-a dovedit o investiţie nesustenabilă ş.a.

Creşterea accelerată a volumului fondurilor fixe din economie în paralel cu prelungirea duratei normate de viaţă a acestora şi chiar cu menţinerea lor în funcţiune

după depăşirea acestei durate constituie o altă consecinţă negativă a politicii investiţionale, în sensul că aceasta a urmărit micşorarea cotelor de amortizare pentru reducerea costurilor de producţie, ceea ce a determinat accentuarea uzurii fizice şi morale a fondurilor fixe şi restrângerea la maximum a înnoirii şi modernizării aparatului productiv. Numai în intervalul 1980–1989, gradul de uzură fizică a fondurilor fixe din industrie a crescut de la 33,6% la 38,7%, ceea ce a avut ca rezultat reducerea semnificativă a randamentelor tehnice ale acestora şi creşterea abruptă a cheltuielilor cu întreţinerea şi reparaţiile. Durata normată de serviciu a maşinilor, utilajelor şi echipamentelor industriale era de 20–30 de ani, simţitor mai ridicată decât cea stabilită în celelalte ţări din Europa Centrală şi de Est, şi de 4–5 ori mai mare decât cea din ţările industrializate (Ionete, 1993, p. 90).

Construirea de obiective industriale, uneori caracterizate prin utilizarea tehnologiilor de vârf, în zone exclusiv agricole, lipsite de tradiţii industriale, a generat dificultăţi considerabile în recrutarea forţei de muncă cu calificarea necesară şi în fabricarea produselor de calitate corespunzătoare, vandabile eficient pe pieţele internă şi internaţională. Întreprinderea de Ferite Urziceni şi Fabrica de Contactoare Buzău sunt doar două dintre cele mai elocvente exemple în acest sens, neglijarea cerinţelor logice de amplasare a acestora generând costuri mari de producţie şi calitatea slabă a produselor, în cazul celei dintâi, şi schimbarea profilului de fabricaţie la scurt timp după darea în funcţiune, din cauza vânzării precare a produselor corespunzătoare profilului iniţial, în cazul celei de a doua.

4.5. EFECTE PE PLANUL RELAŢIILOR COMERCIALE EXTERNE

Unele dintre efectele negative ale industrializării forţate au constat în: creşterea importurilor de materii prime şi de energie, forţarea exploatării resurselor interne (intensificarea extracţiei ţiţeiului şi gazelor, a minereurilor neferoase cu conţinut scăzut şi foarte scăzut de substanţe utile – cupru, zinc etc.), intensificarea poluării mediului. În ciuda eforturilor de creştere şi modernizare a fondurilor fixe din economie şi, cu precădere, din industrie, profitabilitatea unităţilor industriale a rămas, în medie, modestă, la fel şi competitivitatea produselor industriale pe pieţele internaţionale.

Dezvoltarea forţată a industriei, îndeosebi a ramurilor industriei grele energointensive, a determinat creşterea ponderii industriei în consumul total de resurse energetice de la 73,9% în cincinalul 1981–1985 la 77,2% în intervalul 1986–1989 şi a consumurilor de energie electrică în cele totale de la 77,4% la 79,5% în aceleaşi perioade de referinţă. În plus, o bună parte a produselor industriale oferite la export erau puternic material şi energointensive, cu nivel redus sau cel mult mediu de prelucrare, ceea ce reducea semnificativ aportul lor valutar net, acesta (potrivit calculelor efectuate în anii 1970 şi 1980, la Institutul de Economie Industrială) ajungând adeseori negativ, mai ales la produsele petrochimice şi metalurgice, în perioada crizei petrolului.

În domeniul comerţului exterior cu produse industriale, este evidentă congruenţa structurii acestuia cu cea a producţiei industriale, în sensul creşterii aproape neîntrerupte a ponderii valorii produselor exportate de ramurile construcţiilor de maşini, chimiei, ale unor bunuri de consum. În perioada 1950–1989, cele mai spectaculoase creşteri ale exportului au înregistrat maşinile, utilajele şi mijloacele de transport (sporirea ponderii acestora de 6,98 ori), produsele chimice, îngrăşămintele chimice şi cauciucul (de 5,89 ori) şi mărfurile industriale de larg consum (de 13,92 ori); în schimb, ponderea importurilor din grupele menţionate de produse a variat în limite largi, la prima reducându-se cu 33,4%, la a doua crescând cu 24,4%, iar la a treia scăzând cu 66,7%) (*Anuarul statistic al României* 1990, p. 612–613).

Volumul relaţiilor comerciale externe în care industria prelucrătoare a avut rolul esenţial a crescut în intervalul 1950–1980 de circa 40 de ori, iar numărul ţărilor partenere a sporit de la 28 la circa 150, în deceniul şapte înregistrându-se dezvoltarea cea mai intensă. În intervalul menţionat s-au intensificat relaţiile comerciale cu ţările dezvoltate şi s-au diversificat legăturile cu ţările în curs de dezvoltare. În intervalul 1980–1989, când s-a impus hotărârea aberantă de plată a datoriei externe înainte de termenele convenite, importurile de materii prime şi de tehnologie au fost practic oprite şi s-au forţat exporturile, inclusiv la preţuri de dumping şi în condiţii de cerere redusă, precum şi creşterea producţiei interne pentru export. Suprimarea importului de tehnologii după anul 1980 a accentuat uzura morală a aparatului tehnic al unităţilor industriale şi a determinat scăderea drastică a competitivităţii produselor lor pe pieţele internaţionale.

Este de subliniat, de asemenea, faptul că rolul comerţului exterior de factor determinant al dezvoltării economice şi industriale a României a început să se diminueze încă din a doua jumătate a anilor 70', cele două crize ale petrolului evidenţiind vulnerabilitatea economiei româneşti şi erorile majore ale politicii de industrializare, în care s-a optat pentru o dezvoltare extensivă, bazată pe consumul excesiv de resurse şi pe capabilităţi tehnologice, organizatorice şi manageriale reduse.

4.6. CONCLUZII

În concluzie, trăsăturile esenţiale ale procesului de industrializare socialistă a României în perioada regimului economiei conduse administrativ, fără senzorii pieţei, ci doar pe baza planurilor anuale şi cincinale, sunt, sintetic formulate, cele prezentate în continuare.

– Procesul a debutat în condiţii vitrege, constând în distrugerile provocate de cel de al Doilea Război Mondial, restrângerea drastică a potenţialului productiv în urma acestuia, obligaţiile împovărătoare de plată a datoriilor de război.

– Industrializarea forţată a transformat caracterul economiei României dintr-unul precumpănitor agrar într-unul preponderent industrial, în care industria a ajuns să deţină ponderea covârşitoare în formarea produsului intern brut şi în legăturile comerciale externe şi să contribuie, în măsură crescândă, la înzestrarea tehnică a celorlalte ramuri ale economiei; drept urmare, valoarea producţiei

industriale/locuitor a crescut apreciabil, la sfârşitul perioadei regimului menţionat nivelul acestui indicator continuând însă să se situeze sensibil sub media europeană.

– În înfăptuirea procesului, pe tot parcursul perioadei de referinţă, s-au urmărit cu obstinaţie două obiective – dezvoltarea mai accentuată a industriei grele şi, în cadrul acesteia, a construcţiilor de maşini, precum şi extinderea activităţilor industriale în toate regiunile ţării, inclusiv în zone agricole, pentru acestea din urmă prevăzându-se ritmuri de dezvoltare industrială superioare celor stabilite pentru zonele tradiţional industriale.

– Dezvoltarea industrială excesivă s-a realizat printr-un volum exagerat de investiţii alocate preponderent industriei şi prin atragerea şi calificarea în grabă şi superficială a forţei de muncă necesare, ceea ce a privat agricultura de o parte însemnată a resurselor sale de muncă, a determinat creşterea semnificativă a gradului de urbanizare şi a generat probleme sociale acute.

– Orientarea celei mai mari părţi a efortului investiţional spre industrie a permis înzestrarea tehnică accelerată a economiei, fără a asigura eficienţa economică a acesteia; depăşirea însă a limitei optime a investiţiilor, precum şi alocarea lor discreţionară au condus inevitabil la risipă de resurse, dezechilibre crescânde în structura pe ramuri, subutilizarea cronică a majorităţii capacităţilor de producţie, gigantism industrial, abandonarea frecventă a unor proiecte de investiţii care s-au dovedit rapid neviabile sau pentru care nu mai existau resurse de finanţare.

– Extinderea activităţilor industriale în toate regiunile şi zonele ţării a contribuit, neîndoielnic, la reducerea decalajelor de dezvoltare dintre acestea, dar a avut, de asemenea, numeroase şi ample efecte – scoaterea din circuitul agricol de terenuri pentru construcţia unităţilor industriale, poluarea unor zone cu potenţial turistic ridicat, crearea de zone monoindustriale cu unităţi industriale unice de care depindea întreaga comunitate locală sau înfiinţarea de mari unităţi industriale în zone fără condiţii şi tradiţii industriale.

– Dezvoltarea extensivă, cantitativă, bazată pe investiţii în noi şi noi capacităţi de producţie, fără a le asigura înzestrarea tehnică şi expertiza tehnologică în pas cu cele mai noi realizări pe plan mondial, a făcut ca grupele de produse material şi energointensive predominante în structura producţiei industriale româneşti să rămână la un nivel de competitivitate redus pe pieţele internaţionale.

– Modelul de dezvoltare ales a impus importuri masive de materii prime pentru industrie şi de maşini şi utilaje pentru înzestrarea tehnică a întregii economii, ceea ce a determinat menţinerea permanentă a soldurilor negative ale balanţei comerciale externe. Reducerea drastică a acestor importuri după 1980, cauzată, în principal, de plata datoriei externe, a permis ca balanţa comercială să devină excedentară, dar aceasta a însemnat şi accentuarea puternică a uzurii morale a aparatului productiv al economiei şi amplificarea decalajului tehnologic dintre industria românească şi cea a ţărilor dezvoltate. Efectele asupra diminuării competitivităţii în termenii calităţii şi costurilor au fost dramatice, produsele vândute pe pieţele internaţionale la cursuri de revenire cu pierderi fiind îndeosebi cele energointensive din metalurgie, petrochimie, construcţii metalice.

– Neluând în considerare mecanismele pieţei concurenţiale, procesul industrializării socialiste nu a putut urmări valorificarea adecvată a avantajelor comparative şi competitive pe care le prezenta industria românească, respectiv specializarea în acele ramuri industriale în care avantajele menţionate existau deja sau ar fi putut să fie create prin investiţii judicios orientate, având deci posibilitatea să se afirme eficient pe pieţele internaţionale. Nomenclatorul de produse pe care îl realiza industria în deceniul opt al secolului trecut era, ca efect al modelului de dezvoltare autarhică urmat după anul 1965, mult prea extins în raport cu potenţialul ştiinţific şi inovaţional al ţării, resursele materiale şi financiare disponibile, starea aparatului tehnic de producţie şi dimensiunea pieţei interne. În absenţa unei asemenea orientări, structura exporturilor şi importurilor de produse industriale s-a înrăutăţit, iar deficitul balanţei comerciale externe s-a menţinut ridicat (cu excepţia intervalului de după 1980, din motivele arătate), în condiţiile în care industria prelucrătoare prezenta avantaje competitive în producţia şi exportul de produse de tehnicitate medie şi redusă, cu valoare adăugată pe măsură.

– Dezvoltarea industrială din România s-a realizat defazat în raport cu tendinţele manifestate pe plan mondial, în sensul că a atins intensitatea maximă în perioada în care ţările dezvoltate – sub presiunea reducerii resurselor disponibile şi a creşterii preţului acestora, îndeosebi a celor energetice, şi a angajării de măsuri hotărâte de protecţie a mediului – şi-au modificat de fond coordonatele politicii industriale, constând în renunţarea progresivă la industriile material şi energointensive, în delocalizarea acestora îndeosebi în ţări în curs de dezvoltare, precum şi în dezvoltarea rapidă a sectorului terţiar. România, care până la cele două şocuri petroliere din anii 1970 şi 1980 redusese simţitor decalajele care o separau de ţările dezvoltate, a continuat să dezvolte ramuri material şi energointensive, în ciuda faptului că nu dispunea de condiţiile necesare.

– Modelul de dezvoltare economică a cărui aplicare a început după anul 1965 a presupus dezvoltarea unei industrii pentru care resursele materiale interne disponibile erau total insuficiente, impunând recurgerea la importuri împovărătoare, contractarea de credite externe, forţarea exploatării resurselor solului şi subsolului cu mult dincolo de limitele eficienţei. Efectele negative ale aplicării modelului au fost amplificate de iniţierea unor proiecte investiţionale ample în infrastructură – Canalul Dunăre-Marea Neagră, Transfăgărăşanul, Canalul Bucureşti-Port-Dunăre etc. – iniţiate pentru a asigura folosirea internă a produselor industriei autohtone a căror piaţă internă şi cerere se restrângeau continuu.

– Depăşirea pragului de raţionalitate economică în investiţiile efectuate şi în dispersia teritorială a activităţilor industriale şi-a arătat efectele negative profunde atât înainte de 1989, cât şi, mai ales, ulterior, când, în condiţiile economiei de piaţă, majoritatea unităţilor industriale şi-au demonstrat lipsa de viabilitate, capacitatea redusă de adaptare la noile circumstanţe şi de înfruntare a competitorilor străini care au penetrat rapid pe piaţa industriei autohtone, precum şi atractivitatea redusă pentru investitorii autohtoni şi străini în procesul de privatizare.

*

La sfârşitul anilor 1970 şi în anii 1980, la Institutul de Economie Industrială (începând de la înfiinţarea sa) au fost elaborate şi publicate numeroase

studii şi cărţi privind analiza structurii industriei prin prisma consumului de resurse energetice şi de materii prime calculate pe produse, precum şi analiza gradului de eficienţă la export al produselor industriale. De asemenea, au fost elaborate studii comparative privind promovarea inovării şi a progresului tehnologic în industrie, eficienţa investiţiilor în industrie ş.a. După anul 1990 au apărut numeroase lucrări ale unor autori români şi străini consacrate industrializării României în perioadele inter şi postbelică. Toate acestea au constituit baza documentară folosită la întocmirea acestui capitol.

BIBLIOGRAFIE

1. Alexandrescu Ion (1986), *Economia României în primii ani postbelici (1945–1947)*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
2. Axenciuc Victor (1997), *Introducere în istoria economică a României. Epoca modernă*, Ed. Fundaţiei „România de Mâine", Bucureşti.
3. Constantinescu Nicolae N. (1967), *Industrializarea României*, Ed. Meridiane, Bucureşti.
4. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (2000), *Istoria economică a României,* vol. 2, *1939–1989*, Ed. Economică, Bucureşti.
5. Gaston Marin Gheorghe (2000), *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej*, Ed. Evenimentul Românesc, Bucureşti.
6. Georgescu Vlad (ed.) (1985), *Romania: 40 Years (1944–1984)*, Praeger, New York.
7. Graham Andrew, Seldon Anthony (1990), *Government and Economies in the Postwar World: Economic Policies and Comparative Performance, 1945–1985*, Routledge, London, New York.
8. Hitchins Keith (2013), *România 1866–1947*, Ediţia IV-a, Cap. 2 – *Modele de dezvoltare*, Ed. Humanitas, Bucureşti,
9. Iancu Aurel (coord.) (1979), *Consumul energetic şi structura producţiei*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
10. Iancu Aurel (coord.) (1986), *Structura economiei şi sistemul industrial. Modernizare şi adaptare*, Ed. Politică, Bucureşti.
11. Iancu Aurel, Bogdan Vasilie, Mihăilescu Alexandru, Giuvelea Mihail (1980), *Resursele şi structura industriei*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
12. Institutul de Economie Industrială (1978), *Consumul cumulat de resurse energetice pe produs – element de analiză a structurii industriei*, Studii de economie industrială, nr. 3, Bucureşti.
13. Institutul de Economie Industrială (1980), *Perfecţionarea organizării şi conducerii activităţilor de cercetare şi proiectare tehnologică, planificare a producţiei şi desfacere în unităţile industriale, pe baza cunoaşterii cererilor pieţei*, Studii de economie industrială, nr. 18, Bucureşti.
14. Institutul de Economie Industrială (1981), *Influenţa utilizării produselor noi şi modernizate asupra indicatorilor economici ai unităţilor productive beneficiare*, Studii de economie industrială, nr. 24, Bucureşti.
15. Institutul de Economie Industrială (1982), *Tendinţe ale evoluţiei cantitative şi structurale a producţiei principalelor grupe de produse în ramuri ale industriei grele în ţara noastră şi pe plan mondial*, Studii de economie industrială, nr. 29, Bucureşti.
16. Institutul de Economie Industrială (1983), *Orientarea producţiei industriei chimice, metalurgice şi a construcţiilor de maşini în funcţie de cerinţele economiei, luând în considerare creşterea competitivităţii produselor şi posibilităţile de specializare şi cooperare*, Studii de economie industrială, nr. 37, Bucureşti.
17. Institutul de Economie Industrială (1984), *Orientarea producţiei din industria pielăriei, blănăriei şi încălţămintei în raport cu cerinţele pieţei şi cu posibilităţile de asigurare a materiilor prime de bază*, Studii de economie industrială, nr. 42, Bucureşti.

18. Institutul de Economie Industrială (1986), *Aspecte ale activităţilor de cercetare ştiinţifică, dezvoltare tehnologică şi introducerea progresului tehnic în România şi în alte ţări*, Studii de economie industrială, nr. 65, Bucureşti.
19. Institutul de Economie Industrială (1988), *Cerinţe actuale şi de perspectivă ale valorificării superioare a resurselor autohtone de materii prime pentru producţia industrială de bunuri de consum*, Studii de economie industrială, nr. 74, Bucureşti,
20. Institutul Naţional de Statistică (Comisia Naţională de Statistică), *Anuarul statistic al României*, ediţii anuale.
21. Ionete Constantin (1993), *Criza de sistem a economiei de comandă în etapa sa explozivă*, Ed. Expert, Bucureşti.
22. Murgescu Bogdan (2012), *România şi Europa. Acumularea decalajelor economice (1500–2010)*, Ed. Polirom, Iaşi.
23. Murgescu Costin (1964), *Ideea industrializării în gândirea economică din România*, Viaţa românească, XVII (8).
24. Murgescu Costin (1987), *Mersul ideilor economice la români. Epoca modernă*, vol. 1, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
25. Popescu Claudia Rodica (2000), *Industria României în secolul XX. Analiză geografică*, Ed. Oscar Print, Bucureşti.
26. Russu Corneliu (1982), *Structural changes in Romanian industry and the expansion of its foreign economic relations*, United Nations Industrial Development Organization (UNIDO), document ID/ WG 357/8, 31 March 1982, study presented at the Research Seminar on Structural Changes in Industry in European CMEA Countries, Budapest, Hungary, 22–26 March.
27. Russu Corneliu (1988), *Mecanismul de funcţionare a economiei româneşti*, Ed. Politică, Bucureşti, Cap. *Sistemul de organizare şi conducere al complexului economiei naţionale. Structuri organizatorice, atribuţii şi responsabilităţi ale acestora*, p. 91–124.
28. Turnock David (1986), *The Romanian economy in the twentieth century*, Croom Helm, London.
29. Turnock David (2006), *The economy of East Central Europe, 1815–1989: stages of transformation in a peripheral region*, Routledge, London and New York.
30. Ţăranu Liviu (2007), *România în Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (1949–1965)*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti.
31. Vlad Radu-Dan (2011), *Gândirea economică românească despre industrializare 1859–1990*, Ed. Mica Valahie, Bucureşti.

5. CREŞTERE ECONOMICĂ, ACUMULARE, DEZECHILIBRE

AUREL IANCU, FLORIN-MARIUS PAVELESCU

5.1. INTRODUCERE

Când analizăm formarea economiei socialiste şi creşterea economică a României din perioada 1948–19, trebuie 89 să ne referim, în primul rând, la Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român (PCR) din octombrie 1945, care a croit drumul urmat de ţara noastră timp de peste patru decenii. Motivând necesitatea înlăturării „exploatării capitaliste" conform dogmei marxiste şi a dezvoltării economice în ritmuri înalte, Conferinţa a fixat ca principale obiective crearea sectorului socialist de stat, industrializarea[1] şi electrificarea ţării, precum şi trecerea la economia planificată socialistă de tip imperativ, conform modelului sovietic.

După cum s-a menţionat şi în alte capitole, sectorul socialist de stat s-a format începând cu etatizarea BNR în decembrie 1946 şi a continuat cu naţionalizarea întreprinderilor industriale şi miniere, de transport, bancare şi de asigurări, precum şi a bogăţiilor subsolului, apelor şi pădurilor, în baza noii Constituţii adoptate la 13 aprilie 1948, a *Hotărârii Plenarei Partidului Muncitoresc Român* (PMR) din 10–11 iunie 1948 şi a *Legii din 11 iunie 1948*, aprobate în regim de urgenţă de Marea Adunare Naţională[2]. Au mai fost naţionalizate Societatea Română de Telefoane şi

[1] Problema industrializării şi electrificării relevată în documentele adoptate la respectiva întrunire politică desfăşurată în primul an postbelic, când nivelul venitului naţional reprezenta doar 59% comparativ cu 1938, potrivit datelor publicate în *Anuarul statistic al României din 1988*, nu era nouă în peisajul doctrinar românesc. Necesitatea respectivului proces pentru dezvoltarea economiei şi a reducerii decalajelor faţă de statele europene dezvoltate a fost relevată de numeroşi teoreticieni din domeniul economic şi social, precum şi în programele de guvernare ale partidelor democratice în perioada interbelică şi în primii ani postbelici. Ceea ce dădea notă distinctivă poziţiei doctrinare a PCR era faptul că industrializarea era concepută nu numai ca un mijloc de asigurare a unui progres economic în ritm alert, ci şi ca un factor esenţial pentru instaurarea şi consolidarea unui sistem social-politic opus celui al economiei de piaţă şi al democraţiei parlamentare. Industrializarea reprezenta, în fapt, o cale pentru creşterea numărului şi influenţei sociale a lucrătorilor manuali salariaţi (clasa muncitoare), categoria socială pe care marxist-leniniştii o considerau ca fiind singura care putea asigura, pe plan economic, progresul neîntrerupt al unei economii dominate de tehnologiile mecanice, iar pe plan social-politic, consolidarea dictaturii proletariatului.

[2] Pregătirile pentru naţionalizarea celor 8.894 de întreprinderi au început cu un an înainte, când, în iulie 1947, a fost numită şi activată Comisia ministerială pentru controlul asupra materiilor prime şi desfacerii produselor. În octombrie 1947 a început inventarierea întreprinderilor private din domeniul

Societatea Română de Radiodifuziune. În noiembrie 1948, naţionalizarea s-a extins şi asupra hotelurilor, unităţilor comerciale, cinematografelor, unităţilor de sănătate, iar prin *Decretul nr. 218* au fost expropriate unele categorii de locuinţe.

În agricultură, pe lângă legiferarea cotelor obligatorii de produse care trebuiau predate către stat şi crearea întreprinderilor agricole de stat, în martie 1949 a fost iniţiat procesul de colectivizare a agriculturii, prin înfiinţarea gospodăriilor agricole colective, odată cu înăsprirea prigoanei împotriva ţăranilor înstăriţi (chiaburilor), prin confiscarea averilor, alungarea lor din sate şi arestări în numele luptei de clasă, conform politicii oficiale a PMR de orientare marxist-leninistă. Acelaşi tratament s-a aplicat şi altei categorii sociale deja expropriate de capitalurile fizice şi financiare – burghezia. În anul 1959 a fost decretată interzicerea activităţilor economice organizate pe baze capitaliste, în scopul declarat oficial al „eliminării exploatării omului de către om". În primăvara anului 1962, Marea Adunare Naţională a proclamat încheierea tranziţiei la economia socialistă (declarând „victoria socialismului la oraşe şi sate").

În 1948 a fost înfiinţat *Comitetul de Stat al Planificării* (CSP), instituţie-cheie în conducerea planificată a economiei naţionale. Odată ce proprietatea socialistă a devenit preponderentă în economie şi odată cu înfiinţarea CSP, au fost create condiţiile necesare trecerii efective la planificarea de tip imperativ a economiei. Primii paşi făcuţi în această direcţie au constat în elaborarea şi punerea în practică a planurilor anuale din 1949 şi 1950[3], după care au urmat planurile cincinale, începând cu perioada 1951–1955[4]. În domeniul energiei electrice, a fost elaborat şi implementat un plan decenal pentru perioada 1951–1960, considerat parte integrantă a planurilor cincinale 1951–1955 şi 1956–1960, al cărui obiectiv principal l-a constituit electrificarea României, în contextul promovării politicii de industrializare[5].

---

industriei, comerţului şi transporturilor şi s-a format Comisia Superioară de Naţionalizare, precum şi comisii la nivel judeţean şi colective operative la nivelul întreprinderilor. Toate pregătirile s-au desfăşurat în secret, astfel încât, pe 11 iunie 1948, la ora 6 dimineaţa, autorităţile numite au ocupat birourile directorilor şi au interzis sustragerea oricărui act sau document, iar la ora 13, echipele pregătite au preluat conducerea întreprinderilor.

[3] Prin intermediul planurilor anuale din 1949 şi 1950, a fost coordonată activitatea segmentului economic aflat în proprietatea statului şi, implicit, atingerea, în linii generale, a potenţialului economic din 1938, considerat ca an de vârf al economiei interbelice româneşti. Conform datelor statistice oficiale, în 1950, venitul naţional reprezenta 99,9%, iar produsul social 99,0% în raport cu 1938, ceea ce semnifica sfârşitul perioadei de reconstrucţie postbelică. Astfel, în intervalul 1949–1950 a avut loc partea cea mai însemnată a reconstruirii potenţialului economic, după distrugerile provocate de cel de al Doilea Război Mondial şi urmările acestuia. Revenirea, în 1950, a nivelului celor doi principali indicatori macroeconomici utilizaţi în cursul economiei de comandă la niveluri practic egale cu cele din 1938 s-a realizat în contextul expansiunii de amploare a producţiei din industrie şi construcţii. Activitatea din agricultură şi transporturi-telecomunicaţii a avut dinamici sensibil mai lente. În 1950, nivelul venitului naţional creat în agricultură reprezenta 70% în raport cu cel din 1938, iar în transporturi şi telecomunicaţii, 81%. În ceea ce priveşte produsul social, nivelurile erau de 73% şi, respectiv, 79%.

[4] În perioada 1960–1965 a fost întocmit un plan şesenal, fără ca decidenţii politici să ofere o explicaţie foarte clară a schimbării metodologiei de planificare şi fără să se facă o analiză a rezultatelor obţinute în atingerea obiectivelor planului cincinal 1956–1960.

[5] Planul de electrificare a reprezentat o necesitate pentru dezvoltarea economico-socială a României pe termen lung. La sfârşitul anilor 1940, exista un mare decalaj între România şi statele dezvoltate în ceea ce priveşte puterea instalată în centralele electrice şi consumul de energie electrică al populaţiei sau agenţilor economici. În fapt, problema dezvoltării sistemului energetic a fost pusă pe agendă din perioada interbelică. De exemplu, D. Leonida a elaborat principiile unui plan de electrificare

5.2. IMPUNEREA UNOR RITMURI ÎNALTE DE CREŞTERE ECONOMICĂ

Din planurile anuale şi cincinale, ca şi din alte documente oficiale de conducere a economiei de comandă se desprinde fascinaţia impunerii unor ritmuri înalte de creştere a *produsului social* şi a *venitului naţional*[6]. În primii doi ani de planificare centralizată, 1949 şi 1950, potrivit statisticilor oficiale, cei doi indicatori au cunoscut o creştere de aproximativ 50%. După refacere, în următoarele opt cincinale ale anilor 1951–1989, economia României a cunoscut o dezvoltare extensivă de mari proporţii: creşterea de 19 ori a produsului social şi de 16 ori a venitului naţional, cu ritmuri medii anuale calculate pe întreaga perioadă respectiv de 7,6% şi 7,4% (figura 5.1).

Ramurile economice care au cunoscut ritmuri de creştere mai înalte în perioada 1950–1989 sunt următoarele: industria 10,2%, din care: grupa A (mijloace de producţie) 11,1% şi grupa B (bunuri de consum) 8,6%, construcţii de maşini şi prelucrarea metalelor 13,9%, chimie 14,8%, sticlă, porţelan, faianţă 10,6%, industria alimentară 6,4%, construcţii 7,7%, transporturi şi telecomunicaţii 9,5%. Faţă de toate acestea, agricultura a crescut în aceeaşi perioadă cu un ritm mediu anual mult mai mic, de 2,3%. În ce priveşte industria, şi structura acesteia a cunoscut schimbări notabile, şi anume: dublarea ponderii construcţiilor de maşini şi triplarea ponderii chimiei în totalul producţiei industriale (figura 5.2).

---

a României şi de extindere a accesului populaţiei la folosirea energiei electrice. De asemenea, o seamă de alţi specialişti în domeniu au elaborat proiecte pentru construirea unor hidrocentrale pe diferite cursuri de ape interioare. În perioada anilor 1950, planul de electrificare a folosit multe dintre proiectele pentru construirea de capacităţi energetice elaborate în deceniile anterioare.

Totodată, a fost construită într-un timp relativ scurt infrastructura de transport energetic, exemplele în acest sens fiind linia electrică de înaltă tensiune Borzeşti-Bacău-Roman-Bicaz în anul 1957 şi, respectiv, Focşani-Buzău-Ploieşti în anul 1959. Folosind capacitatea de mobilizare de anvergură a economiei de comandă, competenţa specialiştilor formaţi în perioada interbelică, iar în unele cazuri, şi munca forţată, s-a reuşit să se realizeze obiectivele planului decenal de electrificare 1951–1960 cu un an înainte de termen. Astfel, s-a putut interpreta respectiva situaţie în mod propagandistic, ca reprezentând una dintre manifestările superiorităţii economiei socialiste (de comandă) în raport cu economia capitalistă (de piaţă). Preocuparea pentru construirea de noi capacităţi energetice a continuat pe tot parcursul existenţei economiei de comandă şi a fost determinată atât de necesităţile de consum de energie electrică ale unei industrii cu un grad energointensiv ridicat, cât şi de posibilitatea ocupării unor însemnate efective de salariaţi într-un domeniu considerat emblematic pentru economia socialistă. De notat că, în construcţia multor obiective energetice, au fost ignorate în multe cazuri cerinţele protecţiei mediului înconjurător.

[6] Cei doi indicatori erau calculaţi în statistica oficială pornind de la concepţia marxistă referitoare la munca productivă şi munca neproductivă, în funcţie de ramura în care lucrătorii activau. Astfel, se considerau ca ramuri cu muncă productivă (producătoare de valoare) doar agricultura, industria, construcţiile, transporturile-telecomunicaţiile, circulaţia mărfurilor şi turismul. Din acest motiv, era privilegiată susţinerea dezvoltării ramurilor considerate ca fiind productive în dauna celor considerate ca fiind neproductive. O seamă de ramuri din domeniul serviciilor (învăţământul, sănătatea etc.) nu erau considerate ramuri creatoare de valoare şi, ca atare, erau adeseori neglijate.

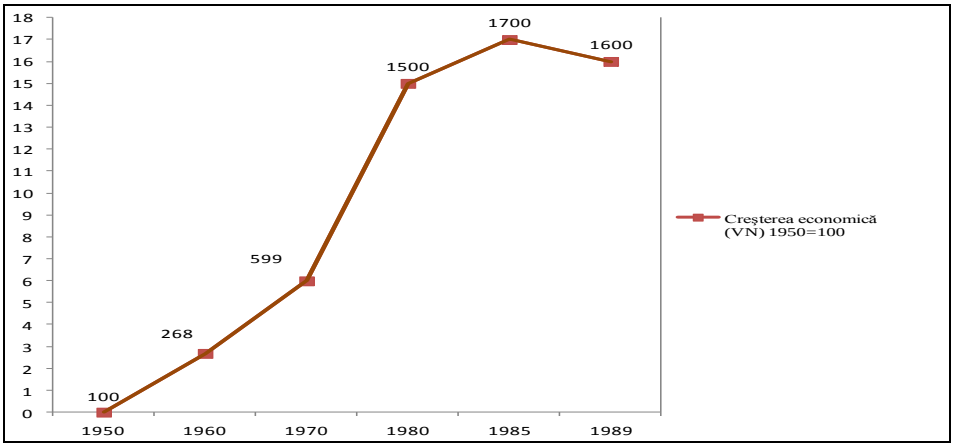

Sursa: *Anuarul statistic al României 1990*, p. 236.

Figura 5.1. Evoluţia venitului naţional al României
în perioada 1950–1989; 1950=100.

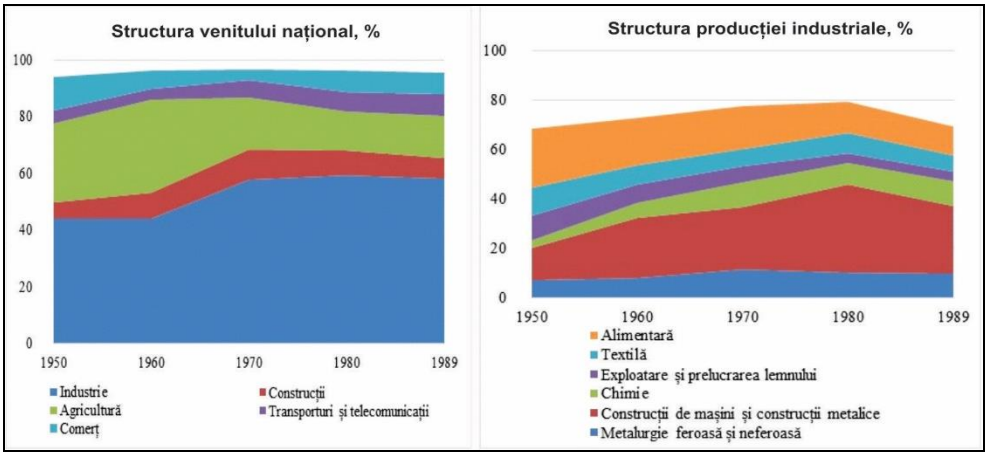

Sursa: *Anuarul statistic al României*, 1991.

Figura 5.2. Schimbări în structura pe ramuri a economiei (stânga)
şi a industriei (dreapta) (1950–1989).

Politica de dezvoltare în ritmuri înalte şi diferenţiate mai mult pe criterii politice şi ideologice decât pe criterii economice a condus la schimbări importante în structura pe ramuri a economiei şi în special în structura pe ramuri a industriei. Astfel, ponderea industriei în venitul naţional în perioada 1950–1989 a crescut de la 44% la 58,1% şi cea a transporturilor şi telecomunicaţiilor de la 4,3% la 7,5%, iar în cazul agriculturii, ponderea acesteia a scăzut aproape la jumătate – de la 27,8% la 15,2%. În această perioadă, la nomenclatorul cu produse industriale de bază din 1950

de 194 de produse, s-au adăugat alte 59 de produse de mare importanţă şi complexitate: aluminiu, uraniu, metale pentru aliaje, oţeluri aliate şi înalt aliate, turbine cu abur şi hidraulice, generatoare electrice, calculatoare electronice, televizoare, instalaţii complete de foraj structural, utilaj greu pentru marile şantiere de construcţii, maşini-unelte pentru prelucrarea metalelor, locomotive electrice şi diesel, autoturisme, autocamioane, avioane, elicoptere, fire şi fibre artificiale şi sintetice, antibiotice, cauciuc sintetic şi altele. Au fost construite fabrici de mari dimensiuni, amplasate în toate judeţele ţării, concentrând efective crescânde de salariaţi: de la un număr mediu de 484 de salariaţi pe întreprindere în 1955, s-a ajuns la un număr mediu de 1.756 de salariaţi pe întreprindere în 1989.

Seriile anuale ale indicatorilor sintetici şi ale producţiei industriale au relevat fluctuaţii şi scăderi dramatice mai ales în anii 1980. Acest aspect va fi analizat în altă secţiune a acestui capitol.

5.3. CÂTEVA PRECIZĂRI DE PRINCIPIU

În cele ce urmează ne vom referi pe scurt la principalele resurse care au fost mobilizate pentru creşterea economică, dar nu înainte de a aduce în atenţia cititorului unele elemente de filosofie economică, precum şi mecanisme ale politicilor economice adoptate de noua ordine comunistă instalată la putere în România, bazată pe o paradigmă întârziată a structurii tehnologice şi de producţie, paradigmă care ignora schimbările calitative ce aveau loc în realitate în alte economii moderne, bazate pe competiţie şi care se îndreptau spre alte tipuri sau generaţii tehnologice, renunţând la structurile industriale şi tehnologice vechi, depăşite. Tocmai acest lucru explică, în final, eşecul eforturilor uriaşe depuse pentru industrializarea socialistă din România, eforturi care s-au năruit în momentul când economia românească s-a liberalizat prin trecerea la economia de piaţă competitivă.

În mod specific, în cadrul deciziilor de planificare a creşterii şi de alocare a resurselor, în toată perioada 1948–1989 au fost luate în considerare şi aplicate în mod discreţionar legitatea reproducţiei economice lărgite cu rate înalte de acumulare şi conceptul de valoare-muncă, pe baza cărora se postulau următoarele: creşterea economică necesita o permanentă creştere a acumulării de capital fizic (fonduri fixe); munca prestată în ramurile producţiei materiale este singura creatoare de valoare, munca din domeniile serviciilor (educaţie, sănătate etc.) nefiind productivă şi, ca atare, permanent subfinanţată; creşterea prioritară a clasei muncitoare, care să asigure nu numai contingente crescânde de forţă de muncă necesară industriilor, ci şi baza întăririi dictaturii proletariatului în societate; creşterea ofertei diversificate, care să asigure creşterea cererii fără sau în afara pieţei, ci doar administrativ, prin planificare; creşterea economică trebuie să se bazeze pe dezvoltarea cu precădere a producţiei mijloacelor de producţie în raport cu dezvoltarea producţiei de bunuri de consum.

De asemenea, dezvoltarea ramurilor şi sectoarelor de activitate şi, în primul rând, a industriilor producătoare de mijloace de producţie se realiza nu numai prin intermediul metodelor discreţionare de planificare, ci şi prin intermediul sistemului specific de formare a preţurilor şi al altor pârghii economico-financiare. Astfel, la formarea preţurilor pe baza costurilor medii pe ramură, în cazul tuturor întreprinderilor producătoare de mijloace de producţie se prevedeau preţuri de livrare acoperitoare, cu rate ale rentabilităţii mai ridicate. De asemenea, în cazul comercializării mijloacelor fixe între întreprinderile de stat, nu se percepea impozitul pe circulaţia mărfurilor (echivalentul taxei pe valoarea adăugată).

Pe această cale, se asigura un transfer de resurse de la ramurile tradiţionale către ramurile sau sectoarele de activitate considerate prioritare pentru că susţineau dezvoltarea economiei şi erau purtătoare de progres tehnic. Cel mai evident exemplu în acest sens l-a constituit relaţia dintre industrie şi agricultură, unde „foarfecele preţurilor” s-a manifestat permanent şi cu acuitate în defavoarea ramurii agriculturii şi în favoarea industriei grele.

Pe de altă parte, nu trebuie ignorată nici practica folosirii, sub diferite motivaţii de natură economică sau socială, a unor preţuri şi tarife scăzute pentru unele bunuri şi servicii, aceasta conducând la pierderi planificate şi la practicarea subvenţiilor de stat pentru acoperirea acestor pierderi.

Toate aceste practici ignorau în totalitate relaţiile de piaţă, senzorii acesteia care să atenţioneze asupra oricărei aberaţii privind nivelul cheltuielilor de resurse încorporate în bunurile comercializabile şi asupra nivelului preţurilor stabilite administrativ. Doar în relaţiile comerciale externe se observa ineficienţa cu care se foloseau resursele naţionale, prin cursurile de revenire nefavorabile la o gamă largă de produse.

5.4. MOBILIZAREA FORŢEI DE MUNCĂ ŞI SCHIMBĂRI ÎN STRUCTURA ACESTEIA

Dezvoltarea în ritmuri înalte a industriei şi a altor ramuri a profitat de existenţa în România a unui important rezervor de forţă de muncă, în special din agricultură şi satele suprapopulate, fapt ce a permis mobilizarea rapidă şi pe scară largă a noi contingente de forţă de muncă. Măsurile de susţinere a dezvoltării industriei şi construcţiilor, concomitent cu reprimarea, până la desfiinţare, a proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie şi a spiritului antreprenorial şi cu privilegierea muncii fizice (mai ales la începutul procesului de industrializare) în dauna muncii intelectuale au determinat o creştere rapidă a numărului de persoane cu statut de salariat (tabelul 5.1).

Tabelul 5.1.

Numărul persoanelor ocupate şi al salariaţilor din România
în perioada 1950–1989

Anii	**Populaţia ocupată mii**	**Creştere %**	**Salariaţi mii**	**Creştere %**	**Ponderea salariaţilor în populaţia ocupată (%)**
0	1	2	3	4	5
1950	8.377,2	100,0	2.123,0	100,0	25,3
1960	9.537,7	113,8	3.249,2	153,0	34,0
1970	9.875,0	117,8	5.108,7	240,6	51,7
1980	10.350,1	123,5	7.340,0	345,7	70,9
1985	10.586,1	126,3	7.661,3	360,8	72,3
1989	10.945,7	130,6	7.997,1	376,7	73,0

Sursa: Anuarul statistic al României, 1990.

Dacă numărul populaţiei ocupate a crescut în perioada 1950–1989 de 1,3 ori, numărul salariaţilor a crescut, în aceeaşi perioadă, de 3,76 ori. Aceasta a însemnat o creştere a ponderii numărului de salariaţi în numărul total al populaţiei ocupate de la 25,3% în 1950 la 73% în 1989. Trebuie menţionat faptul că această creştere a ponderii salariaţilor în populaţia ocupată a avut loc în condiţiile în care raportul dintre populaţia ocupată şi populaţia totală a scăzut de la 51% în 1950 la 47% 1989, scădere determinată de sporirea forţată a populaţiei tinere, ca urmare a aplicării *Legii privind interzicerea avorturilor*.

Tendinţa de creştere a numărului de persoane ocupate şi a numărului de salariaţi în intervalul 1981–1989, când blocajele economiei deveneau tot mai evidente, se explică prin caracteristicile modelului de ocupare al economiei de comandă. Astfel, încadrarea în muncă a persoanelor active nu mai reprezenta un rezultat al interacţiunii dintre oferta şi cererea de forţă de muncă, ci un mijloc de integrare obligatorie în sistemul economico-social din epoca respectivă şi de control al unei părţi însemnate a cetăţenilor.

Sporirea constantă a numărului persoanelor ocupate a fost acompaniată de modificări structurale de amploare. Sensul principal al schimbării structurii sectoriale a fost cel al dezagrarizării, ponderea agriculturii şi silviculturii reducându-se de la 74,3% în 1950 la 56,7% în 1965 şi la 27,9% în 1989 (tabelul 5.2).

Concomitent, a avut loc o creştere sensibilă a ponderii populaţiei ocupate în industrie şi construcţii de la 14,2% în anul 1950 la 45,1% în anul 1989. Modificarea structurii sectoriale a ocupării forţei de muncă a fost legată atât de politica de industrializare, cât şi de transformările instituţionale din agricultură. Astfel, populaţia ocupată în agricultură a crescut în intervalul 1950–1957 cu 5,6%, respectiv cu 350 mii de persoane. După anul 1957, când a fost declarat încheiat procesul de colectivizare în prima regiune administrativă a ţării din acea perioadă (Dobrogea), şi până în anul 1989, populaţia ocupată în acest sector a scăzut continuu.

Tabelul 5.2.

Structura sectorială a populaţiei ocupate în perioada 1950–1989 (%)

Anul	Agricultură şi silvicultură	Industrie[1)] şi construcţii	Servicii
1950	74,3	14,2	11,5
1955	69,7	17,4	12,9
1960	65,5	20,0	14,5
1965	56,7	25,5	17,7
1970	49,3	30,8	19,9
1975	38,1	38,8	23,2
1980	29,8	43,8	26,4
1985	28,9	44,5	26,6
1989	27,9	45,1	27,0

[1)] Inclusiv industria extractivă.
Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*, 1990.

Eliberarea forţei de muncă din agricultură şi angajarea acesteia în industrie şi construcţii au avut consecinţe pozitive asupra productivităţii sociale a muncii, care, conform datelor din *Anuarul statistic*, a avut un ritm mediu anual de creştere de 8–9% în anii 1951–1980 şi de 0,28% în 1981–1989. Transferul forţei de muncă din mediul rural către activităţi neagricole din mediul urban a condus nu numai la creşterea ratei de activitate a persoanelor apte de muncă, ci şi la instalarea, în cea de a doua parte a anilor 1970, a fenomenului de îmbătrânire şi feminizare a populaţiei ocupate în agricultură, fapt care va greva nu numai dezvoltarea acestei ramuri în cursul anilor 1980, dar va reprezenta şi o frână în calea creşterii economice pe termen lung.

Mărirea numărului de locuri de muncă în industrie, construcţii şi alte ramuri neagricole considerate „productive” a fost însoţită de modificări însemnate ale sistemului de pregătire şi formare profesională. Adoptarea de către decidenţii politici a ipotezei importanţei cruciale a industriei şi a altor activităţi din sfera producţiei materiale pentru dezvoltarea economiei a avut importante urmări asupra dinamicii şi structurii populaţiei şcolare şi a absolvenţilor diferitelor forme de pregătire profesională. Astfel, în învăţământul superior s-a manifestat o tendinţă de tehnicizare a efectivelor de studenţi, ponderea facultăţilor tehnice în numărul total de studenţi fiind de peste 39% în intervalele 1950–1967 şi 1973–1977. Între 1977 şi 1989, în contextul reducerii, din motive ideologice, a numărului de studenţi din domeniul ştiinţelor sociale, ponderea studenţilor facultăţilor tehnice în numărul total de studenţi s-a majorat de la 53,1% la 68,8%. Chiar dacă a existat tendinţa de masificare a învăţământului superior tehnic şi a adoptării, în 1975 şi ulterior, a extinderii cursurilor serale, în anii 1980 se poate aprecia că nivelul calitativ al pregătirii profesionale a viitorilor ingineri s-a menţinut la standarde acceptabile. O dovadă în acest sens este reprezentată de proiectarea şi fabricarea de produse industriale cu un grad ridicat de complexitate în timpul blocajului economiei din anii 1980, chiar dacă aceste realizări tehnice au fost obţinute cu costuri ridicate, în contextul unei situaţii de semiautarhie.

Şi pentru pregătirea lucrătorilor manuali au fost prevăzute măsuri de pregătire profesională, pe toată perioada existenţei economiei de comandă. În toate actele normative referitoare la sistemul de învăţământ între 1948 şi 1989 se sublinia că învăţământul secundar şi superior tehnologic are un rol deosebit de important în pregătirea forţei de muncă. În cadrul respectivei componente a sistemului de învăţământ, pregătirea viitorilor lucrători industriali calificaţi s-a realizat prin intermediul şcolilor profesionale şi al şcolilor tehnice, iar după 1966, al liceelor industriale.

Rezultatele obţinute în pregătirea profesională a elevilor şcolarizaţi prin intermediul respectivelor instituţii de învăţământ nu au fost cele scontate, astfel că au fost înregistrate numeroase modificări ale organizării şi finanţării acestora. Totodată, pentru a se reduce dezechilibrul dintre cererea de forţă de muncă determinată de accelerarea procesului de industrializare, în anumite intervale de timp, s-a recurs la metoda calificării la locul de muncă a viitorilor lucrători manuali. Astfel, nivelul de calificare al unei părţi importante a salariaţilor din întreprinderile industriale a fost inferior celui cerut de procesele tehnologice, ceea ce a frânat creşterea productivităţii muncii şi a determinat un nivel redus al calităţii produselor fabricate. Implicaţiile negative ale menţinerii la cote scăzute a calităţii produselor au afectat nu numai eficienţa investiţiilor masive efectuate pentru a susţine procesul de industrializare, ci şi competitivitatea produselor exportate. În fapt, multe dintre produsele industriale exportate au putut avea acces pe pieţele internaţionale datorită preţurilor scăzute, determinate de salariile scăzute ale lucrătorilor din România, şi manipulării cursului de schimb, dar, într-o anumită măsură, şi datorită calităţii produselor sau prestaţiilor de servicii oferite.

5.5. POLITICA DE ACUMULARE ŞI DE INVESTIŢII ÎN SPRIJINUL RITMURILOR ÎNALTE DE CREŞTERE

Realizarea obiectivelor ambiţioase de dezvoltare a industriei şi, în primul rând, a industriei grele şi a celorlalte ramuri ajutătoare, în condiţiile lipsei oricărui sprijin financiar extern, a însemnat o mobilizare în mod discreţionar şi fără precedent a eforturilor interne de acumulare şi de investiţii, în detrimentul fondului de consum, care privea nivelul de trai al populaţiei. Dacă în marea majoritate a ţărilor din Vest ratele medii ale acumulării nete din anii 1960–1968 se înscriau în intervalul de 8–15% (cu două excepţii: Australia 20% şi Japonia 22%) (Iancu, 1974), în România anilor 1950–1989, ratele medii de acumulare netă impuse prin cele opt cincinale se înscriau în intervalul de 24–36%, restul de 64–76% reprezentând ratele medii ale fondului de consum realizate conform planurilor (tabelul 5.3). Excepţie a făcut-o cel de-al doilea plan cincinal, 1956–1960, care a înregistrat o scădere importantă a ratei medii anuale de acumulare la 17,1% şi o creştere corespunzătoare a ratei medii anuale a fondului de consum la 82,9%. Explicaţia acestei decizii de politică economică trebuie pusă în legătură cu faptul că, pe de o parte, lipsurile materiale de trai ajunseseră la un nivel greu de suportat de către populaţie, iar pe de altă parte, teama că revoltele izbucnite şi înăbuşite din Germania de Est, Polonia şi Ungaria se

vor extinde şi în România, cu toate represaliile şi numeroasele arestări şi condamnări la închisoare efectuate mai ales în rândurile studenţilor care contestau regimul comunist. Aplicarea deciziei menţionate a însemnat o stimulare puternică a producţiei de bunuri de consum de toate categoriile: alimente, îmbrăcăminte, mijloace de încălzire, aparate de uz casnic, mijloace de informare şi culturale, locuinţe, precum şi stimularea micii producţii de mărfuri private, inclusiv a micului comerţ privat. Toate întreprinderile, inclusiv cele ale industriei grele, aveau sarcina de plan să înfiinţeze secţii care să producă bunuri de consum. Situaţia nivelului de trai, ca urmare a acestor măsuri, s-a îmbunătăţit în mod vizibil.

Această politică a fost însă relativ de scurtă durată. Rata scăzută a acumulării nu putea asigura reducerea mai rapidă a decalajelor faţă de ţările dezvoltate. Din aceste motive, rata a fost majorată la 25,5% în cincinalul 1961–1965 şi la 29,5% în cincinalul 1966–1970. Concomitent, au fost adoptate şi alte măsuri de dezvoltare şi modernizare a sistemului de educaţie, cercetare şi formare profesională, precum şi de aplicare a unor reforme în domeniul conducerii economiei, dar care au fost păstrate strict în limitele proprietăţii socialiste şi ale controlului de partid, astfel încât respectivele măsuri de reformă au acţionat în logica unui „socialism raţionalizat" (Ionete, 1993).

Începând cu planul cincinal 1966–1970 şi ulterior, în următoarele trei cincinale, toate elaborate după concepţia noului secretar general al PCR, Nicolae Ceauşescu, a fost impusă majorarea la peste 29% a ratei acumulării (tabelul 5.3), care a impulsionat dezvoltarea extensivă a ramurilor industriei grele – metalurgie feroasă şi neferoasă, chimie de bază şi petrochimie, materiale de construcţii, utilaj greu şi instalaţii industriale complexe, inclusiv maşini-unelte pentru producţia de utilaj greu şi instalaţii complexe, forţarea extracţiei de minereuri cu conţinut foarte scăzut de elemente utile şi a extracţiei de petrol, extracţia ligniţilor cu conţinut caloric scăzut –, precum şi reluarea şi realizarea unor mari proiecte costisitoare – canalul Dunăre-Marea Neagră, canalul Bucureşti-Dunăre, începerea construcţiei canalului de irigaţii care să lege Siretul de râul Prahova ş.a.

În legătură cu această orientare, trebuie amintită atenţionarea făcută de Alexandru Bârlădeanu, unul dintre economiştii cu funcţii înalte în PCR şi în guvern, dar şi de Ion Gheorghe Maurer, preşedintele Consiliului de Miniştri, că asemenea politică economică este profund greşită în noile condiţii de dezvoltare a ţării, precum şi în condiţiile economice internaţionale din acei ani. Accentul trebuie pus – susţineau aceştia – pe calitate, cu luarea în considerare şi promovarea în primul rând a noilor tehnologii, dar şi a unei structuri de ramură suple şi adecvate potenţialului României. Emilian Dobrescu, în calitatea sa de preşedinte al CSP, la Plenara comună a Comitetului Central al PCR şi a Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice şi Sociale din 25–26 noiembrie 1981, a arătat că politica economică este tributară în mod excesiv opticilor cantitative asupra proceselor economice, ceea ce împiedică punerea în centrul preocupărilor a rezolvării problemelor calitative deosebit de

complexe apărute în această etapă şi determină înmulţirea fenomenelor de „manipulare” abuzivă a unor indicatori valorici[7].

Tabelul 5.3.

Nivelul mediu al ratelor fondului de acumulare şi fondului de consum pe cincinalele perioadei 1951–1989 (%)

Perioada	Rata de acumulare	Rata de consum
1951–1955	24,3	75,7
1956–1960	17,1	82,9
1961–1965	25,5	74,5
1966–1970	29,5	70,5
1971–1975	33,7	66,3
1976–1980	36,0	64,0
1981–1985	30,7	69,3
1986–1989	25,7	74,3

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României, 1990*.

Fără să ţină seama de asemenea observaţii, Ceauşescu a decis reluarea pe un plan şi mai ambiţios a dezvoltării extensive a economiei României, ceea ce a antrenat, pe de o parte, *creşterea efortului investiţional*, prin alocarea în acest scop a unor cote crescânde din venitul naţional, cu restrângerea corespunzătoare a părţii destinate consumului, dar şi cu *scăderea eficienţei acumulării*, iar pe de altă parte, antrenarea unor cheltuieli materiale şi energetice considerabil majorate, cerute de astfel de structuri de ramură, în condiţiile în care au crescut enorm pe piaţa mondială preţurile petrolului şi materiilor prime minerale.

În ce priveşte efortul investiţional net rezultat din noile alocări din venitul naţional, acesta a cunoscut o creştere a ponderii în totalul investiţiilor de la 55,5% în 1960 la 73,7% 1980, în timp ce ponderea amortizării a cunoscut o scădere de la 44,5% la 26,3% (tabelul 5.4).

Oscilaţiile ratei acumulării, precum şi diferitele cicluri ale reînnoirii capitalului fix şi a politicii referitoare la dimensionarea ratelor de amortizare pe ramuri şi sectoare de activitate, precum şi scăderea dramatică a ritmurilor de creştere a venitului naţional din anii 1980 au determinat o importantă diminuare a ponderii investiţiilor nete în cadrul investiţiilor totale.

[7] Emilian Dobrescu avea în vedere, printre altele, includerea abuzivă în cota fondului de consum a valorilor reprezentând soldul pozitiv al balanţei comerciale şi constituirea rezervelor în balanţele materiale, care, împreună, se ridicau la 9% din venitul naţional planificat pe anul 1983. Acest fapt umfla artificial cota fondului de consum de la cea reală de 61,5% la cea falsă de 70,5% şi cobora artificial rata de acumulare de la cea reală de 38,5% la cea falsă de 29,5%.

Pentru a argumenta necesitatea adoptării de către România a unor rate înalte de acumulare, adeseori se făceau referiri la ratele practicate de alte ţări, fără însă a se face precizarea că în cazul României se dădeau date cu rate nete de acumulare, iar în cazul altor ţări de comparaţie se foloseau date cu rate brute de acumulare, deci necomparabile (Iancu, 1974, p. 26).

Tabelu1 5.4.

Investiţii în economia naţională în perioada 1950–1989 (%)

Perioada	Investiţii în economia naţională	Amortizarea fondurilor fixe	Investiţii nete
1950	100,0	58,2	41,8
1960	100,0	44,5	55,5
1970	100,0	39,2	60,8
1980	100,0	26,3	73,7
1985	100,0	34,1	65,9
1986	100,0	32,8	67,2
1987	100,0	37,2	62,8
1988	100,0	41,3	58,7
1989	100,0	43,8	56,2

Sursa: *Anuarul statistic al României* 1990.

Menţinerea în funcţiune a unor capacităţi de producţie date în folosinţă în cincinalele anterioare a determinat o creştere a ponderii amortismentelor în investiţiile totale de la 26,3% în 1980 la 43,8% în 1989, concomitent cu creşterea importantă a ratei nete de acumulare, cu afectarea corespunzătoare a fondului de consum.

Exagerarea creşterii ratei acumulării în intervalul 1971–1985 şi, implicit, angajarea în executarea unor proiecte de investiţii de mare anvergură, dar fără posibilitatea de a recupera în timp rezonabil fondurile investite din venitul net adus de aceste obiective, precum şi continuarea politicii de dezvoltare economică extensivă, cu accentul pe industria grea, au condus la reducerea considerabilă a eficienţei acumulării capitalului[8], sub nivelul mediu înregistrat în perioada 1951–1975, începând din cincinalul 1976–1980 (tabelul 5.5).

Tabelul 5.5.

Ratele medii ale acumulării şi eficienţa acumulării (%)

Perioada	Rata acumulării	Eficienţa acumulării
1951–1955	24,3	26,0
1956–1960	17,1	62,2
1961–1965	25,5	35,3
1966–1970	29,5	28,5
1971–1975	33,7	32,1
1976–1980	36,0	14,4
1981–1985	30,7	12,0
1986–1989	25,7	17,4

Sursa: F.M. Pavelescu, 2008.

Scăderea dramatică a eficienţei acumulării de la 32,1% în intervalul 1971–1975 la 17,4% în intervalul 1986–1989 a constituit un semnal puternic privind epuizarea potenţialului de creştere şi intrarea într-o adâncă criză de sistem.

[8] Eficienţa acumulării capitalului a fost definită ca raport dintre ritmul mediu de creştere al venitului naţional din perioada (t+1, t+5) şi media ratei acumulării din perioada (t, t+4).

5.6. SCHIMBĂRI ÎN STRUCTURA DE RAMURĂ ŞI PROBLEMA RESURSELOR

Pe lângă forţa de muncă şi investiţii, un alt factor important pe care s-a bazat creşterea economică a României în cele patru decenii l-au constituit resursele de materii prime şi energie disponibile. Ritmurile înalte de creştere, diversificarea ramurilor, precum şi politica de dezvoltare prioritară a ramurilor industriei grele (metalurgie, chimie de bază, petrochimie, materiale de construcţii, utilaj greu şi construcţii metalice) puternic material-intensive şi energofage au impus creşterea rapidă a consumului de materii prime şi de energie.

Pe plan macroeconomic, aceasta a avut ca efect creşterea ponderii cheltuielilor materiale în produsul social pe economia naţională şi pe ramuri, concomitent cu scăderea ponderii venitului naţional pe total şi pe ramuri.

În tabelul 5.6 este prezentată evoluţia ponderii cheltuielilor materiale în produsul social în perioada 1950–1989, pe total economie şi pe ramuri ale economiei.

Tabelul 5.6.

Ponderea cheltuielilor materiale în produsul social

	1950	**1960**	**1970**	**1980**	**1989**
Total economie	48,8	51,5	59,5	59,2	67,2
Industrie	51,6	59,2	62,0	61,5	71,5
Construcţii	58,1	54,9	61,7	64,6	73,4
Agricultură	44,6	34,8	50,7	56,7	55,9
Transporturi	47,5	48,1	50,2	46,5	51,8
Comerţ	24,0	31,4	50,7	30,7	30,9

Sursa: *Anuarul statistic al României, 1990.*

În perioada 1950–1989, partea de cheltuieli materiale în produsul social pe economie s-a majorat cu 18,4 puncte procentuale.

Creşterea şi diversificarea industriei şi, în primul rând, a celei grele (grupa A) au determinat o majorare a material-intensităţii industriei în ansamblu cu 19,9 puncte procentuale, iar pe unele ramuri industriale s-a ajuns la niveluri record. Potrivit datelor din *Anuarul statistic* şi din balanţa legăturilor dintre ramuri (input-output) pe anul 1989, cheltuielile materiale ale ramurilor (consumurile intermediare) reprezentau 67,2% pe ansamblul economiei, cu importante diferenţe între ramuri: chimia şi prelucrarea petrolului 87,8%, metalurgia feroasă 84,9%, construcţii de maşini şi prelucrarea metalelor 67,9%, industria materialelor de construcţii, a sticlei şi porţelanului pentru construcţii 75,4%, faţă de prelucrarea lemnului 56,3%, textile 57,1%, industria alimentară 66,3%, transporturi şi telecomunicaţii 51,8%, confecţii 29,6%, producţia vegetală 53,7% şi producţia animală 54,0%.

Industriile metalurgiei, chimiei de bază şi materialelor de construcţii dezvoltate cu precădere au devenit ramurile cu cele mai mari consumuri de materii prime brute. Prin operarea prelucrărilor intermediare, ele ofereau celorlalte ramuri

prelucrătoare din sistem semifabricatele necesare în cantităţi crescânde pentru obţinerea produselor finale.

Industriei chimice şi prelucrării ţiţeiului, care contribuia cu numai 3,8% la venitul naţional şi cu 13,5% la produsul social, îi reveneau ponderi de 22% din totalul consumului intermediar de energie electrică, 92% din consumul intermediar de ţiţei şi gaze asociate şi 22% din consumul intermediar de gaze naturale. Ramură complexă supradimensionată, ea a ajuns în anii 1980 să prelucreze peste 30 mil. tone de ţiţei, din care 1/3 din producţia internă şi 2/3 din import. Industria metalurgică, şi ea puternic supradimensionată faţă de condiţiile şi de potenţialul naţional, se baza într-o măsură şi mai mare decât industria chimică pe resurse primare din import în cantităţi uriaşe: de 14–16 mil. tone/an de minereu de fier în anii 1986–1989 (faţă de 917 mii tone importate în 1960 şi faţă de producţia internă de numai 2,5 mil. tone), precum şi de cocs metalurgic de aproape 2 mil. tone şi de huilă pentru cocsificare de 4,9 mil. tone în anul 1989 (faţă de numai 416 mii tone în 1960).

Transportul, manipularea şi folosirea unor asemenea cantităţi uriaşe de resurse au antrenat însemnate cheltuieli, precum şi dezvoltarea mijloacelor de transport pe măsură şi, totodată, au creat mari prejudicii calităţii mediului, aspect de cele mai multe ori neglijat sau chiar ascuns de autorităţi.

În general, aplicarea politicilor de dezvoltare în ritmuri forţate, cu asigurarea unor cicluri complete de fabricaţie, de la materia primă până la produsul finit, însă fără existenţa în ţară a resursei primare de bază, s-a dovedit a fi mult prea riscantă pentru România. În cadrul discuţiilor şi studiilor de fezabilitate pentru susţinerea unor mari obiective industriale metalurgice, petrochimice, de utilaj greu, bazate exclusiv pe materii prime şi resurse energetice de import, se invocau ca argumente practica unor ţări ca Japonia, Marea Britanie, Germania etc. Se omitea din discuţie însă faptul că ţările respective dispuneau de o piaţă internă mare şi dezvoltată, aveau posibilităţi extinse de generare şi asimilare de noi tehnologii, dispuneau de o forţă financiară manifestă şi recunoscută pe pieţele internaţionale şi, mai presus de toate, dispuneau şi foloseau mecanisme economice adecvate activităţilor industriale moderne şi competitive, în care este recunoscută şi practicată competiţia între agenţii economici liberi, precum şi ajustările de rigoare. În mod evident, România era departe de a răspunde unor asemenea exigenţe (criterii) pentru a evita riscurile provocate, pe de o parte, de deciziile voluntariste proprii sistemului planificării centralizate de tip birocratic şi, pe de altă parte, de oscilaţiile preţurilor pe pieţele internaţionale[9].

[9] În legătură cu impactul variaţiei preţurilor la resursele energetice asupra economiei României, trebuie amintite cele două şocuri petroliere. Primul şoc a fost cel din 1973, provocat de instituirea embargoului OPEC în timpul războiului arabo-izraelian. Atunci, preţul petrolului a crescut de 4 ori (de la 3 la 12 dolari/baril). Al doilea şoc puternic a fost cel din anii 1978–1980, provocat de creşterea preţului ţiţeiului de 2,5 ori (de la 14 dolari/baril în 1978 la 35 dolari/baril în 1981) din cauza revoluţiei islamice din Iran şi a războiului irako-iranian (dacă s-ar lua în considerare inflaţia, preţul de 35 dolari/baril din 1981 ar fi însemnat 193,2 dolari/baril la noua valoare a dolarului devalorizat din 2015).

În asemenea circumstanţe, cele mai afectate ramuri şi categorii de produse au fost cele energofage: chimia, care în 1980 avea o pondere în consumul total de energie primară de 20,8%, metalurgia, cu o pondere de 13,5%, materiale de construcţii şi produse din lemn, cu o pondere de

5.7. RELAŢIILE ECONOMICE INTERNAŢIONALE

Dinamica economiei româneşti a fost influenţată într-o măsură importantă de relaţiile economice internaţionale, precum şi de schimbările care s-au produs în ordinea economică şi politică mondială. Astfel, în perioada 1950–1980, conform datelor statistice, balanţa comercială externă a României a fost cel mai adesea deficitară, dar semnificaţia deficitului respectiv a fost diferită, în funcţie de caracteristicile politicii promovate în diferitele etape de evoluţie a economiei.

Astfel, în cursul perioadei de trecere (efectivă) la economia de comandă (1948–1962), comerţul exterior s-a desfăşurat preponderent cu ţările membre ale CAER, iar deficitele balanţei comerciale externe nu au afectat semnificativ corelaţia dintre acumulare şi consum. De asemenea, începând cu anul 1953 şi până în anul 1970, România nu a înregistrat un nivel semnificativ al datoriei externe (Axenciuc şi Georgescu, 2017).

În perioada 1963–1970, pe fondul promovării unei politici externe care avea ca obiectiv principal ieşirea din logica războiului rece şi implementarea unei destinderi între marile blocuri militare şi economice, a avut loc o intensificare a comerţului exterior şi a relaţiilor economice internaţionale ale României. Astfel, au crescut semnificativ importurile de tehnologii avansate şi de bunuri de consum de calitate din ţările dezvoltate şi au fost demarate o serie de acţiuni de cooperare economică şi transfer tehnologic, un exemplu în acest sens fiind reprezentat de producerea de automobile Dacia, pe baza licenţei acordate de grupul francez Renault.

În anii 1971 şi 1972, România a fost admisă ca membru al Fondului Monetar Internaţional şi al Băncii Mondiale, fapt care a permis accesul la credite de la acestea

---

5,7%, precum şi produsele altor ramuri care încorporau metale, produse chimice, materiale de construcţii (ciment, ceramică, sticlă etc.). Aceste ramuri energofage formau cea mai mare parte a exportului de produse al României.

Întrucât modul de stabilire a preţurilor interne pe produse nu asigura un calcul economic corect şi deforma rezultatele calculelor de eficienţă a operaţiilor comerciale externe, la Institutul de Economie Industrială s-a recurs la folosirea unor noi instrumente de calcul al eficienţei: consumul cumulat de energie primară exprimat în tone de combustibil convenţional (t_{cc}) pe produs şi consumul cumulat de muncă exprimat în număr de ore-om pe produs, la ambele folosind algoritmul de calcul al analizei input-output. În cele ce urmează, prezentăm rezultatele acestor calcule la câteva produse:

- la o tonă de profile grele reveneau: 1,9 t_{cc} şi 36 ore-om;
- la un tractor U650M reveneau: 17,5 t_{cc} şi 1.338 ore-om;
- la un vagon autodescărcător, cu patru osii, pentru transport minereu reveneau: 135 t_{cc} şi 7.144 ore-om;
- la un cazan de abur energetic de 1.035 t abur/h cu lignit reveneau: 53.636 t_{cc} şi 3.822.979 ore-om;
- la un strung carusel SC4000 reveneau: 586 t_{cc} şi 52.032 ore-om;
- la o moară de ciment MC1-100 de 3.000 t/24 h reveneau: 4.415 t_{cc} şi 294.629 ore-om (Iancu *et al.*, 1980, p. 123).

Pe baza unor asemenea instrumente de calcul, s-a constatat că la o seamă de produse energofage (petrochimice şi metalurgice) exportate nu se puteau recupera prin preţul extern nici cheltuielile implicate de consumul cumulat de energie şi de alte resurse primare pentru producerea acestora (Iancu *et al*. 1980, p. 136–146).

şi la băncile private cu dobândă scăzută, precum şi accesul la expertiza de evaluare a proiectelor de investiţii. De asemenea, a fost reglementată problema investiţiilor străine pe teritoriul României şi a investiţiilor româneşti pe teritoriul altor ţări, înfiinţându-se societăţi mixte cu capital românesc şi străin, prin adoptarea *Legii nr. 1/1971 cu privire la activitatea de comerţ exterior, de cooperare economică şi tehnico-ştiinţifică* şi a *Decretului Consiliului de Stat nr. 425/1972 privind impozitul pe beneficiile societăţilor mixte constituite în România*. Potrivit reglementărilor, la societăţile mixte de pe teritoriul României, partea capitalului străin trebuia să fie sub 50% din capitalul total al firmei. Cele mai utilizate forme de organizare a societăţilor mixte din România au fost: a) societăţi pe acţiuni şi b) societăţi cu răspundere limitată. Societăţi mixte au luat fiinţă în industria electronică, industria chimică, industria construcţiilor de maşini, precum şi în domeniul comercial, turistic şi bancar (Iancu, 1983)[10]. În anii 1980, pe teritoriul României au operat opt societăţi mixte. Acestea au mai relaxat balanţa tensionată a investiţiilor. Reglementările erau însă prea restrictive în raport cu legislaţia altor ţări pentru a atrage mai mulţi investitori străini cu alocări mai mari de investiţii.

Continuarea *politicii de dezvoltare extensivă* prin investiţii masive în construcţia şi punerea în funcţiune a unor mari combinate din industriile siderurgică, petrochimică, utilaj greu, ţesătorii de bumbac etc. – toate mari consumatoare de materii prime şi resurse energetice (petrol, gaze, energie electrică) – s-a bazat în mare parte pe importuri plătite în valută convertibilă (dolari). Petrolul, gazele şi huila extrase în România nu acopereau necesarul de consum al rafinăriilor şi combinatelor siderurgice şi de îngrăşăminte chimice decât într-o mică măsură (circa 1/3 la ţiţei şi 10–15% la minereu de fier).

Pentru a avea surse sigure şi permanente de aprovizionare cu materii prime şi resurse energetice, dar şi debuşee pentru exportul de maşini şi echipamente, instalaţii pentru producţia de ciment, rafinării, irigaţii, utilaje miniere, vagoane etc., România, începând din anii 1970, s-a angajat la realizarea unor investiţii în industriile extractive şi în alte industrii şi activităţi în Libia, Iran, Irak, SUA, Ucraina, Nigeria, Congo, Maroc, Liberia, Zambia, Gabon, Republica Central-Africană, Zair ş.a. În anii 1980 au operat în străinătate 69 de firme mixte cu capital românesc, multe dintre acestea însă, dovedindu-se neviabile, şi-au încetat activitatea.

[10] Astfel, în anul 1973, în România au fost înfiinţate următoarele societăţi mixte: ROM CONTROL DATA, ca societate cu răspundere limitată, cu participarea Centralei Industriale de Electronică şi Automatizare (55%) şi a firmei americane Control Data Corp. (45%), având ca obiect construirea şi echiparea unei fabrici pentru producerea de echipament periferic pentru prelucrarea datelor şi fabricarea şi comercializarea de echipament periferic; REŞIŢA RENK, societate pe acţiuni, cu participarea Întreprinderii de Construcţii de Maşini Reşiţa (40%), a UZINEXPORT (11%) şi a firmei vest-germane Zahnraederfabrik Renk AG (49%), având ca obiect producerea şi comercializarea de roţi dinţate, reductoare, cuplaje şi alte mecanisme; RIFIL, ca societate cu răspundere limitată, cu participarea Centralei de Fire Chimice Săvineşti (52%) şi a firmei italiene Romalpha (48%), având ca obiect producerea şi comercializarea firelor textile vopsite şi nevopsite. În anul 1975, a fost înfiinţată societatea mixtă Electronica Aplicată Română – ELAROM, societate cu răspundere limitată, cu participarea Centralei Industriale de Electronică Industrială şi Tehnică de Calcul (51%) şi a firmei franceze Électronique Appliquée (48%), având ca obiect construirea şi echiparea unei fabrici, precum şi fabricarea şi comercializarea de ansamble şi aparatură electronică preferenţială de uz medical.

Sporirea importurilor de materii prime şi resurse energetice care s-a adăugat la importurile de utilaje şi instalaţii pentru ridicarea noilor obiective industriale a contribuit la accentuarea deficitelor comerciale externe. Din cei 31 de ani ai perioadei 1950–1980, 27 de ani au fost marcaţi de deficite comerciale externe. Recordurile acestor deficite au fost atinse în ultimii ani ai perioadei menţionate, reprezentând 11–15% în raport cu valoarea exportului.

Cel de al doilea şoc petrolier din 1979 a făcut să se depăşească limita suportabilităţii la produsele de export, în general puternic energointensive şi care se bazau pe importuri de resurse energetice (petrol, gaze, huilă, cocs etc.). Pierderile suferite prin exportul acestora au fost însoţite de căderea preţurilor şi la alte produse exportate. Dobânzile şi ratele împrumuturilor contractate pentru acoperirea deficitelor şi realizarea marilor obiective, multe dintre ele nerentabile, nu au mai putut fi onorate, România acumulând în anul 1980 o datorie externă de 9,5 mld. dolari SUA, echivalent cu 9,1% din produsul intern brut (Axenciuc şi Georgescu, 2017). Pentru a se evita intrarea efectivă a României în incapacitate de plată, a fost necesară reeşalonarea datoriei externe pentru anii următori. Nivelul datoriei externe a crescut de la 30,2 mil. dolari SUA în 1972 la 11,5 mld. dolari în 1981, iar dobânzile la creditele acordate de băncile comerciale au crescut cu peste 20 puncte procentuale în anii 1981–1982 faţă de anii 1975–1980.

Volumul datoriei externe exprimate în dolari SUA a avut următoarea evoluţie:

	1972	**1976**	**1977**	**1978**	**1979**	**1980**	**1981**
Mld. dolari SUA	0,030	2,812	3,582	5,074	7,173	9,557	11,500

Este evidentă criza în care a intrat România alături şi de alte ţări. Însă măsurile de austeritate luate de Nicolae Ceauşescu pentru a plăti datoriile externe înainte de termen şi refuzul său de a opera reformele interne recomandate de FMI şi Banca Mondială au adâncit şi mai mult această criză. Plata înainte de termen a datoriilor externe a însemnat, practic, măsuri de forţare şi mai puternică a exporturilor la toate categoriile de produse, în primul rând la cele agricole şi alimentare, reducerea drastică, până la interzicere, a importurilor la majoritatea categoriilor de produse, inclusiv a importului de tehnologie şi de utilaje şi piese de schimb, cu indicaţia de a fi produse în ţară.

Dacă în anii anteriori soldul balanţei comerciale externe era negativ, începând din 1982 până în 1989, soldul a devenit pozitiv, acesta servind la achitarea datoriilor externe:

	1980	**1981**	**1982**	**1983**	**1984**	**1985**	**1986**	**1987**	**1988**	**1989**
Export net: (% din PIB)	–5,6	–3,6	0,5	4,2	3,6	4,1	4,2	6,2	9,4	2,7

Între anii 1982 şi 1989, exportul net a reprezentat o pondere situată între 0,5% şi 9,4% din produsul intern brut. Majorarea bruscă a respectivei ponderi în intervalul 1986–1988 a fost o expresie a forţării exporturilor în vederea plăţii cât mai rapide a datoriei externe.

Sistarea importurilor de tehnologii şi forţarea exporturilor nu a însemnat un fapt pozitiv, ci unul cu totul negativ, prin care a fost anulată o mare parte a eforturilor făcute pe linia industrializării şi modernizării economiei, afectând grav retehnologizarea economiei cu echipamente performante timp de aproape zece ani. Aceasta a însemnat uzură morală avansată şi pierderi de competitivitate economică şi tehnologică irecuperabile pentru România, cu consecinţe negative pentru o lungă perioadă de timp.

5.8. EPUIZAREA CAPACITĂŢII DE DEZVOLTARE A SISTEMULUI ECONOMIC DE COMANDĂ

Odată creată şi generalizată prin metode profund antidemocratice, economia de comandă a început să funcţioneze în România prin elaborarea şi înfăptuirea planurilor anuale şi cincinale care aveau ca scop punerea în practică a programului economic al PCR – industrializarea socialistă a ţării prin dezvoltarea cu precădere a industriei grele şi realizarea unor ritmuri înalte de dezvoltare economică.

Principala caracteristică larg recunoscută a acestui sistem a fost puterea sa de mobilizare şi gestionare administrativă a resurselor şi dirijarea lor pentru realizarea obiectivelor planificate. În scurt timp s-a dovedit însă că această putere de mobilizare are serioase limite şi neajunsuri. În primul rând, este vorba de metodele brutale, dictatoriale folosite pentru atingerea obiectivelor planificate. În al doilea rând, această putere se epuizează treptat. Ea durează atât timp cât dezvoltarea are caracter extensiv-cantitativ.

În fazele în care cererile populaţiei şi, mai ales, cele ale pieţelor externe de resurse materiale şi financiare formulează schimbări sau apar noi tendinţe de dezvoltare, metodele administrative ale economiei de comandă devin incapabile să se adapteze prin reforme adecvate şi să răspundă la senzorii sau tendinţele pieţelor libere (externe). După cum s-a dovedit, dogmele marxist-leniniste privind dezvoltarea cu precădere a industriei grele, nerecunoaşterea existenţei şomajului şi a inflaţiei în economia socialistă etc. erau mai puternice decât realităţile, ceea ce făceau imposibile schimbările prin restructurări sau schimbări în orientarea unor structuri la nivelul ramurilor ori în adoptarea unor instrumente ale economiei de piaţă.

Am arătat la începutul acestui capitol realizarea unei creşteri economice importante pe întreaga perioadă 1951–1980, pe ansamblul economiei, pe ramuri economice şi pe unele ramuri industriale recunoscute ca ramuri material-intensive, energointensive şi care necesită mobilizări mari de investiţii de capital. Continuarea acestei politici de dezvoltare extensivă o perioadă mai îndelungată a devenit nesustenabilă din perspectiva atât a posibilităţilor de aprovizionare şi a costurilor, cât şi a posibilităţilor de inovare şi de desfacere a produselor. Sustenabilitatea tot mai redusă, până la blocare, a sistemului de dezvoltare a economiei României din perioada analizată devine şi mai evidentă atunci când prezentăm evoluţia ritmurilor anuale de creştere a venitului naţional şi a produsului social, precum şi ritmurile

medii anuale pe diferite perioade (1951–1970; 1971–1989; 1981–1989) şi pe diferiţi indicatori macroeconomici şi pe ramură (figura 5.3).

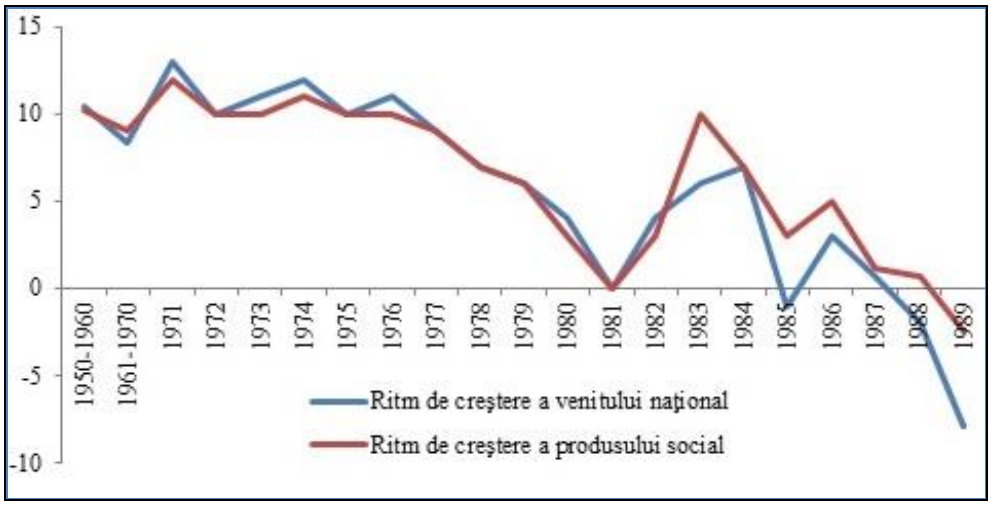

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*, 1990.

Figura 5.3. Ritmurile anuale de creştere a venitului naţional şi a produsului social în perioada 1950–1989.

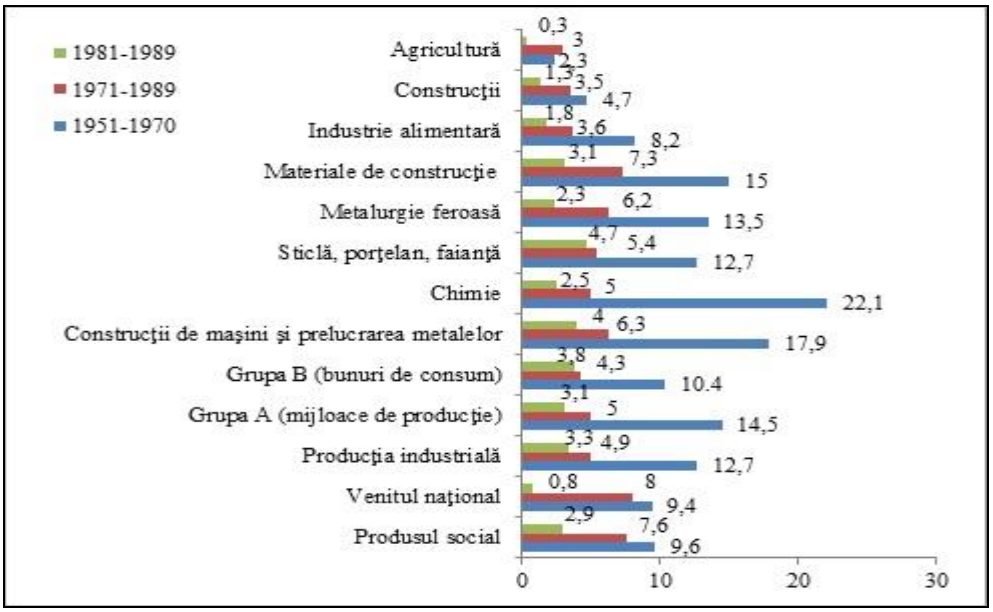

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic*, 1990.

Figura 5.4. Ritmurile medii anuale de creştere a venitului naţional, a produsului social şi a producţiei unor ramuri (%).

Ritmul de creştere economică a fost unul deosebit de ridicat în perioada 1951–1980, pentru ca apoi să se producă o blocare a potenţialului de creştere economică în cursul anilor 1980, cu scăderi dramatice ale acestor ritmuri (figura 5.4). Cauzele acestei evoluţii sunt legate atât de caracteristicile economiei de comandă, de posibilităţile de mobilizare a factorilor de producţie, de caracteristicile politicii macroeconomice promovate în diferitele etape ale evoluţiei respectivului sistem economic, cât şi de modificările produse în relaţiile economice şi politice internaţionale.

Se observă o reducere continuă a ritmului de creştere a economiei şi a ramurilor. Aceasta este urmarea faptului că, şi în cazul României, mecanismele economiei de comandă au putut asigura o creştere economică numai în faza pur extensivă (de construire a structurilor industriale de bază), dar nu şi în contextul unei treceri la creşterea intensivă, care ar fi presupus o reînnoire a structurii industriale, pe baza noului val al schimbărilor tehnologice care începuseră să se manifeste în cursul anilor 1980 în ţările cu economie de piaţă consolidată. Privilegierea dezvoltării prioritare a industriilor din grupa A (producătoare de mijloace de producţie) a fost caracteristică pentru intervalul 1950–1980. În cursul anilor 1980, în contextul crizei manifeste a economiei de comandă, dublată de criza petrolului, producţia respectivelor industrii din grupa A a avut un ritm de creştere de 3,1%, mai redus decât cel înregistrat pe ansamblul industriei, dar şi faţă de dinamica din anii 1970.

Penuria de resurse s-a accentuat treptat, astfel încât necesarul crescând de investiţii, de forţă de muncă şi de materii prime şi energie a devenit tot mai costisitor şi mai greu de procurat, mai ales începând de la declanşarea celei de-a doua crize a petrolului. Acesta a fost principalul semnal că mecanismele economiei de comandă şi-au epuizat capacitatea de dezvoltare extensivă a economiei României şi că aceste mecanisme sunt incapabile să treacă, în proporţii sporite, la o nouă paradigmă de dezvoltare, la cea intensivă, pe alte baze tehnologice şi pe alte principii, care necesitau înlăturarea dogmelor ideologice, libera circulaţie a ideilor, descentralizarea deciziilor, libera competiţie pe piaţa liberă.

5.9. CONCLUZII

Experienţa economiei de comandă din România relevă faptul că respectivul sistem, care a fost în mod programatic opus economiei de piaţă şi spiritului întreprinzător, a indus în economia şi viaţa socială schimbări majore. Astfel, a fost generat un proces de industrializare rapidă, precum şi un transfer al populaţiei rurale către activităţile legate direct sau indirect de industrie.

Pe această cale, a putut fi generată o creştere economică în ritm rapid, în faza de construire a structurilor industriale de bază, în care tehnologiile bazate pe paradigma mecanicii aveau un rol determinant.

Sistemul instituţional al economiei de comandă, precum şi legăturile dintre diferitele ramuri şi sectoare de activitate au devenit tot mai rigide în timp, din cauza

lipsei de legături cu pieţele de bunuri şi servicii, precum şi cu cele ale factorilor de producţie. Din această cauză, economia de comandă nu a fost capabilă să genereze o dezvoltare intensivă, şi nici tranziţia către societatea postindustrială, unde sectorul serviciilor şi tehnologiile informaţiei joacă un rol esenţial.

Criza sistemului economiei socialiste din România care s-a manifestat cu acuitate după cel de al doilea şoc petrolier a fost accentuată, în raport cu cea din alte ţări central şi est-europene, de atitudinea conservatoare a decidenţilor politici din epocă şi de încercarea de a plăti datoria externă înainte de termen, indiferent de consecinţele pe termen mediu şi lung.

BIBLIOGRAFIE

1. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României 1862–2000. Serii statistice seculare şi argumente metodologice*, vol. I–II, Ed. Economică, Bucureşti.
2. Axenciuc Victor, Georgescu George (2017), *România's gross domestic product and national income 1862–2010. Secular statistical series and methodological foundations*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
3. Blaga Ion (1983), *Industrializarea*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
4. Constantinescu Nicolae N. (1973), *Problema contradicţiei în economia socialistă*, Ed. Politică, Bucureşti.
5. Dăianu Daniel (1992), *Funcţionarea economiei şi echilibrul extern*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
6. Dobrescu Emilian (1971), *Corelaţia dintre acumulare şi consum*, Ed. Politică, Bucureşti.
7. Dobrescu Emilian, Postolache Tudorel (1990), *Consemnări economice*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
8. Giurescu Constantin C. (coord.) (1972), *Istoria României în date*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti.
9. Iancu Aurel (1974), *Modele de creştere economică şi de optimizare a corelaţiei dintre acumulare şi consum*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
10. Iancu Aurel (1983), *Schimburile economice internaţionale*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
11. Iancu Aurel, Bogdan Vasilie, Mihăilescu Alexandru, Giuvelea Mihail (1980), *Resursele şi structura industriei*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
12. Ilie Constantin (2015), *România comunistă. Aspecte economice*, MNIR.
13. Ionete Constantin (1993), *Economia României. Criza de sistem a economiei de comandă în etapa ei explozivă*, Ed. Expert, Bucureşti.
14. Kornai János (1990), *The road to a free economy*, W.W. Norton, New York.
15. Montias John Michael (1976), *The Structure of Economic Systems*, Yale University Press, New Haven.
16. Pavelescu Florin-Marius (2007), *Ocuparea şi utilizarea forţei de muncă în România în cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea*, Colecţia *Biblioteca Economică*, Seria *Probleme economice*, nr. 240–241, CIDE, Bucureşti.
17. Pavelescu Florin-Marius (2008), *Acumularea capitalului şi creşterea economică în România în cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea*, Colecţia *Biblioteca Economică*, Seria *Probleme economice* nr. 290–292, CIDE, Bucureşti.
18. Pepper Roy, Tsantis Andreas (1979), *Romania. The industrialization of an agrarian country under socialist economy*, World Bank, Washington.
19. Pilat Vasile (2006), *Funcţionarea economiei naţionale*, Ed. Rosetti Educational, Bucureşti.
20. Zaman Gheorghe (1986), *La corrélation entre le produit social, le revenu national et les dépenses matérielles*, Revue roumaine des sciences sociales, No. 1–2, Bucharest.

6. RELAŢIILE ECONOMICE INTERNAŢIONALE ALE ROMÂNIEI ÎN PERIOADA 1948–1989

ILEANA TACHE

România a desfăşurat o arie extinsă de relaţii economice internaţionale în perioada 1948–1989 atât cu statele comuniste, cât şi cu cele din Vest şi în curs de dezvoltare, fiind prima ţară din blocul comunist care a reuşit să stabilească raporturi comerciale şi diplomatice cu Occidentul. Anii imediat postbelici s-au caracterizat printr-o totală subordonare a României faţă de Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste (URSS), dar, după 1956, aceasta a început să fie treptat eliminată de către liderii comunişti români.

Dacă până în 1980 valoarea importurilor a depăşit-o pe cea a exporturilor, exporturile au fost intensificate în decursul anilor 1980 (tabelul 6.1). Singurul an al decadei 1980 marcat de deficit comercial a fost 1980, când importurile au întrecut exporturile cu aproximativ 8 mld. lei. În 1985, importurile vor creşte cu 140,1%, iar exporturile cu 249,3% faţă de 1980[1].

Tabelul 6.1.

Volumul exportului şi importului României în anii 1950, 1960, 1970, 1980 şi 1985–1989

(mil. lei)

	1950	**1960**	**1970**	**1980**	**1985**	**1986**	**1987**	**1988**	**1989**
Export	1.274,2	4.302,2	11.104,9	50.962,9	178.031,4	163.986,0	167.850,3	182.257,6	167.779,5
Import	1.460,3	3.887,1	11.760,8	59.006,2	147.022,7	135.781,0	132.984,3	122.262,5	134.982,3
Sold +/–	–186,1	+415,1	–655,9	–8.043,3	+31.008,7	+28.208,0	+34.866,0	+59.995,1	+32.797,2

Sursa: Anuarul statistic al României, 1990, p. 610–611, şi *Anuarul statistic al României 1991,* p. 598.

Imediat după cel de al Doilea Război Mondial, prin intrarea României în sfera de influenţă a URSS şi politica de blocadă şi discriminări comerciale dusă de ţările capitaliste faţă de cele socialiste, sfera geografică a relaţiilor comerciale internaţionale a fost restrânsă, dar treptat au început să fie extinse raporturile cu un număr tot mai mare de ţări capitaliste dezvoltate şi în curs de dezvoltare[2]. Tabelul 6.2 arată repartizarea geografică a comerţului exterior al României comuniste începând cu anul 1960.

---

[1] Shen R. (1997), *The Restructuring of Romania's Economy – A Paradigm of Flexibility and Adaptability,* Praeger Publishers.

[2] Paţac F. (2008), *Istoria comerţului şi turismului,* Ed. Eurostampa, Timişoara, p. 87.

Tabelul 6.2.

Repartizarea geografică a comerţului exterior al României în perioada 1960–1988
(% din total export + import)

Anii	Comerţul cu ţările socialiste			Comerţul cu ţările nesocialiste		
	Total	Cu ţări CAER	Cu alte ţări socialiste	Total	Cu ţări capitaliste dezvoltate	Cu ţări în curs de dezvoltare
1960	73,0	66,8	6,2	27,0	22,3	4,7
1965	65,0	60,7	4,3	35,8	29,0	6,0
1970	56,0	49,3	6,7	44,0	35,8	8,2
1975	44,8	38,0	6,8	55,2	36,7	18,5
1980	41,0	34,6	6,4	59,0	33,0	26,0
1985	56,7	51,0	5,7	43,3	23,7	19,6
1986	64.2	58,3	5,9	35,8	20,6	15,2
1987	63,7	55,0	8,7	36,3	23,7	12,6
1988	61,9	54,0	7,9	38,1	24,7	13,4

Sursa: Anuarele statistice ale CAER 1960–1988.

În anul 1971, România a devenit membră a GATT[3], iar în 1972 a fost prima ţară a CAER (*Consiliul de Ajutor Economic Reciproc*) ce s-a alăturat FMI (*Fondul Monetar Internaţional*) şi Băncii Mondiale, ceea ce i-a lărgit considerabil accesul la creditarea în valută. După 1973, România va primi şi tratament preferenţial în comerţul cu ţările dezvoltate.

În perioada comunistă, comerţul exterior fiind monopol de stat, politica comercială se stabilea de către Partidul Comunist Român (PCR) şi guvern, iar implementarea sa se afla în responsabilitatea Ministerului Comerţului Exterior şi al Cooperării Economice Internaţionale. România a utilizat comerţul exterior ca pârghie de dezvoltare a economiei naţionale şi de realizare a obiectivului independenţei economice şi politice. Până la sfârşitul anilor 1970, obţinerea unui surplus al balanţei comerciale nu a reprezentat o prioritate. Scopul era mai degrabă achiziţionarea de tehnologii moderne pentru crearea unei platforme industriale înalt diversificate. Programul de export viza câştigarea valutei necesare pentru cumpărarea din afara ţării a tehnologiilor şi materialelor destinate industrializării. În anii 1980 însă, comerţul exterior a început să capete o orientare „mercantilistă”, urmărind reducerea importurilor şi surplusuri semnificative în valută forte, pentru plata cât mai rapidă a datoriei externe acumulate în deceniile anterioare. Întreprinderilor cu activitate de export li se acorda întotdeauna un tratament preferenţial în alocarea resurselor naţionale.

Soldul balanţei comerciale a României a fost predominant negativ în perioada 1950–1980, înregistrând valori pozitive în doar câţiva ani: 1956, 1959–1960, 1965, 1976[4]. În întreaga perioadă cuprinsă între 1980 şi 1989, balanţa comercială a înregistrat surplusuri, însă nu ca urmare a schimbării structurii economice, ci din cauza limitării drastice şi iraţionale a importurilor, pe fondul achitării accelerate a

[3] General Agreement on Tariffs and Trade (Acordul General pentru Tarife şi Comerţ).

[4] Abraham F. (2017), *Romania since the Second World War: a Political, Social and Economic History*, Bloomsbury Academic, New York, p. 101.

datoriei externe. Dar, în ciuda parametrilor predominant negativi ai contului curent, comerţul exterior a constituit, în ansamblu, o sursă importantă a dezvoltării economice a României în perioada comunistă.

Comerţul exterior al României în intervalul 1950–1989 a reflectat transformarea economiei din predominant agrară într-una cu un semnificativ sector industrial. Conform tabelului 6.3, structura importurilor şi a exporturilor reflectă această dinamică. Structural, România a fost un importator net de maşini şi echipamente între anii 1950 şi 1980, dar, aşa cum am arătat, din 1980, un accent masiv a fost pus asupra exporturilor în locul importurilor.

Tabelul 6.3.

Structura exporturilor şi importurilor României în perioada 1950–1989
(% din total exporturi, respectiv din total importuri)

Grupuri de produse	**1950**		**1960**		**1970**		**1980**		**1989**	
	Exp.	**Imp.**	**Exp.**	**Imp.**	**Exp.**	**Imp.**	**Exp.**	**Imp.**	**Exp.**	**Imp.**
Maşini, utilaje şi echipament de transport	4,2	38,3	16,7	33,7	22,4	40,3	24,9	24,6	29,3	25,5
Combustibil, materii prime minerale, metale	33,8	23,5	37,0	34,3	22,6	31,1	29,5	50,3	32,1	56
Produse chimice, fertilizatori, cauciuc	1,7	4,5	2,1	7,4	7,2	6,0	9,7	6,4	9,5	5,6
Materiale de construcţii şi accesorii	4,4	1,1	2,5	1,0	2,8	1,5	2,2	1,0	2,0	0,9
Materii prime nealimentare şi produse procesate	28,9	21,4	14,7	13,4	10,2	10,1	4,8	5,7	4,1	5,4
Materii prime pentru producţia alimentară (inclusiv şeptel)	11,6	0,7	9,1	2,5	4,5	2,5	4,2	5,7	0,6	1,7
Produse alimentare	14,1	0,3	12,1	2,5	12,1	3,0	8,5	3,2	4,3	1,5
Bunuri de consum industrial	1,3	10,2	5,8	5,2	18,2	5,5	16,2	3,0	18,1	3,4

Sursa: Adaptare după Constantinescu, 2000[5], p. 288.

Intenţionăm în continuare să facem o prezentare a relaţiilor economice externe ale României în perioada 1948–1989, pe zone geografice: mai întâi cu URSS şi ţările blocului comunist, apoi cu naţiunile dezvoltate din Occident, iar în final cu ţările în curs de dezvoltare, denumite generic „lumea a treia”. Concluziile capitolului se vor axa pe explicarea colapsului economiei socialiste, prin prisma eşuării eforturilor de deschidere internaţională.

6.1. RELAŢIILE CU URSS ŞI BLOCUL COMUNIST

În relaţia României cu URSS, deosebim trei etape distincte: perioada stalinistă, de obedienţă totală faţă de Moscova (1945–1955), cea de subordonare asumată

[5] Constantinescu N.N. (2000), *Istoria economică a României: 1939–1989*, vol. II, Ed. Economică, Bucureşti.

(1956–1962), pentru ca în anii 1960 să înceapă refuzul subordonării, continuat până la prăbuşirea comunismului.

Perioada de ocupaţie sovietică cuprinsă între anii 1944 şi 1958 a lăsat urme adânci în mentalul colectiv. Aceasta a fost marcată de înfiinţarea *sovromurilor*, concepute, conform documentelor oficiale, pentru generarea de venituri în vederea reconstrucţiei de după cel de al Doilea Război Mondial. În realitate, *sovromurile* au funcţionat drept mijloace de asigurare a unor resurse pentru URSS, slăbind şi mai mult economia României, căreia i se impuseseră plăţi de daune de război prin *Tratatele de pace de la Paris din 1947*, daunele pretinse de sovietici ridicându-se la 300 mil. dolari. Contribuţia sovietică la *sovromuri* s-a materializat, în esenţă, în vânzarea de echipament militar părăsit de trupele germane pe câmpul de luptă şi care era supraevaluat, deci plătit de România peste adevărata sa valoare. Bunurile trimise de România către URSS s-au situat în jurul sumei de 2 mld. dolari[6], deci cu mult peste nivelul daunelor de război pretinse.

După dispariţia fizică a lui Stalin, în anul 1953, Gheorghe Gheorghiu-Dej a privit cu circumspecţie campania de destalinizare iniţiată de noul lider sovietic, Nikita Hruşciov. Gheorghiu-Dej a fost şi împotriva ideii lui Hruşciov, conform căreia România trebuia să accepte rolul modest de furnizor de produse agricole şi materii prime şi să renunţe la proiectul industrializării. Aşa-numita „declaraţie de independenţă" a PCR din anul 1964 a marcat apogeul tensiunii dintre cei doi lideri comunişti.

Înfiinţarea CAER în 1949 a reprezentat o reacţie la Planul Marshall[7], destinat doar ţărilor democratice şi cu economie de piaţă din Europa. România a fost unul dintre membrii fondatori ai CAER, alături de Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia şi URSS, aceasta din urmă deţinând rolul de conducător, iar ceilalţi membri, pe acela de ţări-satelit. Ulterior au aderat la CAER Albania, RDG, Mongolia, Cuba şi RPD Vietnam. Mureşan (2007)[8] consideră un eşec integrarea României în CAER şi, în plan mai larg, a tuturor ţărilor comuniste, din cauza aspiraţiilor lor de suveranitate. Rezultatele cooperării în cadrul CAER au fost incomplete, manifestând în principal un aspect comercial, deşi activitatea organizaţiei viza o arie extinsă de domenii: industrie, agricultură, ştiinţă şi tehnologie, transport internaţional, relaţii financiare şi de credit etc. În plus, relaţiile comerciale cu ţările CAER funcţionau adesea pe bază de barter, ceea ce reprezenta un dezavantaj pentru o economie având nevoie de lichidităţi în valută.

---

[6] Conform Roper S.D. (2000), *The Unfinished Revolution*, Harwood Academic Publishers, p. 18.

[7] Planul Marshall, după numele secretarului de stat american George C. Marshall şi intitulat oficial *European Recovery Program* – ERP (*Programul de redresare europeană*), se referă la iniţiativa americană de a sprijini Europa Occidentală cu aproximativ 13 mld. dolari (aproximativ 130 mld. la valoarea actuală a dolarului american), în urma pierderilor cauzate de cel de al Doilea Război Mondial. Planul a funcţionat în perioada 1948–1952. Obiectivele urmărite de americani includeau: reconstruirea regiunilor devastate de război, înlăturarea barierelor comerciale, modernizarea industriei, readucerea prosperităţii de altădată în Europa şi împiedicarea răspândirii comunismului.

[8] Mureşan M. (2007), *Romania's Integration in COMECON. The Analysis of a Failure*, paper presented in European Business History Association (EBHA) Congress, Geneva, Switzerland, disponibil la: www.ebha.org/ebha2007/pdf/Muresan.pdf.

Între anii 1950 şi 1960, ţările CAER au deţinut, în medie, circa trei pătrimi din comerţul exterior românesc[9]. Anul 1965 marchează o reorientare a relaţiilor comerciale ale României. Comerţul exterior cu statele comuniste a scăzut ca pondere în total de la 64,9% în 1965 la doar 42% în 1979 (tabelul 6.4), crescând ponderea altor state (occidentale şi în curs de dezvoltare) de la 35,1% în 1965 la 58% în 1979. A fost dat ca reper anul 1979, deoarece perioada 1980–1989 va fi caracterizată de o rezistenţă generală din ce în ce mai mare a ţărilor comuniste faţă de integrarea în cadrul CAER. Dacă prin colaborarea în cadrul CAER s-a asigurat o dezvoltare economică relativ stabilă în anii 1960–1970, sfârşitul anilor 1970 va declanşa tot mai multe „rateuri" ale modelului diviziunii socialiste a muncii. Planificarea centralizată de tip stalinist a devenit anchilozantă, în contextul schimbării tot mai rapide a tehnologiilor şi al dezvoltării din ce în ce mai puternice a informaticii.

Tabelul 6.4.

Comerţul României cu alte state comuniste, 1965 şi 1979
(mil. lei şi % din total)

Ţara	**1965**		**1979**	
Albania	33,6	0,2	212,5	0,2
Bulgaria	133,7	1,0	1.723,8	1,8
Cehoslovacia	989,0	7,6	4.072,6	4,4
China	291,0	2,2	4.720,9	5,1
Coreea de Nord	51,4	0,4	324,8	0,3
Cuba	14,6	0,1	178,1	0,2
Republica Democrată Germană	805,4	6,2	5.657,0	6,0
Iugoslavia	173,1	1,3	1.527,8	1,6
Mongolia	9,7	0,1	56,5	0,1
Polonia	492,1	3,8	3.025,5	3,2
Ungaria	399,3	3,0	3.058,8	3,3
URSS	5.067,5	38,8	14.529,8	15,7
Vietnamul de Nord	32,6	0,2	132,9	0,1
Total	8.493,0	64,9	39.221,0	42,0
Alte state	4.577,9	35,1	53.037,6	58,0
TOTAL	13.070,9	100,0	92.258,6	100,0

Sursa: Anuarul statistic al Republicii Socialiste România 1980, p. 500–507.

În anii 1960, Moscova a lansat ideea specializării în producţie, potrivit căreia ţările industrializate, precum RDG şi Cehoslovacia, trebuiau să continue procesul de industrializare, în vreme ce ţările mai puţin dezvoltate, precum România şi Bulgaria, trebuiau să abandoneze industria în favoarea agriculturii. România nu a fost de acord cu această abordare, URSS cedând în cele din urmă presiunilor şi renunţând la dorinţa de supraplanificare a economiilor statelor membre ale CAER.

Nicolae Ceauşescu, succesorul lui Gheorghiu-Dej începând din 1965, a intensificat eforturile de slăbire a dependenţei ţării de URSS şi a promovat expansiunea relaţiilor economice cu Occidentul. Politica externă dorită

[9] Popa I. (2003), *Relaţiile economice externe ale României: între structură şi conjunctură*, Jurnalul economic, anul VI, nr. 11–12, iulie, p. 91–100.

independentă a fost marcată de denunţarea, în 1968, a invaziei Cehoslovaciei de către trupele Pactului de la Varşovia. Ceauşescu a întreprins, de asemenea, manevre abile pentru a profita de pe urma conflictului dintre URSS şi China[10], reuşind să se îndepărteze de tutelajul sovietic, în scopul reconstruirii economiei bazate pe schimburi economice cu statele comuniste.

Acţiunile României de contracarare a planificării supranaţionale au condus la adoptarea în iulie 1971 a *Programului complex de adâncire a cooperării şi de dezvoltare a integrării economice socialiste a statelor membre* în cadrul celei de a XXV-a Sesiuni a CAER.

Reacţia liderilor sovietici la atitudinea de independenţă a României a fost însă relativ benignă, deoarece măsurile luate de Ceauşescu, chiar şi refuzul său de a permite manevre militare ale Pactului de la Varşovia pe teritoriul României sau refuzul de a accepta diviziunea muncii în cadrul CAER, nu au părut atât de periculoase încât să necesite o intervenţie armată. În plus, sovieticilor le convenea dispreţul evident al lui Ceauşescu faţă de valorile şi instituţiile occidentale, ca şi menţinerea fermă a monopolului de putere al Partidului Comunist în România.

Poziţia aparent independentă a lui Ceauşescu faţă de Pactul de la Varşovia este însă discutabilă. Recurgând la studierea unor documente din arhivele militare româneşti, Deletant[11] aduce la lumină o viziune mai nuanţată a autonomiei României în cadrul Pactului de la Varşovia. Se pare că afirmaţia convenţională potrivit căreia Nicolae Ceauşescu a refuzat să se alăture invaziei Cehoslovaciei organizate de Pactul de la Varşovia din 1968 este înşelătoare, atât timp cât România nici măcar nu a fost invitată să participe. Documentele consultate de autorul citat relevă, într-adevăr, şi faptul că a existat o presiune sovietică asupra României după 1968 de a se alinia prevederilor Pactului de la Varşovia, incluzând acuzaţia adusă de preşedintele Brejnev lui Ceauşescu în persoană că ar intenţiona să se retragă din pact. Când însă în Polonia va apărea mişcarea anticomunistă Solidaritatea, în anul 1981, Ceauşescu va ajunge să pledeze pentru intervenţia armată în Polonia, în scopul menţinerii solidarităţii socialiste şi a coeziunii Pactului de la Varşovia!

Aderenţa anacronică a lui Ceauşescu la modelul economic stalinist s-a reflectat în *Tezele din iulie 1971*[12], având consecinţe economice dezastruoase pe plan intern, iar în plan extern, ducând la retragerea de către Occident a creditelor financiare şi a avantajelor comerciale acordate anterior României pentru atitudinea sa

[10] Conflictul chino-sovietic se referă la o serie de ciocniri armate de-a lungul frontierei dintre URSS şi China, în special din vecinătatea insulei Damanschii. În urma prăbuşirii URSS, insula a fost cedată Chinei.

[11] Deletant D. (2007), *Taunting the Bear: Romania and the Warsaw Pact, 1963–89,* Cold War History, Vol. 7, Issue 4, p. 495–507.

[12] *Tezele din iulie 1971* au apărut în urma vizitei lui Ceauşescu în Republica Populară Chineză, Coreea de Nord, Vietnamul de Nord şi Mongolia, acestea fiind inspirate de modelul de conducere găsit acolo. Tezele conţineau 17 propuneri, printre care: creşterea continuă a rolului de conducere al Partidului Comunist; participarea tinerilor la proiecte mari de construcţie ca parte a muncii patriotice; o intensificare a educaţiei politico-ideologice în şcoli şi universităţi şi în organizaţiile de copii, de tineret şi studenţeşti; o expansiune a propagandei politice, folosind radioul şi televiziunea. În esenţă, Tezele au constituit o ofensivă neostalinistă împotriva autonomiei culturale şi a intelectualilor necorespunzători.

independentă. Pentru a ţine economia pe linie de plutire, regimul Ceauşescu a trebuit să se îndrepte către URSS în anii 1980. Acest act era deosebit de dureros, nu doar pentru că însemna creşterea dependenţei de o veche forţă dominatoare, dar şi pentru că avea loc într-un moment în care noul lider de la Kremlin, Mihail Gorbaciov, promova reforma bazată pe *glasnost*[13] şi *perestroika*[14], concepte profund detestate de liderul român.

Un partener economic important al României în perioada comunistă a fost China, cu care au fost dezvoltate strânse relaţii economice, politice şi diplomatice. Pentru chinezi, în condiţiile în care sovieticii încercau să îi izoleze, ţara noastră reprezenta o fereastră, o punte de legătură cu lumea occidentală. România putea susţine punctul de vedere al Chinei la conferinţele socialiste internaţionale şi în cadrul Naţiunilor Unite. Celălalt aliat european al chinezilor, Albania, reprezenta o ţară prea mică şi nesemnificativă, astfel că România era susţinută ori de câte ori era nevoie.

Deşi a adoptat o atitudine de neutralitate faţă de conflictul dintre URSS şi China, România s-a dovedit mai apropiată de China, cele două ţări susţinându-se reciproc pe plan internaţional în schimburile economice şi în relaţiile de cooperare. China a fost cel mai mare contributor în ajutorul acordat României cu ocazia inundaţiilor din 1970. De asemenea, China a acordat României în 1971 un împrumut în valoare de 250 mil. dolari. În anul 1978, schimburile economice dintre România şi China se ridicau la 3,6 mld. dolari, România exportând bunuri în valoare de 1,7 mld. dolari şi importând produse în valoare de 1,8 mld. dolari[15].

Vizita lui Nicolae Ceauşescu în China din 15–20 mai 1978 s-a soldat cu un tratat de cooperare economică şi tehnologică pe zece ani, incluzând şi cooperarea în producţia de armament. Bucureştiul trimitea numeroase delegaţii la Pekin, care se materializau în acorduri comerciale regulate între cele două guverne.

După anul 1978, China a reuşit să se înscrie pe un făgaş de creştere economică ce a transformat-o într-o ţară bine plasată în ierarhia mondială a statelor industrializate din acea vreme. România nu a înregistrat aceeaşi performanţă, ceea ce a determinat o scădere a intensităţii relaţiilor dintre cele două ţări, inclusiv a schimburilor economice[16]. Îmbunătăţirea continuă a relaţiilor Chinei cu Occidentul a eliminat nevoia unui intermediar. Schimbarea de atitudine a chinezilor este cel mai bine exprimată în discursurile premierului Consiliului de Stat al Republicii Populare Chineze, Chou En-Lai. În anul 1966, când Brejnev a făcut apel la mai multă unitate şi coeziune în blocul socialist, Chou En-Lai a

[13] În limba rusă, „*glasnost*” înseamnă „deschidere”. Acest concept a fost introdus de Mihail Gorbaciov în cea de a doua jumătate a anilor 1980 şi se referă la transparenţa în instituţiile guvernamentale şi în viaţa civilă din URSS, precum şi la o mai largă diseminare a informaţiei.

[14] În limba rusă, „*perestroika*” înseamnă „reconstrucţie, restructurare”. Acesta a fost elementul central al politicii adoptate de Mihail Gorbaciov în vederea reformării economiei şi societăţii sovietice, preconizând un socialism cu faţă umană, pluripartidism, sector de proprietate privată în economia centralizată etc.

[15] Bărbieru M. (2015), *Aspects concerning foreign economic relations of Romania in the years 1965–1989*, Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopşor”, vol. XVI, p. 39–47.

[16] Russu C., Bulearcă M. (2009), *Chinese Economic Reform and the Romanian-Chinese Economic Relations*, Romanian Academy Publishing House, Bucharest, p. 49–50.

declarat, în timpul vizitei întreprinse în România, că „poporul chinez susţine cu tărie lupta voastră dreaptă”. Dar în 1971, Chou En-Lai va remarca în mod criptic că „apele îndepărtate nu sting focurile locale”[17], o afirmaţie general interpretată ca semnalând slăbirea relaţiilor româno-chineze.

Politica externă a României, ca ţară a blocului comunist sovietic, este extrem de sugestiv descrisă de Abraham[18]: în vremea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, de la statutul de ţară-satelit la „erezie”, iar în vremea lui Nicolae Ceauşescu, de la autonomie la ostracizare. În final, autarhia economică promovată de Ceauşescu a întârziat considerabil dezvoltarea tehnologică şi a deteriorat îngrijorător nivelul de trai al populaţiei.

6.2. RELAŢIILE ECONOMICE CU SUA ŞI ŢĂRILE OCCIDENTALE

Între anii 1948 şi 1954, România era aproape complet izolată de Occident. După perioada stalinistă, s-a putut însă demara o cooperare paşnică între Est şi Vest. SUA au răspuns favorabil solicitării guvernului român din 7 martie 1956 de a iniţia convorbiri asupra unor probleme financiare presante şi de a redeschide rezolvarea altor litigii privind problema cetăţenilor americani din România sau ridicarea embargoului comercial. Tot în 1956 existau semne că Franţa manifesta interes în normalizarea relaţiilor economice şi culturale cu România. Sub impactul destalinizării, România a pornit pe drumul reluării şi extinderii relaţiilor cu ţările occidentale[19].

Relaţiile economice cu Europa Occidentală s-au stabilit, aşadar, încă din perioada preşedinţiei lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. În anul 1959, premierul Ion Gheorghe Maurer a întreprins un tur al Europei Occidentale pentru explorarea unor posibile relaţii comerciale şi de credit. Drept urmare, în intervalul 1958–1961, comerţul exterior cu ţările din Vest a crescut cu aproximativ 70%; în aceeaşi perioadă, comerţul cu Elveţia, Marea Britanie, Suedia şi Belgia s-a triplat, iar comerţul cu Germania Federală a crescut cu 133%, întrecând cu mult pe cel derulat cu RDG[20].

Deschiderea negocierilor cu ţările occidentale (în special cu SUA, Marea Britanie şi Franţa) nu a convenit URSS, dar influenţa sovietică a început să fie

[17] Sursa citărilor este *All Empires – Online History Community*.

[18] Abraham F. (2017), *Romania since the Second World War: a Political, Social and Economic History*, Bloomsbury Academic, New York.

[19] Romanian Diplomatic Institute, *150 years of Modern Romanian Diplomacy (1862–2012)*, disponibil la: https://www.idr.ro/150%20Years.pdf, accesat la: 7.08.2017.

[20] Montias J.M. (1964), *Background and Origins of the Romanian Dispute with Comecon*, Soviet Studies, October, p. 190.

subminată, dorindu-se ieşirea din izolare. Începutul anilor 1960 a marcat o distanţare evidentă de Moscova, deschiderea României către Occident şi afirmarea sa pe plan internaţional.

Deschiderea României către Vest nu a fost privită cu ochi buni de celelalte state membre ale CAER. RDG şi Cehoslovacia au criticat în mod repetat „anumite ţări socialiste" pentru practici comerciale incorecte din punct de vedere ideologic. Ţările cele mai industrializate ale Europei de Est se refereau, desigur, la raporturile comerciale ale României cu Europa Occidentală şi cu SUA, ţara noastră vânzând cheresteaua şi produsele alimentare în schimbul obţinerii din Vest a echipamentelor industriale.

Detensionarea relaţiilor Est-Vest a permis Guvernului român să lanseze un program de colaborare cu Occidentul, în scopul achiziţionării de tehnologii performante care să susţină procesul industrializării. Planurile României de normalizare a relaţiilor cu ţările occidentale au fost însă mult compromise de decizia sovieticilor de a amplasa rachete în Cuba[21]. Ancorată de URSS prin prevederile Tratatului de la Varşovia, România, alături de celelalte ţări comuniste, era obligată să îşi asume obligaţiile decurgând din tratat şi să devină implicată într-un potenţial conflict. Dar, din punctul de vedere al intereselor româneşti, asocierea cu intenţiile agresive ale URSS ar fi blocat semnificativ deschiderea către Occident. Merită menţionată aici afirmaţia reprezentantului României la ONU, Corneliu Mănescu, care, în 4 octombrie 1963, l-a informat pe secretarul de stat al SUA, Dean Rusk, că, în cazul unui conflict declanşat de URSS, România va rămâne neutră. SUA au fost asigurate că România, ca membră a Tratatului de la Varşovia, nu fusese consultată în legătură cu decizia de a se amplasa rachete în Cuba şi că niciun fel de arme nucleare nu au fost instalate pe teritoriul ţării. Întâlnirea dintre Corneliu Mănescu şi secretarul de stat american poate fi considerată prima oportunitate a României de relansare a relaţiilor economice şi diplomatice cu SUA. La data de 26 iunie 1963, preşedintele american J.F. Kennedy a afirmat, într-o cuvântare ţinută la Free University din Berlinul de Vest, că România reprezintă un exemplu de disidenţă economică şi politică în blocul sovietic.

Vizita lui Richard Nixon la Bucureşti din anul 1969 a reprezentat un indiciu de necontestat al simpatiei internaţionale de care beneficia România în perioada respectivă. A fost prima vizită a unui preşedinte american într-o ţară socialistă (cu excepţia URSS), cu ocazia căreia Ceauşescu a încercat să obţină de la Nixon acordarea clauzei naţiunii celei mai favorizate. Decizia aparţinea însă Congresului SUA, astfel că au mai trecut încă şase ani până când România a reuşit să obţină această clauză care îi facilita considerabil raporturile

[21] *Criza rachetelor* a fost o ocazie ce putea crea riscul unei catastrofe nucleare. Preşedintele URSS, Nikita Hruşciov, a decis, fără consultarea partenerilor din Tratatul de la Varşovia, să amplaseze rachete sovietice în Cuba. J.F. Kennedy, preşedintele american de atunci, a solicitat imediata retragere a rachetelor, ameninţând cu o ripostă în forţă. Se putea astfel ajunge la un război nuclear ce ar fi putut antrena şi România. Pacea a fost salvată în cele din urmă, preşedintele sovietic retrăgând rachetele după aproximativ două săptămâni de criză.

comerciale. Cu ocazia vizitei preşedintelui Gerald R. Ford la Bucureşti, în 1975, a fost semnat acordul comercial privind clauza şi s-au promis României credite de la Import-Export Bank. Banca Mondială deja îşi extinsese împrumuturile acordate României la suma de 460 mil. dolari.

În anul 1978, Nicolae Ceauşescu a refuzat însă listarea economiei româneşti la Bursa din Wall Street, iar în 1988 va renunţa la clauza naţiunii celei mai favorizate, considerând că, prin intermediul acesteia, Congresul SUA se implica nepermis de mult în politica internă a ţării. Într-adevăr, în perioada acordării clauzei naţiunii celei mai favorizate, Ceauşescu trebuia să accepte emigrări şi respectarea, măcar parţială, a drepturilor omului.

Iniţiativa lui Ceauşescu de lichidare înainte de termen a datoriei externe – făcută pentru a realiza industrializarea forţată (lipsită de sustenabilitate) – a presupus o creştere iraţională a exporturilor şi o reducere drastică a importurilor, inclusiv a celor americane, antrenând pierderea sprijinului oamenilor de afaceri americani. În general, noul tip de politică externă s-a dovedit dezastruos pentru România, atât pe plan intern, prin deteriorarea standardelor de viaţă ale populaţiei, cât şi extern, prin retragerea treptată a suportului occidental pentru dezvoltarea economică a ţării.

Franţa a reprezentat în perioada comunistă unul dintre cei mai importanţi parteneri economici, reflectând şi prietenia istorică dintre România şi „sora" mai mare din Occident. Vizita preşedintelui Franţei, Charles de Gaulle, din 1968 a fost de bun augur pentru reclădirea relaţiilor economice cu Franţa, acesta înţelegând perfect strategia lui Nicolae Ceauşescu de construire a unei imagini independente în cadrul blocului sovietic, susţinute de simpatia şi ajutorul economic al ţărilor occidentale.

În anul 1968 s-a semnat un acord de producere în România a autoturismelor Dacia sub licenţa firmei franceze Renault. Realizarea acestora a fost începută la Mioveni, judeţul Argeş, fabrica reuşind să vândă peste 40.000 de automobile Dacia 1100 până în 1971 şi 1.000.000 de automobile Dacia 1300 în perioada 1969–1985[22]. Tot ca rezultat al colaborării cu Franţa, în 1976 a fost înfiinţată la Craiova compania Oltcit SA sub licenţa firmei Citroën, a cărei producţie era direcţionată în special către ţări din America Latină şi Europa. Din păcate, producţia automobilelor Oltcit a trebuit stopată în 1995, din cauza calităţii îndoielnice şi a preţului neadecvat, ceea ce făcea dificilă vânzarea chiar şi în ţări din CAER, precum Cehoslovacia sau RDG.

Sub licenţă franceză au fost produse şi elicopterele IAR, Alouette III de capacitate mică şi Puma IAR 330 de capacitate mare de la Braşov-Ghimbav. Elicopterele erau vândute Franţei, NATO (România fiind singura ţară membră a Pactului de la Varşovia care vindea echipament militar Organizaţiei Tratatului Atlanticului de Nord) şi unor ţări din America Latină şi Africa.

Colaborarea economică cu Franţa a vizat şi alte sectoare: nuclear, electric, minier, construcţii, industrie uşoară, agricultură, zootehnie, turism şi medicină. În anii 1980, schimburile economice franco-române au început să întâmpine dificultăţi din cauza imaginii negative a evoluţiilor politice din România, Franţa retrăgându-şi sprijinul economic.

[22] Bărbieru M., *op. cit.*

6.3. RELAŢIILE CU ŢĂRILE ÎN CURS DE DEZVOLTARE

La cel de al IX-lea Congres al PCR, Nicolae Ceauşescu a anunţat interesul pentru colaborarea cu ţările în curs de dezvoltare. România a devenit membră a Grupului 77[23] în anul 1976 şi a avut o intensă activitate în cadrul UNCTAD[24], unde a venit cu iniţiative de impulsionare a relaţiilor economice şi comerciale dintre ţările în curs de dezvoltare. Produsele exportate de România către aceste ţări includeau maşini, mijloace de transport, bunuri de consum industrial şi chimicale, iar importurile erau reprezentate de materii prime necesare industriei: minereu de fier, cărbune, petrol, fibre textile şi altele.

Ambiţia de a fi perceput ca un lider mondial şi totdeauna dispus să ofere soluţii şi ajutor aparent dezinteresat l-a îndreptat pe Nicolae Ceauşescu spre ţările din Africa, Asia şi America Latină, grupate generic ca „lumea a treia”[25]. Primul eveniment care marchează relaţiile cu ţările în curs de dezvoltare este reprezentat de vizita soţilor Ceauşescu din 1972 în Algeria, Republica Centrafricană, Congo, Zair, Zambia, Tanzania, Sudan şi Egipt. În anul 1973 va fi vizitată America Latină (Cuba, Costa Rica, Venezuela, Columbia, Ecuador şi Peru), iar Orientul Mijlociu va deveni un loc predilect de relaţii economice externe.

Pe lângă obiectivul recunoaşterii României ca actor al vieţii internaţionale, se urmărea, în raporturile cu ţările în curs de dezvoltare, promovarea unor scheme corecte economic privind schimburile comerciale şi transferul de tehnologie, din care ţara noastră putea obţine beneficii semnificative.

Pe continentul african, deceniul 1950–1960 fusese marcat de lupta pentru emancipare şi libertate, ţinând cont de faptul că doar trei state africane erau independente (Africa de Sud, Liberia şi Etiopia). În cadrul tuturor întâlnirilor lui Ceauşescu cu liderii africani, acesta a pledat pentru dreptul legitim al ţărilor aflate sub „dominaţie colonială” de a-şi obţine independenţa, România neprecupeţind niciun efort de a susţine mişcările naţionale de eliberare. Această atitudine slujea, desigur, strategiei liderului român de a fi considerat o personalitate remarcabilă pe continentul african şi, în general, pe arena internaţională.

Relaţiile economice cu Africa au sporit rapid după anul 1965. Africa reprezenta o piaţă de desfacere excelentă pentru produsele româneşti greu de comercializat în ţările occidentale; în acelaşi timp, statele africane posedau o

[23] Grupul 77 – Group of 77 (G-77) – a fost înfiinţat la data de 15 iunie 1964 de 77 de ţări în curs de dezvoltare semnatare ale *Joint Declaration of the Seventy-Seven Countries,* emisă în cadrul United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) de la Geneva. Fiind cea mai mare coaliţie a „lumii a treia” din cadrul Naţiunilor Unite, Grupul 77 furnizează ţărilor în curs de dezvoltare mijloacele necesare pentru promovarea intereselor lor economice, pentru sporirea capacităţii colective de negociere în chestiuni economice internaţionale majore din cadrul ONU şi pentru promovarea cooperării economice şi tehnice dintre aceste ţări.

[24] United Nations Conference on Trade and Development (Conferinţa Naţiunilor Unite pentru Comerţ şi Dezvoltare).

[25] Ministerul Afacerilor Externe, *150 de ani de diplomaţie românească modernă (1862–2012),* 2017, disponibil la: https://www.mae.ro/print/15028, accesat la: 6.08.2017.

ofertă însemnată de resurse naturale pe care România le dorea în schimbul produselor sale industriale.

Relaţiile cu ţările din nordul Africii au fost însă afectate în anul 1967, când România a refuzat să condamne Israelul pentru „războiul de şase zile”[26], stârnind astfel mânia ţărilor din regiune solidare cu Egiptul. Navele româneşti ce transportau mărfuri către Asia întâmpinau diverse oprelişti pe perioada acostării în porturile africane[27]. Deşi relaţiile diplomatice nu au fost rupte în mod oficial, schimburile economice s-au diminuat, ţara noastră pierzând aproximativ 1 mld. dolari prin slăbirea relaţiilor comerciale cu ţările africane[28].

Referitor la ţările arabe, în ciuda tendinţei URSS de a le controla bogăţiile, România a reuşit să încheie contracte de sute de milioane de dolari cu aceste state, iar mare parte a schimburilor economice s-au întemeiat şi consolidat mai mult pe baza relaţiilor personale dintre liderul român şi liderii ţărilor respective. A rezultat astfel o perioadă înfloritoare a relaţiilor economice româno-arabe. În anul 1989, Irakul, Egiptul şi Iranul ajunseseră să ocupe, respectiv, poziţiile a 7-a, a 8-a şi a 10-a între principalii parteneri comerciali ai ţării noastre, totalizând peste 10% din exporturile româneşti şi 17% din importuri[29].

Criza economică a anilor 1980 va afecta sever schimburile economice dintre România şi ţările în curs de dezvoltare. Relaţiile cu aceste state nu s-au derulat însă în mod eficient, căci după achitarea integrală a datoriei externe a ţării, în martie 1989, România mai avea de încasat circa 8 mld. dolari de la parteneri externi, majoritatea din Africa şi Orientul Mijlociu[30].

Dacă pe plan intern nu au existat aspecte care să singularizeze România faţă de celelalte ţări din blocul comunist, în domeniul relaţiilor economice externe şi al poziţiilor adoptate pe plan internaţional, România perioadei comuniste a deceniilor 1960–1970–1980 reprezintă un caz interesant de analiză. Este sugestivă descrierea făcută de Copilaş[31], care, întreprinzând un studiu al politicii externe a României în intervalul 1948–1989, îl intitulează, pe bună dreptate, „anatomia unei insolite autonomii”.

Din cauza poziţiei dominante a Moscovei în blocul comunist, era foarte dificil de articulat o poziţie externă propriu-zisă. Cu toate acestea, România s-a remarcat în încercarea de a-şi dobândi independenţa pe plan extern. Atitudinea sa de disidenţă a fost însă una calculată şi nu suficient de periculoasă pentru URSS încât să necesite o intervenţie armată.

---

[26] Războiul de şase zile este conflictul armat dintre Israel şi alianţa formată din statele arabe Egipt, Iordania şi Siria. El s-a derulat între 5 şi 10 iunie 1967, Israelul obţinând victoria militară şi ocupând astfel fâşia Gaza, Peninsula Sinai, Platoul Golan şi Cisiordania.

[27] Betea L. (2008), *Partea lor de adevăr,* Ed. Compania, Bucureşti.

[28] Betea L. (2011), *Stăpânul secretelor lui Ceauşescu. I se spunea Machiavelli – Ştefan Andrei în dialog cu Lavinia Betea,* Ed. Adevărul Holding, Bucureşti.

[29] Comisia Naţională de Statistică, *Anuarul statistic al României,* 1994, p. 618–635.

[30] *Adevărul financiar,* 25.09.2015.

[31] Copilaş E. (2010), *Politica externă a României comuniste: anatomia unei insolite autonomii,* Sfera politicii, nr. 152.

Politicile economice externe ale României, uneori conduse cu multă abilitate diplomatică, au fost încununate de succes în anii 1960 şi 1970, reuşind atingerea obiectivului autonomiei ţării. Şi comerţul cu ţările în curs de dezvoltare, îndeosebi cu statele arabe, a înflorit în această perioadă. Dar în anii 1980 a urmat prăbuşirea, căci politicile externe s-au dovedit insuficiente pentru a compensa slăbiciunea economiei, atitudinea represivă faţă de populaţie şi deteriorarea vădită a standardelor de viaţă.

Relaţiile economice externe din perioada comunistă nu s-au vădit un factor substanţial de progres pentru dezvoltarea economică a ţării. Alături de atenţia acordată importului, care, dacă este bine dimensionat şi optimizat, poate contribui la potenţarea efortului propriu, o atenţie similară trebuie acordată exportului, care pentru România reprezenta într-adevăr cea mai importantă sursă a importului şi a consolidării rezervei valutare a statului[32]. Trebuia însă ca exportul să aibă o structură eficientă şi să nu afecteze nevoile pieţei interne.

Proiectele megalomane nu erau sustenabile economic, iar conjunctura economică şi politică mondială se afla la cotitură. Ceauşescu şi-a pierdut majoritatea aliaţilor externi influenţi şi a devenit extrem de nepopular pe plan intern. Cum sfârşitul războiului rece începea să se anunţe, Ceauşescu nu mai prezenta interes nici pentru statele occidentale şi nici pentru Uniunea Sovietică.

Cu toate acţiunile întreprinse pe plan extern, România nu a putut ieşi din cercul vicios al dezvoltării economice precare, acelaşi cu care se confruntă toate naţiunile în curs de dezvoltare.

BIBLIOGRAFIE

1. Abraham Florin (2017), *Romania since the Second World War: a Political, Social and Economic History*, Bloomsbury Academic, New York.
2. *All Empires – Online History Community, Romania and the Soviet Union 1965–1989*, disponibil la: http://www.allempires.com/article/index.php?q=Romania_and_the_Soviet_Union_1965–1989 #section_7, accesat în august 2017.
3. Bărbieru Mihaela (2015), *Aspects concerning foreign economic relations of Romania in the years 1965–1989*, Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopşor”, vol. XVI, p. 39–47.
4. Betea Lavinia (2008), *Partea lor de adevăr*, Ed. Compania, Bucureşti.
5. Betea Lavinia (2011), *Stăpânul secretelor lui Ceauşescu. I se spunea Machiavelli – Ştefan Andrei în dialog cu Lavinia Betea*, Ed. Adevărul Holding, Bucureşti.
6. Boia Lucian (2001), *Romania: Borderland of Europe*, fourth edition, Hoover Institution Press, Stanford University, California.
7. Constantinescu Nicolae N. (2000), *Istoria economică a României: 1939–1989*, vol. II, Ed. Economică, Bucureşti.
8. Copilaş Emanuel (2010), *Politica externă a României comuniste: anatomia unei insolite autonomii*, Sfera politicii, nr. 152.
9. Deletant Dennis (2007), *Taunting the Bear: Romania and the Warsaw Pact, 1963–89*, Cold War History, Vol. 7, Issue 4, p. 495–507.
10. Ministerul Afacerilor Externe (2017), *150 de ani de diplomaţie românească modernă (1862–2012)*, disponibil la: https://www.mae.ro/print/15028, accesat la: 6.08.2017.

[32] Paţac F., *op. cit.*, p. 88.

11. Montias John Michael (1964), *Background and Origins of the Romanian Dispute with Comecon*, Soviet Studies, October.
12. Mureşan Maria (2007), *Romania's Integration in Comecon. The Analysis of a Failure*, paper presented in European Business History Association (EBHA) Congress, Geneva, Switzerland, disponibil la: www.ebha.org/ebha2007/pdf/Muresan.pdf
13. Romanian Diplomatic Institute (2012), *150 years of Modern Romanian Diplomacy (1862–2012)*, disponibil la: https://www.idr.ro/150%20Years.pdf, 7.08.2017.

7. CRIZA BALANŢEI DE PLĂŢI EXTERNE. CAUZE ŞI EFECTE ASUPRA ECONOMIEI ROMÂNIEI

GEORGE GEORGESCU

La începutul anilor ’80, economia mondială a fost marcată de o gravă criză economică şi financiară, prima cu extindere la scară globală din istorie, resimţită, în cazul a mai mult de 30 de state în curs de dezvoltare, ca o criză a balanţei de plăţi externe, soldată cu renegocierea, respectiv reeşalonarea datoriilor suverane. În acest context, şocul extern asupra situaţiei financiare a României a fost amplificat de vulnerabilităţile interne acumulate în deceniul 1970–1980, ceea ce a condus la exacerbarea efectelor economice şi sociale adverse ale crizei datoriei externe, care a degenerat, pe seama erorilor în gestionarea acesteia, într-o criză de sistem la finele anului 1989.

7.1. VULNERABILITĂŢI INTERNE ALE ROMÂNIEI ÎN PERIOADA ANTECRIZĂ

Conceptul-sintagmă de *societate socialistă multilateral dezvoltată* (SSMD), ca etapă şi premisă a înaintării României spre comunism, lansat la Congresul al IX-lea al PCR din iunie 1969 şi statuat ca program la Congresul al XI-lea din noiembrie 1974, s-a dovedit o pură propagandă, neavând vreo fundamentare teoretico-ştiinţifică sau economico-socială şi nefiind recunoscut, de altfel, în nicio altă ţară din blocul comunist.

Conform dezideratului clamat, situat însă în afara realităţilor economice, România trebuia să depăşească stadiul mediu de dezvoltare încă din anii ’70, cu toate că înseşi autorităţile de la Bucureşti, în raporturile cu FMI, la care a aderat în 1972 pentru a beneficia de credite la dobânzi mai mici, pe baza furnizării unor date din care rezulta că PIB pe locuitor se situa sub 500 dolari, s-au străduit şi au reuşit să obţină statutul de ţară în curs de dezvoltare[1].

[1] România nu atinsese stadiul de ţară cu nivel mediu de dezvoltare nici în anii 1980. Astfel, conform unui studiu elaborat în cadrul Institutului de Economie Socialistă privind evaluarea stadiului de dezvoltare economico-socială a României comparativ cu 118 ţări la nivelul anului 1982, după indicatorul sintetic calculat pe baza metodei analizei factoriale prin agregarea a 21 de indicatori,

Pilonul programului de construire a SSMD a constat în industrializarea socialistă pe baza dezvoltării industriei grele, cu pivotul său, industria constructoare de maşini, prin forţarea realizării unui ritm mediu de creştere de 10% anual în deceniul 1970–1980, cu neglijarea *de facto* a dezvoltării agriculturii, a producţiei de bunuri de consum şi a sectorului serviciilor, ceea ce a condus, din cauza încălcării echilibrelor la nivel micro şi macroeconomic, prin supradimensionarea industriei, la o implozie a sistemului economiei de comandă[2]. Încălcarea echilibrului între producţia mijloacelor de producţie (grupa A) şi cea a bunurilor de consum (grupa B) a fost determinată de alocarea, în perioada 1951–1987, a unor ponderi cuprinse între 83,4% şi 89,2% din investiţiile realizate în industrie pentru grupa A, ceea ce a condus la creşterea ponderii acesteia în producţia industrială de la circa 50% în 1951 la circa 75% în 1987, comparativ cu 62% în Ungaria şi Bulgaria, respectiv 65% în RDG (Georgescu, 1989, p. 147).

În contextul deschiderii spre Occident a României din anii ’70, trebuie subliniat că dezvoltarea accelerată a industriei a avut loc în cea mai mare parte prin construirea de obiective de investiţii dotate cu echipamente şi tehnologii de import, unele prin intermediul creării de societăţi mixte, iar altele finanţate prin credite guvernamentale bilaterale, precum şi de pe pieţele de capital private, la care România a avut acces datorită apartenenţei la Fondul Monetar Internaţional şi Banca Internaţională pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare (Banca Mondială) din anul 1972. Din cauza unei multitudini de factori, cei mai importanţi urmând a fi examinaţi în continuare, utilizarea resurselor materiale, umane şi financiare mobilizate de pe plan intern, la care s-au adăugat împrumuturile din străinătate pentru finanţarea programelor de investiţii, s-a dovedit, în ansamblu, lipsită de eficienţă, neputând asigura suportul financiar pentru rambursarea datoriei externe la scadenţele asumate, datorie devenită la finele anului 1980 nesustenabilă.

În perioada 1973–1980, România a beneficiat de finanţări de la FMI în valoare de circa 700 mil. dolari prin două acorduri *stand-by*, la care s-au adăugat două facilităţi compensatorii vizând balanţa de plăţi externe, utilizate pentru plata unor credite de la bănci comerciale, precum şi pentru acoperirea scăderilor de export în urma pagubelor provocate de inundaţiile din 1976 şi de cutremurul din 1977.

În relaţia cu BIRD, România a semnat un număr de 33 de acorduri de împrumut în valoare totală de 2,2 mld. dolari, din care circa 1 mld. dolari pentru finanţarea unor obiective industriale (din care circa 60% în petrochimie şi siderurgie), 936 mil. dolari pentru agricultură (din care 600 mil. dolari pentru sistemul de irigaţii) şi circa 200 mil. dolari pentru infrastructura de transporturi. De menţionat însă că, din cauza depăşirii termenelor de execuţie, în unele cazuri, creditele BIRD nu au fost trase la termenele stabilite prin acorduri, suportându-se comisioane suplimentare, iar în alte cazuri, termenele rambursării împrumuturilor

România se găsea pe locul 31, în urma majorităţii ţărilor europene, inclusiv cele din Europa Centrală şi de Est, făcând parte din eşalonul ţărilor în curs de dezvoltare (IES, 1985, p. 188–189).

[2] Analiza comparativă a rezultatelor economiei de comandă întreprinsă de János Kornai (1992) releva că, în România, creşterea economică a fost „forţată”, fiind caracterizată de rata excesiv de înaltă a investiţiilor, consumul redus, setul specific de priorităţi, utilizarea cu precădere a factorilor de dezvoltare extensivi, accentul pe cantitate în detrimentul calităţii.

au devenit scadente înaintea începerii producţiei la obiectivele creditate[3] (Axenciuc, 2012, p. 469).

Rigiditățile sistemului economiei de comandă au făcut ca o serie de industrii energointensive a căror dezvoltare a fost concepută la finele anilor 1960, în anumite condiţii ale conjuncturii internaţionale, şi continuată fără a înţelege importanţa vitală a adaptării acesteia la schimbările survenite în economia mondială să funcţioneze cu pierderi, dereglând, prin efecte de contagiune, întreaga economie. Într-o radiografie a economiei româneşti realizată de Bachman şi Keefe (1991), la solicitarea Guvernului SUA, de o manieră pe care o apreciem ca obiectivă, se menţiona că, pe verticala economiei, cele mai multe dintre ramurile industriei prelucrătoare, în special cea chimică, petrochimică şi siderurgică, şi-au dezvoltat capacităţi supradimensionate în raport cu resursele de materii prime şi energie, cu parametrii de eficienţă, precum şi cu pieţele de desfacere. Ei relevă că unul dintre principalii factori care au determinat performanţe din ce în ce mai slabe ale economiei l-a constituit ineficienţa sectorului energetic, obiectivul realizării independenţei energetice lansat în noiembrie 1979, mai curând ca reacţie de moment la criza petrolieră, dovedindu-se total nerealist, în condiţiile unui deficit crescând al producţiei interne de energie, înregistrându-se, dimpotrivă, o majorare a gradului de dependenţă de importuri, în special petroliere.

Pentru relevarea situaţiei economice şi financiare de ansamblu a României, devenite critice încă la finele deceniului 1970, pe toate palierele, prefigurând o serie de slăbiciuni ca premise ale intrării într-o criză de sistem, menţionăm câteva aspecte definitorii sesizate în documentul *Raport privind analiza pe bază de bilanţ a rezultatelor economico-financiare obţinute în anul 1979*, cotat ca „strict secret” la vremea respectivă, fiind destinat doar membrilor Biroului Politic Executiv al PCR (Axenciuc, 2012, p. 433–494).

Astfel, principalii factori interni care au influenţat negativ situaţia economiei, în general, şi a industriei, în special, au constat în nerealizarea planului de producţie, existenţa unor stocuri de producţie finită fără desfacere asigurată, depăşirea normelor de consum, lipsa de fundamentare a programelor de reducere a costurilor de producţie, neatingerea parametrilor proiectaţi la un număr de 83 de obiective industriale, depăşirea ciclurilor de fabricaţie, nerealizarea sarcinilor de introducere în fabricaţie a unor produse noi. La finele anului 1979 existau mai mult de 33.000 de contracte economice cu restanţe, din care circa 2/3 în domeniul construcţiilor de maşini şi industriei chimice, a căror valoare totală reprezenta 40,9 mld. lei (Axenciuc, 2012, p. 455–457).

Una dintre cele mai grave probleme care au accentuat deteriorarea situaţiei economice şi financiare – atât internă, cât şi externă – a României la finele deceniului 1970 a constat în nerealizarea planului de investiţii cu o sumă de 28,6 mld. lei şi, mai ales, a planului valoric de punere în funcţiune a fondurilor fixe, cu o sumă de 82,2 mld. lei, în condiţiile în care obiectivele în execuţie ajunseseră la un număr

[3] Raportul Secţiei economice a PCR din 1981 privind creditele de la BIRD menţiona întârzieri mari la o serie de obiective care generau pierderi, între care: Combinatele Chimice Bacău şi Craiova, Întreprinderile de Anvelope Zalău şi Drobeta Turnu-Severin, Rulmentul Braşov, Oţelinox Târgovişte, Centrala Termoelectrică Turceni I şi II (Țiu, 2015, p. 64).

supradimensionat şi nesustenabil (peste 10.000 de şantiere de construcţii), iar circa 900 de capacităţi de producţie importante la nivel naţional, la care se adăugau alte 3.000 de obiective de investiţii din competenţa de aprobare a centralelor şi întreprinderilor înregistrau întârzieri la punerea în funcţiune. Alte întârzieri au fost provocate prin nelivrarea a 91,5 mii tone de utilaje din ţară şi a unor utilaje din import în valoare de aproape 1 mld. dolari, precum şi în montarea utilajelor aflate în stoc (Axenciuc, 2012, p. 459).

Ca efect al deteriorării indicatorilor economici şi ai producţiei fizice, la finele anului 1979, situaţia financiară internă a României era grevată de pierderi ce însumau circa 23 mld. lei, generate, în afară de nerealizarea indicatorilor de plan, de diferenţele nefavorabile din comerţul exterior şi de dobânzile la creditele externe peste nivelul prevăzut în bugetul de stat, precum şi de diferenţe nefavorabile de curs valutar înregistrate la bănci. Ca urmare a utilizării unui volum mai mare de împrumuturi externe necesare echilibrării balanţei de plăţi, precum şi pe seama nivelului extrem de ridicat al dobânzilor plătite în străinătate, Băncii Române de Comerţ Exterior nu i s-a putut acoperi suma de 2,1 mld. lei, fondurile prevăzute cu această destinaţie din bugetul de stat fiind epuizate (Axenciuc, 2012, p. 471).

Sintetizând aspectele precizate anterior, se poate afirma că, la intrarea în deceniul 1980, România prezenta vulnerabilităţi interne majore, atât de natură economică, pe seama ineficienţei structurilor industriale şi agricole, cât şi financiară. Cu toate acestea, şocul extern provenit din schimbările contextului internaţional a fost cel care a determinat intrarea ţării într-o criză a datoriei externe, aşa cum vom încerca să demonstrăm în continuare, pe baza analizei impactului evenimentelor produse pe scena economică şi politică mondială.

7.2. CONTEXTUL INTERNAŢIONAL AL ANILOR ’70 ŞI ÎNCEPUTUL ANILOR ’80

Înţelegerea contextului internaţional şi a mecanismelor declanşării crizei globale este esenţială pentru elucidarea cauzelor specifice şi a magnitudinii efectelor asupra României, precum şi a măsurii în care au contat vulnerabilităţile interne, rigidităţile sistemului economic socialist, incapacitatea de percepţie, înţelegere şi previziune a autorităţilor guvernamentale şi a reprezentanţilor ţării în străinătate în privinţa evoluţiilor economiei şi pieţei mondiale, lipsa de expertiză a specialiştilor din ţară în materie bancară şi de finanţe internaţionale, mai ales în funcţionarea pieţelor de capital. Aceste deficienţe majore au fost puse în evidenţă de impactul contrar aşteptărilor al măsurilor adoptate pentru contracararea şi/sau ieşirea din criză, în primul rând al deciziei de lichidare a datoriei externe.

Criza economiei mondiale din anii 1981–1983, oarecum previzibilă, a izbucnit pe fondul manifestării unui complex de factori, de natură economică, financiară, dar şi politică, inclusiv cu substrat geostrategic, mulţi având originea în deceniul anterior, cu efecte cumulate, amplificate şi propagate în timp şi spaţiu, rezultate din acutizarea

confruntării marilor puteri economice şi militare, având ca miză esenţială controlul resurselor de hidrocarburi, în special al celor din Orientul Mijlociu, ceea ce a generat repoziţionări semnificative pe eşichierul raportului de forţe şi al relaţiilor internaţionale, inclusiv sub presiunea ţărilor emergente în curs de dezvoltare. Aceste efecte au fost însoţite de schimbări de anvergură în privinţa abordării conceptuale şi practice a problematicii eficienţei şi competitivităţii, a utilizării resurselor energetice şi de materii prime, a poluării şi a protecţiei mediului înconjurător, cu impact major asupra stimulării inovării tehnologice şi intrării într-o altă eră a industrializării şi dezvoltării omenirii.

Stabilitatea economică a lumii după cel de-al Doilea Război Mondial şi, mai ales, cea financiară s-au bazat, în ciuda unor sincope, atât în deceniul 1950–1960, cât şi în deceniul 1960–1970, pe *Acordul de la Bretton Woods* din iulie 1944, prin care s-a convenit înfiinţarea FMI şi BIRD, menite să susţină construcţia postbelică şi sistemul financiar global, instituindu-se un set de norme monetare având ca ancoră etalonul aur-devize şi, în cadrul acestuia, dolarul american ca principală monedă de rezervă şi plăţi internaţionale, la o paritate de 35 dolari/uncia, în funcţie de care se stabileau cursurile de schimb fixe şi/sau cu un interval redus de variaţie ale celorlalte monede convertibile[4].

În august 1971, pe fondul creşterii şomajului (la 6,1%) şi a inflaţiei (la 5,8%) în SUA, precum şi al deteriorării balanţei bugetare şi de cont curent ca urmare a cheltuielilor implicate de războiul din Vietnam, preşedintele Richard Nixon, motivând necesitatea protecţiei intereselor americane, inclusiv sub aspectul stopării speculării supraevaluatei valute americane, a anunţat suspendarea convertibilităţii în aur a dolarului, ceea ce a generat un şoc (*Nixon shock*) pe pieţele valutare internaţionale, marcând colapsul acordurilor de la Bretton Woods şi inducând o instabilitate cvasipermanentă a sistemului financiar global.

În aceste condiţii, în ciuda unor tratate internaţionale care stabiliseră un alt set de parităţi valutare fixe în jurul dolarului devalorizat (*December 1971 Smithsonian Agreement*), din anul 1973, sistemul monetar internaţional a trecut la cursuri de schimb flotante. Politica monetară a SUA condusă de Federal Reserve (FED) a

[4] Considerăm că ipoteza instabilităţii financiare dezvoltate de Hyman Minsky în anii ’70, cu valenţe teoretice, dar şi empirice, s-a verificat la nivelul economiei mondiale în deceniul 1980, pe seama impactului creşterii gradului de îndatorare în general şi în special a celui suveran asupra comportamentului sistemului financiar-bancar (determinat în condiţiile magnitudinii excesive a proporţiei creditării în finanţarea investiţiilor în curs de realizare, ale creşterii inflaţiei şi, respectiv, ale spiralei deflaţioniste a datoriei scăpate de sub controlul guvernamental sau al autorităţilor monetare) de absolutizare a ţintirii maximizării profiturilor din partea băncilor, într-un context restrictiv de lichiditate şi solvenţă (Minsky, 1976, p. 9). Cu menţiunea că a fost unul dintre puţinii economişti de prestigiu care s-au opus dereglementării sectorului financiar din SUA în anul 1980, Minsky, aşa cum explica ulterior, pornind de la ideea fundamentală potrivit căreia, în cazul unei economii capitaliste, relaţia financiară între mediul de afaceri şi sistemul bancar determină crearea unei conexiuni temporale între trecut, prezent şi viitor, prin creditarea investiţiilor şi majorarea activelor fixe, sublinia că stabilitatea acestei relaţii este condiţionată de realizarea profiturilor scontate, determinată, la rândul ei, de structura cererii agregate, nerespectarea angajamentelor de plăţi, inevitabilă într-un context inflaţionist contracarat prin constrângeri monetare, conducând la o criză de sistem şi obligând reeşalonarea/rostogolirea datoriei, situaţia fiind similară şi pentru împrumuturile contractate de populaţie, guverne şi instituţii internaţionale (Minsky, 1992, p. 4-5).

înregistrat o primă schimbare majoră, constrângând menţinerea ratei dobânzii de referinţă la niveluri scăzute, prin aceasta încercându-se o încurajare a creditării publice şi private, respectiv a consumului guvernamental şi al gospodăriilor populaţiei, pentru stimularea creşterii economice, ceea ce a condus însă la situarea pe un traseu sinuos a dobânzilor reale pe parcursul deceniului 1970, uneori pe teritoriu negativ în raport cu rata inflaţiei, ceea ce a influenţat, pe seama majorării gradului de îndatorare la costuri scăzute, toate împrumuturile interne şi internaţionale contractate în dolari.

În octombrie 1973, economia mondială a suferit un prim şoc cu efecte globale, ţările OPEC declarând embargou asupra livrărilor de petrol în unele ţări industrializate (SUA, Japonia, Regatul Unit, Olanda) suspectate că ar fi susţinut Israelul în războiul de la Yom Kippur, ceea ce a creat o breşă în alianţa nord-atlantică şi a declanşat o criză a petrolului, al cărui preţ s-a majorat în câteva luni de la circa 3 dolari/baril la 12 dolari/baril. În anii 1974 şi 1975, economia mondială practic a stagnat, iar ţările industrializate au intrat în recesiune (SUA a fost cea mai afectată, înregistrând un declin al PIB, rata inflaţiei situându-se între 9 şi 11%, şomajul crescând la 8–9%, iar penuria de benzină generând cozi la staţiile de alimentare). Redresarea economiei globale începută în 1976 a durat doar câţiva ani, în anul 1979 aceasta suferind un al doilea şoc petrolier ca urmare a revoluţiei din Iran, urmată de războiul Irak-Iran, cotaţiile ţiţeiului furnizat de ţările OPEC triplându-se şi ajungând la 36 dolari/baril în anul următor.

Economia SUA, care pe parcursul anilor ’70 se confruntase cu rate mari ale inflaţiei, în ultima parte a anului 1979, sub presiunea efectelor celui de-al doilea şoc petrolier, a atins vârful puseului inflaţionist (peste 13%), iar în anul 1980 a intrat din nou în recesiune. În octombrie 1979, FED, aflată de două luni sub conducerea lui Paul Volcker, cu scopul declarat de a tempera inflaţia, dar şi de a răspunde preocupărilor privind devalorizarea cu 12% a dolarului faţă de principalele valute în perioada 1977–1979, a adoptat noi politici monetare, extrem de restrictive, majorând dobânda sa de referinţă la 15,5%, nivel nemaiîntâlnit până atunci[5].

[5] Cu ocazia unui simpozion ce a avut loc în 1997, într-o profesiune de credinţă, Paul Volcker, afirma că una dintre cele mai mari probleme ale sistemului bancar din SUA a creat-o lipsa disciplinei de piaţă, excesele manifestate în anii 1980 devenind vizibile încă din anii 1970. În acest context, el îşi amintea că, pe vremea când era preşedintele FED (în anii 1979–1987, cu menţiunea că anterior, în perioada 1975–1979, fusese director al FED-New York, iar în perioada 1969–1974, ca subsecretar pe probleme de afaceri internaţionale al Departamentului Trezoreriei SUA, Paul Volcker a jucat un rol important în decizia preşedintelui Nixon de suspendare a convertibilităţii în aur a dolarului), se gândea că, pentru a se învăţa o lecţie care să disciplineze piaţa financiară din SUA, ar trebui ca o bancă *first-class* să intre în faliment, iar la nivelul întregii lumi, ar fi nevoie de un faliment financiar al unei ţări, rugându-se însă ca aceasta să nu se întâmple pe continentul nord-american! (Volcker, 1997, p. 90). În realitate, la mijlocul anului 1982, Mexic a intrat în incapacitate de plată, iar în primii ani ai deceniului 1980, sute de bănci din SUA au intrat în faliment (inclusiv, în 1984, *Continental Illinois National Bank and Trust Company*, a şaptea bancă din sistem, cu active de 45 mld. dolari). Într-o primă fază, aceste falimente s-au produs ca efect al dereglementării pieţei financiare din 1980 (*Legea 96-221, The Depository Institutions Deregulation and Monetary Control Act*) care a permis dezvoltarea explozivă a fondurilor mutuale şi a băncilor de investiţii pe segmentul creditului ipotecar, neînsoţită de măsuri de prevenire a riscurilor, în creştere evidentă pe piaţa imobiliară, ceea ce a dus, pe fondul divergenţelor de opinii între autorităţile de reglementare privind natura problemelor apărute, al recesiunii economiei şi al creşterii la două cifre a

Politica monetară a FED bazată pe rate extrem de înalte ale dobânzii, care în martie 1980 atinseseră un alt nivel record de 20%, a continuat încă trei ani, dar, la finele anului 1982, inflaţia a coborât sub 4%, stabilizându-se la acest nivel o lungă perioadă de timp. Dacă pentru SUA această politică a adus până la urmă stabilitatea monetară urmărită, consecinţele sale asupra restului lumii au fost devastatoare (cunoscute ca *Volcker shock*), prin efecte în lanţ, conducând la majorarea ratelor dobânzii de către băncile comerciale occidentale, inclusiv a celor aferente datoriilor ţărilor în curs de dezvoltare, contractate, în cea mai mare parte, în dolari. S-a estimat că, faţă de anii 1975–1980, în perioada 1981–1982, ratele dobânzii la creditele de la băncile comerciale au marcat o diferenţă de circa 23 puncte procentuale (Goldsbrough şi Zaidi, 1986, p. 150).

Având în vedere că SUA reprezentau cea mai puternică forţă economică a lumii, iar dolarul se menţinea ca principală monedă pe pieţele financiare, se poate constata că deciziile luate de administraţia de la Washington, pe parcursul întregului deceniu 1970–1980, în funcţie de promovarea politicilor şi intereselor americane au propagat o serie de efecte adverse în exterior, contribuind, într-un context internaţional complex din punct de vedere economic şi geopolitic şi al unui sistem financiar fragil, la declanşarea crizei datoriilor în statele în curs de dezvoltare.

Principala vulnerabilitate a sistemului financiar internaţional la magnitudinea datoriei externe a fost creată de gradul ridicat de expunere al băncilor comerciale faţă de ţările debitoare, mai ales în cazul celor din SUA, a căror expunere financiară faţă de statele în curs de dezvoltare (în principal Mexic şi Brazilia) se cifra în iunie 1981 la circa 90 mld. dolari, reprezentând peste 151% în raport cu capitalul propriu, intrarea în dificultăţi de plată a acestora (ceea ce s-a şi întâmplat în cazul celor două ţări menţionate) generând pierderi pentru băncile creditoare, pe care le-au recuperat însă în timp, prin reeşalonări, încheind bilanţul în câştig, pe seama majorării dobânzilor percepute (Puiu, 1983, p. 105).

Un impact deosebit asupra severităţii de manifestare a crizei datoriilor suverane s-a produs ca urmare a schimbării majore a strategiei instituţiilor financiare internaţionale în acordarea de asistenţă statelor membre.

În terminologia FMI, condiţionalitatea se referă la măsurile de politici economice, bugetare, financiare pe care Fondul le aşteaptă de la o ţară membră pentru a-i acorda un credit, conceptul cunoscând o serie de dezvoltări, mai pronunţate în anii ’80, care au condus, gradual, dar cumulativ, la o schimbare fundamentală a relaţiei FMI cu ţările membre (Polak, 1991, p. 2–7).

În perioada 1950–1970, mai mult de jumătate din creditele FMI au fost acordate ţărilor industriale dezvoltate, în special SUA, Regatului Unit şi Italiei.

În anii ’70, grosul împrumuturilor în condiţii avantajoase de creditare a început să se îndrepte, în mod excesiv şi fără măsuri de prevenire a riscurilor, către ţările în curs de dezvoltare şi, mai ales după criza din anii 1980, către cele înalt îndatorate.

---

ratei inflaţiei, la degenerarea într-o severă criză a acestora şi intrarea în colaps a pieţei imobiliare în multe state americane, accentuată, în faza succesivă, de măsurile legislative adoptate în 1982 (*Legea Garn-St. Germain Depository Institutions Act*), care au relaxat limitele de credit şi au desfiinţat unele restricţii la împrumuturile ipotecare (FDIC, 1997, p. 4–10).

Dacă până în 1980 strategia FMI se limita la recomandarea unor politici care să asigure eliminarea arieratelor de plăţi externe, după episoadele crizei datoriilor din perioada 1981–1983[6], care a afectat un număr de peste 30 de state, aceasta s-a schimbat radical, având ca obiectiv evitarea arieratelor şi punând accentul pe latura preventivă, prin impunerea anumitor condiţii (încetinirea industrializării, creşterea preţurilor la gaz natural şi alimente, austeritate bugetară)[7].

Comitetul Executiv al FMI a formalizat această nouă strategie în anul 1980, statuându-se că, în scopul utilizării eficiente a fondurilor acordate pentru susţinerea unor programe de ajustare viabile şi finanţabile, aranjamentele de credit de tipul *stand-by* vor include clauze asiguratorii, legate, dacă este necesar, de rezultatele discuţiilor privind finanţarea din alte surse a balanţei de plăţi externe[8].

O consecinţă directă a fost aceea că, în situaţia în care băncile creditoare refuzau să reeşaloneze datoriile unor state, FMI urma să le suspende acestora accesul la fondurile sale (Boughton, 2001, p. 477). În toate cele patru tipuri de aranjamente *stand-by* s-a introdus obligativitatea scrisorilor de intenţie, cu descrierea politicilor, introducerea de criterii de performanţă cu raportare trimestrială, obiective secundare etc. (Guitián, 1981, p. 2).

Evenimentele de natură economică, financiară şi politică pe plan internaţional din deceniul 1970–1980, între care cele mai importante au fost prezentate anterior, au condus la declanşarea unei crize a datoriilor externe în perioada 1981–1983, un număr de 34 de ţări în curs de dezvoltare şi socialiste renegociindu-şi datoria, la care s-au adăugat 12 state cu probleme de plăţi externe.

---

[6] Trebuie menţionat că nici FMI şi nici alte instituţii sau persoane oficiale nu au transmis semnale de avertizare asupra crizei, părând să nu fie conştiente de pericolele împrumuturilor excesive, dimpotrivă, exprimând opinii conform cărora acumularea de datorii ar fi benefică, mai ales prin reciclarea surplusurilor financiare realizate după primul şoc petrolier de marile ţări exportatoare (petrodolarii) de către băncile comerciale către ţările importatoare, ceea ce le-ar fi ajutat în suportarea acestui şoc (Boughton, 2001, p. 271). Pe lângă aceasta, în acordarea de credite acestor ţări, băncile comerciale se bazau pe analizele macroeconomice ale experţilor FMI, asistenţa financiară a Fondului reprezentând o garanţie intrinsecă a rambursării împrumuturilor. O anchetă realizată de G30 în anul 1981, chiar înainte de explozia crizei, la nivelul celor mai mari 52 de bănci internaţionale, a relevat că majoritatea acestora previzionau că nu este probabil să apară o problemă generalizată privind datoriile ţărilor în curs de dezvoltare, prevalând ideea lansată încă din 1980 de Walter Wriston, preşedintele Citibank, potrivit căreia o ţară nu poate intra în faliment. După izbucnirea crizei datoriilor în anul 1981, comunitatea bancară s-a plâns că, pe de o parte, a fost indusă în eroare de îndemnurile la reciclarea petrodolarilor şi, pe de altă parte, a fost „orbită" de şocul Volcker (Boughton, 2001, p. 268- 274).

[7] Începând din anii 1980, şi Banca Mondială a impus ţărilor debitoare programe de ajustare structurală (SAP – *Structural Adjustment Programmes*), axate pe devalorizarea monedelor naţionale, eliminarea subvenţiilor, reducerea cheltuielilor pentru educaţie, sănătate şi asistenţă socială ş.a., politicile de acordare a sprijinului financiar fiind racordate pe mai multe paliere de condiţionalitate: fiduciară, instituţională, rezultate măsurabile, politici economice axate pe liberalizare economică şi comercială, liberalizarea preţurilor, privatizarea şi restructurarea companiilor de stat (World Bank, 2008, p. 7-9).

[8] Metoda de evaluare a măsurii în care un program de ajustare este finanţat în mod adecvat a fost însă flexibilă de la caz la caz, reflectând diversitatea circumstanţelor şi practicilor bancare în privinţa reeşalonării arieratelor. Dând exemplul României, se precizează că aranjamentul *stand-by* 1981–1984 a fost reluat în iunie 1982, cu toate că arieratele către creditorii oficiali şi privaţi persistau, datorită faptului că guvernul ţării se bucura încă de încrederea FMI, în special din partea directorului său executiv, Jacques de Larosière (Boughton, 2001, p. 477).

7.3. GESTIONAREA CRIZEI DATORIEI EXTERNE ŞI IMPACTUL ASUPRA ECONOMIEI ROMÂNIEI

Aşa cum s-a arătat anterior, la începutul anilor ’80, economia României prezenta o serie de vulnerabilităţi nesesizate şi/sau necombătute la timp de autorităţi, acumularea şi interacţiunea acestora pe orizontala şi verticala economiei majorând riscul de expunere a ţării la posibile evoluţii nefavorabile atât ale factorilor interni, cât şi ale celor externi.

Una dintre cele mai grave erori de politici economice comise de autorităţile din România a constat în ignorarea completă a tendinţelor economiei mondiale din anii ’70, cu deosebire a schimbărilor majore produse de cele două şocuri petroliere, precum şi, contrar concepţiei dezvoltării construite pe principiul unei economii deschise, sub presiunea creşterii precipitate a datoriei externe şi deciziei de a o lichida, în mutaţia bruscă şi profundă spre o autarhie cvasitotală, cu efecte distructive asupra economiei. În acest sens, considerăm cazul industriei petroliere drept cel mai relevant pentru punerea în evidenţă a costurilor acestei erori atât în generarea crizei datoriei externe, cât şi în gestionarea acesteia, privit şi din perspectiva faptului că cele două şocuri petroliere din anii 1973 şi 1979 au schimbat radical economia mondială, cu impact semnificativ asupra României.

Pe parcursul deceniului 1970–1980, România şi-a dublat capacităţile de rafinare a ţiţeiului, care au ajuns la circa 34 mil. tone la începutul anilor ’80, în timp ce producţia internă a scăzut de la 14–15 mil. tone anual la 9–10 mil. tone anual, iar importurile
s-au majorat de la 5–6 mil. tone la 15 mil. tone în 1980 (an în care acestea au depăşit producţia naţională), ajungând la circa 20 mil. tone anual în perioada 1987–1989. Astfel, în contextul creşterii de circa 3 ori a cotaţiilor internaţionale ale ţiţeiului în termeni nominali, respectiv de circa 6 ori în termeni reali, ca urmare a celui de-al doilea şoc petrolier din 1979, precum şi a majorării importurilor, factura petrolieră a ţării a explodat, crescând de la circa 500 mil. dolari în 1975 (92 dolari/tonă) la 3,8 mld. dolari în 1980 (250 dolari/tonă) şi determinând înregistrarea unor deficite comerciale semnificative pe relaţia devize convertibile (circa 1 mld. dolari în 1979), cu implicaţii directe asupra contului curent şi situaţiei balanţei de plăţi externe.

Bachman şi Keefe (1991) au estimat că, în 1980, România pierdea 900.000 dolari pe zi din exporturile de produse petroliere derivate din ţiţeiul importat. Conform unei alte estimări, exporturile de produse petroliere se realizau la preţuri cu până la 25 dolari/tonă mai mici decât preţul ţiţeiului importat, rezultând, în consecinţă, pierderi nete substanţiale în anii 1979 şi 1980 (Jackson, 1984). Aceste estimări ce reflectă dimensiunea pierderilor produse economiei şi finanţelor ţării de industria petrolieră la finele anilor 1970 corespund situaţiei relevate de cifrele publicate de Axenciuc (2012, p. 464), conform cărora, în 1979, la importurile pe relaţia devize convertibile, s-au plătit preţuri externe mai mari decât cele planificate cu circa 5,9 mld. lei valută, din care 3,3 mld. lei valută la importul de

ţiţei şi 1,5 mld. lei valută la importul de materii prime pentru siderurgie. Cu toate acestea, deoarece aceste produse reprezentau circa 40% din exporturile pe relaţia devize convertibile, România a continuat prelucrarea pe scară largă a ţiţeiului importat, pentru a-şi procura valuta necesară plăţilor externe[9].

În încercarea de identificare a factorilor care au condus la criza balanţei de plăţi a României, Marvin Jackson (1984) sublinia că, la unele cauze obiective de ordin intern, cum au fost pagubele suferite în urma cutremurului din 1977, precum şi pierderile de recolte provocate de condiţiile climatice nefavorabile din anii 1980 şi 1981, s-au adăugat o serie de factori externi, în special majorarea preţului petrolului şi a ratelor dobânzii, precum şi recesiunea din ţările occidentale. El atrage atenţia şi cu privire la impactul erorilor de politici economice ale autorităţilor de la Bucureşti, care, în perioada precriză, au forţat creşterea excesiv de rapidă a investiţiilor, mai ales în capacităţile de rafinare a ţiţeiului, cu efecte asupra dezechilibrării balanţei energetice şi comerciale ale ţării, pe seama majorării cererii de materii prime destinate realizării de produse pentru exporturile pe relaţia devize convertibile, precum şi a importurilor de tehnologii şi echipamente, iar în perioada postcriză au adoptat măsuri de forţare, în orice condiţii, a exporturilor pe relaţia devize convertibile şi de tăiere a importurilor.

Din punctul de vedere al plăţilor externe, situaţia financiară a României se deteriorase încă din anul 1980, când s-a înregistrat şi un deficit comercial record pe relaţia devize convertibile, respectiv circa 1,7 mld. dolari, manifestându-se întârzieri de plată a scadenţelor la creditele comerciale pe termen scurt pentru importuri, care ajunseseră să deţină peste 1/5 din totalul datoriei externe, faţă de numai 4% cât reprezentau în 1976 (Stroe, 2000, p. 70).

Structura datoriei externe pe creditori şi după tipul de rată a dobânzii s-a dovedit total nefavorabilă României; astfel, la finele anului 1980, din totalul datoriei externe de circa 10 mld. dolari, doar circa 14% era la FMI şi BIRD, respectiv circa 20% aferentă creditelor guvernamentale bilaterale contractate la rate fixe ale dobânzii, cea mai mare parte (circa 2/3) din datoria externă fiind concentrată la băncile comerciale private, inclusiv cea derivată din creditele pe termen scurt, contractate la rate variabile (flotante) ale dobânzilor, care, în contextul financiar internaţional din perioada 1979–1980 prezentat anterior, ajunseseră la două cifre, ceea ce a produs explozia acestei componente a datoriei externe.

De altfel, în documentele FMI, criza balanţei de plăţi din România, izbucnită în 1981, este cotată ca o criză a datoriei comerciale (Boughton, 2001, p. 274, Table 6.1. *Commercial Debt Crisis 1980–1989*), alături de alte zeci de ţări în curs de dezvoltare din Europa de Est, America Latină, Africa şi Asia[10].

---

[9] Pentru funcţionarea rafinăriilor, volume tot mai mari de ţiţei s-au importat în deceniul 1970 din ţările OPEC, iar după revoluţia din Iran şi izbucnirea războiului dintre Iran şi Irak, din Uniunea Sovietică; pe baza unui acord de barter, România importa anual circa 5 mil. tone de ţiţei sovietic în perioada 1986–1989, exportând echipamente de foraj şi produse alimentare.

[10] De remarcat că Jeffrey Sachs, la acea vreme consilier al Guvernului Boliviei, ţară decimată de o inflaţie cu cinci cifre, aflată în criză financiară, într-un articol scris în 1986, afirma că pentru ţările debitoare ar fi fost preferabil să refuze plata datoriilor către băncile comerciale la începutul anilor 1980, aşa cum au făcut-o în anii 1930! (Sachs, 1986, p. 411).

Astfel, la începutul anului 1981, autorităţile de la Bucureşti s-au văzut nevoite să apeleze din nou la FMI pentru asistenţă financiară, acordul *stand-by* pe trei ani fiind negociat până în luna mai a acelui an. Deşi unii membri ai Comitetului Executiv al FMI şi-au exprimat scepticismul, însuşi preşedintele în exerciţiu al acestuia, John F. Williams, punând la îndoială capacitatea României de a gestiona o datorie în valută convertibilă de circa 10 mld. dolari, apreciind că ţara ar avea nevoie atât de schimbări majore de politică, cât şi de cooperarea creditorilor externi instituţionali sau privaţi, aranjamentul *stand-by* a fost aprobat în unanimitate (1,1 mld. DST, reprezentând 300% din cota deţinută, respectiv circa 1,3 mld. dolari, din care prima tranşă de 140 mil. DST, respectiv circa 165 mil. dolari, a fost trasă imediat).

În cea de-a doua jumătate a anului 1981, încrederea FMI în autorităţile de la Bucureşti s-a deteriorat însă, în special pe seama nerespectării de către băncile din România a regulilor şi mecanismelor de plăţi internaţionale, inclusiv prin operaţiuni fără acoperire (*check kiting*), băncile străine creditoare începând să-şi retragă depozitele din România şi să anuleze liniile de credit interbancare, la aceste probleme adăugându-se temerile legate de pericolul de contagiune a crizei datoriei externe declanşate în Polonia. Refuzul autorităţilor de la Bucureşti de a rostogoli/reeşalona datoriile externe a condus la creşterea arieratelor la băncile străine la peste 1 mld. dolari la sfârşitul anului 1981, România pierzând total accesul la noi credite şi, ca urmare, ieşind şi din condiţiile prevăzute de acordul *stand-by* cu FMI. Cu toate că oficiali ai FMI s-au întâlnit în toamna anului 1981 cu creditorii bancari majori ai României pentru a fi informaţi cu privire la natura şi amploarea problemelor de plăţi şi a măsurilor luate de autorităţi pentru a-şi consolida finanţele, acceptând justeţea îndoielilor exprimate de bănci cu privire la angajamentele României de a se reforma, Fondul a refuzat să renunţe la termenii *stand-by*, dar nu a mai permis eliberarea următoarei tranşe de 76 mil. DST prevăzute pentru luna noiembrie 1981. Deşi Guvernul României se angajase, conform acordului cu FMI, să introducă măsuri pentru încetinirea ritmului industrializării, reducerea subvenţiilor, devalorizarea leului şi unificarea cursurilor de schimb, aplicarea acestora s-a dovedit mai mult formală, decizia rămânând hipercentralizată, sistemul de stimulente neschimbat în esenţă, iar ţintele (producţie şi exporturi) continuând să reprezinte indicatorii de referinţă pentru directorii de întreprinderi, în dauna celor de profitabilitate şi eficienţă (Crane, 1985, p. 129).

Într-o analiză comparativă, Keith Crane (1985), la cererea Departamentului Apărării din SUA, a abordat problema credibilităţii financiare, respectiv a solvabilităţii unor ţări din estul Europei, relevând faptul că trei ţări socialiste din regiune, respectiv Polonia, Ungaria şi România, s-au confruntat cu o criză majoră a balanţei de plăţi externe, încetând onorarea scadenţelor de plată aferente serviciului datoriei externe şi intrând în *default* în anul 1982. Analiza costurilor ajustării la această situaţie a pus în evidenţă diferenţe majore între cele trei state, determinate de maniera în care autorităţile au gestionat criza balanţei de plăţi externe.

Guvernele din Polonia, care la vremea aceea nici nu era membră FMI, cu o datorie externă în valută de circa 25 mld. dolari în 1980, şi, respectiv, Ungaria, cu o datorie externă în valută de circa 8 mld. dolari în 1980, au perceput reformele ca

singura cale de a ieşi din impas, reuşind să obţină un tratament favorabil din partea creditorilor internaţionali în privinţa reeşalonării datoriei, prin întreprinderea unor măsuri de liberalizare a economiei în scopul alocării mai eficiente a resurselor şi creşterii profitabilităţii companiilor, recurgând la o reducere graduală a importurilor, fără a fi afectat standardul de viaţă al cetăţenilor (Crane, 1985, p. 135). Unul dintre factorii cei mai importanţi care au permis ajustarea plăţilor aferente datoriei externe la costuri rezonabile în aceste ţări (în condiţiile în care datoria externă a Poloniei a înregistrat chiar o dublare în perioada 1981–1989) l-a constituit faptul că băncile internaţionale au continuat să le acorde credite comerciale pe termen scurt.

În schimb, autorităţile din România au comis o serie de erori care au condus la pierderea totală de încredere din partea băncilor comerciale creditoare şi a furnizorilor externi, fiind sistată acordarea oricărui credit comercial şi/sau furnizor, importurile trebuind plătite cash. În 1981, a fost introdusă o lege menită să asigure credibilitatea externă a întreprinderilor româneşti de comerţ exterior (ICE), care le obliga să compenseze plata importurilor pe relaţia devize convertibile cu încasările din exporturi, efectul contrar imediat al acesteia fiind neplata de către ICE-uri a facturilor de import; mai mult, atât instituţiile guvernamentale, cât şi reprezentanţii ICE-urilor din străinătate (din agenţiile/birourile comerciale de pe lângă ambasadele României), precum şi ai Băncii Române de Comerţ Exterior (inclusiv prin cele cinci bănci mixte din străinătate) nu mai răspundeau la telefoane, telexuri, scrisori (Crane, 1985, p. 110). Această atitudine a accentuat neîncrederea mediilor internaţionale bancare şi de afaceri în România, incertitudinea privind intenţiile autorităţilor de la Bucureşti determinându-le, în anii 1981 şi 1982, să sisteze liniile de credit până la plata integrală a datoriilor scadente. Astfel, la finele anului 1981, când datoria externă urcase la aproape 11 mld. dolari, şi în prima jumătate a anului 1982, România se găsea într-o situaţie de încetare de plăţi, asistenţa FMI fiind stopată *de facto*, având datorii restante la aproximativ 300 de bănci occidentale, plus împrumuturi de la câteva bănci din URSS şi din Orientul Mijlociu, fără a mai putea beneficia de vreo linie de credit din partea acestora.

În ianuarie 1982, România a început să negocieze cu un consorţiu format din nouă bănci din şase ţări occidentale, cu participarea oficialilor FMI în calitate de observatori. Până în luna aprilie 1982, discuţiile au continuat, dar arieratele la băncile comerciale se apropiau de 3 mld. dolari, incluzând principalul (rata datoriei scadente), dobânzile şi penalizările. Speranţele FMI ca România să ajungă la un acord de reeşalonare cu băncile comerciale, care ar fi putut determina reintrarea în acordul *stand-by*, nu s-au împlinit, oficialii Fondului retrăgându-se de la negocieri, propunând în schimb acordarea unei trageri simbolice (*token drawing*) de 10 mil. DST (propunere susţinută de directorul executiv al FMI, Jacques de Larosière, şi aprobată de Comitetul Executiv la data de 21 iunie 1982[11], cu menţiunea că această decizie, unică în istoria FMI, nu

[11] Trebuie menţionat însă că şedinţa Consiliului de Administraţie al FMI privind România, programată iniţial pentru 14 iunie 1982, a fost amânată cu o săptămână, timp în care conducerea Fondului a obţinut asigurări de la creditorii Clubului de la Paris că rezultatul negocierilor cu România

trebuia să devină o practică a politicii de creditare), urmând ca eliberarea celorlalte tranşe să fie amânată până la soluţionarea problemei arieratelor faţă de băncile comerciale, ca semnal al faptului că FMI aveau încă o anumită doză de încredere că autorităţile de la Bucureşti vor respecta promisiunile de a implementa programul de ajustare convenit[12]. Semnalul reactivării acordului *stand-by* a fost de o importanţă capitală pentru creditorii guvernamentali, care şi-au exprimat disponibilitatea de a negocia reeşalonarea datoriilor, în luna iulie 1982 având loc o întâlnire a Clubului de la Paris, o parte din acest pachet fiind încheiat cu succes. Negocierile României cu băncile comerciale creditoare s-au derulat timp de câteva luni începând din toamna anului 1982, la finele acelui an reuşindu-se semnarea unui acord de reeşalonare a unei datorii de 4,8 mld. dolari pe o perioadă de şase ani, încheindu-se faza crizei datoriei şi permiţând reluarea acordului *stand-by* cu FMI.

La Conferinţa Naţională a PCR din decembrie 1982, deşi se admitea că accentuarea crizei mondiale şi politica financiară a dobânzilor mari pe plan internaţional reprezentau „o frână în reluarea şi restabilirea activităţii economice" (*România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, 1984, p. 7), economia românească înregistrând ritmuri mai mici de dezvoltare în perioada 1980–1982, pe seama reducerii dependenţei de importuri, se afirma că România „nu a avut şi nu are intenţia de a promova o politică economică autarhică" (*Idem*, p. 12) şi la doar câteva pasaje distanţă se afirma că „nu avem de gând să încetinim mai mult viteza de înaintare sau să ne punem la adăpost până trece furtuna" (*Idem*, p. 14) şi că, încă în anul 1983, peste 90% din consumul de energie primară ar fi urmat să se asigure prin forţe proprii, în condiţiile „reducerii cu 10–15% a consumurilor energetice actuale".

Singura măsură raţională, dictată mai mult de nevoie, anunţată în cadrul acestei Conferinţe a fost aceea de a nu începe noi investiţii în 1983 şi de concentrare a forţelor pentru realizarea şi punerea în funcţiune a celor 500 de obiective industriale şi agricole începute în anii anteriori, care înregistrau întârzieri în finalizarea lucrărilor de construcţie. Multe obiective de investiţii au avut întârzieri (în loc de 2–3 ani s-au realizat în 7–8 ani, iar altele în 10 ani), înregistrându-se pierderi de producţie şi exporturi, la care s-au adăugat cele rezultate din uzura morală a utilajelor şi învechire tehnologică.

De fapt, a fost momentul în care, refuzând să recunoască situaţia financiară dramatică a balanţei de plăţi externe a României, s-a decis iniţierea unei serii de măsuri cu natură autarhică (generate de reducerea drastică a importurilor), care au accentuat vulnerabilităţile interne, cu obiectivul declarat de a nu mai recurge

ar putea fi pozitiv, aceasta, conform minutei şedinţei, reprezentând de fapt condiţia esenţială pentru reactivarea acordului (Boughton, 2001, p. 323).

[12] Unul dintre puţinele angajamente respectate de România a fost adoptarea, în iunie 1982, a *Decretului nr. 240*, prin care s-au majorat semnificativ, cu circa 20%, preţurile şi tarifele la energia electrică, termică, gaz natural şi alţi combustibili, diminuându-se cotele şi normele maxime de consum atât pentru unităţile de producţie, cât şi pentru populaţie, ceea ce a declanşat însă o explozie a ratei inflaţiei (17,8%) în acel an, caz singular pentru întreaga perioadă a economiei de comandă.

la credite externe şi de reducere la jumătate a datoriei externe până la finele anului 1985, urmată de lichidarea completă a acesteia în următorii 2–3 ani ai cincinalului 1986–1990 (*Idem*, p. 15–16).

În anii succesivi deciziei de lichidare a datoriei externe, devenită ţinta absolută a funcţionării sistemului economic, întreg ansamblul de măsuri întreprinse de autorităţi, în absenţa oricărei fundamentări raţionale, s-a concentrat exclusiv şi cu orice preţ pe realizarea de excedente comerciale pe relaţia devize convertibile, singura resursă valutară pentru achitarea scadenţelor de plăţi externe, ceea ce a generat efecte distructive asupra economiei[13].

Măsurile antieconomice, ambalate formal în noul mecanism economico-financiar introdus la începutul anilor 1980, pe principiul autoconducerii, autogestiunii şi autofinanţării întreprinderilor, programul de raţionalizare a consumului de energie, programele de organizare şi modernizare (fără cheltuieli de investiţii), programul de autoconducere şi autoaprovizionare teritorială pe fiecare judeţ etc. au fost concepute, în esenţă, ca un set de acţiuni care să satisfacă o funcţie dublă, dar contradictorie: minimizarea importurilor *versus* maximizarea exporturilor.

În realitate, pe latura importurilor, reducerea bruscă şi drastică a acestora, în special din ţările dezvoltate, a reprezentat un şoc dificil de absorbit de o economie deja slăbită şi nefuncţională, cel mai grav afectate fiind sectoarele industriale, atât din punctul de vedere al resurselor de materii prime şi energie, cât şi al pieselor de schimb şi consumabilelor pentru utilajele şi echipamentele importate, experimentul de substituire a acestora prin „asimilare” în ţară dovedindu-se, pe ansamblu, total nereuşit[14].

Pe de altă parte, pe latura exporturilor, prin forţarea acestora, în condiţiile tăierii importurilor de completare, ale ignorării parametrilor elementari de eficienţă prin exportul de produse cu valoare adăugată scăzută (produse petroliere, siderurgice, îngrăşăminte chimice, cereale, carne), s-au înregistrat, în fapt, pierderi pentru întreprinderi şi economia naţională. Trebuie menţionat că nu numai întreprinderile româneşti au avut de suferit, ci şi societăţile mixte, doar în anul 1986 activitatea acestora soldându-se cu pierderi/datorii de 250 mil. dolari (Axenciuc şi Georgescu, 2017). Derularea operaţiunilor speciale cu aport valutar, deşi a avut o contribuţie substanţială la realizarea de încasări valutare, s-a efectuat la limita reglementărilor

[13] Profesorii Carmen Reinhart şi Kenneth Rogoff, doi dintre cei mai reputaţi analişti ai problematicii crizelor financiar-bancare, afirmă că ţările debitoare îşi pot achita, de regulă, plăţile restante către creditori, chiar în condiţii dificile şi dureroase, problema pe care o întâmpină liderii fiind cea a evaluării limitei suportabile. În acest context, ei dau exemplul singular al deciziei iraţionale luate de Nicolae Ceauşescu de a lichida, în doar câţiva ani, datoria externă de 9,5 mld. dolari, obligând întreprinderile să-şi reducă producţia prin economiile la energia electrică, iar populaţia să suporte frigul iernilor geroase, în loc ca România să îşi renegocieze şi reeşaloneze datoria, aşa cum au procedat celelalte ţări în curs de dezvoltare în perioada crizei din anii ’80 (Reinhart şi Rogoff, 2009, p. 52).

[14] Sub presiunea identificării de soluţii pentru substituirea importurilor prin eforturi proprii de asimilare în ţară, de remarcat totuşi că, în acest domeniu, s-au obţinut realizări de excepţie în deceniul 1980; astfel, Institutul de Cercetare Ştiinţifică şi Inginerie Tehnologică pentru Maşini-Unelte a coordonat cu succes un program de cercetare şi design (echipamente de mare precizie, maşini cu comandă numerică, linii automate şi sisteme flexibile de fabricaţie) care a contribuit la plasarea României între primele zece ţări din lume la producţia de maşini-unelte (Bachman şi Keefe, 1991, p. 172).

comerţului internaţional, uneori cu încălcarea regimului de embargo sau al sancţiunilor internaţionale, punând România într-o lumină nefavorabilă în lumea afacerilor internaţionale.

Măsurile cu caracter antieconomic întreprinse de regimul totalitar au fost însoţite de măsuri antisociale, adoptate începând din anul 1980, continuate şi/sau accentuate pe întreg parcursul deceniului, ca efect sau derivate tot din decizia de lichidare a datoriei externe, respectiv de reducere a importurilor şi de forţare a exporturilor, care au afectat grav nivelul de trai şi starea de sănătate a populaţiei (programul de autoconducere şi autoaprovizionare teritorială pe fiecare judeţ, programul de alimentaţie ştiinţifică a populaţiei, raţionalizarea consumului de alimente, instituirea de cartele pentru cumpărarea de pâine, zahăr, ulei, sancţionarea celor care făceau provizii, reduceri sau întreruperi în furnizarea de gaz natural, energie electrică şi termică, inclusiv a iluminatului public, raţionalizarea benzinei ş.a.), conducând la creşterea tensiunii sociale la parametri explozivi.

Într-un final, în condiţiile extreme descrise mai sus, prin realizarea de excedente comerciale care au însumat circa 18 mld. dolari în perioada 1982–1989, România a plătit ultima rată aferentă datoriei externe în luna martie 1989.

Bilanţul privind costurile economico-sociale ale lichidării datoriei externe în 1989 este însă dramatic. În acest context, considerăm că o imagine sugestivă a diferenţei între propaganda comunistă a anilor 1980 şi realităţi este reflectată de caracterul iluzoriu al obiectivului lansat la cel de-al XIII-lea Congres al PCR din noiembrie 1984, potrivit căruia România ar fi urmat să ajungă în 1990 la un nivel general al producţiei industriei româneşti, precum şi al calităţii şi tehnicii acestei ramuri comparabil cu cel din ţările dezvoltate din punct de vedere economic (*România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, 1985, p. 36) în raport cu realităţile anului 1989.

Analiza nivelului de dezvoltare economico-socială a României în anul 1989 (Grigorescu, 1993) comparativ cu un număr de 24 de ţări europene a relevat, conform unui indicator agregat, poziţia periferică ocupată de România (penultima poziţie), menţinându-se decalaje importante la majoritatea celor 20 de indicatori parţiali, unele chiar mai mari faţă de cele rezultate dintr-un studiu similar la nivelul anului 1982. Analiza menţionată a pus în evidenţă caracterul energointensiv al economiei, consumul de energie primară pe unitatea de PIB fiind de aproape 10 ori mai mare decât în ţările dezvoltate, pe total, importul de energie primară în balanţa resurselor crescând la circa 40% în 1989 comparativ cu 28% în 1980.

În anul 1989, economia României era marcată de disproporţii în structura pe ramuri şi sectoare, înregistrându-se o rămânere în urmă a sectorului de servicii în raport cu dezvoltarea industriei caracterizate printr-un un grad avansat de uzură fizică şi morală a utilajelor de producţie. Productivitatea scăzută în industrie, principala ramură a economiei, se explică prin lipsa de corelare între capacităţile de producţie şi baza proprie de resurse energetice şi de materii prime, energointensivitatea ridicată a multor industrii, tehnologiile depăşite de fabricaţie, dezvoltarea ramurii neţinând seama de cerinţele specializării internaţionale şi ale creşterii competitivităţii produselor.

Aşa cum sublinia Aurel Iancu (2002, p. 65), caracteristica generală a sistemului industrial românesc în perioada socialistă a constat în supradimensionarea sa din toate punctele de vedere, o construcţie uriaşă efectuată în decursul deceniilor, care a absorbit investiţii masive, dar ineficiente[15], neţinând seama de cerinţele pieţelor interne şi externe, ci mai mult după regulile unei economii închise (autarhice), astfel ca sistemul să acopere o mare diversitate de nevoi interne, la majoritatea produselor manufacturarea fiind organizată în combinate şi întreprinderi mari, cu cicluri aproape complete de fabricaţie, integrate vertical după sistemul clasic fordist, astfel încât tranziţia la economia de piaţă a României, liberalizarea schimburilor comerciale, alături de declanşarea procesului de integrare a pieţelor europene şi a celor mondiale au provocat o dezintegrare rapidă a acestui sistem.

Restructurarea profundă a sistemului industrial din România în perioada tranziţiei la economia de piaţă a fost caracterizată de pierderea unui număr de circa 2,5 mil. de locuri de muncă, precum şi de redimensionarea companiilor, faţă de o medie de circa 1.800 de salariaţi pe întreprindere, cât se înregistra în anul 1990, aceasta scăzând la 27 de angajaţi pe o companie în anul 2015, respectiv de peste 65 ori (Chivu, Ciutacu şi Georgescu, 2017, p. 64). De asemenea, anvergura costurilor distructive ale politicilor antieconomice, mai ales în anii 1980, asupra situaţiei financiare şi perspectivelor de dezvoltare a întreprinderilor este relevată de faptul că, în perioada 1990–2010, un număr de peste 1.200 de întreprinderi cu mai mult de 1.000 de salariaţi, majoritatea din industria extractivă şi prelucrătoare, au intrat în executare silită, în faliment sau au fost privatizate defectuos.

În concluzie, criza datoriei externe a României din anul 1982, declanşată pe fondul unor vulnerabilităţi interne acumulate în deceniile anterioare, a fost agravată într-o manieră extrem de severă de şocul extern provocat de schimbările majore ale contextului economic, financiar şi geopolitic global de la finele anului 1979, care au condus la creşterea explozivă a dobânzilor la creditele contractate în străinătate de la băncile comerciale private în regim de rate variabile (flotante) ale dobânzilor, precum şi de introducerea de condiţionalităţi la creditele acordate de instituţiile financiare internaţionale, generând recesiunea economiei mondiale şi intrarea în *default* a unui număr mare de ţări în curs de dezvoltare în perioada 1981–1983, iar decizia de lichidare a datoriei şi erorile de gestionare a crizei din partea autorităţilor de la Bucureşti au avut un impact distructiv asupra economiei româneşti, resimţit şi după anul 1990, încetinind semnificativ ritmul tranziţiei la economia de piaţă şi poziţionarea ţării pe o traiectorie a dezvoltării durabile.

[15] Între exemplele de investiţii semnificative total lipsite de rentabilitate, reprezentând pierderi pentru economia României, se numără: Combinatul Siderca Călăraşi, care a costat circa 2 mld. dolari (finanţat inclusiv din împrumuturi externe), lichidat practic după 1990, recuperându-se doar 1/100 din cheltuieli; Canalul Dunăre-Marea Neagră dat în exploatare în 1984 (prevăzut şi pentru transportul minereului de fier şi al cărbunelui pentru Siderca, respectiv pentru exporturile de produse siderurgice), ale cărui costuri s-au ridicat la circa 2 mld. dolari (finanţate parţial din credite BIRD, dar şi de la bănci comerciale) şi care a funcţionat la 1/10 din capacitate; Combinatul de la Krivoi Rog (Ucraina), în care companiile româneşti au făcut investiţii de 800 mil. dolari până în 1989, care urmau să fie recuperate din peletele de minereu de fier pentru Sidex Galaţi, la care lucrările au fost sistate în anul 1990.

BIBLIOGRAFIE

1. Axenciuc Victor, Georgescu George (2017), *Gross Domestic Product – National Income of Romania 1862–2010. Secular statistical series and methodological foundations*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
2. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României 1862–2000. Serii statistice seculare şi argumente metodologice*, vol. I, Ed. Economică, Bucureşti.
3. Bachman Ronald D., Keefe Eugene K. (1991), *Romania: A Country Study*, Federal Research Division, US Government Publishing Office, Library of Congress, July, Washington.
4. Boughton James M (2001), *Silent Revolution. The International Monetary Fund 1979–1989*, IMF, October, Washington.
5. Chivu Luminiţa, Ciutacu Constantin, Georgescu George (2017), *Deindustrialization and Reindustrialization in Romania. Economic Strategy Challenges*, Palgrave Macmillan.
6. Crane Keith (1985), *The Creditworthiness of Eastern Europe in the 1980s*, Rand Publication Series R-3201-USDP, January.
7. Federal Deposit Insurance Corporation (1997), *An Examination of the Banking Crises of the 1980s and Early 1990s*, Vol. I, II, Symposium Proceedings, FDIC, January 16, Washington.
8. Georgescu George (1989), *Optimizarea structurilor economice*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
9. Goldsbrough David, Zaidi Iqbal (1986), *Transmission of Economic Influences from Industrial to Developing Countries*, IMF World Economic and Financial Surveys, Washington.
10. Grigorescu Constantin (coord.) (1993), *Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context european, 1989*, Ed. Expert, Bucureşti.
11. Guitián Manuel (1981), *Fund Conditionality: Evolution of Principles and Practices*, IMF Paper Series, No. 38, Washington.
12. Iancu Aurel (2002), *Liberalizare, integrare şi sistemul industrial*, Ed. Expert, Bucureşti.
13. Institutul de Economie Socialistă (1985), *Evaluarea stadiului de dezvoltare economico-socială a României comparativ cu 118 ţări*, Caiet de studiu, nr. 109, Bucureşti.
14. Jackson Marvin R. (1984), *Romania's Foreign Debt Crisis: Its Causes and Consequences*, în *East European Economics in the 1980s*, Vol. I, US Congress, Washington.
15. Kornai János (1992), *The Socialist System. The Political Economy of Communism*, Clarendon Press, Oxford.
16. Minsky Hyman P. (1976), *A Theory of Systemic Fragility*, Conference on Financial Crisis, May 21, Washington.
17. Minsky Hyman P. (1992), *The Financial Instability Hypothesis*, Working Papers, No. 74, The Jerome Levy Economics Institute of Bard College, May.
18. Polak Jacques J. (1991), *The changing nature of IMF conditionality*, Essays in International Finance, No. 184, Princeton University Press.
19. Puiu Alexandru (1983), *Evoluţii contradictorii în economia mondială*, Ed. Politică, Bucureşti.
20. Reinhart Carmen M., Rogoff Kenneth S. (2009), *This Time Is Different. Eight Centuries of Financial Folly*, Princeton University Press.
21. Reinhart Carmen M., Rogoff Kenneth S. (2010), *From Financial Crash to Debt Crisis*, NBER Working Paper, No. 15795, March.
22. *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 25, respectiv 28, Ed. Politică, Bucureşti, 1984, 1985.
23. Sachs Jeffrey (1986), *Managing the LDC Debt Crisis*, Brookings Papers on Economic Activity, Brookings Institution, Washington.
24. Stroe Gheorghe (2000), *Evoluţia economiei româneşti în anii 1970–1980: Criza datoriei externe*, în Constantinescu Nicolae N. (coord.), *Istoria economică a României 1939–1989*, vol. 2, Ed. Economică, Bucureşti.
25. Ţiu Ilarion (2015), *Negocierile şi derularea acordurilor de împrumut cu Fondul Monetar Internaţional şi BIRD în perioada 1965–1989*, IEM, Bucureşti.
26. Volcker Paul (1997), *The 1980s in Retrospect*, în *History of the Eighties. Lessons for the Future*, Vol. II, Symposium Proceedings, FDIC, January 16, Washington.
27. World Bank (2008), *The Debate on Conditionalities*, în *Conditionalities. Poor deal for poor countries*, CC 3.0 A Seed Europe, Oxfam Novib, Amsterdam.

8. CRIZA STRUCTURALĂ A ECONOMIEI SOCIALISTE ROMÂNEŞTI

MIRCEA TEODOR MANIU, MONICA BURCĂ-VOICU, HORAŢIU DAN

În 1937, în cartea sa *Prosperity and Depression*[1], Haberler plasează România pe aceeaşi treaptă de dezvoltare cu Noua Zeelandă. Tranziţia românească interbelică de două decenii, de la periferia unor imperii spre un stat unitar caracterizat printr-un dinamism consonant cu ritmurile europene ale timpului, reprezintă o realitate evidentă, mai ales dacă baza de comparaţie este reprezentată de ţările învecinate.

Conjunctura favorabilă României de după Primul Război Mondial a făcut posibil un moment esenţialmente aparte, din păcate irepetabil la scara istoriei[2]. În acest context de referinţă, indiferent cum apreciem perioada postbelică (a construcţiei socialiste de inspiraţie esenţialmente alogenă), se poate spune că România a făcut totuşi paşi importanţi înainte. Chiar cu o economie tarată de mimetismul ideologic, instituţional şi procedural impus de Uniunea Sovietică întregii sale sfere de influenţă geopolitică, se poate spune că ţara a progresat pe multiple planuri în cele peste patru decenii de socialism. Desigur, în acest interval, multe dintre legităţile dezvoltării echilibrate au fost încălcate din raţiuni strict politice şi cu consecinţe economico-sociale evidente, mai ales spre sfârşitul acestui interval.

În măsură semnificativă, progresul economiei româneşti s-a datorat valorificării unui potenţial economic ce a fost pus în evidenţă în perioada interbelică, când atuurile consemnate ale României constau în dimensiunea relativ mare a ţării şi în înzestrarea generoasă cu factori naturali, inclusiv de natură demografică. Dar desigur că impunerea de coordonate economice postbelice străine de spiritul ţării a făcut ca, în mod gradual, acest potenţial să nu mai poată fi valorificat pe aceste aliniamente, atât din raţiuni exogene, cât şi endogene. Reparaţiile de război din primii ani postbelici şi impunerea modelului sovietic de producţie şi redistribuţie sau colectivizarea agriculturii într-o ţară cu o societate rurală bine ancorată în tradiţie şi cu un acut simţ al proprietăţii funciare au constituit frâne considerabile pe calea unei dezvoltări complexe şi armonioase.

---

[1] Haberler G. (1946), *Prosperity and Depression. A Theoretical Analysis of Cyclical Movements*, Third Edition, United Nations, Lake Succes, New York, p. 5, disponibil la: https://mises.org/system/tdf/Prosperity%20and%20Depression_5.pdf?file=1&type=document, accesat la: 24.07.2017.

[2] Madgearu V. (1995), *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial,* Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, p. 9–22.

Din momentul în care România a reuşit însă să susţină o politică independentă faţă de Moscova, din momentul în care deschiderile, chiar minimale, spre lumea liberă au atins un plafon rezonabil, viaţa economică a ţării s-a schimbat. Evoluţia globală a economiei româneşti a permis racordarea acesteia la fluxurile industriale majore ale lumii, la performanţe notabile în unele domenii şi chiar la instituirea unor debuşeuri privilegiate pentru exporturi şi investiţii, mai ales în areale în curs de dezvoltare din Africa şi Asia. Dar, într-o logică destructivă a macrociclicităţii ce ţine de un ansamblu de factori economici, politici sau sociali, endogeni şi exogeni, obiectivi şi subiectivi, economia românească a involuat semnificativ începând cu a doua jumătate a anilor ’70, cu implicaţii directe asupra desfăşurării evenimentelor politice ale anului de cotitură istorică 1989.

8.1. ECONOMIA PE ALINIAMENTUL EXTENSIV (1945–1975)

Faptul că România avea bogăţii naturale semnificative, deci putea să susţină reparaţii de război consistente, a făcut ca povara celui de-al Doilea Război Mondial, evaluată doar din perspectiva participării la frontul antihitlerist la aproximativ 2,5 mld. dolari (la cursul din anul 1938)[3], să se repercuteze dramatic asupra ţării. Suplimentar, ţara a avut de suferit în urma unor însemnate pierderi teritoriale şi reparaţii destinate exclusiv către Uniunea Sovietică, însumând peste 300 mil. de dolari, adică mai mult de jumătate din venitul naţional al României anului 1945![4] Această conjunctură dramatică a condus practic la înjumătăţirea venitului naţional *per capita* în România în raport cu perioada interbelică[5].

În ciuda creşterii economice sistematice din perioada 1950−1973, în linie cu celelalte şapte state socialiste din Europa de Est[6], degradarea nivelului de trai din ţară a început prin reforma agrară din 1945 şi a continuat prin stabilizările monetare din 1947 şi 1952, precum şi prin naţionalizarea principalelor capitaluri din 1948. Dacă recensământul din 1947 relevă faptul că 87,42% dintre întreprinderi erau din sectorul privat, statul deţinând doar 12,58% dintre acestea, angajând 33,5% din totalul personalului din România, în anul 1948, în urma naţionalizării a 8.849 de întreprinderi, statul a ajuns să deţină întreprinderi care angajau marea majoritate a personalului (76% în industrie, 77% în transporturi, 80% în industria lemnului şi 85% în industria alimentară) şi în care parcul de utilaje reprezenta 80% din forţa motrice în industria energetică, 58% în cea extractivă şi 80% în cea prelucrătoare[7].

[3] Mureşan M. (1995), *Evoluţii economice, 1945−1990*, Ed. Economică, Bucureşti, p. 74.
[4] *Ibidem*, p. 76.
[5] *Ibidem*, p. 10–16.
[6] Murgescu B. (2010), *România şi Europa. Acumularea decalajelor economice (1500–2010)*, E-Book, Ed. Polirom, Iaşi.
[7] Făgărăşan Gh. (2004), *România în perioada de trecere de la capitalism la socialism şi făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate, 1948–1989, progres sau regres?*, Ed. Napoca Star, Cluj-Napoca, p. 52–53.

Comerţul exterior monopolizat şi socializarea forţată începeau să-şi pună amprenta asupra rezultatelor din agricultură şi o structură de importuri raţionalizată în logica planificării socialiste, adică orientată pentru a servi sectorul producător de mijloace de producţie în dauna celui de consum privat, a început să funcţioneze în România.

Acest debut al unui sistem economic complet alienat de evoluţia istorică a ţării, evoluţie ce a consemnat progrese remarcabile în planul modernizării din perioada 1866–1939, a generat un parcurs aparte, de factură predominant extensivă, care se întinde, după unele opinii, până în 1989. Iar semnificaţia aparte a primilor ani postbelici este tocmai consistenţa specific stalinistă, cu relaţii bilaterale aflate de cele mai multe ori sub influenţa ideatică sovietică şi în beneficiul unic al puterii tutelare.

La începutul anilor ’60, un eveniment aparte a generat prima ruptură economică cu Uniunea Sovietică şi, implicit, cu blocul ţărilor de democraţie populară şi a declanşat un proces de endogeneză economică cu consecinţe peste decenii. Dorinţa sovietică de segregare a ţărilor socialiste membre ale CAER în preponderent agricole la sud de Ungaria, respectiv preponderent industriale la nord, sugerată de aşa-numitul *Plan Valev,* a fost respinsă de România, aflată în faza transformării puterii comuniste de la etapa obedienţei totale faţă de puterea sovietică spre cea a naţional-comunismului[8]. Această situaţie a condus indirect, în anii următori, la forţarea industrializării socialiste româneşti pe multiple planuri, cu resurse proprii şi la modul evident extensiv, în baza unui *sui generis* „prin noi înşine”, adaptat condiţiilor epocii. Un pas politic conex, menit să consolideze platforma de independenţă românească, a fost sprijinirea, începând cu 1964, a poziţiei chineze de demantelare a supremaţiei sovietice în lagărul socialist. Politica de apropiere pe multiple planuri de China a avut şi semnificative consecinţe economice pentru România.

Dar, „arzând etapele”, pentru a ne permite o licenţă poetică, elementul de natură politică ce a marcat dramatic România în plan economic a fost schimbarea de paradigmă după preluarea puterii de către Nicolae Ceauşescu în 1965. Exponent al aşa-numitului comunism naţional, regimul instaurat a fost promotorul unui gen de independenţă economică extremă pentru contextul geopolitic al epocii, din raţiuni de securitate, chiar cu inflexiuni de autarhie. După anul 1968, România beneficiază deschis de sprijinul politic al Occidentului ca recompensă pentru fronda sa antisovietică în cazul invadării Cehoslovaciei de către ţările *Pactului de la Varşovia,* situaţie care s-a concretizat în deschiderea de linii de credit şi investiţii tehnologice semnificative care, la rândul lor, aveau să se constituie, în conjuncţie cu momentul ruperii cvasitotale de cadrul economic organizat al CAER, în al doilea pas de generare a specificităţii moştenirii economice a regimului comunist în cazul României.

[8] Vezi reacţia României la acest plan, preconizând, printre altele, crearea unui „complex de producţie interstatal al Dunării de Jos”, o potenţială grădină de legume a lagărului socialist, în Murgescu C. (1964), *Concepţii potrivnice principiilor de bază ale relaţiilor economice dintre ţările socialiste,* Viaţa economică, nr. 23.

Valorificând cât se poate de bine echilibrul internaţional de forţe de la începutul anilor ’70, România a fost prima ţară din blocul răsăritean care a aderat la *Acordul General pentru Tarife şi Comerţ (GATT)* în 1971, la Banca Internaţională pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare şi la Fondul Monetar Internaţional în 1972, dar şi prima căreia i s-au oferit *preferinţele comerciale comunitare* ale Pieţei Comune în 1973, precum şi *clauza naţiunii celei mai favorizate* a Statelor Unite ale Americii în 1975. Toate aceste demersuri de internaţionalizare au făcut ca România să înceapă un proces de retehnologizare, proces care a condus, în timp, la o dimensiune financiară internaţională de îndatorare ce avea să nască la sfârşitul anilor ’70 presanta problemă a datoriei externe, a cărei rambursare forţat anticipată, cu măsuri iraţionale de austeritate, a însemnat un adevărat dezastru economic.

În anul 1963, venitul naţional generat de economia României provenea deja în proporţie de 48,1% din industrie, cel din agricultură scăzând sub 30%[9]. Perspectivele păreau pozitive atât din punct de vedere politic, cât şi economic, destinderea internaţională culminând cu semnarea *Actului final de la Helsinki* în 1975, stimulând şi deschiderile pieţelor unor ţări dezvoltate, cu consecinţe benefice pentru România. Dar tot aproximativ în acest moment, doi factori au generat o schimbare completă de tendinţă şi paradigmă[10]. Un prim factor extern, criza petrolieră globală declanşată în 1973 şi accentuată în 1979–1980, a avut drept urmare imediată o ineficienţă dramatică a industriei petrochimice româneşti, supradimensionată în virtutea acordurilor politice preferenţiale cu Irakul şi Iranul, două treimi din capacitatea de rafinare a României fiind practic neutilizată în condiţiile de embargou sovietic efectiv la livrările de hidrocarburi. În ceea ce priveşte industria petrochimică din aval, în contracţie dramatică în această conjunctură, se poate remarca faptul că aceasta reprezenta în epocă fanionul industrial al României.

Dar mai mult şi mai grav decât atât, prin consecinţele pe multiple planuri (politic, economic, demografic, social, cultural etc.), tot în această perioadă, regimul a făcut o întoarcere spre ceea ce experţii au denumit ulterior a fi „neostalinismul românesc”, cu consecinţe dezastruoase asupra tuturor sectoarelor economice. China revoluţiei culturale şi Coreea de Nord a unui cult al personalităţii complet distructiv pentru orice valori democratice sau spirit competitiv au reprezentat arhetipurile de politică românească din anii următori. Aceasta este, totodată, perioada în care pornesc investiţii etichetate ulterior drept faraonice, cheltuieli neproductive uriaşe precum Canalul Dunăre-Marea Neagră, Casa Poporului, sistematizarea rurală şi periurbană etc. Toate acestea distorsionează dramatic cursul preponderent ascendent al economiei de până în acest moment[11]. Dacă analizăm şi politicile demoeconomice complet rupte de realitate, toate acestea au condus economia şi ţara spre un impas economic şi social major.

---

[9] Făgărăşan Gh., *op. cit.*, p. 66.

[10] O analiză sistematică a acestei perioade, desigur în spiritul ideologiei epocii, se poate vedea în capitolele V şi VI din Mănescu M. (coord.) (1984), *Avuţia naţională*, Ed. Academiei.

[11] Maniu M.T. (2011), *Dezvoltarea economico-socială şi (dez)echilibrul rural-urban în contextul românesc. Reconsiderarea urbanizării şi reconstrucţia ruralului,* în Balog M., Gräf R., Lumperdean I. (coord.), *Relaţia rural-urban: ipostaze ale tradiţiei şi modernizării*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, p. 479–494.

8.2. ECONOMIA ROMÂNIEI ANILOR ’80

Începutul anilor ’80 a fost unul de maximă încordare politică din perspectiva războiului rece, dar de maxim progres tehnologic, social şi cultural în lumea liberă, concomitent cu o notorie stagnare pe multiple planuri în Europa Răsăriteană, închistare ideologică în deplină disonanţă cu imperativele epocii de dezvoltare intensivă şi cu importante repercusiuni negative în plan economic. În 1982 a fost momentul în care s-a luat una dintre cele mai contraproductive decizii politice pentru economia României, aceea de a rambursa înainte de termen datoria externă acumulată în anii ’70. Aparent, măsura consolida independenţa ţării de orice ingerinţă externă asupra ambiţioaselor planuri de dezvoltare, dar, în practică, a însemnat măsuri de export forţat al oricărui bun sau serviciu exportabil, de asimilare internă a producţiei industriale de toate categoriile necesare industriei româneşti, de autosuficienţă şi raţionalizare a produselor agroalimentare, dincolo de exporturile masive din această categorie de mărfuri. Procesul în sine, pauperizând o bună parte din populaţia ţării, a dus la izolarea României atât din perspectiva blocului dominat de Uniunea Sovietică, cât şi a Occidentului, fapt contrar tendinţelor integraţioniste ale epocii, indiferent că vorbim despre Piaţa Comună sau CAER.

În aceşti ani de evoluţie pe coordonate preponderent autarhice, s-au creat practic atât infrastructura, cât şi structura de producţie, care vor constitui suportul economiei anilor de tranziţie la economia de piaţă. Cu toate tarele acesteia, dar mai grav decât atât, s-a insinuat o stare de spirit definitorie pentru mentalul colectiv românesc, după care România poate şi trebuie să producă tot ceea ce îi este necesar, fără interfaţă externă şi fără preocupări de natura avantajului comparativ şi competitiv. Cu alte cuvinte, s-a creat o bază pentru *holismul economic românesc* izolaţionist, ilustrat la începutul anilor ’90 de celebra expresie „Nu ne vindem ţara!”, atât de greu de surmontat în întreaga perioadă următoare, premergătoare a multiplelor deschideri oferite de noua conjunctură politică şi economică de după 1989.

De altfel, sfârşitul anilor 70’ şi, practic, întreg deceniul anilor ’80 reprezintă, în opinia celor mai mulţi economişti români, anii integral pierduţi ai efortului dezvoltării României socialiste, aceasta, din raţiuni exclusiv ideologice, induse de necesitatea păstrării supremaţiei decizionale a partidului unic şi, mai ales, a conducătorului acestuia. Deşi se poate spune că până la începutul anilor ’80 s-au menţinut cifre relativ mari în zona acumulării, creşterea economică a devenit complet nesănătoasă, cu raporturi distorsionate între sectorul producător de bunuri de consum şi cel producător de mijloace de producţie[12]. Mai putem aminti discordanţele existente între producţia destinată exportului şi resursele puse la dispoziţie acestui domeniu şi producţia şi serviciile destinate pieţei interne. Comerţul internaţional al României nu mai reflecta acum decât orientarea spre

[12] O interesantă trecere în revistă a problemelor metodologice ale etapei, obiectiv vorbind, cu limitările inerente epocii, se poate regăsi în Postelnicu Gh. (1986), *Creşterea economică intensivă*, Ed. Politică, Bucureşti.

pieţele „lumii a treia” sau, în cel mai bun caz, tentative conjuncturale de *dumping* pe pieţele economiilor dezvoltate, concomitent cu exportul masiv şi de cele mai multe ori ineficient de produse agroalimentare pe pieţele ţărilor socialiste.

Toate aceste modificări de context al vieţii economice româneşti se petrec pe fondul unei etape economice caracterizate, în multe dintre ţările aflate în situaţii politice şi geoeconomice comparabile, drept creştere intensivă. Se poate spune, în bază comparativă, că, de fapt, intensivitatea creşterii economiei româneşti a fost în bună măsură de nişă, sporadică şi uneori îngust sectorială, mai ales pe traiectoriile de export, nici măcar acele sectoare industriale identificabile drept intensive prin definiţia industrialismului (avionică, anumite zone ale industriei chimice şi petrochimice, energie nucleară etc.) nefiind tehnologizate şi structurate pentru a menţine avantajul competitiv românesc pe pieţele internaţionale, pe termen lung.

O primă problemă metodologică, dar crucială a raportului dezvoltării pe coordonate extensive şi/sau intensive este indicată de surse pertinente atât internaţionale, cât şi româneşti. Ele subliniază că, aparent, în această perioadă, încep să-şi facă efectele nefaste influenţele unei practici reprobabile, de sorginte festivist politică: falsificarea statisticilor pentru a raporta progresele permanente cerute de conducerea de partid. După 1990, când România a adoptat *sistemul conturilor naţionale* în locul *sistemului producţiei materiale* al epocii anterioare, precum şi un nomenclator statistic comparabil cu cel al altor ţări europene, s-a observat, prin comparaţie internaţională, că cifrele ilustrând domeniul macroeconomic sunt evident mult mai mari decât cele potenţial estimabile printr-o metodologie ştiinţifică. Deşi o analiză pe termen lung a datelor ne permite să interpretăm cele mai multe dintre fenomenele timpului utilizând date din epocă „curăţate”, se poate spune că acurateţea predicţiilor bazate pe date din perioada de dinainte de 1989 a fost şi încă este influenţată de această pervertire a statisticilor epocii, impusă din raţiuni strict ideologice.

O a doua problemă majoră, de data aceasta de natura fondului problemei economice, se referă la faptul că cel mai conservator regim comunist din Europa Centrală şi de Est, etichetat nu de puţine ori drept neostalinist, nu putea decât să exacerbeze rolul statului în economie. Acest gen de logică, distonant în raport cu tendinţa internaţională de liberalizare a pieţelor, indiferent de sistemul politic (cu modelul chinez al economiei socialiste de piaţă în prim-plan) din anii ’80, a condus la un comportament social aparte, nenatural şi contraproductiv chiar şi din perspectiva obiectivelor economico-sociale ale regimului. Lipsa completă a libertăţilor pe pieţe, suplimentată cu lipsa propriu-zisă a mărfurilor şi serviciilor necesare, dar şi a minimelor abilităţi de natura antreprenoriatului, consecinţă firească a paradigmei evolutive româneşti, a generat un set de urmări imediate, ambii factori cu influenţă substanţială în timpul tranziţiei spre structurile economiei de piaţă. În primul rând, este vorba de faptul că majoritatea cetăţenilor ţării au fost lipsiţi de orice informaţii cu privire la mecanismele pieţei libere, concurenţiale, mecanisme care se vor dovedi vitale pentru succesul sau insuccesul tranziţiei. În al doilea rând, această involuţie dramatică a generat cea mai extinsă şi profundă piaţă neagră din istoria României, cu consecinţe remanente în mentalul colectiv, în epoca tranziţiei fenomenul corupţiei fiind nu de puţine ori asociat cu „nevoia de supravieţuire” instilată de către cvasigeneralizarea pieţei negre în România anilor ’80.

A treia problemă majoră a epocii, cu consecinţe economice negative sau cel puţin controversate, se referă la politica demografică de creştere forţată a populaţiei, iniţiată încă din 1966. Ca exemplu în acest sens, rata brută a natalităţii până în 1966 a fost de 14,3‰ şi a crescut într-un singur an până la 27,4‰ (1967)[13]. În 1980, România avea o populaţie de 22,2 mil. de locuitori, iar creşterea demografică a deceniului anilor ’80 a fost de aproape un milion de cetăţeni. Logica primară a politicii demografice proactive era exclusiv raţiunea politică a reprezentativităţii unei ţări mai mari în cadrul internaţional. Dar acest proces se petrece pe fondul scăderii accentuate a comerţului exterior (de la 50% din venitul naţional în 1980 la aproximativ 32% în 1989)[14], cu implicaţii dramatice asupra standardului de viaţă.

Afirmaţia aceasta a fost dovedită prin numeroase investigaţii sociologice empirice ulterioare anului 1989, în situaţia în care multe dintre calculele domeniului sunt considerate a fi distorsionate de lipsa unei metodologii specifice. Adăugând şi problematica sănătăţii, precum şi pe cea a limitării până la interdicţie a mişcării transfrontaliere a populaţiei, avem o imagine completă a faptului că România s-a aflat, şi din perspectiva demografică, într-o situaţie complet diferită faţă de alte ţări.

8.3. ENDOGENEZA ŞI EXOGENEZA CRIZEI STRUCTURALE

Evoluţia de ansamblu a economiilor şi societăţilor din Europa Centrală şi de Est şi chiar din Uniunea Sovietică a consemnat o liberalizare substanţială a tuturor pieţelor acestora în anii ’80, însă aceasta s-a petrecut în conjuncţie cu liberalizarea mediului politic în ansamblu. De la *gulaş-comunismul maghiar*, limitativ din perspectiva politică, dar aducător de bunăstare evidentă, până la *perestroika sovietică*, cu rezultate contrare, trecând prin *economia mixtă* poloneză de factură cu totul aparte, care, în conjuncţie cu factori politici specifici, au dus ţara în pragul războiului civil, exemplele sunt numeroase şi concludente. În acest context comparativ, se poate afirma că România s-a transformat, la rândul său, într-un caz aparte, în care influenţele exogene induse de dubla izolare internaţională, operaţională atât în Est, cât şi în Vest, au fost practic surclasate ca impact de măsurile de politică economică endogene, aplicate exclusiv propriei economii.

Întoarcerea la planificarea rigidă, la controlul strict al administrării afacerilor de către un stat atotputernic, eludarea completă a mecanismelor pieţelor, cuplate cu o conjunctură internaţională nefavorabilă au fost ingredientele de bază ale fiascoului

[13] APAPR, *Cartea verde a populaţiei. Comisia naţională pentru populaţie şi dezvoltare*, UNFPA, Fondul ONU pentru populaţie, 2006, p. 9, disponibil la: http://www.apapr.ro/images /BIBLIOTECA/demografie/cnpd%20populatie%20romania%202006.pdf, accesat la: 31.08.2017.

[14] Sută N. (2000), *Comerţul exterior al României în perioada 1949–1989*, în Constantinescu N.N. (coord.), *Istoria economică a României, 1939–1989*, Ed. Economică, Bucureşti, p. 287.

economic românesc din anii ’80. Din punctul de vedere al imaginii internaţionale atât de benefice pentru conturarea încrederii într-un mediu de afaceri, regimul Ceauşescu a reuşit contraperformanţa de a atrage integral oprobriul public atât intern, cât şi internaţional, cu măsurile antipopulare adoptate în plan politic, economic şi social. Politica internă inflexibilă, încălcarea flagrantă a drepturilor omului, sistemizarea arbitrară sau ruptura artificial indusă cu tradiţiile seculare ale culturii şi civilizaţiei româneşti au fost numai o parte din arsenalul de mijloace ce au alienat deopotrivă pe români şi pe străini.

Este cât se poate de adevărat că exagerări voite pentru a demoniza interesat regimul s-au făcut pe scară largă, în scopul atragerii de simpatii internaţionale pentru cauze legitime, dar şi străine de ţară. Pe de altă parte, exagerările de această factură erau menite să echilibreze o balanţă înclinată în favoarea regimului mai degrabă de mediile occidentale decât oricare altele într-o epocă precedentă. Iată contextul în care se poate spune că România se afla la sfârşitul anilor ’80 într-o criză profundă, de esenţă endogenă şi cu vizibilitate maximă din perspectiva internaţională. Un episod indicativ al situaţiei aparte a ţării în epocă poate fi considerat acela de renunţare din proprie iniţiativă, la modul ostentativ, în anul 1988, la *clauza naţiunii celei mai favorizate*, acea prevedere comercială favorizantă care adusese României însemnate avantaje comerciale în timp pe relaţia cu Statele Unite. Clauza ar fi fost retrasă oricum în perioada imediat următoare, ca sancţiune pentru politica antidemocratică a regimului.

O notă aparte, prin repercusiunile sale în timp, inclusiv pentru perioada de tranziţie, o reprezintă rambursarea datoriei externe înainte de termen, analizată dintr-o perspectivă contrafactuală[15]. Practic, în câţiva ani, de la un sold negativ de peste 10 mld. dolari în 1981, balanţa de plăţi externe a ţării a ajuns la un sold pozitiv în 1989[16]. România a fost singura ţară care a procedat într-o asemenea manieră, cu costuri economice şi sociale ridicate[17]. Polonia şi Ungaria, exemplele notorii de „rău platnici” din epocă, au procedat de o manieră contrară, iar în perioada de tranziţie au reuşit să obţină cele mai favorabile condiţii de rambursare, inclusiv exonerarea de anumite tranşe de plăţi. În plus, nevoia de recuperare a datoriei externe a stimulat şi consolidarea mediilor de afaceri respective, prin investiţii creatoare de locuri de muncă. Implicaţiile imediate de această natură în cazul României au fost depistate la începutul anilor ’90, atunci când a fost observat interesul investitorilor străini de a pătrunde pe anumite pieţe, nu de puţine ori dublat de interese geopolitice punctuale ale statelor de rezidenţă. Or, a genera activităţi în măsură să susţină recuperarea datoriei externe a fost întotdeauna un factor motivator important. Mai mult, România era în 1989 un substanţial creditor internaţional, cu sume semnificative pentru ţări deja insolvabile în epocă, precum Irakul.

---

[15] O interesantă analiză de această factură, în care moştenirea epocilor trecute se repercutează de manieră directă şi indirectă asupra realităţilor prezentului, face Aurel Negucioiu în *Tranziţia raţională*, Ed. Economică, Bucureşti, 1999.

[16] Făgărăşan Gh., *op. cit.*, p. 192.

[17] Sută N., *op. cit.*, p. 285.

8.4. BILANŢUL ANULUI 1989

Ineficienţa economică generalizată şi bugetele acoperite public, aşa-numitele „bugete moi”, în conjuncţie cu planificarea excesiv centralizată şi comandamentele politice iraţionale, dar şi mitul utilizării depline a forţei de muncă, procese aparent obiective, dar dramatic subiectivizate în epocă, au fost factorii esenţiali de rămânere în urmă a economiei româneşti. Pe de altă parte, etatizarea şi masiva colectivizare a principalelor mijloace productive ale ţării au generat şi un puternic deficit de instituţii şi de forme incipiente ale economiei de piaţă. Dar, simultan, se poate spune că şi aglutinarea proprietăţii socialiste în unităţi din ce în ce mai mari, precum şi starea de cvasiautarhie economică generată atât pe coordonate occidentale, cât şi răsăritene sau pierderea momentului reformelor întreprinse în majoritatea ţărilor blocului socialist la sfârşitul anilor ’80 au reprezentat tot atâtea oportunităţi pierdute de România pe calea propăşirii economice şi sociale. În consecinţă, la sfârşitul perioadei comuniste, România era surclasată în ceea ce priveşte o largă serie de indicatori economici de majoritatea statelor europene, plasându-se pe locuri codaşe, inclusiv în comparaţie cu celelalte state socialiste[18]. În acest context, iese în evidenţă poziţia relativă a PIB-ului pe locuitor la paritatea puterii de cumpărare (PPC), România înregistrând în 1989 un nivel de doar 3.000 USD, faţă de 7.420 USD în Cehoslovacia, 6.245 USD în Ungaria, 5.095 USD în Iugoslavia, 5.064 USD în Bulgaria, 4.770 USD în Polonia sau 4.270 USD în Albania, totodată cu mult sub media europeană de 9.207 USD[19]. În mod similar, Maddison prezintă o perspectivă comparativă a performanţei economice româneşti începând cu 1938 (tabelul 8.1), care evidenţiază relativa stagnare în raport cu media europeană.

Tabelul 8.1.

Performanţa economică a României, abordare comparativă (PIB/locuitor, PPC, în dolari SUA 1990, calculat conform metodologiei Geary-Khamis)

Anii	România	Media a şapte ţări est-europene	Media a 36 de state europene	România în raport cu media europeană
1938	1.242	1.764	3.226	0,38
1950	1.182	2.111	3.655	0,32
1960	1.844	3.070	5.316	0,35
1970	2.853	4.315	7.697	0,37
1980	4.135	5.786	9.643	0,43
1989	3.941	5.915	11.113	0,35

Sursa: Maddison A. (2003), *The World Economy: Historical Statistics,* Development Centre of the OECD, Paris, p. 44–45, 56–57, 68–69, 96–101, apud Murgescu B., *op. cit.*, p. 331.

Folosind metodologii proprii, Victor Axenciuc (2012) şi Pennsylvania University (1996) au calculat următoarele niveluri ale PIB/loc. la PPC pentru România:

[18] Murgescu B., *op.cit*.

[19] Grigorescu C. (coord.) (1993), *Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context european 1989*, Ed. Expert, Bucureşti, p. 29–31, 264, *apud.* Murgescu B., *op. cit*.

Tabelul 8.2.

PIB/locuitor, PPC, în dolari SUA – varianta Axenciuc şi varianta Pennsylvania University

	1938	**1950**	**1960**	**1970**	**1980**	**1989**
Varianta Victor Axenciuc; USD 2000	934	1.044	2.012	4.360	7.296	790
Varianta Pennsylvania University; USD 1996	…	990	1.477	3.262	7.715	7.789

Surse: Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României 1860–2000*, vol. I; Pennsylvania University, *World Tables, USD 1996*.

Lipsa eficienţei muncii în perioada 1960−1989 a fost semnificativă, productivitatea fiind de 5–6 ori mai scăzută decât cea din ţările Europei Occidentale[20], şi se manifesta în contextul în care regimul comunist din ultimii ani a suplinit lipsa de instituţii eficiente şi flexibile printr-o rigiditate extremă: planul trebuia să înlocuiască pe deplin orice posibilă virtute a pieţei, astfel cum se revela aceasta în majoritatea ţărilor din acelaşi sistem. Reformele denumite la modul peiorativ drept „comunism al gulaşului" au fost introduse de Ungaria încă din 1968; Iugoslavia experimenta deja de ani buni autoconducerea muncitorească, iar Polonia era *de facto* o economie relativ liberală în anii '70. Deşi, propagandistic vorbind, *noul mecanism economic* inaugurat încă de la sfârşitul anilor '60 reprezenta o adaptare românească la noile tendinţe, un fel de *perestroika avant la lettre*, în practică, acesta a fost un instrument de birocratizare şi centralizare dincolo de orice raţionalitate a economiei, iar lipsa unor forme adecvate de proprietate individuală a generat o alienare suplimentară a resursei umane, autoalimentând spirala recesiunii.

Controlul total al societăţii prin cele mai variate canale, inducând comportamente sociale aberante, în vădită divergenţă cu tendinţele manifeste în toată Europa Centrală şi de Est şi în Uniunea Sovietică, constituie demersuri curente în România sfârşitului anilor '80[21]. Abordările ultimilor ani de putere sovietică, reformele politice şi economice din categoria *glasnostului* şi *perestroikăi* au fost constant minimizate şi ridiculizate în media românească controlată, dintr-o perspectivă ideologică puristă, drept cedări în faţa capitalismului consumerist. Partenerii viabili ai României se consfinţeau doar în baza inflexibilităţii de concepţie ideologică şi acţiune, într-un timp al reformelor şi repoziţionărilor.

În sfârşit, să mai spunem că şi abordarea cinică, pe coordonate „industriale", a politicii demografice s-a făcut în paralel cu o politică mult mai restrictivă, vizând şi alte aspecte sociale cu evidente implicaţii economice. Sistemul sanitar, deşi conceput să asigure un scut gratuit întregii populaţii, era marcat de lipsa investiţiilor corespunzătoare, degradarea stării de sănătate având consecinţe dramatice. Industrializarea forţată din primii ani de socialism şi reluată de Ceauşescu pe un plan şi mai larg a condus şi la poluarea excesivă a ţării şi la un nivel record al bolilor profesionale. Nici sistemul educaţional nu a rămas în afara „preocupărilor novatoare" ale regimului, de unde, dintr-un domeniu de relativ avantaj comparativ al României,

[20] Făgărăşan Gh., *op. cit*., p. 160.

[21] Schöpflin G. (1993), *Culture and Identity in Post-Communist Europe*, în White S., Batt J., Lewis P. (Eds.), *Developments in East European Politics*, Basingstoke, London, p. 16–34.

s-a ajuns la unul dintre cele mai închistate şi ideologizate areale sociale. Tot la acest capitol al implicaţiilor sociale ale politicii partidului, să notăm că, deşi dimensiunea internaţională a cooperării economice sau pe alte planuri a fost dramatic restricţionată din motive obiective, inclusiv în zona turismului, emigrarea anumitor categorii de cetăţeni a fost totuşi posibilă, dar în parametri inediţi. Există surse narative ale unui comerţ *sui generis* cu emigranţi, informaţiile publice atestând astfel de operaţiuni pe relaţia Israel în anii ’70 şi pe relaţia Germania în anii ’80.

Putem să concluzionăm că, practic, întregul traiect economic românesc din perioada postbelică şi până la căderea regimului în 1989 a fost caracterizat de inadecvări de politică economică, de doctrină şi de praxis. În situaţia în care cele mai multe dintre ţările aflate în această conjunctură au găsit resorturile interne pentru a putea oferi un trai decent populaţiei lor, România, mai înzestrată natural decât aproape toate acestea, a fost şi unica dintre acestea care nu a găsit mijloacele în măsură să echilibreze, spre beneficiul cetăţenilor, deficienţele încapsulate inerent în orice sistem totalitar. Iată raţiunea pentru care sistemul nu a fost viabil, dar, desigur, şi mai relevant pentru obiectul nostru de interes, a tarat semnificativ, prin reminiscenţele sale, întreaga perioadă de tranziţie, inducând noi decalaje în raport cu ţările Europei Centrale şi de Est, acum partenere de idei, dar şi competitoare din varii perspective în cadrul Uniunii Europene.

BIBLIOGRAFIE

1. Abraham Florin (2017), *Romania since the Second World War: a Political, Social and Economic History*, Bloomsbury Academic, New York.
2. Alexandrescu Ion (1986), *Economia României în primii ani postbelici (1945–1947)*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
3. Alexandrescu Ion, Bulei Ion, Mamina Ion, Scurtu Ioan (2000), *Enciclopedia de istorie a României*, Ed. Meronia, Bucureşti, 2000.
4. Aligică Dragoş Paul (2004), *Tranziţii economice. Convorbiri cu Nicolas Spulber*, Ed. Humanitas, Bucureşti.
5. *All Empires – Online History Community, Romania and the Soviet Union 1965−1989*, disponibil la: http://www.allempires.com/article/index.php?q=Romania_and_the_Soviet_Union_1965–1989 #section_7, accesat în: august 2017.
6. Avram Cezar (coord.) (2002), *Naţionalizarea principalelor mijloace de producţie în faţa istoriei*, Ed. MJM, Craiova.
7. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României, 1962–2000*, vol. I, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
8. Bărbieru Mihaela (2015), *Aspects concerning foreign economic relations of Romania in the years 1965–1989*, Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopşor”, vol. XVI, p. 39–47.
9. Bărbulescu Constantin (coord.) *et al.* (2011), *Identitate şi alteritate 5, Studii de istorie politică şi culturală,* Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
10. Benţe Cristian (2009), *Strategii politice şi economice ale României în relaţiile cu CAER-ul în perioada 1949–1965*, Teză de doctorat, UBB, Cluj-Napoca.
11. Betea Lavinia (2008), *Partea lor de adevăr,* Ed. Compania, Bucureşti.
12. Betea Lavinia (2011), *Stăpânul secretelor lui Ceauşescu. I se spunea Machiavelli – Ştefan Andrei în dialog cu Lavinia Betea*, Ed. Adevărul Holding, Bucureşti.
13. Blaga Ion (1983), *Industrializarea*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.

14. Boia Lucian (2001), *Romania: Borderland of Europe*, Fourth Edition, Hoover Institution Press, Stanford University, California.
15. Borşa Sanda (2012), *Colectivizarea agriculturii în fosta regiune administrativă Cluj (1949–1962)*, Ed. Mega, Cluj-Napoca.
16. Borşa Sanda (2013), *Between propaganda and repression: the collectivization of the romanian agriculture and the metamorphoses of the rural word (1949–1962)*, Mega Publishing House, Cluj-Napoca.
17. Borşa Sanda, Croitor Mihai (2009), *Colectivizarea agriculturii în România: mecanismele legislative ale subordonării lumii rurale (1949–1962)*, Ed. Mega, Cluj-Napoca.
18. Bosomitu Ştefan, Burcea Mihai (coord.) (2012), *Spectrele lui Dej. Incursiuni în biografia şi regimul unui dictator*, Ed. Polirom, Iaşi.
19. Budeancă Cosmin, Olteanu Florentin (coord.) (2014), *Stalinizare şi destalinizare. Evoluţii instituţionale şi impact social*, Ed. Polirom, Iaşi.
20. *Cartea verde a populaţiei. Comisia naţională pentru populaţie şi dezvoltare*, UNFPA, Fondul ONU pentru populaţie, 2006, disponibil la: http://www.apapr.ro/images/BIBLIOTECA/demografie/cnpd%20populatie%20romania%202006.pdf, accesat la: 31.08.2017.
21. Ciutacu Constantin, Goga P.A. (2000), *Populaţia şi schimbările în structura socială a României*, în Constantinescu Nicolae N. (coord.), *Istoria economică a României 1939–1989*, Ed. Economică, Bucureşti.
22. Constantinescu Nicolae N. (1983), *Mecanismul de funcţionare a economiei socialiste şi problemele perfecţionării lui*, Ed. Politică, Bucureşti.
23. Constantinescu Nicolae N. (2000), *Istoria economică a României, 1939–1989*, vol. 2, Bucureşti, Ed. Economică.
24. Copilaş Emanuel (2010), *Politica externă a României comuniste: anatomia unei insolite autonomii*, Sfera politicii, nr. 152.
25. Costache Brânduşa (2012), *Activitatea României în Consiliul de Ajutor Economic Reciproc, 1949–1974*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti.
26. Dădârlat Nicolae (2008), *60 de ani de la lichidarea ultimelor bănci cu capital privat din România*, Tribuna, 1 iulie, disponibil la: http://www.tribuna.ro/stiri/economie/60-de-ani-de-la-lichidarea-ultimelor-banci-cu-capital-privat-din-romania-22956.html.
27. Dăianu Daniel (1997), *Vitalitate şi viabilitate economică*, Ed. Clavis, Bucureşti.
28. Dăianu Daniel (2006), *Ce vom fi în Uniune. Pariul modernizării României*, Ed. Polirom, Iaşi.
29. Deletant Dennis (2007), *Taunting the Bear: Romania and the Warsaw Pact, 1963–89*, Cold War History, Vol. 7, Issue 4, p. 495–507.
30. *Dezbateri parlamentare*, Şedinţa din 19 decembrie 1946, *Monitorul oficial*, partea a III-a, nr. 14, 1 februarie 1947, disponibil la: http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/46, accesat la: 16 septembrie 2017, 13:04.
31. Dobre Gheorghe (ed.) (1996), *Economia României în context european – 1938*, Ed. Fundaţiei Ştiinţifice Memoria Œconomica, Bucureşti.
32. Dobrescu Emilian (1976), *Optimul economiei socialiste*, Ed. Politică, Bucureşti.
33. Dobrescu Emilian, Postolache Tudorel (1990), *Consemnări economice*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
34. Făgărăşan Gheorghe (2004), *România în perioada de trecere de la capitalism la socialism şi făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate, 1948–1989, progres sau regres?*, Ed. Napoca Star, Cluj-Napoca.
35. FMI (2000), *World Economic Outlook 2000 Focus on Transition Economies*, Washington DC.
36. Georgescu Florin (2004), *Legislaţia financiar-bancară adoptată în România între 1944 şi 1948*, Muzeul Naţional, XVI, p. 515–528.
37. Grigorescu Constantin (1991), *Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context mondial şi european*, Revista română de economie, vol. 1, p. 12–19.
38. Grigorescu Constantin (coord.) (1993), *Nivelul dezvoltării economico-sociale a României în context european, 1989*, Ed. Expert, Bucureşti.
39. Haberler Gottfried (1946), *Prosperity and Depression. A Theoretical Analysis of Cyclical Movements*, Third Edition, United Nations, Lake Succes, New York, disponibil la:

https://mises.org/system/ tdf/Prosperity%20and%20Depression_5.pdf?file=1&type=document, accesat la: 24.07.2017.
40. Hall Derek R. (coord.) (1991), *Tourism and Economic Development in Eastern Europe and the Soviet Union*, Behaven Press, Londra.
41. Hitchins Keith (2013), *România 1866–1947*, Ed. Humanitas, Bucureşti.
42. Hitchins Keith (2015), *Scurtă istorie a României*, Ed. Polirom, Iaşi.
43. Iancu Aurel (1972), *Eficienţa economică maximă. Metode de modelare,* Ed. Politică, Bucureşti.
44. Iancu Aurel (1974), *Modele de creştere economică şi de optimizare a corecţiei dintre acumulare şi consum*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
45. Ilie Cornel, *România comunistă: aspecte economice,* Muzeul Naţional de Istorie al României, Proiectul Comunismul în România, disponibil la: http://www.comunismulinromania.ro/index.php/romania-comunista-aspecte-economice-2/, accesat la: 11.07.2017.
46. Institutul Naţional de Cercetări Economice „Costin C. Kiriţescu" (1990), *Tezaur*, Vol. III, Bucureşti, disponibil la: http://www.ince.ro/Publicatii/Tezaur/tezaur.html.
47. Ionete Constantin (1993), *Criza de sistem a economiei de comandă şi etapa sa explozivă*, Ed. Expert, Bucureşti.
48. Jitea Bogdan (2017), *Revoluţia rusă din februarie 1917*, Historia, disponibil la: https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/revolutia-rusa-din-februarie-1917.
49. Jivan Alexandru, Paţac Filip (2004), *Istoria economică a României*, Ed. Mirton, Timişoara.
50. Kornai János (1992), *The Socialist System*, Princeton University Press, Princeton.
51. Kornai János (2006), *Marea transformare a Europei Centrale şi de Est. Succese şi dezamăgiri*, Œconomica, 3, p. 127–165.
52. Kornai János (2008), *From socialism to capitalism,* Central European University, Budapest.
53. Madgearu Virgil (1995), *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial,* Ed. Ştiinţifică, Bucureşti.
54. Maniu Mircea Teodor (2006), *Why is Romania Different?* în Graham Norman A., Folke Lindahl (eds.), *The Political Economy of Transition in Eurasia: Democratization and Economic Liberalization in a Global Economy*, Michigan University Press, East Lansing.
55. Maniu Mircea Teodor (2011), *Dezvoltarea economico-socială şi (dez)echilibrul rural-urban în contextul românesc. Reconsiderarea urbanizării şi reconstrucţia ruralului*, în Balog Marin, Gräf Rudolf, Lumperdean Ioan (coord.), *Relaţia rural-urban: ipostaze ale tradiţiei şi modernizării*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
56. Maniu Mircea Teodor, Kallai Ella, Popa Dana (2001), *Global Researchproject. Explaining Growth, Country Report: Romania (1990–2000)*, Global Development Network, disponibil la: http://www.gdnet. org/pdf/ draft_country_studies/Romania_Final.pdf., accesat la: 10. 07.2017.
57. Marea Adunare Naţională, *Constituţia Republici Socialiste România din 1965*, *Monitorul oficial*, nr. 1 din 21 august 1965.
58. Marea Adunare Naţională, *Constituţia Republicii Populare Române din 1948*, *Monitorul oficial*, nr. 87 bis din 13 aprilie 1948.
59. Marea Adunare Naţională, *Decret nr. 199 din 1949 pentru organizarea şi funcţionarea întreprinderilor şi organizaţiunilor economice ale statului*, *Monitorul oficial*, nr. 29 din 14 mai 1949.
60. Mănescu Manea (coord.) (1984), *Avuţia naţională*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
61. Ministerul Afacerilor Externe (2017), *150 de ani de diplomaţie românească modernă (1862–2012)*, 2017, disponibil la: https://www.mae.ro/print/15028, accesat la: 6.08.2017.
62. Montias John M. (1964), *Background and Origins of the Romanian Dispute with Comecon*, Soviet Studies, October.
63. Mureşan Maria (1995), *Evoluţii economice, 1945–1990*, Ed. Economică, Bucureşti.
64. Mureşan Maria (2007), *Romania's Integration in Comecon. The Analysis of a Failure*, paper presented in European Business History Association (EBHA) Congress, Geneva, Switzerland, disponibil la: www.ebha.org/ebha2007/pdf/Muresan.pdf.
65. Mureşan Maria, Mureşan Dumitru (1998), *Istoria economiei*, Ed. Economică, Bucureşti.
66. Murgescu Bogdan (2010), *România şi Europa. Acumularea decalajelor economice (1500–2010)*, e-book, Ed. Polirom, Iaşi.
67. Murgescu Costin (1956), *Reforma agrară din 1945*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.

68. Murgescu Costin (1964), *Concepţii potrivnice principiilor de bază ale relaţiilor economice dintre ţările socialiste,* Viaţa economică, nr. 23.
69. Negucioiu Aurel (1987), *Proprietatea socialistă în România*, Ed. Politică, Bucureşti.
70. Negucioiu Aurel (1999), *Tranziţia raţională*, Ed. Economică, Bucureşti.
71. Onofreiu Adrian (2003), *Centrul regional de planificare Rodna (1948–1951)*, disponibil la: http://www.arhivelenationale.ro/images/custom/image/serban/inventare%20sjan/bistritanasaud/Centrul%20Regional%20de%20Planificare%20Rodna_1948–1951.pdf.
72. Pasti Vladimir (2006), *Noul capitalism românesc,* Ed. Polirom, Iaşi.
73. Păun Nicolae (1992), *Stat şi economie. România în perioada interbelică*, Ed. Interferenţe, Cluj-Napoca.
74. Păun Nicolae (2009), *Viaţa economică a României 1918–1948*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
75. Pennsylvania University (1996), *World Tables*.
76. Popescu Gheorghe (1994), *Dezvoltarea economică în profil teritorial a României 1900–1985*, Ed. Sincron, Cluj-Napoca.
77. Postelnicu Gheorghe (1986), *Creşterea economică intensivă*, Ed. Politică, Bucureşti.
78. Postolache Tudorel (coord.) (1991), *Economia României. Secolul XX*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
79. Romanian Diplomatic Institute (2012), *150 Years of Modern Romanian Diplomacy (1862–2012)*, disponibil la: https://www.idr.ro/150%20Years.pdf, accesat la: 7.08.2017.
80. Rotariu Traian (2003), *Demografie şi sociologia populaţiei, fenomene demografice,* Ed. Polirom, Iaşi.
81. Russu Corneliu, Bulearcă Marius (2009), *Chinese Economic Reform and the Romanian-Chinese Economic Relations*, Romanian Academy Publishing House, Bucharest.
82. Saizu Ioan, Tacu Alexandru (1997), *Europa economică interbelică*, Institutul European, Iaşi.
83. Sandu Dumitru (1999), *Spaţiul social al tranziţiei*, Ed. Polirom, Iaşi.
84. Schöpflin George (1993), *Culture and Identity in Post-Communist Europe*, în White Stephen, Batt Judy, Lewis Paul G. (eds.), *Developments in East European Politics*, Basingstoke, London.
85. Scurtu Ioan (2009), *Regimul politic din România (1948–1989),* Studii şi articole de istorie, LXXIV, p. 5–16.
86. Seton-Watson Robert William (1934), *A History of the Roumanians,* Cambridge University Press, Cambridge.
87. Staar Richard F. (1982), *Communist Regimes in Eastern Europe*, Fourth Edition, Hoover Institution Press, Stanford University, California.
88. Sută Nicolae (2000), *Comerţul exterior al României în perioada 1949–1989*, în Constantinescu Nicolae N. (coord.), *Istoria economică a României 1939–1989*, Ed. Economică, Bucureşti.
89. Tănase Stelian (2006), *Revoluţia ca eşec. Elite şi societate,* Ed. Humanitas, Bucureşti.
90. Trăistaru Ion (1981), *Sistemul economic socialist*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova.
91. Ţăranu Liviu (2007), *România în Consiliul de Ajutor Economic Reciproc 1949–1965*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti.
92. Vela Andrei (1986), *Civilizaţia industrială în confruntare cu sine însăşi*, Ed. Politică, Bucureşti.

III.
Economia României,
1990–2018

9. ÎNAPOI LA CAPITALISM PRIN PRIVATIZĂRI ŞI TRANSFORMĂRI INSTITUŢIONALE

COSMIN MARINESCU, AURELIAN DOCHIA,
OCTAVIAN-DRAGOMIR JORA

9.1. CAPITALISMUL ŞI DRUMURILE DINSPRE SERVITUTE

Privind retrospectiv la devenirea României moderne şi la filiaţia centenară a României contemporane, paradoxul cu adevărat memorabil este că modernitatea românească a secolului al XX-lea a fost dominată de ororile socialismului, probabil cel mai mare derapaj utopic în planul dezvoltării economice şi sociale. Înainte de a căuta direcţii şi soluţii pentru *ceea ce urma să fie* după 1989, era firesc ca *transformarea/tranziţia de sistem* să înceapă cu justa înţelegere a *ceea ce a fost*; aşadar, cu un exerciţiu de descompunere ştiinţifică a socialismului.

Probabil că soluţiile şi politicile economice ar fi fost mai coerente şi viabile dacă mitul planificării economice centralizate ar fi fost înţeles ca atare, ţinând societatea românească departe de iluziile şi deziluziile centralismului statal de orice tip. Tocmai de aceea, înainte de a fi (re)învăţat în epoca postdecembristă cum să fie *capitalismul* sau *economia de piaţă* spre care românii păşeau − unii cu speranţă, alţii cu teamă –, prima lecţie se cuvenea a fi, dacă nu a fost, (re)cunoaşterea eşecului economic al socialismului[1], deopotrivă *în teorie* şi *în practică*.

Succesul economic al României după 1990 poate fi judecat, pe de o parte, în raport cu gradul de socializare impus societăţii româneşti vreme de decenii şi, pe de altă parte, în funcţie de intensitatea reformelor de desocializare, definitorii pentru tranziţia la economia de piaţă.

„SOCIALISMUL ŞTIINŢIFIC” ŞI SOCIETATEA PLANIFICATĂ CENTRALIZAT

Indiferent care ar fi fost întinderea istorică a regimului comunist, ştiinţa economică demonstrase deja că *aranjamentul instituţional* al socialismului nu poate sfârşi altfel decât în colaps economic şi degradare socială. România nu a făcut excepţie, cu atât mai mult cu cât regimul comunist din România a reuşit să impună,

[1] Pentru o discuţie conceptuală mai amplă, a se vedea Marinescu *et al.* (2012).

până în 1989, una dintre cele mai dure politici de socializare din întreaga Europă Centrală şi de Est.

Literatura economică demonstra, încă de la începutul secolului, de ce planificarea socialistă este incompatibilă cu logica economică şi cu utilizarea *calculului economic*[2], fapt ce făcea socialismul *imposibil* în termeni de organizare economică. Planificarea socialistă nu este câtuşi de puţin planificare economică, ci mai degrabă un joc aritmetic, de tip *input-output*, decuplat de realismul informaţiilor economice despre preferinţe, resurse şi valoare.

După prăbuşirea socialismului din 1990, deşi majoritatea economiştilor au fost de acord că planificarea centralizată şi-a demonstrat eşecul, au existat şi încă există diverse incursiuni nostalgice, pe considerentul că nu socialismul este vinovat de dezastrul economic şi social lăsat în urmă, ci aplicarea sa defectuoasă. Cu alte cuvinte, eşecul este pus pe seama socialismului „imperfect", în timp ce socialismul „pur" ar fi funcţionat cu succes.

Eroarea decurge din neînţelegerea rolului esenţial al *dreptului de proprietate privată* ca instituţie socială fundamentală. Socializarea proprietăţii private, „păcatul originar" al socialismului, a instalat o fractură cronică între *efort* şi *efect*. Lipsa acestei legături dintre *muncă/faptă* şi *răsplată* face ca potenţialul productiv din societate să fie irosit. Absenţa proprietăţii private aruncă în aer stimulentele economice ale muncii[3], topite într-o „tragedie a bunurilor comune" la scară naţională; proprietatea colectivă impusă coercitiv distruge responsabilitatea economică şi stimulentele productive, chiar încurajează lenea şi furtul.

Destrămarea socialismului a lăsat în urmă aproape peste tot în Europa Centrală şi de Est o economie în care vedeta era „marea uzină" socialistă – expresie a „gigantomaniei statului", aşa cum arăta Walter Eucken: „când economia este condusă de o administraţie centrală, se investeşte de regulă în construirea unor mari obiective". În condiţiile unei politici de socializare agresive, aşa cum au stat lucrurile în România înainte de 1990, economia era planificată să graviteze în jurul unor mari obiective industriale, în timp ce ponderea întreprinderilor mici şi mijlocii era semnificativ diminuată[4].

Inexistenţa unei *pieţe* libere a factorilor de producţie care să dea naştere *preţurilor* monetare prin schimburi între *proprietarii* factorilor de producţie

---

[2] Un articol din 1920 al lui Ludwig von Mises a declanşat în gândirea economică bine-cunoscuta „dezbatere asupra calculului economic în socialism", purtată de Mises, Hayek şi Robbins, pe de o parte, şi Lange, Dickinson, Taylor şi Lerner, pe de alta. Aceştia din urmă considerau că proprietatea de stat este compatibilă cu viziunea neoclasică a pieţei ca mecanism de „planificare" descentralizată, de unde şi posibilitatea de a copia funcţiile pieţei într-un sistem în care mijloacele de producţie sunt în proprietatea statului. După 1990, aşa cum a demonstrat însăşi tranziţia din Europa Centrală şi de Est, o asemenea ipoteză s-a dovedit pe deplin eronată.

[3] Funcţionarea socialismului era ironizată prin sintagma: „Ei pretind că ne plătesc, noi ne facem că muncim".

[4] Angajarea în proiecte măreţe, à la „epoca de aur", ar decurge „dintr-o lene uriaşă: slujbaşilor statului le este mult mai uşor să proiecteze una sau două uzine mari decât să planifice şi să coordoneze activitatea a o sută de întreprinderi mici" (Balcerowicz, 2001, 81). Însă problema nu ţinea de „comoditate", ci de *calculabilitate*. Chiar şi cei mai harnici şi talentaţi birocraţi sunt incapabili să planifice coerent din punct de vedere economic.

transformă calculele de eficienţă în simulacre[5]. Întreprinderile socialiste nu tranzacţionează mijloacele de producţie, ci se „aprovizionează" reciproc cu materii prime şi materiale, conform planului central. În socialismul „planificării raţionale", *costurile* nici nu contează, mecanismul profitului şi falimentului fiind scos în afara logicii economice; întreprinderile socialiste nu se extind pentru că sunt mai profitabile, nici nu dispar din lipsă de rentabilitate, ci exclusiv în baza planificării centralizate.

CAPITALISMUL ŞI INSTITUŢIILE PIEŢEI ÎN SOCIETATEA DESCHISĂ

Pentru a (re)învăţa capitalismul după 1989, românii trebuiau să (re)înveţe etica şi economia *proprietăţii private legitim dobândite*, fără de care funcţionarea *pieţelor* devine captivă unor reprezentări distorsionate şi abordări dăunătoare. Tumultuoasa istorie a tranziţiei postcomuniste arată cât de complicat a fost acest exerciţiu transformaţional.

Evaluat comparativ faţă de ţările din Europa Centrală şi de Est, succesul tranziţiei a fost circumscris, pe de o parte, de *intensitatea voinţei politice reformiste* şi, pe de altă parte, dar în mod corespondent, de gradul în care *ethosul social* – existent sau întreţinut – cu privire la economia de piaţă a încurajat sau mai degrabă a întârziat reformele.

În ultimă instanţă, tranziţia românească ne-a arătat că *intensitatea transformării în direcţia economiei de piaţă nu putea fi mai presus de înţelegerea acesteia*. De aceea, decizia politică postdecembristă din primii ani ai tranziţiei a fost tributară unei erori sistemice, anticipând că, pentru a avea economie de piaţă, ar fi suficientă o anumită liberalizare (în planul deciziilor de producţie şi al preţurilor). Însă nu era suficient, ci chiar contraindicat – aşa cum vom arăta în continuare – ca directorii întreprinderilor de stat să dobândească doar o autonomie decizională, fără schimbări corespondente la nivelul tipului de proprietate.

Economia de piaţă/capitalismul este sistemul social fondat pe instituţia proprietăţii private, adică *aranjamentul proprietăţii private legitime şi al regulilor statului de drept*. Economia de piaţă este modul liber de acţiune a omului în condiţii de diviziune a muncii, fiind produsul unui lung proces evolutiv, iar proprietatea privată *există prin însăşi esenţa naturii omului*[6], aşa

[5] Iar o societate lipsită de calcul monetar este una fără sistem economic. Astfel, Mises (1920) exprima obiectiv o concluzie demonstrabilă a ştiinţei economice: „[A]colo unde nu există piaţă, nu există un sistem al preţurilor, iar acolo unde nu există un sistem al preţurilor, nu poate exista «calculul economic»; dacă nu există calcul economic, nu există nici economie. […] Ceea ce se numeşte o economie planificată nu este deloc economie".

[6] În esenţă, *libertatea* şi *dreptatea* izvorăsc îndeobşte şi deopotrivă din regulile dreptului de proprietate; în absenţa unor limite de *meum* şi *tuum*, nici nu ar mai putea să existe *justiţie* sau *stat de drept*. A se vedea şi una dintre primele lucrări de popularizare a instituţiilor economiei de piaţă tradusă în româneşte după 1990, aparţinând lui Gwartney şi Stroup (1995).

cum este omul – nici „vechi”, nici „nou”, ci permanent în căutarea unor ancore de ordine socială şi bunăstare economică.

După aproape şaptezeci de ani de „inginerie socială”, falimentul socialismului deschidea una dintre cele mai percutante provocări pentru ştiinţa economică: cum se poate face rapid şi durabil transformarea de sistem către libertate economică şi prosperitate? Exista experienţa devenirii de secole a sistemului capitalist, însă cum putea fi condensată această experienţă, acum, în perioade de tranziţie de ordinul anilor?

GUVERNE ŞI SPIRIT REFORMIST (CRONICĂ PRESCURTATĂ)

Ideile neoliberale de reformă care urmau, în principiu, să susţină transformarea sistemică au debutat în România mai degrabă ca altoi peste trunchiul etatist impregnat de reminiscenţe ale dezvoltării industriale de tip socialist. Pe de o parte, economia urma unor ani 1980 de privaţiuni, iar o inversare era sperată după ce povara rambursării datoriei externe trecuse. Pe de altă parte, mulţi economişti au înţeles sechelele structurale pe fondul supraturării din ultimul deceniu şi erau reticenţi să accepte ca fragila construcţie să fie supusă brusc „testului nemilos al pieţei”[7].

Dacă tranziţia economică românească ar fi privită ca având drept punct terminus[8] recunoaşterea statutului de „economie de piaţă funcţională” din partea Comisiei Europene (în octombrie 2004), pot fi surprinse în acest răstimp – cu patru legislaturi şi mai multe cabinete guvernamentale – diverse suişuri şi coborâşuri în climatul reformist pro-piaţă. Acestea au coabitat instabil cu un etatism rezidual, aflat, ce-i drept, în proces de diluare continuă, văzut însă – retrospectiv şi comparativ – ca fiind oarecum ezitant şi chiar haotic pe alocuri[9].

1990−1992. Primul guvern postdecembrist a introdus în dezbaterea publică mesajul reformist liberal, moderat însă de opoziţia din interiorul partidului din care acesta emana. Membrii marcanţi şi specialiştii economici ai partidului făcuseră o opţiune pentru soluţii de tipul „socialism de piaţă”[10]. În cele din urmă, au triumfat

[7] „Un liberalism total acordat *ab initio* unei economii cu structuri hipercentralizate şi cu un grad ridicat de concentrare riscă să conducă la dezechilibre structurale şi mai mari, la adevărate rupturi de structuri echivalente cu crahul şi haosul” (Zaman Gh. (1991), *Direcţii ale abordării şi soluţionării crizei economice structurale în România*, în Colectivul interdisciplinar *Tezele INCE privind Strategia dezvoltării economiei naţionale a României*, Buletinul nr. 1(a), *Tezaur*, volumul VI).

[8] Nu există un consens în literatură în legătură cu momentul încheierii tranziţiei. Faptul că, bunăoară, procesul de armonizare legislativă (adoptarea *acquis*-ului comunitar) continuă şi după aderare, că există derogări temporare sau condiţionalităţi monitorizate poate să fie un indicator al prelungirii procesului de transformare pentru statele membre foste socialiste.

[9] O bine documentată retrospectivă comparativă oferă Havrylyshyn O., Meng X., Tupy M. (2016), *25 years of reforms in ex-communist countries. Fast and extensive reforms led to higher growth and more political freedom*, Policy Analysis, 795, Cato Institute, July.

[10] Vezi şi Siani-Davies P. (2007), *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University Press.

teme ca politica relaţiilor industriale (din raţiuni electorale şi ideologice de protecţie socială, inclusiv ca răspuns la presiunile sindicale şi ale străzii), impozitarea progresivă şi proprietatea statului asupra utilităţilor. Liberalizarea preţurilor declanşată era întrucâtva frânată, fiindcă risca să intre puternic în contrarezonanţă inflaţionistă cu întârzierea reformelor structurale.

1992−1996. După un scurt intermezzo tehnocratic, cabinetul politic de stânga dat de alegerile din 1992 a afişat un pronunţat scepticism faţă de reformele necesare în direcţia economiei de piaţă. În prim-plan erau tezele intervenţioniste: cheltuieli publice şi salariale restricţionate, rentabilizarea întreprinderilor şi eliminarea celor cu pierderi, achiziţii publice de bunuri industriale fabricate în ţară, subvenţii şi credite subvenţionate pentru diverse industrii, definirea şi protejarea unor sectoare considerate strategice sau controale asupra circulaţiei capitalurilor, în numele stabilităţii cursului de schimb. Asemenea măsuri, deşi au atenuat inflaţia, nu au pus totuşi capăt acesteia pe întreaga perioadă de tranziţie. Iar în privinţa politicilor reformiste, liberalizarea şi privatizarea erau invariabil sacrificate.

1996−2000. Prin înlocuirea guvernării de stânga cu una de centru-dreapta la alegerile din 1996, fusese testat mecanismul democratic al tranziţiei. Rămânea ca şi cel economic să experimenteze mai consistent liberalizarea. Aceasta a venit printr-un episod de „terapie de şoc”, mai degrabă impus de dezechilibrele financiare acumulate în perioada anterioară. Astfel, creditul din economie avea să sufere corecţii severe, cheltuielile publice intrau în logica austerităţii, iar reformele structurale trebuiau accelerate pentru asanarea unor dezechilibre aproape sistemice în planul disciplinei financiare. Însă „recesiunea transformaţională”[11] (reprimată de gradualişti) lovea virulent, pe măsura întârzierii acumulate.

2000−2004. După un nou episod tehnocratic (al treilea cabinet din învolburata legislatură precedentă) care reuşise să evite o prăbuşire a credibilităţii externe a ţării, stânga recâştiga guvernarea, însă repertoriul ei de politici avea deja ancore de o cu totul altă natură. Axată pe aşa-numita „a treia cale”, stabilă politic şi orientată pro-european, în urma consensului transpartinic intern, social-democraţia românească adopta calea consolidării gradualiste în direcţia aderării la Uniunea Europeană, ca proiect naţional salvator pentru România, printr-un mix de predictibilitate legislativă, libere circulaţii, convergenţă macro şi asistenţă financiară.

TRANSFORMAREA DE SISTEM: TEORII ŞI TEHNOLOGII ALE TRANZIŢIEI

Indiferent de tentaţiile sale revendicative, „teoria tranziţiei” a nesocotit de prea multe ori adevărul esenţial că sistemul economic al capitalismului nu emană oriunde şi oricând, indiferent de politicile statale şi de viziunea „modelelor proprii”. De fapt,

[11] Termen consacrat de János Kornai; a se vedea şi lucrarea sa, *The transformational recession: the main causes*, Journal of Comparative Economics, 19(1), 1994.

sub dictatul acestor „căutări" (politice) a evoluat societatea românească[12] după 1989. În Europa Centrală şi de Est, abolirea sistemului de coerciţie politică şi planificare centralizată nu a fost şi nici nu putea fi suficientă pentru naşterea spontană, *ex novo*, a instituţiilor pieţei libere – baze ale progresului economic. Ordinea capitalistă a Vestului a fost rodul natural al unei lungi evoluţii, nu al acţiunilor politice de „proiectare" a pieţei (*market by design*). O atare evoluţie trebuia facilitată în Estul ex-socialist, nu substituită mecanic. Însă procesul era cu atât mai delicat cu cât ordinea capitalistă a fost chiar în fieful ei istoric supusă erodării în timp.

Lungul şi sinuosul drum de la plan la piaţă s-a remarcat, cel puţin în principiu, prin abandonarea instituţiilor politice ale sistemului socialist. Acestea „coordonaseră" economia prin centralizare decizională, conform planului de producţie care ghida întreaga viaţă socială.

Noul management statal era aparent descentralizat, însă esenţa lui părea a fi mai degrabă *democraţia (politică)*, nu neapărat *capitalismul (economic)*, ca schimbare definitorie din punct de vedere structural şi instituţional. Această mutare de atenţie şi ritmul şchiop al schimbării instituţionale au dat naştere unei incompatibilităţi între *instituţiile economice vechi*, ale căror funcţii socialiste antrenau „comportamente organizaţionale" inerte şi inerţiale, dependente de informaţii şi comenzi de la centru, şi *instituţiile politice noi*, netotalitare, ce se desprind de „ingineria" planului central de producţie.

În primii ani de după 1989, probabil că cea mai apăsătoare constatare asupra economiei româneşti a vizat consecinţa imediată a schimbării de sistem: abolirea planificării a produs în economie un imens vid de reguli organizaţionale, mecanisme şi legături între unităţile economice[13]. Coexistenţa noilor structuri instituţionale cu cele vechi a deschis, firesc, conflictul dintre vechi şi nou, dintre adversarii şi susţinătorii reformelor. Asemenea fricţiuni societale au subminat reformele pro-piaţă şi au indus acestora o evoluţie de tip *stop and go*, aspect altfel pregnant în primul deceniu al tranziţiei româneşti.

În ciuda simplităţii logicii pieţei libere, în majoritatea ţărilor est-europene, inclusiv în România, au existat puternice divergenţe asupra *tehnologiei optime* a reformelor. Având experienţa unor reforme încă din perioada socialistă, Ungaria, Polonia şi fosta Cehoslovacie deţineau un avantaj faţă de România, detaliu responsabil doar într-o anumită măsură pentru alegerea relativ mai robustă şi rapidă a reformelor pro-piaţă.

Formula *terapie de şoc versus gradualism*[14] a acaparat în epocă dezbaterea publică, în detrimentul unei desţeleniri neechivoce a esenţei schimbării. Problema

---

[12] De exemplu, Mircea Coşea – de numele căruia se leagă programul de privatizare „în masă" – arăta că „o economie capitalistă poate să fie gestionată de social-democraţie, dar social-democraţia nu poate genera capitalism" (Masa rotundă *România capitalistă. Clişee şi realităţi*, 19 iunie 2002, www.ili.ro).

[13] A se vedea şi analiza exploratorie a lui János Kornai (1990), *The road to a free economy. Shifting from a socialist system*, W.W. Norton, New York, NY.

[14] *Terapia de şoc* viza lansarea unui program de reformă exhaustiv şi rapid, care presupune cât mai multe reforme într-un timp cât mai scurt; raţiunea „şocului" este plastic formulată de preşedintele ceh Václav Havel, prin aceea că „nu se poate traversa o prăpastie în doi paşi". *Terapia gradulă* avea în vedere transformarea economiilor socialiste prin reforme parţiale succesive; în termenii liderului chinez Deng Xiaoping, abordarea gradualistă înseamnă că „trebuie să simţi piatra pentru a putea trece apa".

ştiinţifică nu ţine atât de mult de întrebările „cum?” şi „când?”, ci mai degrabă de întrebarea „ce?” (trebuie făcut). Cauza dezastrului socialist a fost, indiscutabil, abolirea proprietăţii private şi a funcţiei sale economice. Aşadar, esenţa „teoriei tranziţiei” nu putea fi alta decât *reforma proprietăţii*.

Reforma proprietăţii din Europa Centrală şi de Est nu a reprezentat doar un simplu proces de *privatizare*, ci mai degrabă un proces complex de recunoaştere şi constituire a *instituţiei dreptului de proprietate*, care încorporează, în mod necesar, profunde transformări şi evoluţii instituţionale, economice, legale şi culturale. El trebuia să replice învăţături de secole ale civilizaţiei occidentale în secvenţe temporale condensate.

9.2. TRANZIŢIA CA SCHIMBARE INSTITUŢIONALĂ SISTEMICĂ

Denumit *transformare* sau *tranziţie*, în funcţie de varii opţiuni epistemice sau doctrinare, procesul care a urmat inflexiunii intelectuale-instituţionale central şi est-europene face parte dintr-un trend milenar care, dincolo de orice pretinsă „inexorabilitate a legilor istoriei”, este măcar un fapt relativ simplu de observat. Civilizaţia Vestului[15] (în matricea căreia intră şi spaţiul cultural românesc) *a avansat* (atât în sens temporal, cât şi în cel al calităţii vieţii) pe măsura angajamentului societal extins (totuşi nu lipsit de sincope) în direcţia *instituţiilor capitalismului* – proprietatea privată, libertatea contractuală, piaţa concurenţială, moneda sănătoasă, circulaţia creditului – şi ale *democraţiei* – drepturile universale, contractul constituţional, alegerile libere, competiţia politică, răspunderea statului. Prefacerile demarate după căderea Zidului Berlinului aveau să se încadreze deplin în această dinamică civilizaţională occidentală, în pofida tuturor asimetriilor de secvenţializare, ritmicitate şi intensitate observabile *în* şi *între* ţările din conclav.

La peste un sfert de secol de la demararea procesului de adoptare a instituţiilor economiei de piaţă şi ale statului de drept, cel puţin două constatări *empirice* sunt acum disponibile deopotrivă specialiştilor şi publicului larg: pe de o parte, în dialectica „terapie de şoc versus gradualism”, se observă că ţările care au adoptat reformele cu rapiditate au cunoscut recesiuni de mai scurtă durată şi reveniri mai consistente; pe de alta, deşi construcţia instituţională a fost mai lentă ca reformele economice, liberalizarea rapidă a redus împământenirea extractorilor de rente, iar instituţiile au ieşit mai consolidate.

În corolar, ţările care au realizat reformele timpuriu şi temerar şi-au mărit în timp ecartul faţă de ţările care au ales calea gradualismului, fapt atestat prin „valurile” de integrare euro-atlantică; apoi, acest ecart este capturat de indicatori ai prosperităţii chiar mai expresivi decât ratele (sezoniere) de creştere economică, supralicitate adeseori politic de autorităţi.

[15] Despre puterea prometeică a ideilor liberale în destinul civilizaţiei occidentale, vezi şi McCloskey (2016).

STRUCTURI MARI, PROCESE AMPLE, COMPARAŢII URIAŞE

Într-o punere în context istoric larg a proceselor transformatoare postsocialiste, János Kornai (2005) recurge în mai multe lucrări ale sale la sintagma de mai sus, inspirată de titlul unei lucrări a lui Charles Tilly[16]. El identifică şase trăsături majore comune *majorităţii* ţărilor central şi est-europene angajate în tranziţia către capitalism, acestea fiind contrapuse apoi altor „mari transformări”[17] din istorie, cu care împărtăşesc multe caracteristici, dar niciodată pe toate (a se vedea tabelul 9.1 pentru radiografia specificităţilor în context regional şi istoric).

Cele şase trăsături ale transformării postsocialiste ar fi: „1. şi 2. Schimbările urmează direcţiile principale ale dezvoltării civilizaţiei occidentale: în sfera economică […] sistemul economic capitalist şi în domeniul politic […] democraţia. 3. A avut loc o transformare completă în toate sferele: în economie, în structura politică, în lumea ideologiei politice, în sistemele legale şi în stratificarea societăţii. 4. Transformarea a fost nonviolentă. 5. Procesul transformării a decurs [apoi] în condiţii paşnice. Nu a fost precedat de un război. Schimbările nu au fost impuse societăţii ca rezultat al unei ocupaţii militare străine. 6. Transformarea s-a derulat cu viteză incredibilă, într-un interval de 10–15 ani” (Kornai, 2005, p. 6).

Tabelul 9.1.

Transformări istorice, sinopsis comparat

Trăsătură	**România**	**UE-8**	**Devenirea URSS (instaurarea socialismului)**	**Ungaria: restauraţia Horthy Chile: restauraţia Pinochet**	**China post-Mao**	**Devenirea RFG postbelice**	**Marea transformare capitalistă a Europei moderne**
În direcţia capitalismului?	Da	Da	Nu	Da	Da	Da	Da
În direcţia democraţiei?	Da	Da	Nu	Nu	Nu	Da	Da
În paralel în toate sferele?	Da	Da	Da	Da	Nu	Nu	Da (cu ecarturi temporale însă)
Fără violenţă?	Nu	Da	Nu	Nu	Da	Nu	Nu
Fără ocupaţie străină?	Da	Da	Da	Da	Da	Nu	Nu
Rapidă?	Da	Da	Da	Da	Nu	Da	Nu (durată foarte lungă)

Sursa: Prelucrare după Kornai (2005).

[16] Vezi Tilly C. (1984), *Big Structures, Large Processes, Huge Comparisons*, Russel Sage Foundation.

[17] Folosind termenul, nu şi diagnoza lui Karl Polányi (1962), *The Great Transformation: the political and economic origins of our time* (Ediţia I 1944), Beacon Paperback.

TRANZIŢIA LA CAPITALISM (1): PARALELE ÎNTRE TIMPURI

La scara istoriei globale şi în raport de tranziţia României la economia de piaţă, dezbaterea „terapie şoc" *versus* „gradualism" poate să pară derizorie, dată fiind viteza exprimată în decenii a instalării economiei de piaţă şi democraţiei, una puternic contrastantă în raport cu sutele de ani de decantare a sistemelor societale „contractualiste" din cele cutumiare (preliterate) şi de comandă (antice şi medievale), după cum arată Heilbroner şi Boettke (1992). Raportate însă la lumea şi viaţa unei generaţii, costurile şi beneficiile unor episoade de schimbare decenale nu sunt chiar atât de uşor de ignorat.

Privind transformările postsocialiste în ansamblu, viteza lor este explicabilă prin câţiva factori, prezenţi însă în măsuri diferite. Elementar: este mai uşor să faci ceva pentru a doua oară decât pentru prima dată; reconstrucţia este mai uşoară dacă există *cunoaştere* şi *experienţă*; memoria instituţională românească a depăşit chinuit interregnum-ul socialist, dar tot a ajutat la închiderea treptată a mai multor fracturi culturale. Apoi, *spiritul antreprenorial*, emblema capitalismului, a surclasat barierele (fie ele reziduale sau noi) de tip birocratic.

Rezistenţa la transformare a fost în general redusă (comparativ cu marea transformare istorică pro-libertate); totuşi, în cazul românesc, s-a resimţit ostilitatea „*ancien régime*" (fosta nomenclatură a combinat tergiversarea reformelor cu capturarea activelor statului). Revenirea la capitalism a beneficiat însă *atât de puterea exemplelor, cât şi a condiţionalităţilor*: în ciuda incertitudinii legislative şi administrative[18], investitorii străini şi diversele organizaţii interstatale au adus *know-how* instituţional, iar *tehnologia* a facilitat acomodarea culturală.

Un fenomen aparte avea să fie în epocă *concurenţa instituţională* între state prin procesele de reformă pentru a obţine credibilitate internă şi externă; aceasta avea să se compună cu un climat de concurenţă politică pentru privilegii/rente, ceea ce a complicat dialogul cu partenerii externi – investitori şi organizaţii interguvernamentale –, ceea ce a lezat productivitatea şi prosperitatea internă. Totodată, au fost şi cazuri în care elitele politice s-au angajat în direcţia reformelor chiar mai ferm decât ar fi recomandat-o apetitul populaţiei[19].

TRANZIŢIA LA CAPITALISM (2): INTERSECŢII ÎNTRE SPAŢII

Revenind la diferenţele de celeritate în planul reformelor, acestea au lăsat o amprentă puternică asupra evoluţiilor economice ulterioare. Atât susţinătorii reformelor rapide, cât şi cei ai reformelor gradualiste au recunoscut că schimbările

[18] În primul deceniu al tranziţiei au fost adoptate zeci de acte legislative privind investiţiile străine, mediul investiţional fiind viciat de inconsecvenţa guvernanţilor (Adevărul economic, nr. 42, 17–23 octombrie 2001).

[19] În cadrul unui studiu întreprins în ţări central şi est-europene, la întrebarea „Ce preferaţi: reorganizarea radicală a societăţii printr-o acţiune de revoluţionare majoră sau îmbunătăţirea graduală a societăţii prin reforme?", 75% dintre cehi, 82% dintre sloveni şi 67% dintre lituanieni au ales calea secundă (*N.B.*: Aceste ţări sunt printre cele angajate cel mai devreme şi ferm pe calea reformelor) – a se vedea Halman L. (2001), *The European values study: a third wave*, Tilburg University.

instituţionale necesare durează mai mult în comparaţie cu emiterea de legislaţie formală. La finele anilor 1990, analizele BERD distingeau între „prima generaţie de reforme" (de tipul liberalizărilor) şi „a doua generaţie de reforme" (instituţionale), care erau mai complexe şi mai consumatoare de timp. Totodată, literatura ştiinţifică nu a putut spune *ex ante* câtă dezvoltare instituţională necesită o economie pentru restart. *Ex post*, s-a putut constata că liberalizarea şi privatizarea rapide au pregătit terenul consolidării instituţionale, gradualismul fiind mai degrabă un abil pretext al oligarhilor oportunişti[20] (pentru o cartografie a tipurilor de reformă, vezi tabelul 9.2).

Tabelul 9.2.

Strategii de reformă în ţările în tranziţie

Terapie de şoc susţinută	**Start consistent şi ritm constant**	**Terapie de şoc abandonată**	**Reforme graduale**	**Reforme limitate**
Estonia Letonia Lituania Republica Cehă Polonia Slovacia	Croaţia Ungaria Slovenia	Albania Bulgaria Macedonia Kazahstan Rusia	Azerbaidjan Armenia Georgia Ucraina Tadjikistan România	Belarus Uzbekistan Turkmenistan

Sursa: Havrylyshyn (2006).

La nivel de indicatori, „intrările" (reforme pro-liberalizare – proxi al contorizării acestora fiind „indicele progresului tranziţiei" al BERD[21]) şi „ieşirile" (performanţe economice în termeni de creare şi distribuţie a avuţiei) sunt pozitiv corelate[22]. Ţările care au depus cele mai multe eforturi de liberalizare au obţinut cele mai mari creşteri de PIB/locuitor, au avut cele mai mici discrepanţe în redistribuirea veniturilor, au înregistrat cea mai mică creştere a ratei sărăciei şi au obţinut cele mai bune scoruri ale *indicelui dezvoltării umane*.

Mai mult, ţările cu reforme timpurii au fost primele care au experimentat o redresare a economiilor lor, suportând, totodată, şi cele mai mici costuri sociale ale „recesiunii transformaţionale"[23]. În plus, ele au capitalizat cel mai puternic beneficiile tranziţiei – venituri mai ridicate, lipsuri mai puţine sau chiar deloc, acces la o varietate de bunuri, îmbunătăţirea calităţii bunurilor, păstrându-şi durabil ascendentul în regiune.

[20] A se vedea Åslund A., Boone P., Johnson S. (1996), *How to stabilize: lessons from post-communist countries*, Brookings Institution Papers on Economic Activity.

[21] Acesta evaluează aspecte precum marea privatizare, mica privatizare, guvernanţa şi restructurarea întreprinderilor, liberalizarea preţurilor, comerţul şi regimul cursului de schimb şi politica concurenţei. Evaluările acoperă întreaga perioadă a tranziţiei, fiind disponibile online la: http://www.ebrd.com/what-we-do/economic-research-and-data/data/forecasts-macro-data-transition-indicators.html.

[22] Pentru o revizie cuprinzătoare a literaturii de evaluare a tranziţiei, a se vedea şi Havrylyshyn O., Meng X., Tupy M. (2016), *25 years of reforms in ex-communist countries. Fast and extensive reforms led to higher growth and more political freedom*, Policy Analysis, 795, Cato Institute, iulie.

[23] Termen consacrat de János Kornai. A se vedea şi lucrarea sa, *The transformational recession: the main causes*, Journal of Comparative Economics, 19(1), 1994.

9.3. REPERE INTELECTUALE ALE PREFACERILOR CULTURAL-INSTITUŢIONALE

Procesul de *transformare instituţională* de la economia socialistă, de comandă, la cea capitalistă, de piaţă, poate fi înţeles teoretic şi istoric cu prioritate ca proces de *transformare intelectuală*. România din anii 1990, poate în mai mare măsură decât oricare altă ţară din blocul ex-comunist[24], a fost teatrul unei tranziţii la nivel de instituţii politico-economice puţin anunţate şi enunţate de o tranziţie ideatică convergentă, consensuală. Motivele aveau să ţină în mod implacabil atât de ştiinţa, cât şi de conştiinţa oamenilor vremii. Evoluţiile au ţinut de jocul de *înţelesuri* şi *interese*[25].

Trecerea dinspre modul economic marxist-leninist de gândire şi acţiune spre o nouă perspectivă (în care vechile „contradicţii dialectice" sunt contrazise şi denunţate) avea să fie un exerciţiu delicat pentru elitele intelectuale în întreaga Europă ex-comunistă, cu consecinţe vizibile asupra comportamentelor politice, inegal orientate spre reformă *în* şi *între* state, precum şi asupra performanţelor economice de ansamblu[26]. Situaţia era complicată de faptul că nici ştiinţa economică occidentală nu oferea reţete clare. Şi acolo erau active fronturi ideologice de tradiţie.

Piaţa românească a ideilor despre tranziţia la economia de piaţă şi democraţie politică a debutat cu fragilitate. Se clădea pe rămăşiţele unei izolări date de lentile dogmatice şi de lipsuri documentare, atât faţă de comunităţile epistemice globale, cât şi faţă de facţiunile reformiste din spaţiul socialist. În prelungirea ei venea de-mon(et)izarea *capitalismului* (şi, implicit, a *pieţei*) şi asocierea *liberalismului* (economic şi politic) cu episoade prezentate tendenţios şi trunchiat din istoria naţională precomunistă, elemente care au făcut ca însăşi ţinta tranziţiei să devină relativă, dacă nu neclară.

Prefacerile central şi est-europene urmau „revoluţiei neoliberale"[27] ce debuta în anii 1980 în lumea anglo-saxonă; în acest timp, stânga occidentală, repudiind răspicat

---

[24] Excursuri istoriografice şi sociologice referitoare la realul sau fictivul „excepţionalism românesc" se găsesc în „dialogul" purtat de Lucian Boia (*De ce este România altfel?*, Ed. Humanitas, 2012) cu suita de autori grupaţi în volumul coordonat de Vintilă Mihăilescu (*De ce este România astfel? Avatarurile excepţionalismului românesc*, Ed. Polirom, 2017).

[25] Pentru un succint tratament conceptual despre ideologii, instituţii şi extragere de rente în capitalismul disfuncţional (*„crony capitalism"*/„capitalism de cumetrie"), a se vedea Aligică P.D., Tarko V. (2014), *Crony capitalism: rent seeking, institutions and ideology*, Kyklos, 62(2); ilustrări despre cazul românesc, în cartea lui Gallagher T. (2004), *Furtul unei naţiuni. România de la comunism încoace*, Ed. Humanitas.

[26] La un sfert de secol de la debutul transformărilor postsocialiste, organizaţii economice internaţionale care au acompaniat activ procesul au publicat studii retrospective (International Monetary Fund: *25 years of transition: post-communist Europe and the IMF*, 2014; European Commission: *25 years after the fall of the Iron Curtain. The state of integration of East and West in the European Union*, 2014; EBRD, *25 years of the EBRD: The people's view on transition*, 2016). Un exerciţiu interesant ar fi compararea evaluărilor *ex post* (din prezent) cu recomandările *ex ante* (din epocă), pentru a se observa exerciţiul de descoperire reciprocă a fenomenelor asociate transformărilor deopotrivă de către sfătuitori şi cei sfătuiţi.

[27] Deşi termenul de „neoliberalism" (utilizat uneori peiorativ) insinuează „radicalism *laissez faire*", el este, de fapt, forma diluată a „liberalismului clasic" de secol XIX. El a apărut drept reacţie la confiscarea de către stânga modernă a termenului „liberal". Alte etichete pentru neoliberalism: *economic rationalism, monetarism, thatcherism, reaganomics, neoconservatism, managerialism, contractualism, Washington Consensus*.

modelele economice de inspiraţie sovietică, exploata totuşi marota naturii failibile a pieţelor libere. Aceasta se realiza prin promovarea unor grade variate de intervenţionism care vizau intensificarea fără precedent a redistribuirii sociale, precum şi prin transformarea deficitelor bugetare şi a datoriilor publice în cea dintâi regulă expansionistă, de sorginte keynesistă, a modelului fiscal-bugetar care avea să acapareze lumea occidentală. Idei precum *dereglementarea, descentralizarea, liberalizarea* şi *privatizarea* – care constituiau, de fapt, esenţa transformării postsocialiste de sistem – îşi aşteptau legitimitatea şi legiferarea într-un climat de idei încă neaşezat.

Caseta 9.1: **Gândirea românească din diaspora în înţelegerea sistemelor economice**

Şcolile de gândire economică ce au dialogat despre „sistemul" de organizare societală cel mai propice „păcii şi prosperităţii" – comparând configuraţii instituţionale ideale sau reale, arhitecturi de informaţii şi de incitaţii – s-au preocupat şi de „sistema" analitică ce le susţinea preceptele, predicţiile şi prescripţiile. Această bivalenţă era în principal apanajul corifeilor. Evident, lumea capitalistă avea să fie mai „epistemică" decât cea socialistă, mai „dogmatică". În peisajul postbelic al neoclasicismului care părea să vrea să împace şi „planul", şi „piaţa", consiliindu-le deopotrivă, comunitatea epistemică românească acumula o serie de rupturi: una, a economiştilor din ţară faţă de străinătatea capitalistă; cealaltă, a diasporei româneşti din „lumea liberă" faţă de matca socialistă. În epocă, zidurile au devenit punţi târziu şi doar sporadic.

Tulburătoare rămân experienţele personale şi profesionale ale unor economişti români de seamă din diaspora postbelică, cantonată în lumea capitalistă euro-americană, al căror aport la înţelegerea sistemelor economice acomoda o triplă loialitate: faţă de canoanele ştiinţei, faţă de societăţile de adopţie, precum şi faţă de obârşia intrată într-un con de umbră al istoriei, nu şi al uitării lor. Cu predilecţie Nicholas Georgescu-Roegen şi Anghel Rugină, dar şi Nicolas Spulber, Tiberiu Schatteles sau Florin Aftalion, ca să amintim numai câteva nume de economişti din bogata diasporă culturală românească, s-au distins prin interogarea atât a temeliilor instituţionale ale realităţii economiei (*economy*), cât şi a celor metateoretice ale ştiinţei economiei (*economics*). Astfel, economiştii din diaspora candidau la funcţia de piloni ai viitoarei pieţe libere româneşti a ideilor economice.

Nicholas Georgescu-Roegen este egalmente şi *ultracunoscut*, şi *nerecunoscut* în comunitatea mondială a economiştilor pentru iniţiativa construirii unui filon paradigmatic de „ştiinţă extraordinară" (în sens kuhnian), ca reacţie la „ştiinţa normală" neoclasică şi la „anomaliile" ei (în sens lakatosian), al cărei reducţionism mecanicist îl denunţa. Cu ceva timp înainte de a finaliza revoluţionara carte *Legea entropiei* (1971), savantul publicase un condensat şi percutant articol în reputata revistă *Econometrica*, intitulat *Mathematical Proofs of the Breakdown of Capitalism* (1960). Textul viza, pe de o parte, *marxismul* rezidual din mediul academic global, ale cărui postulate privind „inadecvarea procesului de acumulare din sistemul capitalist" (contradicţie centrală a acestuia şi cauză a prăbuşii lui inevitabile) căutau să supravieţuiască în aliaj cu matematica. Pe de altă parte, el viza însăşi *matematizarea*.

Savantul român nu doar că identificase erorile lui Bauer şi Sweezy de „translatare" a problemei marxiste în limbaj matematic (care făceau rezolvarea corectă, dar pe lângă subiect), ci transmitea un mesaj apăsat economiştilor care supralicitau expresivitatea

matematicii în surprinderea socialului: „Ervin Schrödinger spunea că dificultatea analizei procesului vieţii nu rezidă în complicaţiile matematicii, ci în faptul că procesul este prea complicat pentru matematică. Remarca se aplică admirabil problemei viitorului capitalismului. Acesta, ca toate celelalte sisteme economice care l-au precedat sau vor fi produse de evoluţia continuă a societăţii umane, este o formă de viaţă. Unele aspecte ale lui se pretează perfect analizei matematice. Totuşi, în problema evoluţiei lui, a mutaţiei într-o altă formă, matematica se dovedeşte prea rigidă şi astfel prea simplă" (p. 243).

Tot o vădită bivalenţă – metodologic-epistemologică şi normativ-aplicativă – exhibă şi opera lui Anghel Rugină. Profesorul voia să provoace „a treia revoluţie în gândirea economică", în prelungirea şi depăşirea atât a lui Marx, cât şi a lui Keynes. Terenul urma a fi pregătit printr-un nou *monism metodologic*, legând iniţial ştiinţele sociale, apoi pe acestea cu cele naturale. Economistul american de origine română avea să rezoneze cu viziunea *mitteleuropeană* şi *mediană ideologic* asupra economiei, de factură ordoliberală, susţinând compromisul principial (de atâtea ori „compromis" în practica politică) între libertatea individului şi echitatea socială. În cartea sa *American Capitalism at a Crossroads* (1976), el făcea un rechizitoriu, răsunător atunci, la adresa politicilor economice a trei preşedinţi americani contemporani. În România post-1989, ideile sale despre tranziţie ori stabilitate monetară aveau să fie tratate însă ca exotice.

Domeniul *sistemelor economice comparate* are în profesorul francez de origine română Nicolas Spulber, stabilit în 1954 în SUA, la Bloomington, Indiana (viitor fief al *noului instituţionalism* american), unul dintre cei mai temeinici cercetători din secolul trecut. Reputat sovietolog şi rafinat cunoscător al ţărilor din lagărul socialist est-european, profesorul Spulber emitea păreri tranşante cu privire la iluziile de ştiinţificitate ale socialismului, declasându-l de la pretenţia de mare „sistem" la poziţia de simplu „mit". El critica eroarea industrializării socialiste româneşti (pastişă a URSS, fără acoperire în resurse), precum şi tezele manoilesciene referitoare la protecţionism industrial (care ignorau acumularea istorică de capital), revenite la modă în tranziţie. Spulber era un *etatist minimalist* şi un *liber-schimbist*, abordări marginaliza(n)te în tranziţia autohtonă.

Remarcabil pionier al economiei analitice româneşti, Tiberiu Schatteles recursese la limbajul tehnic matematic, reuşind să-şi cripteze şi camufleze documentările şi concluziile faţă de filtrele ideologice obtuze ale cenzurii comuniste; ilustrativ este articolul *Observaţii critice pe marginea unui tablou economic al economiei capitaliste* (1957). Contribuţii solide, într-un registru literal-discursiv nu mai puţin precis şi profund, a avut în exilul francez Florin Aftalion, liberal de factură clasică şi membru al Societăţii Mont Pèlerin. Autor al unei critici economice a cauzelor Revoluţiei Franceze, găsite în „economia de război" a ţării din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, profesorul avea să răscolească anterior, în *Socialisme et économie* (1985), sedentarele deja sensibilităţi de stânga ale societăţii franceze.

Economiştii români care au activat peste hotarele ţării au fost racordaţi atât la dezbaterile de tip *Methodenstreit*, cât şi la cele în termeni de *instituţii* şi *politici*. Opţiunile lor intelectuale au reflectat atât frământările din „lumea liberă" – nu lipsită de tabuuri şi servituţi, altminteri naturale chiar şi în sferele cele înalte ale ştiinţei –, cât şi pe cele proprii, cu privirea spre ţară. Un aspect frapează însă, dacă nu chiar frustrează, privit retrospectiv. Acceptarea limitată şi întârziată a operelor lor în tranziţia românească timpurie a înlocuit *descoperirea* a ceea ce înseamnă *capitalism*, *economie de piaţă*, *liberalism* cu exerciţii adesea sterile de *inventare* a „roţii". Înţelegerea sistemelor economice rămâne un exerciţiu vital de cultură civică. Fie şi doar istoria centenară a României unite ilustrează din plin valoarea eternă a acestei lecţii.

DEPENDENŢA DE TRECUT ŞI DISTRUGEREA EI CREATOARE

„Dispariţia comunismului în Europa de Est în 1989 a reflectat colapsul sistemului de credinţe existent, precum şi slăbirea în consecinţă a organizaţiilor-suport ale acestuia" (North, 1997, p. 18). Un atare verdict surprinde, prin opoziţie, orientarea procesului de deconstrucţie şi reconstrucţie instituţională: dinspre impuse servituţi materiale şi morale spre liberalizare economică şi politică. Noua ordine – a pieţei şi pluripartidismului – nu se putea realiza decât, finalmente şi fatalmente, cu aceiaşi oameni care populaseră vechile arhitecturi instituţionale şi organizaţionale, deopotrivă la vârful şi la baza societăţii. Eşafodajul intelectual al transformării devenea o resursă critică, iar antrenamentul şi randamentul acesteia erau funcţii, printre altele, de *tradiţie* şi *transfer* epistemice.

Comunismul autoritarist din România – la fel ca în Bulgaria, RDG şi Albania, dar spre deosebire de Cehoslovacia, Ungaria şi Polonia – avea să se traducă, după 1989, în absorbţia încâlcită a ideilor (neo)liberale în strategiile de reformă, dominate de prescripţii etatiste ce făceau punte cu vechiul naţional-socialism (Tismăneanu, 2003). Mai mult, România găzduia deja un scepticism istoric faţă de liberalismul clasic ce transpare din operele marilor economişti ante şi interbelici, adepţi ai intervenţionismului neoprotecţionist[28]. Apoi, nici „socialismul de piaţă" – compromis „de avarie" între marxism şi neoclasicism, exersat în ţări ca Iugoslavia şi Ungaria – nu prinsese la cercetătorii sau la decidenţii politici români[29]. Asta în timp ce apropierea românilor de reţelele profesionale din Vest a fost cel mult meteorică[30].

Dinamica intelectuală a transformării de sistem a reprezentat conjugarea a două fenomene care pot fi numite prin două sintagme populare în ştiinţa economică: „dependenţa de cale/trecut" şi „distrugerea creatoare". Recuperarea moştenirii ideatice a şcolii economice româneşti din prima jumătate a secolului al XX-lea, căutată febril după 1989, nu conţinea însă germenii unui angajament decisiv pro-liberalizare. Aceasta crescuse sub zodia neomercantilismului francez şi a istorismului german, neîmbrăţişând marginalismul neoclasic, ajuns limbajul gândirii economice

[28] Cei mai cunoscuţi economişti români sunt, într-o formă sau alta, adepţi ai „naţionalismului economic". Tradiţia clasic liberală a absentat nu doar la economiştii români de formaţie, ci, în genere, la intelectualitatea română precomunistă, cu puţine excepţii în secolele al XIX-lea (Ion Ghica, Ion Strat, Nicolae Şuţu) şi al XX-lea (Emanuel Neuman, Nicolae Steinhardt).

[29] Critica economică intrasistem (nu antisistem) în România socialistă a fost rarisimă şi defazată. De pildă, criticile cu audienţă internaţională ale lui János Kornai la finele anilor 1950 aveau o replică românească abia în anii 1980 (Pilat V., Dăianu D. (1984), *Some problems of the development of European socialist economies*, Revue roumaine d'études internationales, 18 (3)).

[30] O străpungere avea totuşi să vină din considerente de necesitate ale regimului comunist. Păstrând moratoriul asupra temelor „calitative" din ştiinţa economică, autorităţile aveau nevoie în aparatul de planificare, însetat de eficientizare, de economişti cu înalte abilităţi „cantitative" din spaţiul tehnicilor dense în formalism matematic. Destinderea relaţiilor cu Vestul, pe fondul frondei faţă de tutoriatul Moscovei, le deschidea câtorva economişti români uşile unor universităţi occidentale şi organizaţii interguvernamentale. Spre pildă, modelarea economică *input-output*, documentată de o serie de economişti români – Emilian Dobrescu, Aurel Iancu, Gheorghe Zaman – avea să devină un aliat preţios în procesele de planificare, într-un sistem (socialist) în care preţurile (monetare) oglindeau deformat cererea şi oferta în economie.

occidentale şi al neoliberalismului. Pe frontul originalităţii, intempestivitatea schimbării de regim şi lipsa tatonărilor anterioare nu au favorizat germinarea unei „economii politice" româneşti a tranziţiei[31].

Decisivă în ambientul românesc de tranziţie avea totuşi să fie defuncta specializare doctrinară între „economia politică a capitalismului" şi „economia politică a socialismului". Economiştii din prima categorie au fost găsiţi de schimbarea de regim mai bine echipaţi pentru a înţelege şi gestiona economia de piaţă, ale cărei mecanisme fuseseră desţelenite în prealabil pe principiul „cunoaşterii duşmanului pe dinăuntru"; eliberaţi de filtrele dogmatice, aceştia au putut prezenta şi prescrie noua realitate din unghiuri percepute fie ca mai „radical" liberale (neoclasic-monetariste, neoinstituţionaliste sau ordoliberale), fie mai „moderate" (neoclasic-keynesiste). Cei din a doua categorie s-au grupat în stânga democratică, baleind între neomarxism retoric şi keynesism instrumental, şi au dominat începuturile tranziţiei[32].

Piaţa internă a ideilor despre economia de piaţă

Stadiul cunoaşterii paradigmei dominante („sinteza neoclasică") era neconsolidat în comunitatea economiştilor români odată cu debutul tranziţiei[33]. Totuşi, neoclasicismul însuşi avea să fie găsit la nivel global ca insuficient de senzitiv la exigenţele transformării care presupunea nu numai *politici cantitative* (aplicând „instrumente" spre „ţinte", „parametrii sistemici" fiind daţi), ci şi *politici calitative/ structurale* (căutând schimbarea „structurii" sistemului, deci a „ecuaţiei" lui). Ultimele necesitau o teorie a instituţiilor şi a schimbării instituţionale (Aligică şi Evans, 2009)[34], absentă din ştiinţele economice şi politice standard, ce tratau rigid-parametric „statul" şi „piaţa", ignorând specificităţi socio-culturale, distribuţia intereselor şi a puterii, conflictele şi coordonarea sociale, germinarea şi gestiunea strategiilor etc. *Noul instituţionalism*[35] se contura ca o revelaţie deopotrivă retrospectivă şi prospectivă despre destinele revoluţiilor din fostul lagăr socialist.

Neoliberalismul, metaideologia sub a cărei marcă a fost pus procesul de transformare central-est-european, nu a fost atât de entuziast asumat în România (în ciuda temerilor de atunci), tranziţia pornind sub zodia unei filosofii „neodevelopmentaliste" (Ban, 2016), în care, bunăoară, statul era chemat să facă reforma proprietăţii, rămânând şi proprietar important de resurse critice. O

[31] Niciun economist român nu apare în monumentalul tratat al lui Schumpeter J.A. (1954), *History of economic analysis*, Allen & Unwin. Niciun economist român nu este citat în foarte cuprinzătorul volum coordonat de Wagener H.J. (2008), *Economic thought in communist and post-communist Europe*, Routledge. Prestigiosul volum colectiv editat de Anders Åslund şi Simeon Djankov (2014), în urma unui simpozion internaţional al Peterson Institute for International Economics, care a reunit „după 25 de ani" personalităţi-cheie ale tranziţiei postsocialiste, nu a avut niciun autor român invitat.

[32] Vezi Cerna S. (2012), *Gândirea economică românească în perioada postcomunistă*, Œconomica, 21 (2).

[33] Spre finalul primului deceniu al tranziţiei, apar contribuţii ştiinţifice structurate în materie, semnate de autori români. Între acestea se remarcă Ruhl şi Dăianu (1999), Iancu (2000), Dobrescu (2002).

[34] Pentru legătura dintre provocările tranziţiei economice şi şcoala economică a noului instituţionalism, a se vedea şi volumul editat de North (1997).

[35] Deschizătoare de drumuri pentru noul instituţionalism sunt lucrările lui Williamson (1985) şi North (1990).

particularitate a neoliberalismului românesc timpuriu a fost faptul că era mai degrabă eclectic, din el absentând un filon „pur şi dur" *laissez faire*, ce ar fi putut pregăti mental în societatea românească o dezbatere principială despre instituţiile pieţei libere şi cele ale guvernării etatiste[36]. În locul acesteia, energiile s-au concentrat asupra disputelor considerate mai pragmatice despre strategia optimă a tranziţiei, sintetizată în consacrata şi supralicitata formulă „*terapie de şoc versus gradualism*". Această mutare de accent a deturnat şi deferat oarecum primenirea mentală a marelui public.

Nucleul ideilor pro-piaţă/neoliberale de la începuturile tranziţiei româneşti se afla la intersecţia dintre un mediu academic reformat şi pluralist şi instituţia publică învestită cu printre cele mai mari grade de independenţă politică (BNR). Colecţia *Biblioteca Băncii Naţionale* şi rapoartele acesteia, colecţia *Tezaur* şi alte publicaţii ale institutelor economice ale Academiei Române sau publicaţiile unor asociaţii profesionale şi centre de cercetare nou create – Asociaţia Generală a Economiştilor din România (AGER)[37], Societatea Română de Economie (SOREC)[38], Centrul Român de Politici Economice (CEROPE[39]) –, prin traduceri sau prin studii originale, au constituit primii vectori de diseminare a literaturii pro-liberalizare. AGER (ce îşi revendică origini interbelice), fiind o organizaţie profesională deschisă, grupa atât economişti cu vederi şi convingeri reformiste de tip liberal şi neoliberal, cât şi economişti (puţini ca număr şi ca argumente credibile) care ori percepeau reforma ca servind reparării vechiului sistem (un fel de *perestroika à la roumaine*), ori cereau temporizarea mai prudentă a măsurilor. Totuşi, acest din urmă tip de viziune a avut un mult mai generos acces politic, favorizat de vizibilele linii de continuitate dintre regimurile ante şi post-1989 de la Bucureşti.

Demarcaţiile doctrinare nu aveau cum fi însă casante în anii de debut ai tranziţiei, fiindcă marile şcoli şi curente de gândire nu se implantaseră deplin şi nu aveau generaţii de producţie internă. Ceea ce îi grupa pe economişti era un amestec de experienţe şi expectaţii personale, care filtrau lecturile şi lecţiile desprinse din acestea. Societatea, expusă în faţa narativelor contradictorii, internaliza ambiguităţile liniilor de falie din comunitatea specialiştilor şi formatorilor de opinie.

În absenţa unei culturi civice a distincţiei *liberalism-etatism*, problemele se mutau la viteza de execuţie a tranziţiei: alegaţiile neoliberale alertau publicul despre

[36] O lectură clasic liberală a transformării de sistem ar fi introdus în dezbaterea publică mai clar subiecte precum: (i) faptul că soluţia la problema informaţională care face socialismul imposibil reclamă proprietate privată completă asupra factorilor de producţie (element care mai departe dă coerenţă liberalizării preţurilor); (ii) „a treia cale" este o cale incoerentă şi instabilă; (iii) oferta de monedă trebuie să fie ţinută departe de interferenţe politice; (iv) dimensiunea implicării în economie a guvernului trebuie redusă la minimum; (v) tranziţia nu este un proces anticomunist (o răfuială cu oameni), ci un proces pro-piaţă (de înţeleaptă construcţie instituţională). Cu mult înainte de apariţia neoinstituţionalismului, Şcoala austriacă avea să recupereze tradiţia clasic liberală şi să inspire, în diverse grade, gânditori şi curente de gândire. Unele ţări central şi est-europene au beneficiat în puncte-cheie de decizie de economişti cu solide lecturi clasic liberale, chiar dacă le-au „editat" din raţiuni de acceptabilitate politică – Václav Klaus (Cehia), Leszek Balcerowicz (Polonia), Mart Laar (Estonia).

[37] Fondată în 1913 şi reactivată în 1990; aceasta a înfiinţat publicaţia de largă audienţă *Economistul*.

[38] Fondată în 1991; aceasta a înfiinţat revista academică Œconomica.

[39] Fondat în 1998.

costul societal al întârzierilor, în timp ce oponenţii lor jucau cartea intervenţionismului – nu atât cel învechit, autarhic-protecţionist, cât cel modern, selectiv şi secvenţial asistenţial (fie el social, comercial-investiţional sau cultural). Rezultanta avea să fie un mental sceptic faţă de capitalism, pregnant în societatea românească.

CAPITALISMUL DE TRANZIŢIE – FORMARE ŞI DEFORMARE

Ca întotdeauna în istorie, rolul elitelor intelectuale a fost unul decisiv, însă nu neapărat fericit. Fie din convingeri doctrinar-istorice, fie din interes, mulţi intelectuali postdecembrişti au respins, cel puţin iniţial, o opţiune fermă în favoarea capitalismului în România. În proporţie covârşitoare, intelectualitatea postcomunistă s-a pronunţat în favoarea unei *economii sociale de piaţă*, văzută drept „a treia cale" (un soi de amestec de libertate politică şi stat intervenţionist redistributiv) sau „economia cu faţă umană"[40].

În acest context, pentru afirmarea capitalismului în România, imperativă era reabilitarea sa morală, prin intermediul unei culturi economice dedicate lucid şi onest principiilor economiei de piaţă. De altfel, performanţele economice ale pieţei libere trebuie ele însele interpretate în cheie interdisciplinară, prin prisma gradului în care aceasta beneficiază de un suport cultural-instituţional corespunzător, fără de care imputaţiile pot aluneca în sofisme.

În România, deşi liberalizarea şi privatizarea au constituit obiective explicite (adesea doar declarativ) ale programelor politice, etapizarea, ritmul şi calea înfăptuirii lor au pendulat între ezitări principiale sincere şi oportunism pragmatic feroce. Sursa inconsistenţelor tranziţiei era şi asimetria dintre „pachetele" de liberalizare şi proprietatea „reziduală" de stat. *Liberalizarea fără privatizare* era o „licenţă" pentru decapitalizarea economiei[41].

Experienţele din ţările Europei Centrale şi de Est – iar România nu a făcut excepţie – arată că numeroase reforme au fost dictate de interese (discreţionare) în favoarea diferitelor grupuri de presiune. În aproape toate cazurile existau grupuri de persoane care exercitau deja şi grupuri care doreau să exercite controlul asupra fostei proprietăţi socialiste, combinând logica obiectivă a calculului economic cu cea a extragerii de rente pe cale politică[42].

---

[40] Este memorabilă platforma politică a anilor '90, care părea să pogoare bunăstare peste români prin simpla trimitere la „socialismul de piaţă", cel „ştiinţific", ale cărui idealuri fuseseră doar întinate de comuniştii aflaţi până atunci la cârma statului.

[41] Schmieding (1993) pune punctul pe „i" cu privire la caracterul nefast al liberalizării fără privatizare: întreprinderile de stat devin, de fapt, întreprinderile „nimănui", iar cei din interiorul acestora (*insiders*) devin, *de facto*, stăpânii (exploatatorii) unor active care continuă *de jure* să fie în proprietate de stat.

[42] Teoria *Public Choice* arată că „privatizarea poate să conducă la atenuarea presiunii politice în favoarea intervenţiei statului, dar ea poate, de asemenea, să conducă la creşterea presiunii şi nu există niciun motiv *a priori* să credem că primul rezultat este mai probabil decât ultimul" (Frydman şi Rapaczynski, 1994, p. 273).

În privinţa emergenţei noului sector privat, „durerile tranziţiei” au dezvăluit că politica totalitară comunistă a erodat puternic tradiţia antreprenorială, întâmpinată cu bariere şi *după*. Evoluţia economică din România a fost mult timp circumscrisă alianţei de interese dintre aparatul statal şi o clasă de „întreprinzători” formaţi pe socoteala „banului public”, adică un soi de „capitalism clientelar” (*crony capitalism*), ca moştenire perpetuată aproape în mod instituţionalizat a vechiului „socialism de clan”.

9.4. REFORMĂ ŞI PROPRIETATE – ÎNTRE ECONOMIE ŞI POLITICĂ

Cum *proprietatea privată* constituie fundamentul libertăţii individuale necesare funcţionării pieţelor concurenţiale şi a democraţiei, *reforma proprietăţii* s-a impus de la început drept componenta esenţială a transformării sistemice la care România se angaja, iar procesul a fost contestat deopotrivă de susţinătorii exigenţi ai privatizării, cât şi de sceptici[43]. Reforma proprietăţii a constat, pe de o parte, în redefinirea bazelor constituţionale ale proprietăţii private[44] şi, pe de altă parte, în realocarea proprietăţii de stat prin privatizare. Într-un simbolic arc peste timp, gestul politic al naţionalizării de la 11 iunie 1947, ce marcase instaurarea comunismului în România, se cerea inversat prin privatizare.

Reforma urgentă a proprietăţii şi redefinirea statutului întreprinderilor economice se impunea însă şi din raţiuni practice de funcţionare a economiei. Căderea regimului comunist pusese sub semnul întrebării întregul sistem de relaţii de subordonare ierarhică a întreprinderilor ce stătea la baza planificării centralizate. Chiar fără a fi explicit abrogate, o parte dintre legile în vigoare erau considerate depăşite şi au început să fie contestate, ignorate sau reinterpretate. În unele cooperative agricole de producţie, ţăranii au început să-şi reclame terenurile care le aparţinuseră. Pentru a preveni o restructurare haotică şi generatoare de conflicte a economiei, era nevoie de măsuri deopotrivă urgente şi lucide de reformă.

SCHIŢE ŞI STRATEGII

Sub presiunea evenimentelor, guvernul provizoriu instalat la 27 decembrie 1989 a iniţiat unele măsuri limitate de liberalizare în economie[45] şi a decis înfiinţarea unei comisii speciale însărcinate cu elaborarea unui program al reformei economice.

---

[43] O trecere în revistă a principalelor argumente critice în Nellis John (1999), *Time to rethink privatization?*

[44] Constituţia elaborată în 1991 stipulează explicit (prin art. 41) printre drepturile şi libertăţile fundamentale garantarea dreptului de proprietate şi protecţia proprietăţii private.

[45] Printre acestea se remarcă acordarea dreptului de utilizare în interes personal a unor suprafeţe agricole de către membrii cooperatori (*Decretul-lege nr. 42 privind unele măsuri pentru stimularea ţărănimii din ianuarie 1990*) şi dreptul de a desfăşura activităţi economice (*Decretul-lege nr. 54 privind organizarea şi desfăşurarea unor activităţi bazate pe libera iniţiativă din februarie 1990*).

Comisia a finalizat în mai 1990 documentul intitulat *Schiţă privind strategia înfăptuirii economiei de piaţă în România*[46]. În pofida caracterului său destul de general, ca şi a unor ambiguităţi privitoare la anumite opţiuni de politici economice[47], *Schiţa* oferă totuşi o primă imagine asupra drumului de parcurs pentru transformarea economiei. Temele şi recomandările din *Schiţă* au fost preluate în bună măsură în Programul de guvernare prezentat Parlamentului după alegerile generale din mai 1990 de prim-ministrul desemnat, Petre Roman, programul fiind aprobat fără niciun vot împotrivă.

Ceea ce surprinde în aceste prime documente care deschid calea reformelor este un radicalism şi un optimism al intenţiilor şi declaraţiilor ce dezvăluie o înţelegere limitată a complexităţii schimbărilor declanşate şi chiar o doză de naivitate. Astfel, în viziunea expusă în primul program de guvernare, etapa de tranziţie de la economia supercentralizată la economia de piaţă urma să dureze doar doi ani.

Procesul de privatizare ar fi urmat să fie încheiat în linii mari încă din 1990 pentru sectoare precum comerţul, turismul, serviciile şi pentru unităţi industriale de mai mici dimensiuni, folosind o combinaţie de vânzări, concesionări sau închirieri. Sectorul public s-ar fi restrâns la câteva „domenii de interes general", cum ar fi exploatarea bogăţiilor subsolului, sistemul energetic, sistemul de bază al transporturilor, o parte a pământului şi a exploatărilor agricole, apele, pădurile, producţia destinată apărării naţionale.

Surprinzător este şi faptul că unele subiecte care aveau ulterior să se dovedească sensibile din punct de vedere politic sunt ignorate sau abia menţionate în dezbaterile iniţiale: absenţa capitalului privat care ar fi trebuit să achiziţioneze volumul enorm de active productive ce urmau să facă obiectul privatizării, lipsa unei clase antreprenoriale capabile să preia iniţiativa în economie, pregătirea inadecvată a decidenţilor din întreprinderi pentru trecerea la un nou sistem de funcţionare, slăbiciunile şi inadecvarea sistemului financiar şi lipsa unei pieţe de capital capabile să ofere indicaţii privind valoarea reală a activelor privatizate sau problema structurii foarte concentrate a economiei care favoriza constituirea de monopoluri şi oligopoluri prin privatizare.

O temă la fel de importantă, ignorată în documentele iniţiale, este cea a restructurării şi retehnologizării întreprinderilor de stat. Dacă în celelalte ţări în tranziţie restructurarea întreprinderilor socialiste a constat în principal în dezmembrarea acestora în bucăţi privatizabile, în România s-au făcut eforturi substanţiale pentru reabilitarea şi retehnologizarea unor unităţi aflate în pragul falimentului[48].

---

[46] A se vedea Postolache (1990).

[47] Spre exemplu, una dintre temele majore ale momentului o constituia alegerea între „terapia-şoc" a reformelor cuprinzătoare şi rapide, care îşi asumă însă costurile sociale ale tranziţiei, şi „tranziţia graduală", care ar fi pus pe primul plan protecţia socială, cu preţul amânării reformelor. *Schiţa* propune soluţia ingenioasă a „tranziţiei graduale efectuate rapid", opţiune care putea fi interpretată oricum, având menirea de a împăca pe toată lumea.

[48] Contrar scopului declarat, eforturile de restructurare au produs efecte foarte limitate în ceea ce priveşte ameliorarea performanţei întreprinderilor. Restructurarea a devenit în schimb o scuză foarte bună pentru a pune în carantină şi a întârzia privatizarea unor societăţi şi sectoare economice sensibile politic.

POZIŢII ŞI OPOZIŢII

În scurtă vreme, ideile generale de reformă avansate prin programul de guvernare au început să se concretizeze prin adoptarea unui mare număr de legi şi crearea unor noi instituţii[49], astfel că, înainte de sfârşitul anului 1991, cadrul legal al privatizării era definitivat[50]. Tot atunci începea să se afirme însă distincţia dintre *de jure* şi *de facto* în privinţa implementării reformelor menite să susţină construirea economiei de piaţă.

Principalele partide de opoziţie erau însă extrem de reticente faţă de propunerile guvernului. Cu toate că atât Partidul Liberal, cât şi Partidul Naţional Ţărănesc Creştin Democrat (principalele partide de opoziţie) susţineau economia de piaţă, privatizarea şi liberalizarea, ele nu erau convinse că guvernul susţinut de Frontul Salvării Naţionale se îndreaptă cu adevărat spre instaurarea unei economii de piaţă. „Se vădeşte, fără niciun fel de putere de contestare a realităţii, că nu există o tendinţă obiectivă şi sinceră de privatizare şi democratizare. Tot ceea ce se face se face la suprafaţă, pentru a demonstra oarecum Occidentului că noi ne-am angajat pe drumul contractat prin angajamentele noastre; în realitate, totul se face de circumstanţă, toate măsurile sunt de aparenţă, în fond batem pasul pe loc”, declara Corneliu Coposu, liderul-simbol al opoziţiei[51].

9.5. PROCESUL PRIVATIZĂRII: CANTITATIV, CALITATIV, COMPARATIV

Aşa cum a rezultat din prevederile iniţiale ale legislaţiei anilor 1990 şi 1991, privatizarea din România s-a desfăşurat pe trei axe relativ independente unele de altele, distincte atât prin obiectivele principale urmărite, cât şi prin calendarul de desfăşurare şi metodele de transfer al proprietăţii folosite: *vânzarea de active, restituirea proprietăţilor* şi *privatizarea întreprinderilor de stat*.

---

[49] Principalele piese legislative pentru reforma întreprinderii şi privatizare au fost *Legea nr. 15/1990 privind reorganizarea unităţilor economice de stat ca regii autonome şi societăţi comerciale*, *Legea nr. 31/1990 privind societăţile comerciale*, *Legea nr. 58/1991 privind privatizarea societăţilor comerciale*. La acestea se adaugă *Legea nr. 18/1991 privind fondul funciar* şi *Decretul-lege nr. 61/1990 privind vânzarea de locuinţe construite din fondurile statului către populaţie*, reluat şi extins prin *Legea nr. 85/1992 privind vânzarea de locuinţe şi spaţii cu altă destinaţie construite din fondurile statului şi din fondurile unităţilor economice de stat*.

[50] Realizare constatată şi de Fondul Monetar Internaţional, care, în raportul anual pe 1991, plasa România în aceeaşi categorie cu ţări precum Cehoslovacia, Ungaria sau Polonia în privinţa pregătirii cadrului legal al privatizării (International Monetary Fund, *World economic outlook, 1991*, p. 32).

[51] Arachelian V. (1993), *Corneliu Coposu: dialoguri cu Vartan Arachelian*, Ed. Anastasia, Bucureşti, p. 146.

VÂNZAREA DE ACTIVE APARŢINÂND STATULUI SAU ÎNTREPRINDERILOR DE STAT

Această axă a avut două componente: *vânzarea locuinţelor* şi *vânzarea de active*.

Vânzarea locuinţelor construite de şi aflate în proprietatea statului (administraţiei publice locale) către cei care le ocupau în calitate de chiriaşi a fost iniţiată la începutul anului 1990, în perioada guvernului provizoriu. Ea a fost extinsă ulterior şi la locuinţele deţinute de întreprinderile de stat. Vânzarea s-a făcut rapid şi în termeni deosebit de favorabili pentru cumpărători (ca preţ şi condiţii de creditare), astfel că această măsură a fost întotdeauna privită ca având predominat un caracter social[52].

Vânzarea de active productive deţinute de întreprinderile de stat a fost prevăzută de *Legea privatizării* atât ca o soluţie pentru a sprijini dezvoltarea sectorului privat antreprenorial în curs de formare, cât şi pentru restructurarea întreprinderilor de stat care, în numeroase cazuri, deţineau active în exces, nefolosite sau subutilizate[53]. În primii doi ani de derulare a programului de vânzare au fost finalizate aproape 3.000 de tranzacţii. Treptat însă, pe măsură ce avansa „marea privatizare", respectiv vânzarea de acţiuni ale întreprinderilor de stat, interesul pentru vânzarea de active productive a scăzut[54]. Vânzarea de active sau „mica privatizare" a avut în România o amploare mult redusă în comparaţie cu ţări precum Cehia, Ungaria, Germania răsăriteană şi Polonia, care au reuşit în această etapă privatizarea unor sectoare întregi ale economiei, cum ar fi comerţul, turismul şi majoritatea serviciilor.

RESTITUIREA PROPRIETĂŢILOR NAŢIONALIZATE, CONFISCATE SAU PRELUATE ABUZIV DE REGIMUL COMUNIST

Această axă a privatizării din România are, la rândul ei, trei componente: *retrocedarea terenurilor agricole, restituirea locuinţelor naţionalizate* şi *acordarea de compensaţii persoanelor ale căror proprietăţi au fost naţionalizate*.

Retrocedarea terenurilor agricole a stat la baza reformei proprietăţii din agricultură şi a fost influenţată de istoria şi modul specific de organizare a agriculturii româneşti. Până în 1989, aproximativ 85% din terenurile agricole din România erau

[52] Impactul acestei soluţii a fost mult mai important decât se estimase iniţial. România a ajuns ţara cu cea mai înaltă proporţie de proprietari de locuinţe din Europa – 96,5% faţă de o medie în Uniunea Europeană de 69,4% (Eurostat, 2017).

[53] Activele erau definite în sens larg (secţii, ateliere, magazine, clădiri, depozite sau utilaje şi echipamente), iar vânzarea se realiza de către întreprinderea care le deţinea în patrimoniu printr-o licitaţie în două etape, prima fiind rezervată persoanelor fizice şi juridice române. Încasările din aceste vânzări puteau fi folosite de vânzător doar pentru investiţii.

[54] La această tendinţă au contribuit şi neclarităţile legate de evaluarea activelor puse în vânzare, suspiciunile privind corectitudinea organizării licitaţiilor, acţiunile în justiţie care au început să blocheze unele tranzacţii şi, în final, lipsa de interes a întreprinderilor de stat de a continua acest proces.

exploatate prin intermediul a aproximativ 3.800 de cooperative agricole de producţie şi 370 de întreprinderi agricole de stat[55]. Pământul deţinut de cooperativele agricole de producţie provenea din terenurile cu care ţăranii fuseseră obligaţi să se înscrie în cooperativă în perioada colectivizării forţate din anii 1950 şi începutul anilor 1960. Juridic, aceste terenuri nu fuseseră niciodată transferate în proprietatea cooperativei. *Legea fondului funciar din 1991* recunoaşte această stare de fapt şi decide „reconstituirea dreptului de proprietate" asupra terenurilor deţinute de cooperative în favoarea foştilor proprietari sau a moştenitorilor acestora. Legea introduce însă unele restricţii (fără justificare juridică) asupra restituirilor, cum ar fi o limită maximă de 10 hectare ce puteau fi atribuite unei familii, interdicţia de a vinde terenul restituit un număr de ani sau dreptul comisiilor locale de retrocedare de a schimba amplasamentul terenurilor restituite faţă de amplasamentele originale. În plus, legea acordă dreptul de a primi teren în proprietate şi membrilor cooperatori care nu au contribuit cu pământ la crearea cooperativei, dar au lucrat cel puţin trei ani în respectiva unitate. Aceste încălcări ale principiului restituirii integrale reflectă atât dificultăţi obiective legate de reconstituirea unei situaţii existente cu multe decenii în urmă, cât şi o anumită percepţie dominantă la începutul anilor '90, privitoare, de exemplu, la justiţia socială, riscul de perturbare profundă a producţiei agricole şi de declanşare a unei crize alimentare ca urmare a reformei proprietăţii, riscul de apariţie a tranzacţiilor speculative cu terenuri şi chiar riscul concentrării proprietăţii şi reapariţia „moşierimii". În aceste condiţii, punerea în practică a prevederilor *Legii fondului funciar* a dus la un lung şir de contestaţii şi dispute politice timp de 25 de ani[56]. În ciuda nenumăratelor obstacole întâmpinate în punerea în aplicare a reformei proprietăţii din agricultură, care au dus la întârzieri în eliberarea efectivă a titlurilor de proprietate, recensământul general agricol din 2002 arată că proprietatea privată îşi redobândise pe deplin drepturile. Din totalul suprafeţei agricole utilizate a ţării de 13,9 mil. hectare, doar 21% mai erau în proprietatea unităţilor de administraţie publică locală şi reprezentau în general păşuni comunale. Restul suprafeţei agricole era deţinută de gospodării individuale şi asociaţii familiale (55%) şi de diferite forme de exploataţii agricole cu personalitate juridică private – asociaţii agricole, societăţi comerciale sau alte tipuri de exploataţii[57]. Reforma proprietăţii în agricultură a rezultat într-o extremă fragmentare a exploataţiilor: suprafaţa medie agricolă utilizată de o gospodărie individuală era de 1,73 hectare[58].

---

[55] The World Bank (1991), *Romania – the challange of transition*, vol. 1, Washington DC, p. 65.

[56] Până în 2007, legislaţia din acest domeniu suferise 11 modificări şi adăugiri succesive care au mers în general în direcţia extinderii suprafeţelor restituite şi a eliminării unora dintre restricţiile iniţiale, cum ar fi interdicţia de a vinde terenul o perioadă de timp.

[57] Institutul Naţional de Statistică (2004), *Recensământul general agricol 2002*, vol. 2, *Utilizarea terenurilor agricole*, Bucureşti.

[58] De remarcat faptul că terenurile întreprinderilor agricole de stat nu au făcut obiectul restituirii prin *Legea fondului funciar din 1991*, deşi o parte din pământul acestor exploataţii provenea din exproprieri, iar foştii proprietari îşi revendicau terenurile. A prevalat în acel moment ideea necesităţii protejării continuităţii producţiei agricole în sectorul întreprinderilor de stat, astfel că foştilor proprietari li s-a oferit soluţia de a primi în locul terenurilor revendicate acţiuni la societăţile comerciale care tocmai se creau ca urmare a aplicării legislaţiei de reorganizare a unităţilor economice de stat. Cum această

Restituirea locuinţelor naţionalizate sau preluate abuziv de regimul comunist[59] a pus cele mai multe probleme legale, etice şi sociale. Potrivit unor estimări, în anul 1990 existau între două şi trei milioane de persoane care ocupau în calitate de chiriaşi o parte dintre imobilele naţionalizate. Unele imobile erau folosite ca dispensare, grădiniţe, sedii de ambasade, de partide politice sau de instituţii publice. Orice demers (inclusiv în justiţie) al vechilor proprietari care încercau să-şi recupereze imobilele se lovea de rezistenţa actualilor ocupanţi ai acestora, care considerau că au dreptul de a fi protejaţi. Principalele partide politice tindeau să se situeze fie în favoarea chiriaşilor (susţinuţi mai ales de partidele de stânga), fie în favoarea foştilor proprietari (susţinuţi de partidele istorice), iar balanţa soluţiilor de reglementare a înclinat de-a lungul timpului într-o parte sau alta, influenţată fiind şi de nenumărate decizii ale *Curţii Europene a Drepturilor Omului* pronunţate împotriva statului român. După numeroase ajustări legislative iniţiate de-a lungul timpului, întotdeauna incomplete şi nesatisfăcătoare, în 2005 este înfiinţată *Autoritatea Naţională pentru Restituirea Proprietăţilor*, care are ca obiectiv finalizarea procesului de retrocedare a imobilelor şi a terenurilor agricole şi forestiere confiscate de regimul comunist sau despăgubirea proprietarilor atunci când retrocedarea nu mai este posibilă. În iulie 2017, ANRP raporta ca soluţionate 20 mii din cele 30 mii de dosare depuse în domeniul fondului funciar, în vreme ce dosarele referitoare la proprietăţi imobiliare au un procentaj de soluţionare mult mai mic, respectiv 20 mii soluţionate din peste 60 mii de dosare înregistrate. Au fost restituite în natură 10.500 de imobile şi se estimează că despăgubirile în bani vor atinge aproximativ 5 mld. euro[60]. Schimbările legislative frecvente, incertitudinile legate de soluţionare, durata prea mare a procesului, numeroasele contestaţii şi litigii, precum şi suspiciunile de corupţie şi fraudă legate de unele restituiri[61] au creat neîncredere şi exasperare, făcându-i pe mulţi jurnalişti să se refere la „mafia retrocedărilor" în discursul lor pe această temă.

Compensarea persoanelor ale căror proprietăţi au fost naţionalizate este ultima componentă a restituirilor ce căuta să rezolve situaţia celor care nu mai puteau primi înapoi proprietăţile industriale, bancare, de asigurări sau diverse alte afaceri preluate de către stat la sfârşitul anilor 1940. *Legea privind reforma în domeniile proprietăţii şi justiţiei*[62] prevede ca soluţie înfiinţarea unui vehicul financiar specializat, Fondul Proprietatea, ca fond de investiţii al cărui capital urma să fie constituit prin aport de acţiuni la unele dintre cele mai valoroase societăţi comerciale aflate în proprietatea statului[63]. Persoanele îndreptăţite a fi

soluţie nu mulţumea pe nimeni, în 1999 este promulgată o nouă legislaţie care stipulează restituirea în natură a acestor terenuri.

[59] *Decretul nr. 92 din 1950* se aplica imobilelor foştilor industriaşi, moşieri, bancheri şi mari comercianţi, dar şi hotelurilor, imobilelor în construcţie şi celor avariate sau distruse.

[60] Estimare bazată pe diverse surse oficiale – MECRMA, ME, MFP, AVAS, ANRP, ADS, BNR.

[61] Au fost iniţiate multe acţiuni în justiţie legate de procesele de restituire în care au fost implicaţi şi oameni politici şi funcţionari din cadrul Agenţiei Naţionale de Restituire a Proprietăţilor.

[62] *Legea nr. 247/2005*.

[63] Între acestea se numără Petrom, Romgaz, Transgaz, Hidroelectrica, Nuclearelectrica etc.

despăgubite pentru pierderile suferite la naţionalizare au primit până în septembrie 2011 cele 13,77 mld. de acţiuni cu valoare nominală de 1 leu, Fondul Proprietatea (administrat de Franklin Templeton Investment Management) fiind listat la Bursa de Valori Bucureşti din anul 2011.

PRIVATIZAREA ÎNTREPRINDERILOR DE STAT

Aceasta este cea mai importantă axă a schimbării regimului proprietăţii în ţările în tranziţie atât prin valoarea activelor vizate, cât şi prin implicaţiile economice, sociale şi politice ale acestei acţiuni. Este, de asemenea, o provocare fără precedent în istorie ca efort organizatoric şi ca diversitate a soluţiilor de privatizare aplicate[64].

Primul pas în pregătirea privatizării în România a fost cel al schimbării statutului juridic al întreprinderilor de stat. *Legea din 1990 privind reorganizarea unităţilor economice de stat* prevedea două soluţii alternative de organizare a acestora: ca „regii autonome" sau ca „societăţi comerciale". Regiile autonome (a căror denumire dezvăluie inspiraţia franceză a acestui tip de entitate) sunt companii ce desfăşoară activităţi în domenii „strategice", care rămân sub controlul şi în proprietatea statului. Toate celelalte întreprinderi urmau să se organizeze ca societăţi comerciale (pe acţiuni sau cu răspundere limitată).

Modul în care a fost pusă în aplicare reforma întreprinderilor oferă o primă indicaţie asupra rezistenţei la privatizare a unei bune părţi a clasei politice, a administraţiei publice şi a conducerii multor companii de stat, care au făcut totul pentru a încadra ca „regii autonome" entităţi care erau departe de a avea caracterul „strategic" presupus de lege – crescătorii de cai, edituri, tipografii, unităţi de colectare şi procesare a plantelor medicinale etc. Practic, jumătate (47%) din activele statului au ajuns să fie deţinute de cele 950 de regii autonome[65] de subordonare locală sau centrală create în această perioadă şi au fost astfel excluse de la privatizare[66].

Anomalia scoaterii de sub incidenţa privatizării a jumătate din economia românească a început să fie corectată abia după 1997, când o nouă coaliţie politică a ajuns la guvernare. O bună parte a regiilor autonome au fost transformate în

[64] În ţările în tranziţie au fost privatizate în mai puţin de zece ani sute de mii de firme mici şi peste 60.000 de întreprinderi mari, ceea ce înseamnă de peste 10 ori mai mult decât privatizările din întreaga lume din deceniul precedent – vezi Havrylyshyn O., McGettigan D. (1999), *Privatization in transition countries: lessons of the first decade*, Economic Issues, No. 18, International Monetary Fund. Aceste rezultate nu puteau fi obţinute dacă nu erau folosite şi metode noi, neconvenţionale de privatizare.

[65] Obţinerea statutului de regie autonomă era atrăgătoare în multe privinţe: asigura continuitate în relaţia cu autoritatea publică locală sau centrală ce deţine controlul asupra regiei, menţinea deschisă posibilitatea de a primi subvenţii de la stat, oferea protecţie faţă de procedurile normale de insolvenţă şi faliment aplicabile societăţilor comerciale şi, în general, prezerva un mediu protejat de presiunile concurenţiale ale pieţelor şi ale cerinţelor de performanţă, îndeosebi financiară.

[66] A se vedea Negrescu D. (1999), *A decade of privatization in Romania*, în Ruhl şi Dăianu (1999), şi Negrescu D. (2002), *Mai binele este duşmanul binelui. Aşteptările neîmplinite ale privatizării româneşti*, www.cerope.ro.

„companii naţionale”, deschizând astfel calea marilor privatizări din sectorul energetic. Cu toate acestea, regiile autonome au persistat: în 2014 figurau în evidenţele Ministerului Finanţelor aproximativ 100 de regii autonome de interes local şi 15 regii în subordinea ministerelor.

În ceea ce priveşte jumătatea privatizabilă a economiei, România a optat pentru o soluţie de privatizare mixtă, care îmbină distribuirea gratuită a unei părţi din acţiunile societăţilor comerciale de stat tuturor cetăţenilor care se califică[67], cu procedee tradiţionale de privatizare prin vânzare de acţiuni. Pentru punerea în aplicare a acestei soluţii mixte prescrise de *Legea privatizării*[68], în 1992 au fost înfiinţate cinci *Fonduri ale Proprietăţii Private* (FPP), concepute ca vehicul pentru distribuirea gratuită de acţiuni, şi *Fondul Proprietăţii de Stat* (FPS), care avea ca misiune vânzarea participaţiilor deţinute de stat. În anul 1993, statul a transferat efectiv proprietatea asupra acţiunilor sau a părţilor sociale pentru 5.934[69] de societăţi comerciale rezultate din reorganizarea întreprinderilor de stat, 70% revenind Fondului Proprietăţii de Stat şi 30% Fondurilor Proprietăţii Private.

Peste 18 mil. de cetăţeni români au primit la sfârşitul anului 1992[70] câte un carnet cu cinci „certificate de proprietate” care puteau fi folosite pentru achiziţia de acţiuni ale unor societăţi puse în vânzare în programul de privatizare sau puteau fi vândute altor cetăţeni români. Persoanele care nu-şi foloseau astfel certificatele urmau să devină acţionari la cele cinci fonduri de investiţii financiare în care Fondurile Proprietăţii Private se transformau în termen de cinci ani de la înfiinţare. La împlinirea termenului de cinci ani, în 1997, Fondurile Proprietăţii Private, devenite Societăţi de Investiţii Financiare, constată că au în jur de 10 mil. de acţionari, ceea ce înseamnă că majoritatea covârşitoare a cetăţenilor nu şi-au folosit titlurile pentru a participa la procesul de privatizare în mod direct. Mai mult decât atât, multe persoane nu se preocupă deloc de deţinerile lor de acţiuni la societăţile de investiţii financiare şi probabil că nu ştiu că deţin astfel de titluri[71].

Fondul Proprietăţii de Stat a semnat primele contracte de vânzare de acţiuni în aprilie 1993. Potrivit *Legii privatizării*, FPS ar fi trebuit să elaboreze planuri anuale

---

[67] Persoane care au împlinit vârsta de 18 ani până la sfârşitul anului 1990 şi care nu au fost condamnate pentru anumite infracţiuni.

[68] *Agenţia Naţională pentru Privatizare*, înfiinţată prin *Legea nr. 15/1990*, a avut un rol important în pregătirea cadrului instituţional al privatizării şi punerea în aplicare a *Legii privatizării*. Agenţia a beneficiat de asistenţă din partea unor prestigioase firme internaţionale de consultanţă.

[69] Cifră comunicată în *Raportul de activitate al Fondului Proprietăţii de Stat în anul 1993*, publicat în *Monitorul oficial al României* la 30 martie 1994. Numărul societăţilor comerciale incluse în procesul de privatizare s-a schimbat permanent din cauza fuziunilor şi divizărilor prin care acestea au trecut. Acest număr a crescut substanţial îndeosebi până în 1997.

[70] Distribuţia iniţială de titluri a fost suplimentată în 1995, prin aplicarea *Legii nr. 55/1995 privind accelerarea procesului de privatizare*, cu o nouă serie titluri de privatizare denumite „cupoane nominative de privatizare”, care, spre deosebire de certificatele iniţiale, aveau înscrisă o valoare nominală şi erau netransmisibile.

[71] Potrivit declaraţiilor oficialilor Bursei de Valori Bucureşti, în 2016 existau în România sute de mii de beneficiari ai distribuirilor gratuite de acţiuni de la începutul anilor 1990 care nu ştiu că deţin aceste acţiuni. Valoarea acestor participaţii inactive este apreciată la 400–600 mil. euro – http://www.capital.ro/mai-tii-minte-planul-de-privatizare-in-masa-de-la-inceputul-anilor-90-iata-cate-actiuni-de-atunci-mai-au-romanii.html, accesat 27.07.2017.

de vânzare a minimum 10% din acţiunile deţinute, astfel ca în decurs de şapte ani să ajungă la lichidarea întregului portofoliu. Această ţintă ambiţioasă nu a fost atinsă niciodată şi procesul de vânzare a companiilor din portofoliul Fondului Proprietăţii de Stat nu s-a încheiat nici astăzi, la 25 de ani de la începuturile sale şi după un lung şir de schimbări legislative care au modificat denumirea, rolul şi atribuţiile instituţiei. După 1999, societăţi din portofoliul FPS încep să fie trecute la alte ministere şi agenţii, instituţia încetează a mai fi singura entitate mandatată să vândă participaţiile statului, iar rolul său în procesul de privatizare este mult diminuat.

Între anii 1992 şi 2004, *Fondul Proprietăţii de Stat* (redenumit *Autoritatea pentru Privatizare şi Administrarea Participaţiilor Statului* în anul 2000) a încheiat un număr de 10.789 de contracte de vânzare-cumpărare de acţiuni pentru un număr de 7.629 de societăţi, din care 1.415 contracte au fost reziliate sau desfiinţate[72].

În perioada de început a activităţii Fondului Proprietăţii de Stat, cea mai mare parte a privatizărilor a constat în vânzări de acţiuni către salariaţii şi conducerea societăţilor în condiţii preferenţiale – aşa-numita „metodă MEBO" –, procedură standardizată, aplicată unui număr de peste 800 de societăţi mici şi mijlocii. După 1997, încep să fie iniţiate şi privatizări de anvergură mai mare (Romtelecom, Banca Română pentru Dezvoltare) şi este abordată cu mai mult curaj chestiunea societăţilor care ani de zile înregistraseră pierderi şi acumulaseră datorii foarte mari. Câteva dintre acestea au fost vândute la preţul simbolic de 1 euro (IMGB, Roman Braşov, Combinatul Siderurgic Reşiţa) sau la preţuri relativ scăzute (Combinatul Siderurgic Galaţi), cu condiţia achitării datoriilor şi a efectuării unor investiţii.

Multe din aceste privatizări au fost intens criticate şi au fost declanşate anchete pentru investigarea lor. Mediatizarea intensă a unor astfel de cazuri a contribuit la formarea unei atitudini publice mai degrabă negative cu privire la procesul de privatizare în general.

SCURT BILANŢ AL PROPRIETĂŢII ÎN ECONOMIE

În 2015, economia privată contribuia cu peste 80% la crearea PIB, o creştere de peste şase ori a ponderii sale în comparaţie cu anul 1989. Totodată, a crescut la 83% ponderea capitalului privat în economie[73]. Dincolo de viabilizarea economiei în ansamblu, odată cu extinderea sferei proprietăţii private, statul însuşi a beneficiat: în primă instanţă, prin încasările din privatizare[74], apoi prin fluxul de încasări fiscale, contrafactual superioare.

[72] Conform *Raportului de activitate pe anul 2004 al Autorităţii pentru Administrarea Activelor Statului*, disponibil la: http://www.aaas.gov.ro/upload/raport%202004.pdf, accesat la: 23.07.2017.

[73] Estimare bazată pe diverse surse oficiale – MECRMA, ME, MFP, AVAS, ANRP, ADS, BNR.

[74] Statul a încasat aproximativ 7 mld. euro din privatizări (din care 2,3 mld. din vânzarea Băncii Comerciale Române), la care se adaugă 1,6 mld. euro ce reprezintă cota de 30% distribuită gratuit prin programul de privatizare în masă şi cei 4 mld. euro valoarea acţiunilor cedate Fondului Proprietatea. Aceasta înseamnă că privatizările au contribuit cu aproximativ 15% la formarea stocului de capitalul privat existent în 2014, de 98 mld. euro, restul fiind capital nou adus de investitorii privaţi români şi

Conform datelor Ministerului Finanţelor Publice, în anul 2017, statul deţine încă o participaţie majoritară sau integrală la un număr de 208 societăţi comerciale subordonate guvernului central şi 892 de societăţi de subordonare locală, având în total 250.800 de angajaţi. România nu face notă discordantă în peisajul european sub acest aspect[75], însă se disting performanţele slabe[76] ale entităţilor controlate de stat, dominante în energie şi transporturi.

9.6. SCHIMBAREA CONTINUĂ – AMPRENTA INTEGRĂRII EUROPENE

Pentru România, istoria drumului de la plan la piaţă este exemplul perfect al unei evoluţii instituţionale graduale, al cărei deziderat ultim este recuperarea legăturii paşnice şi productive dintre *individualitate* şi *comunitate*. Transformarea de sistem reflectă, de fapt, un proces complex de armonizare între instituţiile formale şi administrative, pe de o parte, şi instituţiile informale şi culturale, pe de altă parte. Schimbarea economică, politică, socială înseamnă o *schimbare a regulilor jocului în societate*.

Punctul de cotitură în consolidarea instituţională a economiei de piaţă în România l-a constituit *integrarea* în Uniunea Europeană. Dincolo de performanţele remarcabile în planul creşterii economice obţinute în acest deceniu de apartenenţă comunitară, parcursul României în Uniunea Europeană constituie încă, pe măsura integrării, cel mai semnificativ context pentru schimbarea regulilor jocului în societate, în direcţia *economiei de piaţă, a statului de drept* şi *a domniei netulburate a legii*.

Dacă Uniunea a oferit României ocazia redescoperirii filonului ei civilizaţional istoric, după jumătate de secol de anestezie comunistă, Europa însăşi are de învăţat de la flancul său răsăritean o lecţie utilă în a depăşi şi poate chiar a preveni derapajele care însoţesc episoadele de criză: niciodată în istorie ordinea şi bunăstarea în societate *nu* au putut fi create prin mai puţină libertate individuală şi proprietate privată. Niciun plan de reformă a construcţiei comunitare nu poate nesocoti un astfel de adevăr simplu.

---

străini. Este remarcabil şi faptul că încasările din privatizări se compară favorabil cu valoarea de activ net a capitalului întreprinderilor de stat de la începutul anilor 1990.

[75] La o extremă se află Italia cu 7.700 de societăţi în care autorităţile centrale şi locale deţin participaţii, în vreme ce la cealaltă se plasează Marea Britanie cu 23 de societăţi de stat, Olanda cu 28 sau Portugalia cu 44 – a se vedea European Commission (2016). Ţările central şi est-europene au în general un număr mai mare de întreprinderi controlate de stat, număr ce reflectă un proces de privatizare încă nefinalizat. În Polonia, statul deţine încă peste 500 de companii, în Ungaria peste 350, în Lituania 160, iar în Slovenia, statul rămâne încă, prin deţineri directe sau indirecte, foarte prezent în economie – a se vedea Christiansen (2011).

[76] O analiză a acestora în Dochia A. (2015), *Evaluarea implementării ordonanţei de urgenţă nr. 109/2011*, disponibil la: http://www.mfinante.gov.ro/rapoarteGuvernanta.html?pagina=domenii, accesat la: 28.07.2017.

În prezent, Uniunea Europeană se află într-un moment important din perspectiva reaşezării şi, foarte probabil, a consolidării prerogativelor sale. Contextul politic şi economic actual nu este lipsit de forţe centrifuge, cele care cultivă sentimentul antieuropean şi populismul politic. Acest context impune opţiuni clare şi o viziune responsabilă privind viitorul european al României spre binele românilor.

Din acest punct de vedere, privind în urmă, în plan transformaţional-social şi comparativ-european, la cei zece ani de când România are calitatea de ţară membră a Uniunii Europene, este uşor de înţeles de ce destinul României nu mai poate fi privit distinct sau izolat în raport de viitorul Uniunii şi de aprofundarea integrării europene, cea economică şi monetară prin excelenţă. În acest sens, la ceasul aniversării sale centenare, România trebuie să-şi valorifice şansa deosebită de a-şi prefigura următorii paşi europeni în mod cât mai serios, pentru ca integrarea noastră europeană să avanseze pe o treaptă consistentă de convergenţă, predictibilitate şi europenism.

O Românie cu adevărat europeană nu poate fi imaginată altfel decât prin aderarea la zona euro, prin care să fie consolidată pe deplin convergenţa economică şi instituţională de care România a beneficiat ca ţară membră. Aderarea la zona euro este procesul instituţional şi politic ce indică opţiunea strategică a României în privinţa proiectului european. Iar euro, în esenţă, devine proiectul continental care dă sens viitorului Uniunii Europene, fără de care integrarea economică pare a rămâne un simplu deziderat pe agendele de la Bruxelles.

Aşa cum transpare şi din discursul preşedintelui Comisiei Europene, Jean-Claude Juncker, privind starea Uniunii în 2017, pronunţat miercuri, 13 septembrie 2017, în faţa membrilor Parlamentului European, România are deopotrivă un *loc* în Europa „mai unită, mai puternică şi mai democratică", precum şi un *rol* în reformarea ei, pe care experienţa românească o confirmă a fi una a libertăţii şi solidarităţii naturale. Exercitarea acestui rol este parte din valoarea adăugată de România – atât sieşi, cât şi restului Uniunii Europene.

BIBLIOGRAFIE

1. Aligică Dragoş Paul, Evans Anthony John (2009), *The neoliberal revolution in Eastern Europe: economic ideas in the transition from communism*, Edward Elgar, Cheltenham, UK & Northampton, MA, USA.
2. Åslund Anders, Djankov Simeon (eds.) (2014), *The great rebirth: lessons from the victory of capitalism over communism*, Peterson Institute of International Economics, Washington, DC.
3. Balcerowicz Leszek (2001), *Libertate şi dezvoltare*, Ed. Compania, Bucureşti.
4. Ban Cornel (2016), *Ruling ideas. How global neoliberalism goes local*, Oxford University Press, New York.
5. Christiansen Hans (2011), *The size and composition of the SOE sector in OECD countries*, OECD Corporate Governance, Working Papers, 5.
6. Dobrescu Emilian (2002), *Tranziţia în România. Abordări econometrice*, Ed. Economică, Bucureşti.
7. European Commission (2016), *State-owned enterprises in the EU: lessons learnt and ways forward in a post-crisis context*, Institutional Papers, 31.
8. Frydman Roman, Rapaczynski Andrej (1994), *Privatizarea în Europa Răsăriteană: este statul în declin?* Ed. Oscar Print, Bucureşti.

9. Gwartney James D., Stroup Richard L. (1995), *Economie şi prosperitate. Introducere în teoria şi practica progresului economic*, Ed. Alutus, Bucureşti.
10. Havrylyshyn Oleh (2006), *Divergent paths in post-communist transformation: capitalism for all or capitalism for the few?* Palgrave MacMillan, Houndmills, UK.
11. Heilbroner Robert L., Boettke Paul J. (1992), *Economic systems*, în *The New Encyclopædia Britannica* (vol. 17), Encyclopædia Britannica, Inc., Londra, p. 906-913.
12. Iancu Aurel (2000), *Politică şi economie. Repere ale unui sistem economic performant*, Ed. Expert, Bucureşti.
13. Institutul Naţional de Cercetări Economice „Costin C. Kiriţescu" (1991), *Tezaur 1991*, vol. VI – Colectivul interdisciplinar „Tezele INCE privind Strategia dezvoltării economiei naţionale a României", Buletinul nr. 1(a), Academia Română, Centrul de Informare şi Documentare Economică, Bucureşti.
14. Kornai János (1998), *From socialism to capitalism: what is meant by the* "*change of system*", Social Market Foundation, London, UK.
15. Kornai János (2005), *The great transformation of Central Eastern Europe: success and disappointment*, Presidential Address, delivered at the 14th World Congress of the International Economic Association in Marrakech, Morocco on August 29, disponibil la: http://www.kornai-janos.hu/Kornai2006%20The%20great%20transformation%20--%20EconTrans.pdf, accesat la: 01.08.2017.
16. Marinescu Cosmin (coord.), Glăvan Bogdan, Staicu Gabriel, Pană Marius-Cristian, Jora Octavian-Dragomir (2012), *Capitalismul. Logica libertăţii*, Ed. Humanitas, Bucureşti.
17. McCloskey Deirdre N. (2016), *Bourgeois equality: how ideas, not capital or institutions, enriched the world*, University of Chicago Press, Chicago, IL.
18. Mises Ludwig von (1920) (1990), *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*, Ludwig von Mises Institute, Auburn AL.
19. North Douglass C. (1990), *Institutions, institutional change and economic performance*, Cambridge University Press, Cambridge, MA.
20. North Douglass C. (ed.) (1997), *Transforming post-communist political economies*, National Resource Council, National Academy of Sciences, Washington, DC.
21. Postolache Tudorel (coord.) (1990), *Schiţă privind strategia înfăptuirii economiei de piaţă în România*, Academia Română, Institutul de Cercetare a Calităţii Vieţii, Bucureşti.
22. Ruhl Christof, Dăianu Daniel (eds.) (1999), *Economic transition in Romania: past, present and future*, The World Bank & Centrul Român de Politici Economice.
23. Schmieding Holger (1993), *From plan to market: on the nature of the transformation crisis*, Review of World Economics (Weltwirtschaftliches Archiv), 129(2), p. 216–253.
24. Tismăneanu Vladimir (2003), *Stalinism for all seasons: a political history of Romanian communism*, University of California Press, Berkeley & Los Angeles, CA.
25. Williamson Oliver (1985) *The economic institutions of capitalism. Firms, markets, relational contracting*, The Free Press, New York, NY.

10. LIBERALIZAREA ECONOMIEI

AUREL IANCU

Liberalizarea are ca principal scop să creeze condiţiile realizării şi dezvoltării unor pieţe bazate pe o competiţie sănătoasă, pentru punerea în valoare a eforturilor proprii ale agenţilor economici şi stimularea acestora pentru folosirea eficientă a resurselor, generarea şi aplicarea noilor tehnologii în condiţii eficiente atât în interiorul fiecărei ţări, cât şi dincolo de frontierele ei înguste. În acest scop, acţiunile de liberalizare se aplică concomitent în relaţiile economice interne şi în relaţiile economice cu diferite alte ţări, în condiţiile asigurării avantajelor reciproce.

10.1. ACŢIUNI PRIVIND LIBERALIZAREA INTERNĂ A ECONOMIEI ROMÂNIEI

Încă din primele zile de la căderea regimului comunist în decembrie 1989, s-a pus în mod direct problema trecerii la liberalizarea şi deschiderea economică a României. Presiunile economice, sociale şi politice deosebite au făcut ca primele decizii în această direcţie să fie luate în grabă, fără să aibă la bază dezbateri prealabile şi motivări economice sau studii de impact. Ele s-au bazat mai mult pe raţionamente *ad hoc* şi pe bunul simţ al decidenţilor ajunşi la putere decât pe un program economic bine documentat şi fundamentat. Primele decizii importante din domeniul economic au privit măsurile de trecere la economia de piaţă prin eliminarea unor instituţii şi reglementări vechi şi crearea altora noi. Printre acestea, un loc de frunte îl ocupă cele din următoarele domenii:

1) Efectuarea unor destructurări instituţionale în scopul descentralizării, prin desfiinţarea unor instituţii centrale şi de sinteză şi a centralelor industriale, reorganizări ale unor mari combinate industriale, abrogări de legi economice care reglementau conducerea economiei centralizate.

2) Liberalizarea treptată a preţurilor şi tarifelor pentru a asigura funcţionarea normală a pieţelor concurenţiale. Numărul grupelor de produse cu preţurile stabilite fie de guvern, fie prin negocieri între părţi în limitele unor coeficienţi stabiliţi de guvern s-au redus de la 170 în noiembrie 1990 la 110 în aprilie 1991 şi la 31 în mai 1993. Potrivit datelor oficiale ale Guvernului României (PNAR, 2001, p. 43), în anul 2000, circa 82% din preţuri şi tarife se

determinau în mod liber pe piaţă, prin concurenţă, pe baza cererii şi ofertei. Restul se administra de către Consiliul Concurenţei sau de alţi reglementatori şi se referea la energie, gaze, apă, transport comunal etc.

3) Elaborarea şi aplicarea unor programe şi acte normative pentru extinderea proprietăţii private prin privatizări, înfiinţarea de firme noi, atragerea de investiţii străine directe etc., astfel încât sectorul privat să devină preponderent în economie. Dacă în 1990 acest sector avea o pondere în PIB de 16,4%, în 2000, el a ajuns la 64,5%, iar în 2006, la 71,8%.

Asemenea decizii cu mari implicaţii economice şi sociale au devansat alte decizii mai urgente şi au eludat răspunsurile cel puţin la următoarele două întrebări fundamentale:

- Care trebuie să fie prioritatea şi viteza optimă a reformelor economiei în ansamblu şi a diferitelor sale segmente: economia reală, economia formală, relaţiile economice externe?
- Care trebuie să fie dinamica raportului dintre expunerea economiei naţionale, prin liberalizare, la concurenţa externă sănătoasă, pe de o parte, şi protejarea economiei naţionale şi a diferitelor sale segmente împotriva *concurenţei asimetrice*, ca şi împotriva *concurenţei neloiale*, pe de altă parte?

O seamă de economişti familiarizaţi cu literatura occidentală şi cunoscători ai mecanismelor economiei de piaţă au oferit răspunsuri la asemenea întrebări în cadrul unor ample dezbateri organizate la Institutul Naţional de Cercetări Economice şi prin numeroase articole publicate în *Tribuna economică*, *Economistul*, *Adevărul economic*, *Caiete de studii ale Institutului de Economie Naţională*, *ale Institutului de Economie Industrială* şi altele[1]. În scopul clarificării unor probleme practice legate de liberalizarea economiei, au fost trimise delegaţii de cercetători în Franţa, Suedia, Spania, Portugalia, Polonia, Ungaria etc., cu tematici specifice: descentralizarea, privatizarea, modelul economiei de piaţă etc.

Ideile din publicaţii şi din rapoartele privind experienţa altor ţări au contribuit la limpezirea căilor de urmat în transformările instituţionale şi în deciziile politice şi economice privind descentralizarea prin trecerea la economia de piaţă şi prin deschiderea economică spre exterior.

Printre primele măsuri practice spre descentralizare se numără desfiinţarea *Comisiei de Stat a Planificării* (CSP) şi a *Ministerului Aprovizionării Tehnico-Materiale*. În locul acestora a fost înfiinţat Ministerul Economiei Naţionale, cu care prilej s-a stabilit să fie elaborată o strategie a dezvoltării economiei româneşti, bazată pe principiul descentralizării, cu stipularea de a menţine şi consolida sectoarele economice viabile şi eficiente şi de a renunţa la cele ineficiente. În această direcţie s-a trecut deja de la repartiţia centralizată pentru un nomenclator de 1.800 de produse la repartiţia pentru un nomenclator de numai 400 de produse, lăsând astfel libertatea întreprinderilor să realizeze, la propria alegere, programele de producţie, aprovizionare şi desfacere pentru restul nomenclatorului de produse.

[1] Referiri la contribuţiile acestora sunt relevate în: *Tezaur,* pe site-ul Institutului Naţional de Cercetări Economice; Dinu şi Brateş (2013); Ban (2014); Aligică şi Evans (2009).

Deşi ministrul economiei naţionale, generalul Victor Stănculescu, susţinea că: „până nu realizăm stabilitatea în economie, nu putem trece la o liberalizare de amploare, în cadrul căreia poate fi discutată şi oportunitatea principiilor unei economii de piaţă" (Brateş, 1992), în *Programul de guvernare al Frontului Salvării Naţionale* (FSN) instalat la putere, s-a prevăzut ca principal obiectiv trecerea economiei româneşti spre un sistem liberalizat, descentralizat şi diversificat, bazat pe mecanisme ale economiei de piaţă, iar prin *Decretul-lege nr. 54 din 5 februarie 1990* al CFSN se consacra, în formă juridică, trecerea la economia de piaţă prin organizarea şi desfăşurarea unor activităţi economice pe baza liberei iniţiative şi adoptarea formelor mixte de proprietate.

Un alt răspuns la întrebările de mai sus, legat de liberalizarea economiei în ansamblu şi a relaţiilor economice externe ale României, a fost dat de *Schiţa privind strategia înfăptuirii economiei de piaţă* din mai 1990, schiţă iniţiată de Guvernul României şi realizată sub coordonarea Institutului Naţional de Cercetări Economice al Academiei Române, la care au colaborat un număr mare de specialişti – economişti, jurişti, sociologi, ingineri, politologi. Plecând de la observaţia potrivit căreia competitivitatea economiei româneşti este grav afectată de izolarea ţării faţă de circuitul economic şi ştiinţific european şi mondial, de dezvoltarea sa accentuat autarhică, devine o necesitate de prim ordin trecerea la o economie de piaţă, larg deschisă spre economia europeană şi mondială.

Specialiştii participanţi la studiile şi dezbaterile care au stat la baza *Schiţei privind strategia înfăptuirii economiei de piaţă* au formulat o serie de recomandări importante, printre care amintim: adaptarea cadrului legislativ la noile realităţi, încheierea unor acorduri economice corespunzătoare cu *Comunitatea Economică Europeană* (CEE) şi integrarea României în economia europeană, adoptarea unui nou tarif vamal, simultan cu introducerea cursului valutar real şi crearea premiselor pentru convertibilitatea leului, în condiţiile asigurării unei rezerve valutare suficiente pentru a asigura stabilitatea monetară, dreptul exportatorilor de a reţine o parte din valuta încasată din export pentru nevoile proprii, asigurarea echilibrului balanţei comerciale şi de plăţi.

O parte dintre aceste recomandări au fost puse în practică, nu fără a întâmpina anumite greutăţi şi chiar eşecuri din punctul de vedere al efectelor, mai ales din cauza manifestării unor fenomene perturbatoare, anarhice, pe plan social şi economic, a întârzierilor şi lipsei de sincronizare în luarea unor decizii pe linia legislaţiei economice, precum şi a unor decizii eronate sau lipsite de consistenţă cu viaţa economică şi socială a ţării, ca să nu mai vorbim de corupţie. Aceste dificultăţi şi eşecuri vor fi analizate într-o secţiune separată a acestui capitol.

10.2. ACŢIUNI DE LIBERALIZARE A RELAŢIILOR ECONOMICE EXTERNE

Primii paşi pe linia trecerii de la protecţionism la liberalism în relaţiile comerciale cu exteriorul au fost cei privind eliminarea monopolului de stat asupra

comerţului exterior[2], prin aprobarea şi aplicarea *Decretului-lege nr. 54 din 5 februarie 1990* şi a *Legii nr. 31 din 16 noiembrie 1990*, conform cărora orice firmă legal constituită poate desfăşura şi activităţi de comerţ exterior, alături de alte activităţi. La cele circa 20 de firme de comerţ exterior existente care au fost privatizate încă din primele luni de după evenimentele din decembrie 1989, s-au adăugat alte zeci de mii de firme nou înfiinţate, care specificau în documentele de constituire şi activităţi de comerţ exterior.

Odată cu desfiinţarea monopolului asupra comerţului exterior, s-a desfiinţat şi monopolul valutar al statului. Dacă până în 1989 numai BNR şi Banca Română de Comerţ Exterior erau autorizate prin lege să administreze valuta, începând din 1990, orice firmă, bancă comercială şi persoană fizică au căpătat dreptul să cumpere, să vândă şi să deţină valută în cont. În domeniul relaţiilor băneşti cu străinătatea se practica cursul valutar multiplu (oficial, practicat pentru operaţii comerciale, pentru operaţii necomerciale). Prin *Decretul-lege nr. 44/1990 al Consiliului Frontului Salvării Naţionale* (CFSN), la 1 februarie a fost instituită trecerea la cursul unic de 21 lei/dolar SUA folosit atât pentru operaţiile comerciale, cât şi pentru operaţiile necomerciale, în condiţiile în care cursul de revenire al exporturilor practicat era de 24 lei/dolar, iar cursul pe piaţa liberă era de 80 de lei/dolar. Potrivit decretului-lege, cursul în lei al dolarului se modifica de BNR prin folosirea unui „coş" de valute în funcţie de evoluţia monedei americane pe pieţele internaţionale şi de inflaţia leului.

Cu toate încercările de unificare efectivă a cursului oficial cu cel practicat, din cauza penuriei accentuate de valută, cele două cursuri au

[2] Deschiderea relaţiilor economice ale României cu exteriorul a impus înlăturarea protecţionismului autarhic care a dominat viaţa economică şi socială a României timp de multe decenii. Dacă alte segmente ale vieţii economice se bucurau de anumite iniţiative şi libertăţi, sectorul relaţiilor economice externe, declarate prin lege monopol de stat, era cel mai controlat şi dirijat domeniu. Erau planificate de la centru în cele mai mici detalii, pe de o parte, necesarul de importuri pentru susţinerea producţiei şi consumului, iar pe de altă parte, disponibilităţile de export, adeseori cu sacrificarea consumului intern al populaţiei, pentru a realiza anumite obiective şi a echilibra balanţa de plăţi externe. Planificarea centralizată se făcea prin corelarea volumului importului aprobat de la centru cu volumul de export efectiv realizat pe ministere, centrale şi întreprinderi. Ministerul Comerţului Exterior, strict controlat politic, era cel care elibera autorizaţii întreprinderilor de comerţ exterior pentru importul şi exportul de produse şi servicii în cantităţi şi plafoane prestabilite, acestea fiind singurele unităţi care puteau, legal, să lucreze pe linie de import-export cu întreprinderile producătoare (pe bază de comision) şi să aleagă partenerii externi. Pe măsură ce România a aderat la diferite organisme internaţionale (UNCTAD − *United Nations Conference on Trade and Development*; GATT − *General Agreement on Trade and Tariffs*; FMI − *Fondul Monetar Internaţional*; BERD − *Banca Europeană de Reconstrucţii şi Dezvoltare* etc.) şi a început să încheie acorduri comerciale, convenţii şi protocoale cu ţări sau grupuri de ţări cu economie de piaţă, precum şi protocoale preferenţiale semnate sub egida GATT, reglementările specifice monopolului de stat al României au fost completate cu reglementări cerute de practica comercială internaţională. Aceste reglementări legale priveau politica vamală (*Legea nr. 1/1971*), tariful vamal de import (*Legea nr. 12/1973*) intrat în vigoare de la 1 ianuarie 1977, Codul vamal al României (1979), Regulamentul vamal ş.a. Fiind declarată şi recunoscută ca ţară în curs de dezvoltare, România a beneficiat, începând din anul 1970, de preferinţe vamale nereciproce şi nediscriminatorii din partea ţărilor dezvoltate. Toate acestea au avut ca efect o anumită schimbare în orientarea relaţiilor comerciale externe ale României. Ponderea ţărilor CAER (*Consiliul de Ajutor Economic Reciproc*) în totalul comerţului extern cu bunuri al României s-a diminuat de la 66,8% în 1960 la 46,2% în 1989, iar ponderea Comunităţilor Europene a cunoscut o creştere semnificativă, ajungând la 43% în 1990.

continuat să coexiste, cu decalaje importante care au favorizat importurile şi au descurajat exporturile. Măsurile întreprinse de BNR privind creşterea dobânzilor, crearea pieţei interbancare, relicenţierea tuturor băncilor ca dealeri, crearea rezervelor valutare, aplicarea art. VIII din Statutul FMI privind convertibilitatea monedei naţionale etc. au pus bazele unei pieţe valutare viabile cu curs unic de-abia spre sfârşitul anilor 1990.

Autoritatea statală reprezentată de Departamentul Comerţului Exterior din Ministerul Economiei şi Industriei şi-a schimbat în mod radical modul de coordonare a activităţii de comerţ exterior. Din planificator cu mijloace administrative directe, noua autoritate a devenit creator de politici în domeniul comerţului exterior, iniţiind reglementări, tratate, acorduri, precum şi demersuri pentru deschideri de noi fronturi comerciale în străinătate, eliberări de licenţe de export-import, monitorizări şi demersuri pentru respectarea tuturor obligaţiilor asumate de România în cadrul unor organisme şi instituţii internaţionale – *Comunitatea Economică Europeană* (CEE)/UE, GATT/OMC, FMI, BM etc.

În materie de reglementări privind liberalizarea comerţului exterior, noile autorităţi ale statului român au întreprins măsuri care privesc relaxarea protecţiei vamale tarifare şi netarifare, precum şi sistemul de stimulare şi de promovare a exporturilor pentru asigurarea dezvoltării şi modernizării economiei în condiţiile echilibrului balanţei comerciale şi de plăţi a ţării.

Protecţia vamală tarifară: În anii 1990−1991 a continuat să se aplice vechiul tarif vamal aprobat prin *Decretul Consiliului de Stat nr. 395/2 decembrie 1976* (intrat în vigoare în 1977), cu modificări aduse prin *HG nr. 1194/12 noiembrie 1990*. Noul tarif vamal (elaborat în baza Convenţiei vamale din 1983 privind sistemul armonizat de descriere şi codificare a mărfurilor) a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1992. El s-a aplicat la toate categoriile de mărfuri importate. Noul tarif vamal prevede unele scutiri de taxe vamale, precum şi reduceri sau exceptări temporare de plata taxelor sau aplicarea de suprataxe. Un nou cod vamal a fost aprobat prin *Legea nr. 141/24 iulie 1997* şi a intrat în vigoare în octombrie 1997.

Protecţia vamală netarifară: La acţiunile de liberalizare, atât la partea de export, cât şi la cea de import, au fost admise o seamă de excepţii, constând în: contingentări sau restricţii cantitative, exporturi în contrapartidă, exporturi pe credit guvernamental, condiţionarea acordării de licenţe (de import-export) unor firme de existenţa unor certificate de atestare a capacităţii acestora de a efectua operaţii de import-export, perceperea de taxe antidumping, taxe compensatorii, taxe de salvgardare etc.

În scopul ameliorării deficitelor (devenite cronice) ale balanţelor comerciale şi de plăţi, guvernele României au început să aplice unele măsuri de stimulare a exporturilor, constând în restituirea TVA pentru mărfurile exportate, introducerea unui regim de *drawback* la importul unor materii prime sau materiale destinate producţiei de export, înfiinţarea *Băncii de Import-Export* (Eximbank) pentru

operaţiuni de garanţii de credite pentru export, asigurări, reasigurări etc., precum şi înfiinţarea unui *Comitet interministerial pentru garanţii de credit de comerţ exterior* ş.a.[3]

Deschiderea spre exterior a economiei României a căpătat un impuls deosebit odată cu aplicarea acordurilor şi protocoalelor internaţionale bilaterale şi multilaterale încheiate în 1993, printre care trebuie menţionate, în primul rând, *Acordul de asociere a României la Comunităţile Europene* încheiat în 1993 şi intrat în vigoare în 1995, urmat apoi de acordul dintre România şi statele Asociaţiei Europene a Comerţului Liber (EFTA) şi acordurile bilaterale dintre România şi statele EFTA privind comerţul cu produse agricole de bază; în 1994 a fost semnat *Actul final al Rundei Uruguay GATT/OMC* intrat în vigoare în 1995[4], iar în 1997 a fost semnat şi ratificat *Acordul de intrare a României în Asociaţia Central-Europeană a Comerţului Liber* (CEFTA).

Toate aceste acorduri, împreună cu strategia de reformă economico-socială a noului program de guvernare dat publicităţii în februarie 1993, au fost transpuse în diferite acte normative (legi, ordonanţe guvernamentale, memorandumuri cu FMI şi programe cu Banca Mondială) în vederea punerii lor în practică.

Un anumit rol în liberalizarea comerţului exterior l-au avut şi instituţiile financiare internaţionale – FMI şi Banca Mondială – în cadrul unor aranjamente negociate pentru obţinerea unor credite de redresare economică şi de restructurare (ASAL, FESAL). Dintre toate acordurile încheiate cu FMI, doar cele din perioadele 2001−2003 şi 2009−2011 au fost finalizate. La toate celelalte acorduri, diferite criterii de performanţă convenite nu au fost îndeplinite, ceea ce a atras întreruperea acestora şi a finanţării, iar relaxările politicilor macroeconomice de fiecare dată au condus atât la deprecierea leului, cât şi la creşterea inflaţiei, cu implicaţii negative asupra mersului economiei (Isărescu, 2009).

---

[3] Fota C. (1998), *Politica comercială a României în domeniul comerţului exterior*, disponibil la: http://www.scritub.com/economie/comert/POLITICA-COMERCIALA-A-ROMANIEI; Sută N. (coord.) (1996), *Comerţ internaţional şi politici comerciale contemporane*, Ed. All, Bucureşti; Popa I. (1997), *Tranzacţii comerciale internaţionale*, Ed. Economică.

[4] *Acordul Rundei Uruguay* a devenit important prin setul de probleme soluţionate la nivel mondial de care a beneficiat şi România:

- promovarea satisfacerii intereselor naţionale ale ţărilor;
- utilizarea unor mecanisme şi instrumente de politică comercială care să asigure desfăşurarea unei concurenţe loiale între participanţii la comerţul mondial şi posibilităţile de dezvoltare a unor economii emergente. Acestea cuprind reglementări privind protejarea ramurilor industriale tinere, măsuri de salvgardare, taxe şi măsuri antidumping, subvenţii şi măsuri compensatorii, licenţe de import şi de export, obstacole tehnice, măsuri sanitare şi fitosanitare, reglementări multilaterale privind domenii sensibile, drepturi de proprietate intelectuală, accesul la tehnologii şi la reţele de distribuţie şi de informaţii ş.a.

Prin aceste soluţionări s-a recunoscut faptul că fiecare ţară poate practica tarife vamale proprii pentru a reflecta starea competitivă a firmelor şi ramurilor şi, ca atare, s-a acceptat practicarea taxelor vamale mai ridicate în ţările în curs de dezvoltare. De asemenea, a fost recunoscut faptul că ţările au dreptul de a cuprinde în tariful vamal taxe consolidate aplicate în regim preferenţial şi de a proteja industriile tinere, de a contracara, prin măsuri de salvgardare, ruinarea unor ramuri viabile aflate în proces de restructurare, precum şi de a interveni cu măsuri directe împotriva unor concurenţe neloiale, de tipul practicării unor preţuri de dumping, preţuri subvenţionate etc.

10.3. POLITICA DE LIBERALIZARE VALUTARĂ

Politica de liberalizare valutară s-a desfăşurat sub semnul unei puternice instabilităţi economice şi politice pe plan intern şi internaţional. De asemenea, ea s-a desfăşurat în condiţiile unei inflaţii galopante, ale unei căderi economice fără precedent, precum şi ale unor puternice dezechilibre ale balanţei de plăţi externe.

Putea politica valutară să facă faţă tuturor acestor provocări? În opinia lui Rădulescu (1999), obiectivul urmărit în politica valutară a fost utilizarea cursului valutar drept ancoră antiinflaţionistă, însă departe de a se obţine rezultatele scontate. Stroe (2000) afirmă că politica valutară practicată a condus adeseori la stimularea inflaţiei prin deprecierea cursului valutar al leului în avans în raport cu evoluţia preţurilor interne. Ambii autori recunosc însă că politica de liberalizare valutară, aşa cum a fost aplicată, a produs mai degrabă dezordine în economie, descurajând exportul şi pe deţinătorul de monedă naţională şi încurajând importul şi specula de valută, precum şi scurgerea peste graniţă a unor cantităţi uriaşe de valută.

Primul pas greşit care avea să influenţeze negativ economia României a fost acela al fixării de către autorităţile postrevoluţionare a cursului de revenire oficial supraevaluat, de 21 lei/dolar, faţă de cursul mediu de revenire al exporturilor de 24 lei/dolar, de cursul valutar al pieţei libere de 80 lei/dolar şi de cursul de echilibru de 35 lei/dolar. Supraevaluarea cursului a continuat şi anii următori.

Rezultatul acestui curs, precum şi cel al preferinţelor de consum ale populaţiei (deţinătoare a unei mase monetare în exces) şi al preferinţelor de achiziţii ale întreprinderilor pentru produse care fuseseră până la revoluţie prohibite au condus, pe de o parte, la o prăbuşire a exporturilor (cu –45% în 1990 şi cu –26,9% în 1991 faţă de 1989), iar pe de altă parte, la o adevărată explozie a importurilor de produse electronice şi electrocasnice, automobile, fructe exotice, cafea, produse alimentare, noi tehnologii şi utilaje industriale. S-a deschis astfel calea unor deficite comerciale (FOB/CIF) şi de cont curent cu adevărat periculoase din punctul de vedere al stabilităţii financiare şi al capacităţii de plată suverane.

Pentru a veni în sprijinul şi a stimula firmele producătoare şi exportatoare (societăţi comerciale şi regii autonome), începând din luna septembrie 1990, s-a instituit legal dreptul acestora de a reţine 30% din veniturile nete în valută obţinute din export, iar din februarie 1991, cota s-a ridicat la 50% (conform *Legii nr. 15/1990, art. 45*). Prin *Legea nr. 31 din noiembrie 1990,* acest drept s-a extins la toate societăţile comerciale[5].

Această lărgire a libertăţii valutare a însemnat o schimbare de fond a regimului valutar cu funcţionarea unei pieţe bancare valutare libere, alături de o piaţă valutară oficială şi o piaţă de schimb valutar pentru populaţie. Dar funcţionarea unei pieţe valutare lipsite de reglementare şi dominate de monopolul unor firme care fac export

[5] Au apărut astfel trei categorii de societăţi comerciale: firme comerciale de import-export, firme producătoare care efectuează operaţii de import-export şi firme producătoare de produse intermediare, care pot face export-import prin firmele comerciale de import-export. Potrivit legii, firmele din ultima categorie puteau obţine valută, cumpărând-o de pe piaţa bancară.

direct şi de inexistenţa rezervelor valutare poate crea mari prejudicii şi însemnate dezechilibre financiare. Sume importante de valută corespunzătoare exporturilor de produse nu au mai intrat niciodată în ţară, iar cea mai mare parte din încasările din export au rămas în conturi la dispoziţia agenţilor economici[6].

Pentru a se evita situaţia intrării României în incapacitate de plată, autorităţile guvernamentale au adoptat un nou regim valutar, prin care s-a suspendat dreptul agenţilor economici de a reţine 50% din veniturile nete în valută şi s-a adoptat ca principiu obligaţia ca întreaga cantitate de valută încasată din export să fie vândută băncilor comerciale la cursul zilei, iar cererile de valută pentru import să fie onorate prin cumpărări de valută de pe piaţa interbancară tot la cursul zilei (Stroe, 2000).

După soluţionarea situaţiei critice, problema liberalizării valutei a fost revăzută, astfel încât, începând din luna mai 1992, valuta a început să fie lăsată în întregime la dispoziţia firmelor (în conturile băncilor licenţiate ca dealeri), cursul urmând să fie determinat pe baza cererii şi ofertei, cu licitaţie zilnică la BNR. În august 1994, licitaţia zilnică a fost înlocuită cu aşa-numita piaţă interbancară cu funcţionare continuă.

Analizând comportamentul şi evoluţia cursului de schimb al monedei naţionale începând din cea de-a doua parte a decadei 1990, Isărescu (2009) subliniază că acesta constituie un punct critic al politicii autorităţilor române şi că dinamica efectivă a cursului de schimb a reflectat mai degrabă confluenţa a două opţiuni: instrument de influenţare a balanţei de plăţi şi pârghie antiinflaţionistă. „S-a urmărit […] ca moneda naţională să se deprecieze suficient pentru stimularea exporturilor, dar cu preocuparea permanentă de a nu afecta prea mult nivelul preţurilor (prin importuri)” (Isărescu, 2009). În ce priveşte relaţia dintre inflaţie şi cursul de schimb, Isărescu afirmă că, în cea mai mare parte, nivelul cursului a tins să reflecte evoluţia preţurilor, şi nu invers.

10.4. FACTORI PERTURBATORI AI LIBERALIZĂRII

În paginile de mai sus s-au evocat diferite acţiuni şi documente oficiale în legătură cu liberalizarea economiei şi a comerţului exterior al României, în contextul trecerii la economia de piaţă. Dacă, chiar şi în condiţii normale, procesul de liberalizare nu se desfăşoară lin, fără dificultăţi şi fără piedici, cu atât mai mult, încă din primele luni de la revoluţia din decembrie 1989, procesul de liberalizare s-a desfăşurat cu multe ingrediente contradictorii, iraţionale şi chiar anarhice, cu deformări şi mari pierderi economice. În plin avânt revoluţionar, un număr mare de acte normative din domeniul economic, deşi necesare şi valabile, au fost abrogate de către noua conducere provizorie a României, iar multe dintre

[6] De exemplu, din încasările din export pe 9 luni din 1991, de 2.413 mil. dolari, 61% au rămas în conturile bancare la dispoziţia firmelor şi numai 39% au ajuns la fondul valutar al statului.

actele normative rămase în vigoare au fost sistematic încălcate sau frecvent şi în pripă modificate, după interese de moment.

Elementele iraţionale care au afectat acţiunile de liberalizare şi efectele acestora se referă la diferite aspecte legate de: managementul firmelor producătoare, blocajele financiare, politica valutară şi comercială, forma de manifestare a concurenţei pe piaţa românească.

ELEMENTE IRAŢIONALE ŞI PERTURBATOARE ÎN MANAGEMENTUL ECONOMIC

Desfăşurarea relaţiilor economice cu alte ţări, precum şi evoluţia acestor relaţii pe baze competitive sunt strâns legate de mediul economic şi social în care funcţionează economia în ansamblu şi de modul cum funcţionează atât agenţii economici generatori de ofertă pentru exportul de produse şi servicii, cât şi agenţii economici generatori de cerere pentru importul de mărfuri şi servicii.

Referitor la mediul economic şi social, aici trebuie ţinut seama, în primul rând, de disoluţia vechilor instituţii şi de lipsa de coerenţă şi de autoritate a noilor instituţii ale statului, în condiţiile existenţei unor mari aşteptări ale populaţiei (libertate şi satisfacerea nevoilor stringente de trai), în al doilea rând, de extinderea anarhismului sindical în toată economia, pe fondul penuriei mijloacelor primare de trai (hrană, căldură, lumină), iar în al treilea rând, de extinderea speculei, a comerţului ilicit, a corupţiei şi a furturilor din întreprinderile de stat şi cooperatiste şi din patrimoniul naţional.

În lipsa unor norme legale amănunţite de organizare şi funcţionare a noilor instituţii şi, mai ales, în lipsa de experienţă în administrarea şi managementul micro şi macroeconomic, noul guvern al României, constituit în baza *Decretului Consiliului Frontului Salvării Naţionale* (CFSN) *nr. 1 şi nr. 3/26 decembrie 1989*, şi a *Decretelor nr. 5, nr. 8 şi nr. 9/28 decembrie 1989*, precum şi noile instituţii locale (judeţene şi comunale) constituite sub umbrela consiliilor locale ale CFSN în primele săptămâni postdecembriste „funcţionau într-o stare de semianarhie politică, economică şi socială" (Dinu şi Brateş, 2013, p. 225), iar „deciziile acestora aveau mai mult un caracter reactiv […] sub presiunea aşteptărilor populaţiei, exprimate, de regulă, într-o manieră ultimativă, chiar violentă..." (Dinu şi Brateş, 2013, p. 226). Numai în primele două luni ale anului 1990 au fost depuse la registratura guvernului nu mai puţin de 2.087 de memorii din partea unităţilor industriale (la presiunea sindicatelor), prin care se solicitau creşteri de salarii, diferite sporuri mai mult sau mai puţin justificate, reducerea programului de lucru etc., iar în caz de refuz, ameninţări din partea sindicatelor cu declanşarea grevelor, blocarea drumurilor etc. Numărul grevelor consemnate tot în primele două luni ale anului 1990 s-a ridicat la 114 în întreprinderi cu mare impact economic şi social (sectorul minelor de cărbuni, transportul feroviar, metrou, docurile unor mari porturi, TAROM, transporturi urbane, mari întreprinderi din centre industriale importante). Toate acestea pot fi considerate o prelungire, în formă atenuată, a revoltelor din decembrie 1989, în parte,

şi din cauza faptului că abrogarea legislaţiei socialiste privind relaţiile de muncă a întârziat nespus de mult. De exemplu, noua *Lege a sindicatelor nr. 54* a apărut la 7 august 1991, iar *Codul muncii* a fost abrogat de abia în august 2001.

Lipsa unei legislaţii care să reglementeze relaţiile de muncă (drepturile şi responsabilităţile părţilor) a dat frâu liber unor acţiuni haotice şi adeseori în forţă. În acelaşi timp, din dorinţa asigurării păcii sociale, dar şi din perspectiva intereselor electorale, în cadrul negocierilor, multe revendicări au fost acceptate cu multă uşurinţă, ceea ce a condus la creşterea salariilor fără un echivalent de productivitate, la secătuirea bugetului, la scăderea competitivităţii întreprinderilor şi la creşterea galopantă a preţurilor.

O altă situaţie care avea să pună amprentă negativă pe evoluţia economiei româneşti în următorii ani a fost crearea în cadrul întreprinderilor şi instituţiilor a consiliilor locale ale CFSN (considerate ca un substitut al organizaţiilor locale ale PCR), care să funcţioneze alături de sindicate şi conducerile tehnico-administrative, cu rolul însă de a exercita control asupra activităţii acestora din urmă. Prin însuşi actul normativ clarificator al CFSN din 11 ianuarie 1990, consiliile din unităţile economice au fost considerate reprezentante ale colectivelor de muncă, cu dreptul de a face propuneri şi de a schimba conducerile tehnico-administrative. Într-o atmosferă generală de confuzie şi dominată de revendicări şi de măsuri reparatorii pentru avantaje imediate, fără efortul necesar care să justifice asemenea avantaje (creşteri salariale, reduceri de norme de lucru, micşorarea programului de lucru etc.), CFSN locale au luat iniţiativa de a analiza (în cadrul adunărilor generale ale salariaţilor) activitatea directorilor şi de a-i înlocui în mod abuziv cu alte persoane, adesea dispuse să facă compromisuri în dauna bunului mers sau a redresării unităţilor economice. Unii lideri sindicali, profitând de vidul legislativ, au început să facă legea în marile unităţi economice, folosind ca mijloc de convingere ameninţarea cu greva şi blocarea căilor rutiere şi a accesului directorilor în unităţile economice sau chiar lupte efective cu autorităţile statului, cum sunt cele de la defileul Jiului şi de la Costeşti. În loc să se încadreze în limitele relaţiilor de muncă – să apere interesele membrilor lor într-un mod rezonabil –, unii lideri sindicali s-au implicat direct în managementul unităţilor economice, influenţând sau contribuind la decizii aberante, în detrimentul acestor unităţi. O seamă de restructurări sau/şi privatizări care ar fi contribuit la redresarea economică şi financiară a întreprinderilor au eşuat şi din cauza unor asemenea factori perturbatori.

BLOCAJE FINANCIARE, CONSECINŢE ŞI ACŢIUNI ÎNTREPRINSE

Un factor perturbator important asupra activităţii firmelor, inclusiv a celor cu potenţial la export l-a constituit lipsa cronică de lichiditate a acestora, determinată, în primul rând, de dimensiunea extrem de redusă a capitalului circulant din surse proprii. Această formă de subcapitalizare cronică a firmelor, existentă încă din perioada economiei de comandă, s-a accentuat în mod deosebit şi distructiv de

când a început să se manifeste inflaţia galopantă, care impunea lichidităţi în cantităţi atât de mari încât acestea depăşeau posibilităţile proprii ale firmelor şi ale bugetului. Într-adevăr, la o valoare nominală de aprovizionare cu materii prime şi energie şi de desfacere a produselor mult sporită din cauza inflaţiei este necesar un capital circulant nominal proporţional mai mare.

În principiu, problema sporirii capitalului circulant este rezolvată în mod curent pe cele trei căi tradiţionale: prin capitalizare, prin credite bancare şi prin amânări sau întârzieri de plată a furnizorilor şi a obligaţiilor faţă de stat. Neexistând fonduri disponibile pentru capitalizare, iar creditele fiind restricţionate în scopul reducerii inflaţiei, singura cale de ieşire din impas, în cazul de faţă, o reprezenta amânarea plăţilor către furnizori (arierate). Datele statistice confirmă penuria de capital circulant propriu şi păstrarea condiţiilor la nivel scăzut, pe de o parte, şi creşterea la un nivel îngrijorător a resurselor atrase din restanţele de plată, pe de altă parte. De exemplu, gradul de acoperire a activelor circulante prin surse proprii la societăţile cu capital de stat s-a aflat în continuă scădere: de la 25,7% în 1991 la 22,6% în 1992 şi la 20,2% în 1993 (Antohi, 1995, p. 34). Potrivit aprecierilor lui Stroe (2000, p. 21), în iunie 1992, capitalul circulant propriu al întreprinderilor reprezenta doar 20,3% din totalul activelor circulante efective, restul de 18,3% din aceste active îl reprezentau creditele bancare, iar 61,4% îl constituiau sursele atrase din restanţe de plată către furnizori. Rădulescu (1999, p. 103) subliniază că, în lipsa acută de lichidităţi, singura posibilitate de funcţionare a întreprinderilor a fost dată de arierate care, la 31 decembrie 1991, se ridicau la circa 85% din PIB.

Întrucât în economia românească s-a declanşat o inflaţie galopantă[7] (în anii 1991, 1992, 1993, cu indici anuali respectiv de 223%, 199% şi 295%), atenţia autorităţilor a fost îndreptată spre reducerea inflaţiei prin diferite mijloace, inclusiv prin restricţii draconice în acordarea creditelor şi creşteri masive ale dobânzilor, ignorând alţi factori, precum şi posibilele efecte adverse ale acestora asupra activităţii productive. De exemplu, limitările creşterii volumului creditelor la 17,1% în 1991 şi la 69% în 1992 faţă de indicii anuali de creştere a inflaţiei arătaţi mai sus au condus la declanşarea unor efecte adverse importante în economie: acutizarea lipsei de lichidităţi şi blocaje financiare în lanţ, cu paralizarea activităţilor productive.

Prin aranjamentele *stand-by* cu FMI pe anul 1991 pentru obţinerea unui credit de redresare economică, autorităţile române au acceptat condiţionalităţi care mai mult au agravat situaţia economică şi financiară a ţării în loc să o redreseze. În program s-au fixat ca ţinte obligatorii o creştere a creditului cu 17,1% şi o ţintă de creştere a inflaţiei de 15%, care trebuia realizată şi pe care se baza programul de creditare a economiei naţionale, fără o revizuire pe parcurs în funcţie de datele reale faţă de cele prognozate. În realitate, indicele inflaţiei pe 1991 a fost de 222,8%.

În aranjamentele *stand-by* cu FMI pe anul 1992 s-a repetat aceeaşi politică inflexibilă, fixând un program de creditare internă cu o creştere cu 69%, bazat pe o ţintă a inflaţiei prognozată cu mult diminuată faţă de indicele inflaţiei de 199%. Este

[7] Statistica evoluţiei preţurilor a început de la liberalizarea preţurilor din noiembrie 1990. Astfel, faţă de luna octombrie 1990, în decembrie 1990, indicele preţurilor a fost de 137,7%.

evident faptul că nici de data aceasta o atare creştere a creditului nu putea satisface nevoile de numerar ale economiei cu un indice al inflaţiei atât de ridicat.

La asemenea restricţii directe s-a adăugat una indirectă: creşterea dobânzii de la 16% la un nivel de 26% în ianuarie 1992 şi de 80% în iunie 1992. Această măsură (deşi raţională) a descurajat cererea pentru credite şi a încurajat creşterea arieratelor şi blocajelor în economie (Stroe, 2000)[8].

Ca urmare a aprobării de către Parlament a *Legii nr. 80/23 decembrie 1991,* s-a trecut efectiv la operaţia amplă de decontări prin compensare a plăţilor din economie. Prin aplicarea acesteia, gradul de stingere a obligaţiilor reciproce a fost de peste 70%. Datoriile restante reciproce care au dus la blocajul în lanţ au reprezentat peste 1.300 mld. lei. Compensarea acestora s-a făcut printr-un credit de compensare de 400 mld. lei pe maximum 6 luni, cu garanţie de stat[9]. Din păcate, rezolvarea problemei blocajului a fost doar pentru un timp scurt. Obligaţia de a returna creditele în termen de numai 6 luni nu a dat posibilitatea întreprinderilor de a realiza restructurările minimum necesare. În asemenea circumstanţe, menţinerea pe mai departe a rigidităţilor financiare, alături de creşterea dobânzilor au condus la refacerea blocajului în lanţ. Prin noua *Lege nr. 76/17.07.1992* s-a realizat rambursarea creditelor rezultate din acţiunea de compensare; totodată, ea a pus accentul pe măsurile de prevenire a incapacităţii de plată şi a blocajului financiar.

Tot în sfera factorilor perturbanţi de ordin financiar-bancar trebuie amintite şi problemele grave cu care s-a confruntat sistemul bancar din cauza instabilităţii economice şi financiare, însă şi slabele reglementări şi monitorizări din acest domeniu sunt cele care au permis practicarea unui management defectuos şi, adeseori, fraudulos, astfel încât s-a ajuns ca 12 bănci să-şi închidă porţile ca urmare a incapacităţii de plată. Acestea au provocat pagube importante, o parte fiind suportate de populaţie şi de firme (întrucât depozitele nu erau garantate), iar altă parte (4,1 mld. dolari) fiind suportată de statul roman. Numai pentru Bancorex, statul a suportat 2,1 mld. dolari.

10.5. MĂSURI DE REDRESARE ECONOMICĂ

Învăţând din eşecurile primilor ani de guvernare, forţele politice venite la putere la sfârşitul anului 1992, ca şi societatea în ansamblu au realizat că nu pot fi

[8] De altfel, datoriile reciproce şi blocajele în lanţ nu au reprezentat un fenomen nou. Înainte de revoluţie, acestea deveniseră o obişnuinţă, astfel încât, în luna decembrie a fiecărui an, avea loc operaţia de compensare globală între întreprinderi, sub coordonarea Ministerului de Finanţe şi a Băncii Naţionale. Existând asemenea precedente, dar şi în baza absenţei instituţiilor privind declararea incapacităţii de plată şi a falimentului, chiar şi în noile condiţii, conducătorii întreprinderilor ştiau dinainte că soluţia pentru ieşirea din impas era operaţia de compensare globală.

[9] Această sursă este menţionată de Stroe (2000). Rădulescu (1999) arată că operaţiunea a avut ca efect realizarea unei emisiuni monetare nete de peste 200 mld. lei, reprezentând peste 25% din masa monetară din luna noiembrie 1991, producând un şoc puternic asupra creşterii inflaţiei.

obţinute rezultatele scontate făcând apel doar la liberalizări, fără să se ţină seama de relaţiile concrete de piaţă şi fără reglementări, fără instituţii puternice şi fără disciplină bugetară. În plus, nu se poate face apel doar la instrumente financiare pentru evitarea blocajelor financiare şi reducerea inflaţiei, fără a apela la cauze şi, în primul rând, la cele care ţin de economia reală (reluarea creşterii economice şi a productivităţii muncii, creşterea exporturilor etc.). În această nouă partitură trebuie citite majoritatea documentelor oficiale care au urmat după 1993, cum sunt, de exemplu: *Ordonanţa nr. 1 din 19 mai 1993 privind moderarea creşterii salariilor* prin introducerea unor impozite suplimentare în vederea frânării procesului inflaţionist şi a şomajului; *Ordonanţa nr. 13 din 31 ianuarie 1995 privind unele măsuri de accelerare a procesului de restructurare a regiilor autonome şi a societăţilor comerciale cu capital majoritar de stat, de întărire a disciplinei financiare şi de îmbunătăţire a decontărilor în economie*. Prin această ordonanţă, s-a introdus obligaţia ca întreprinderile de stat să realizeze un nivel minim de profitabilitate în raport cu capitalul propriu. Întreprinderile care înregistrau pierderi, fluxuri financiare negative, plăţi restante sau nu aveau piaţă de desfacere pentru utilizarea corespunzătoare a capacităţilor de producţie existente, potrivit acestei ordonanţe, au fost supuse unui regim special de supraveghere economico-financiară. Ele au fost obligate să elaboreze şi să realizeze programe de restructurare şi de redresare financiară, cu sprijin financiar guvernamental. Pentru agenţii economici la care nivelul pierderilor neacoperite la finele anului 1994 depăşea 50% din valoarea patrimoniului propriu, trebuia să se declanşeze procedura fie de lichidare, fie de privatizare ori de reorganizare.

Aceste măsuri au contribuit nu numai la o anumită îmbunătăţire a disciplinei financiare şi la restructurări, ci şi la dinamizarea extinderii proprietăţii private, prin privatizări şi prin investiţii directe în noi unităţi economice. Dacă până în anul 1992 ponderea sectorului privat în PIB ajunsese la 26,4%, în anul 1997, această pondere a ajuns la 60,6%. Ulterior, procesul de extindere a fost mai lent.

10.6. LIBERALIZAREA PRIN INTEGRAREA ROMÂNIEI ÎN PIAŢA UNICĂ A UE

Un fapt crucial care, prin importanţă şi obiective, avea să depăşească cu mult simplele liberalizări ale relaţiilor economice între state l-a constituit, aşa cum am menţionat mai sus, încheierea *Acordului de asociere a României cu Uniunea Europeană*, semnat în anul 1993. Un asemenea acord, cunoscut sub numele de *Acord european*, a fost încheiat şi cu alte ţări europene din afara Uniunii, toate acestea formând *Asociaţia Europeană de Comerţ Liber* (EFTA). În motivarea încheierii acordului, se evocă legăturile tradiţionale între România şi Comunităţile Europene, voinţa lor comună de a întări aceste legături durabile bazate pe reciprocitate, pentru a

permite României să ia parte la procesul de integrare europeană, amplificând astfel *Acordul de comerţ şi cooperare comercială şi economică din 1990*[10].

Aplicarea acordului de asociere pe latura relaţiilor comerciale dintre UE şi România a condus la trei categorii de acţiuni, cu efectele lor specifice:

- liberalizarea schimburilor comerciale de bunuri şi servicii prin abolirea barierelor vamale tarifare şi netarifare;
- preluarea de către România a tarifului vamal comun şi a politicii comerciale comune a UE faţă de terţi;
- preluarea şi aplicarea *acquis*-ului comunitar al pieţei unice comunitare.

LIBERALIZAREA SCHIMBURILOR COMERCIALE PRIN ABOLIREA BARIERELOR VAMALE

Piaţa unică este caracterizată prin schimburi comerciale între ţările membre, fără taxe vamale şi fără niciun fel de restricţii netarifare. La intrarea României, ca şi a oricărei alte ţări în piaţa unică, şocul concurenţial ar fi fost greu de suportat. De aceea, pentru a estompa un asemenea şoc, a trebuit ca abolirea taxelor vamale şi a restricţiilor netarifare să se facă în mod asimetric şi eşalonat în timp, precum şi diferenţiat atât la produsele industriale faţă de cele agricole, cât şi la importurile/exporturile din România faţă de importurile/exporturile din Comunităţile Europene.

La produsele industriale, acordul prevede concesii importante din partea Comunităţii, şi anume:

- abolirea taxelor vamale şi a restricţiilor cantitative la produsele industriale de origine română importate de UE va avea loc în primii cinci ani ai perioadei de tranziţie;
- abolirea taxelor vamale şi a restricţiilor cantitative la produsele industriale de origine comunitară importate de România va avea loc în mod treptat, în decurs de zece ani (deci în întreaga perioadă de tranziţie). De exemplu, la o gamă largă de produse industriale, abolirea taxelor vamale a fost aplicată progresiv după trei ani de la intrarea în vigoare a acordului, cu următoarele cote din taxa vamală de bază: 80% în anul 3; 60% în anul 5; 50% în anul 6; 35% în anul 7; 20% în anul 8; 0% în anul 9.

La produsele industriale, acţiunea de suprimare a taxelor vamale şi a restricţiilor cantitative la import/export a fost încheiată la 1 ianuarie 2002[11].

La produsele agricole, dată fiind sensibilitatea deosebită a sectorului agricol, în perioada de zece ani prevăzută de *Acordul de asociere*, s-a realizat o liberalizare parţială a comerţului reciproc dintre România şi UE. În cursul negocierilor pentru *Acordul de asociere* au fost convenite anumite concesii reciproce la diferite produse

[10] În 1992, Polonia, Ungaria şi Cehoslovacia au încheiat *Acordul CEFTA*, la care România a aderat în 1997. Scopul înfiinţării acestui acord a fost acela de a pregăti condiţiile pentru aderarea la UE.

[11] Liberalizarea se referă la relaţiile de export şi import ale României atât cu UE, cât şi cu EFTA şi CEFTA. Împreună, acestea au însemnat în anul 2001 76% din totalul exportului României şi 68,5% din totalul importului României.

agricole, constând în următoarele: 1) abolirea unor restricţii cantitative la diferite produse agricole, la data semnării acordului; 2) scutiri şi reduceri de taxe vamale, contingente tarifare, eliminarea reciprocă a subvenţiilor de export la unele produse ş.a.

Schimburile comerciale cu produse agricole dintre România şi UE vor fi pe deplin liberalizate odată cu preluarea şi aplicarea *acquis*-ului comunitar, ca rezultat al negocierilor privind capitolul *Agricultura,* deschis în octombrie 2002 şi închis în iunie 2004.

PRELUAREA TARIFULUI VAMAL COMUN ŞI A POLITICILOR COMERCIALE COMUNE FAŢĂ DE TERŢI

Aplicarea *Acordului de asociere* şi a *Tratatului de aderare la UE* a implicat o seamă de obligaţii pentru Guvernul României, care trebuiau duse la îndeplinire[12]. Printre aceste obligaţii se numără:

- preluarea tarifului vamal comun al UE şi implementarea acestuia;
- acordarea unui regim vamal preferenţial unor ţări sau grupuri de ţări terţe, în virtutea existenţei unor acorduri de asociere, de comerţ liber şi/sau a unor aranjamente şi sisteme vamale preferenţiale, convenite între UE şi ţările sau grupurile de ţări respective;
- adoptarea politicilor comerciale ale Comunităţii Europene pe plan multilateral, interregional, regional sau bilateral.

Îndeplinirea angajamentelor faţă de UE înseamnă preluarea de către România a acestor angajamente şi în cadrul OMC, adică alinierea taxelor vamale faţă de terţi la nivelul celor practicate de UE. Ce a însemnat această aliniere pentru România, în termeni de costuri, ne arată datele comparative din tabelul 10.1.

Tabelul 10.1.

Comparaţie între taxele vamale consolidate OMC ale României şi UE (în %)

	Media aritmetică a taxelor vamale consolidate		**Rata maximă aplicată a taxelor vamale**		**% din poziţiile tarifare cu 0% taxe vamale**	
	România	**UE**	**România**	**UE**	**România**	**UE**
Total produse	43,4	7,4	333,0	198,3	0	22,7
Produse agricole	98,6	19,5	333,0	198,3	0	26,5
Produse industriale	34,4	4,1	220,0	22,0	0	22,2

Sursa: Institutul European din România (2002), *Proiectul PHARE RO 9907.02.01, Studiu de impact nr. 4; Post-Uruguay Tariffs Regimmes,* Achievements and Outlook OECD, 1999.

[12] Art. 6(1) al *Tratatului de aderare* prevede că acordurile şi convenţiile încheiate sau aplicate provizoriu de către Comunitate […] cu unul sau mai multe state terţe, cu o organizaţie internaţională […] sunt obligatorii pentru România; La art. 6(2) se precizează că România se angajează să adere […] la acordurile sau convenţiile încheiate sau semnate de actualele state membre şi de Comunitate; La art. 6(3) se menţionează că, aderând la acordurile şi convenţiile menţionate, România dobândeşte, în temeiul acestor acorduri şi convenţii, aceleaşi drepturi şi obligaţii ca şi actualele state membre.

Raportul dintre taxele vamale consolidate ale României şi cele ale UE este de 5−8 ori mai mare.

Reducerea acestor taxe vamale rezultate din schimburile comerciale cu terţii, precum şi abolirea taxelor vamale din schimburile comerciale cu statele membre UE au însemnat o reducere drastică a veniturilor bugetare ale României. Dacă în 1995 taxele vamale aveau o pondere în volumul total al impozitelor indirecte de 17,1%, în 2010, ponderea acestora a ajuns la numai 1,3% (Haller, 2013).

Un alt cost pe care l-a suportat România a fost cel rezultat din ieşirea sa din grupul ţărilor în curs de dezvoltare (sistemul ONU şi OMC). Acest fapt a avut ca urmare transformarea României dintr-o ţară beneficiară într-una donatoare în cadrul *Sistemului generalizat de preferinţe* (SGP) şi, ca urmare, încetarea unor avantaje pe care i le conferea vechiul său statut: preferinţe vamale şi asistenţă tehnică gratuită, angajamente mai reduse în cadrul OMC.

PRELUAREA ŞI APLICAREA *ACQUIS*-ULUI COMUNITAR AL PIEŢEI UNICE EUROPENE

În corpul *Acordului de asociere*, la capitolul 3, este tratată şi problema armonizării legislaţiei, ca un pas important pe calea integrării. La art. 69 din acord se precizează că: „[p]ărţile recunosc că o condiţie importantă a integrării economice a României în Comunitate este armonizarea legislaţiei prezente şi viitoare a României cu cea a Comunităţii. România se va strădui să asigure ca legislaţia sa să devină, gradual, compatibilă cu cea a comunităţii" (*Legea nr. 20/1993*). Din lista domeniilor în care urma să se extindă armonizarea legislaţiei, sectorul vamal este primul menţionat.

Pe măsura desfăşurării acţiunilor practice întreprinse în direcţia armonizării legislaţiei, mai ales cu ocazia negocierilor în cadrul rundelor GATT/OMC şi al negocierilor de aderare la UE, România a făcut progrese importante în mai multe direcţii. În primul rând, a fost redefinit domeniul ce trebuia administrat prin introducerea noţiunii de *acquis* comunitar, reprezentat de legislaţia primară şi secundară ce trebuia preluată şi aplicată efectiv, inclusiv crearea condiţiilor de aplicare a acesteia de către statele naţionale, cu sprijinul UE, pentru a deveni membre UE.

În al doilea rând, au fost identificate subdomeniile cu ajutorul *Acordului de asociere* şi al *Cărţii albe a pieţei unice*. Acestea au fost cuprinse în cele două capitole de negociere: *Uniunea vamală* (25) şi *Relaţiile externe* (26)[13].

[13] Capitolul 25 (*Uniunea vamală*) cuprinde: Codul vamal comunitar şi aplicarea acestuia; Nomenclatorul combinat al UE; Tariful vamal comun împreună cu preferinţele comerciale, contigentele tarifare şi exceptările vamale; alte acte legislative privind vama şi în afara zonei de cuprindere a codului vamal; responsabilitatea pentru producţia şi controlul părţii româneşti din frontiera externă a UE; responsabilitatea pentru implementarea şi impunerea la frontiera externă a UE a politicii comerciale comune, a politicii agricole comune, a politicii de pescuit comune etc.; eliminarea controalelor vamale la frontiera cu statele membre UE şi cu alte state candidate.

Capitolul 26 (*Relaţii externe – Politică comercială*) cuprinde: angajamentele multilaterale şi bilaterale de politică comercială ale UE şi instrumentele autonome de apărare comercială; diferitele acorduri preferenţiale ale UE (*Proiectul PHARE RO 9907.02.01, Studiu de impact nr. 4*, Institutul European din România).

În al treilea rând, au fost adoptate în 1999 parteneriatele pentru aderare, ca instrumente de consolidare a strategiei de aderare şi de mobilizare generală a tuturor formelor de resurse şi de asistenţă comunitară şi naţională. De asemenea, în 2001 a fost elaborat *Programul naţional de adoptare a acquis-ului comunitar*, care arată schimbările ce trebuie să aibă loc în legislaţia naţională, prin adoptarea şi aplicarea *acquis*-ului comunitar.

Parteneriatul pentru aderare a jucat un rol important în faza de pregătire a aderării în domeniile uniunii vamale şi politicii comerciale, pe de o parte, prin definirea şi stabilirea priorităţilor pentru realizarea obiectivelor pe termen scurt, iar pe de altă parte, includerea în *Programul naţional pentru adoptarea acquis-ului* a următoarelor elemente importante: armonizarea şi aplicarea legislativă, reforme instituţionale şi administrative şi mobilizarea resurselor financiare şi umane.

Când s-a trecut la faza de negociere, s-au constatat diferenţe notabile între cele două capitole în ce priveşte nivelul de pregătire. La capitolul privind *politica comercială* se ajunsese la un grad ridicat de armonizare a legislaţiei, astfel încât el a fost deschis şi închis la aceeaşi conferinţă din 14 iunie 2000. În documentul de informare prezentat de Guvernul României se arată că toate obiectivele prevăzute în *Documentul de poziţie din 28 martie 2000* (continuarea liberalizării comerţului cu produse agricole în relaţie cu UE, negocierea de noi acorduri de comerţ liber etc.) au fost realizate.

La capitolul privind uniunea vamală, problema preluării şi aplicării *acquis*-ului comunitar era mai complexă şi necesita un volum mare de muncă. Pentru încheierea acestui capitol au fost necesare armonizări legislative, instituţionale şi administrative importante, fapt ce a implicat prezentarea de către partea română a două documente de poziţie complementare, lămuritoare (în afară de documentul de poziţie iniţial) şi două documente de poziţie comune, cu angajamente din partea Guvernului României că întregul *acquis* va fi preluat şi aplicat până la data aderării (2007), fără a se solicita perioade de tranziţie.

10.7. EFECTE ALE LIBERALIZĂRII ECONOMICE

După cum s-a arătat mai sus, liberalizarea economiei a fost un proces care s-a desfăşurat pe o perioadă de aproape două decenii, adeseori, în primii ani ai tranziţiei, în mod spontan, fără un program continuu şi de lungă durată. El a avut un impact puternic asupra evoluţiei şi structurii economiei. În confruntarea directă cu firme străine puternice pe o piaţă deschisă, multe întreprinderi şi combinate de stat româneşti decapitalizate, cu tehnologii învechite şi cu manageri timoraţi şi/sau lipsiţi de competenţe decizionale au pierdut în mod treptat cote semnificative din piaţa internă în favoarea firmelor din afară. Unele dintre aceste întreprinderi de stat au reuşit să compenseze parţial aceste pierderi, prin creşterea cotelor de export. De exemplu, pe total industrie prelucrătoare, cota de piaţă internă, ca urmare a

intensificării concurenţei, a scăzut de la 88,2% în 1990 la 65,4% în 1998, iar intensitatea exportului, în acelaşi interval de timp, a crescut de la 12,8% la 29,8%. La acest rezultat, o contribuţie mai importantă au avut-o întreprinderile din ramurile textile, confecţii textile, prelucrarea lemnului, maşini şi echipamente, maşini electrice, instrumente medicale, optice şi de precizie, mobilier etc. De exemplu, la maşini electrice, cota de piaţă internă a scăzut de la 89,6% în 1990 la 30,6% în 1998, iar intensitatea exportului a crescut de la 11,1% în 1990 la 57,4% în 1998[14].

Cele două tendinţe divergente – pierderea pieţelor interne şi orientarea către export – au condus la două categorii de schimbări de mari proporţii în economia României.

Pe de o parte, este vorba de scăderea ponderii unor ramuri industriale în PIB sau chiar de dispariţia din nomenclatorul industrial al României a unor produse complexe: tractoare, camioane, combine de recoltat, utilaje grele şi produse intermediare importante (ale industriilor chimiei de bază, petrochimiei, ţevi, şină de cale ferată etc.). Producerea unora dintre aceste produse s-a dovedit a fi nesustenabilă nu numai din punctul de vedere al cererii interne, ci şi din cel al consumului de energie, de materii prime, de capital fizic, al mediului şi al cercetării-dezvoltării tehnologice. În locul acestor industrii s-au dezvoltat rapid industrii producătoare de componente şi subansamble strâns legate de companiile multinaţionale (Iancu, 2002), precum şi producţia de medicamente, produse chimice, automobile. De asemenea, s-au dezvoltat ramurile serviciilor care se autosusţin şi fac faţă concurenţei pe piaţa unică europeană, cum sunt transporturile rutiere, producţia de softuri, servicii medicale, turism.

Pe de altă parte, este vorba de creşterea importantă a comerţului exterior – semn şi consecinţă a liberalizării economiei României. Proporţia şi ritmul deschiderii generale a economiei României, în mod deosebit faţă de economia Uniunii Europene, sunt ilustrate de datele statistice din tabelul 10.2.

Tabelul 10.2.

Ponderea UE15 în exportul şi în importul românesc de mărfuri (%)

	1991	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**	**2001**
UE15 în exportul românesc	36,9	35,2	41,4	48,2	54,1	56,5	56,5	64,5	65,7	63,8	67,8
UE15 în importul românesc	28,7	41,3	45,3	48,2	50,5	52,3	52,5	57,7	59,4	56,6	57,3

Sursa: INS România.

Din datele tabelului 10.2 se pot evidenţia câteva aspecte importante:

[14] Calcule efectuate de Mereuţă C., Ciupagea C. *et al*. (2000), *Industria prelucrătoare românească 1990–1998*, Ed. Pro, Bucureşti, citat în: *Proiectul PHARE RO 9907.02.01, Studiu de impact nr. 4*, Institutul European din România p. 75-76.

Indicatorii menţionaţi au fost calculaţi după următoarele formule simple:

$C_{pi}=(P_i-X_i)100/(P_i-X_i+M_i)$, unde: C_{pi} – cota de piaţă internă; P_i − valoarea producţiei ramurii; X_i – exportul; M_i – importurile ramurii;

$I_{expi}=X_i100/P_i$, unde: I_{expi} − intensitatea exportului.

- creşterea cvsasipermanentă a ponderii UE15 în exportul şi importul românesc, cu excepţia anilor 1992 şi 2000 la export şi a anilor 2000 şi 2001 la import;
- o pondere semnificativ mai mare a UE15 în exportul faţă de importul românesc;
- o creştere a diferenţei dintre cei doi indicatori în favoarea ponderii UE15 în exportul românesc, ceea ce înseamnă realizarea unei balanţe comerciale pozitive în creştere în relaţiile cu UE15.

Se constată faptul că realizarea balanţei comerciale pozitive în relaţiile de export-import ale României cu UE15 reprezintă efectul produs de aplicarea prevederilor *Acordului de asociere* privind reducerea sau abolirea asimetrică a barierelor vamale (cu un decalaj de timp) în favoarea României.

10.8. CONCLUZII

Dintre toate fostele ţări socialiste din Europa Centrală la care a avut loc liberalizarea şi deschiderea economică, România a suferit cea mai mare cădere economică atât la PIB, cât şi la exportul de bunuri. De exemplu, dacă în celelalte ţări – Cehoslovacia, Ungaria şi Polonia – PIB şi exportul s-au păstrat aproximativ la acelaşi nivel sau chiar au crescut[15] în 1991 faţă de 1989, în România, PIB a coborât la un nivel de 82,2%, iar exportul, la un nivel de numai 53%. Factorii care au provocat o adevărată destructurare a economiei reale, cu toate urmările acesteia, au fost dezechilibrele macroeconomice puternic reprimate mai ales în ultimul deceniu al economiei de comandă, dar care au explodat prin liberalizarea economică, vidul instituţional care a apărut ca urmare a disoluţiei vechilor instituţii, factorii perturbatori ai tranziţiei (analizaţi mai sus), precum şi acele acţiuni de liberalizare care au condus în mod inevitabil la distrugerea sistemelor de relaţii economice ale agenţilor economici, prin desfiinţarea vechilor instituţii centrale (CSP, ministere, departamente), a centralelor industriale, a CAER etc. La toate acestea s-au mai adăugat dispariţia unor pieţe tradiţionale, subcapitalizarea întreprinderilor, precum şi spirala inflaţiei.

Liberalizarea înfăptuită în toate domeniile economiei, cu toate inerentele şocuri negative produse asupra economiei, a creat însă oportunităţi însemnate pe termen mediu şi lung pentru dezvoltarea pe baze noi a economiei şi a societăţii româneşti, prin trecerea la instituţii de piaţă competitive, reprezentate, în primul rând, de constituirea şi dezvoltarea proprietăţii private şi de legislaţia aferentă acesteia, dezvoltarea capitalului privat autohton şi atragerea capitalului străin prin investiţii directe. Fără iniţierea şi realizarea liberalizării în toate domeniile economice nu ar fi fost posibile nici trecerea la economia de piaţă pe baze competitive şi nici aderarea la UE.

[15] Volumul exportului a crescut în 1991 faţă de 1989, în Ungaria, cu 4,7%, iar în Polonia, cu 1,7%.

Un instrument important care a ajutat la realizarea liberalizării economiei şi la netezirea căilor de aderare a României la UE l-a constituit *Acordul de asociere a României la UE*. Acestuia i-au urmat procesul de negociere şi încheierea *Tratatului de aderare la UE*, care au avut o contribuţie esenţială la dezvoltarea şi consolidarea liberalizării economiei, în condiţiile preluării şi aplicării *acquis*-ului comunitar şi ale operării agenţilor economiei într-o economie de piaţă funcţională.

BIBLIOGRAFIE

1. Aligică Dragoş Paul, Evans Anthony John (2009), *The Neoliberalism Revolution in Estern Europe: Economic Ideas in the Transition from Communism*, Edward Elgar Publishing.
2. Antohi Dorina (1995), *Situaţia financiară a întreprinderilor cu capital de stat în condiţiile tranziţiei*, Œconomica, nr. 1/1995.
3. Ban Cornel (2014), *Dependenţă şi dezvoltare*, Ed. Tact, Cluj-Napoca.
4. Brateş Teodor (1992), *Echipa de sacrificiu. Din culisele guvernării postrevoluţionare. 5 ianuarie 1990-5 februarie 1991*, Ed. România Azi, Bucureşti.
5. Calciu (Dumitrescu) Constanţa (2009), *Ajutoarele de stat şi mediul concurenţial în zonele defavorizate*, ASE, Bucureşti.
6. Constantinescu Adrian (1996), *Organizaţia mondială de comerţ. De la Havana la Marrakech*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti.
7. Dăianu Daniel (1997), *Liberalismul secolului XX*, Œconomica, nr. 3–4.
8. Dinu Marin, Brateş Teodor (2013), *Răzbunarea trecutului. Capitalismul în cinci luni postdecembriste*, Ed. Economică, Bucureşti.
9. Dobrescu Emilian, Postolache Tudorel (1990), *Consemnări economice*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
10. Dobrotă Niţă (coord.) (2009), *Liberalizarea schimburilor economice externe. Avantaje şi riscuri pentru România*, Ed. Economică, Bucureşti.
11. European Commission (1997), *Agenda 2000, For a Stronger and Wider Union*, Bulletin of European Union, Supplement 5/97.
12. Fota Constantin (1993), *Politici comerciale*, Ed. Arta Grafică, Bucureşti.
13. Fota Constantin (1998), *Politica comercială a României din domeniul comerţului exterior*, disponibil la: http:www.scritub.com/economie/comert/POLITICA-COMERCIALA-A-ROMANIEI-IN-DOME NIUL-COMERTULUI-EXTERIOR.
14. Guvernul României (1990), *Schiţa privind Strategia înfăptuirii economiei de piaţă în România*, mai, Bucureşti.
15. Haller Alina-Petronela (2013), *Protecţionismul într-o economie liberalizată*, Ed. Tehnopress, Iaşi.
16. *Hotărârea Guvernului nr. 239/26 martie 1991 cu privire la etapa a doua de liberalizare a preţurilor şi tarifelor*, *Monitorul oficial*, nr. 66, anul III, vineri, 29 martie 1991.
17. *Hotărârea Guvernului României nr. 21/26 martie 1991 cu privire la unele măsuri în domeniul preţurilor şi tarifelor*, *Monitorul oficial*, nr. 66, anul III, vineri 29 martie 1991.
18. Iancu Aurel (2002), *Liberalizarea, integrarea şi sistemul industrial*, Ed. Expert, Bucureşti.
19. Idu Nicolae, Zamfirescu Iulia (2001), *Costuri şi beneficii ale aderării la Uniunea Europeană pentru ţările candidate din Europa Centrală şi de Est*, Institutul European din România, Bucureşti.
20. Institutul European din România (2002), *Proiect PHARE RO 9907.02.01 Studiu de impact nr. 4, Adaptarea politicilor României la cerinţele UE cu privire la taxele vamale şi politica comercială* (PAISI).
21. Isărescu Mugur Constantin (2009), *Contribuţii teoretice şi practice în domeniul politicilor monetare şi bancare*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
22. *Legea nr. 20/1993, Acord european din 1 februarie 1993*, *Monitorul oficial*, nr. 73/12 aprilie 1993.
23. Mereuţă Cezar, Ciupagea Constantin *et al*. (2000), *Industria prelucrătoare românească 1990–1998*, Ed. Pro, Bucureşti.

24. PNAR (2001), *Programul naţional de aderare la Uniunea Europeană*, vol. I şi II, iunie 2001, Guvernul României.
25. Postolache Tudorel (1998), *Un projet ouvert. Discours sur l'intégration européenne*, Ed. Expert, Bucureşti.
26. Pralea Spiridon (1999), *Politici şi reglementări în comerţul exterior*, Ed. Fundaţiei Academice „Gh. Zane", Iaşi.
27. Puşcaş Vasile (2007), *România spre Uniunea Europeană. Negocierile de aderare (2000–2004)*, Institutul European, Iaşi.
28. Rădoi Dumitru, Aldea Victor, Beldescu Alina (2001), *Impactul adoptării acquis-ului comunitar privind politica comercială comună în perspectiva aderării la UE*, Academia Română, Institutul Naţional de Cercetări Economice, ESEN 2.
29. Rădulescu Eugen (1999), *Inflaţia, marea provocare*, Colecţia Biblioteca Băncii Naţionale, 27, Ed. Enciclopedică, Bucureşti.
30. Sava Sorica (2003), *Drepturile/structurile de proprietate şi crearea unei economii de piaţă funcţional-concurenţială*, în Dobrotă Niţă (coord.), *Liberalizarea schimburilor economice externe. Avantaje şi riscuri pentru România*, Ed. Economică, Bucureşti.
31. Stroe Gheorghe (2000), *Economia României, încotro? Politici economice, monetare, de credit şi valutare, 1989–1994*, vol. I, Ed. Divers-Press Impex.
32. Sută Nicolae (1996), *Comerţ internaţional şi politici comerciale contemporane*, Ed. All, Bucureşti.
33. Văcărel Iulian (2011), *Starea economiei şi finanţelor publice ale României în contextul european în perioada 1990–2010*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.

11. FENOMENUL INFLAŢIONIST – CAUZE ŞI EFECTE

EUGEN RĂDULESCU[1]

11.1. INTRODUCERE

Fenomenul inflaţionist este, aproape oriunde se manifestă, o expresie a unor dezechilibre economice care îşi găsesc, într-o formă sau alta, acomodare monetară. România, asemenea celorlalte ţări postcomuniste din Europa, s-a confruntat cu un proces inflaţionist semnificativ imediat ce s-a prăbuşit regimul comunist. Spre deosebire de cele mai multe dintre aceste ţări, amploarea acestui proces în România a fost mai mare, atât în privinţa ratelor inflaţiei, cât şi a persistenţei temporale.

Inflaţia este un semnal al dezechilibrelor din economie şi, în acelaşi timp, dacă nu este combătută adecvat, un factor care prelungeşte persistenţa dezechilibrelor şi întârzie reluarea creşterii sănătoase a economiei. O opinie larg împărtăşită de experţi a fost sintetizată de Michael Bruno (1995): „Inflaţia relativ scăzută către moderată (20−40%) poate să nu conducă imediat la reducerea creşterii economice, dar e foarte probabil să conducă la o inflaţie mult mai ridicată. Inflaţia cu adevărat primejdioasă apare la 40% şi deasupra acestei rate”. Or, în cazul României, rata inflaţiei a depăşit acest nivel timp de peste un deceniu. În tot acest timp, inflaţia galopantă s-a autoalimentat, odată cu pierderea treptată a „iluziei monetare” dobândite de cetăţeni în deceniile de preţuri rigide, stabilite administrativ de autorităţi. Ca urmare, cererea reală de bani a scăzut, contribuind mai departe la intensificarea procesului inflaţionist.

Dinamica inflaţiei s-a datorat atât situaţiei deosebit de precare a economiei în 1990, cât şi procesului de reformă care a urmat, caracterizat prin lentoarea şi ezitările autorităţilor în a restructura în profunzime economia naţională. Amânarea reformelor structurale a întârziat mult momentul în care investitori importanţi pe plan mondial au decis să aibă o prezenţă semnificativă şi în România. De-a lungul anilor, au putut fi observate numeroase situaţii în care s-au manifestat politici de tip *stop and go*, reflectate de altfel în mişcarea sinuoasă a inflaţiei. În final, promisiunea de a oferi reformă fără durere a eşuat o lungă perioadă în durere fără reformă. Ca urmare, produsul intern brut real din anul 1989 a fost depăşit abia în

[1] Banca Naţională a României, e-mail: eugen.radulescu@bnro.ro. Opiniile exprimate în această lucrare sunt în întregime ale autorului şi ele nu implică în vreun fel Banca Naţională a României.

anul 2004[2], ceea ce a întârziat integrarea profundă a României în spaţiul economic euro-atlantic şi, implicit, creşterea nivelului de trai.

Inflaţia a coborât la o singură cifră abia la finele lui 2004 – ceea ce a reflectat, printre altele, o sensibilă atenuare a dezechilibrelor structurale cu care s-a confruntat economia românească. Episoadele relativ scurte de puseuri inflaţioniste de după anul 2004 au arătat că se menţin probleme structurale, care pot să reizbucnească dacă situaţia internaţională şi/sau conduita politicii economice a autorităţilor române revin într-un teritoriu problematic.

Începând din septembrie 2013, rata anuală a inflaţiei, măsurată prin preţuri la consumator, a coborât în palierul de sub 2%, fără ca perioada de 19 luni de inflaţie negativă ce a debutat în iunie 2015 să reprezinte un primejdios fenomen deflaţionist ca în alte ţări, ci doar un cumul de factori pasageri, exogeni în mare parte, precum scăderea TVA. Din 2017, inflaţia a reintrat în palierul pozitiv, dar se menţine deocamdată într-o zonă gestionabilă. Există însă riscuri semnificative ca politici insuficient fundamentate să readucă economia românească într-o zonă cu dezechilibre manifeste, reflectate în creşterea deficitelor gemene (bugetar şi de cont curent) şi în presiuni inflaţioniste.

Studiul de faţă, discutând evoluţia inflaţiei începând din anul 1990, abordează de fapt problema evoluţiei economiei româneşti dintr-un unghi specific. El este structurat astfel: secţiunea a doua realizează o comparaţie internaţională cu privire la evoluţia inflaţiei, cu referire în special la ţările din centrul şi estul Europei (CEE). Secţiunea a treia discută pe larg cauzele şi efectele inflaţiei din ţara noastră, iar a patra secţiune se referă la ţintirea directă a inflaţiei, ca strategie de politică monetară adoptată de Banca Naţională a României. În final, sunt prezentate concluzii desprinse din evoluţia fenomenului inflaţionist în ţara noastră.

11.2. COMPARAŢII INTERNAŢIONALE CU PRIVIRE LA EVOLUŢIA INFLAŢIEI

Istoria economică a demonstrat faptul că nicio economie de piaţă în dezvoltare, nici măcar SUA (care au înregistrat în 1779 o rată a inflaţiei de 200%), nu a reuşit să evite episoade de inflaţie ridicată (Reinhart şi Rogoff, 2009). Manifestarea unor perioade de inflaţie galopantă[3] sau chiar de hiperinflaţie[4] este

[2] Orice comparaţie cu perioada de conducere planificată a economiei trebuie făcută cu multă prudenţă. Pe de o parte, informaţiile sunt mediate prin preţuri care erau stabilite administrativ, prea puţin legate de realitatea economică; pe de altă parte, dezechilibrele profunde dintre cererea pieţei şi producţia realizată la comandă (de multe ori alimentând doar stocuri inutilizabile) limitează şi mai mult validitatea informaţiei despre valorile efective din perioada respectivă.

[3] Inflaţia galopantă este definită convenţional ca perioada în care creşterea preţurilor depăşeşte 10% anual.

[4] Conform definiţiei lui Cagan (1956), hiperinflaţia presupune o creştere a preţurilor de peste 50% lunar; alţi autori consideră că hiperinflaţia presupune o rată anuală de peste 1.000%.

intrinsec legată de apariţia unor dezechilibre bugetare grave (finanţate în principal prin emisiune monetară), ca urmare a unor evenimente precum războaie, prăbuşirea preţurilor de export sau alte crize ce conduc la o colectare insuficientă a veniturilor bugetare, dar şi de erodarea accelerată a valorii monedei naţionale. Din acest motiv, există o relaţie strânsă între intrarea în incapacitate de plată a statului şi inflaţie, resimţită în principal prin erodarea încrederii populaţiei privind capacitatea statului de a prezerva valoarea monedei naţionale. Reinhart şi Rogoff analizează evoluţia inflaţiei în mai multe ţări din Europa şi Asia începând cu secolul al XVI-lea şi observă faptul că o mare parte dintre acestea au parcurs perioade semnificative de timp în care rata inflaţiei a fost una ridicată, de peste 40%. Spre exemplu, Polonia a înregistrat o rată a inflaţiei de peste 40% pentru o treime din perioada analizată, care începe din anul 1704.

Analizând ultimele două secole, autorii arată faptul că numeroase economii din Asia şi Africa au experimentat episoade de inflaţie ridicată[5]. Şi ţări europene au trecut prin episoade de hiperinflaţie, în principal după cel de-al Doilea Război Mondial: opt ani în Rusia, patru ani în Grecia şi câte doi ani în Austria, Germania, Ungaria şi Polonia. Cel mai ridicat nivel al inflaţiei înregistrat în istorie a avut loc în iulie 1946 în Ungaria, fiind discutat în analize precum cea a lui Nogaro (1948)[6].

Tranziţia către economia de piaţă prin care au trecut statele ex-comuniste din centrul şi estul Europei (regiunea CEE) a fost una dificilă, marcată de recesiune economică în toate cazurile şi însoţită de un colaps al comerţului rezultat în urma dezintegrării Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (CAER). Magnitudinea recesiunii a variat de la un stat la altul în funcţie de rapiditatea implementării reformelor pentru a crea premisele dezvoltării unei economii de piaţă, dar şi pentru a obţine stabilitate pe plan macroeconomic (figura 11.1). În acest caz, ţările care au luat măsuri radicale şi au implementat reforme îndrăzneţe, în special regiunea CEE şi statele baltice, au revenit mai rapid pe o traiectorie de creştere economică susţinută, inclusiv prin evitarea unei serii de crize observate la nivelul regiunii în perioada 1997−1998 (FMI, 2014).

Aşadar, debutul anilor ’90 a fost marcat de o contracţie economică însoţită, în cele mai multe cazuri, de inflaţie galopantă sau chiar de hiperinflaţie, pe măsură ce preţurile au urmat un proces de convergenţă către cele dictate de piaţă, dar şi pe fondul finanţării monetare a deficitelor fiscale largi în unele ţări. Scăderea preţului internaţional al petrolului a diminuat considerabil veniturile din export ale Uniunii Sovietice, iar multe state au fost nevoite să recurgă la emisiune monetară pentru a finanţa deficitele bugetare în creştere (de la 7% din PIB în Polonia în 1989 la peste 20% din PIB în URSS în 1991, conform studiului citat al FMI). Principalii factori care au contribuit la acest fenomen au fost reformele fiscale şi modificarea sistemelor de taxare, acoperirea pierderilor companiilor de stat pe fondul întârzierii procesului de privatizare, dar şi cele determinate de falimentul unor bănci de stat.

---

[5] China, în 1947, peste 1.500%; Indonezia, în 1966, peste 900%; Congo – trei episoade de hiperinflaţie începând cu anii ’70; Zimbabwe, în 2007, 66.000%.

[6] O rată de $1{,}3 \times 10^{16}$% pe lună, corespunzătoare unei dublări a preţurilor la fiecare 15 ore. Valoarea monedei naţionale de la acea perioadă, pengõ, s-a evaporat (cea mai mare denominare ajunsese în 1946 la 10^{20} pengõ), fiind înlocuită cu forintul în august 1946.

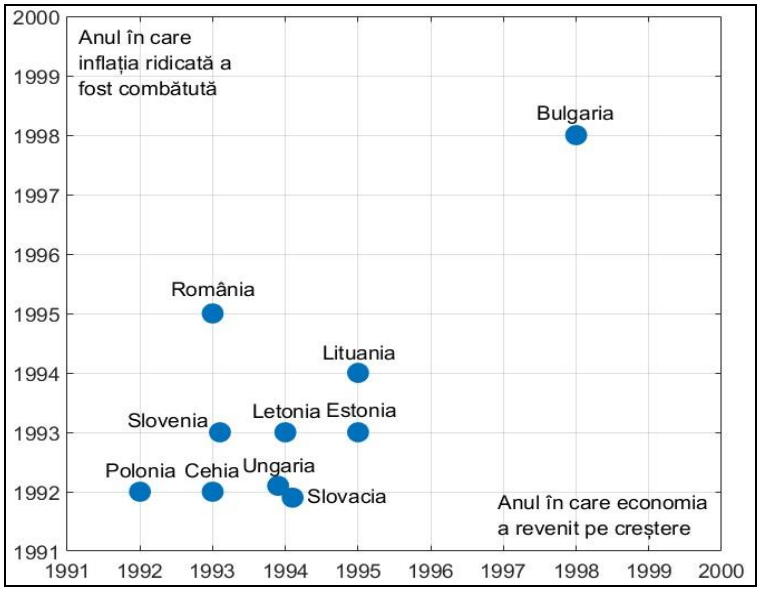

Sursa: Adaptare după FMI, 2014.

Figura 11.1. Procesul de macrostabilizare.

Studiul citat arată faptul că inflaţia medie anuală în regiunea CEE atinsese un nivel de aproape 1.000% în 1992. Cu toate acestea, rata inflaţiei din următorii ani a înregistrat o scădere accentuată, plasându-se sub nivelul de 200% după anul 1994 (figura 11.2)[7].

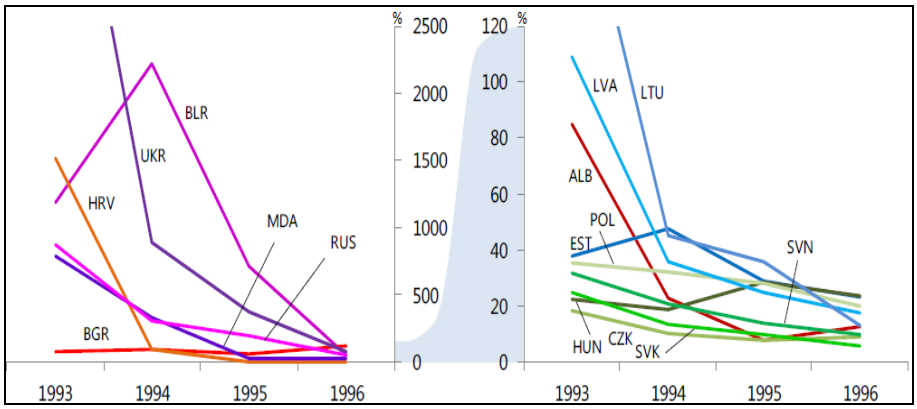

Sursa: FMI, 2014.

Figura 11.2. Evoluţia inflaţiei în perioada 1993−1996.

[7] Este de semnalat că institutele naţionale de statistică utilizează definiţii diferite ale indicelui preţurilor de consum; diferenţe s-au menţinut şi după implementarea indicelui armonizat al preţurilor de consum, începând cu 1996.

De remarcat faptul că ţările beneficiind de economii mai puţin rigide şi, de regulă, mai dezvoltate pot fi grupate pe un grafic al inflaţiei a cărui scală nu depăşeşte valoarea de 120%, în timp ce ţările cu structuri rigide de producţie, în special ţările desprinse din fosta Uniune Sovietică, ajung şi la rate ale inflaţiei de peste 1.000% anual.

Conform aceluiaşi studiu, contracţia cumulată a produsului intern brut în primii trei ani ai perioadei de tranziţie variază între 13% în Polonia şi Cehoslovacia, 25% pentru România şi Bulgaria, respectiv 30−40% în ţările baltice. O mare parte din contracţie poate fi atribuită declinului producţiei industriale, pe fondul unei cereri insuficiente pentru produsele de calitate inferioară comercializate anterior, în principal, în spaţiul sovietic.

Perioada anilor 1997–1998 a fost marcată de apariţia unor crize pe pieţele emergente din regiunea CEE, datorate, în principal, deprecierii masive a monedelor naţionale, falimentelor bancare şi întârzierii reformelor structurale. Economia Bulgariei a pierdut aproximativ 14% din produsul intern brut la finalul acestui episod de criză şi a ajuns cu inflaţia în zona „cu patru cifre”. În final, stabilizarea a fost obţinută în urma instituirii unui consiliu monetar, cu preţul deprecierii masive a monedei naţionale şi al comprimării brutale a salariilor şi pensiilor. Alte ţări afectate de criză au fost România, Albania, Belarus şi Cehia, aceasta din urmă fiind forţată să renunţe la cursul de schimb fix. Totuşi, în cazul Cehiei, efectele negative ale crizei au fost resimţite cu moderaţie.

Începând cu anul 2000, se conturează o tendinţă de convergenţă a indicilor preţurilor de consum ale statelor din regiunea CEE către media europeană (figura 11.3), pe fondul unei perioade de creştere economică susţinută, ce a condus la conturarea unui proces de tip *catching up* al economiilor emergente faţă de cele dezvoltate din vestul Europei. Totuşi, creşterea bazată preponderent pe consum de bunuri provenite din import a contribuit la creşterea accelerată a deficitelor de cont curent, iar creditul oferit de sectorul financiar, în plină expansiune după anul 2000, a contribuit la conturarea unui model economic nesustenabil.

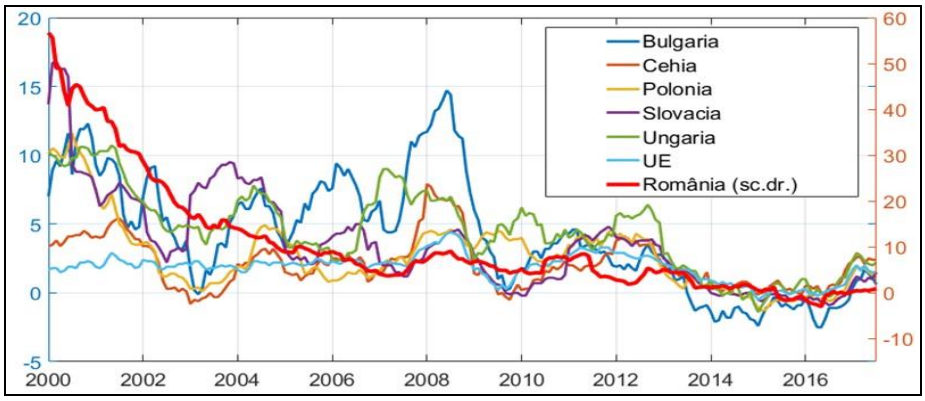

Sursa: Eurostat.

Figura 11.3. Dinamica indicilor armonizaţi ai preţurilor de consum în ţările din regiunea CEE.

Aderarea la Uniunea Europeană a ţărilor din Europa Centrală în 2004 a reprezentat o externalitate pozitivă care nu a dus la accelerarea inflaţiei, întrucât măsurile de restructurare a economiilor ţărilor respective au contracarat efectul de „supraîncălzire" antrenat de intrările mai mari de capital. Criza financiară globală declanşată în toamna anului 2008 a avut un impact semnificativ asupra economiilor din regiune, manifestat iniţial prin inversarea fluxurilor de capital şi prin declinul comerţului la nivel internaţional. Statele cu dezechilibre bugetare importante au fost nevoite să implementeze măsuri fiscale restrictive, inclusiv prin creşteri de taxe şi impozite (România şi Ungaria), care au reprezentat o continuare a politicilor prociclice în condiţii de comprimare a cererii, ceea ce a atras adâncirea şi prelungirea recesiunii.

În contextul izbucnirii crizei datoriilor suverane din Europa, apariţia riscului deflaţiei, precum şi creşterea economică slabă au determinat implementarea de către Banca Centrală Europeană a programului de relaxare cantitativă (*Quantitative Easing*). Deşi rata inflaţiei a intrat în teritoriu negativ pentru o scurtă perioadă, la începutul anului 2015, riscul de deflaţie a fost evitat; în prezent, rata inflaţiei din zona euro se apropie de ţinta BCE (sub 2%, dar aproape de 2%).

Analiza privind corelaţiile între indicii armonizaţi ai preţurilor de consum confirmă existenţa unei tendinţe comune, mai ales la nivel regional (figura 11.4). Dacă în perioada 1997−2007 se observă o grupare strânsă a statelor din zona euro, pe de o parte, şi a celor din CEE, pe de altă parte, perioada 2008−2017 arată un grad de concentrare ridicat, ce ilustrează o micşorare semnificativă a distanţelor dintre indicii de preţ analizaţi. Dacă în prima parte a perioadei analizate procesul de convergenţă al statelor CEE a fost unul relativ similar pentru membrii regiunii, în cea de-a doua parte, dinamica inflaţiei a fost influenţată de factori fundamentali, resimţiţi la nivel european şi dincolo de acesta.

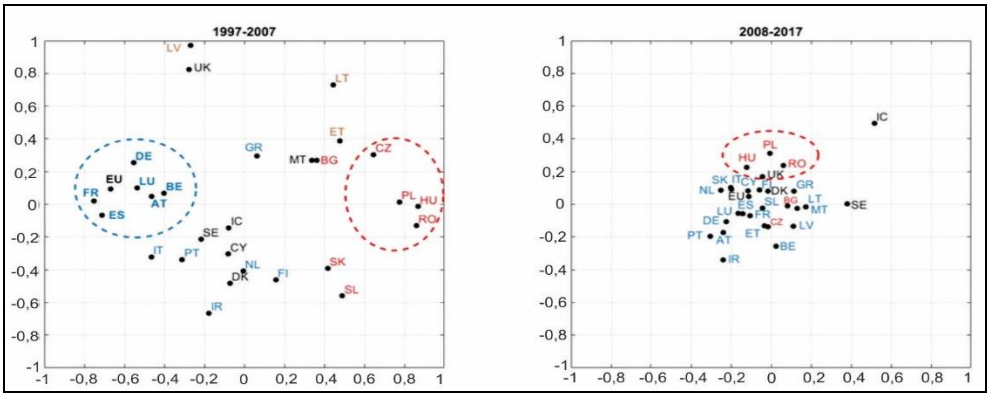

Sursa: Eurostat, calcule proprii.

Figura 11.4. Harta corelaţiilor[8] între indicii armonizaţi ai preţurilor de consum pentru statele europene.

[8] Notă: Hărţile au fost construite utilizând o tehnică multidimensională de scalare (*Multidimensional Scaling Map*), care presupune plasarea fiecărei ţări în funcţie de o măsură de distanţă faţă de restul; în acest caz, a fost utilizată ca măsură pentru distanţă corelaţia simplă.

Rezultate similare sunt obţinute în studii empirice realizate la nivelul regiunii CEE, cum ar fi Hałka şi Szafrański (2015), care utilizează un eşantion de state, sau Krusper (2012), care analizează cazul Ungariei.

11.3. CAZUL ROMÂNIEI

EXCES DE MASĂ MONETARĂ – DEZECHILIBRE STRUCTURALE MAJORE

Situaţia de la debutul tranziţiei a fost caracterizată concomitent de un exces al masei monetare şi de dezechilibre structurale majore. În această perioadă, ţara noastră a înregistrat cea mai ridicată rată a inflaţiei din regiune (figura 11.5). Este important de menţionat faptul că România a reuşit să evite un episod de hiperinflaţie care ar fi destructurat sever economia; totuşi, perioadele caracterizate de un ritm galopant de creştere a preţurilor, cu două sau trei cifre anual, au persistat o perioadă foarte îndelungată.

Nivelul ridicat al inflaţiei din România comparativ cu alte ţări din regiune are cauze complexe, ce ţin atât de cererea agregată, cât şi de latura ofertei din economie. O încercare de sistematizare a acestora (Rădulescu, 1999) decelează din partea ofertei agregate: dezechilibrele structurale, şocurile externe şi constrângerile bugetare slabe. Din partea cererii au acţionat: excesul de masă monetară, deficitul fiscal şi cvasifiscal şi arieratele întreprinderilor. În final, cauzele şi efectele se întrepătrund, ceea ce a făcut mai dificil şi mai costisitor procesul de dezinflaţie durabilă, iar eficacitatea politicii monetare a rămas limitată.

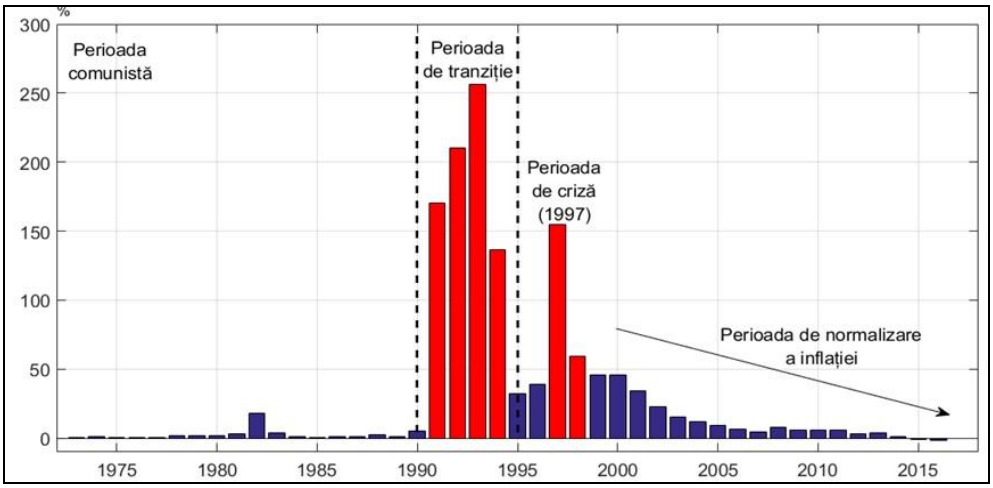

Sursa: INS.

Figura 11.5. Evoluţia ratei inflaţiei în România.

Cea mai importantă (şi dificil de corectat) cauză a presiunilor inflaţioniste a reprezentat-o dezechilibrul structural prezent în economia României. Acesta a ţinut de însăşi proiectarea de către regimul comunist a economiei naţionale, pornind de la considerente ideologice şi în dispreţul total al pieţei. În timp ce alte state, precum Ungaria, Polonia sau Cehoslovacia, au adoptat în anii ’80 măsuri de liberalizare economică, România a adoptat calea inversă, caracterizată de creşterea represiunii şi de ignorarea totală a semnalelor pieţei. De-a lungul deceniilor de conducere rigid planificată a economiei s-a produs o defazare continuă şi tot mai adâncă între cererea agregată şi oferta totală din economie. Pe piaţa internă coexistau supraproducţia, predilect pentru bunuri de investiţii, cu penuria gravă, în special pentru bunuri de consum. Comprimarea importurilor şi forţarea exporturilor pentru rambursarea datoriei externe au scăzut capacitatea economiei de a realiza chiar şi o reproducţie simplă. Ca urmare, la finalul anilor ’80, magazinele erau cvasigoale, iar regimul totalitar nu putea satisface nici măcar cererea pentru produsele al căror consum fusese cartelat. În aceste condiţii, compararea preţurilor nominale înregistrate statistic înainte de 1989 cu preţurile rezultate în urma liberalizării economiei este un demers incorect şi generator al unei imagini distorsionate grav.

Efortul semnificativ de rambursare accelerată a datoriei externe în anii ’80 a subordonat politica economică şi dezvoltarea structurală a economiei, conducând în final la scăderea nivelului de trai al populaţiei, fapt reflectat prin comprimarea brutală a consumului în această perioadă. Revenirea la echilibru după dispariţia constrângerilor impuse de planificarea centralizată a presupus inevitabil scăderea producţiei în industriile cu supraofertă şi creşterea preţurilor în cazul produselor pentru care cererea era în exces. Valoarea adăugată din industrie a scăzut încă din 1989 (cu 8,4% faţă de 1988) şi a continuat încă trei ani, în ritmuri anuale cifrate între 12,8 şi 17,7%.

Şocurile externe au fost a doua constrângere majoră din partea ofertei. Tot ca urmare a structurii economice create de vechiul regim, comerţul exterior era dependent de importuri de materii prime şi de exporturi de produse cu valoare adăugată mică. Exporturile de maşini şi echipamente erau orientate cu precădere către ţările blocului sovietic, precum şi către ţări slab dezvoltate, care aveau mari dificultăţi de plată.

Prăbuşirea blocului sovietic şi, odată cu acesta, a comerţului în ruble transferabile a atras după sine o prăbuşire fără precedent în vremuri de pace a comerţului exterior, în special a exporturilor. Astfel, în 1991, exporturile României reprezentau numai 37,4% din nivelul înregistrat în 1988. Chiar dacă ţinem seama de discrepanţele de evaluare date de echivalarea artificială a unei ruble transferabile cu un dolar SUA, aceste date arată şocul dramatic produs asupra ofertei industriei româneşti, ca urmare a prăbuşirii exporturilor.

A treia cauză care a afectat oferta agregată au reprezentat-o constrângerile bugetare slabe la nivel microeconomic. Întreprinderile din proprietatea statului au continuat inerţial să producă bunuri şi servicii pentru care nu mai exista cerere, alimentând în continuare acumularea de stocuri fără utilitate. În lipsa oricăror normative, a planului şi a corelaţiilor dintre producţie şi nevoia socială, funcţia

obiectiv a întreprinderilor de stat pare să fi devenit aceea a maximizării salariilor pentru personal şi a avantajelor colaterale pentru conducerile acestuia.

Printr-o ciudată inversare de roluri, întreprinderea a căpătat o funcţie de protecţie socială, în timp ce statul – pe aceea de magnat industrial interesat de obţinerea profitului, dar fără a dispune de pârghii convingătoare în acest scop. Rezultatul a fost cel natural: costurile au explodat, calitatea producţiei şi a produselor a continuat să se deterioreze, ceea ce a mărit ecartul şi aşa considerabil dintre cerere şi ofertă pe piaţă.

Dacă oferta agregată a suferit şocuri în sensul scăderii, cererea agregată s-a amplificat pe mai multe canale. Cel dintâi a fost excesul de masă monetară (*monetary overhang*) la debutul tranziţiei, al cărei nivel a fost mai ridicat decât în ţările din Europa Centrală şi de Est. Controlul rigid al preţurilor, pe de-o parte, şi menţinerea unui proces de creştere a salariilor nominale fără acoperire în evoluţia *de facto* a economiei reale, politică urmată de autorităţile comuniste din România, pe de altă parte, au făcut ca gradul de acoperire cu bunuri şi servicii a cantităţii de bani din economie să fie scăzut. Această stare de lucruri se regăsea cu putere în penuria generalizată de bunuri şi servicii de consum până la prăbuşirea regimului comunist. Penuria nu se manifesta printr-o inflaţie deschisă, ci prin lungirea cozilor, practic, la orice produs destinat consumului.

Astfel, în perioada regimului totalitar, un kilogram de carne de porc cu os nu costa 37 lei, aşa cum era înregistrat în statisticile naţionale, ci 37 lei plus un timp de aşteptare de 5, 7 şi chiar 10 ore pentru un pachet de carne. Un alt exemplu ilustrativ se referă la piaţa automobilelor. Înainte de ’89, un automobil Dacia 1300 nu costa 70.000 lei, ci plata preţului şi aşteptarea la „o coadă” ce dura cinci ani sau chiar mai mult până la momentul intrării în posesia efectivă a autoturismului. De aceea, mesajul cu privire la standardul de viaţă la momentul 1989, măsurat în preţurile nominale ale bunurilor şi serviciilor, este foarte departe de a reprezenta cât de cât realitatea. Aşadar, informaţia ce se desprinde de aici ar trebui să fie însoţită de menţiunea că preţurile respective reprezintă doar un nivel declarat, fără un corespondent în capacitatea reală de a fi obţinute produsele respective.

Această stare de lucruri limita oricum posibilitatea ca autorităţile române să poată evita o inflaţie corectivă de proporţii. În fapt însă, alimentarea în continuare a creşterii excesive a masei monetare s-a realizat prin mai multe episoade derulate pe parcursul anilor ’90, în special în prima jumătate a deceniului, care au reprezentat decizii de politică economică cel puţin discutabile. Acestea au reprezentat, în fapt, emisiuni suplimentare care au alimentat nu doar inflaţia galopantă cu care se confrunta economia românească, ci au contribuit şi la slăbirea încrederii publicului în stabilitatea monedei naţionale; neîncrederea progresivă a publicului s-a manifestat prin scăderea dorinţei de a păstra lei, ceea ce a accelerat viteza de rotaţie a banilor, care, la rândul său, a alimentat inflaţia. Toate aceste episoade au subminat *de facto* independenţa declarată a băncii centrale.

Astfel, în 1990 au fost restituite „părţile sociale”, ceea ce a reprezentat o emisiune monetară complet fără acoperire, echivalentă cu peste 13% din economiile populaţiei de la sfârşitul anului 1989. Mult mai semnificative din punct de vedere

economic au fost două operaţiuni de anulare a creditelor bancare neperformante ale întreprinderilor, desfăşurate în 1990 şi 1991, pentru sume ce au echivalat cu 13%, respectiv 23% din masa monetară a momentului. Aceste operaţiuni au avut un puternic efect de selecţie adversă şi de hazard moral. Dincolo de impactul inflaţionist propriu-zis, semnalul tras a fost că, în realitate, restructurarea economiei se amână *sine die*.

Cel mai amplu efect inflaţionist a fost datorat „compensării globale a arieratelor" decise de Parlament la sfârşitul anului 1991. Operaţiunea a avut ca efect o emisiune netă de peste 200 mld. lei, adică mai bine de 25% din masa monetară şi peste 50% din baza monetară aferentă lunii anterioare „compensării globale". Canalele circuitelor bancare au fost brusc inundate de o lichiditate complet fără acoperire, echivalând cu circa 1,1 mld. dolari SUA.

În primii ani postcomunişti, autorităţile au continuat practica direcţionării creditelor spre domenii considerate importante, în special agricultura şi energia. Condiţiile de acordare erau stabilite de guvern sau de parlament. Volumul acestor credite a fost variabil de la un an la altul, dar a ajuns să aibă ponderi deosebit de mari în emisiunea monetară a Băncii Naţionale. Dobânzile la care erau acordate aceste credite, care se cifrau la o fracţiune din dobânzile pieţei din perioada respectivă, au reprezentat o formă de subvenţionare netransparentă care a stimulat comportamente antieconomice, a arătat amânarea măsurilor de restructurare economică şi a reprezentat o formă de neutralizare a politicii monetare – care se dorea antiinflaţionistă – a băncii centrale.

A mai existat o intervenţie administrativă cu impact semnificativ asupra creaţiei monetare – o lege privind finanţarea preferenţială a agriculturii din anul 1996, urmare căreia au fost acordate credite de aproape 1.000 mld. lei, echivalând cu 20,7% din baza monetară de la momentul adoptării acestei legi. Devenite foarte curând neperformante într-o proporţie covârşitoare, aceste credite s-au transformat în pierderi pentru Banca Agricolă, principala bancă creditoare, a cărei activitate a fost grav afectată. Abia în 1999 pierderile acesteia, în sumă de peste 150 mil. dolari, au fost recunoscute şi preluate în datoria publică, după care banca a putut fi privatizată.

Prin toate aceste operaţiuni, procesul inflaţionist generat de creşterea costurilor a fost alimentat cu lichiditate atât din stocul preexistent, cât şi din fluxurile proaspăt create. Scăderea concomitentă a încrederii populaţiei în stabilitatea monedei naţionale a făcut ca viteza de rotaţie a banilor să crească, ceea ce a alimentat procesul inflaţionist chiar şi în condiţiile unei emisiuni scăzute a băncii centrale, explicând o parte importantă a creşterii preţurilor datorate cererii agregate.

Deficitul fiscal şi, în cazul României, cel cvasifiscal au constituit alţi factori de amplificare a cererii agregate ce s-au transformat în final în inflaţie. Subiectul este tratat pe larg în secţiunea următoare, care explică relaţia dintre inflaţie şi politica fiscală.

Arieratele reprezintă o formă de pseudolichiditate care le-a permis întreprinderilor să continue activitatea şi să întârzie restructurarea, în special în primii ani ai tranziţiei. O amplă monetizare a arieratelor s-a realizat prin „compensarea globală" la care ne-am referit mai sus. Această operaţiune a avut nu numai un efect inflaţionist imediat şi devastator, dar a validat anticipările operatorilor economici privind amânarea în continuare a reformelor de substanţă.

În faţa unei asemenea avalanşe de factori generatori de inflaţie, politica monetară nu a reuşit să-şi îndeplinească rolul antiinflaţionist. Pe seama acesteia, pot fi consemnate totuşi evitarea unui episod hiperinflaţionist, ca şi mai multe perioade în care a reuşit să reducă substanţial rata inflaţiei de la un an la altul. Episodul cel mai semnificativ în acest sens s-a derulat în ultima parte a anului 1993 şi în prima jumătate a anului 1994: începând din septembrie 1993, Banca Naţională a limitat drastic creditele acordate la rata sa de referinţă, cifrată la 70%, alimentând băncile cu nevoi de lichiditate prin licitaţii de credit şi prin *credite overdraft*. Rata dobânzii pentru acestea din urmă, care fusese de 78%, a fost majorată în decurs de numai două luni la 106%, apoi la 150% şi în final la 250% anual; oferta limitată de lichiditate a împins în sus şi rata medie a dobânzilor la credite de licitaţie de la 79,8% în septembrie la 175,5% în decembrie 1993[9]. Puse în faţa costului prohibitiv al împrumuturilor de la Banca Naţională, băncile au majorat puternic dobânzile la depozite, care au ajuns şi la peste 10% lunar în prima parte a anului 1994. A fost momentul care a atras o creştere puternică a depozitelor din bănci. Astfel, depozitele la termen, care crescuseră cu doar 57% în 12 luni până în noiembrie 1993, covârşitor sub rata inflaţiei, s-au majorat apoi cu peste 400% în următoarele 12 luni – prima creştere în termeni reali a depozitelor de după 1989.

Efectele s-au văzut rapid: în primul rând, o atenuare de proporţii a ratelor inflaţiei de la 295% pe 12 luni până în decembrie 1993 la numai 61,7% un an mai târziu; în al doilea rând, atenuarea sensibilă a tensiunilor pe piaţa valutară, ceea ce a permis liberalizarea *de facto* a licitaţiei interbancare începând din aprilie 1994 şi apoi, din august 1994, inaugurarea pieţei valutare interbancare[10]; în al treilea rând, reluarea creşterii economice s-a consolidat. După cinci ani consecutivi de declin al PIB (1988−1992), producţia a crescut cu 1,5% în 1993, cu 3,9% în 1994 şi cu 7,1% în 1995. Aceasta arată că un mediu mai puţin inflaţionist este o condiţie *sine qua non* pentru ameliorarea funcţionării economiei.

INFLAŢIA ŞI RESTRUCTURAREA ECONOMICĂ

Toate ţările care au abandonat modelul planificării centralizate au avut de înfruntat dificultăţi ca urmare a dezechilibrelor structurale induse de acest model. Magnitudinea acestor dezechilibre a putut fi măsurată şi prin durata şi intensitatea fenomenului inflaţionist. Dintre ţările Europei Centrale, cele mai afectate au fost Bulgaria, Polonia şi România. În 1997, Bulgaria a suferit un episod hiperinflaţionist pe care l-a depăşit prin adoptarea unui mecanism de consiliu monetar, la paritatea de 1 DM = 1.000 leva, care a devenit 1 leva nouă. Polonia în anul 1995 şi România în 2005 au apelat la o redenominare a monedelor lor, prin tăierea a patru zerouri, fără însă a renunţa la stabilirea cursului valutar prin mecanisme de flotare pe piaţă. În toate cele trei ţări, inflaţia a reprezentat expresia dezechilibrelor structurale din economie care nu au putut fi corectate fără fenomene inflaţioniste de amploare.

[9] *Raport anual al Băncii Naţionale a României*, 1993.
[10] *Raport anual al Băncii Naţionale a României*, 1994.

În cazul României, inflaţia ridicată a fost în primul rând urmarea unei situaţii iniţiale net defavorabile, caracterizate prin: (i) nivelul net mai scăzut al PIB pe locuitor, care a reflectat o dezvoltare economică semnificativ mai precară, ceea ce a făcut dificilă adoptarea unor măsuri de restructurare radicală, care ar fi avut costuri sociale pe termen scurt greu suportabile; (ii) structura economică deosebit de dezechilibrată, cu o pondere ridicată a ramurilor industriale cu valoare adăugată mică şi cu pieţe de desfacere problematice; şi (iii) mecanismele de conducere a economiei – hipercentralizate, cu preţuri stabilite centralizat şi cu un rol cu totul marginal al pieţelor pentru a regla producţia.

De menţionat că toate celelalte ţări din Europa Centrală au resimţit în anii ’70 şi ’80 ai secolului trecut incapacitatea economiei planificate centralizat şi rigid de a se adapta nevoilor pieţelor, internă şi externă. Dar dacă aceste ţări au adoptat diferite măsuri pentru a relaxa strânsoarea planificării centralizate, România a urmat o cale inversă, de la o timidă liberalizare a economiei din anii ’60 către un mecanism tot mai rigid şi tot mai inadecvat, care s-a suprapus şi deciziei politice de a rambursa accelerat toată datoria externă. Combinaţia dintre reguli rigid administrative de alocare a resurselor şi de stabilire a producţiei, pe de o parte, şi sugrumarea importurilor şi forţarea fără nicio limită a exporturilor, pe de altă parte, au secătuit grav capacitatea economiei de a funcţiona. De aceea, ar fi fost imposibil ca refacerea economiei româneşti pe baze sustenabile să se realizeze fără o perioadă de recul al producţiei atât în ramurile care produceau pentru pieţe de desfacere care se evaporaseră la prăbuşirea economiei planificate centralizat, cât şi în cele care nu puteau obţine produse competitive pentru piaţa internă sau externă.

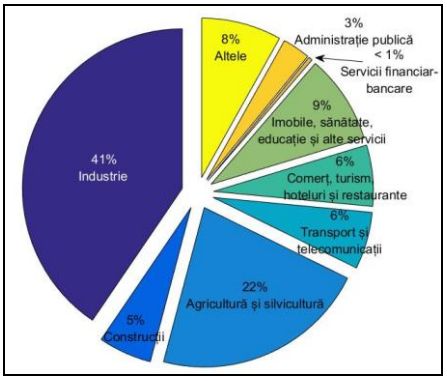

Sursa: Rapoarte anuale BNR.

Figura 11.6. Structura economiei româneşti în anul 1990 (ponderi din total).

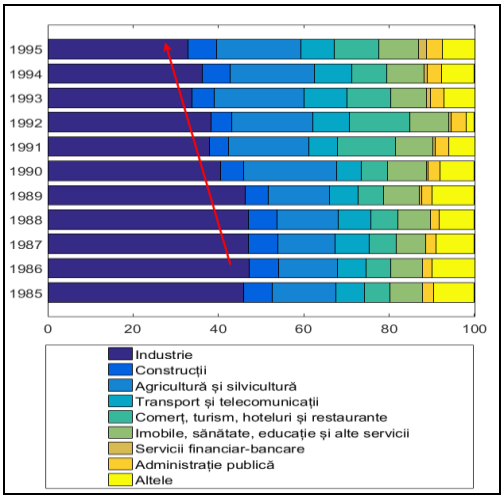

Figura 11.7. Evoluţia structurii economiei româneşti în perioada 1985–1995, pe ramuri de activitate (% din PIB).

Valoarea adăugată era concentrată semnificativ în 1990 în sectorul industriei şi în cel al agriculturii, cu o pondere cumulată de peste 63% din produsul intern brut (figura 11.6). Sectorul industrial al României dispunea de tehnologii învechite, era ineficient din punct de vedere energetic şi producea bunuri de calitate inferioară, care nu puteau fi exportate către pieţele dezvoltate. Problemele din sectorul agricol legate de fertilizarea solului, irigare, îmbătrânirea populaţiei ocupate în acest sector şi fărâmiţarea proprietăţilor au condus la o volatilitate ridicată a contribuţiei agriculturii la creşterea economică a României, în pofida volumului foarte ridicat de resurse alocate, în special prin mecanismul creditelor cu dobânzi foarte scăzute.

Perioada anilor ’90 a fost marcată de schimbări profunde în structura economiei româneşti, observându-se, în prima parte a decadei, o dinamică pronunţat descendentă a contribuţiei sectorului industrial la formarea PIB (de la 46% în 1985 la 33% în 1995) (figura 11.7). Concomitent, sectorul comerţului şi turismului a cunoscut o dublare a ponderii după 1990, ambele fenomene reflectând practic schimbările majore aduse de trecerea la modelul unei economii de piaţă.

Restructurarea sectorului industrial, închiderea multor fabrici care produceau bunuri de export doar pentru spaţiul CAER sau întârzierea procesului de privatizare au fost factori care au contribuit decisiv la diminuarea importanţei acestui sector economic în procesul de creare a valorii adăugate în cadrul economiei româneşti. De asemenea, dezvoltarea graduală a sectorului serviciilor constituie un alt element care poate caracteriza procesul relativ lent de tranziţie al economiei româneşti.

Implementarea unor măsuri de restructurare în 1994 recomandate de instituţii internaţionale a contribuit la accelerarea ratei de creştere: (i) scăderea numărului de angajaţi din industrie de la 4,1 mil. în 1990 la 2,3 mil. spre finalul anului 1994, fapt ce a permis creşterea productivităţii muncii şi creşterea salariilor reale în 1994, în condiţiile reducerii costurilor operaţionale pe produs; (ii) scăderea consumului energetic, care atinsese un maxim în 1989, reflectând caracterul energetic intensiv al producţiei; (iii) impulsionarea exporturilor către UE şi alte state dezvoltate, fapt ce a necesitat creşterea calităţii produselor.

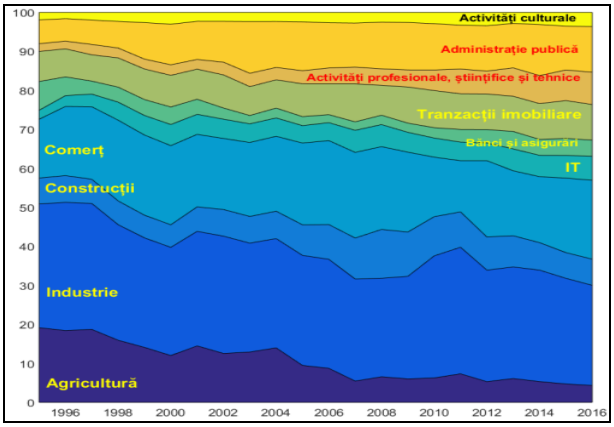

Sursa: INS.

Figura 11.8. Evoluţia structurii economiei româneşti în perioada 1995−2016, pe ramuri de activitate.

Procesul de restructurare a continuat pe parcursul anilor ’90, accelerarea reformelor fiind mai accentuată după 2000, în contextul demersurilor în vederea aderării României la Uniunea Europeană. Astfel, în sectorul agricol, restructurarea întreprinderilor de stat şi lichidarea unităţilor ineficiente a dus la scăderea cu 21% a numărului de personal. Printre celelalte sectoare care au continuat procesul de restructurare se numără sectorul industrial, îndeosebi ramura prelucrătoare (6% din total) şi cea a metalurgiei. În schimb, sectorul IT&C a cunoscut o rată ridicată de expansiune, care a dus la triplarea ponderii sale în valoarea adăugată brută din 2000 până în prezent − de la 2% la peste 6% (figura 11.8).

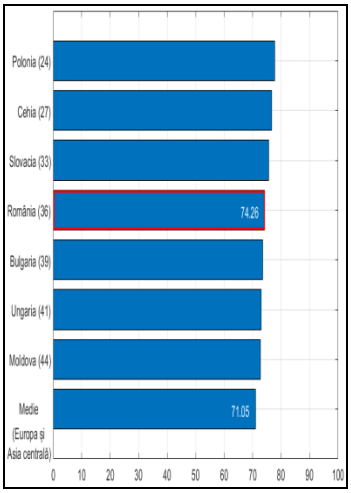

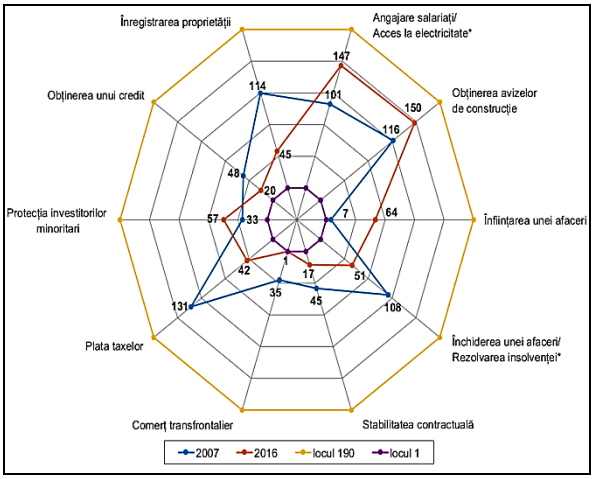

Sursa: *Raportul Doing Business 2017*, România.

Figura 11.9. Scorul agregat[11] al României şi al statelor din regiune (2016), *Raportul Doing Business.*

Figura 11.10. Clasificarea României[12] conform *Raportului Doing Business* realizat de Banca Mondială.

Curentul de gândire economică ce a formulat teza cu privire la teoria ciclurilor reale de afaceri (*Real Business Cycle Theory)* atribuie un rol primordial modificărilor de productivitate în cadrul procesului de tranziţie între cele două coordonate polare ale ciclurilor economice. Chiar dacă există şi alte viziuni cu privire la evoluţia ciclurilor economice, este unanim acceptat rolul foarte important al modificărilor de productivitate. Practic, modificările de productivitate sunt asociate gradului de dezvoltare aferent mediului de afaceri. În graficul din figura 11.9 sunt raportate statisticile cu privire la eficacitatea mediului de afaceri din România în comparaţie cu cea din alte ţări cu economii asemănătoare. Din grafic se poate observa că eficacitatea mediului de afaceri din ţara noastră se situează sub

[11] Clasamentul este realizat pentru iunie 2016 şi se bazează pe *distanţa până la frontieră* (DTF) a economiei, pe cele zece subiecte analizate în anul respectiv. Distanţa până la frontieră se referă la distanţa absolută până la statul cu cea mai bună performanţă din fiecare categorie.

[12] Scala utilizată se referă la locul pe care România îl ocupă în clasamentul de 190 de ţări analizate de Banca Mondială (locul 1 spre centru, locul 190 spre exteriorul graficului).

nivelul observat în ţări precum Cehia, Polonia sau Slovacia, conform *Raportului Doing Business* elaborat de către Banca Mondială pentru anul 2017. Pe de altă parte, eficacitatea mediului de afaceri din România se situează peste nivelul observat în prezent în Ungaria sau Bulgaria. În graficul din figura 11.10 este arătat locul pe care îl ocupă România în rândul celor 190 de ţări la un număr de zece criterii care facilitează afacerile (stabilitatea contractuală, înfiinţarea unei afaceri, închiderea unei afaceri, obţinerea avizelor de construcţii, angajarea de salariaţi etc.). Potrivit clasificării, în 2016, România ocupa la comerţul transfrontalier locul 1, la stabilitatea contractuală locul 17, la închiderea unei afaceri locul 51, la înfiinţarea unei afaceri locul 64, la obţinerea avizelor de construcţii locul 150 etc.

INFLAŢIA ŞI POLITICA FISCALĂ

După cum am arătat în secţiunea dedicată comparaţiilor internaţionale, episoadele de inflaţie ridicată sau chiar de hiperinflaţie au fost aproape nemijlocit legate de dezechilibre fiscal-bugetare, în multe cazuri, deficite semnificative fiind acoperite parţial prin emisiune monetară. În cazul României, acest fenomen nu s-a verificat în cazul episoadelor de inflaţie ridicată de la începutul anilor ’90, când deficitul a oscilat între 0,4 şi 4,9% din PIB în intervalul 1990−1998.

În perioada respectivă, absenţa altor instrumente financiare şi stadiul incipient al dezvoltării pieţelor financiare din România au limitat opţiunile de finanţare a deficitului bugetar. Finanţarea internă a fost realizată iniţial din excedentele înregistrate de alte conturi ale statului aflate în trezorerie, dar şi prin includerea în trezorerie a unor conturi care nu au fost avute în vedere (cum ar fi fondul de şomaj şi cel pentru pensie suplimentară). Temporar, în absenţa mecanismelor de limitare a sumelor intrate în compensare interbancară, finanţarea deficitului bugetar s-a realizat şi pe seama „descoperitului de cont” al bugetului de stat la Banca Naţională, adică prin emisiune monetară, depăşind uneori limitele strânse stabilite prin *Legea nr. 34/1991 privind Statutul Băncii Naţionale a României*. Totuşi, nivelul cumulat al deficitului fiscal s-a menţinut la niveluri care nu au influenţat practic dinamica procesului inflaţionist din perioada respectivă.

În schimb, chiar dacă deficitul bugetului de stat a fost menţinut sub control, deficitele fiscal şi cvasifiscal ale României au consemnat dezechilibre semnificative, fiind estimate la peste 20% din PIB în 1992 (Croitoru, 1996). Estimările componentelor cvasifiscale reprezintă un demers dificil, în special în cazul arieratelor şi pierderilor din sectorul public, dar şi în cazul deficitului provenit din datoria externă, în condiţiile deprecierii semnificative a monedei naţionale în acea perioadă. Totuşi, dacă analiza este extinsă pentru a acoperi componentele cvasifiscale, se observă faptul că anii în care rata medie anuală a inflaţiei a depăşit nivelul de 100% au fost însoţiţi de deficite cvasifiscale semnificative. Spre exemplu, Rădulescu (1999) arată faptul că, în 1992, ponderea în PIB a deficitului din arierate şi pierderi în sectorul public a fost de 10,9%, în timp ce în

1997 a atins un nivel de 5,4%, valori net superioare mediei perioadei 1991−1998, care se plasează în jurul valorii de 3,6% (figura 11.11).

După 2000, evoluţia deficitului bugetar a arătat o tendinţă sinusoidală, expandând de la o pondere de aproximativ 0,8% din PIB în 2005 la un maxim istoric de aproximativ 9,5% din PIB în 2009. Dezechilibrul bugetar înregistrat în 2009 a fost cauzat de măsurile de relaxare fiscală aplicate în 2007−2008, ale căror efecte întârziate au fost resimţite după 1–2 ani de la momentul implementării. În plus, declanşarea crizei financiare globale a condus la o prăbuşire a veniturilor bugetare, concomitent cu creşterea semnificativă a costurilor de finanţare aferente instrumentelor de datorie emise de statul român. Ulterior, ca urmare a politicilor de consolidare fiscală, deficitul bugetar s-a redus până la nivelul de 0,75% din PIB în 2015. În schimb, după 2014, reluarea ciclului de relaxare fiscală realizată în principal prin reducerea cotelor de TVA a condus la debutul unei noi perioade de majorare a deficitului bugetar, atingând un nivel de aproximativ 3% în 2016 şi 2017 (plafonul maxim stabilit prin Tratatul de la Maastricht) (figura 11.12).

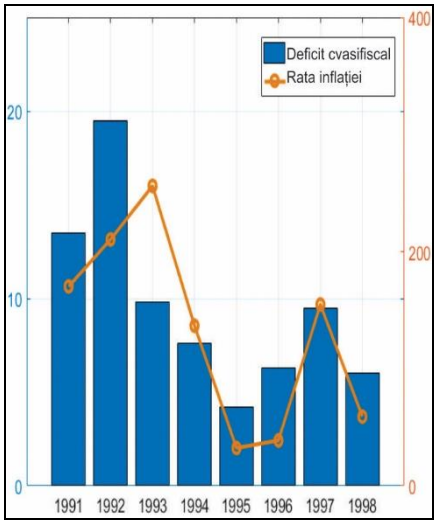

Sursa: INS, Rădulescu (1999).

Figura 11.11. Evoluţia deficitului cvasifiscal şi a ratei inflaţiei în România.

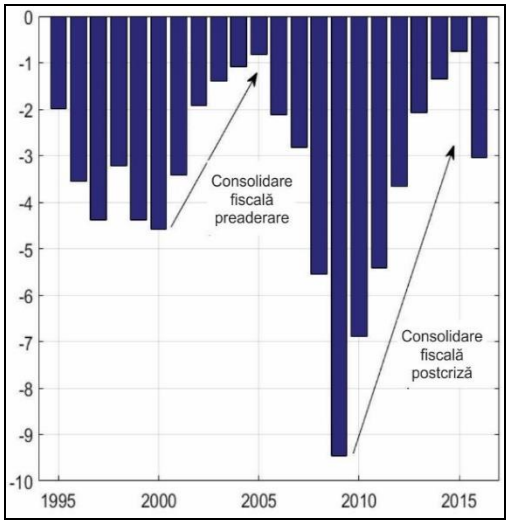

Sursa: AMECO.

Figura 11.12. Evoluţia deficitului bugetar în România (% în PIB).

Este important de menţionat faptul că politicile de consolidare fiscală au fost impulsionate şi de acordurile de împrumut încheiate de ţara noastră cu instituţiile internaţionale. Totodată, deficitele bugetare ridicate s-au reflectat atât în evoluţia datoriei publice, cât şi în evoluţia cotaţiilor CDS şi a altor prime de risc din sectorul financiar, cu efecte adverse asupra activităţii de intermediere financiară şi asupra monedei naţionale (figura 11.13 şi figura 11.14).

Creşterea semnificativă a deficitului din 2009 survine atât pe fondul unor şocuri puternice la nivel global, cât şi pe fondul unei dezvoltări economice şi

financiare nesustenabile. În conjuncţie cu cei doi factori menţionaţi anterior, se adaugă şi politicile prociclice la nivel fiscal care au fost adoptate în perioada prealabilă declanşării crizei financiare.

În contextul volatil al finanţării deficitului bugetar, este de remarcat faptul că, pe parcursul anilor ’90, datoria publică s-a menţinut la un nivel relativ redus, depăşind pragul de 20% abia spre finalul deceniului. În contextul programelor de preaderare, printre obiectivele stabilite în strategia de dezvoltare a ţării noastre pe termen mediu şi lung s-a aflat şi consolidarea fiscală, fapt pentru care datoria publică şi deficitul bugetar au evoluat sincron în perioada 2000−2005, pe o traiectorie descendentă. Această evoluţie a contribuit la atenuarea presiunilor inflaţioniste din perioada respectivă.

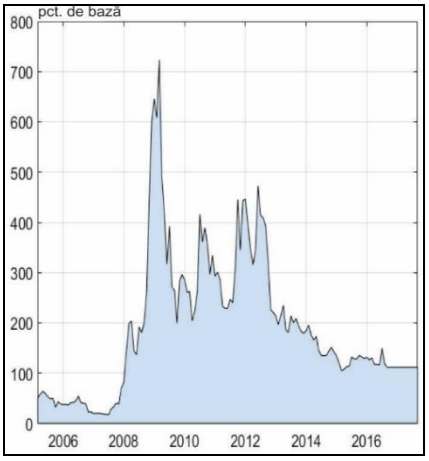

Sursa: Bloomberg.

Figura 11.13. Evoluţia cotaţiilor CDS pentru România.

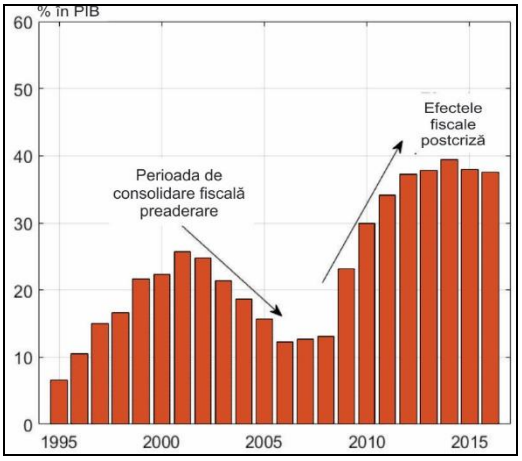

Sursa: AMECO.

Figura 11.14. Evoluţia datoriei publice în România.

Totuşi, cumulul de măsuri fiscale din perioada de după criză a împins datoria publică către nivelul de 40% din PIB. Chiar dacă acest nivel al datoriei publice este sub cel stipulat în *Tratatul de la Maastricht*, o serie de lucrări de specialitate subliniază un caracter accentuat neliniar cu privire la relaţia dintre nivelul datoriei publice şi sustenabilitatea fiscală. În acest sens, Voinea *et al*. (2016) arată că pragul maxim pentru datoria publică din ţara noastră este cuprins în jurul unei ponderi de aproximativ 40−45% din PIB.

INFLAŢIA ŞI CURSUL VALUTAR

Procesul de tranziţie a debutat cu o „grea moştenire” pentru sectorul financiar, ca urmare a existenţei unui curs de schimb multiplu. În timp ce cursul oficial leu/dolar era stabilit la un halucinant nivel de 4,47 lei/dolar, în realitate paritatea de

schimb era în jurul nivelului de 30 de lei pentru un dolar. Cursul stabilit în ianuarie 1990 a fost de 21 lei/dolar, în condiţiile în care cursul mediu de revenire al exporturilor era de 24 lei/dolar, iar cel al pieţei libere, de aproximativ 80 lei/dolar. În aceste condiţii, exporturile au înregistrat o scădere dramatică, în timp ce importurile au crescut semnificativ, fapt ce a condus la consumarea integrală a rezervelor valutare într-o perioadă de doar 6 luni. În septembrie 1990, s-au creat premisele cursului dual al leului, prin faptul că li s-a permis exportatorilor reţinerea unei părţi[13] din încasările în valută, fiind ulterior deschisă piaţa valutară interbancară. Având în vedere faptul că cele două cursuri s-au înscris pe traiectorii divergente, cel al pieţei libere urcând rapid până la un nivel de 300 lei/dolar în noiembrie 1991, a fost încercată unificarea acestora la valoarea de 180 lei/dolar, concomitent cu schimbarea regimului valutar, respectiv cedarea integrală a încasărilor valutare de către agenţii economici, în condiţiile în care Banca Naţională a României nu mai dispunea de resurse valutare suficiente pentru echilibrarea cererii cu oferta. Tentativa a eşuat (cursul atinsese nivelul de 226 lei/dolar încă din ianuarie 1992), inclusiv ca urmare a compensării globale a arieratelor din decembrie 1991, care a aruncat pe piaţă o cantitate imensă de lei, care au devenit rapid cerere suplimentară pe piaţa valutară.

S-a ajuns din nou la un decalaj uriaş între cursul oficial şi cel practicat pe piaţa liberă, care a alimentat creşterea importurilor şi comprimarea suplimentară a exporturilor. Tentativele guvernării de atunci de a asigura stabilitatea macroeconomică prin stabilirea unui curs puternic supraevaluat pentru moneda naţională au cunoscut un eşec total. Totodată, decalajul ridicat între cursul oficial şi cel real practicat a determinat şi o creştere a fenomenului de inegalitate socială, atât timp cât a existat un transfer de resurse către cei care aveau acces la valută la cursul oficial. Acest fenomen a dăunat astfel atât economiei pe ansamblu, cât şi procesului de restructurare.

Creşterea dobânzilor de către BNR în anul 1994 a creat premise pentru o nouă încercare de unificare a celor două cursuri. Şi de această dată, încercarea a avut doar un succes temporar, ca urmare a presiunii politice existente înainte de perioada alegerilor din 1996.

Mecanismele pieţei de licitaţie care avea ca obiect central formarea cursului de schimb prin metoda *fixing*-ului la BNR prezentau o serie de dezavantaje: (i) băncile acţionau doar în contul clienţilor, neavând un rol activ în definirea cursului de echilibru; (ii) cursul era fix, valabil pentru 24 de ore; (iii) se stabilea doar un curs spot; (iv) clienţii băncilor nu aveau posibilitatea alegerii, dintre mai multe cursuri, pe acela mai avantajos pentru ei. Pentru eliminarea acestor inconveniente, la 1 august 1994 a intrat în funcţiune piaţa valutară interbancară.

Pe ansamblu, perioada 1990–1996 a fost marcată permanent de o supraevaluare a cursului de schimb leu/dolar (figura 11.15), fapt ce a avut consecinţe negative semnificative asupra balanţei de plăţi, în condiţiile în care poziţia rezervelor valutare ale României la debutul anilor ’90 era una confortabilă. De asemenea, restructurarea sectorului real a fost întârziată şi de faptul că transmisia preţurilor internaţionale s-a realizat într-o manieră dezordonată, amplificată şi de existenţa mai

[13] Iniţial 30%, fiind majorată în 1991 la 50%.

multor cursuri de schimb pentru moneda naţională. Poate cea mai importantă consecinţă negativă a acestei perioade a fost întârzierea dezvoltării unei pieţe valutare veritabile, cu efecte asupra avansului pieţei financiare pe toate componentele sale (monetară, de capital etc.) şi, totodată, transmiţând semnale confuze către investitori şi descurajând atragerea investiţiilor străine.

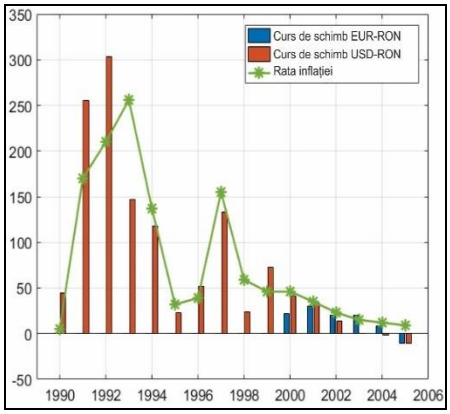

Sursa: BNR.

Figura 11.15. Variaţia cursului de schimb nominal (faţă de euro şi dolar) şi rata inflaţiei.

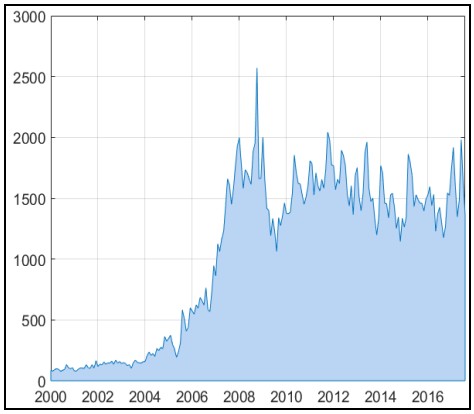

Notă: Valorile reprezintă niveluri medii zilnice în cadrul lunii (mil. euro).
Sursa: BNR.

Figura 11.16. Tranzacţii pe piaţa valutară.

Tranziţia către normalitate a debutat în 1997, când a fost luată decizia relicenţierii tuturor băncilor ca *dealeri*, după ce, în 1996, autorizaţiile acestora au fost retrase de către autorităţi. Eliminarea acestei restricţii administrative a deschis calea către bazele unei pieţe valutare în România, completate mai târziu şi cu acceptarea formală a prevederilor art. VIII din *Statutul Fondului Monetar Internaţional*, începând din martie 1998. Totuşi, efectele măsurilor luate în 1997 au avut un impact direct semnificativ asupra cursului, care a urcat de la 4.100 lei/dolar în 1996 la peste 10.000 lei/dolar timp de mai multe zile în februarie 1997. S-a produs astfel fenomenul de *overshooting*, descris ca atare de literatura de specialitate, prima referinţă în materie fiind Dornbusch (1976), şi a alimentat creşterea puternică a preţurilor din acea perioadă. În ultima parte a anului 1997, cursul valutar şi-a găsit echilibrul către o valoare de 7.000 lei/dolar. Această evoluţie amplă confirmă concluzia lui Korhonen şi Wachtel (2005), potrivit căreia magnitudinea transmisiei modificărilor cursului de schimb asupra ratei inflaţiei tinde să fie mai ridicată pentru economiile în curs de dezvoltare, dar aflate la începutul acestui proces. Acest aspect se datorează dependenţei ridicate a economiilor în curs de dezvoltare faţă de produsele importate, acestea constând atât în bunuri finale, cât şi în bunuri intermediare.

Din 1997 încoace a dispărut cursul multiplu al monedei naţionale. Piaţa valutară a funcţionat fără sincope până în prezent, cu multiple şi profunde efecte pozitive asupra echilibrelor din economie şi a integrării depline a României în

circuitul comercial şi, apoi, şi în cel de capital internaţional. Tranzacţiile de pe piaţa valutară (figura 11.16) au crescut neîntrerupt, mai lent în primii ani, dar mult mai susţinut după liberalizarea deplină a tranzacţiilor de capital, înaintea aderării la Uniunea Europeană în 2007. Piaţa valutară deplin funcţională şi cu adâncime ridicată (media tranzacţiilor zilnice este de 1,5−2 mld. euro) reprezintă unul dintre factorii determinanţi ai dezvoltării sănătoase şi durabile a economiei.

În acest sens, Petreski (2013) analizează un set de 24 de state din Europa Centrală şi de Est, inclusiv din grupul ţărilor CSI, în perioada 1993−2011, şi concluzionează faptul că, în general, *efectul de pass-through* este unul important. De asemenea, statele care utilizează un regim de ţintire a inflaţiei înregistrează efecte de patru ori mai reduse decât cele care nu au adoptat această strategie, efectele fiind mai puternice în special după declanşarea crizei financiare globale. Un motiv în acest sens l-ar putea constitui faptul că regimul de ţintire a inflaţiei impune rigoare şi predictibilitate în conduita politicii monetare.

Totuşi, supraaprecierea dramatică a cursului valutar cu scopul declarat al reducerii inflaţiei a avut doar un efect tranzitoriu. Nivelul de echilibru a fost identificat doar în momentul acceptării unui *overshooting* temporar al pieţei. Totodată, evoluţia stabilă a cursului de schimb din ultimii ani poate fi unul dintre factorii determinanţi ai reducerii ratei de creştere a preţurilor.

Având în vedere studiile empirice numeroase care susţin legătura strânsă între magnitudinea *efectului de pass-through* şi nivelul ratelor inflaţiei (spre exemplu, Choudhri şi Hakura (2006) ajung la concluzia că *efectul de pass-through* a scăzut în multe ţări, mai ales după adoptarea unui regim de ţintire a inflaţiei), avantajele ţintirii unui nivel redus al ratei inflaţiei devin un demers atractiv pentru băncile centrale din statele aflate în procesul de tranziţie. Din acest motiv, următoarea secţiune va prezenta avantajele utilizării unei astfel de strategii de politică monetară.

11.4. COMBATEREA ŞI ŢINTIREA DIRECTĂ A INFLAŢIEI

Ca urmare a persistenţei nivelului ridicat al inflaţiei din România la începutul anilor 2000, autorităţile au stabilit în cadrul strategiilor de dezvoltare pe termen mediu că reducerea ratei de creştere a preţurilor reprezintă o prioritate. Această abordare a venit în contextul elaborării programelor economice de preaderare ale României la UE. BNR a adus în discuţie încă din anul 2000 necesitatea adoptării unei noii strategii de politică monetară menită a contribui la reducerea ratei inflaţiei (Popa *et al.*, 2009). În cadrul primului *Program economic de preaderare* (PEP) elaborat în 2001, abordarea bazată pe ţintirea directă a inflaţiei era definită ca opţiune dominantă cu privire la procesul de combatere a inflaţiei. În cadrul celui de-al doilea *Program economic de preaderare* din 2002, strategia bazată pe ţintirea directă a inflaţiei a fost desemnată oficial ca fiind abordarea prin care se urmăreşte reducerea ratei de creştere a preţurilor. Procesul de implementare a fost realizat începând din august 2005.

Implementarea acestui tip de strategie monetară presupune îndeplinirea unui set de precondiţii, definite de Batini şi Laxton (2007) astfel: (i) independenţa instituţională – autonomia şi gradul de independenţă al băncii centrale; (ii) dezvoltarea corespunzătoare a infrastructurii tehnice – capacitatea băncii centrale de a realiza activităţi de prognoză şi modelare, precum şi existenţa datelor necesare pentru derularea acestora; (iii) fluctuaţia liberă a preţurilor şi absenţa anumitor particularităţi, precum senzitivitatea ridicată faţă de preţurile unor mărfuri sau faţă de cursul de schimb; (iv) stabilitatea sectorului financiar, pentru a reduce probabilitatea unui conflict între obiectivele monetare şi cele de stabilitate financiară.

Aceste precondiţii reprezintă doar cerinţe generale. Pentru specificul ţării noastre, cerinţele de natură instituţională, conform Popa *et al*. (2002), au fost următoarele: (i) independenţa autorităţii monetare în adresarea obiectivului central; (ii) stabilirea obiectivului de inflaţie ca prioritate absolută în cadrul strategiei monetare; (iii) asigurarea transparenţei şi a credibilităţii cu privire la politica monetară; (iv) coordonarea dintre politicile fiscală şi monetară; (v) asigurarea unui curs de schimb flexibil; (vi) existenţa unui sistem financiar dezvoltat.

Precondiţiile tehnice pentru implementarea ţintirii directe a inflaţiei (Popa *et al*., 2002) au fost: (i) stabilirea unui indice de preţuri pe baza căruia să fie calculată rata inflaţiei; (ii) stabilirea unei ţinte explicite cu privire la rata inflaţiei (exprimate numeric), precum şi a intervalului de variaţie asociat, dar şi a intervalului de timp estimat pentru atingerea obiectivului asumat; (iii) dezvoltarea unui model cantitativ adecvat pentru a fi utilizat în activităţi de modelare şi prognoză.

Din punct de vedere tehnic, strategia bazată pe ţintirea directă a inflaţiei reprezintă o abordare de tip „discreţionarism constrâns”. Practic, strategia de ţintire a inflaţiei denotă o combinaţie între cele două abordări, şi anume: reguli şi discreţionarism. O astfel de strategie presupune existenţa unei componente sistematice în procesul de conducere a politicii monetare, fără a se renunţa însă la flexibilitate. Un rol important în cadrul procesului de conducere a politicii monetare îl au atât ţintele intermediare, cât şi intervalul de fluctuaţie din jurul ţintei (figura 11.17).

Cu privire la ţintele intermediare, există diverse modalităţi prin care acestea au fost definite şi abordate în literatură, ca şi în practica efectivă. Una dintre abordări o reprezintă utilizarea inflaţiei anticipate ca ţintă intermediară în cadrul procesului de atingere a obiectivului final. Ea este fezabilă datorită unor particularităţi precum strânsa legătură cu obiectivul primordial al politicii monetare, asigurarea unei conexiuni puternice între politica monetară şi anticipările inflaţioniste şi, nu în ultimul rând, contribuţia la cerinţele de transparenţă şi credibilitate. Totodată, definirea unui interval de variaţie în jurul ţintei conferă flexibilitate autorităţii monetare. Această flexibilitate acomodează şi o serie de limite naturale cu privire la controlabilitatea inflaţiei (de exemplu, existenţa unor factori de întârziere în procesul de transmitere a deciziilor monetare sau anumite şocuri a căror prognoză nu este posibilă sau este foarte dificil de realizat) sau necesitatea de a adresa şi alte obiective adiacente, care sunt asociate evoluţiei activităţii din sectorul economic real, a dobânzilor pe termen scurt sau a cursului de

schimb. Totodată, stabilirea unui interval de fluctuaţie asigură un compromis între aspectele menţionate anterior şi cerinţele de transparenţă şi credibilitate.

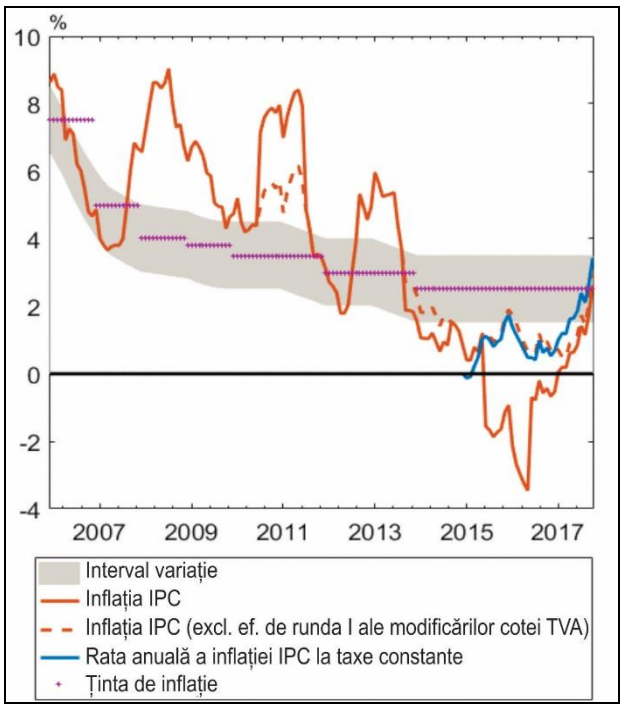

Sursa: BNR, INS.

Figura 11.17. Îndeplinirea ţintei de inflaţie.

În cazul ţării noastre, implementarea procesului de ţintire a fost însoţită de situarea ratei de creştere a preţurilor pe un trend dezinflaţionist. În graficul din figura 11.17 este ilustrată evoluţia inflaţiei în raport cu ţinta stabilită, respectiv intervalul de variaţie din jurul acesteia.

Nivelul ratei inflaţiei s-a situat preponderent în afara intervalului de variaţie, poziţionându-se atât deasupra, cât şi sub ţinta de inflaţie stabilită. Şi de această dată, volatilitatea ridicată a ratei inflaţiei reflectă de fapt volatilitatea macroeconomică din ţara noastră în perioada analizată. Modificări repetate şi de amploare ale accizelor la unele produse, ale taxei pe valoarea adăugată, fluctuaţiile mari ale unor preţuri internaţionale importante, precum cel al petrolului, au contribuit la această volatilitate ridicată. Totuşi, amplitudinea fluctuaţiilor observate s-a atenuat de la un an la altul, chiar în contextul în care integrarea în structurile Uniunii Europene a mărit interdependenţa dintre economia României şi economia celorlalte state membre.

Obiectivul esenţial al alinierii ratei inflaţiei la acelea din celelalte ţări europene a fost atins. Desigur, cauza principală a reprezentat-o atenuarea dezechilibrelor din economia românească şi ameliorarea mecanismului de funcţionare al acesteia,

consecutive aderării la UE. Dar ţintirea directă a inflaţiei a contribuit în timp la o mai bună ancorare a anticipaţiilor inflaţioniste ale publicului în ţintele intermediare enunţate de BNR, ceea ce arată implicit o creştere a credibilităţii băncii centrale. În acelaşi timp, construirea de către banca centrală a unui sistem complex de previziuni macroeconomice, care totodată a fost şi o precondiţie a implementării strategiei bazate pe ţintirea inflaţiei, reprezintă un câştig cognitiv semnificativ.

11.5. CONCLUZII

Inflaţia ridicată este un simptom şi un efect al dezechilibrelor din economie. Cât timp acestea persistă sau sunt combătute parţial şi neconvingător, va persista şi inflaţia. Pe măsură ce inflaţia se instalează în economie, devine ea însăşi o cauză a perpetuării dezechilibrelor şi un inamic a cărui neutralizare are de cele mai multe ori costuri ridicate în planul performanţei economice imediate şi al impactului social.

Ieşită din comunism cu cel mai scăzut PIB pe locuitor şi cu cele mai ample dezechilibre structurale şi de organizare a producţiei, nu este de mirare că România a avut de înfruntat un proces inflaţionist de mare amploare. Ezitările autorităţilor în a adopta politici care să accelereze restructurarea şi să grăbească momentul redobândirii unui echilibru dinamic al economiei au făcut ca inflaţia să rămână în zona galopantă timp de mai bine de un deceniu. Abia începând din anul 2000 au putut fi consemnate atât atenuări tot mai sensibile ale dezechilibrelor din economie, cât şi, ca un corolar firesc, reducerea presiunilor inflaţioniste. Integrarea în structurile politice euro-atlantice şi apoi în cele economice ale Uniunii Europene a accelerat procesele de reformă şi, foarte important, a oferit resurse financiare şi de *know-how* în acest scop. Independenţa băncii centrale, declarată *de jure* de la începutul anilor ’90, s-a putut manifesta deplin odată cu demersurile de aderare la UE. Nu întâmplător, aceasta a coincis cu reducerea semnificativă şi durabilă a inflaţiei spre nivelurile uzuale în ţările dezvoltate.

Criza economică şi financiară internaţională care a început în 2008 a avut efecte negative asupra României, atât în privinţa declinului producţiei, cât şi a reinflamării temporare a inflaţiei. Totuşi, fenomenele negative au putut fi puse sub control, inclusiv ca urmare a unor politici fiscale şi de venituri dureroase, dar eficace.

Ulterior, după restabilirea echilibrelor fundamentale şi aducerea deficitului bugetar în palierul îndeplinirii *obiectivului pe termen mediu* (MTO[14]), creşterea economică a redevenit viguroasă, în timp ce inflaţia s-a păstrat la un nivel compatibil cu integrarea în zona euro.

Procesul pentru atingerea tuturor parametrilor economici şi financiari care să atragă succesul deplin al integrării în zona euro va fi încă unul relativ îndelungat şi va depinde în mod hotărâtor de determinarea autorităţilor române de a adopta politici

[14] MTO = *medium term objective.* Pentru România, el se cifrează la 1% din PIB în termeni structurali.

economice de natură să consolideze restructurarea şi să prezerve o traiectorie sănătoasă a economiei naţionale. Încadrarea deficitului bugetar în limitele prevăzute în MTO, adoptarea unor politici de venituri prudente şi sustenabile, menţinerea unui echilibru extern dinamic şi a unui nivel confortabil al rezervelor internaţionale, ca şi un nivel al inflaţiei compatibil cu zona euro reprezintă un ansamblu care este susceptibil să se autosusţină şi să menţină ţara pe o traiectorie favorabilă.

În acest moment, crearea tuturor condiţiilor care să permită adoptarea euro ca monedă naţională, precedată de intrarea în mecanismul cursurilor de schimb (ERM II), poate fi considerată un element important al unui nou proiect de ţară, după ce s-au consolidat deja temeinic integrarea euro-atlantică şi în Uniunea Europeană.

După adoptarea euro, România va intra într-o nouă etapă de dezvoltare, congruentă cu standardele înalte ale clubului de elită reprezentat de Uniunea Europeană.

BIBLIOGRAFIE

1. Batini Nicoletta, Laxton Douglas (2006), *Under What Conditions Can Inflation Targeting Be Adopted? The Experience of Emerging Markets*, Working Papers Central Bank of Chile, 406, Central Bank of Chile.
2. Bruno Michael (1995), *Does Inflation Really Lower Growth*, Finance & Development, September.
3. Cagan Phillip (1956), *The Monetary Dynamics of Hyperinflation*, Studies in the Quantity Theory of Money, University of Chicago Press, Chicago.
4. Choudhri Ehsan, Hakura Dalia (2006), *Exchange Rate Pass- Through to Domestic Prices: Does the Inflationary Environment Matter?*, Journal of International Money and Finance, No. 25, p. 614–639.
5. Croitoru Lucian (1996), *România. Starea de fapt*, Fundaţia „Un Viitor pentru România", Bucureşti.
6. Dornbusch Rüdiger (1976), *Expectations and exchange rate dynamics*, The Journal of Political Economy, Vol. 84, Issue 6, p. 1161–1176.
7. FMI (2014), *25 Years of Transition Post-Communist Europe and the IMF*, Regional Economic Issues Special Report.
8. Korhonen Iikka, Wachtel Paul (2005), *A Note on Exchange Rate Pass-through in CIS Countries*, BOFIT Discussion Paper, No. 2, 2005.
9. Nogaro Bertrand (1948), *Hungary's Recent Monetary Crisis and Its Theoretical Meaning*, American Economic Review, 38 (4), p. 526–42.
10. Petreski Marjan (2013), *Exchange Rate Pass-Through under Inflation Targeting in Transition Economies*, Review of European Economic Policy, Vol. 48, p. 187–190.
11. Popa Cristian *et al*. (2002), *Ţintirea directă a inflaţiei: O nouă strategie de politică monetară. Cazul României*, Caietele de studii BNR, nr. 10.
12. Popa Cristian *et al*. (2009), *Ţintirea directă a inflaţiei în România*, Caietele de studii BNR, nr. 25.
13. Rădulescu Eugen (1999), *Inflaţia – marea provocare*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti.
14. Reinhart Carmen M., Rogoff Kenneth S. (2009), *This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly*, ediţia I, Princeton University Press, New Jersey.
15. Stoian Anca, Murărașu Bogdan (2015), *Analiza transmisiei modificărilor cursului de schimb nominal în variaţia diferiţilor indici de preţ din România*, Caietele de studii BNR, nr. 39.
16. Voinea Liviu, Alupoaiei Alexie, Dragu Florin, Neagu Florian (2016), *Adjustments in the balance sheets – is it normal, this "new normal"?*, Caietele de studii BNR, nr. 24.

12. CREŞTEREA ECONOMICĂ

AUREL IANCU, FLORIN-MARIUS PAVELESCU,
DAN CONSTANTIN OLTEANU

12.1. INTRODUCERE

Spre deosebire de perioada economiei de comandă, începând cu anul 1990, strategiile adoptate de toate partidele politice au avut ca obiectiv pe termen lung transformări instituţionale conform principiilor democratice, trecerea la o economie de piaţă funcţională şi integrarea în Uniunea Europeană. S-a considerat că parcurgerea acestor paşi va asigura condiţiile necesare creşterii economice şi asigurării bunăstării populaţiei. Ceea ce a făcut diferenţa între diferite partide au fost metodele folosite în realizarea reformelor şi ritmurile în care au fost preconizate schimbările.

Dacă ne referim la trecerea la economia de piaţă, faza de formare a acesteia a pornit de la zero, spre deosebire de alte ţări din zonă − Polonia, Ungaria, Cehoslovacia − care dispuneau deja de importante segmente ale pieţelor libere, mai ales în sfera micii producţii de mărfuri, a agriculturii şi serviciilor. Acest lucru a însemnat pentru România un mare handicap, ceea ce a necesitat o mare concentrare de forţe pentru construcţia şi consolidarea instituţiilor de piaţă şi mai ales pentru adaptarea economiei reale, ca structură şi comportamente ale agenţilor economici, la exigenţele acestor noi instituţii bazate pe libera iniţiativă şi pe competiţie.

Lipsa de experienţă împletită cu penuria de lichidităţi, iar uneori şi cu corupţia a condus la eşecuri soldate cu ieşiri din piaţă a numeroşi agenţi economici. Dar ceea ce a contribuit foarte mult la aceste eşecuri şi şi-a pus amprenta asupra vitezei de creştere economică exprimate prin evoluţia şi ritmul indicatorilor economici sintetici au fost efectele întârziate negative din anii 1980 ale economiei de comandă care a ignorat mecanismele pieţei, cu exagerări ale dezvoltării industriei grele dincolo de posibilităţile României şi mai ales cu decizia de a achita înainte de termen datoria externă. Criza petrolului din 1979 a amplificat şi mai mult dezechilibrele în economie, ceea ce a determinat forţarea exporturilor de bunuri aducătoare de valută şi restrângerea la maximum a importurilor de noi tehnologii, piese de schimb şi consumabile speciale în favoarea importurilor de materii prime (ţiţei, minereu de fier, huilă etc.) pentru asigurarea funcţionării unor industrii energo şi material-intensive. Nemaifăcând investiţii în noi tehnologii şi în modernizări, uzura fizică şi morală s-a instalat temeinic în economia românească, fapt care a dăunat procesului de ridicare a calităţii şi de înnoire a produselor, precum şi posibilităţilor de export ale acestora. Toate acestea au condus la o criză economică şi de sistem profundă, care s-a repercutat negativ şi după revoluţie o bună bucată de timp.

Trecerea la piaţa liberă a însemnat pentru agenţii economici, slăbiţi de condiţiile menţionate, noi şocuri. În primul rând, au fost cele provocate de pulverizarea pieţei CAER, precum şi de concurenţa firmelor străine pe pieţele externe şi pe piaţa internă tot mai puţin protejată, prin reducerea treptată, până la desfiinţare, a taxelor vamale şi a altor restricţii conform *Acordului de asociere cu UE şi cu zona CEFTA*. În al doilea rând, noile şocuri au fost provocate de condiţiile neprielnice, uneori chiar ostile, în care agenţii economici au trebuit să-şi desfăşoare activitatea – inflaţia galopantă, subcapitalizarea cronică, restricţiile la credite impuse de memorandumurile încheiate de guvernele României cu FMI, ostilitatea sindicatelor etc. O parte dintre acestea au fost prezentate şi dezvoltate în alte capitole ale acestui volum.

Având ca obiectiv principal creşterea economică, vom ilustra acest proces prin folosirea de indicatori macroeconomici adecvaţi şi relevarea evoluţiei ciclice a economiei în perioada 1990−2016. Vom analiza schimbările semnificative care au avut loc în structura pe ramuri şi sectoare a valorii adăugate brute, rolul principalilor factori de producţie – forţa de muncă şi capitalul fix − în susţinerea creşterii economice, precum şi caracteristicile echilibrului extern. În finalul capitolului vor fi arătate tendinţele evoluţiei consumului şi nivelului de trai.

12.2. EVOLUŢIA UNOR INDICATORI DE CREŞTERE ECONOMICĂ ÎN CONTEXT CENTRAL ŞI EST-EUROPEAN

Primii zece ani de la evenimentele din decembrie 1989 au fost anii cei mai frământaţi, dar şi mai bogaţi în evenimente din întreaga perioadă de aproape trei decenii, cu frecvente mişcări sociale şi politice, cu transformări instituţionale profunde şi cu eforturi deosebite pentru revenirea la o creştere economică sustenabilă. O creştere economică cu adevărat robustă s-a înregistrat după decizia luată de Consiliul European de la Helsinki din decembrie 1999 de începere a negocierilor pentru aderarea României la UE. În următorii cinci ani a fost depăşită masa critică privind reformele economice, astfel încât, la sfârşitul anului 2004, Comisia Europeană a acordat României statutul de economie de piaţă funcţională. Totodată, au fost finalizate negocierile de aderare. În anul 2005 a fost semnat *Tratatul de aderare la Uniunea Europeană*, intrat în vigoare la 1 ianuarie 2007.

Pentru a pune în evidenţă evoluţia economiei României în comparaţie cu cea a UE28 în perioada 1990−2016, vom folosi seria indicilor anuali de creştere a *produsului intern brut* (PIB), luând ca bază anul 1990 (figura 12.1)[1]. În anul 2016 faţă de 1990, creşterea PIB în România a fost de 1,6 ori, iar în UE28 de 1,55[2] ori.

[1] În România, din cauza unor particularităţi ale conceperii şi aplicării reformelor, anul 1990 poate fi considerat ca fiind cel al „socialismului descentralizat de piaţă”, în cursul căruia au existat semnale confuze referitoare la traiectoria de dezvoltare viitoare a României. Şi din acest motiv a continuat adâncirea recesiunii instalate în ultimii doi ani ai economiei socialiste. Pe fondul turbulenţelor social-politice, dar şi al inconsistenţei cadrului instituţional, PIB s-a redus în 1990 cu 7,3%.

[2] Calculul pentru UE28 s-a realizat pe baza PIB exprimat în USD preţuri constante 2010, furnizat de World Bank Indicators, actualizat la 25.01.2018.

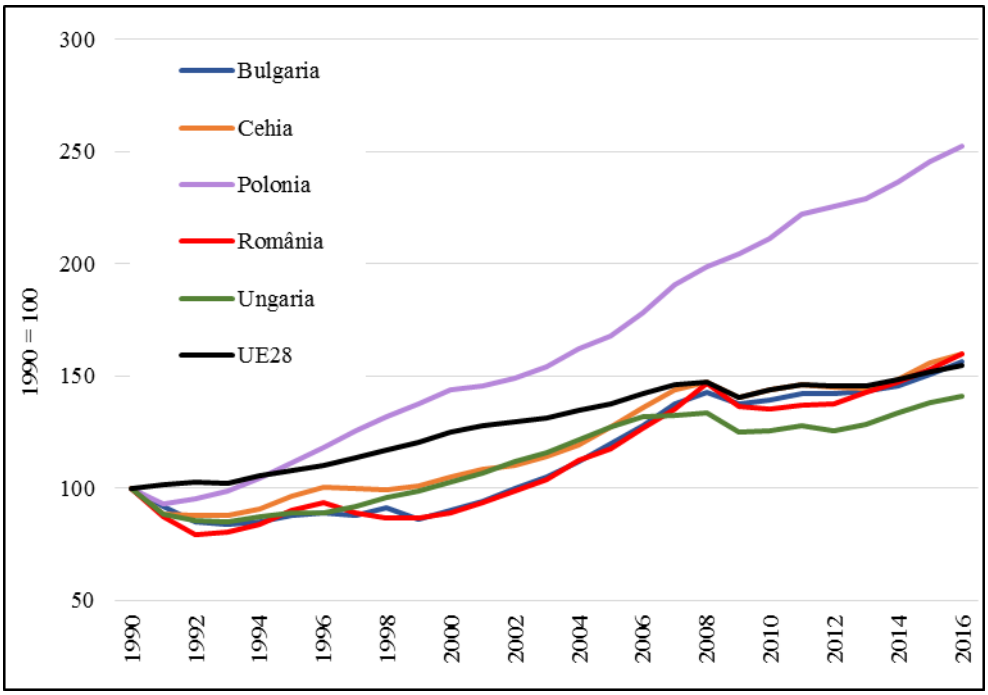

Sursa: Calcule proprii pe baza PIB exprimat în monedă naţională (USD pentru UE28) la preţuri constante 2010, furnizat de World Bank Indicators, actualizat 25.01.2018.

Figura 12.1. Dinamica PIB în România, Bulgaria, Cehia, Polonia, Ungaria şi UE28, în perioada 1990–2016.

Ritmul mediu anual de creştere economică a fost de 1,7% pe ansamblul UE28, de 1,8% în România şi Cehia, de 1,3% în Ungaria, de 1,7% în Bulgaria şi de 3,6% în Polonia. Creşterea economică nu a fost lină. În România s-a manifestat o oscilaţie apreciabilă a modificărilor relative anuale ale PIB, între −12,9% şi +8,5%. La nivelul UE28, respectivul indicator a oscilat între −4,4% şi +3,9%. Amplitudinea modificărilor relative anuale ale PIB din România faţă de cea înregistrată pe ansamblul UE a fost de 2,6 ori mai mare. În alte ţări din Europa Centrală şi de Est, volatilitatea modificărilor relative anuale ale PIB a fost mai puţin ridicată. Respectivul indicator a oscilat în Bulgaria între −8,8% şi +7,7%, în Cehia între −11,6% şi +6,2%, în Polonia între −7,0% şi +7,0%, iar în Ungaria între −11,9% şi +5,0%. Raportul acestor amplitudini faţă de cea a UE28 a fost, respectiv, de: 1,98; 2,14; 1,68; 1,98.

Când este vorba de creştere economică, un interes deosebit îl reprezintă problema reducerii decalajului economic al României faţă de nivelul mediu al UE. Indicatorul adecvat pentru comparaţii internaţionale este PIB calculat la paritatea puterii de cumpărare pe locuitor (PIB PPC/loc.). Evoluţia acestui raport relevă tendinţa fermă de apropiere (convergenţă) a nivelului PIB PPC/loc. al

României faţă de nivelul mediu al PIB PPC/loc. al UE28: 35,1% în 1990, 51,6% în 2010 şi 59,3% în 2016, cu unele oscilaţii în perioada de tranziţie (figura 12.2).

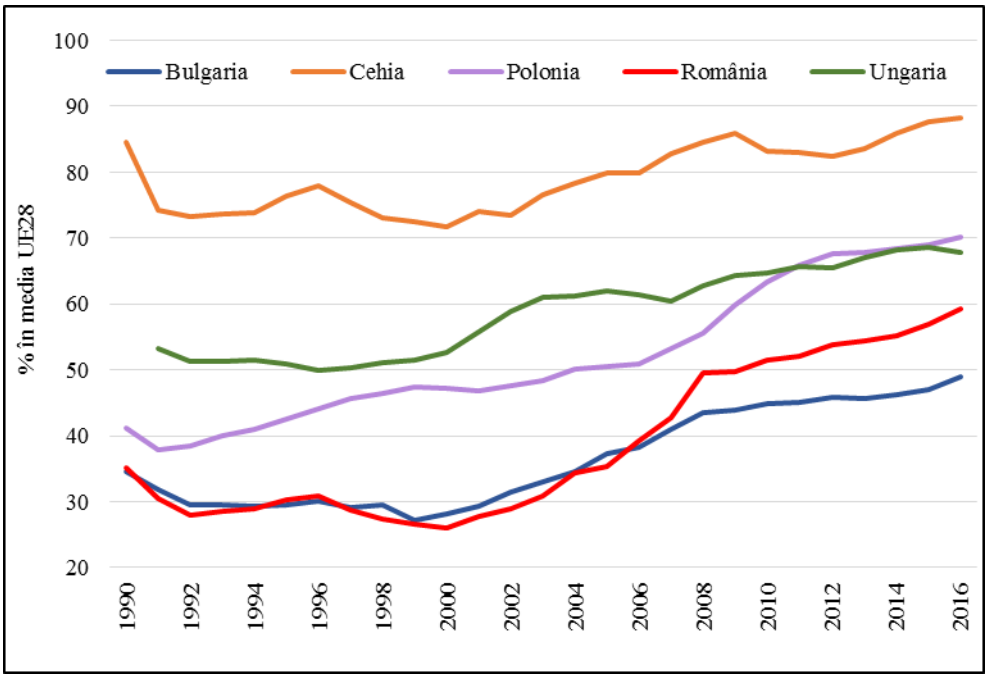

Sursa: Calcule proprii pe baza PIB PPC/loc. exprimat în USD preţuri curente, date furnizate de World Bank Indicators, actualizate la 25.01.2018.

Figura 12.2. PIB PPC/loc. în România, Bulgaria Cehia, Polonia şi Ungaria, % în media UE28, în perioada 1990−2016 (%).

Totuşi, România are de străbătut un drum mai lung faţă de Cehia, Polonia şi Ungaria până va ajunge la nivelul mediu al PIB PPC/loc. al UE28. În acest scop, va fi necesar un efort sporit pentru crearea şi utilizarea unor factori adecvaţi noilor cerinţe şi realităţi.

12.3. CICLICITATEA CREŞTERII ECONOMICE

Din datele prezentate anterior a reieşit faptul că, în România, precum şi în alte ţări central şi est-europene, dinamica PIB în termeni reali a avut un grad ridicat de volatilitate, ca urmare atât a procesului de transformări economice şi instituţionale specifice perioadei de tranziţie, cât şi a accentuării dezechilibrelor macroeconomice şi a perturbaţiilor provenite din mediul extern. În perioada analizată se desprind trei recesiuni (1990−1992; 1997−1999; 2009−2010), urmate de avânt economic.

În perioada 1990–1992, în România s-a manifestat o primă recesiune de tip transformaţional. În fapt, ea poate fi considerată şi ca o prelungire a crizei din deceniul precedent şi o adâncire a acesteia, cauzată de răsturnările şi transformările care au avut loc în primii ani ai tranziţiei. Recesiunea de tip transformaţional, teoretizată de J. Kornai (1993), s-a manifestat în toate ţările central şi est-europene care au demarat, la începutul anilor 1990, tranziţia la economia de piaţă şi a fost determinată de acţiunea mai multor factori, şi anume: a) „dizolvarea" rapidă a cadrului instituţional rigid al economiei de comandă, fără ca golul rămas să fie umplut imediat cu unul nou construit, specific economiei de piaţă; b) liberalizarea preţurilor şi presiunile inflaţioniste generate în prima parte a procesului de transformare; c) nedefinirea clară a drepturilor de proprietate; d) destrămarea CAER şi blocarea comerţului exterior şi a cooperării economice între ţările central şi est-europene. În România, prima recesiune transformaţională a fost cea mai adâncă comparativ cu fostele state membre ale CAER, devenite ulterior membre ale Uniunii Europene (Pavelescu, 2006). Durata recesiunii a fost de doi ani în Polonia (1990−1991), de trei ani în România şi Cehia (1990−1992) şi de patru ani în Bulgaria şi Ungaria (1990−1993).

Între 1993 şi 1996 a fost înregistrată o relansare a activităţii economice, fapt care a permis recuperarea unei părţi însemnate a pierderilor cauzate de recesiunea din 1990−1992. În aceste condiţii, nivelul PIB din 1996 reprezenta în termeni reali 93,3% din cel consemnat în 1990. Relansarea economică a avut loc în contextul aplicării de noi măsuri de reformă, compatibile cu soluţiile aplicate în alte state din Europa Centrală şi de Est, referitoare la reajustările structurale, reformarea unor activităţi economice şi sociale sau regimul cursului de schimb. Politica macroeconomică a avut şi particularităţi determinate de cadrul instituţional-legislativ referitor la privatizarea activelor aflate în proprietatea statului, de natura relaţiilor industriale, precum şi de orientarea ideologică a decidenţilor politici aflaţi la guvernare în perioada analizată, care au imprimat procesului de reformă un ritm moderat.

În intervalul 1993−1994, creşterea economică a fost bazată pe export, fiind sprijinită de majorarea cererii de produse cu un nivel tehnologic mediu în ţările Uniunii Europene. În anul electoral 1996 s-au manifestat dezechilibre specifice unei supraîncălziri a economiei, nivelul PIB efectiv fiind mai mare decât PIB potenţial (figura 12.3).

Între 1997 şi 1999, economia României a suportat a doua recesiune transformaţională, determinată de factori multipli, între care schimbarea politicii macroeconomice a avut un rol însemnat. A fost accelerat procesul de transformare, pornindu-se de la experienţa ţărilor central-europene mai avansate în reformarea economiei, dar şi de la recomandările organismelor financiare internaţionale. Principalele metode pentru atingerea respectivului obiectiv au fost: implementarea ultimei mari etape a liberalizării preţurilor, corecţia cursului de schimb şi intensificarea privatizărilor şi a măsurilor pentru reducerea pierderilor înregistrate de marile întreprinderi cu capital de stat.

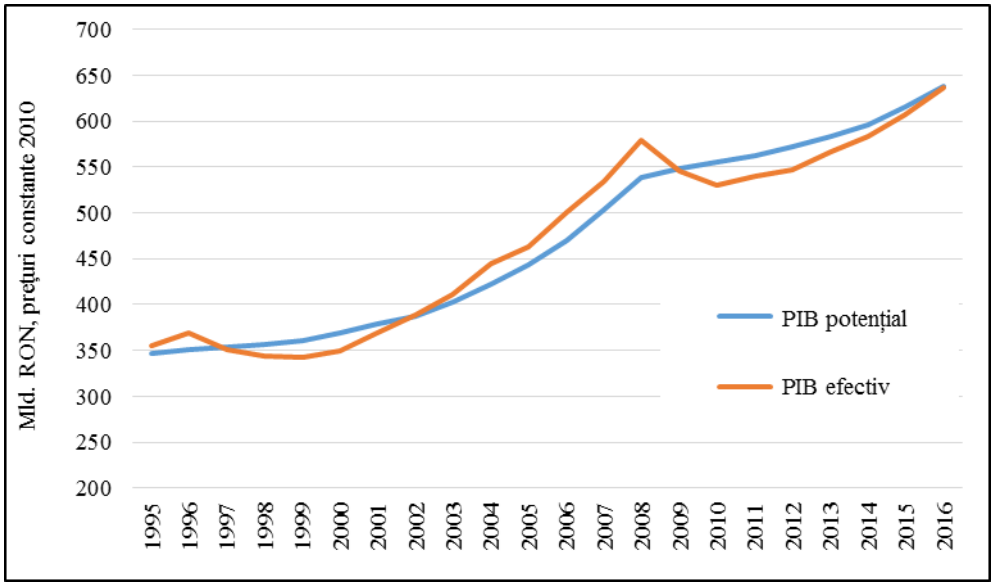

Sursa: AMECO − date extrase 23.01.2018; Eurostat – date extrase 12.02.2018.

Figura 12.3. Evoluţia PIB efectiv şi a PIB potenţial din România, în perioada 1995−2016.

Adoptarea măsurilor de transpunere în practică a ultimei mari etape a liberalizării preţurilor la începutul anului 1997 a avut efecte pe multiple planuri. Pe de o parte, a fost atins unul dintre obiectivele esenţiale ale reformei economice şi au fost corectate dezechilibrele macroeconomice care se manifestaseră în anul 1996. Pe de altă parte, au fost generate: un puseu inflaţionist major, o comprimare bruscă a cererii şi, implicit, un climat recesionist[3]. A fost afectată nu numai activitatea agenţilor economici cu capital de stat, care prezentau simptome ale bugetului lax, ci şi activitatea agenţilor cu capital privat, din cauza reducerii bruşte a creditului în termeni reali (Ruhl şi Dăianu, 2000). În aceste condiţii, între 1996 şi 1999, PIB s-a redus într-un ritm mediu anual de −2,24%[4] (nivelul efectiv al respectivului indicator fiind mai mic decât cel potenţial în anii 1998 şi 1999).

În intervalul 2000–2008, PIB a crescut continuu, modificările relative anuale oscilând între 2,4% şi 8,5%, ritmul mediu anual fiind de 6–7%. Diferenţierea

[3] În epocă, experţii Comisiei Economice pentru Europa a ONU apreciau că măsurile adoptate în România în perioada 1997−1998 au contribuit la accelerarea reformei şi a reajustărilor structurale şi, implicit, la reducerea decalajelor faţă de ţările central-europene, considerate a fi în avangarda respectivelor procese, dar au fost foarte dure în ceea ce priveşte gestionarea cererii interne, fapt care a blocat pe termen scurt posibilităţile de realizare a creşterii economice.

[4] Apariţia celei de a doua recesiuni de tip transformaţional către sfârşitul anilor 1990 nu a fost proprie doar României, ci şi altor ţări central şi est-europene. În perioada 1996−1999, Bulgaria s-a confruntat cu dificultăţi economice majore, iar în Cehia, în 1997−1998, creşterea PIB a stagnat. În schimb, în Polonia a fost înregistrată o creştere economică viguroasă, iar în Ungaria, una moderată, ritmul mediu anual de creştere al PIB fiind de 5,2% şi, respectiv, 3,6%.

realizării schimbărilor structurale permite identificarea a două etape ale creşterii economice, şi anume: a) 2000–2004 şi b) 2005–2008. Între 2000–2004, ritmul mediu anual al creşterii economice a fost de 5,4%, iar între 2005–2008, de 6,9%.

În acest context, în anul 2003 a fost depăşit nivelul PIB din 1990, iar în 2004 a fost depăşit nivelul PIB din 1989. La sfârşitul anului 2004 au fost finalizate negocierile de aderare la Uniunea Europeană, iar Comisia Europeană, Fondul Monetar Internaţional şi Banca Mondială au acordat României calificativul de „economie funcţională de piaţă".

Din anul 2004 a început un episod de supraîncălzire a economiei, relevat de faptul că PIB efectiv a devenit semnificativ mai ridicat decât PIB potenţial. Un rol însemnat în intensificarea creşterii economice efective a revenit îmbunătăţirii mediului de afaceri şi intrărilor masive de investiţii străine directe, dar şi aplicării unor politici prociclice, prin promovarea cotei unice de impozitare a veniturilor, aplicarea pe scară largă a creditelor ipotecare, practicarea pe scară largă atât de către sectorul privat, cât şi de către populaţie a creditelor în valută, sporirea creditelor de consum, mărirea bruscă a pensiilor şi salariilor fără un spor corespunzător al productivităţii muncii. Toţi aceşti factori au condus la dezechilibre macroeconomice majore, exprimate prin deficite nesustenabile în 2007, privind: soldul bugetar (−2,6%), exportul net (−14,3%) şi contul curent (−13,9%). Asemenea dezechilibre au ajuns la costuri uriaşe pe care populaţia a trebuit să le suporte ca urmare a recesiunii: împrumutul public de 20 mld. euro (făcut în scopul de a evita prăbuşirea cursului de schimb), ridicarea cotei TVA de la 19% la 24%, reducerea temporară a salariilor personalului bugetar cu 25%, precum şi comprimarea PIB cu −7% în 2009 şi cu −0,8 în 2010 (Iancu, 2014).

Ieşirea din recesiune a avut loc prin ritmuri lente de creştere economică în anii 2011 şi 2012, urmând ca acestea să crească treptat până la 7% în 2017. Din păcate, în ultimii ani se aplică tot politici prociclice, concretizate, pe de o parte, în relaxări fiscale menite, în teorie, să stimuleze competitivitatea agenţilor economici şi promovarea schimbărilor tehnologice, iar pe de altă parte, în creşterea cheltuielilor bugetare, în special pentru majorarea cu cote înalte a salariilor din domenii de activitate unde se manifestă deficite de personal, aşa cum este cazul sistemului de asistenţă medicală şi al salariilor demnitarilor şi personalului din administraţia locală, acordarea de pensii speciale unor categorii profesionale etc.

12.4. SCHIMBĂRI ÎN STRUCTURA ECONOMIEI

Începând cu anul 1990, structura economiei a cunoscut schimbări esenţiale, întrucât, în timpul economiei centralizate, ea a fost croită nu numai contrar exigenţelor pieţei, ci şi mult dincolo de potenţialul economic real al României. În 1990, ponderea agriculturii în valoarea adăugată brută era de 23,7%, cea a industriei de 44,1%, a construcţiilor de 5,8%, iar a serviciilor de 26,3% (figura 12.4).

Structura pe ramuri din anul 1990 purta pecetea economiei de comandă, în care ramurile industriei grele erau mult supradimensionate, iar sectorul servicii era subdimensionat în raport cu cerinţele unei economii şi societăţi moderne.

În cursul procesului de transformare a economiei din perioada 1990−2016 au avut loc importante schimbări de structură la nivelul tuturor ramurilor. *La nivelul industriei s-au produs însă cele mai spectaculare schimbări*. Ponderea acestei ramuri în valoarea adăugată brută (VAB) totală a scăzut de la 44,1% în 1990 la 25,8% în anul 2016, ca urmare a restructurărilor şi lichidării unui număr mare de combinate şi întreprinderi care nu au mai rezistat concurenţei odată cu deschiderea şi liberalizarea economiei. Multor combinate şi mari companii le-au luat locul companii mici şi mijlocii mult mai suple şi mai deschise adaptării la piaţă şi la inovare. Dacă în 1991 erau înregistrate în România 1.712 companii industriale, cu un total de 3,052 mil. de salariaţi, în 2015 erau înregistrate 54.020 de companii industriale cu 1,335 mil. de salariaţi. Începând din cea de-a doua parte a anilor 1990 şi în continuare, în anii 2000, a avut loc, concomitent cu procesul de privatizare, o relansare a dezvoltării industriale prin substanţiale investiţii străine directe şi autohtone private în industriile de automobile, electrotehnică şi electronică, industria chimică şi farmaceutică, industria construcţiilor de maşini, industria alimentară, materiale de construcţii.

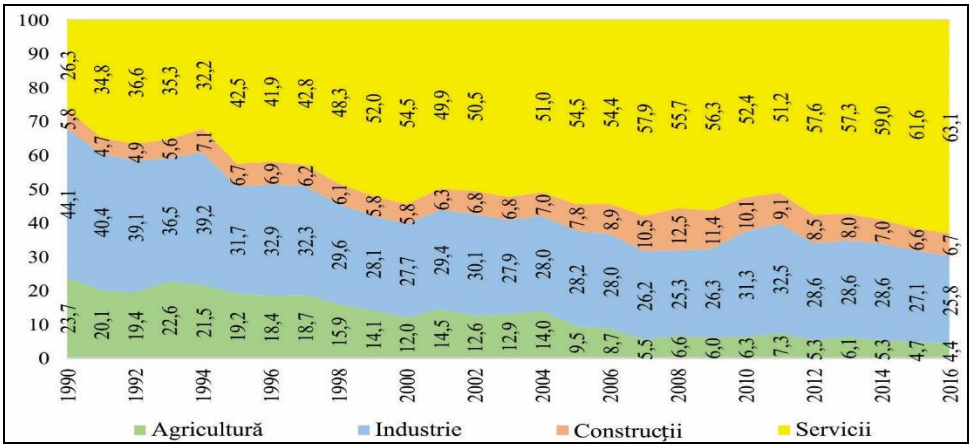

Notă: Pentru perioada 1990−1994 s-a folosit metodologia SEC 1979, iar pentru perioada 1995−2015 s-a utilizat metodologia SEC 1995.

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*, serii de timp 1990−2011, 1990−2015, comunicat de presă INS, nr. 53/7 martie 2017.

Figura 12.4. Schimbări în structura pe ramuri ale economiei, exprimate prin ponderi ale acestora în valoarea adăugată brută, în perioada 1990−2016 (%).

O altă ramură importantă din economia României este *agricultura (împreună cu silvicultura şi pescuitul)*. Cu toate condiţiile naturale favorabile de dezvoltare, şi aceasta a cunoscut o reducere a ponderii în VAB totală, în perioada 1990−2016, de la 27,4% la 4,4%, în special din cauza aplicării politicii ultraliberale a mersului de la sine, care a însemnat şi înseamnă: pe de o parte, practicarea aproape exclusivă a producţiei de cereale şi exportul în formă brută al acestora şi abandonarea aproape în

întregime a sistemului de irigaţii; pe de altă parte, restrângerea dramatică a producţiei animaliere, a producţiei de zarzavaturi în sere, a producţiei de fructe, a cultivării de plante tehnice etc. Ramura se află încă într-o stare critică şi din punct de vedere social: ea cuprinde 23,8% din totalul populaţiei ocupate în economie, iar exploataţiile agricole de până la 5 hectare de teren agricol, în 2013, deţineau 92% din totalul suprafeţei agricole utilizate. Aceasta înseamnă că în România continuă să se practice pe scară largă o agricultură de subzistenţă.

Ponderea construcţiilor în totalul valorii adăugate brute a oscilat între 4,7% în 1991 şi 12,5% în 2008 şi *s-a corelat puternic cu starea economiei în perioada 1990−2010*. Respectivul indicator a avut o tendinţă de majorare în cursul relansării economiei şi de diminuare în timpul recesiunilor. Reluarea creşterii economice începând cu 2011 s-a desfăşurat în contextul reducerii ponderii construcţiilor în valoarea adăugată brută, care a atins 6,7% în 2016. A fost urmarea redresării lente a respectivei ramuri, după şocul determinat de recesiunea din 2009−2010.

Transformarea economiei, iar ulterior aderarea şi integrarea în Uniunea Europeană au favorizat *dezvoltarea rapidă a activităţilor de servicii*. Valoarea adăugată brută generată de sectorul terţiar a sporit chiar şi în timpul primei recesiuni transformaţionale, ponderea sectorială majorându-se de la 26,3% în 1990 la 36,6% în 1992. După 1995, ponderea sectorului de servicii în valoarea adăugată brută a fost mai ridicată decât cea a industriei. În 1999, la sfârşitul celei de a doua recesiuni, respectiva pondere a depăşit 50%, semnalând parcurgerea unei etape importante a reajustărilor structurale.

În perioada anilor 2000 s-a conturat o tendinţă de consolidare a importanţei relative a serviciilor în valoarea adăugată brută. Relansarea activităţii economice după recesiunea din 2009−2010 s-a bazat, începând 2012, pe dezvoltarea activităţilor cuprinse în sectorul servicii, a cărui pondere în valoarea adăugată brută a atins 63,1% în anul 2016.

Consolidarea rolului serviciilor de principal sector generator de valoare adăugată brută a avut loc în contextul unor importante mutaţii structurale. În intervalul 1996−2016, toate grupele de servicii şi-au majorat ponderea în crearea valorii adăugate brute, cu excepţia intermedierilor financiare şi a asigurărilor, unde s-a înregistrat un recul de la 7,4% la 4,1% (figura 12.5).

Între 1995 şi 2016 se constată majorări moderate ale ponderilor în cazul comerţului şi tranzacţiilor imobiliare, respectiv de 1,337 ori şi de 1,19 ori. Serviciile de consum individual (comerţ, reparaţii, transporturi, hoteluri şi restaurante) şi-au menţinut rolul de primă grupă de ramuri a sectorului de servicii din punctul de vedere al generării de valoare adăugată, cu o pondere de 20,2% în anul 2016.

Serviciile sociale de bază (administraţie, apărare, sănătate, învăţământ), precum şi serviciile recreative au înregistrat creşteri de 1,86 ori şi, respectiv, de 1,95 ori ale ponderii în totalul valorii adăugate brute. Astfel, serviciile sociale de bază au devenit a doua grupă de ramuri a sectorului de servicii generatoare de valoare adăugată brută, având o pondere de 11,4% în anul 2016. Tendinţa de creştere mai rapidă a valorii adăugate brute în cadrul serviciilor sociale de bază a fost rezultatul nu numai al sporirii numărului de persoane ocupate şi al majorării nivelului salariului

mediu, ci şi al diversificării activităţii. Mai ales în cazul serviciilor legate de ocrotirea sănătăţii şi de educaţia formală şi non-formală a avut loc o extindere a rolului iniţiativei private, ceea ce a acţionat ca o sursă de ameliorare a calităţii serviciilor, dar şi de stimulare a creşterii economice.

Activităţile de informaţii-comunicaţii, precum şi activităţile profesionale, ştiinţifice şi tehnice şi de servicii suport şi-au majorat de 2,73 ori şi, respectiv, de 4,15 ori ponderea în valoarea adăugată brută. În anul 2016, importanţa relativă a activităţilor de informaţii-comunicaţii era de 6,3%, iar cea activităţilor profesionale, ştiinţifice, tehnice şi de servicii suport de 8,3%, sensibil mai ridicată decât cea a agriculturii (4,4%). Creşterea ponderii celor două tipuri de servicii în valoarea adăugată brută a avut loc mai ales în perioada 2012−2016. Se reflectă, astfel, mutaţiile structurale produse în economia României în direcţia avansului spre utilizarea pe o scară tot mai extinsă a noilor tehnologii prin digitalizare şi a susţinerii şi dezvoltării activităţilor creative.

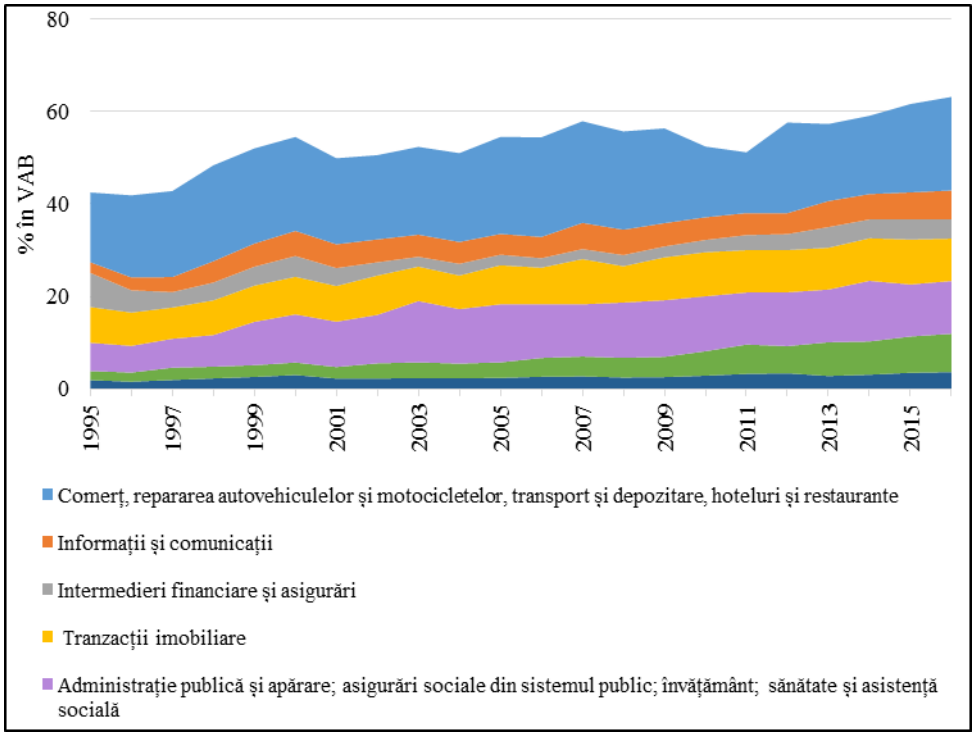

Notă: Pentru perioada 1990−1994 s-a folosit metodologia SEC 1979, iar pentru perioada 1995−2015 s-a utilizat metodologia SEC 1995.

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României*, serii de timp 1990−2011, 1990−2015, comunicat de presă INS, nr. 53/7 martie 2017.

Figura 12.5. Ponderea valorii adăugate brute generate de tipurile de servicii în VAB, în perioada 1990−2016.

12.5. PRINCIPALII FACTORI AI CREŞTERII ECONOMICE

Creşterea economică înregistrată în perioada 1990−2016 a presupus o serie de modificări în mecanismele de alocare şi utilizare a principalilor factori de producţie − forţa de muncă şi capitalul fix. În funcţie de etapele reajustărilor structurale şi de comportamentul ofertei celor doi factori de producţie în raport cu starea generală a economiei sau cu influenţa mediului extern, contribuţia celor doi factori de producţie la creşterea economică s-a diferenţiat considerabil.

FORŢA DE MUNCĂ

Evoluţia economiei României în perioada de după 1990 a fost marcată de apariţia unor restricţii referitoare la oferta de forţă de muncă. Restricţiile au fost determinate de schimbările din comportamentul demografic, dar şi de reacţiile pe care persoanele potenţial active le-au avut în raport cu fluctuaţia cererii de forţă de muncă. S-a conturat o tendinţă de reducere a populaţiei în vârstă de 15−64 de ani. Diminuarea acestei categorii de populaţie a început să se manifeste încă în cursul anilor 1990, când a fost consemnată scăderea de la 15,277 mil. de persoane în 1990 la 15,201 mil. de persoane în 1999, respectiv într-un ritm mediu anual de −0,056% (figura 12.6). În intervalul 1999−2010, reducerea numărului populaţiei în vârstă de 15−64 de ani s-a accelerat, ritmul mediu anual fiind de −0,83%.

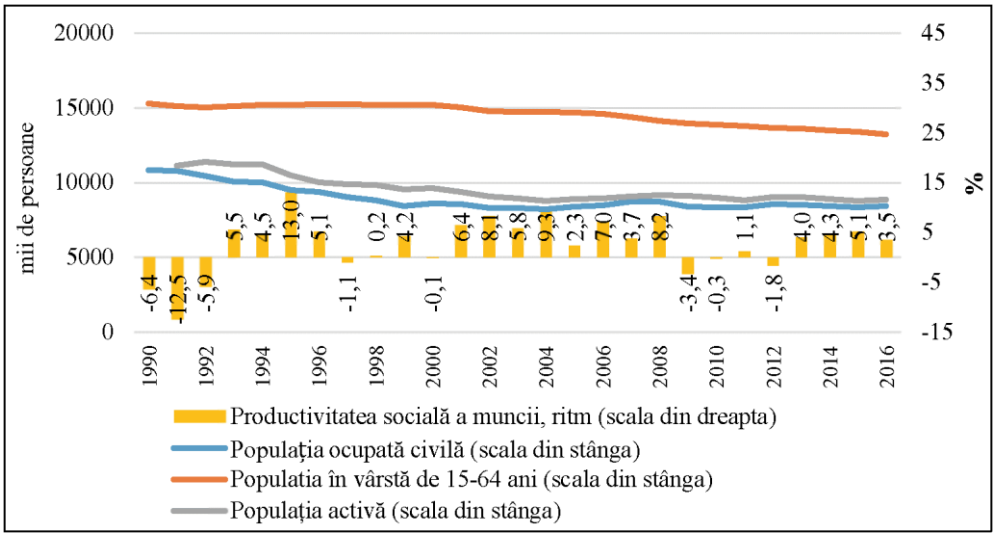

Sursa: *World Bank Indicators*, actualizat la 18.09.2017, *Anuarul statistic al României 1991*, serii de timp 1990−1999, 1990−2015; Baza de date Tempo online.

Figura 12.6. Evoluţia ofertei de forţă de muncă, a populaţiei ocupate şi a productivităţii sociale a muncii în România, în perioada 1990−2016.

Accentuarea ritmului de reducere a numărului persoanelor în vârstă de 15−64 de ani a fost urmarea instalării şi consolidării unei tendinţe de emigrare a persoanelor pentru găsirea de locuri de muncă în străinătate, în contextul finalizării, la sfârşitul anilor 1990, a reajustărilor structurale şi, implicit, al comprimării cererii de forţă de muncă. Un alt factor care a contribuit la reducerea numărului de persoane potenţial active a fost reducerea natalităţii începând din anul 1990. În anii 2000 s-a accentuat îmbătrânirea demografică a ofertei potenţiale de forţă de muncă. Între 2010 şi 2016, populaţia în vârstă de 15−64 de ani s-a redus de la 13,875 mil. de persoane la 13,256 mil. de persoane, într-un ritm mediu anual de −0,76%.

Instabilitatea dinamicii PIB, precum şi alte modificări în aspiraţiile tinerelor generaţii sau în stilul de viaţă ale unor categorii sociale s-au reflectat în corelaţia dintre dinamica populaţiei în vârstă de 15−64 de ani şi dinamica populaţiei active. Astfel, în cursul anilor 1990, pe fondul reajustărilor structurale de amploare care au determinat reducerea bruscă a cererii de forţă de muncă, mai ales în întreprinderile industriale, populaţia activă s-a micşorat într-un ritm mediu anual de −1,40%, de la 10,840 mil. de persoane în 1990 la 9,547 mil. de persoane în 1999. Raportul dintre populaţia activă şi populaţia în vârstă de 15−64 de ani s-a redus de la 71,0% la 62,8%. În perioada 1999−2010, pe fondul tendinţei de creştere a PIB, populaţia activă s-a diminuat cu 546 mii de persoane, ritmul mediu anual fiind de −0,53%, iar între 2010 şi 2016, cu încă 126 mii de persoane, într-un ritm mediu anual de −0,23%. Raportul dintre populaţia activă şi populaţia în vârstă de 15−64 de ani a fost de 64,9% în anul 2010 şi de 67,0% în anul 2016.

Dinamica populaţiei active s-a aflat într-o relaţie complexă cu dinamica populaţiei ocupate civile şi, implicit, cu diferitele etape ale procesului de reajustări structurale şi de relansare a activităţii economice. În cursul anilor 1990, populaţia ocupată civilă s-a diminuat continuu, de la 10,84 mil. de persoane în anul 1990 la 8,42 mil. de persoane în anul 1999. Relansarea activităţii economice începând cu anul 2000 a determinat o evoluţie sinuoasă a populaţiei ocupate civile, care a atins 8,371 mil. de persoane în anul 2010 şi 8,449 mil. de persoane în anul 2016, nivelul minim fiind de 8,306 mil. de persoane în anul 2003, iar nivelul maxim de 8,747 mil. de persoane în anul 2008.

Mărimea populaţiei ocupate civile a fost modelată nu numai de intensitatea restructurării întreprinderilor industriale sau de majorarea cererii de forţă de muncă în sectorul de servicii, ci şi de apariţia micilor exploataţii agricole, în urma aplicării *Legii fondului funciar* din anul 1991. În prima parte a anilor 1990, când au fost efectuate primele disponibilizări ale forţei de muncă excedentare în întreprinderile industriale, respectivele exploataţii au acţionat ca un sector de refugiu pentru persoanele rămase fără loc de muncă. Astfel, s-a evitat, o anumită perioadă de timp, explozia ratei şomajului, iar ulterior a fost asigurată o creştere a numărului persoanelor ocupate, dar cu preţul reducerii ritmului de creştere a productivităţii sociale a muncii, precum şi cu menţinerea unei ponderi foarte ridicate a agriculturii în populaţia ocupată, fapt care a condus la tratarea României ca un caz atipic în

Uniunea Europeană, din punctul de vedere al structurii sectoriale a utilizării forţei de muncă.

Faptul că reluarea creşterii PIB în perioada 2000−2008 a fost susţinută de dezvoltarea activităţilor de servicii a determinat o serie de modificări ale structurii de calificare a populaţiei ocupate. Astfel, s-a diminuat importanţa profesiilor şi meseriilor manuale şi a crescut importanţa profesiilor non-manuale. În ultimii ani, dezvoltarea activităţii legate de prelucrarea informaţiei şi a tehnologiilor comunicaţionale a determinat o majorare a numărului angajărilor de informaticieni, precum şi a altor persoane cu pregătire superioară.

Pe ansamblul perioadei 1990−2016, populaţia ocupată civilă s-a redus într-un ritm mediu anual de −0,95%. Astfel, se poate vorbi de o creştere economică fără crearea de noi locuri de muncă (*jobless growth*), bazată exclusiv pe sporirea productivităţii sociale a muncii, ritmul mediu anual fiind de 2,81%. Excepţia de la regulă a fost consemnată în anii 2000, 2005−2008, 2012 şi 2016, când numărul persoanelor civile ocupate s-a majorat. De regulă, productivitatea socială a muncii a crescut în timpul perioadelor de relansare a economiei şi s-a redus în cursul recesiunilor. Excepţiile au fost înregistrate în cursul recesiunii din 1997−1999, când ritmul mediu a fost pozitiv, ca urmare a masivelor concedieri de personal din întreprinderile care au fost restructurate, privatizate sau lichidate. De asemenea, au fost înregistrate reduceri ale nivelului productivităţii sociale a muncii în 2000 şi 2012, în contextul creşterii lente a produsului intern brut şi al măririi numărului de persoane înregistrate ca fiind ocupate după ieşirea din recesiune.

Sporirea productivităţii sociale a muncii va continua să fie şi în viitorul previzibil principala sursă a creşterii economice, în contextul reducerii cantitative a ofertei de forţă de muncă. Chiar dacă în ultimul sfert de secol s-a conturat o tendinţă de creştere în ritm rapid a productivităţii muncii, sunt necesare măsuri pentru menţinerea acestei evoluţii pozitive. Accentuarea îmbătrânirii demografice şi continuarea emigrării pentru locuri de muncă a persoanelor în vârstă de muncă şi cu un nivel ridicat de calificare nu au rămas fără urmări. În unele domenii de activitate şi mai ales în industrie şi construcţii a început să se manifeste penurie de forţă de muncă atât din punct de vedere numeric, cât şi al nivelului de calificare. Astfel, apar restricţii în calea creşterii economice în ritm rapid, deşi există premise bune din punctul de vedere al cererii şi al valorificării potenţialului natural şi tehnologic de care dispune România.

FORMAREA BRUTĂ A CAPITALULUI ŞI INVESTIŢIILE STRĂINE DIRECTE

Alături de forţa de muncă, o contribuţie esenţială la creşterea economică în perioada analizată este adusă de acumularea capitalului. Caracteristicile cadrului instituţional, precum şi fazele evoluţiei economiei şi dezvoltării aparatului productiv acţionează ca factori modelatori ai dinamicii investiţiilor şi, implicit, ai acumulării şi reînnoirii capitalului. Dinamica volatilă a PIB şi-a pus amprenta şi

asupra procesului de acumulare a capitalului. Astfel, demararea tranziţiei la economia de piaţă, în context recesionist, a acţionat ca un inhibitor al fluxurilor investiţionale, chiar dacă necesitatea retehnologizării pe scară largă a aparatului productiv era stringentă, dată fiind uzura morală cauzată de tendinţa spre semiautarhie manifestată în cursul anilor 1980. Tendinţele inflaţioniste, blocajul financiar, precum şi lipsa de claritate în definirea regimului drepturilor de proprietate au determinat, în intervalul 1990−1993, ponderi în PIB ale formării brute a capitalului fix mai mici de 20%. Se reflectau, astfel, nu numai impredictibilitatea evoluţiei economice pe termen mediu şi blocajul financiar, relevate de ponderea scăzută a formării brute a capitalului fix, ci şi neadaptarea unei părţi însemnate a agenţilor economici la un mediu extern turbulent, ponderea în PIB a variaţiei stocurilor de materii prime şi produse finite fiind de peste 10% (figura 12.7).

În perioada 1993−2016, raportul dintre formarea brută a capitalului fix şi PIB a avut o tendinţă de reducere în cursul perioadelor de recesiune şi de majorare în cursul perioadelor de avânt. Excepţia a fost reprezentată de intervalul 2013−2016, când a fost înregistrată o tendinţă de reducere a respectivului raport, în contextul unei creşteri economice în ritm alert. Pe ansamblul perioadei 1990−2016, formarea brută a capitalului fix a avut o dinamică mai lentă decât cea a produsului intern brut, ritmul mediu anual fiind de 0,51%. Procesele investiţionale au fost modelate de o viziune care a privilegiat eficienţa capitalului pe termen scurt. Din această cauză, nu întotdeauna sporirea propensiunii pentru investiţii, relevată de intensificarea ritmului de creştere a formării brute a capitalului fix, a însemnat şi crearea premiselor pentru o creştere economică sustenabilă sau pentru ridicarea nivelului tehnologic al activităţii agenţilor economici. Un exemplu în acest sens este experienţa acumulată în timpul avântului din 2005−2008, când dinamica accelerată a formării brute a capitalului fix s-a datorat, în principal, investiţiilor în domeniul imobiliar şi, într-o mai mică măsură, extinderii capacităţilor productive care să asigure creşterea competitivităţii şi sustenabilitatea creşterii economice pe termen lung.

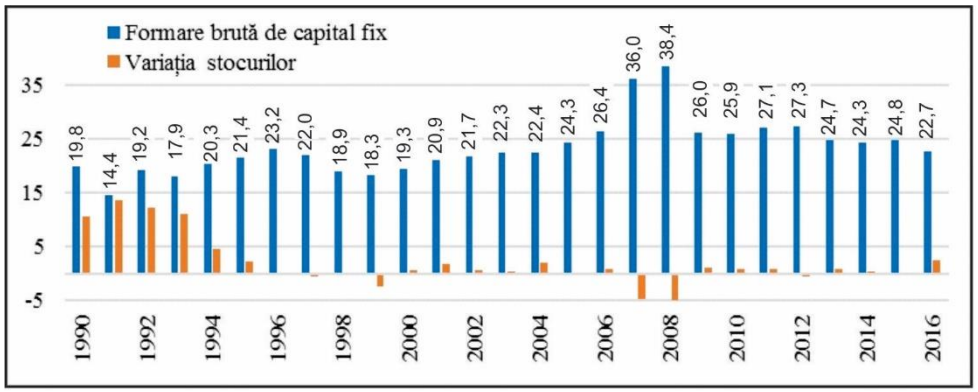

Sursa: World Development Indicators, actualizat la 18.09.2017.

Figura 12.7. Ponderea formării brute a capitalului fix şi a variaţiei stocurilor în PIB, în perioada 1990−2016 (%).

Variaţia stocurilor de materii prime şi produse finite a avut ponderi de peste 2% în produsul intern brut, în prima parte a anilor 1990. În perioada 1996–2016, de regulă, respectivul indicator a oscilat între −2% şi 2%, ceea ce relevă creşterea adaptabilităţii agenţilor economici la modificările apărute în mediul concurenţial. Excepţiile au fost consemnate în anii 1999, 2007 şi 2008, în sensul reducerii valorii stocurilor, şi în 2016, în sensul majorării respectivului indicator.

În evaluarea dinamicii formării brute a capitalului şi a rolului acesteia în susţinerea creşterii economice, nu trebuie neglijate fluxurile nete anuale ale *investiţiilor străine directe* (ISD). În fapt, atragerea de ISD a constituit una dintre constantele politicii economice din România, chiar de la începutul implementării procesului de transformare. Cadrul legislativ a fost modificat în direcţia creşterii stimulentelor pentru investitorii străini, indiferent de dimensiunea aportului de capital şi de ramura în care s-au efectuat plasamentele.

Respectivele fluxuri investiţionale au reprezentat între 0% şi 4,8% din PIB în anii 1990, între 1,91% şi 8,91% în intervalul 2000−2010 şi între 1,28% şi 2,88% în intervalul 2011−2016 (figura 12.8). În cei mai mulţi ani ai perioadei 1990−2016, ISD au reprezentat mai puţin de 3% din PIB. Anii când a fost depăşită ponderea de 3% din PIB au fost cei în care au fost accelerate programele de reformă economică (1997, 1998), au fost privatizate mari obiective economice (1998, 2003, 2004) ori s-a intensificat creşterea economică (2005−2008). Cel mai mare flux anual de ISD nete a fost înregistrat în anul 2008 (circa 14 mld. USD). ISD au fost alocate în toate ramurile economice, dar ponderea cea mai ridicată a fost înregistrată în industria prelucrătoare (circa o treime). Proporţii de peste 12% erau consemnate în anul 2016 în construcţii şi tranzacţii imobiliare, comerţ, precum şi în intermedieri financiare şi asigurări. Astfel, ponderea capitalului străin în totalul capitalului investit la nivelul unor ramuri economice a depăşit 50% (figura 12.8).

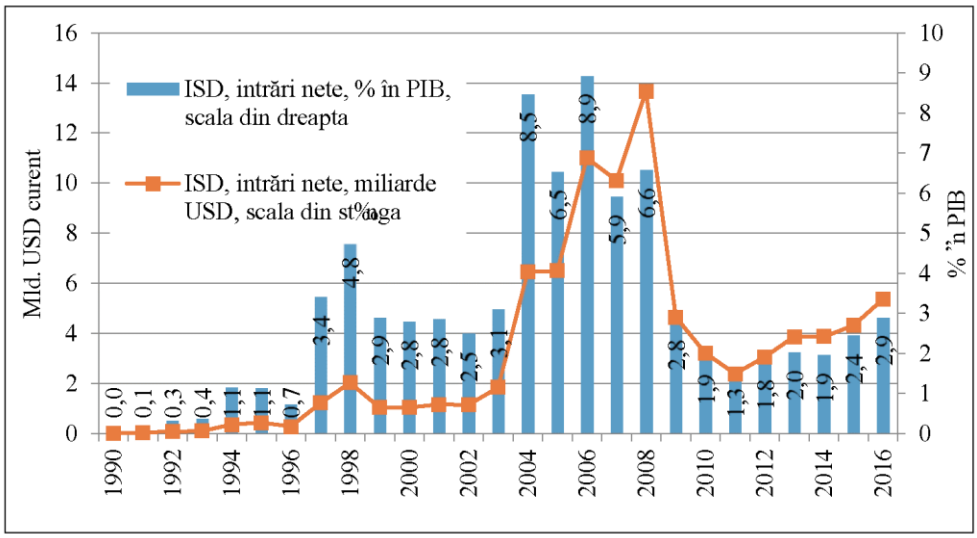

Sursa: World Development Indicators, actualizat la 18.09.2017.

Figura 12.8. Dinamica ISD în perioada 1990−2016.

Chiar dacă nu au atins proporţiile din ţări cu economie de piaţă consolidată sau din alte ţări central-europene, fluxurile de ISD au contribuit la modernizarea economiei româneşti pe mai multe canale. Au fost efectuate transferuri de tehnologie şi *know-how* şi s-au deschis noi pieţe de desfacere pentru firmele româneşti ajunse în proprietatea unor mari investitori străini, ca, de exemplu, grupul Renault, compania Ford etc. Totodată, ISD au contribuit în mod decisiv la mărirea gradului de deschidere a economiei către fluxurile externe de bunuri şi servicii.

CARACTERISTICI ALE DINAMICII PRODUCTIVITĂŢII TOTALE A FACTORILOR DE PRODUCŢIE

Fluxurile investiţionale şi reajustările structurale care au avut loc în cursul transformării economiei şi, ulterior, în cursul integrării în Uniunea Europeană au determinat importante schimbări tehnologice şi, implicit, au modelat eficienţa utilizării factorilor de producţie, relevată de dinamica *productivităţii totale a factorilor* (PTF). Datele statistice disponibile în baza de date AMECO arată că, între 1995 şi 2016, respectivul indicator a crescut cu peste 61% (figura 12.9), respectiv într-un ritm mediu anual de 2,3%, pe fondul unui ritm mediu anual de creştere a PIB de 2,8%, deoarece, pe ansamblul perioadei analizate, numărul populaţiei civile ocupate s-a redus, iar stocul de capital fix s-a majorat în ritm moderat.

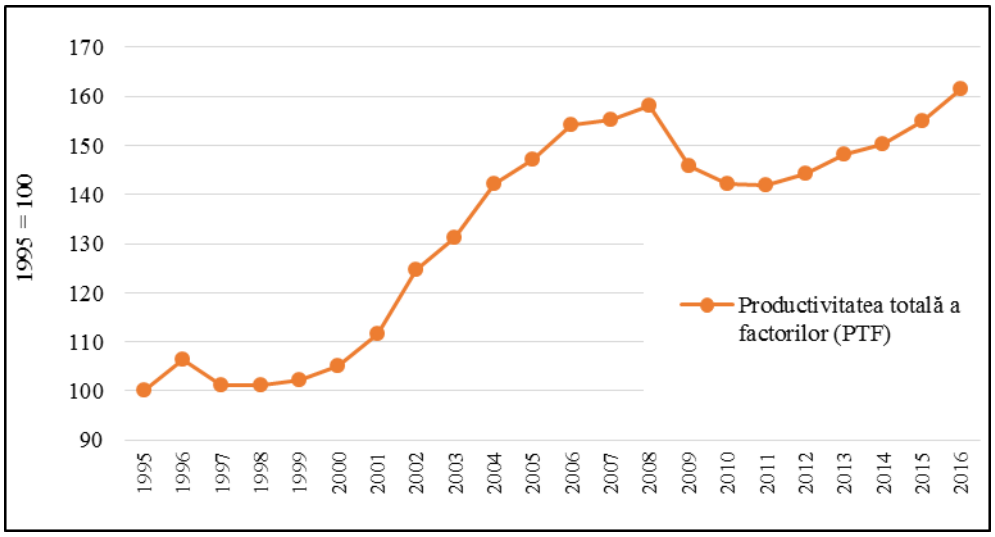

Sursa: *AMECO*, date extrase la 31.01.2018.

Figura 12.9. Dinamica productivităţii totale a factorilor în perioada 1995−2016.

Evoluţia ciclică a economiei, precum şi sensul schimbărilor structurale au determinat variaţii ale ritmului de creştere al PTF. În cursul recesiunii din 1997−1999, PTF s-a redus într-un ritm mediu anual de −1,3%, mai lent decât cel al PIB, din cauza restructurării industriale şi a raţionalizării consumului de factori de producţie.

În cursul relansării economiei din intervalul 2000−2004 a continuat reducerea consumului de factori de producţie, astfel încât ritmul mediu de creştere al PTF a fost de 6,9%, superior celui al creşterii PIB.

Intensificarea creşterii economice din intervalul 2005−2008 a avut loc în contextul unui ritm moderat de creştere al PTF, respectiv de 2,7%. Recesiunea din 2009−2010 a însemnat o reducere cu 10,2% a PTF, iar recuperarea acestei pierderi de eficienţă a utilizării factorilor de producţie a fost realizată abia în anul 2016. Se reflectă faptul că relansarea creşterii economice a avut loc în contextul unei evoluţii sinuoase a populaţiei ocupate civile şi al majorării stocului de capital fix.

12.6. ECHILIBRUL EXTERN ŞI CREŞTEREA ECONOMICĂ

În perioada 1990−2016, unul dintre aspectele definitorii ale evoluţiei economiei româneşti a fost intensificarea relaţiilor economice internaţionale, fapt relevat de creşterea de 11,9 ori a exporturilor şi de 8,2 ori a importurilor (în USD, preţuri curente), ritmul mediu anual fiind de 10% şi, respectiv, 8,2% (figura 12.10).

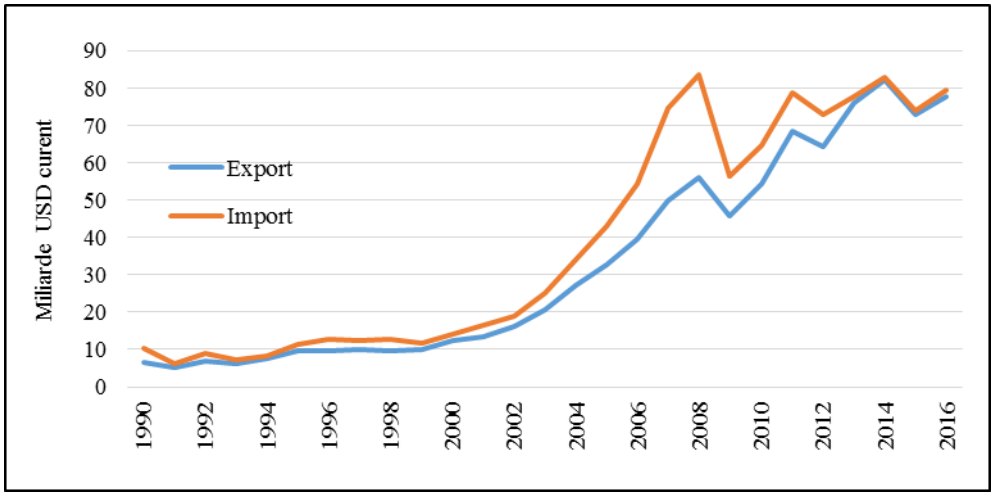

Sursa: *World Development Indicators*, actualizat la 25.01.2018.

Figura 12.10. Dinamica exporturilor şi a importurilor în perioada 1990−2016.

Exporturile au crescut în cursul perioadelor de avânt în ritmuri medii anuale cuprinse între 6,2% şi 22,1%. În timpul recesiunilor se poate detecta o evoluţie diferenţiată a exporturilor, şi anume: a) reducere puternică în contextul primei recesiuni transformaţionale; b) tendinţă de uşoară creştere, în ritm mediu anual de 0,9%, în timpul celei de a doua recesiuni transformaţionale; c) reducere moderată, în ritm mediu anual de −1,6%, în cursul recesiunii din 2009−2010.

Accelerarea creşterii importurilor s-a produs mai ales în perioadele de relansare economică, reprezentativ fiind intervalul 2000−2008, când ritmul mediu anual a fost de

24,5%, iar politica economică a fost accentuat prociclică. În timpul recesiunilor, evoluţia importurilor a fost sinuoasă. De regulă, reducerea importurilor s-a produs ca efect al adoptării măsurilor de austeritate. Însă nu este exclusă, în această fază, şi creşterea importurilor, determinată fie de modul de ajustare a balanţei comerciale externe în contextul comprimării PIB, fie de deschiderea economiei către exterior.

Ritmurile de creştere mai rapide ale exporturilor comparativ cu cele ale importurilor nu au determinat eliminarea deficitului balanţei comerciale externe instalat încă din anul 1990, în contextul pierderii competitivităţii şi a pieţelor externe pentru mulţi dintre agenţii economici şi al expansiunii cererii interne, pe fondul politicii salariale laxe şi al practicării unor politici populiste.

Deficitul balanţei comerciale externe de bunuri şi servicii a oscilat între 0,4% şi 14,3% din PIB (figura 12.11), acesta fiind remodelat atât de oferta internă limitată de aparatul productiv existent, de lipsa de competitivitate a acestuia şi de liberalizarea comerţului exterior, cât şi de caracteristicile politicilor salariale şi nesalariale care stimulează excesiv consumul.

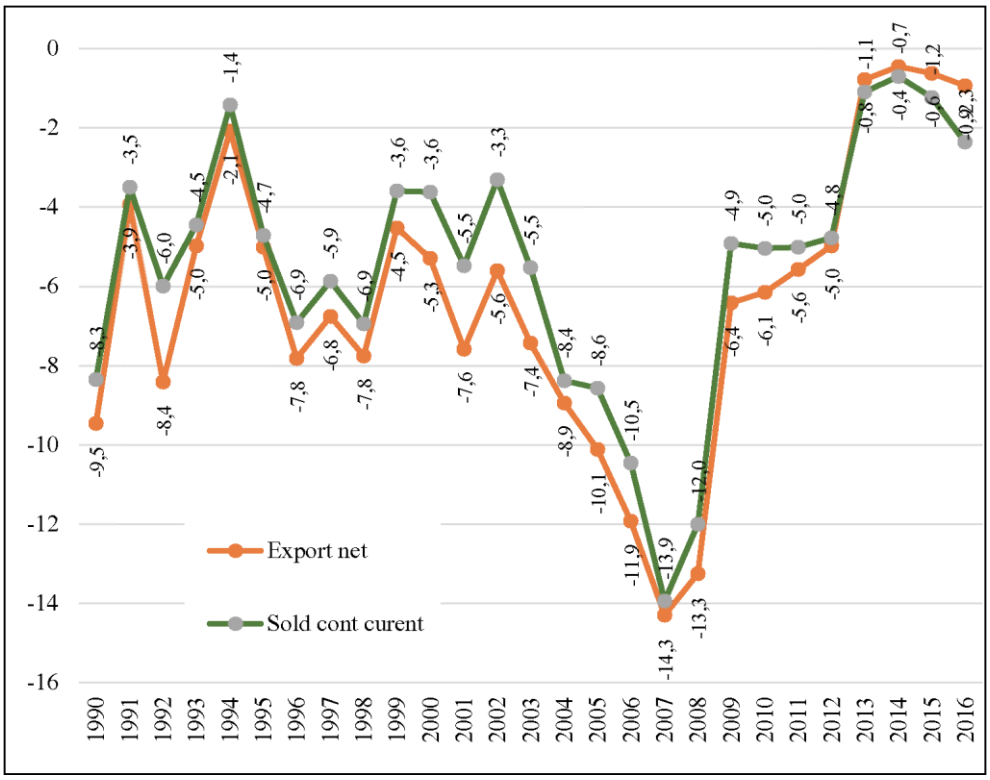

Sursa: World Development Indicators, actualizat la 25.01.2018.

Figura 12.11. Ponderea deficitului balanţei comerciale externe şi a deficitului de cont curent în produsul intern brut în România, în perioada 1990−2016.

Cu alte cuvinte, creşterea economică a avut un caracter absorbant, PIB fiind inferior cererii interne în fiecare an al perioadei 1990−2016. Accelerarea ritmului de creştere a PIB a fost de multe ori condiţionată de mărirea deficitului balanţei comerciale externe. Reducerea deficitului balanţei comerciale externe s-a realizat, de regulă, în cursul recesiunilor sau al primilor ani de relansare a economiei, după ieşirea din recesiune. Această afirmaţie este întărită de datele statistice din intervalul 2005−2015. Astfel, între 2005 şi 2008, deficitul balanţei comerciale externe, exprimat în mil. euro, a crescut de 2,28 ori (tabelul 12.1). Intrarea în recesiune a economiei a însemnat o reducere de amploare a respectivului indicator care, în anul 2009, reprezenta 95,6% din nivelul înregistrat în anul 2005. Între 2011−2013, creşterea economică a fost una bazată pe export, pentru ca accelerarea expansiunii PIB începând din 2014 să fie condiţionată de majorarea mai rapidă a importurilor decât cea a exporturilor.

Soldul balanţei comerciale externe a prezentat asimetrii însemnate în ceea ce priveşte relaţiile comerciale cu diferiţi parteneri externi. Astfel, balanţa comercială externă de bunuri a României a fost deficitară în mod cronic în relaţia cu ţări din afara Uniunii Europene, precum China, Rusia şi Kazahstan. Deficitele în relaţiile comerciale cu aceste ţări au însumat 4,602 mld. euro în anul 2016. Deficite cronice importante s-au realizat şi în relaţiile comerciale cu unele ţări din UE, precum Ungaria, Germania, Polonia, Olanda, Austria, deficite care, tot în anul 2016, s-au ridicat la suma de 7,729 mld. euro. Deşi soldul negativ al balanţei comerciale externe cu bunuri a României a fost atenuat într-o oarecare măsură prin schimburile comerciale cu Marea Britanie, Norvegia, Franţa, SUA, ţări din Africa etc., totuşi acesta a rămas la cote foarte ridicate pe total şi pe grupe de produse esenţiale, cum sunt: substanţe şi produse chimice (−4,017 mld. euro), calculatoare şi produse electronice şi optice (−3,006 mld. euro), petrol brut şi gaze naturale (−2,319 mld. euro), maşini, utilaje şi echipamente (−1,713 mld. euro), produse alimentare (−2,444 mld. euro), produse ale industriei textile (−1,880 mld. euro), produse farmaceutice de bază şi preparate farmaceutice (−2,083 mld. euro), construcţii metalice şi bunuri din metal (−1,316 mld. euro), produse ale industriei metalurgice (−1,051 mld. euro), hârtie şi produse din hârtie (−0,862 mld. euro). Toate aceste solduri însumează −20,691 mld. euro.

Tabelul 12.1.

Structura soldului balanţei comerciale externe cu bunuri a României faţă de principalii parteneri, în perioada 2005−2016

– mil. euro –

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Total	−10.313	−14.896	−21.773	−23.515	−9.869	−9.509	−9.660	−9.634	−5.755	−6.056	−8.366	−9.972
Ungaria	−155	−1473	−1.875	−2.569	−2.027	−2.253	−2.212	−2.534	−2.113	−1.914	−2.067	−2.077
Polonia	−615	−622	−1.095	−1.266	−737	−764	−1.099	−1.262	−1.290	−1.409	−1.584	−1.801
Germania	−1.427	−2.690	−3.836	−3.874	−1.301	−1.088	−988	−1.121	−1.050	−1.119	−1.731	−1.505
Olanda	22	−589	−1.250	−1.154	−546	−630	−351	−638	−500	−826	−1.140	−1.313
Austria	−514	−1.484	−1.723	−2.045	−1.185	−1.048	−1.202	−1.220	−1.020	−954	−1.053	−1.033
Belgia	−81	−328	−533	−587	−249	−271	−232	−337	−302	−353	−463	−472
Cehia	−535	−710	−833	−889	−438	−545	−594	−538	−519	−421	−429	−395
China	−1.154	−867	−1.513	−2.253	−1.689	−2.246	−2.140	−1.709	−1.471	−1.784	−2.363	−2.825
Rusia	−2.503	−2.873	−2.807	−2.723	−988	−1.212	−1.074	−1.340	−976	−825	−993	−1.011
Kazahstan	−1.035	−1.267	−921	−2.512	−1.328	−1.272	−2.153	−2.190	−1.747	−2.224	−967	−766

Sursa: Anuarul statistic al României, serii de timp 1990−2015, 2017.

În ce priveşte soldurile pozitive pe grupe de mărfuri, ele s-au evidenţiat în 2016 la autovehicule de transport rutier, remorci şi semiremorci (4,689 mld. euro), mobilă, produse din prelucrarea lemnului şi articole din paie şi din alte materiale vegetale împletite (2,617 mld. euro), articole de îmbrăcăminte (1,472 mld. euro), produse ale agriculturii şi vânătorii (1,419 mld. euro), produse din tutun (0,619 mld. euro), produse de cocserie şi din prelucrarea ţiţeiului (0,490 mld. euro), energie electrică (0,183 mld. euro) şi alte produse (0,261 mld. euro). Aceste solduri pozitive, însumate, s-au ridicat la 11,750 mld. euro.

Din analiza structurii comerţului internaţional cu bunuri pe marile categorii economice din 2016, este evidentă, pe de o parte, poziţia tributară a României, în proporţii ridicate, la importurile de bunuri de capital (sold −4,546 mld. euro) şi la aprovizionările industriale cu produse prelucrate (sold −9,185 mld. euro), iar pe de altă parte, disponibilul efectiv la export al echipamentelor de transport, al pieselor de schimb şi accesoriilor (sold +6,270 mld. euro).

Deficitul balanţei comerciale externe a fost acompaniat de deficitul de cont curent cu variaţii anuale între −1,4% şi −13,9% din PIB. În intervalul 1990−2012, deficitul contului curent a fost mai mic decât cel al balanţei comerciale externe cu 0,2−2,4 puncte procentuale din PIB. Începând din 2013, deficitul de cont curent a fost mai mare decât cel al balanţei comerciale externe cu 0,3−1,4 puncte procentuale din PIB.

Corelaţia dintre soldul balanţei comerciale şi soldul contului curent a fost condiţionată de factori multipli. De exemplu, o serie de servicii, cum sunt cele privind informaţiile şi comunicaţiile, turismul şi transporturile internaţionale, au acţionat în direcţia reducerii deficitului de cont curent. Începând cu anul 1999, un rol tot mai important în reducerea deficitului de cont curent a revenit remitenţelor trimise de persoanele plecate la muncă în ţările dezvoltate. Pe termen scurt, acest flux financiar a avut consecinţe pozitive asupra echilibrării contului curent, suplinind într-o anumită măsură diminuarea investiţiilor străine directe. Pe termen mediu şi lung însă, el a generat o serie de urmări negative, cum ar fi dependenţa dinamicii macroeconomice de nivelul remitenţelor, precum şi stimularea fluxurilor migratorii şi, implicit, reducerea cantitativă şi calitativă a ofertei de forţă de muncă.

Faptul că, începând cu 2013, deficitul de cont curent a devenit mai mare decât deficitul balanţei comerciale externe reprezintă şi consecinţa diminuării remitenţelor, concomitent cu accelerarea repatrierii profiturilor obţinute de investitorii străini din activitatea desfăşurată pe teritoriul României.

12.7. EVOLUŢII ALE CONSUMULUI ŞI NIVELULUI DE TRAI

Transformările structurale produse în România în ultimele decenii, însoţite de creşterea economică, au avut efecte favorabile asupra evoluţiei consumului şi nivelului de trai. În intervalul 1990−2016, consumul final a sporit cu circa 53%.

În cadrul acestei creşteri generale, în funcţie de starea generală a economiei, dar şi de caracteristicile echilibrului extern, ritmul mediu anual de creştere a consumului final a cunoscut însemnate fluctuaţii, şi anume: −0,35% în 1990−1999, 3,10% în 1999−2010 şi 2,06% în 2010−2016. În acest fel, ponderea consumului final în PIB a oscilat, în toată perioada analizată, între 75,2% şi 89,3% (figura 12.12).

În cadrul consumului final, consumul guvernamental a reprezentat mai puţin de 23%, ponderea în PIB fiind cuprinsă între 11,7% în anul 1993 şi 18,9% în anul 2003. Factorii care au determinat fluctuaţiile ponderii consumului guvernamental sunt multipli, între care se numără: etapele de evoluţie a sistemelor de protecţie socială, de educaţie şi de ocrotirea sănătăţii, ciclurile electorale, gradul de implicare a autorităţilor publice în susţinerea dezvoltării economice şi sociale.

Consumul privat a avut o dinamică mai puţin volatilă. Respectivul indicator s-a redus mai lent în cursul anilor 1990 şi s-a relansat mai lent în perioada 2000−2013 în raport cu produsul intern brut. Între 2014 şi 2016, modificarea relativă a consumului privat a fost practic egală cu cea a produsului intern brut. Consumul privat a reprezentat peste 80% din consumul final în cea mai mare parte a intervalului de timp 1990–2016 şi a crescut într-un ritm mediu anual de 1,6%. Comparativ cu anul 1990, consumul privat era în anul 2016 cu 50% mai ridicat.

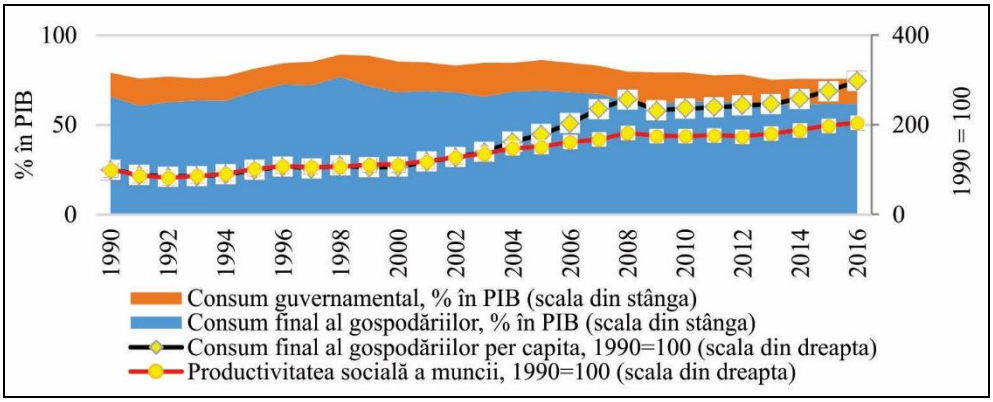

Notă: Valorile corespund consumului privat *per capita* cu bază fixă 1990.
Sursa: *World Development Indicators*, actualizat la 18.09.2017.

Figura 12.12. Indicatori ai evoluţiei consumului în perioada 1990−2016.

În contextul reducerii numărului populaţiei, consumul privat pe locuitor s-a majorat într-un ritm mediu anual de 4,3%, ceea ce a permis majorarea respectivului indicator de circa 3 ori în intervalul 1990−2016. În perioada respectivă, productivitatea socială a muncii a crescut de circa 2 ori. Dinamica celor doi indicatori a fost relativ apropiată în intervalul 1991−2003. Începând din anul 2004, a apărut un decalaj între ritmul de creştere al consumului privat pe locuitor şi cel al productivităţii sociale, ca efect al schimbării politicii de venituri, dar şi al expansiunii creditului de consum.

Astfel, au fost create premisele pentru ameliorarea nivelului de trai din punct de vedere cantitativ şi calitativ (ca structură de produse şi de consum). Acest fapt se poate

observa din datele statistice privind creşterea consumului la unele produse alimentare esenţiale şi creşterea înzestrării gospodăriilor cu produse de folosinţă îndelungată.

Cu importante oscilaţii în anii afectaţi de inflaţia galopantă şi de ratele înalte de şomaj, în perioada 1990−2016, consumul de produse alimentare pe locuitor a cunoscut următoarele creşteri:

Tabelul 12.2.

Consumul de produse alimentare pe locuitor

Produse	**1990**	**2016**
Lapte şi produse lactate (l/an)	140,1	246,3
Carne şi derivate din carne (kg/an)	61	68,6
Ouă (buc./an)	246	267
Proteine (gr./zi)	98,8	112,3
Legume şi produse din legume (kg/an)	127,0	178,4
Fructe şi produse din fructe (kg/an)	59,5	96,0

Sursa: *Anuarul statistic al României*, serii de date 1990−2015, 2017.

Spre deosebire de consumul alimentar, înzestrarea cu bunuri de folosinţă îndelungată prezintă o evoluţie continuu crescătoare la trei dintre cele patru produse luate în considerare. Deoarece metodologia statistică a înzestrării cu bunuri de folosinţă îndelungată s-a modificat în anul 2006, analiza a fost efectuată în două subperioade: 1990−2006 şi 2006−2016.

Prima subperioadă prezintă un trend ascendent pentru toate categoriile de produse analizate, diferenţele între anul final (2006) şi cel de început (1990) fiind ample. Raportat la 1.000 de locuitori, numărul de televizoare creşte de la 190,9 la 491,4, numărul de frigidere şi congelatoare de la 174,8 la 333,7, numărul de maşini de spălat sporeşte de la 149,2 la 254,2, iar cel de autoturisme de la 54,5 la 136,5 (figura 12.13).

a) bucăţi/1.000 de locuitori, 1990–2006 b) număr mediu/100 de gospodării, 2006–2015

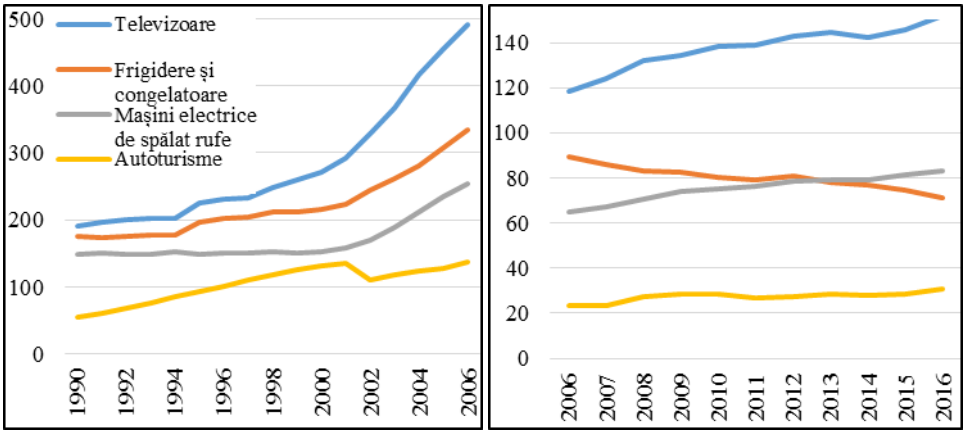

Sursa: *Anuarul statistic al României*, serii de timp 1990−2015, 2017.

Figura 12.13. Evoluţia înzestrării populaţiei cu bunuri de folosinţă îndelungată în perioada 1990–2016.

Tendinţa de creştere se menţine şi în intervalul 2006−2016, cu excepţia înzestrării cu frigidere şi congelatoare. În anul 2016, numărul mediu de televizoare la 100 de gospodării ajunge la 152, numărul de frigidere şi congelatoare la 71, numărul de maşini de spălat la 83,1, iar cel de autoturisme la 30,5. În fapt, creşterea sensibilă a înzestrării cu bunuri de folosinţă îndelungată după 1990 a fost susţinută de dinamica veniturilor, precum şi de oferta de credit.

Pe lângă venituri şi consum, un alt pilon al calităţii vieţii este starea sănătăţii şi nivelul de educaţie al populaţiei; în acest sens, *Anuarul statistic* din 2017 arată că durata medie a vieţii a crescut în intervalul 1990−2016 cu aproape şase ani.

Nu putem încheia scurta incursiune în evoluţia nivelului de trai fără a semnala conturarea unui grad relativ ridicat al inechităţii sociale în perioada considerată. Eurostat (2016) plasează România pe locul 2 în UE, după Bulgaria, în ce priveşte rata riscului de sărăcie sau excluziune socială, cu o valoare de 37,4%, mult peste media UE28 (23,7%) din anul 2015. Aceeaşi situaţie apare şi în cazul ratei deprivării materiale severe, de 22,7% în România, media UE28 fiind de 8,1%. Conform Eurostat (2017), gradul de inegalitate a distribuţiei veniturilor din România (8,3) era în anul 2015 cel mai ridicat din UE, media UE28 fiind de 5,2.

Referitor la calitatea vieţii, Zamfir (2017) realizează o diagnoză a bunăstării, utilizând un chestionar privind gradul de satisfacţie asupra vieţii, pe care o alătură unor sondaje Eurobarometru. Se arată că gradul de satisfacţie cu viaţa al românilor, în creştere în ultimii zece ani, se situa în 2015 la 59%, mult sub media UE (80%). Aspectele sociale prezentate demonstrează că evoluţia ascendentă a indicatorilor macroeconomici ascund tendinţe de adâncire a discrepanţelor sociale.

BIBLIOGRAFIE

1. Belli Nicolae (2001), *Tranziţia, mai grea decât un război*, Ed. Expert, Bucureşti.
2. Chivu Luminiţa, Ciutacu Constantin, Georgescu George (2017), *Deindustrialisation and reindustrialisation in Romania, Economic strategies challenges*, Palgrave Macmillan.
3. Dăianu Daniel (1992), *Funcţionarea economiei şi echilibrul extern*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
4. Dobrescu Emilian (2003), *Tranziţia în România. Abordări econometrice*, Ed. Economică, Bucureşti.
5. Dobrescu Emilian (2006), *Macromodels of Romanian Market Economy*, Ed. Economică, Bucureşti.
6. *ECE-UNO-Economic Survey of Europe*, No. 2/1999, Geneva.
7. European Commisssion (2012), *Convergence Report 2012*, European Economy, 3, Eurostat.
8. Eurostat (2016), *Statistics Explained. People at risk of poverty or social exclusion*, Data extracted in December 2016, disponibil la: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/, accesat la: 03.11.2017.
9. Eurostat (2017), *Statistics Explained. Income distribution statistics*, disponibil la: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/ index.php/ Income_distribution_statistics, accesat la: 03.11.2017.
10. Iancu Aurel (2002), *Liberalizare, integrare şi sistemul industrial*, Ed. Expert, Bucureşti.
11. Iancu Aurel (2014), *Instabilitatea financiară, ciclurile şi rolul instituţiilor*, Studii economice, INCE, Bucureşti (online).
12. Iancu Aurel (coord.) (2003; 2005), *Dezvoltarea economică a României. Competitivitatea şi integrarea în Uniunea Europeană*, vol. 1-2, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
13. Kornai János (1993), *Transformational Recession. A General Phenomenum Examined through Hungary's Development*, Economie appliquée, tome XLVI, no 2.

14. Pavelescu Florin-Marius (2003), *Corelaţia dintre dinamica cererii interne şi a exportului*, Revista română de economie, nr. 2.
15. Pavelescu Florin-Marius (2006), *Economia României în a doua jumătate a secolului XX*, Colecţia *Biblioteca Economică*, Seria *Probleme economice*, vol. 234, Centrul de Informare şi Documentare Economică, Bucureşti.
16. Pavelescu Florin-Marius (2016), *Fazele ciclurilor economice şi extinderea rolului iniţiativei private în cursul celei de a doua tranziţii la economia de piaţă*, Studii de istorie economică şi istoria gândirii economice, vol. XVIII, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
17. Perţ Steliana, Zaman Gheorghe (2000), *Piaţa muncii în tranziţie: între liberalizare şi constrângeri instituţionale şi sociale*, Œconomica, nr. 3–4.
18. Ruhl Christof, Dăianu Daniel (coord.) (2000), *Tranziţia economică în România. Trecut, prezent şi viitor*, Banca Mondială şi CEROPE, Bucureşti.
19. Toader Şerban *et al*. (2017), *Evoluţia bunăstării în România, 1990−2014*, KPMG Economics.
20. Zaman Gheorghe (2000), *Bilanţul economiei de tranziţie a României în perioada 1990–1999. Evaluări şi perspective pe termen scurt şi mediu-lung*, Œconomica, nr. 3–4.
21. Zaman Gheorghe (2016), *Fundamente teoretice şi practice ale privatizării în România*, Studii de istorie economică şi istoria gândirii economice, vol. XVIII, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
22. Zaman Gheorghe, Ciutacu Constantin, Vâlceanu Grigore (coord.) (1997), *Blocaje în economia de tranziţie a României*, Ed. Tehnică, Bucureşti.
23. Zamfir Cătălin (coord.) (2017), *Raport social al ICCV 2017: Starea socială a României. Calitatea vieţii: situaţia actuală şi perspective pentru 2038*, Institutul de Cercetare a Calităţii Vieţii, Academia Română.

13. EVOLUŢIA CAPITALULUI ŞI SCHIMBĂRI ÎN STRUCTURA ACESTUIA

FLORIN GEORGESCU

13.1. INTRODUCERE

Având ca motor esenţial interesul de a obţine profit şi de a realiza bunăstarea generală, iar ca premise fundamentale, proprietatea privată, libertatea de decizie, piaţa şi concurenţa, capitalismul (întemeiat pe capital) este un sistem de organizare economică a societăţii care asigură bazele funcţionării eficiente a economiei şi acţionează ca un resort al sporirii avuţiei unei naţiuni. Potrivit lui Benjamin Constant, democraţia actuală, spre deosebire de cea antică, bazată pe sclavie şi războaie perpetue, se fundamentează pe capital[1].

Înainte de a expune modul de formare şi evoluţia capitalului în România postcomunistă, propun cititorului acestui capitol o scurtă introducere referitoare la modul cum înţelegea economistul clasic Adam Smith originea şi dezvoltarea capitalului şi a capitalismului, precum şi mecanismele naturale ale economiei de piaţă, înţelegere care nu şi-a pierdut actualitatea. Referindu-se la formarea şi creşterea capitalului, el considera că *sporirea capitalului unei societăţi poate fi realizată numai prin economisire; hărnicia furnizează baza prin care cumpătarea duce la acumulare.* Aşadar, produsul hărniciei este gestionat de cumpătare, care duce la economisire şi la acumularea unui capital tot mai mare. În ceea ce priveşte utilizarea productivă a capitalului constituit, Smith afirmă că *suma economisită de un om cumpătat într-un an oferă mijloace de folosire şi întreţinere pentru un număr suplimentar de mâini de lucru productive pentru anul următor şi, în calitatea sa de proprietar al unei întreprinderi, omul cumpătat (n.a.) va stabili un fond statornic pentru susţinerea mâinii de lucru în viitor. Distribuirea şi direcţionarea perpetuă a acestui fond sunt întotdeauna păzite de un principiu foarte puternic, respectiv de interesul clar şi evident al individului căruia îi aparţine fiecare bucăţică din acesta pe vecie*[2].

---

[1] Constant B. (1819), *Le commerce a remplacé la guerre*, în cadrul discursului *De la liberté des anciens comparée à celle des modernes*, Paris.

[2] Capitalul, în termeni generali, reprezintă suma de bani şi aportul în natură investite într-o afacere. Caracteristica principală a capitalului o constituie faptul că antreprenorul, care îşi transformă o parte din avuţia sa în capital, adoptă o decizie economică prin care îşi angajează, cu riscul aferent, resursele pe termenul cel mai îndelungat din punctul de vedere al exigibilităţii (superior ca scadenţă datoriilor către diverşi creditori – furnizori, bănci, buget etc.). Investiţia în capital se realizează, în condiţiile societăţii capitaliste, având trei piloni de susţinere: proprietatea privată, piaţa liberă pe care se stabilesc preţurile, precum şi profitul, ca obiectiv al acţiunii umane (Saunders, 1998).

Antreprenorul, având ca scop sporirea profitului şi a bunăstării, îşi materializează această motivaţie prin dezvoltarea afacerii, ghidat în deciziile sale de aşa-numita „mână invizibilă", fundamentată conceptual de Adam Smith. *Pe pieţele libere, fiecare ins, chiar dacă urmăreşte propriul interes, este manevrat de o mână invizibilă supusă unor reguli bine definite, care promovează şi binele general.* Dacă urmărirea propriului interes de sporire a avuţiei nu respectă principiile şi regulile esenţiale de funcţionare a pieţei libere, cum se întâmplă de multe ori în societate şi în economie, se produc profunde distorsiuni care subminează binele general. Dacă o parte a fondului productiv investit va fi folosită de întreprinzător pentru alte activităţi decât cele pentru utilizarea mâinii de lucru angajate în activităţi productive eficiente şi cerute de piaţă, acesta va înregistra o pierdere bănească evidentă. Pierderea financiară este şi mai costisitoare pentru întreprinzător atunci când, în cadrul procesului de producţie, înregistrează încasări mai reduse în raport cu costurile realizate. În loc de a spori capitalul prin acumularea provenită din profit, întreprinzătorii care înregistrează pierderi consumă din capital, ceea ce este în contradicţie cu principiul elementar al unei afaceri profitabile şi sustenabile. *Risipa viciază utilizarea capitalului şi diminuează bogăţia naţională. Într-adevăr, atunci când cheltuielile nu se mai pot menţine în limitele veniturilor, începe diminuarea capitalului, iar de aici, în cascadă, diminuarea fondurilor alocate pentru utilizarea forţei de muncă şi pentru investiţii productive şi, în fine, diminuarea producţiei şi a venitului real al ţării. Calea cea mai sigură de creştere a averii şi a bunăstării generale rezidă în economisirea şi acumularea unei părţi din ceea ce se produce şi se investeşte în capital, precum şi în buna gestiune şi utilizarea eficientă a acestuia.*

Din aceste perspective, ne-am propus să analizăm evoluţia volumului, structurii şi calităţii capitalului din România în perioada 1997−2016. De asemenea, vom prezenta constatările referitoare la comportamentul firmelor, contribuţia investiţiilor autohtone şi străine, precum şi a fondurilor europene la formarea şi evoluţia capitalului din România. Pe lângă examinarea dinamicii capitalului în sectorul real al economiei, se analizează principalele schimbări ale capitalului din sistemul financiar.

13.2. EVOLUŢIA CAPITALULUI CA RESURSĂ FINANCIARĂ PERMANENTĂ

DINAMICA ŞI MODIFICĂRILE STRUCTURALE ALE CAPITALULUI DIN ECONOMIE

Analiza noastră privind evoluţia capitalului din România, precum şi schimbările în structura acestuia începe din anul 1997, dată de la care există statistici coerente, de bună calitate.

Formele funcţionale ale capitalului constau în: 1) capitalul fix (maşini, echipamente, clădiri, pământuri etc.) a cărui caracteristică este că aduce venit (sau profit) fără să circule şi fără să-şi schimbe proprietarul; 2) capitalul circulant (bani, stocuri de materiale, produse finite etc.) al cărui specific este acela că permite realizarea de venit (profit) doar prin circulaţie sau prin schimbarea proprietarului.

Capitalul fix, pe lângă faptul că este derivat la origine dintr-un capital circulant, necesită să fie încontinuu sprijinit de acesta, ceea ce exprimă corelaţia strânsă dintre aceste două forme funcţionale ale capitalului.

În perioada 1997−2016, conform informaţiilor din *Conturile financiare naţionale, capitalul din economia românească* s-a multiplicat de 5,4 ori, de la 22 mld. euro la 120 mld. euro (+98 mld. euro, figura 13.1). În ce priveşte structura acestuia, se constată că, în aceeaşi perioadă, *sectorul companiilor nefinanciare* şi-a sporit capitalul de 4,5 ori, de la 19,2 mld. euro în anul 1997 la 86,2 mld. euro, în timp ce, în *sectorul financiar*[3], capitalul a cunoscut un ritm mai alert de creştere, respectiv de 10,8 ori, de la 2,3 mld. euro la 25 mld. euro[4] în acelaşi interval de timp. Datele pentru anul 1997 includ şi informaţii privind anumite bănci şi fonduri de investiţii care în anii 1998−2000 au intrat în faliment. Prin ieşirea de pe piaţă a acestora, disciplina din sistemul financiar s-a întărit, însă, în acelaşi timp, dincolo de pierderile individuale, populaţia şi firmele au fost afectate prin reducerea creditului, deoarece intermedierea financiară[5] s-a contractat de la 14% în 1997 la minimul istoric de 9,2% în anul 2000. Însă, pentru sectorul financiar, mai edificatoare este comparaţia cu anul 2000, când baza de pornire a capitalului bancar era mai sănătoasă, aceasta crescând în anii următori, pe fondul privatizării şi al restructurării sectorului bancar, precum şi al intrării pe piaţă a băncilor străine care au adus sume substanţiale de capital şi proiecte moderne de afaceri. Astfel, în perioada 2000−2016, capitalul sistemului financiar s-a majorat cu un ritm alert, respectiv de 17,7 ori (+23,6 mld. euro), de la 1,4 mld. euro la 25 mld. euro.

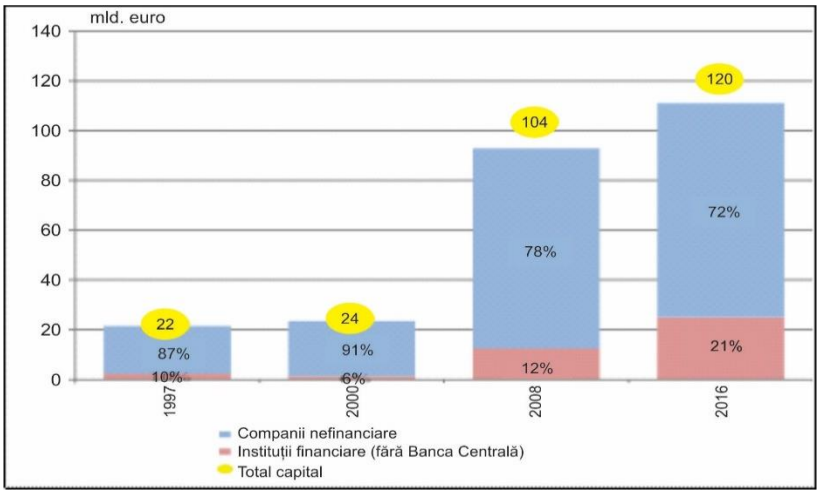

Notă: Pentru capital a fost considerată poziţia F5 *Participaţii şi acţiuni/unităţi ale fondurilor de investiţii* din *Conturile financiare naţionale*.
Sursa: BNR, calcule proprii.

Figura 13.1. Evoluţia stocului de capital din România, după sector.

[3] Societăţi care acceptă depozite (fără banca centrală), fonduri de piaţă monetară, fonduri de investiţii, alţi intermediari financiari, auxiliari financiari, instituţii financiare captive şi societăţi de asigurare.

[4] Diferenţa dintre totalul capitalului din economie (120 mld. euro în anul 2016) şi suma dintre capitalul companiilor nefinanciare (86,2 mld. euro) şi cel al sectorului financiar (25 mld. euro) provine din capitalul băncii centrale (3,9 mld. euro), al instituţiilor fără scop lucrativ în serviciul gospodăriilor populaţiei (2,5 mld. euro) şi al administraţiilor publice (2,4 mld. euro). Aceeaşi explicaţie este valabilă şi pentru anii anteriori.

[5] Raportul dintre creditul către sectorul privat (neguvernamental) şi PIB.

În condiţiile acestor evoluţii, ponderea *companiilor nefinanciare* în totalul capitalului din economie s-a redus de la 87% în anul 1997 la 72% în anul 2016 (−15 puncte procentuale). În acelaşi interval, contribuţia relativă a sectorului financiar s-a majorat de la 10% în anul 1997 la 21% în 2016.

Indiferent că este vorba de capitalul companiilor nefinanciare sau al celor financiare, în perioada de analiză s-au manifestat mutaţii importante în ceea ce priveşte deţinătorii de capitaluri.

Astfel, dacă în anul 1997 *capitalul companiilor nefinanciare* era deţinut în proporţie majoritară (55%, respectiv 10,6 mld. euro) de sectorul public (statul), în anul 2016, acest sector mai deţinea doar 12% (respectiv 10,3 mld. euro, figura 13.2). În acelaşi timp, sectorul privat a ajuns să reprezinte 88% (75,9 mld. euro în anul 2016) din capitalurile companiilor nefinanciare, ceea ce echivalează cu o dublare a ponderii acestuia în intervalul analizat (de la 45% în anul 1997, care totalizau 8,6 mld. euro).

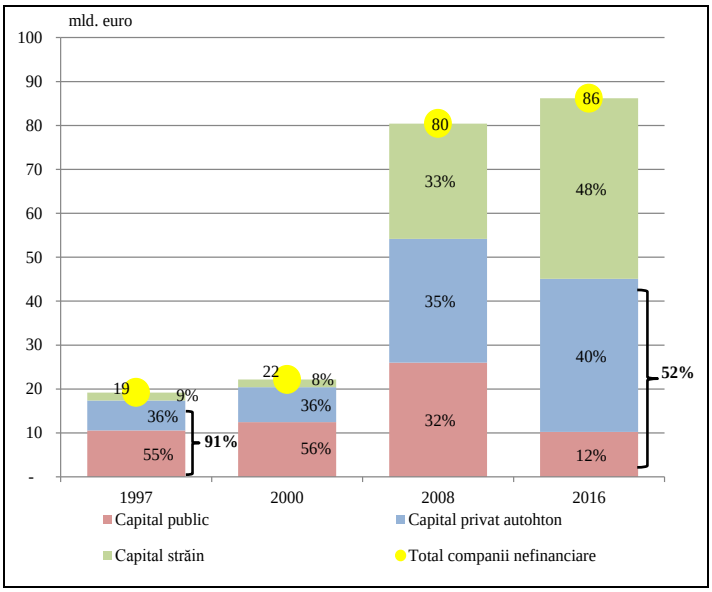

Sursa: BNR, calcule proprii.

Figura 13.2. Evoluţia stocului capitalului companiilor nefinanciare, după forma de proprietate şi originea acţionarului.

Acest proces economic apare ca fiind normal, în condiţiile tranziţiei de la economia centralizată de stat la economia de piaţă. Factorii principali ai acestor evoluţii au fost privatizarea proprietăţii de stat, înfiinţarea a numeroase firme private, reformele structurale aplicate în economia reală, inclusiv pe baza acordurilor încheiate cu instituţiile financiare internaţionale, şi deschiderea economiei autohtone către fluxurile externe de capital.

Analizând deţinerile de capital la nivelul *sectorului companiilor nefinanciare* după origine, se constată că ponderea acţionarilor străini s-a majorat într-un ritm accelerat, de la 9% (respectiv 1,8 mld. euro) din totalul capitalului în anul 1997 la 48%

(respectiv 41,1 mld. euro) în anul 2016. Această evoluţie s-a înregistrat pe fondul comprimării ponderii capitalului privat autohton (privat şi public) în capitalul total cu 39 puncte procentuale, de la 91% (respectiv 17,4 mld. euro) în 1997 la 52% (respectiv 45,1 mld. euro) în anul 2016. De subliniat că ponderea capitalului privat românesc în totalul capitalului s-a majorat cu numai 4 puncte procentuale (de la 36% în anul 1997 la 40% în 2016) faţă de cea a capitalului străin, care a sporit cu 39 puncte procentuale.

Ca efect al acestor transformări structurale profunde, s-au produs *mutaţii semnificative în ceea ce priveşte ponderile deţinute de diferitele categorii de acţionari în stocul total de capital*. Astfel: i) antreprenorii străini deţineau în anul 1997 numai 9% (1,8 mld. euro) din totalul capitalului companiilor nefinanciare, pentru ca în anul 2016 să îşi sporească participaţiile la 48% din total (41,1 mld. euro); ii) gospodăriile populaţiei deţineau 30% (5,8 mld. euro) în anul 1997, iar în 2016, acţiunile acestora reprezentau 23% (20 mld. euro); iii) companiile nefinanciare private româneşti înregistrau o pondere de 3% (0,5 mld. euro) în anul 1997 şi de 13% (10,9 mld. euro) în 2016; iv) statul (sectorul administraţiei publice) a scăzut semnificativ ca pondere în totalul acţionariatului, de la 55% (10,6 mld. euro) în anul 1997 la 12% (10,3 mld. euro) în 2016 şi v) alte sectoare deţineau 2% (0,5 mld. euro) în anul 1997, iar în anul 2016 au avut o pondere de 4% (3,9 mld. euro).

În timp ce *capitalul străin* în valoare de 41,1 mld. euro (48% din totalul capitalului companiilor nefinanciare în anul 2016) *este în general concentrat*, având în vedere că este *deţinut de firme mari* (corporaţii multinaţionale şi alte companii de dimensiuni mari), *capitalul românesc* în sumă de 45,1 mld. euro (52% din total) *este relativ dispersat*, aparţinând atât populaţiei (44% din capitalul autohton), firmelor (24%), cât şi statului (23%) şi altor sectoare instituţionale (9%). Lipsa de vigoare a firmelor private cu capital românesc, cauzată de economisiri şi investiri modeste, a condus ca, în cadrul capitalului privat aferent sectorului companiilor nefinanciare, capitalul străin să devină majoritar în anul 2016 (54% din totalul capitalului privat comparativ cu 20% în 1997).

De subliniat că *majorarea capitalului companiilor nefinanciare* (de 4,5 ori în perioada 1997−2016) s-a înregistrat şi pe fondul creşterii numărului de agenţi economici: de la 380,5 mii de firme în 1997 la 634,5 mii de companii în anul 2016 (+254 mii de unităţi, respectiv +67%). Această evoluţie reflectă avansul considerabil al numărului de firme private (+257 mii de unităţi, respectiv +68%), numărul companiilor de stat scăzând semnificativ (−3 mii de unităţi; −68%). Reducerea ponderii firmelor de stat nu s-a manifestat numai la nivelul capitalului şi numărului de agenţi economici, ci şi în ceea ce priveşte aportul acestora în: i) veniturile totale ale sectorului companiilor nefinanciare, care s-a redus de la 41% în 1997 la 4% în 2016, ii) valoarea adăugată, de la 49% la 7% şi iii) activele totale, de la 60% la 12%.

Şi în *sectorul financiar* s-au înregistrat schimbări importante în ceea ce priveşte *structura deţinătorilor de capital*. Astfel, în anul 1997, acţionarii privaţi deţineau 86% (2 mld. euro) din totalul de 2,3 mld. euro al capitalului instituţiilor financiare, pentru ca în 2016 ponderea acţionarilor privaţi să fie de 94% (23,5 mld. euro) din totalul de 25 mld. euro. Concomitent, ponderea sectorului de stat (public) în cadrul capitalului din sistemul financiar s-a redus în aceeaşi perioadă de timp de la 14% (0,3 mld. euro) la

6% (1,5 mld. euro). În funcţie de originea capitalului, se constată că ponderea capitalului românesc în totalul capitalului sectorului financiar s-a redus de la 86% (2 mld. euro) în anul 1997 la 53% (13 mld. euro) în anul 2016. În acelaşi timp, contribuţia relativă a capitalul străin a crescut de la 14% (0,3 mld. euro) la 47% (11,7 mld. euro).

În cadrul sectorului financiar există diferenţe majore între subsectoarele acestuia în ceea ce priveşte *originea proprietarilor de capital*. Astfel, *în subsectorul bancar*, care reprezintă componenta cea mai activă din punctul de vedere al cotei de piaţă, *antreprenorii străini şi-au sporit participaţiile* de la 30% (0,3 mld. euro din totalul capitalului bancar însumând 1 mld. euro) în anul 1997 la 75% în 2016 (7,7 mld. euro din totalul de 10,3 mld. euro). În cazul fondurilor de investiţii, acţionarii autohtoni deţin 78% din capital în anul 2016. Se constată însă, şi în acest subsector, comprimarea proprietăţii acţionarilor autohtoni de la 100% din total (1,2 mld. euro) în 1997 la 78% (7 mld. euro din 9 mld. euro) în anul 2016.

EFECTE ALE SCHIMBĂRII FORMEI DE PROPRIETATE A FIRMELOR DE LA CEA DE STAT LA CEA PRIVATĂ

Mutaţiile profunde în structura proprietăţii nu s-au reflectat, aşa cum ne-am fi aşteptat, în crearea unui număr semnificativ de noi locuri de muncă în economie, în sporirea profitabilităţii şi a eficienţei utilizării resurselor decât în unele sectoare de activitate.

În primul rând, numărul de salariaţi la nivelul economiei s-a redus semnificativ: de la 8,2 mil. de persoane în 1990 la 4,7 mil. de persoane în 2016 (similar începutului anilor 2000), deci cu 43% mai puţin (3,5 mil. de persoane) comparativ cu anul 1990. Acest număr cuprindea şi şomajul „mascat", provenit de la fostul regim socialist, care, din motive politico-ideologice, angaja forţă de muncă peste cea justificată de producţia reală. În schimb, numărul de pensionari a crescut substanţial, de la 3,4 mil. de persoane în 1990 la 5,3 mil. în 2016 (+1,9 mil. de persoane, respectiv +56%) (figura 13.3). O explicaţie a acestor evoluţii provine şi din procesul de privatizare, care s-a soldat cu disponibilizări masive de personal, angajaţii concediaţi nefiind, în marea majoritate a cazurilor, reintegraţi în piaţa muncii, ci pensionaţi prin acte normative speciale, de multe ori la vârste mult mai reduse decât cele prevăzute de lege, exercitându-se astfel serioase presiuni asupra fondului de pensii.

Mai mult, până în prezent, 3,4 mil. de cetăţeni români au plecat la muncă în străinătate[6], în special în ţări din sudul Uniunii Europene, ceea ce demonstrează că mediul privat intern are o structură economică insuficient de eficace în privinţa ocupării la un nivel ridicat a forţei de muncă disponibile şi în a-i asigura, concomitent, un standard de viaţă acceptabil. Astfel, la finalul anului 2016, în România, rata şomajului[7] era de 5,9%, în condiţiile existenţei a 530 mii de persoane fără loc

[6] Conform informaţiilor furnizate de *Migration Policy Institute (Naţiunile Unite)* privind stocul de emigranţi la finalul anului 2015.

[7] Conform definiţiei *Biroului Internaţional al Muncii*.

de muncă şi a unei populaţii active de 9 mil. de persoane. Cei 3,4 mil. de români plecaţi la muncă în străinătate reprezintă 38% din populaţia activă[8] autohtonă, procentul foarte ridicat demonstrând că, în România, problema lipsei locurilor de muncă este acută, iar fenomenul migraţiei are o amploare semnificativ mai mare comparativ cu alte ţări din regiune: Slovacia 12%, Ungaria 13%, Cehia 18%, Polonia 26%. În unele dintre ţările menţionate, rata şomajului este, într-adevăr, mai ridicată decât cea din România: Slovacia 9,7%, Polonia 6,2%, însă mai redusă în Cehia şi Ungaria: 4% şi, respectiv, 5,1%.

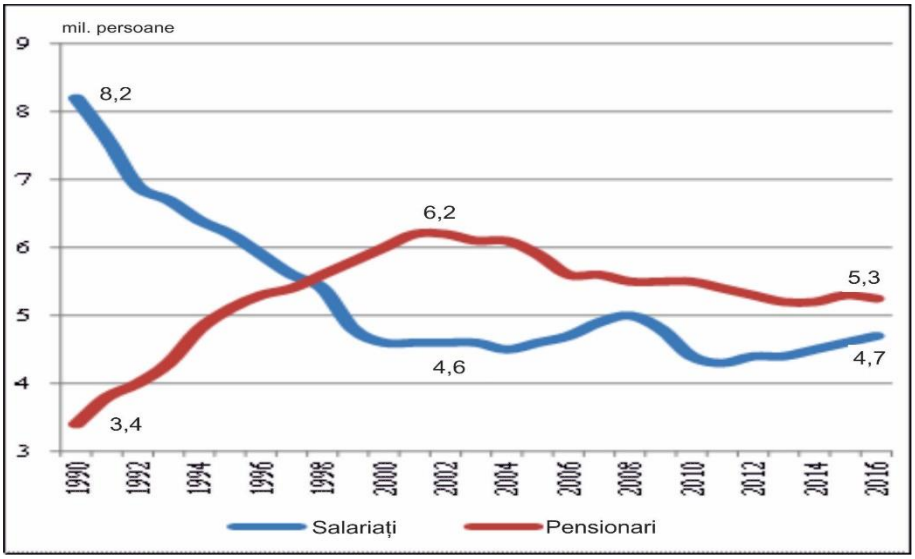

Sursa: INS.

Figura 13.3. Evoluţia numărului de salariaţi şi a numărului de pensionari.

În România, migraţia, inclusiv a populaţiei cu studii superioare (*brain drain*), a condus la scăderea productivităţii, la încetinirea ritmului de convergenţă a veniturilor, la comprimarea numărului de salariaţi calificaţi şi la creşterea poverii fiscale asupra populaţiei rămase în ţară, în condiţiile înrăutăţirii accentuate a raportului dintre numărul de salariaţi şi cel de pensionari.

În al doilea rând, pe baza analizei la nivelul firmelor, se constată că schimbarea structurii formei de proprietate nu a generat sporirea profitabilităţii economiei comparativ cu situaţia de la începutul anilor ’90. Aceasta este confirmată de factorul subunitar de multiplicare a profitului, care a fost de numai 0,72 (calculat ca raport

[8] Populaţia activă cuprinde populaţia ocupată şi şomerii (conform Eurostat). În populaţia ocupată sunt incluse toate persoanele cu vârstă mai mare de 15 ani, care au lucrat cel puţin o oră în săptămâna de referinţă (sau absentează temporar de pe piaţa muncii). Şomerii sunt definiţi ca persoanele fără loc de muncă în perioada de referinţă, dar care au căutat activ un loc de muncă în patru săptămâni anterioare şi sunt disponibile să înceapă munca imediat sau în decurs de două săptămâni.

dintre modificarea ponderii sectorului privat în volumul profitului şi schimbarea ponderii acestui sector în veniturile totale din economie în perioada 2000−2016). Astfel, firmele private cu profit şi-au majorat ponderea în volumul profitului total cu doar 11,9 puncte procentuale (de la 81,5% în anul 2000 la 93,4% în 2016), deşi contribuţia companiilor private la totalul veniturilor societăţilor comerciale a crescut cu 16,4 puncte procentuale (de la 79,9% la 96,3%).

În cazul pierderilor însă, factorul de multiplicare este supraunitar, respectiv de 2,1 (de peste 3 ori mai mare decât în cazul profitului), acesta reprezentând raportul dintre modificarea ponderii sectorului privat în volumul total al pierderilor şi schimbarea ponderii acestui sector în cheltuielile de exploatare. Astfel, ponderea societăţilor comerciale private cu pierderi în volumul pierderilor totale din economie a crescut cu 34,8 puncte procentuale (de la 56% în anul 2000 la 90,8% în 2016), semnificativ mai mult faţă de majorarea ponderii sectorului privat în cheltuielile de exploatare, care a fost de numai 16,8 puncte procentuale (de la 79,2% la 96%).

Aceste constatări arată că profitul firmelor private a crescut mult mai lent decât ar fi fost normal, ţinând cont de avansul substanţial al cifrei lor de afaceri, în timp ce pierderile s-au accelerat cu mult peste nivelul justificat de cheltuielile de producţie ale firmelor private din economie. În acest context, este de subliniat că profitul mediu pe salariat a crescut de 6 ori în sectorul privat în anul 2016 faţă de anul 2000, mai lent decât în sectorul de stat, unde acest raport a avansat de 7,4 ori. În cazul firmelor cu rezultat negativ, pierderea medie pe salariat s-a majorat de 3,5 ori în sectorul privat, iar în sectorul de stat, de 2,5 ori în intervalul de timp analizat. Această situaţie nu reflectă faptul că sectorul de stat, care totuşi a suportat restructurări majore în perioada analizată, este mai eficient decât cel privat, ci dă un semnal îngrijorător privind eficienţa scăzută a sectorului privat cu capital autohton şi străin din economia românească.

GRADUL DE CAPITALIZARE A FIRMELOR DIN ROMÂNIA

Pentru o mai bună înţelegere a evoluţiei capitalului din economie reflectate de *Conturile financiare naţionale*, este necesară analiza în detaliu, la nivel de firmă, pe baza dinamicii bilanţurilor contabile ale acestora, a dinamicii şi structurii capitalului, precum şi a comportamentului de afaceri al antreprenorilor. Pornind de la aceste informaţii individuale (care, prin însumare, conduc la diferenţe reduse faţă de datele la nivel agregat conform *Conturilor financiare naţionale*), se constată că gradul de capitalizare a companiilor din România a scăzut în ultimii ani. Principalul factor al acestei evoluţii nefavorabile îl constituie structura fragilă a capitalurilor proprii, rezultată în urma unui proces de acumulare insuficientă, în special în perioada anterioară crizei, ceea ce a determinat şi un grad ridicat de volatilitate a stocului de capital.

Din analiza modificării privind volumul capitalului societăţilor comerciale nefinanciare în perioada 2000−2016, când s-au accentuat mutaţiile în stocul şi structura acestuia, au rezultat următoarele:

- capitalul s-a dublat de la 18 mld. euro în anul 2000 la 36 mld. euro în 2004 (+18 mld. euro);
- ritmul anual de creştere a capitalului s-a menţinut la cote înalte până în anul 2008, îndeosebi după intrarea în NATO şi încheierea negocierilor de aderare la Uniunea Europeană, când stocul acestuia a ajuns la 85 mld. euro (+140% faţă de anul 2004, respectiv +49 mld. euro);
- odată cu declanşarea crizei, stocul de capital din anul 2009 s-a redus cu 8 mld. euro (9%) faţă de 2008, de la 85 mld. euro la nivelul de 77 mld. euro;
- diminuări ale soldului capitalului din economie s-au înregistrat şi în anii 2010 şi 2011, astfel că resursele proprii ale firmelor au ajuns la numai 73 mld. euro în anul 2011 (−11 mld. euro, respectiv −14% faţă de 2008);
- în următorii doi ani, capitalul societăţilor comerciale a cunoscut dinamici modeste (+1% pe an), soldul acestuia ajungând la 75 mld. în 2013;
- în perioada 2014−2016, stocul capitalului propriu al companiilor nefinanciare s-a majorat în medie cu 5% pe an, ajungând în anul 2016 la 87 mld. euro (cu numai 2 mld. euro mai mult faţă de 2008, respectiv +2,3%). Faţă de anul 2014, capitalurile proprii ale firmelor din România au crescut cu numai 9%. Spre comparaţie, în zona euro, în intervalul 2014−2016, stocul de capital al firmelor a avansat cu 36%[9].

Din stocul de capital existent la finele anului 2016, statul mai deţine 15% (12,7 mld. euro); 40% (34,5 mld. euro) reprezintă capitalul propriu al firmelor private cu capital românesc (în număr de 580,4 mii de unităţi), iar 42%[10] (36,7 mld. euro) însumează capitalul societăţilor comerciale străine (în număr de 45,5 mii de unităţi). Rezultă că firmele private româneşti au o capitalizare medie de aproape 14 ori mai mică faţă de companiile cu capital străin (59,5 mii euro pe firmă privată românească comparativ cu 805,4 mii euro pe societate comercială străină).

Vulnerabilitatea ridicată a capitalurilor proprii ale companiilor nefinanciare la evoluţiile economice nefavorabile, evidenţiată în perioada de criză, precum şi revenirea lentă a acestora, în pofida revigorării activităţii economice la ritmuri accelerate de creştere, sunt determinate în principal de faptul că avansul capitalurilor proprii în perioada premergătoare crizei s-a bazat pe surse ciclice (dependente de evoluţia valorii activelor firmelor, care au fost supraestimate în perioada de supraîncălzire) şi mai puţin pe aportul de capital social din partea acţionarilor. Acestea din urmă au reprezentat în medie doar 10% din creşterile de capital ale perioadei 2001−2008 faţă de 19%, cât au fost majorările de capital ca urmare a înregistrării în contabilitatea firmelor a diferenţelor favorabile din reevaluarea activelor fixe. La rândul lor, profiturile obţinute de societăţile comerciale au cumulat în medie circa 50% din creşterile de capital.

[9] Conform datelor BCE, Comunicat de presă din 5 octombrie 2017, *Households and non-financial coporations in the euro area: second quarter of 2017*.

[10] Diferenţa de 3 puncte procentuale până la 100% este dată de firmele private cu acţionariat mixt (50% românesc, 50% străin) sau pentru care nu se cunoaşte acţionariatul.

Nici după criză nu s-a înregistrat un avans consistent al aportului de capital social din partea acţionarilor, astfel că principala sursă de creştere a capitalului propriu a rămas profitul obţinut de firme (care a reprezentat în medie aproximativ 70% din majorările de capital din perioada 2009−2016). În schimb, se constată menţinerea la niveluri înalte a pierderilor înregistrate an de an de societăţile comerciale (cu o medie de circa 10 mld. euro în intervalul 2009−2014, în 2016, acestea fiind de 7,3 mld. euro), care, din punct de vedere economic, reprezintă un proces de dezinvestire, respectiv o reducere a capitalului propriu. Totodată, în anul 2016, foarte multe firme nu au optat pentru creşterea capitalului propriu, ci au preferat să distribuie dividende[11] substanţiale, în sumă de peste 10 mld. euro (pe fondul relaxării prin lege a taxării dividendelor), în timp ce aporturile noi de capital au cumulat doar 2 mld. euro. Alte studii în domeniu (Guda, 2017) arată că volumul dividendelor distribuite în anul 2016, de 10 mld. euro, se situează la nivelul totalului dividendelor distribuite de firme în şapte ani anteriori, respectiv în perioada 2009−2015. Aceste evoluţii şi decizii economice ale acţionarilor au condus ca, la finalul anului 2016, stocul de capital propriu al firmelor, în sumă de numai 87 mld. euro, să aibă următoarea structură:

- sume aferente procesului de investire, de 155 mld. euro;
- sume care se scad din cuantumul de mai sus şi sunt specifice procesului de dezinvestire, reprezentând 68 mld. euro (44% din sumele investite).

La rândul lor, sumele investite, totalizând 155 mld. euro, au următoarea compoziţie: i) 32,3% capital social, ii) 16,8% diferenţe favorabile în urma reevaluării activelor fixe, iii) 17,4% rezerve şi prime de capital, iii) 12,2% profitul obţinut în anul 2016 şi iv) 21,3% profitul nerepartizat din anii anteriori. Structura sumei de 68 mld. euro, aferentă procesului de dezinvestire, este următoarea: i) 84% pierderea neacoperită din anii anteriori, ii) 10% pierderea anului 2016 şi iii) 6% alte elemente de capital[12].

Extinzând analiza evoluţiei capitalului propriu al firmelor pentru perioada 1994−2016, rezultă că aceste surse permanente de finanţare a societăţilor comerciale au crescut mult mai lent comparativ cu datoriile acestora, ceea ce a condus la deteriorarea nivelului capitalizării lor. Astfel, raportul dintre capitalurile permanente ale companiilor şi totalul activelor s-a comprimat de la 80% în anul 1994 la 39% în 2000 şi a ajuns la numai 33% în 2016.

Nivelul redus al capitalizării corespunde unui grad de îndatorare (*debt-to-equity ratio*) de 2,1 în anul 2016, respectiv datoriile firmelor sunt de 2,1 ori mai mari comparativ cu resursele permanente ale acestora (figura 13.4).

---

[11] Dividendele distribuite au fost calculate prin suma dintre profitul net la începutul exercițiului și modificarea rezultatului reportat, ținându-se cont și de distribuirile profitului reflectate în creșterea rezervelor legale.

[12] Alte elemente de capital se referă la poziții precum: acțiuni proprii, câștiguri sau pierderi legate de instrumentele de capitaluri proprii sau diferențe provenite din estimarea dividendelor.

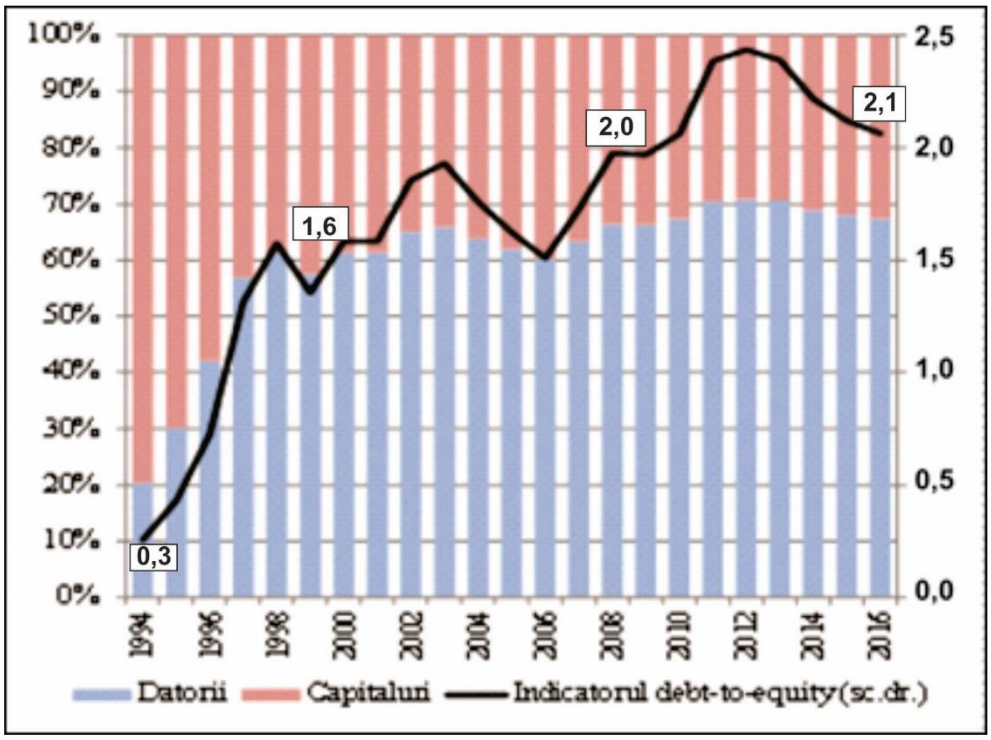

Sursa: MFP, calcule proprii.

Figura 13.4. Evoluţia capitalurilor proprii şi a datoriilor companiilor nefinanciare.

Capitalizarea scăzută a sectorului companiilor, respectiv nivelul ridicat al gradului de îndatorare sunt cauzate îndeosebi de situaţia firmelor private. Astfel, în anul 2016, gradul de îndatorare este de 2,6 în cazul agenţilor economici cu capital privat românesc, respectiv 2 în cazul firmelor străine, în timp ce companiile de stat au un indicator *debt-to-equity ratio* de 1,1.

În acest context, România înregistrează un decalaj major al ponderii capitalului în resursele (pasivele) firmelor comparativ cu economiile europene avansate. Nivelul indicatorului datorii pe capital este de peste două ori mai mare în România decât în state precum Germania (0,8), Franţa (0,9), Belgia (0,7), Lituania (0,8) sau Polonia (1).

IMPACTUL PIERDERILOR PERSISTENTE ALE SOCIETĂŢILOR COMERCIALE ASUPRA BAZEI DE CAPITAL

Volumul redus al capitalului existent în economia reală românească este cauzat în principal de trei factori: i) profitabilitatea scăzută a numeroase firme – 48% dintre firmele din România aveau o rentabilitate a activelor mai mică de 1% în anul 2016, astfel că mediana indicatorului ratei de profitabilitate a activelor

(*Return on Assets* – ROA) este de 1,7% în România faţă de 7,5% în Polonia sau 6,7% în Germania[13]; ii) desele opţiuni ale acţionarilor pentru încasarea dividendelor, şi nu pentru reinvestirea profitului; iii) frecvente raportări de rezultate financiare negative de către numeroase societăţi comerciale, pierderile diminuând capitalul unităţilor respective. Existenţa pe piaţă a numeroase firme neprofitabile conduce la deteriorarea disciplinei de plată în economie, pe fondul unor resurse financiare proprii de valoare modestă la nivelul companiilor. Aceste firme erodează baza de capital din economie, deoarece multe dintre ele înregistrează niveluri negative ale capitalurilor proprii (respectiv datoriile au depăşit volumul activelor, în condiţiile în care pierderile au consumat, în timp, în totalitate capitalul propriu).

Dintre cele peste 808 mii de persoane juridice active în anul 2016, doar 78% (634 mii de companii) au depus bilanţul la *Ministerul Finanţelor Publice* (MFP), existând deci numeroase firme care nu respectă obligaţia legală privind raportările financiare (peste 174 mii de unităţi). Mai mult, din cele 634 mii de companii care depun bilanţul la MFP, o proporţie ridicată sunt neprofitabile (34% din total, respectiv 217 mii de firme cu pierdere în 2016), în condiţiile în care numeroase societăţi comerciale înregistrează consumuri intermediare (cheltuieli cu materii prime şi materiale, cu utilităţile, cu mărfurile şi alte cheltuieli materiale) mult mai ridicate ca pondere în producţie decât în ţările cu economii performante. Această situaţie nefavorabilă este cauzată inclusiv de înregistrarea drept costuri de producţie a unor cheltuieli subiective ale firmelor[14], fără ca acestea să aibă o legătură directă cu veniturile realizate, aşa cum prevede legea.

În termeni valorici, pierderile cumulate de companiile cu rezultat financiar negativ s-au majorat semnificativ în ultimul timp, atingând un maxim istoric de 10–11 mld. euro în perioada 2008−2012 (respectiv 8,3% din PIB), de la o medie de 3,5 mld. euro (reprezentând 6,8% din PIB) în intervalul 2000−2006 (respectiv o creştere de trei ori). Începând cu anul 2013, când au fost raportate pierderi de 9 mld. euro, se observă o diminuare a pierderii agregate până la 7,3 mld. euro în anul 2016 (4,3% din PIB), ceea ce reprezintă totuşi un nivel foarte ridicat pentru o economie cum este cea a României, care are ca obiectiv principal convergenţa reală rapidă faţă de ţările dezvoltate.

Fenomenul pierderilor în România este unul generalizat, cu precădere în cazul sectorului privat, pierderea agregată la nivelul economiei în anul 2016 fiind provocată în proporţie de 91% de firmele private (6,6 mld. euro). În cadrul acestora, firmele având capital majoritar străin şi cele cu capital majoritar românesc înregistrează un nivel al pierderilor similar (circa 3,3 mld. euro), în pofida faptului că societăţile comerciale străine sunt mult mai puţin numeroase (12% din numărul de firme private cu pierdere). Această categorie de companii raportează pierderi medii mult mai ridicate comparativ cu firmele private cu capital majoritar autohton (respectiv de 9 ori mai mari, pierderea medie pentru firmele străine în anul 2016 fiind de 155 mii euro, faţă de 17 mii euro pentru societăţile comerciale cu capital românesc).

[13] Date la 2015, conform bazei de date a Băncii Franţei, BACH (*Bank for the Accounts of Companies Harmonised*).

[14] Consumurile intermediare sunt o modalitate de a oferi un supliment important de nivel de viaţă managerilor şi acţionarilor (Piketty, 2013).

Pierderile se reflectă direct în nivelul capitalurilor proprii, diminuând averea firmei, iar insuficienţa capitalului provoacă o putere economică prea mică faţă de ţelul firmei, care devine astfel imposibil de atins (Madgearu, 1916). România continuă să fie, astfel, o ţară cu un capital scăzut, la aproape 80 de ani distanţă de constatările lui Moldovan (1939), care a reliefat că ţara noastră era, în acele timpuri, o ţară cu un capital redus, atât în ceea ce priveşte capitalul actual, cât şi cel potenţial. Şi marele economist Madgearu (1940) concluziona, pe baza evoluţiilor economice din perioada 1919−1938, că, în economia românească, libertatea formală a procesului de formare a capitalurilor s-a soldat printr-o constantă penurie de capital. Autorul subliniază importanţa acumulării unei baze solide de capital, în special din surse interne, deoarece, fără a-şi asigura o creştere continuă a acumulării de capital, economia naţională a unui popor nu poate reprezenta o temelie pentru crearea unui stat naţional.

În acest context, procesul de convergenţă a societăţii româneşti către performanţele economico-sociale din statele avansate nu poate fi decât lent, obiectivul României de a recupera mai rapid decalajele referitoare la nivelul PIB pe cap de locuitor la paritatea puterii de cumpărare fiind afectat de insuficienta cultură antreprenorială, de economisirea slabă şi de investirea redusă sub formă de capital.

CONCENTRAREA ACTIVITĂŢII ECONOMICE ŞI GRADUL DE RĂSPUNDERE A SOCIETĂŢILOR COMERCIALE

Resursele financiare şi activitatea economică din România au un grad ridicat de concentrare. Această situaţie este cauzată de faptul că:

- sectorul firmelor din România este subdimensionat, raportat la mărimea pieţei autohtone şi comparativ cu celelalte ţări europene. În anul 2015, România înregistra cel mai mic număr de IMM la suta de locuitori din rândul statelor membre UE, respectiv 2,2 unităţi, nivel situat la jumătate comparativ cu media UE (4,5 firme) şi semnificativ sub ţări din regiune, precum Cehia (9,4 unităţi), Slovacia (7,5), Slovenia (6,4), Lituania (5,4) sau Ungaria (5,3)[15];
- pe fondul unei culturi antreprenoriale reduse şi al unei voinţe slabe a proprietarilor de firme pentru asumarea riscurilor şi a răspunderii economico-juridice faţă de propriile societăţi comerciale, 98% dintre companiile din România sunt organizate sub formă de societăţi cu răspundere limitată (SRL), care, aşa cum indică şi numele, angajează într-o măsură foarte redusă responsabilitatea acţionarilor faţă de creditori, respectiv în limita capitalului de minimum 200 lei, echivalent a 44 euro[16]. Cele mai multe astfel de SRL-uri au o durată de viaţă redusă şi activează în sectoare care presupun procese tehnologice puţin complexe;

[15] Comisia Europeană (2016), *Annual Report on European SMEs 2015/2016*.
[16] Transformarea în euro s-a făcut pe baza cursului mediu EUR/RON din luna octombrie 2017.

- modelul de afaceri al firmelor private cu capital autohton presupune un grad tehnologic şi de cunoaştere scăzut, cu o productivitate modestă, aspect demonstrat de faptul că, deşi companiile româneşti reprezintă cea mai numeroasă categorie de firme (91,5% din total) şi angajează 65% din forţa de muncă, generează doar 48% din valoarea adăugată brută (VAB); această realitate negativă este înregistrată în contextul în care 34% dintre SRL-urile cu capital autohton au ca obiect de activitate comerţul, 42% serviciile (majoritatea cu nivel scăzut de calificare) şi utilităţile, iar 12% construcţii şi servicii imobiliare, activităţi care, prin natura lor, presupun o capacitate redusă de generare a valorii adăugate în economie;
- firmele cu capital străin, în pofida faptului că sunt mult mai puţin numeroase, concentrează o parte semnificativă a activităţii din România, acestea generând VAB mai ridicat, indiferent de forma de constituire: SRL-urile străine (7% din numărul total de astfel de firme) creează 43% din VAB realizat de SRL, deşi angajează numai 27% din numărul de salariaţi; societăţile pe acţiuni (SA) cu capital străin (14% din numărul acestor companii) generează 59% din VAB aferent SA cu doar 38% dintre angajaţi; în cadrul industriei, rolul acestor companii este şi mai evident: cele 10% dintre SRL-urile care activează în industrie şi au capital străin generează 63% din VAB creat de sectorul SRL, iar 19% din SA-urile sectorului industrial generează 65% din VAB format de segmentul SA;
- în sinteză, mutaţiile în structura capitalului firmelor din România, în ultimii 25 de ani, s-au produs prin deplasarea acestuia (a capitalului) dinspre sectorul de stat înspre sectorul privat, iar în cadrul celui din urmă, de la întreprinzătorii români către antreprenorii străini;
- analiza profitabilităţii, ca principal motor al iniţiativei private, arată că firmele străine înregistrează cote de profit (sau pierdere) medii mult mai mari decât societăţile comerciale cu capital românesc. Astfel, în cadrul categoriei SRL-urilor, profitul aferent companiilor româneşti cu rezultat net pozitiv reprezintă 65% din total, în condiţiile unui număr ridicat de astfel de agenţi economici (92% din total SRL), în timp ce firmele străine realizează 35% din profit, însă acestea reprezintă un număr mult mai redus (8% din numărul de SRL) şi prezintă un profit mediu pe firmă mai mare; o situaţie similară este înregistrată şi în cazul pierderilor, acestea fiind împărţite în 51% şi 49% între SRL cu capital autohton şi SRL cu capital străin. În cazul companiilor mai mari (de tip SA sau SCA), concentrarea este şi mai mare în favoarea firmelor străine, care, în pofida numărului redus, cumulează 58% din profitul acestei categorii de agenţi economici, respectiv 52% din pierdere.

În acest context, în anul 2016, primele 1% din firme (6.345 de unităţi) generau 67% din VAB şi angajau jumătate din numărul de salariaţi din societăţile comerciale (circa 2 mil. de persoane), în timp ce primii 10% agenţi economici (puţin peste 63 mii de unităţi) cumulau 92% din VAB şi din valoarea cifrei de afaceri a firmelor din

România, având un efectiv de salariaţi de 3,2 mil. de persoane, respectiv peste 80% din total.

Aproximativ 1.700 de corporaţii[17] (respectiv 0,27% din numărul total de companii din economie) generează circa 44% din VAB-ul României în anul 2016. În funcţie de provenienţa capitalului, se remarcă faptul că rolul predominant în cadrul sectorului corporaţiilor revine agenţilor economici cu capital străin (772 de unităţi), care realizează 28% din VAB-ul total al ţării, în timp ce corporaţiile private autohtone (736 de unităţi) au un aport de numai 10%, iar cele cu capital de stat (149 de unităţi), de 6%. Similar, corporaţiile străine generează 30% din cifra de afaceri din economie, în timp ce corporaţiile private autohtone produc numai 12%, iar companiile cu capital de stat contribuie cu doar 3% la cifra de afaceri totală.

Prin *Legea nr. 31/1990 privind societăţile comerciale*, s-a stabilit un nivel scăzut al aportului de capital social al firmelor, pentru a încuraja antreprenorii români şi străini să iniţieze afaceri în scopul creării unor noi locuri de muncă, al sporirii valorii adăugate şi a veniturilor bugetare. Comportamentul antreprenorilor din România arată însă preferinţa acestora pentru limitarea răspunderii faţă de propriile firme (având în vedere că 98% dintre societăţile comerciale sunt constituite sub formă de SRL). Acest tip de firme concentrează 75% din cifra de afaceri şi 72% din VAB total, în creştere de la 50%, respectiv 38% în anul 2000. De asemenea, în firmele de tip SRL este angajată 79% (3 mil. de salariaţi) din forţa de muncă a companiilor nefinanciare (faţă de 37% în anul 2000).

Comparativ cu anul 2000, ponderea firmelor organizate ca SRL a crescut mult mai alert în structura pierderilor totale comparativ cu majorarea rolului acestor firme în generarea de profit: dacă în anul 2000 SRL provocau numai 23% din pierderea sectorului companiilor nefinanciare, în anul 2016, această pondere a crescut la 71% (+48 puncte procentuale); în schimb, rolul SRL în generarea de profit a crescut în intervalul 2000−2016 de la 47% la 76%. Această situaţie demonstrează că asumarea răspunderilor limitate de către acţionari prin forma de organizare a firmelor ca SRL, categorie dominantă în România, a condus la un comportament cvasigeneralizat de indisciplină financiară în economie şi la eforturi minime din partea multor antreprenori pentru asigurarea viabilităţii pe termen lung a companiilor la care sunt proprietari.

Aceştia şi-au lăsat propriile firme să înregistreze an de an pierderi, care le-au erodat capitalul, iar în loc de aport de capital nou pentru redresarea situaţiei financiare a societăţilor, au preferat să le acorde împrumuturi din fondurile proprii (împrumuturi de la acţionari sau entităţi afiliate).

Astfel, la nivelul întregii economii reale, începând cu anul 2010[18], soldul creditelor acordate de acţionari propriilor firme şi celor de la entităţi afiliate s-a majorat cu 37% (+9,9 mld. euro), respectiv de la 26,7 mld. euro în 2010 la 36,6 mld. euro în 2016. Spre comparaţie, capitalul propriu al firmelor a sporit în aceeaşi perioadă cu numai 12% (+10 mld. euro). Această înclinaţie de a acorda firmelor mai

[17] Întreprinderi cu cifră de afaceri de peste 50 mil. euro sau active totale mai mari de 43 mil. euro şi număr de angajaţi peste 250.

[18] Nu există informaţii disponibile referitoare la datoriile către acţionari şi entităţile afiliate anterior anului 2010.

degrabă împrumuturi decât de a le consolida prin aport de capital se localizează atât la acţionarii români, cât şi la cei străini. Creşterea creditelor acordate de către acţionarii străini propriilor firme a fost în perioada 2010−2016 de 40% (de la 13,4 mld. euro în 2010 la 18,7 mld. euro în 2016). Comparativ, în cazul firmelor cu capital românesc, stocul acestor împrumuturi s-a majorat ceva mai lent, respectiv cu 36% (de la 12,8 mld. euro la 17,4 mld. euro).

Cea mai îngrijorătoare situaţie se manifestă în cazul firmelor cu pierderi, care au ajuns să se finanţeze preponderent prin datoriile faţă de propriii acţionari (24% din totalul bilanţier al acestora în 2016 comparativ cu 13% la nivelul întregii economii), din care, la nivelul SRL cu pierderi, creditele de la acţionari au ajuns să reprezinte 31% din bilanţ. Această structură de finanţare total anormală comparativ cu o economie de piaţă funcţională, în care disciplina de plată se impune a fi ferm respectată, întăreşte constatarea privind comportamentul atipic al acţionarilor de a menţine propriile societăţi comerciale la limita supravieţuirii, fără voinţa (care ar fi firească într-o economie concurenţială) de a creşte competitivitatea, capacitatea financiară a firmelor şi de a asigura o structură sustenabilă de finanţare a acestora. Astfel, aceşti proprietari îşi finanţează firmele prin acordarea de credite pe care şi le ramburseazǎ prioritar, „la momentul potrivit” (înainte de a le declara în insolvenţă), în loc să îşi majoreze capitalurile proprii şi să reîntregească activul net al societăţii comerciale care, în numeroase cazuri, a devenit negativ.

DISCIPLINA DE PLĂŢI DIN ROMÂNIA

De subliniat faptul că pierderile agregate au evoluat în perioada 1994−2016 în mod similar cu dinamica plăţilor restante ale companiilor, firmele cu rezultate financiare negative având un rol determinant în menţinerea arieratelor la volume ridicate în economia românească.

Lipsa unei culturi solide la nivelul societăţilor comerciale din România privind respectarea disciplinei de plată şi a prevederilor contractelor economice a condus la un volum foarte ridicat al plăţilor restante ale firmelor către buget, furnizori, bănci şi alţi creditori (acestea au însumat 22,9 mld. euro, respectiv 14% din PIB în 2016 faţă de anul 1994, când, într-o economie în curs de reformare şi de deschidere către exterior, cu investiţii străine directe reduse, procesul de privatizare a societăţilor comerciale fiind în faza de început şi cu un PIB relativ scăzut, arieratele însumau 5,6 mld. euro, respectiv 24% din PIB).

Din totalul plăţilor restante aferente sectorului companiilor nefinanciare în anul 2016, o proporţie de 65% (15,1 mld. euro) era cauzată de companiile neprofitabile. Firmele private reprezintă cea mai indisciplinată categorie de companii, acestea provocând plăţi restante în sumă de 17,9 mld. euro (respectiv 80% din totalul arieratelor, reprezentând aproximativ 11% din PIB în anul 2016). Raportate la PIB, arieratele totale ale firmelor s-au redus de la 24% din PIB în perioada 1994−1995 şi maxime de circa 39% în 1999−2000 la 14% în anul 2016, însă volumul ridicat al plăţilor restante

continuă să creeze disfuncţii majore în circuitul normal al banilor în economie. Astfel, problemele de la începutul anilor ’90, generate de arieratele unui număr relativ redus de companii de stat cu dificultăţi financiare moştenite din comunism şi agravate după anul 1989, de comportamentul antieconomic al managerilor şi de atitudinea permisivă a instituţiilor statului cu atribuţii în supravegherea administrării acestora, s-au transformat, după reformarea şi privatizarea sectorului de stat, într-un comportament cvasigeneralizat de indisciplină financiară, îndeosebi la nivelul societăţilor comerciale cu capital privat.

Menţinerea pe piaţă a numeroase firme cu probleme de profitabilitate şi lichiditate a condus la creşterea întârzierilor la plăţile dintre agenţii economici. Astfel, durata de achitare a furnizorilor este mult mai ridicată în România decât în alte state (116 zile faţă de 41 de zile în Polonia sau 19 zile în Germania). De asemenea, durata de încasare a creanţelor de către firme s-a majorat semnificativ după anul 2009, ajungând la 92 de zile în 2016 (în creştere cu 17% faţă de media anilor 2005−2006), semnificativ mai mult faţă de Polonia (unde intervalul este de 56 de zile) sau Germania (24 de zile). Ambele disfuncţii reliefează lipsa unei culturi solide la nivelul societăţilor comerciale din România privind respectarea disciplinei de plată şi a contractelor economice. Starea de fapt din economia românească arată că numeroase firme nu respectă prevederile *Legii nr. 72/2013 privind combaterea întârzierii în executarea obligaţiilor de plată*, care stipulează că termenul de plată între agenţii economici sau între aceştia şi autorităţile publice nu poate fi mai mare de 60 de zile calendaristice decât cu titlu de excepţie. Spre deosebire de cazul României, se constată că, în alte state, cerinţele legale privind combaterea întârzierii în efectuarea plăţilor în tranzacţiile comerciale (*Directiva 2011/7/UE*, care a fost transpusă în ţara noastră prin *Legea nr. 72/2013*) sunt asumate de către societăţile comerciale cu un grad foarte ridicat de responsabilitate.

În contextul capitalizării precare, al persistenţei pierderilor şi al unei discipline financiare laxe, fenomenul insolvenţei a fost unul frecvent utilizat de acţionarii din România în ultimii ani, pentru a evita plata datoriilor acumulate către creditori.

Numărul total al firmelor insolvente a crescut într-un ritm accelerat în perioada 2007−2013, pe fondul intrării în această procedură, în fiecare an, a unui număr semnificativ de companii. Astfel, dacă în anul 2007 existau circa 9 mii de firme în insolvenţă, în anul 2009, stocul de insolvenţe s-a majorat la 30 mii de companii, iar în 2010, la 40 mii de firme. Numărul de firme aflate în insolvenţă la finalul anului 2016 se ridica la 39 mii de unităţi.

Cea mai mare parte a cazurilor de insolvenţă ajung în faliment (înţelegerile dintre părţi în afara instanţei sau cazurile de reorganizare reprezintă sub 2% din total[19]). De altfel, în perioada 2008−2016, circa 177 mii de firme au intrat în insolvenţă, peste 165 mii de unităţi (93% din numărul total al insolvenţelor) declarându-şi falimentul.

[19] Mihai I., Tarţa A. (2015), *The role of the insolvency framework in strengthening payment discipline and in developing the credit market in Romania*, Central Bank Journal of Law and Finance, No. 2.

În acest context, durata medie de funcţionare a firmelor înfiinţate după criză în România a fost de numai trei ani[20]. Mai mult, 42% dintre aceste companii nu au rezistat pe piaţă mai mult de doi ani, ceea ce demonstrează încă o dată viabilitatea redusă a unui număr mare de societăţi comerciale din economia românească.

STAREA DE FAPT A RESPECTĂRII CERINŢELOR LEGALE PRIVIND CAPITALIZAREA FIRMELOR

În contextul persistenţei unui comportament economic profund anormal al firmelor, respectiv prezenţa pe piaţă a foarte multor societăţi comerciale fără activitate sau cu pierderi cronice, în anul 2016, circa 44% din numărul total de firme din economie (respectiv 276,5 mii de companii) au ajuns să nu respecte condiţiile legale privind capitalizarea, respectiv capitalurile proprii sunt mai mici decât jumătate din capitalul subscris şi vărsat. Dintre acestea, 163,8 mii de firme sunt companii care au înregistrat pierderi nete în anul 2016 (75% din numărul total de firme cu pierdere). Situaţia este cu atât mai acută cu cât 42% din numărul de companii din economie (268,5 mii de firme) înregistrează capital negativ în 2016, având datoriile mai mari decât activele. În acest context, pentru recapitalizare la nivelul prevăzut de lege, acţionarii trebuie să aducă fonduri substanţiale în conturile firmelor. Necesarul de recapitalizare pentru atingerea a 50% din capitalul social a crescut semnificativ în perioada 2000–2016 (cu o intensitate mai acută după 2008), ajungând la 34,5 mld. euro în anul 2016 (această sumă este de 10 ori mai mare faţă de 2000 şi reprezintă aproximativ 21% din PIB). Din această sumă, firmele private cu capital românesc trebuie să-şi sporească baza de capital cu 16 mld. euro (10% din PIB), în timp ce companiile străine se impune să îşi suplimenteze capitalul cu 14,5 mld. euro (9% din PIB). Rezultă că, faţă de stocul de capital al companiilor nefinanciare înregistrat la finele anului 2016, însumând 87 mld. euro, dacă toate aceste firme ar fi funcţionat în condiţii de respectare a legislaţiei, cuantumul total al capitalului din România ar fi fost de 121,5 mld. euro. Aşadar, în prezent, sectorul real autohton funcţionează cu numai 71% din necesarul de capital reglementat. Analizând situaţia în funcţie de provenienţa capitalului firmelor, se constată din nou o situaţie îngrijorătoare referitoare la firmele private cu capital străin subcapitalizate. Acestea au un nivel mediu al necesarului de recapitalizare mult mai ridicat faţă de firmele cu capital privat autohton (aportul mediu de capital necesar pe firmă străină este de aproape 10 ori mai mare în anul 2016 decât la o firmă românească, respectiv 626 mii euro faţă de 64 mii euro).

Înregistrarea unei astfel de situaţii nefavorabile în ceea ce priveşte deficitul de capitalizare din economia autohtonă este cauzată atât de indisciplina financiară a firmelor (aşa cum s-a arătat anterior), cât şi de cerinţa foarte redusă referitoare la

[20] Au fost luate în calcul firmele cu anul de înfiinţare după 2009, durata de funcţionare fiind considerată pe baza numărului de ani în care acestea au depus bilanţurile la MFP în perioada 2009−2016.

capitalul social minim prevăzut de lege pentru înfiinţarea unei firme în România. Astfel, pentru ca un antreprenor să pornească o afacere sub formă de SRL, are nevoie în ţara noastră de doar 44 euro (200 lei), capitalul minim necesar fiind redus şi în cazul societăţilor pe acţiuni (SA), respectiv 19.608 euro (90.000 lei). Comparativ, pentru înfiinţarea unui SRL în Ungaria, legislaţia prevede un aport minim de capital de 9.600 euro, în Polonia 1.250 euro, iar în Cehia 5.000 euro. În cazul în care se optează pentru forma de organizare SA, acţionarii trebuie să aducă un capital de minimum 80.000 euro în Ungaria, 24.000 euro în Polonia şi 50.000 euro în Cehia.

Având în vedere că nivelul salarial în România este semnificativ mai scăzut decât în ţările menţionate (în anul 2016, costurile orare cu forţa de muncă au fost cu 50% mai mici faţă de Ungaria, cu 56% mai reduse comparativ cu Polonia, respectiv cu 85% faţă de Cehia), apreciem că se justifică înregistrarea unor diferenţe între România şi ţările menţionate în ceea ce priveşte stabilirea nivelului minim al capitalului pentru înfiinţarea societăţilor comerciale. Dacă în cazul SA diferenţele apar ca fiind justificate, decalajul nu mai este fundamentat în cazul SRL, pentru care capitalul minim reglementat în România este între 28 şi 218 de ori mai redus decât în celelalte state analizate, mai ales că, în ţara noastră, acest tip de companii reprezintă 98% din totalul societăţilor comerciale. Rezultă necesitatea ca, în paralel cu întărirea legislaţiei privind disciplina de plăţi, care să stabilească modalităţile de recapitalizare a firmelor, inclusiv de accelerare a ieşirii acestora de pe piaţă (*exit*), să se actualizeze şi nivelul capitalului minim pentru firmele organizate ca SRL în România, în vederea întăririi bazei de capital a economiei reale. Un cadru legislativ ferm este cea mai eficientă modalitate de a asigura disciplina de plată, agenţii economici având deseori nevoie de un „ghiont” pentru un autocontrol mai ridicat (aşa cum a arătat Richard Thaler (2009), câştigătorul premiului Nobel pentru economie în anul 2017).

13.3. EVOLUŢIA CAPITALULUI FIX

RAPORTUL DINTRE CAPITALUL PROPRIU ŞI CAPITALUL FIX AL FIRMELOR DIN ROMÂNIA

Corespondentul pe partea de activ bilanţier al capitalului propriu (reprezentând volumul resurselor permanente) se materializează în activele fixe (corporale şi necorporale). În România, resursele de capital propriu insuficiente ale firmelor autohtone se reflectă în mod negativ în nivelul şi calitatea capitalului fix, ca factor esenţial de producţie. În perioada 2000−2008, capitalul fix al societăţilor comerciale a crescut mai rapid comparativ cu capitalul propriu al firmelor (de 4,1 ori faţă de 3,2 ori), gradul de acoperire a capitalului fix cu capital propriu reducându-se de la 78% în anul 2000 la 60% în anul 2008.

Cu mici oscilaţii, deteriorarea finanţării activelor imobilizate prin capitalul propriu a continuat până în anul 2012, când gradul de acoperire a capitalului fix cu capitalul propriu a atins nivelul minim de 57%. Începând cu anul 2013, se manifestă o uşoară tendinţă ascendentă a raportului dintre capitalul propriu şi capitalul fix, acesta ajungând la 66% în anul 2016 (figura 13.5).

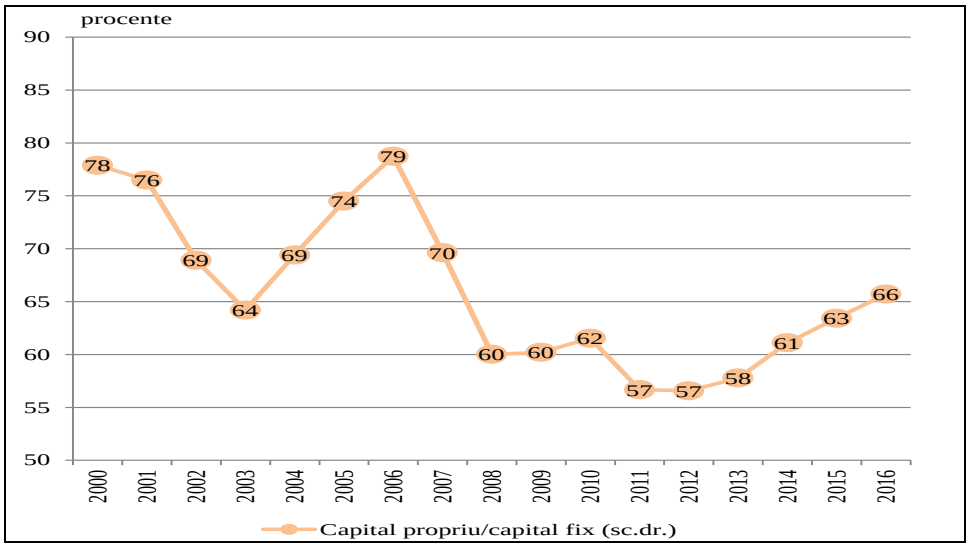

Sursa: MFP, calcule proprii.

Figura 13.5. Evoluţia capitalului fix şi a capitalului propriu al firmelor[21].

Evoluţia este însă insuficientă, ţinând seama de situaţia din alte state cu economii mai performante. De exemplu, raportul dintre capitalul propriu şi activele fixe ale firmelor din Polonia este 80%[22], în timp ce, în state dezvoltate precum Germania, raportul este supraunitar (118%[23], aproape dublu comparativ cu România).

Mai mult, gradul de corelare a maturităţii activelor cu cea a pasivelor companiilor nefinanciare din România nu este adecvat. O activitate economică sănătoasă presupune ca nevoile permanente ale companiei să fie acoperite din surse permanente, iar nevoile temporare, din surse temporare (Stancu *et al.*, 2015). În cazul firmelor autohtone, fondul de rulment[24], care reprezintă surplusul de resurse permanente degajat din desfăşurarea ciclului economic al firmelor şi care poate fi utilizat pentru

[21] Capitalurile proprii includ şi provizioanele. Acestea sunt asimilate capitalurilor, întrucât reprezintă surse de finanţare proprii, rezultate din aplicarea principiului prudenţei în contabilitate, având ca obiect acoperirea unor riscuri şi cheltuieli incerte (a se vedea şi Pop *et al*., 2009).

[22] Date aferente anului 2015, conform Central Statistical Office Poland, *Financial results of economic entities in 2015 (Balance Sheet).*

[23] Date aferente anului 2015, conform Bundesbank, *Corporate financial statements. Extrapolated results from financial statements of German enterprises from 1997 to 2015.*

[24] Calculat ca sumă dintre capitalurile proprii şi datoriile pe termen lung, din care se scade valoarea activelor imobilizate.

reînnoirea activelor circulante nete (stocuri, creanţe şi lichidităţi), este negativ (respectiv −6,6 mld. euro). Astfel, în anul 2016, resursele permanente din economie (reflectate de capitalurile proprii şi împrumuturile pe termen mai mare de un an) sunt mai mici decât activele fixe la nivelul sectorului companiilor nefinanciare cu 6,6 mld. euro, respectiv 2% din totalul bilanţier al firmelor. Situaţia la nivel agregat este cauzată de companiile cu pierdere netă, pentru care decalajul dintre sursele de finanţare pe termen lung, mai reduse, şi activele fixe, mai mari, este de −21 mld. euro (−27% din activ). Această situaţie economică negativă arată faptul că firmele îşi finanţează în mod imprudent activele fixe, respectiv utilizând o parte din datoriile curente. Firmele cu profit înregistrează o valoare pozitivă a fondului de rulment (17 mld. euro, respectiv 8% din activ), având deci o marjă de siguranţă privind finanţarea pe termen lung destinată dezvoltării activităţii.

În alte ţări din regiune şi în statele dezvoltate economic, situaţia este mult mai favorabilă în ceea ce priveşte corelaţia maturităţii dintre activele şi pasivele firmelor, acestea asigurându-şi echilibrul financiar pe termen lung printr-un fond de rulment pozitiv. De exemplu, în anul 2015, în Polonia, fondul de rulment reprezenta +7,4% din totalul activelor societăţilor comerciale, respectiv resursele permanente ale firmelor erau mai mari decât activele fixe, existând şi o rezervă suplimentară de resurse financiare stabile care poate fi utilizată pentru finanţarea activelor circulante nete. În Germania, fondul de rulment reprezintă 35% din totalul activelor companiilor, ceea ce demonstrează o autonomie financiară foarte ridicată a firmelor. Mai mult, atât în Polonia, cât şi în Germania, capitalul propriu are o pondere de aproximativ 77% din totalul surselor de finanţare permanente faţă de România, unde capitalul propriu reprezintă 62% din sursele permanente. Astfel, nu numai că firmele autohtone au un nivel al surselor de finanţare permanente insuficient pentru acoperirea activelor fixe, dar, în cadrul acestor surse, o pondere de 38% o reprezintă surse împrumutate, semnificativ mai mult decât în celelalte ţări analizate.

Această stare de fapt a economiei autohtone cu resurse financiare proprii semnificativ mai mici decât stocul de capital fix existent nu creează posibilitatea creşterii susţinute a acestuia din urmă şi cauzează o înzestrare a firmelor cu active fixe puţin complexe şi cu potenţial productiv scăzut. De altfel, în perioada 2009−2016, numai 20% dintre companiile din România au efectuat investiţii. Totodată, valoarea medie a investiţiilor efectuate de companii s-a redus de la 132 mii euro/firmă în anul 2009 (reprezentând 14% din activele totale ale firmelor respective) la circa 98 mii euro în anul 2016 (11% din activul acestora). Nivelul modest şi în scădere al investiţiilor este îngrijorător, raportat la nevoia creării de noi capacităţi moderne de producţie, care să valorifice într-un grad cât mai ridicat potenţialul uman şi material de care dispune România. Această realitate negativă este înregistrată şi în contextul în care apelul firmelor la creditarea bancară se face preponderent pentru finanţarea nevoilor curente, în detrimentul investiţiilor (de exemplu, creditele pentru echipamente au reprezentat numai 30% din finanţările noi acordate de către bănci companiilor în anul 2016).

Gradul redus de capitalizare şi desfăşurarea activităţii economice preponderent pe seama datoriilor produc efecte negative asupra întregului mediu de afaceri. Astfel, în contextul unei autonomii financiare foarte scăzute a firmelor şi al

dependenţei accentuate faţă de creditori, în general pe termen scurt, ciclul de fabricaţie al majorităţii companiilor este redus ca durată, activităţile desfăşurate sunt de complexitate scăzută, fără un grad tehnologic şi de inovare avansat, ceea ce are ca efect generarea unui volum al VAB insuficient în raport cu nevoile de dezvoltare a ţării şi de creştere a standardului de viaţă al cetăţenilor. De asemenea, nivelul redus de tehnologizare face ca potenţialul competitiv al firmelor autohtone să fie limitat din cauza erodării relativ rapide a avantajului comparativ. Mai mult, problemele financiare ale societăţilor comerciale, în special ale celor de mici dimensiuni, determină ca majoritatea acestora să fie nebancabile. Numai aproximativ 12 mii de IMM (respectiv 2% din totalul de 632 mii de astfel de societăţi comerciale) au potenţial sustenabil de creditare (BNR, 2017a).

Situaţiile menţionate sunt cu atât mai îngrijorătoare cu cât contribuţia totală a capitalului fix la creşterea economică potenţială este covârşitoare. Astfel, contribuţia directă a factorului capital la avansul PIB potenţial a sporit continuu în perioada 2000−2008, acesta ajungând să determine în medie 73% din creşterea economică potenţială în anii 2007 şi 2008. După criză, aportul direct al capitalului la creşterea PIB potenţial s-a redus, ajungând la 22% în anul 2016, însă contribuţia indirectă a acestuia (prin intermediul factorului total de productivitate) a ajuns să reprezinte principalul motor al creşterii economice potenţiale (cu o pondere de 80% în anul 2016, conform Comisiei Europene[25]). O explicaţie pentru această evoluţie este dată de îmbunătăţirea structurii *formării brute a capitalului fix* (FBCF), manifestată începând cu anul 2009, în sensul unei orientări mai accentuate a investiţiilor în categoria „echipamente” comparativ cu grupa „construcţii”, care era preponderentă înainte de anul 2008 şi, concomitent, în ramuri cu grad tehnologic mediu-ridicat faţă de mediu-scăzut anterior. Această schimbare pozitivă a generat premise pentru creşterea randamentului capitalului investit de antreprenori şi a productivităţii, ceea ce permite obţinerea unei producţii mai ridicate cu acelaşi număr de salariaţi. Pe de altă parte, factorul muncă a avut în perioada 2000−2016 un aport negativ la creşterea PIB potenţial, pe fondul scăderii populaţiei în vârstă de muncă şi al reducerii ratei de participare a populaţiei active.

EVOLUŢIA INVESTIŢIILOR

Vulnerabilităţile derivate din situaţia financiară nesatisfăcătoare a firmelor autohtone se manifestă la nivel macroeconomic printr-o dinamică relativ volatilă a investiţiilor, în special în mediul privat. Analizând perioada 2000−2016, se observă că investiţiile urmează fazele ciclului economic. Astfel, formarea brută a capitalului fix a accelerat în faza de expansiune a ciclului economic: în intervalul 2007–2008, FBCF a cunoscut o creştere de peste 120% faţă de media perioadei 2005−2006.

Declanşarea crizei a întrerupt evoluţia ascendentă a FBCF, nivelurile acesteia din anii 2009 şi 2010 situându-se la mai puţin de 60% din valoarea înregistrată în

[25] Conform estimărilor Comisiei Europene (2017), *Prognoza de primăvară*.

2008 (diminuare la 31−33 mld. euro faţă de maximul istoric de 54,7 mld. euro în anul 2008, figura 13.6). Scăderea a fost mai accentuată în cazul sectorului privat, pentru care FBCF aproape s-a înjumătăţit în acelaşi interval de timp (de la 45,2 mld. euro în anul 2008 la 24,1 mld. euro în 2009).

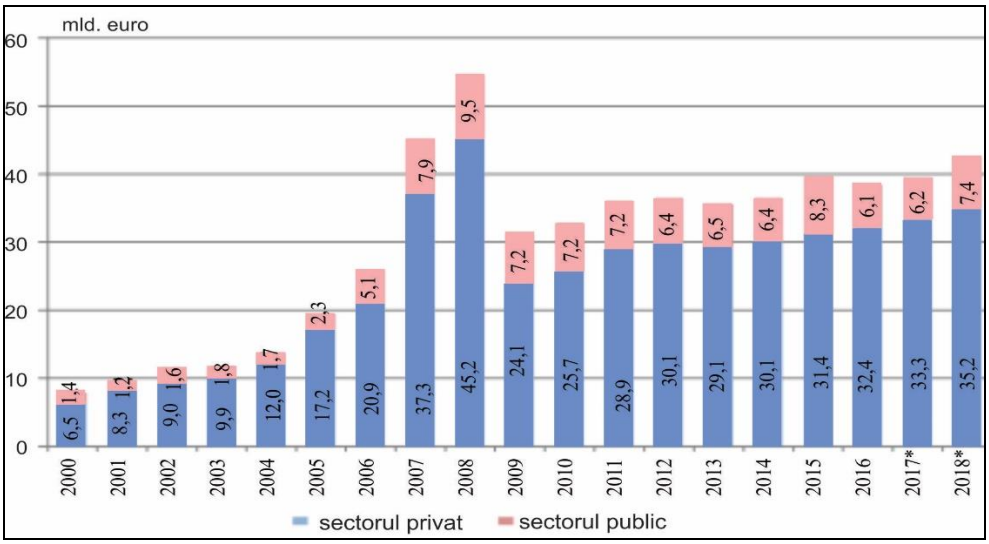

* Valori prognozate.
Sursa: AMECO.

Figura 13.6. Evoluţia anuală a formării brute de capital fix în România.

Începând cu anii 2011−2012, odată cu intrarea economiei într-un nou ciclu de activitate, se constată o uşoară revenire a apetitului investiţional al sectorului privat, însă revigorarea FBCF a devenit mai consistentă abia în anul 2015, când investiţiile s-au majorat cu 8,4%. Un aport important la această evoluţie l-au avut investiţiile în sectorul public, care au crescut cu +29%, în timp ce investiţiile sectorului privat au avut un avans mult mai mic (+4%). Evoluţia investiţiilor totale a cunoscut un uşor regres în anul 2016, acestea reducându-se cu 3% faţă de anul 2015, la 38,5 mld. euro. Factorii determinanţi ai acestei dinamici au fost scăderea investiţiilor în sectorul public (de la 8,3 mld. euro în 2015 la 6,1 mld. euro în anul 2016, respectiv −27%) şi avansul slab al investiţiilor din sectorul privat (de la 31,4 mld. euro la 32,4 mld. euro, respectiv +3%). Perspectiva ajungerii la vârful de investiţii din 2008, de 54,7 mld. euro, este încă îndepărtată în acest context.

SCHIMBĂRI ÎN STRUCTURA ŞI CALITATEA INVESTIŢIILOR

Analiza schimbărilor în structura formării brute de capital în România pe parcursul ultimilor ani demonstrează opţiunile investiţionale ale antreprenorilor autohtoni şi străini din România şi indică o anumită deteriorare calitativă a FBCF în

perioada premergătoare crizei. Astfel, ponderea investiţiilor în echipamente în totalul investiţiilor s-a redus de la 48,6% în anul 2000 la 36,6% în 2008. Pe de altă parte, în aceeaşi perioadă, construcţiile au cunoscut un avans important, ponderea acestui sector în totalul investiţiilor ajungând la un maxim de 55,2% în anul 2008 (în creştere cu peste 11 puncte procentuale faţă de anul 2000, respectiv un plus de 30 mld. euro).

Sectorul construcţiilor nu a crescut însă pe seama investiţiilor în proiecte industriale, ci pe seama investiţiilor în spaţii comerciale, clădiri de birouri şi proiecte rezidenţiale. Astfel, sectorul spaţiilor comerciale şi al supermarketurilor a cunoscut un avans important într-un timp scurt, respectiv de la sub 200 mii metri pătraţi în perioada 2006−2007 la peste 700 mii metri pătraţi în 2008. Investiţiile în spaţii comerciale au continuat să se extindă, ajungând la 1,8 mil. metri pătraţi[26] în 2016 (de 2,5 ori mai mult faţă de anul 2008).

În acest context, stocul spaţiilor de birouri a înregistrat o majorare semnificativă în perioada 2006−2009, acestea triplându-se de la aproximativ 400 mii metri pătraţi în anul 2006 la 1,2 mil. metri pătraţi în 2009 (Knight Frank, 2013). O proporţie ridicată dintre aceste spaţii au fost destinate utilizării lor de către corporaţiile multinaţionale care şi-au externalizat (*outsourcing*) unele activităţi secundare, cum ar fi: IT, suport tehnic, servicii de distribuţie, logistică de tip *call-center* etc. De altfel, România se situează pe primele poziţii în topul celor mai atractive destinaţii pentru companiile internaţionale de *outsourcing*[27] (locul 4 în anul 2015, respectiv locul 1 în anul 2016), datorită costurilor mai reduse comparativ cu alte state (chirii, utilităţi, transport etc.), bunei pregătiri a angajaţilor, cunoaşterii limbilor străine şi dotărilor moderne în IT.

Evoluţiile menţionate s-au reflectat şi în supraîncălzirea pe piaţa imobiliară rezidenţială, rata reală de creştere anuală a preţurilor imobilelor rezidenţiale înregistrând niveluri record, respectiv 47% în anul 2005, apoi 28% în 2006 şi maximul istoric de 49% în anul 2007.

După criză s-au manifestat anumite modificări pozitive în structura investiţiilor, ponderea construcţiilor în totalul investiţiilor reducându-se cu circa 10 puncte procentuale faţă de anul 2008 (ajungând la 45,4% în anul 2016), în timp ce ponderea echipamentelor s-a majorat cu 8 puncte procentuale, până la 44,4%, în acelaşi interval de timp. Ponderea altor investiţii (de ex., licenţe, alte drepturi de proprietate intelectuală etc.) în totalul FBCF a crescut uşor în intervalul 2008–2016, ajungând la 10,2% din totalul FBCF (creştere cu 2 puncte procentuale).

De asemenea, în funcţie de nivelul tehnologic sau gradul de cunoaştere, se constată îmbunătăţirea structurală a FBCF în perioada care a urmat crizei din 2008–2009, în contextul creşterii ponderii FBCF în ramurile industriale cu grad tehnologic mediu-ridicat (de la 26,3% în 2008 la 33,2% în 2015), în paralel cu reducerea investiţiilor în sectoarele cu grad tehnologic mediu-scăzut (de la 2,7% din totalul FBCF în 2008 la 0,6% în anul 2015). În pofida acestor uşoare progrese ale structurii FBCF în industria prelucrătoare, ritmul de creştere al VAB realizat în acest sector a

[26] COFACE (2017), *The local sector of construction*.

[27] Conform Cushman & Wakefield, *Where in the World? Business Process Outsourcing (BPO) & Shared Service Location Index*, ediţiile 2015 şi 2016.

încetinit după anul 2008, iar nivelul tehnologic a stagnat la nivelul mediu. Mai mult, procesul de tranziţie a industriei de la nivelul tehnologic mediu-scăzut la cel mediu-ridicat a fost însoţit de scăderea numărului de angajaţi, pe fondul precarizării (Guga, 2016) forţei de muncă în raport cu capitalul.

Stagnarea progresului industriei autohtone către un grad ridicat al nivelului tehnologic derivă şi din numărul redus de firme care activează în subramurile cu grad tehnologic superior: numai 9,7% dintre firmele aparţinând industriei prelucrătoare produc bunuri care încorporează un grad tehnologic mediu-ridicat şi ridicat, acestea situându-se cu 2,2 puncte procentuale sub media UE28 (în anul 2014, conform Eurostat). Spre comparaţie, în cazul Cehiei, această pondere se ridica la 15%, iar în Ungaria, la 13%.

Resursele financiare insuficiente ale firmelor româneşti şi structura calitativă slabă a investiţiilor reprezintă cauzele principale ale înzestrării economiei autohtone cu active imobilizate de complexitate relativ redusă, precum şi ale concentrării capitalului fix inclusiv în domeniul bunurilor netranzacţionabile (*non-tradables*[28]). În contextul persistenţei unei calităţi nesatisfăcătoare a procesului investiţional, precum şi al unor performanţe industriale relativ slabe, producţia şi exporturile României se caracterizează printr-un grad de complexitate şi competitivitate relativ redus[29]. La situaţia prezentată anterior s-a ajuns în condiţiile în care, în procesul privatizării, statul român nu a aplicat politici sectoriale, îndeosebi în domeniul industriei, în cazul întreprinderilor cu potenţial relativ ridicat de performanţă şi competitivitate. S-a optat ca piaţa să determine cumpărătorii activelor statului şi destinaţia ulterioară a acestora, deşi, aşa cum este normal, piaţa liberă nu urmăreşte decât profitul (conform principiului productivităţii marginale a capitalului[30]), şi nu obiective de dezvoltare economică a unei ţări. Necesitatea combinării acţiunii statului cu cea a pieţei libere era cu atât mai mare cu cât, în multe cazuri, societăţile comerciale potenţial viabile erau,

[28] Pe parcursul acestei lucrări, în linie cu practicile internaţionale în domeniu relevate de evoluţiile recente ale balanţei serviciilor, în cadrul sectorului *tradables* sunt incluse următoarele activităţi generatoare de produse pentru export: agricultură, industrie, activităţi profesionale, ştiinţifice, tehnice şi administrative şi servicii suport, tehnologia informaţiei şi comunicaţii, transporturi. În sectorul *non-tradables* sunt incluse activităţile care nu generează produse pentru export, respectiv: comerţul, construcţiile şi tranzacţiile imobiliare, intermedierile financiare şi asigurările, hotelurile şi restaurantele, alte activităţi.

[29] Analizând structura producţiei fizice realizate de România în anul 2016 comparativ cu 1989, se constată că în prezent se produc cantităţi mai ridicate decât în anul de referinţă menţionat la numai zece categorii de produse, majoritatea caracterizate însă printr-un grad de complexitate şi de prelucrare relativ scăzut: aspiratoare de praf (+856%), frigidere (+412%), anvelope (+386%), autoturisme (+149%), bere (+71%), cherestea (+44%), preparate din carne (+37%), carne (+14%), uleiuri comestibile (+13%), brânzeturi (+6%). În schimb, fie nu se mai produc, fie se produc în cantităţi extrem de reduse alte 11 tipuri de produse, multe dintre acestea prezentând un grad ridicat de complexitate şi antrenând multe firme ale industriei româneşti, astfel: nu se mai produc deloc autocamioane, troleibuze şi televizoare; se produc cantităţi foarte reduse de tractoare (1% faţă de anul 1989), acid sulfuric (2%), locomotive (2%), păcură (3%), autobuze (3%), maşini de spălat (5%); de asemenea, producţia de ţesături (7%), tricotaje (9%), îngrăşăminte chimice (13%), fontă (21%), oţel (23%) a înregistrat căderi substanţiale faţă de anul de referinţă.

[30] Creşterea producţiei obţinute prin modificarea cu o unitate a factorului de producţie capital.

comparativ cu cele similare din statele avansate economic, firme tinere (*infant industries*), aflate în stadii incipiente ale dezvoltării.

În aceste condiţii, s-a ajuns ca, în anul 2016, deficitul comercial extern, exprimat prin balanţa bunurilor, să atingă 10 mld. euro (5,9% din PIB), acesta fiind în creştere cu 3,9 mld. euro (1,9% din PIB) faţă de anul 2014 şi cu perspective de înrăutăţire la 12 mld. euro (6,6% din PIB) în 2017. Aproximativ 80% din deficitul balanţei bunurilor a fost determinat de soldul comercial negativ cu cinci state membre ale Uniunii Europene, respectiv două foste state comuniste şi trei ţări dezvoltate, şi anume Ungaria (21%), Polonia (18%), Germania (15%), Olanda (13%) şi Austria (10%). Analizând soldul comercial extern la sfârşitul anului 2016, din perspectiva grupelor de bunuri, constatăm că 85% din totalul deficitului (10 mld. euro) a fost cauzat de trei categorii de produse, respectiv chimice (4,8 mld. euro), minerale (2 mld. euro) şi plastice (1,7 mld. euro). Alte 11 procente (1,1 mld. euro) provin de la categoria produse alimentare[31].

ROLUL FLUXURILOR DE CAPITAL STRĂIN ÎN CREŞTEREA STOCULUI DE CAPITAL FIX ŞI ÎMBUNĂTĂŢIREA CALITĂŢII ACESTUIA

În condiţiile unei economisiri interne insuficiente, prezenţa capitalului străin este importantă cantitativ, dar mai ales calitativ pentru formarea stocului de capital. În perioada premergătoare crizei, odată ce procesul de armonizare legislativă şi instituţională cu UE a progresat, fluxurile de capital străin şi-au intensificat semnificativ prezenţa în România, sporind potenţialul economic al ţării. Creşterea economică potenţială s-a majorat de la 2,6% în anul 2002 la 4,9% în anul 2004, în contextul intrării în NATO şi al procesului de pregătire a aderării la UE. Datele statistice indică o corelaţie puternică între creşterea economică potenţială a României şi investiţiile străine directe (ISD[32]). În timp ce, în perioada 2000−2003, creşterea economică potenţială era în medie de 2,8% pe an, în condiţiile unui flux anual mediu al investiţiilor străine directe de 2,4% din PIB, în perioada 2004−2006, creşterea economică potenţială s-a majorat la 5,3% medie anuală, pe fondul unui flux anual mediu sporit al investiţiilor străine directe de 6,3% din PIB. În perioada 2009−2014, creşterea economică potenţială medie anuală a scăzut la 1,6%, în contextul în care fluxul mediu anual al investiţiilor străine directe s-a redus la 1,4% din PIB. Totuşi, în anii 2015 şi

[31] Inclusiv băuturi şi tutun.

[32] ISD reprezintă o relaţie investiţională de durată între o entitate rezidentă şi o entitate nerezidentă; de regulă, aceasta implică exercitarea de către investitor a unei influenţe manageriale semnificative în întreprinderea în care a investit. Sunt considerate ISD: capitalul social vărsat şi rezervele ce revin unui investitor nerezident care deţine cel puţin 10% din voturi sau din capitalul social subscris al unei întreprinderi rezidente, creditele dintre acest investitor sau grupul din care face parte acesta şi întreprinderea rezidentă în care a investit, precum şi profitul reinvestit de către acesta (BNR, 2017c).

2016, creşterea potenţială a depăşit semnificativ fluxul investiţiilor străine directe, în condiţiile compensării unui flux mai redus de ISD prin absorbţii substanţiale de fonduri europene, care s-au ridicat la peste 4% din PIB anual.

Structura acumulării capitalului înfăptuită de antreprenorii nerezidenţi, regăsită în final în volumul ISD, evidenţiază însă calitatea relativ slabă a fluxurilor de capital străin intrate în România. În funcţie de tipologia finanţării, se observă că, în perioada dintre 2003 şi 2007, aproximativ 60% din intrările de ISD (37,7 mld. euro din 55,8 mld. euro) au constat în profit reinvestit şi în împrumuturi intragrup, o proporţie mai scăzută din aceste fluxuri fiind sub forma aportului de capital din partea acţionarilor străini (40%, respectiv 18,1 mld. euro). În contextul dominanţei acestor surse mai volatile în structura ISD, intrările de capital străin şi-au diminuat substanţial forţa după criză. Astfel, fluxurile nete de ISD s-au redus de la un maxim istoric de 9,2 mld. euro în anul 2008 (6,5% din PIB) la o medie de 2,6 mld. euro anual în perioada 2009–2014 (2% din PIB). În anii 2015 şi 2016 s-a înregistrat o uşoară revigorare a acestor fluxuri (3,9 mld. euro, respectiv 5,7 mld. euro), însă intrările de ISD se menţin la cote mult mai reduse comparativ cu perioada premergătoare crizei.

Relevantă este totodată şi calitatea capitalului străin, judecată nu numai din perspectiva tipologiei finanţării (participaţii versus împrumuturi), ci mai ales în funcţie de destinaţia sa pe ramuri ale economiei. Astfel, deşi ISD ar fi putut contribui la un avans mai consistent al stocului de capital fix în România, acest tip de investiţii au fost orientate de proprietari cu precădere către sectoare cu un nivel redus de tehnologie, care necesită, prin natura activităţilor efectiv desfăşurate, dotări tehnice cu o complexitate mai mică şi cu o capacitate scăzută de generare a valorii adăugate în economie.

La finele anului 2016, investiţiile străine directe sunt repartizate pe ramuri şi activităţi în următoarele proporţii faţă stocul total al ISD:

- industria prelucrătoare 32,0%
- intermedieri financiare şi asigurări..... 12,6%
- comerţ..... 12,8%
- construcţii şi tranzacţii imobiliare..... 14,0%
- activităţi profesionale, ştiinţifice, tehnice şi administrative şi servicii suport..... 5,6%
- tehnologia informaţiei şi comunicaţii 5,2%

Astfel, o proporţie foarte ridicată a stocului de ISD (41%) este localizată în sectorul bunurilor netranzacţionabile (*non-tradables*), în speţă în construcţii, comerţ, intermedieri financiare şi asigurări. Aceste ramuri acoperă în principal necesităţile pieţei interne şi, în multe cazuri, conduc la creşterea importurilor. Pe de altă parte, în cadrul industriei prelucrătoare, cea mai mare parte a investiţiilor străine (61%) este concentrată în ramuri precum prelucrarea ţiţeiului (20% din ISD localizat în industrie),

metalurgie (13%), industria alimentară (11%), textile şi confecţii (5%), fabricarea produselor din ciment, sticlă şi ceramică (6%), prelucrarea lemnului (6%) etc., care desfăşoară activităţi cu un grad de complexitate relativ scăzut şi care generează VAB redus. Mai mult, deşi o proporţie relativ însemnată din ISD sunt localizate şi în ramuri cu un grad tehnologic mediu-ridicat, acestea generează valoare adăugată într-un volum redus. Astfel, deşi 12,6% din ISD sunt localizate în intermedieri financiare şi asigurări, acest sector generează doar 4,4% din VAB total. Similar, ISD este direcţionat în proporţie de 9,6% în sectorul energiei, gazelor şi apei, dar această activitate generează numai 4,1% din VAB. Aceeaşi situaţie se regăseşte şi pentru ramurile: i) mijloace de transport (6,7% din stocul de ISD, dar numai 2,4% din VAB), ii) prelucrare ţiţei, produse chimice, cauciuc şi mase plastice (6,4% din stocul de ISD şi doar 3,5% din VAB), iii) comerţ (12,8% din ISD, respectiv 9,8% din VAB), iv) metalurgie (4,1% din ISD şi 1,9% din VAB) etc. Aceste date demonstrează că o bună parte dintre investiţiile străine efectuate în firme din România se situează pe o poziţie nefavorabilă în cadrul lanţului creator de valoare adăugată, respectiv în domenii şi faze ale producţiei cu complexitate relativ redusă.

Pe baza acestor constatări, se verifică teza lui Tinbergen (Premiul Nobel, 1969), potrivit căreia cu un instrument poţi realiza un singur obiectiv economic. În condiţii de economisire internă redusă, intrările de capital străin, în special sub formă de investiţii străine directe care creează numeroase locuri de muncă şi aduc în România tehnologii noi şi management performant, pot conduce la creşterea stocului de capital şi la îmbunătăţirea calităţii acestuia. Totuşi, până în prezent se constată că ISD se localizează în ţările-gazdă conform principiului productivităţii marginale a capitalului, iar în condiţiile globalizării, firmele străine optimizează procesul de producţie în cadrul lanţurilor internaţionale de creare a valorii adăugate, cu scopul minimizării costurilor, ceea ce conduce la amplasarea de activităţi puţin complexe în România. Aceste constatări conduc la concluzia că atragerea ISD reprezintă o condiţie necesară, dar nu şi suficientă pentru creşterea solidă a stocului de capital şi dezvoltarea economică prin generarea de activităţi creatoare de VAB la niveluri substanţial mai ridicate.

CONTRIBUŢIA FONDURILOR EUROPENE LA FORMAREA CAPITALULUI FIX ÎN ROMÂNIA

Deşi în ultimii ani se remarcă majorarea ponderii finanţării din fonduri europene a FBCF de la o medie de 1% din PIB în perioada 2008−2012 la peste 2% din PIB începând cu anul 2013, acestea prezintă o structură ineficientă faţă de nevoile de progres ale României. Deşi esenţiale pentru dezvoltare, în intervalul 2007−2011, transferurile de capital au avut totuşi un rol minor în totalul fondurilor încasate de la UE (5 mld. euro, respectiv numai 40% din totalul de 12,1 mld. euro). Transferurile de capital au crescut substanţial începând cu anul 2012, ponderea acestora în structura anuală a fondurilor europene absorbite majorându-se de la 36% în 2007 la 48% în 2012 şi 57% în anul 2016 (figura 13.7).

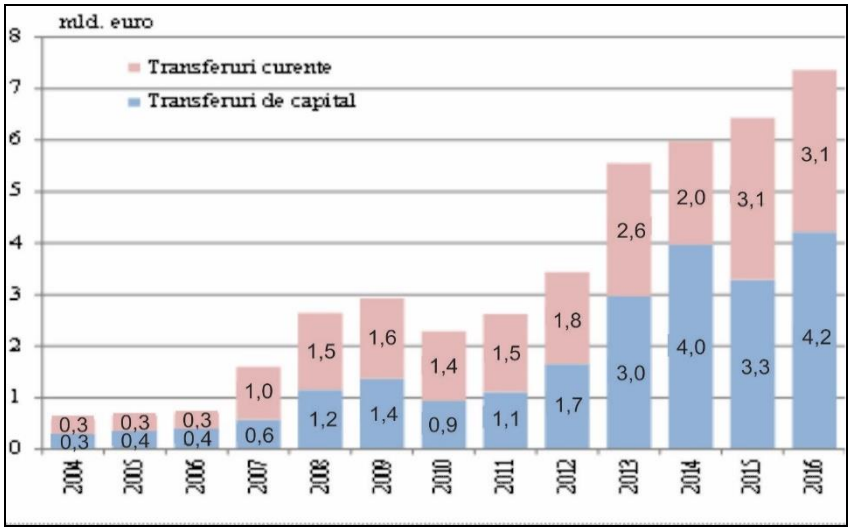

Sursa: MFP, calcule proprii.

Figura 13.7. Structura fondurilor europene după destinaţie.

Însă numai 26,6% (5,7 mld. euro) din totalul de 21,3 mld. euro al transferurilor de capital încasate de România de la UE în intervalul 2007−2016 s-au localizat în sectorul privat, iar dintre acestea, doar 26% (respectiv 7% din totalul transferurilor de capital) au avut ca destinaţie sectoare precum industria, construcţiile şi transportul, care pot contribui, prin efectul de multiplicare, la un avans consistent al volumului şi calităţii capitalului fix din economie.

În cazul diferenţei de 73,4% (15,6 mld. euro) din totalul transferurilor de capital care au fost destinate sectorului public, o proporţie importantă a fost orientată către domenii cu un rol modest în formarea capitalului productiv, respectiv în infrastructură administrativă: captarea şi distribuţia apei, protecţia mediului şi administraţia publică. Aceste constatări empirice demonstrează, similar analizei ISD, că rolul fondurilor europene în formarea capitalului fix din România nu se situează la un nivel adecvat faţă de nevoile de dezvoltare a ţării.

13.4. EVOLUŢIA CAPITALULUI FINANCIAR

MUTAŢII STRUCTURALE LA NIVELUL SECTORULUI FINANCIAR

Activele sectorului bancar s-au menţinut dominante în cadrul sistemului financiar, însă după criză se constată modificări pozitive în structura sistemului financiar. Astfel, dacă în anul 2008 cota de piaţă a activelor sectorului bancar cumula 83% din totalul activelor sectorului financiar, în anul 2016, aceasta s-a redus la 76%,

o evoluţie similară fiind înregistrată şi în cazul instituţiilor financiare nebancare (IFN), ale căror active s-au redus de la 11% din total în 2008 la 6% în anul 2016. Pe de altă parte, ponderea activelor aferente pieţei de capital (fonduri de investiţii) s-a majorat în perioada 2008−2016 de la 2% la 8%, în timp ce activele fondurilor private de pensii au avansat în acelaşi interval de timp de la 1% la 6% din totalul activelor sistemului financiar.

Intermedierea financiară în România a cunoscut, începând cu anul 1990, oscilaţii majore, determinate de tranziţia de la economia centralizată la economia de piaţă, în cadrul căreia s-a desfăşurat şi restructurarea profundă a sistemului bancar. Astfel, gradul de intermediere financiară s-a contractat de la 79,7% în anul 1990 la 62,4% în 1991, pentru ca acesta să se reducă substanţial la 23,4% în 1996, apoi la 14% în 1997 şi minimul istoric de 9,2% în anul 2000. Această situaţie s-a înregistrat în contextul: i) unor rate foarte ridicate şi volatile ale inflaţiei, care au diminuat posibilitatea băncilor de finanţare a unor proiecte pe termen mediu şi lung, ii) unei discipline financiare slabe, care a permis substituirea de către societăţile comerciale a creditului bancar cu cel comercial, fapt reflectat în creşterea plăţilor restante între întreprinderi, iii) ratelor reale negative ale dobânzii în perioada 1990−1996, care au redus motivaţia băncilor de a acorda credite sectorului privat, iv) intrării în faliment a unor bănci (de stat şi private) importante[33].

Începând cu anul 2000 (şi cu precădere după anul 2004), gradul de intermediere a sporit rapid, pe fondul privatizărilor din sectorul bancar şi al fluxurilor de capital străin (care au condus la consolidarea prezenţei băncilor străine în sistemul financiar autohton), de la 9,2% din PIB la începutul anilor 2000 la 37,8% din PIB în anul 2008 (figura 13.8). În perioada 2009−2011, gradul de intermediere este artificial majorat din cauza contracţiei puternice a PIB în perioada postcriză.

Începând cu anul 2012, a avut loc o reducere accentuată a intermedierii (până la 28,9% din PIB în 2016), pe fondul unei scăderi masive a resurselor atrase de la băncile-mamă şi al lipsei de cerere în general, de cerere solvabilă în special, aşa cum vom detalia în continuare.

Creşterea gradului de intermediere financiară anterior crizei a fost înregistrată pe fondul unei expansiuni rapide a numărului de bănci în primii ani ai tranziţiei, de la 12 instituţii de credit în anul 1990 (şapte bănci şi cinci sucursale) la 40 de asemenea instituţii (31 de bănci şi 9 sucursale) în anul 1996, respectiv o creştere de 3,3 ori, reprezentând un plus de 28 de instituţii, din care 14 bănci cu capital autohton (de la 7 la 21) şi 14 cu capital străin sau sucursale ale băncilor nerezidente. În ultimii 20 de ani, numărul de bănci a fost stabil (la aproximativ 40 de instituţii între 1996 şi 2014). În condiţiile în care atât intrarea României în NATO, cât şi aderarea la Uniunea Europeană au devenit clare pentru investitorii străini, în perioada 2003–2008 a avut loc o extindere rapidă a numărului de unităţi teritoriale (un avans cu 94% faţă de 2003, până la 6,6 mii în anul 2008), concomitent cu sporirea numărului de angajaţi (+54%, la circa 72 mii în 2008). După declanşarea crizei, sistemul bancar s-a ajustat

[33] Bancorex, Banca Agricolă, Albina, Bankcoop, Credit Bank, Banca Internaţională a Religiilor, Columna, Nova Bank, Dacia Felix, Banca Turco-Română, Banca Română de Scont, Banca de Investiţii şi Dezvoltare.

prin restrângerea graduală a activităţii, numărul de unităţi teritoriale scăzând cu 27% (−1,7 mii de unităţi), la 4,8 mii de unităţi în 2016 faţă de 6,5 mii de unităţi în anul 2008, iar personalul reducându-se cu 23% (−16 mii de salariaţi), la 55,4 mii de angajaţi în 2016. Pe fondul realizării unor fuziuni şi achiziţii începute în anul 2015, numărul instituţiilor de credit a ajuns la 37 în 2016.

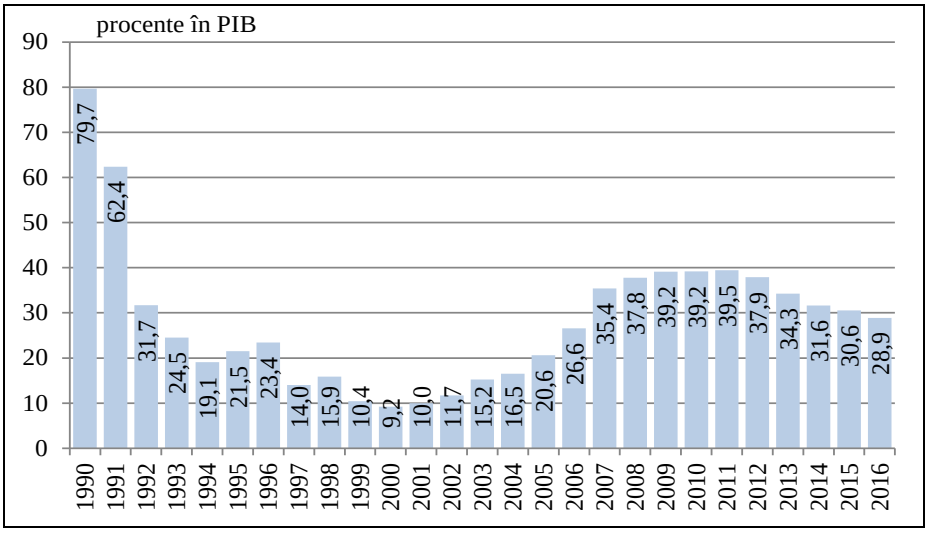

Sursa: BNR.

Figura 13.8. Evoluţia gradului de intermediere (Credit neguvernamental/PIB).

În perioada 1997–2016, valoarea agregată a capitalului din sectorul bancar autohton a crescut de peste 10 ori, respectiv de la 1 mld. euro la 10,3 mld. euro, în condiţiile: i) majorării accelerate a capitalului străin, de 26 ori, de la 0,3 mld. euro la 7,7 mld. euro şi ii) creşterii mai lente a capitalului autohton, de 3,9 ori, de la 0,7 mld. euro la 2,6 mld. euro. Pe acest fond, ponderea capitalului autohton a scăzut de la 70% în anul 1997 la 25% în 2016, în timp ce ponderea capitalului străin a crescut de la 30% la 75% în aceeaşi perioadă.

Structura proprietăţii capitalului băncilor s-a modificat după cum urmează: i) nerezidenţii posedă 75% din total în anul 2016 (semnificativ mai mult faţă de 30% în 1997), ii) statul mai deţine numai 10% (1 mld. euro) din capitalul sectorului bancar în 2016 comparativ cu 30% (0,3 mld. euro) în anul 1997, iii) ponderea gospodăriilor populaţiei a scăzut la 4% (0,4 mld. euro) faţă de 10% (0,1 mld. euro) anterior, iv) societăţile comerciale româneşti au o contribuţie relativă de 2% (0,2 mld. euro), în scădere de la 15% (0,15 mld. euro), iar v) alte subsectoare ale sistemului financiar (în special fondurile de investiţii şi fondurile de pensii rezidente) au înregistrat o scădere a ponderii în deţinerile de capital bancar de la 15% (0,15 mld. euro) în anul 1997 la 10% (1 mld. euro) din total în anul 2016.

Activele bancare aparţin, similar capitalului, preponderent tot investitorilor străini, deoarece deţin, începând cu anul 2006, circa 90% din activele sectorului bancar. În perioada 2000−2016, valoarea activelor bancare totale s-a majorat de

aproximativ 9 ori, respectiv de la 9,7 mld. euro la 86,7 mld. euro, pe fondul: i) creşterii foarte rapide a activelor băncilor străine, de 16 ori, de la 4,9 mld. euro la 79,1 mld. euro şi ii) majorării semnificativ mai reduse a activelor băncilor autohtone, de numai 1,6 ori, de la 4,8 mld. euro la 7,6 mld. euro. În aceste condiţii, ponderea băncilor cu capital autohton în totalul activelor bancare s-a redus substanţial, de la 49% în anul 2000 la 8,7% în 2016, în timp ce ponderea capitalului străin a sporit de la 51% la 91,3% în acelaşi interval de timp.

Dominanţa băncilor străine în cadrul activelor este mai accentuată decât cea în funcţie de ponderea în totalul capitalului (+16,3 puncte procentuale, respectiv 91,3% în total active faţă de 75% în capital în anul 2016).

Creşterea substanţială a fluxurilor externe de capital bancar în perioada precriză, pe fondul creşterii încrederii investitorilor în România datorită intrării în NATO şi perspectivei sigure de aderare la Uniunea Europeană, a permis ridicarea calităţii infrastructurii bancare şi a instrumentelor de comerţ bancar din România la nivel european, contribuind la modernizarea sectorului autohton de servicii financiare. În anul 2008, pasivele externe ale băncilor s-au majorat de 13 ori faţă de anul 2003, la 26 mld. euro de la numai 2 mld. euro (+24 mld. euro, figura 13.9).

În urma *Acordului de la Viena*[34], resursele externe ale băncilor au oscilat între 23 şi 24 mld. euro în perioada 2009−2011, refluxul acestora începând cu anul 2012. Astfel, în anul 2016, volumul total al pasivelor externe ale băncilor s-a înjumătăţit faţă de anul 2009, la 11 mld. euro (nivel similar anului 2006). Retragerea resurselor străine din bănci după anul 2008 a fost compensată de creşterea substanţială a economisirii interne, în luna decembrie 2016, aceasta însumând 61 mld. euro, ceea ce reprezintă o creştere de 60% (23 mld. euro) faţă de sfârşitul anului 2008.

Fluxurile externe intense de capital nu au reprezentat însă un gest caritabil din partea investitorilor străini faţă de populaţie şi firmele cu nevoi de finanţare, ci au fost generate de interesul lor economic, aşa cum este normal în economia de piaţă, în contextul unui diferenţial mediu de dobândă substanţial în perioada anterioară crizei (dar şi ulterior). Astfel, fluxurile de capital străin au fost atrase în România de ratele ridicate ale dobânzilor practicate pe piaţa internă. În perioada 2004−2008, diferenţialul mediu de dobândă pe termen scurt[35] în România faţă de zona euro a fost de 7,8 puncte procentuale. În intervalul 2009−2011, diferenţialul în favoarea investitorilor străini s-a menţinut ridicat (6,7 puncte procentuale), acest avantaj regăsindu-se, deşi la cote mai reduse în condiţiile schimbării mediului economic extern şi intern, până în prezent (diferenţialul mediu de dobândă pe termen scurt în perioada 2012−2016 a fost de 2,4 puncte procentuale). De asemenea, şi dobânzile pe termen lung obţinute în România au fost simţitor mai mari comparativ cu cele din zona euro, diferenţialul randamentelor aferente titlurilor pe termen lung[36] fiind 3,3

[34] Acord prin care băncile-mamă ale celor mai mari nouă instituţii de credit cu acţionariat străin prezente în România s-au angajat să îşi menţină pe perioada programului cu FMI (mai 2009–mai 2011) expunerile faţă de România, angajament care a fost respectat.

[35] Diferenţialul de dobândă pe termen scurt a fost calculat ca diferenţă între rata dobânzii interbancare cu scadenţa de trei luni în România comparativ cu zona euro.

[36] Diferenţialul pe termen lung a fost calculat ca diferenţă între randamentele la titluri de stat cu scadenţa de zece ani (criteriu Maastricht de convergenţă nominală) în România comparativ cu zona euro.

puncte procentuale în intervalul 2005−2008 şi în creştere în perioada imediat următoare crizei (4,2 puncte procentuale în perioada 2009−2011). Acest parametru a fost de 2,5 puncte procentuale în intervalul 2012−2016.

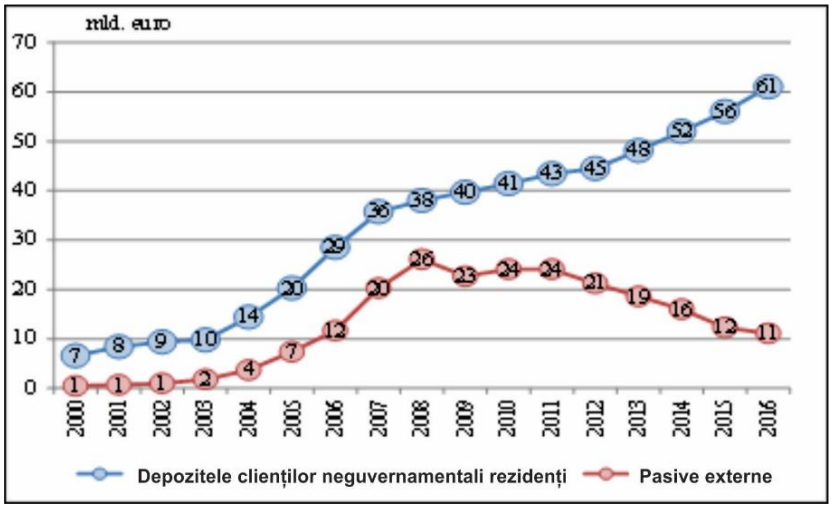

Sursa: BNR.

Figura 13.9. Evoluţia pasivelor externe şi a depozitelor rezidenţilor la bănci.

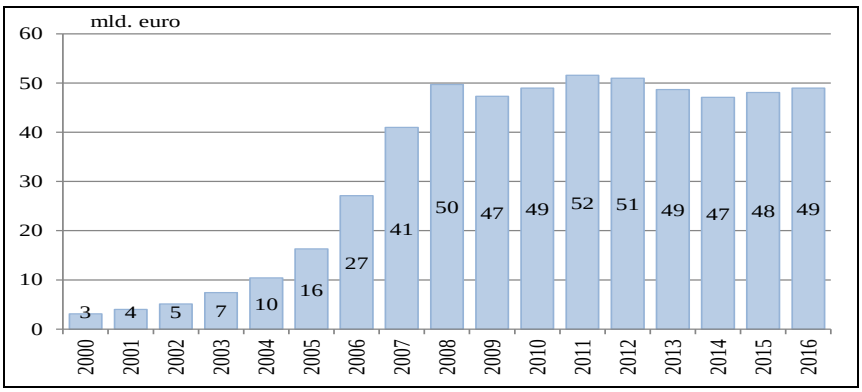

Sursa: BNR.

Figura 13.10. Evoluţia creditului neguvernamental.

Pe baza resurselor externe, băncile au sporit masiv creditarea începând cu anul 2003, astfel că, în 2008, creditele acordate persoanelor fizice şi juridice crescuseră de 7 ori, atingând 50 mld. euro (de la 7 mld. euro în 2003, figura 13.10).

Evoluţia creditării s-a reflectat în mod direct în dinamica cererii interne. Contribuţia fluxului pozitiv al creditării[37] la sporirea cererii interne s-a majorat de trei ori, de la 4% în anii 2003 şi 2004 la 13% în anii 2007 şi 2008. Intensificarea creditării a majorat semnificativ volumul cererii interne în special în perioada de *boom* economic, avansul rapid al acesteia în perioada 2005−2008 (+11% medie anuală în termeni reali) fiind susţinut de ritmul înalt al creditării (+40% ritm mediu anual). În perioada următoare (2009−2012), contracţia cererii interne (−3% medie anuală) a fost corelată şi cu dinamica foarte slabă a creditării (+1% medie anuală). Ca efect al impulsului fiscal sustenabil şi al utilizării mai intensive a fondurilor europene, cererea internă s-a redresat în intervalul 2013−2016, generând o creştere economică solidă, în condiţiile unei variaţii modeste a creditării (*creditless recovery*).

În contextul expansiunii rapide a cererii interne, susţinute de creditarea bancară şi de politici prociclice în materie fiscală şi a veniturilor, în perioada premergătoare crizei, importurile de bunuri şi servicii au devenit din ce în ce mai mari comparativ cu exporturile, ceea ce a condus la valori puternic negative ale exportului net şi la deteriorarea accentuată a soldului contului curent (la −13,8% din PIB în 2007 şi −11,8% în 2008).

Caracterul nesustenabil al creditării bancare este demonstrat de faptul că, la finele anului 2016, împrumuturile totale se situează la aproximativ acelaşi nivel din 2008 (respectiv 49 mld. euro), însă în structură a avut loc o schimbare benefică, în sensul că împrumuturile în lei au devenit preponderente (57% în 2016 faţă de 37% în 2010). Această evoluţie pozitivă conduce la consolidarea stabilităţii sistemului bancar şi la îmbunătăţirea mecanismului de transmisie a politicii monetare.

Intrările mari de resurse externe începând cu anul 2004 în băncile din România, o ţară cu o populaţie slab dotată cu bunuri elementare de folosinţă îndelungată şi cu firme subcapitalizate, au alimentat apetitul ridicat al populaţiei şi firmelor pentru credit, îndeosebi în valută, pe fondul ratelor de dobândă mai scăzute comparativ cu împrumuturile în lei şi al aprecierii leului. Astfel, evoluţiile la nivelul creditării bancare în perioada premergătoare crizei au contribuit la modernizarea dotării multor gospodării cu bunuri de folosinţă îndelungată şi achiziţionarea de locuinţe de către unii cetăţeni, precum şi la creşterea accesului firmelor (în special al celor mici) la finanţare bancară.

În perioada 2003−2008 s-a manifestat un avans accelerat al creditării sectorului neguvernamental, îndeosebi la nivelul populaţiei, volumul împrumuturilor acordate acestora crescând de 13,5 ori în 2008 faţă de anul 2003 (de la 2 mld. euro la 26,9 mld. euro). Creditele acordate firmelor au crescut mai temperat, de 4,6 ori (de la 5,6 mld. euro în 2003 la 25,7 mld. euro în 2008). După aceste evoluţii, în anul 2008, portofoliul de credite al băncilor avea următoarea structură: 51% credite acordate populaţiei şi 49% credite acordate firmelor. Structura relativ echilibrată a soldului creditării populaţiei şi firmelor s-a menţinut până în 2012, când populaţia reprezenta 47% din portofoliile băncilor, iar creditele companiilor, 53%. Începând cu anul 2012, în condiţiile continuării majorării volumului de credite acordate

[37] Fluxul creditării este calculat ca diferenţă între stocul de credit din anul respectiv şi cel din anul precedent.

populaţiei (cu 8% în 2016 faţă de 2012, respectiv +1,8 mld. euro) şi ale reducerii creditelor acordate firmelor cu 12% (−4,1 mld. euro), împrumuturile acordate populaţiei au ajuns să aibă rolul majoritar în cadrul portofoliului băncilor (53% în anul 2016, respectiv 25,2 mld. euro).

Această situaţie este înregistrată în contextul unui apel scăzut al firmelor către creditul bancar intern, pe fondul nivelului ridicat al creditului comercial şi al împrumuturilor substanţiale de la acţionari şi alţi creditori. La nivelul economiei, doar 8% din totalul resurselor reflectate în pasivul bilanţier al firmelor este reprezentat de credite contractate de la bănci şi IFN-uri, respectiv mai puţin de jumătate din creditul comercial pe seama furnizorilor (19%). În schimb, 13% reprezintă împrumuturi de la acţionari, iar 19% finanţare de la alţi creditori. Mai mult, s-au erodat şi capitalurile proprii ale societăţilor comerciale, deoarece, în anul 2004, ponderea acestora în total resurse era de 36%, pentru a scădea la 33% în anul 2016. Aşadar, companiile din România nu sunt supraîndatorare din cauza apelării excesive la creditarea de la instituţiile financiare, care, în fapt, este foarte redusă, putându-se afirma astfel că, din contră, firmele chiar ocolesc băncile, ştiind ce probleme financiare înregistrează şi cunoscând că acestea le examinează atent bilanţurile.

Creditarea populaţiei a evoluat în linie cu dinamica veniturilor populaţiei. Astfel, în perioada de *boom*, când venitul bănesc mediu lunar a crescut cu 50% (+55 euro, de la 110 euro/persoană în 2007 la 165 euro pe persoană în decembrie 2008), s-a înregistrat un avans considerabil al creditării populaţiei, concretizat în ritmuri reale de creştere cuprinse între 80% în 2006 şi 35% în 2008.

În perioada 2009−2010, pe fondul reducerii veniturilor populaţiei, creditele acordate de către bănci gospodăriilor au înregistrat un recul, în timp ce, în intervalul 2011–2013, creditarea a avut fluctuaţii reduse, în condiţiile menţinerii relativ constante a venitului mediu lunar (aproximativ 160 euro/persoană). Dinamica ascendentă a veniturilor (la 221 euro/persoană în decembrie 2016, respectiv o creştere cu 30% faţă de decembrie 2013) a susţinut revigorarea creditării populaţiei începând cu anul 2014.

În perioada de creştere excesivă a creditării (2007−2008) s-a înregistrat o dublare a împrumuturilor pentru consum, respectiv de la 9,3 mld. euro în ianuarie 2007 la 19,2 mld. euro în anul 2008 (ceea ce a dus la o pondere în total de 75%). După declanşarea crizei, a avut loc o contractare graduală a acestui tip de finanţări, în 2016, stocul creditelor de consum revenind la nivelul din urmă cu aproape zece ani, respectiv din mai 2007 (11,5 mld. euro, reprezentând 46% din portofoliul total de credite al populaţiei). Pe de altă parte, creditului ipotecar i-a crescut semnificativ ponderea în ansamblul creditelor populaţiei, soldul acestor împrumuturi majorându-se de 5,5 ori în perioada 2007−2016 (la 12,9 mld. euro). În acest context, începând cu luna mai 2015, creditarea cu destinaţie ipotecară a devenit predominantă în soldul total al creditelor populaţiei, la finele anului 2016 reprezentând 52% din creditul total al acesteia (faţă de 20% din total în anul 2008).

Intervenţia statului prin programul „Prima casă” a fost determinantă pentru această expansiune a creditului ipotecar. După implementarea acestui program începând cu semestrul II 2009, creditele de tip „Prima casă” au înregistrat o majorare de 7,6 mld. euro, în timp ce împrumuturile pentru locuinţe în afara programului guvernamental de profil au crescut cu numai 0,05 mld. euro. De altfel,

începând cu finalul anului 2014, creditele acordate prin programul „Prima casă” au devenit predominante în cadrul stocului total al creditelor pentru locuinţe acordate populaţiei, ajungând în decembrie 2016 să reprezinte aproximativ 60% (7,6 mld. euro din 12,9 mld. euro).

În ceea ce priveşte creditarea companiilor, aceasta s-a localizat preponderent la întreprinderile mici şi mijlocii (IMM), iar în cadrul acestora, la nivelul microîntreprinderilor. În perioada 2004−2008, stocul de credite acordate microîntreprinderilor s-a majorat de 5,4 ori (atingând 9,8 mld. euro), semnificativ mai rapid decât în cazul ansamblului firmelor (pentru care creditarea a crescut de 3,8 ori în acelaşi interval, până la 24,3 mld. euro). În perioada 2008−2012, s-a înregistrat o evoluţie relativ stabilă a creditării firmelor, cu excepţia segmentului microîntreprinderilor, unde s-a manifestat o contracţie de 20% (de la 9,8 mld. euro la 8 mld. euro). Diminuarea stocului de credite acordate microîntreprinderilor a continuat în intervalul 2012−2016 (−45%, respectiv −3,6 mld. euro), astfel că volumul împrumuturilor acordate acestor companii a revenit la nivelul din luna noiembrie 2006 (4,4 mld. euro). Reducerea stocului total de credite acordate firmelor între anii 2012 şi 2016 (−3,7 mld. euro, de la 26,3 mld. euro la 22,6 mld. euro) a fost cauzată aproape integral (96%) de microîntreprinderi.

După declanşarea crizei, evoluţiile macroeconomice şi financiare pe plan intern şi internaţional au generat o mutaţie semnificativă în portofoliile băncilor, în sensul orientării în creştere către creditarea statului, pe seama comprimării creditului sectorului privat (neguvernamental). Astfel, dacă până în perioada 2004−2006 stocul creditului guvernamental[38] consemna niveluri anuale sub 1 mld. euro, în perioada 2007−2008, acesta a urcat la aproximativ 4 mld. euro. Apoi, după criză, în anul 2009, volumul creditului acordat administraţiilor publice aproape s-a triplat (+7 mld. euro) faţă de anul 2008, ajungând la 11 mld. euro (figura 13.11). Avansul ridicat al creditării statului de către sectorul bancar a continuat îndeosebi în intervalul 2010−2011, astfel că stocul creditului acordat statului a ajuns în 2011 la 16 mld. euro.

Factorul principal al acestor evoluţii a fost reprezentat de acumularea unor deficite bugetare semnificative îndeosebi în perioada 2008−2011 (deficitul fiscal s-a menţinut la cote mai mari de 5% din PIB în acest interval, cu maximul istoric de 9,5% din PIB în anul 2009), ceea ce a condus la triplarea datoriei publice de la 13,2% din PIB în anul 2008 la 34,2% din PIB în 2011 (+21 puncte procentuale din PIB).

Totodată, în contextul politicilor prociclice din perioada anterioară crizei (2004–2008), în anul 2009, s-a manifestat o deteriorare severă a percepţiei investitorilor străini privind riscul de ţară al României, ceea ce a provocat restricţionarea acută a accesului ţării noastre la piaţa internaţională de capital. Astfel, creşterea datoriei publice s-a reflectat în majorarea substanţială a creditelor contractate de către stat de la băncile comerciale autohtone. Apelul la resursele instituţiilor de credit interne a fost atenuat de împrumutul extern de la instituţiile financiare internaţionale (IFI – *Fondul Monetar Internaţional, Comisia Europeană* şi *Banca Mondială*). Nivelul acestui împrumut a fost stabilit în anul 2009 la o valoare apropiată de cea a datoriei externe pe termen scurt, respectiv 19,5 mld. euro, sumele aferente urmând a fi trase timp de trei ani, până

[38] Creditul acordat administraţiilor publice (administraţia centrală, administraţiile locale, administraţiile sistemelor de asigurări sociale), precum şi titlurile de natura datoriei emise de aceste sectoare instituţionale.

în 2011, cu respectarea unui set complex şi costisitor de condiţionalităţi de ajustare economică. Soldul datoriei faţă de instituţiile financiare internaţionale a crescut astfel de la 1,9 mld. euro în 2008 la 20,3 mld. euro în 2011. Pe fondul revenirii economice din anii 2011 şi 2012 (creştere economică de 1,1% şi, respectiv, 0,6%) şi al evoluţiilor favorabile la nivelul balanţei de plăţi, ultima tranşă de împrumut (de circa 1 mld. euro) nu a mai fost utilizată. Cea mai mare parte din cele 18 mld. euro împrumutate de la IFI s-a utilizat pentru consolidarea rezervei valutare a statului la Banca Naţională a României, aceasta înregistrând o majorare de 7 mld. euro (de la 26 mld. euro în 2008 la 33 mld. euro în anul 2011), în condiţiile în care banca centrală, prin reducerile succesive ale ratelor rezervelor minime obligatorii din perioada respectivă, a eliberat către bănci sume importante din rezerva valutară (aproximativ 5 mld. euro).

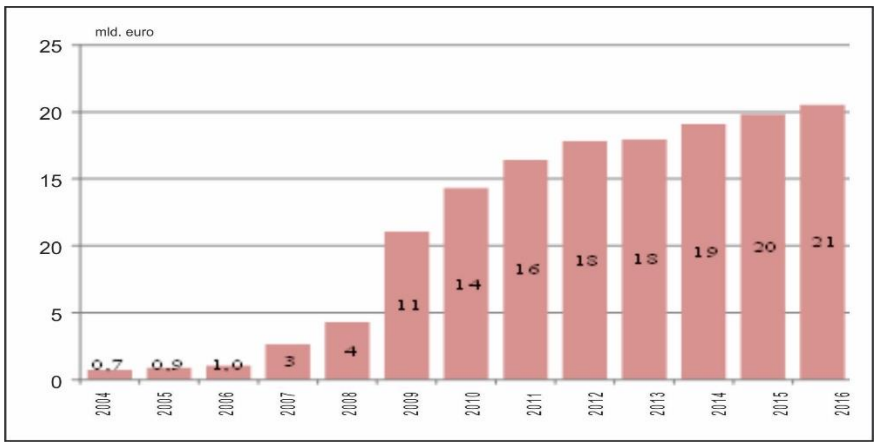

Sursa: BNR.

Figura 13.11. Evoluţia creditului guvernamental.

Începând cu anul 2012, pe fondul restabilirii echilibrelor macroeconomice, dinamica datoriei publice s-a temperat, ceea ce s-a reflectat inclusiv la nivelul creditului bancar acordat sectorului guvernamental, care s-a stabilizat la circa 18−19 mld. euro în perioada 2012−2014.

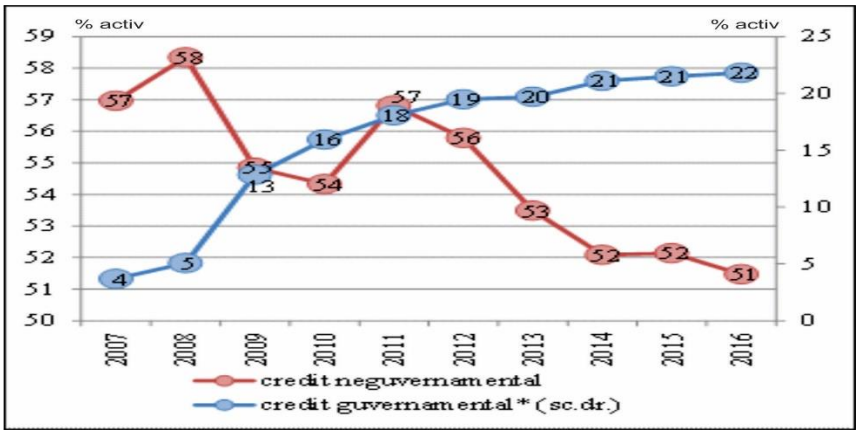

*Cuprinde creditul acordat administraţiilor publice şi titlurile de natura datoriei emise de acestea.
Sursa: BNR.

Figura 13.12. Creditul guvernamental şi cel neguvernamental, pondere în totalul activelor bancare.

Creditarea guvernamentală a continuat să crească în 2015 şi 2016 cu un ritm mediu anual de circa 4%, astfel că stocul creditului contractat de administraţia publică de la băncile autohtone a ajuns la 21 mld. euro în decembrie 2016 (aproape dublu faţă de anul 2009 şi de peste 5 ori mai ridicat comparativ cu 2008). Ca urmare a acestor evoluţii, expunerea băncilor către sectorul guvernamental a urcat la finalul anului 2016 la aproximativ 22% din totalul activelor acestora (de la sub 5% în 2007−2008, figura 13.12), unul dintre cele mai ridicate niveluri din UE (media statelor membre fiind de circa 9%).

Concomitent cu avansul semnificativ al creditării guvernamentale, ponderea creditului acordat sectorului privat în activele sectorului bancar s-a redus de la valori de 57%−58% în anii 2007 şi 2008 la 51% (−7 puncte procentuale faţă de 2008) la finalul anului 2016. Acest fenomen se înregistrează în contextul în care firmele apelează într-o măsură redusă la creditarea de la instituţiile financiare autohtone, numeroase societăţi comerciale fiind nebancabile, iar în cazul populaţiei, potenţialul de creditare este limitat îndeosebi pentru debitorii cu venituri reduse, care prezintă anumite vulnerabilităţi privind sustenabilitatea gradului de îndatorare (BNR, 2017b). În aceste condiţii ale unei cereri de credite relativ slabe din partea sectorului privat, efectul de evicţiune a sectorului neguvernamental de la finanţarea bancară (*crowding-out*[39]) este mai diminuat.

Sporirea sustenabilă a creditării sectorului real constituie o premisă necesară pentru creşterea rolului sistemului financiar atât asupra activităţii economice şi perspectivelor de dezvoltare a ţării, cât şi privind calitatea portofoliilor bancare. Ţinând cont şi de proiectele de reglementare la nivel european[40], care prevăd majorarea cerinţelor de capital aferente expunerilor faţă de sectorul guvernamental,

[39] Sectorul guvernamental concurează cu sectorul real pentru acelaşi volum de credite.

[40] Basel Committee on Banking Supervision (2015), *Second consultative document. Standards Revisions to the Standardised Approach for Credit Risk.*

sunt necesare măsuri orientate cu precădere atât spre întărirea disciplinei firmelor, ameliorarea poziţiei bilanţiere a acestora şi, implicit, creşterea accesului la creditul bancar, cât şi pentru o mai echilibrată distribuire a veniturilor cetăţenilor, care ar conduce ca o parte mai ridicată a populaţiei să devină eligibilă pentru finanţarea bancară.

DINAMICA VOLUMULUI DE CREDITE NEPERFORMANTE

Expansiunea rapidă a creditului acordat sectorului privat în perioada anterioară crizei, pe fondul unor norme interne laxe ale băncilor, a condus şi la acumularea în sectorul bancar a unor vulnerabilităţi, constând în: i) volumul ridicat al creditării în valută, ii) orientarea cu precădere către sectorul populaţiei, şi nu către cel al firmelor (cu potenţial de susţinere a creşterii economice pe termen lung) şi iii) creşterea gradului de îndatorare a populaţiei.

„Metabolizarea" de către populaţie şi firme a volumului masiv de credite bancare s-a dovedit a fi dificilă, în condiţiile manifestării crizei după anul 2008 şi corecţiei economice majore din 2010−2011. Au rezultat costuri financiare mari la nivelul unor segmente ale populaţiei, la firme şi bănci (pierderi şi necesitatea recapitalizării). În perioada 2006−2014, stocul de credite neperformante s-a majorat de peste 7 ori, de la 3% din totalul stocului de împrumuturi la 21%. Ca urmare a unor reglementări fiscale favorabile, băncile au scos din bilanţ creditele integral provizionate (cu majorarea corespunzătoare a costurilor) şi au vândut cu *discount* portofolii semnificative de credite. Acestor operaţiuni li s-au adăugat măsurile prudenţiale ale BNR privind creşterea calităţii portofoliului de credite, ceea ce a permis reducerea ratei creditelor neperformante la 8,3% în luna iunie 2017.

Gradul redus de capitalizare şi alte vulnerabilităţi structurale ale sectorului companiilor nefinanciare (persistenţa pierderilor, polarizarea performanţelor etc.), precum şi orientarea băncilor care au urmărit obţinerea de profit pe termen scurt, fără evaluarea prudentă a riscurilor pe termen mediu şi lung, au condus la deteriorarea calităţii creditelor acordate firmelor, în special după declanşarea crizei. De aceea, volumul creditelor restante a fost determinat în principal de nerambursarea împrumuturilor de către societăţile comerciale. Dacă în perioada 2007–2008 rata creditelor restante aferente firmelor se afla în raport de 2 la 1 cu rata aferentă populaţiei, în anul 2012, raportul ajunsese la 3, iar în anul 2016, acesta a urcat la 4. În termeni valorici, volumul restanţelor totale este însă la jumătate în 2016 faţă de 2012, respectiv 2,9 mld. euro (comparativ cu 6,3 mld. euro).

În condiţiile unui model de afaceri nesustenabil pentru o mare parte dintre firmele de mici dimensiuni (capitaluri negative, supraîndatorare etc.), micro-întreprinderile au constituit cauza dominantă a creditelor neperformante din sectorul companiilor. La sfârşitul anului 2013, aproximativ 66% din cele 6 mld. euro credite nerambursate ale firmelor erau cauzate de către microîntreprinderi, a căror rată de neperformanţă ajunsese la 50%, faţă de 23% pentru ansamblul sectorului firmelor şi 20% media pe economie. În anul 2016, acţiunea băncilor de curăţare a bilanţurilor

s-a concretizat în reducerea stocului de credite neperformante ale microîntreprinderilor cu 70% (de la 3,8 mld. euro la 1,1 mld. euro), rata de neperformanţă reducându-se la 27% în decembrie 2016.

În cazul populaţiei, creditele de consum au reprezentat partea dominantă a creditelor neperformante, respectiv 67%[41] din total la finele anului 2016. Aproape jumătate (44%) din aceste credite pentru consum au fost acordate în perioada de *boom* (2007 şi 2008). Împrumuturile pentru locuinţe reprezintă numai 33% din valoarea totală a creditelor neperformante ale populaţiei. Şi în acest caz, majoritatea creditelor restante (46%) au fost acordate în perioada 2007−2008.

Aceste constatări subliniază faptul că asumarea de către bănci a unor riscuri nesustenabile în faza de expansiune a ciclului economic s-a materializat în deteriorarea calităţii activelor bancare. În acest context, în perioada 2008−2016, instituţiile de credit au fost obligate de BNR să-şi majoreze capitalul social cu 3,5 mld. euro (+113% faţă de 2007), din care aportul de capital de la acţionari a reprezentat 77% din total (2,7 mld. euro), iar reinvestirea profiturilor, restul de 23% (0,8 mld. euro).

Acţiunile preventive ale băncii centrale pe linia supravegherii prudenţiale au permis menţinerea indicatorilor de solvabilitate la niveluri situate peste standardele europene, fără a fi fost astfel necesară utilizarea de fonduri publice pentru sectorul bancar. Sistemul bancar din România este foarte bine capitalizat, pe fondul resurselor acumulate în perioada 2000−2006, ceea ce a permis menţinerea solvabilităţii la un nivel adecvat, chiar în condiţiile expansiunii creditării (minimul din perioada 2000−2016 a fost de 14% faţă de nivelul de 8% reglementat). În anul 2016, indicatorul total de solvabilitate a ajuns la 18,3% (respectiv la nivelul mediu al Uniunii Europene), aceste valori plasând sectorul bancar românesc în intervalul cu cel mai mic nivel de risc stabilit de Autoritatea Bancară Europeană.

BIBLIOGRAFIE

1. BACH (*Bank for the Accounts of Companies Harmonised*) (2017), bază de date online, disponibilă la: https://www.bach.banque-france.fr/.
2. Banca Centrală Europeană (2017), *Households and non-financial coporations in the euro area: second quarter of 2017*, Comunicat de presă, octombrie.
3. Banca Naţională a României (2017a), *Raport asupra stabilităţii financiare, anul II, nr. 3*.
4. Banca Naţională a României (2017b), *Raport asupra stabilităţii financiare, anul II, nr. 4*.
5. Banca Naţională a României (2017c), *Investiţiile străine directe în România, în anul 2016*.
6. Bundesbank (2016), *Corporate financial statements. Extrapolated results from financial statements of German enterprises from 1997 to 2015*.
7. Central Statistical Office Poland (2016), *Financial results of economic entities in 2015*.
8. Ciucur Dumitru, Popescu Constantin, Popescu Ion, Popescu-Fundulea Ana-Maria (2003), *Fundamente ale planificării strategice*, Ed. Economică, Bucureşti.
9. COFACE (2017), *The local sector of construction*, Press release, 22 June.
10. Comisia Europeană (2016), *Annual Report on European SMEs, 2015*.
11. Comisia Europeană (2017), *Prognoza de primăvară*.
12. Constant Benjamin (1819), *De la liberté des anciens comparée à celle des modernes*, Paris.

[41] Au fost luate în calcul împrumuturile cu mai mult de 90 de zile întârziere.

13. Cushman & Wakefield (2015, 2016), *Where in the World? Business Process Outsourcing* (BPO) & *Shared Service Location Index*, New York.
14. Georgescu Florin (2002), *Starea economico-socială a României în anul 2000*, Ed. Expert, Bucureşti.
15. Georgescu Florin (2015), *Capitalul în România anului 2015*, Prelegere susţinută la decernarea diplomei „Virgil Madgearu" cu medalie de aur, 24 noiembrie, ASE, Bucureşti.
16. Guda Iancu (2017), *Studiu de impact: Structura de capital a companiilor româneşti*, disponibil la: https://www.economiczoom.ro/editoriale-comentarii-analize/studiu-de-impact-structura-de-capital-a-companiilor-romanesti.html.
17. Guga Ştefan (2016), *Munca atipică în România de la izbucnirea crizei. O perspectivă de ansamblu*, The Swiss Romanian Cooperation Programme, Next Publishing, Bucharest-Ro.
18. Isărescu Mugur Constantin (2006), *Reflecţii economice*, vol. I–III, Ed. Expert, Bucureşti.
19. Isărescu Mugur Constantin (2009), *Contribuţii teoretice şi practice în domeniul politicilor monetare şi bancare*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
20. Knight Frank (2013), *H1 2013. Romania Market Overview*, Review & Outlook.
21. Madgearu Virgil (1916), *Studiu practic al întreprinderilor comerciale şi industriale*, Revista cursurilor Academiei de Înalte Studii Comerciale şi Industriale, 26 mai.
22. Madgearu Virgil (1940) (2010), *Evoluţia economiei româneşti după Războiul Mondial*, Ed. Tipo Moldova, Iaşi.
23. Migration Policy Institute (2015), *Immigrant and Emigrant Populations by Country of Origin and Destination*, pe baza datelor United Nations, Department of Economic and Social Affairs.
24. Mihai Irina, Tarţa Alina (2015), *The role of the insolvency framework in strengthening payment discipline and in developing the credit market in Romania*, Central Bank Journal of Law and Finance, No. 2.
25. Moldovan Roman (1939), *Formarea şi mişcarea capitalurilor în România în perioada 1925−1938*, Publicaţiile seminarului de economie politică, Academia de Înalte Studii Comerciale şi Industriale din Bucureşti, Ed. Bucovina – „I.E. Torouţiu", Bucureşti.
26. Neagu Florian, Dragu Florin, Costeiu Adrian (2016), *După 20 de ani: schimbări structurale în economia României în primele decenii postdecembriste*, Caiet de studii BNR, nr. 42.
27. Piketty Thomas (2013), *Capitalul în secolul XXI*, Ed. Du Seuil, Paris.
28. Pop Atanasiu, Tiron Tudor Adriana, Sucală Lucia, Achim Sorin Adrian (2009), *Contabilitate financiară*, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, mimeo.
29. Saunders Peter (1995) (1998), *Capitalismul. Un bilanţ social*, Ed. Du Style, Bucureşti.
30. Smith Adam (1759) (2017), *Teoria sentimentelor morale*, Ed. Publica, Bucureşti.
31. Smith Adam (1776) (2011), *Avuţia naţiunilor*, Ed. Publica, Bucureşti.
32. Stancu Ion, Obreja Braşoveanu Laura, Stancu Andrei Tudor (2015), *Finanţe corporative*, vol. I, *Analiza şi planificarea financiară*, Ed. Economică, Bucureşti.
33. Thaler Richard H., Sunstein Cass R. (2009), *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness*, Penguin, New York.
34. Tinbergen Jan (1952), *On the Theory of Economic Policy*, 2nd edition, North Holland, Amsterdam.
35. Voinea Liviu (2009), *Sfârşitul economiei iluziei: criză şi anticriză – o abordare heterodoxă*, Ed. Publica, Bucureşti.

14. PREGĂTIREA ROMÂNIEI PENTRU ADERAREA LA UNIUNEA EUROPEANĂ

AUREL IANCU

Pregătirea României pentru aderarea la Uniunea Europeană s-a întins pe o perioadă apreciabilă de timp (1991−2007). Primii paşi în această direcţie s-au făcut prin încheierea şi aplicarea *Acordului de comerţ şi cooperare* (1990) şi a *Acordului de asociere* (1993), care au netezit calea de trecere la forme superioare de cooperare şi de integrare, la extinderea domeniilor şi la adâncirea acestor forme. O etapă importantă în demersurile şi acţiunile desfăşurate pentru aderare a fost aceea a negocierilor privind transpunerea şi aplicarea efectivă în România a legislaţiei Comunităţii Europene, urmate de transformări şi restructurări economice, instituţionale şi administrative, ceea ce a implicat eforturi deosebite.

Dorinţa marii majorităţi a cetăţenilor României pentru aderarea ţării la UE a avut un ecou pozitiv în rândurile Comunităţilor Europene, acestea oferind un sprijin substanţial, însă cu cerinţa ca noul candidat să îndeplinească o seamă de criterii care să asigure compatibilităţile necesare politice, economice, instituţionale, juridice şi administrative şi să-şi asume toate obligaţiile de membru al UE. Principalele demersuri şi acţiuni făcute atât de România, cât şi de oficialităţile UE şi ale statelor membre UE pentru aderarea României sunt redate în mod cronologic în rândurile care urmează.

14.1. EXTINDEREA UE ŞI PRIMII PAŞI SPRE ADERARE

La scurt timp după înlăturarea regimului totalitar şi după începerea democratizării ţării şi a liberalizării economiei, România şi *Comunitatea Economică Europeană* (CEE) au stabilit relaţii diplomatice: România trimite ambasador la Bruxelles, iar CEE deschide la Bucureşti Delegaţia Permanentă a Comisiei Europene. De asemenea, sunt reluate negocierile (începute în 1984 şi suspendate în 1988) pentru încheierea *Acordului de comerţ şi cooperare între România şi CEE*. El a fost semnat în octombrie 1990 şi a intrat în vigoare în mai 1991, după ratificarea sa de Parlamentul României şi de Parlamentul European.

Prăbuşirea regimurilor comuniste şi a instituţiilor acestora, dar şi transformările înfăptuite în cadrul CEE şi fiinţarea Uniunii Europene au deschis larg calea

extinderii acesteia prin primirea de noi membri. Consiliul European de la Maastricht din 9−10 decembrie 1991 preciza că Tratatul UE prevede că *orice stat european al cărui sistem de guvernare este bazat pe principiul democraţiei şi respectării drepturilor fundamentale poate face cerere să devină membru al Uniunii* şi a invitat Comisia Europeană să ia în considerare noile condiţii de negociere din noul context şi implicaţiile pentru viitoarea dezvoltare a Uniunii, în vederea supunerii lor spre analiză Consiliului European de la Lisabona din 26−27 iunie 1992.

În acest nou context, accesul noilor state nu trebuie să ducă la slăbirea UE, ci, dimpotrivă, la întărirea acesteia, dar şi la prosperitatea noilor veniţi. De aceea, accesul în UE al statelor candidate trebuie să aibă loc în mod selectiv, adică în măsura în care ele sunt pregătite şi îndeplinesc criteriile politice, economice şi instituţionale necesare. Din punctul de vedere al îndeplinirii criteriilor există diferenţe notabile între diverse grupe de ţări. De exemplu, ţările aparţinând *Asociaţiei Europene a Comerţului Liber* (EFTA) – Austria, Suedia, Finlanda, Elveţia – care au depus cereri de aderare în anul 1991 aveau un grad înalt de compatibilităţi cu statele membre ale Comunităţii Europene pentru a adera în scurt timp la UE[1]. Ca atare, cererile lor de aderare au putut fi luate în considerare după o procedură simplificată, în vederea deschiderii negocierilor de aderare şi a desfăşurării acestora într-o perioadă relativ scurtă de timp.

Pentru statele *Europei Centrale şi de Est* (ECE), Uniunea Europeană a oferit o nouă soluţie, dezvoltând altă procedură de aderare care să corespundă situaţiei specifice acestei categorii de ţări cu incompatibilităţi importante faţă de Comunităţile Europene. Procedura a avut în vedere o cale mai lungă pe care ţările ECE o aveau de parcurs în pregătirea lor pentru aderare. Această cale conţine mai multe etape succesive, cu treceri la forme care fac să crească gradul de compatibilitate a instituţiilor şi legislaţiei ţărilor ECE cu cele ale UE.

Prima etapă s-a bazat pe încheierea unor acorduri comerciale şi de cooperare economică, urmate de iniţierea unor programe de asistenţă economică şi financiară pentru susţinerea noilor state în drumul lor spre instaurarea şi consolidarea democraţiei şi a economiei de piaţă. În acest scop a fost instituit programul PHARE la care România a fost invitată să participe.

A doua etapă s-a caracterizat prin încheierea şi implementarea *Acordului de asociere la UE* (numit *Acord european*). România s-a aflat printre primele ţări semnatare ale acestui acord (1993). Deşi avea un puternic conţinut comercial şi de cooperare economică, *Acordul de asociere* a avut ca ţintă principală să sprijine noua orientare de integrare politică, economică şi socială a României şi a celorlalte ţări ECE în structurile UE. Pentru a putea beneficia de efectele acestui acord, imediat după semnare (nu doar după doi ani, cât durează ratificarea lui de către toate parlamentele ţărilor UE) a fost încheiat şi semnat şi un *Acord de asociere interimar*.

Potrivit art. 1 din acord, obiectivele acestei asocieri sunt următoarele:

- să asigure un cadru adecvat pentru dialogul politic între părţi şi pentru dezvoltarea unor legături politice strânse şi durabile, bazate pe reciprocitate, care să permită României să ia parte la procesul de integrare europeană;

[1] În urma rezultatului referendumului, Elveţia şi-a retras cererea de aderare la UE.

- să promoveze dezvoltarea comerţului, precum şi relaţii economice armonioase între părţi, sprijinind astfel dezvoltarea economică a României;
- să sprijine eforturile României de dezvoltare a economiei, de realizare a tranziţiei la economia de piaţă funcţională şi de consolidare a democraţiei;
- să construiască instituţii adecvate şi puternice pentru a face asocierea, democraţia şi economia de piaţă efective şi pe deplin funcţionale;
- să asigure cadrul adecvat pentru realizarea condiţiilor privind aderarea României la UE şi integrarea ei deplină în structurile politice, economice şi sociale ale UE.

Prin realizarea acestor obiective, *Acordul de asociere*, însoţit de noi reglementări, a constituit un instrument important de pregătire a României pentru aderarea la Uniunea Europeană, prin segmentul circulaţiei libere a mărfurilor, serviciilor, persoanelor şi capitalurilor, ca urmare a înlăturării treptate a barierelor tarifare, netarifare şi legislative asimetrice.

A treia etapă este legată de concentrarea atenţiei ţărilor candidate către elaborarea unor strategii şi programe pentru îndeplinirea criteriilor de aderare.

14.2. STRATEGII, PROGRAME ŞI CRITERII DE ADERARE

După cum am arătat, pentru statele membre EFTA, aderarea la UE nu a ridicat probleme deosebite privind criteriile de aderare, programul de preaderare şi negocierile, întrucât între aceste state şi Comunitatea Europeană au existat apropieri sau simetrii în ceea ce priveşte structurile instituţionale, legislative, administrative şi dezvoltarea economică. Nu acelaşi lucru a fost valabil pentru statele asociate din *Europa Centrală şi de Est* (ECE), la care asimetriile faţă de Comunităţile Europene privind structura instituţională, legislativă, administrativă şi de dezvoltare economică au fost accentuate mai ales la ţările cu nivelul cel mai scăzut de dezvoltare – România, Bulgaria şi ţările baltice. Tocmai de aceea, pentru aceste state, aderarea a trebuit să se desfăşoare după un set de criterii, programe şi proceduri separate (faţă de celelalte state), detaliate, precizate şi aprobate în mod succesiv de Consiliile Europene de la Copenhaga (1993), Corfu (1994), Essen (1994), Madrid (1995), Luxemburg (1997), Helsinki (1999).

Pasul decisiv în ceea ce priveşte extinderea UE către statele asociate din ECE l-a făcut *Consiliul European de la Copenhaga din iunie 1993*, care a convenit că aceste state pot deveni membre ale UE dacă ele formulează o cerere în acest sens. Consiliul a precizat că aderarea va avea loc de îndată ce o ţară asociată este în măsură să-şi asume obligaţiile de membru, prin satisfacerea condiţiilor economice şi politice cerute. Acelaşi Consiliu a stabilit următoarele criterii de aderare pe care să le îndeplinească statele asociate dacă ele doresc să devină membre ale UE, şi anume să dispună de:

1) instituţii stabile şi puternice care să respecte şi să garanteze democraţia, statul de drept, drepturile omului şi să respecte şi să protejeze minorităţile;

2) economie de piaţă funcţională, precum şi capacitatea de a face faţă presiunilor concurenţiale şi forţelor pieţei în Uniune;

3) capacitatea de a-şi asuma obligaţiile de stat membru, inclusiv adeziunea la scopurile uniunii politice, economice şi monetare (*European Council in Copenhagen*, 1993, p. 12).

Un alt criteriu pe care Consiliul European îl invocă şi care se referă la UE în relaţie cu statele asociate este cel legat de capacitatea Uniunii de a absorbi noii membri. Aici se au în vedere, pe de o parte, dimensiunile apreciabile ale acestor state luate împreună (ca întindere geografică, ca număr de locuitori etc.), iar pe de altă parte, nivelul mai scăzut de dezvoltare a acestora comparativ cu cel al Uniunii şi necesitatea reformelor, reconstrucţiei şi dezvoltării lor economice, ceea ce implică sprijin financiar necesar acordat acestora pentru susţinerea efortului lor de pregătire pentru aderare prin programul PHARE şi prin facilităţi de credite prin Banca Europeană de Investiţii.

Subliniind necesitatea şi importanţa apropierii legislaţiei din statele asociate de legislaţia comunitară, Consiliul European a recomandat ca în acest demers să se aibă în vedere, în primul rând, legile privitoare la distorsiunea competiţiei, protecţia muncitorilor, a mediului şi a consumatorului.

De asemenea, pentru realizarea graduală a integrării statelor asociate în UE, trebuie intensificată cooperarea statelor asociate prin angrenarea lor la obiectivele UE, în calitatea lor de viitori membri ai Uniunii. Acest lucru s-a realizat prin adoptarea următoarelor măsuri: 1) instituirea unor relaţii structurate cu instituţii ale UE în probleme importante de interes comun, în domeniile energiei, mediului, transportului, ştiinţei şi tehnologiei, politicii interne şi securităţii, afacerilor externe şi justiţiei; 2) îmbunătăţirea accesului la piaţa unică, prin scurtarea termenelor de abolire a taxelor vamale sau/şi a cotelor la importul în UE al unor produse industriale şi agricole (inclusiv cele sensibile originare din statele asociate); 3) comunitatea va sprijini dezvoltarea reţelelor de infrastructură din ECE şi va oferi asistenţă tehnică prin programul PHARE pentru a pregăti şi facilita îmbunătăţirile infrastructurii în ţările ECE atât prin sporirea fondurilor PHARE, cât şi prin finanţări de la Banca Europeană de Investiţii şi de la alte instituţii financiare internaţionale; 4) Consiliul European reiterează asumarea obligaţiilor din partea ţărilor ECE de a implementa, în termen de trei ani de la intrarea în vigoare a *Acordului european*, reguli paralele ale acelora din *Tratatul de la Roma* şi de a interzice practici restrictive, abuzuri de poziţii dominante şi ajutoare publice care distorsionează sau ameninţă să distorsioneze condiţiile competiţiei[2].

Consiliul European de la Corfu (iunie 1994), în cadrul dezbaterii privind *Cartea albă asupra creşterii competitivităţii şi ocupării*, la punctul *Politica comună externă şi securitatea – Europa Centrală şi de Est*, a luat notă cu satisfacţie de cererile de aderare la UE făcute de Polonia şi Ungaria în aprilie

[2] European Council in Copenhagen, 21–22 June 1993, *Conclusion of the Presidency*, Annex II, p. 19.

1994 şi a cerut Comisiei Europene să pregătească opiniile respective despre aceste cereri.

Consiliul a invitat Preşedinţia şi Comisia Europeană să facă neîntârziat propuneri specifice pentru implementarea în continuare a *Acordurilor europene* şi a deciziilor luate de Consiliul European de la Copenhaga. De asemenea, Consiliul de la Corfu a cerut Consiliului şi Comisiei Europene să pregătească un raport pentru următoarea întâlnire asupra progreselor făcute pe linia îndeplinirii criteriilor de la Copenhaga de către ţările candidate, asupra procesului de cooperare şi de bună vecinătate şi asupra strategiei de pregătire a aderării la UE a ţărilor asociate candidate.

În baza acestor invitaţii, Comisia Europeană a prezentat pentru *Consiliul European de la Essen* (decembrie 1994) o comunicare intitulată *Acordurile europene şi dincolo de acestea*, care reprezintă o strategie de pregătire pentru aderare a ţărilor din Europa Centrală şi de Est. Strategia cuprinde măsurile pentru impulsionarea dezvoltării şi îmbunătăţirii procesului de aderare la UE şi vizează totodată condiţiile instituţionale pentru asigurarea aderării în bune condiţii de funcţionare a UE. Strategia va fi inaugurată prin organizarea unei conferinţe interguvernamentale înainte de a începe negocierile de aderare a ţărilor ECE.

Strategia are ca scop principal să ofere decidentului politic naţional un plan călăuzitor de pregătire pentru aderarea la UE şi integrarea statelor asociate în Uniunea Europeană, pe diferite faze de negocieri privind transpunerea legislaţiei Uniunii Europene în legislaţia naţională, evaluarea timpului necesar de soluţionare a diferitelor măsuri şi evaluarea implicaţiilor financiare. Acest plan conţine elementele esenţiale ale dezvoltării şi cooperării ţărilor la nivelul UE, prin implicarea statelor asociate ca participante şi ca beneficiare în următoarele domenii: dezvoltarea infrastructurii şi cooperarea în cadrul reţelelor transeuropene, cooperarea intraregională, cooperarea în domeniul protecţiei mediului, politica externă comună şi de securitate, cooperarea judiciară şi a afacerilor interne, cultură, educaţie şi formare profesională[3].

Ceea ce este caracteristic acestei strategii este faptul că aceasta are ca instrumente principale aşa-numitele *relaţii structurate* dintre instituţiile UE şi cele ale ţărilor asociate. Aceste relaţii coboară în adâncime, de la nivel bilateral la nivel multilateral şi de la nivel guvernamental la nivel instituţional (ministere şi agenţii), formând un cadru de cooperare flexibil şi dinamic, cu o mare diversitate de domenii şi forme de cooperare rezultate din dialog extins şi armonizate pe chestiuni de interes comun. Strategia de pregătire a ţărilor asociate pentru accesul la UE a avut în vedere următoarele măsuri şi domenii: trecerea la sistemul relaţiilor structurate; pregătirea pentru extinderea pieţei interne (măsuri pe termen scurt şi pe termen mediu, competiţie şi ajutoare de stat); agricultură; promovarea investiţiilor; politică externă şi de securitate comună; justiţie şi afaceri externe; protecţia mediului; transporturi; cultură, educaţie şi formare profesională; cooperare financiară; cooperare intraregională şi de bună vecinătate. Toate

[3] The European Council, Essen, 9–10 December (1994), *Bulletin of the European Communities*, No. 12, p. 30.

acestea formează subiecte de dezbateri în cadrul relaţiilor structurate la nivel instituţional între ţările asociate şi UE pe capitole de negocieri.

14.3. DEMERSURI ALE ROMÂNIEI PENTRU ADERARE ŞI OPINII ALE COMISIEI EUROPENE

În baza documentelor şi acţiunilor de deschidere ale UE faţă de ţările din ECE arătate mai sus, Guvernul României nu a întârziat să-şi manifeste interesul şi dorinţa pentru integrarea europeană prin demersuri practice. Astfel, a fost adoptată *HG nr. 111/1995 pentru înfiinţarea Comisiei de elaborare a strategiei de integrare europeană*, subordonată direct premierului şi pentru înfiinţarea unui comitet interministerial de integrare europeană, format din reprezentanţi ai ministerelor care vor fi implicate în viitoarele negocieri ale celor 31 de capitole.

Începând cu 1 ianuarie 1995, a intrat în vigoare *Acordul de asociere a României la UE*, conform căruia încep să se reducă taxele vamale de import, până la abrogarea lor completă în momentul aderării, pentru produsele originare exportate de UE, cu acceptarea unei asimetrii în timp în favoarea României, mai ales pentru produsele industriale[4]. De asemenea, în 1995 a luat fiinţă *Consiliul de Asociere România-UE*, cu rol de îndrumare şi monitorizare a modului de aplicare a acordului. Tot în 1995, a luat fiinţă *Comitetul Parlamentar Mixt România-UE*.

Toate aceste deschideri, precum şi redresarea economiei româneşti începând din 1993, prin reluarea creşterii economice, reducerea nivelului inflaţiei, reducerea deficitelor etc., au creat premisele necesare de a elabora o strategie convingătoare de către comisia numită de guvern. În urma unei ample dezbateri, la care au contribuit specialişti din mediul academic, din administraţia centrală şi locală, precum şi de la partidele politice şi sindicate, *Strategia de aderare* şi *Declaraţia de la Snagov* au fost semnate de către reprezentanţii tuturor partidelor politice parlamentare şi de către reprezentanţii tuturor cultelor religioase recunoscute de către statul român.

Potrivit procedurii metodologice a Tratatului Uniunii Europene, art. O, România, pentru a deveni membră a UE, a adresat la 22 iunie 1995 cererea de aderare către Consiliul European, care urmează să se pronunţe în unanimitate după consultarea Comisiei Europene şi după avizul conform al Parlamentului European, cu majoritatea absolută a membrilor săi.

Consiliul European de la Madrid (decembrie 1995) a operaţionalizat procedura metodologică a Tratatului Uniunii Europene în vederea începerii

[4] Taxele vamale de import în UE al produselor industriale originare din România încep să se reducă de la semnarea *Acordului de asociere* (1993) şi se abrogă în viitorii cinci ani, iar taxele vamale de import în România al produselor industriale originare din UE încep să se reducă de la intrarea în vigoare a *Acordului de asociere* (1995) şi se vor abroga în momentul aderării României la UE (2007). Fireşte, asemenea facilităţi au fost bine-venite, însă ele nu au putut suplini diferenţele mari de competitivitate a produselor româneşti faţă de cele ale UE şi nici recuperarea acestora în numai 2–3 ani pentru a putea face faţă concurenţei.

negocierilor de aderare la UE a ţărilor asociate în felul următor: ţara candidată care a înaintat cererea de aderare completează un chestionar-tip primit de la Comisia Europeană. În baza analizei răspunsurilor date de ţări la acest chestionar, a concluziilor trase din discuţiile purtate în cadrul întâlnirilor cu miniştrii şi alte autorităţi din ţările candidate, precum şi a datelor şi informaţiilor obţinute din diferite alte surse, Comisia Europeană întocmeşte un raport de ţară cuprinzător, prin care arată în ce măsură ţara analizată îndeplineşte sau nu criteriile politice, economice şi administrative stabilite de Consiliul de la Copenhaga. În funcţie de îndeplinirea acestor criterii, Comisia îşi exprimă punctul de vedere pentru a începe negocierile sau pentru amânarea acestora. De asemenea, în baza analizei datelor şi informaţiilor şi a discuţiilor în cadrul Comitetului Parlamentar Mixt (ţara candidată-UE), Parlamentul European pronunţă prin vot începerea negocierilor. În baza acestor avize şi a analizei proprii, Consiliul European îşi exprimă acordul asupra începerii negocierilor, în măsura în care ţara candidată a făcut progrese pe linia îndeplinirii criteriilor de aderare. Decizia de deschidere a negocierilor este însoţită şi de lansarea *Parteneriatului de aderare*, prin care se convine asupra priorităţilor fiecărei ţări candidate şi a antrenării acesteia de a participa la diferite programe ale UE, inclusiv la programele de asistenţă financiară.

Cererea de aderare a României, la care s-au adăugat şi alte cinci cereri ale unor state asociate (Cehia, Slovacia, Letonia, Estonia şi Bulgaria), dar şi cele depuse de alte două state în anul 1994 (Polonia şi Ungaria), a determinat Consiliul de la Madrid, în decembrie 1995, să declanşeze procedurile de preaderare prin consultarea Comisiei Europene şi obţinerea avizului de la Parlamentul European, potrivit prevederilor Tratatului Uniunii Europene. În scopul formulării punctului de vedere al Comisiei Europene şi al avizului Parlamentului European, consiliile de asociere, comitetele parlamentare asociate ş.a. au organizat numeroase întâlniri în cadrul relaţiilor bilaterale şi al relaţiilor structurate. De exemplu, în cadrul relaţiilor bilaterale, consiliile de asociere ale României şi UE au organizat întâlniri pe linia instituţională specifică (12−13 octombrie 1995) pe tema progreselor ce trebuie făcute pentru implementarea *Acordului de asociere*, iar pe linia parlamentară, o întâlnire cu reprezentanţii comitetelor de asociere (16−17 septembrie 1995) pentru discutarea problemelor privind procesul de integrare a ţărilor asociate şi accesul acestora în UE.

În cadrul relaţiilor structurate au avut loc două categorii de întâlniri pentru analize şi clarificări: 1) întâlnire la sesiunea Consiliului European de la Madrid din decembrie 1995, la care au fost invitaţi şi şefii de stat şi de guvern din statele asociate candidate pentru a participa la dezbaterea problemelor pregătirii procesului de aderare şi de integrare, ca urmare a cererilor depuse la Consiliul European; 2) întâlniri cu miniştri din ţările asociate pe următoarele domenii: justiţie şi afaceri interne, agricultură, transporturi, educaţie, economie şi finanţe,

afaceri externe şi piaţa internă, la care s-au analizat probleme ale legislaţiei, reformelor, integrării, participării la programe comune, formării profesionale.

Urmând metodologia operaţionalizată şi la recomandările Comisiei Europene din anii 1996−1997, *Consiliul European de la Luxemburg* (decembrie 1997) a decis începerea negocierilor de aderare a primului grup de ţări format din Cehia, Estonia, Polonia, Slovenia şi Ungaria, începând din martie 1998. Potrivit rapoartelor întocmite pentru fiecare dintre aceste ţări, niciuna nu îndeplinea toate criteriile de aderare de la Copenhaga. Însă, potrivit aceloraşi rapoarte, aceste ţări întruneau condiţiile şi perspectivele necesare ca pe termen mediu să le îndeplinească, având şi sprijinul parteneriatelor pentru aderare, printr-o asistenţă financiară consistentă şi o conlucrare strânsă şi directă între instituţiile naţionale şi instituţiile UE în cadrul relaţiilor structurate.

În ce priveşte România, deşi ea s-a numărat printre primele ţări care au semnat *Acordul de asociere* şi au înaintat cererile pentru aderare, deschiderea negocierilor pentru aderare a fost amânată. În raportul său întocmit pe baza răspunsurilor la chestionarul amintit şi a altor date înaintate Consiliului European de către Guvernul României, Comisia Europeană a propus în 1997 ca România să fie invitată la negociere în vederea aderării atunci când aceasta va satisface condiţiile de aderare, invocând următoarele argumente: nu sunt lămurite drepturile de proprietate; sistemul juridic este încă fragil, iar cadrul administrativ este departe de a fi consolidat; există deficienţe în combaterea corupţiei; economia României nu poate face faţă încă presiunii concurenţiale şi forţelor pieţei din interiorul UE; se constată întârzieri mari în armonizarea legislaţiei româneşti cu cea a UE şi în crearea structurilor necesare pentru punerea ei în practică, precum şi întârzieri în crearea condiţiilor necesare extinderii sectorului privat dinamic şi competitiv şi în restructurarea industriei şi agriculturii.

Consiliul European de la Luxemburg (1997) şi-a însuşit recomandarea Comisiei Europene de a amâna deschiderea negocierilor şi a decis să includă România în grupul al doilea de extindere, alături de Bulgaria, Letonia, Lituania şi Slovacia. Consiliul a recomandat însă ca pregătirile negocierilor de aderare a României, ca şi ale celorlalte ţări din grup să fie accelerate, în special prin examinarea analitică a *acquis*-ului Uniunii, şi discutate la întâlnirile bilaterale la nivel ministerial cu statele membre ale UE. Ca instrumente de accelerare a pregătirilor de aderare au fost introduse şi folosite: parteneriatul de aderare, strategia economică pe termen mediu, programul naţional de aderare, programul naţional de adoptare a *acquis*-ului, precum şi activarea şi mai puternică a următoarelor programe de susţinere financiară a aderării şi a adoptării *acquis*-ului comunitar şi a reformelor economice şi instituţionale: fondul PHARE pentru investiţii şi consolidare instituţională şi administrativă; fondul SAPARD pentru sectorul agricol; fondul ISPA pentru dezvoltarea infrastructurii de transport şi protecţia mediului.

Sumele transferate de UE în România prin aceste programe, precum şi partea de cofinanţare în anii 2000−2005 sunt arătate în tabelul 14.1.

Tabelul 14.1.

Fluxurile financiare transferate de UE în România în perioada 2000−2005 prin programele PHARE, ISPA şi SAPARD (mil. euro)

Anii	Contribuţia Uniunii Europene				Cofinanţarea părţii române	Total
	PHARE	ISPA	SAPARD	Total UE		
2000	88	478	151	717	247	964
2001	103	413	151	667	228	895
2002	112	326	151	589	189	778
2003	174	312	161	646	243	889
2004	162	337	161	660	241	901
2005	128	364	161	653	219	872

Sursa: Romanian Journal of European Affairs, Vol. 4, No. 4, 2004, p. 86.

Consiliul de la Luxemburg (1997) a decis că, începând „[d]e la finele anului 1998, Comisia va întocmi rapoarte curente pentru Consiliu, împreună cu unele recomandări necesare pentru deschiderea de conferinţe interguvernamentale bilaterale care să treacă în revistă progresul fiecărui stat ECE candidat la aderare, în lumina criteriilor de la Copenhaga, în particular rata la care se adoptă *acquis*-ul", precum şi „evaluarea capacităţii statelor de a satisface criteriile economice şi de a îndeplini obligaţiile derivate din aderare"[5].

Consiliul de la Viena (11−12 decembrie 1998) a apreciat raportul Comisiei Europene din 1998 şi a invitat Comisia să prezinte la Consiliul de la Helsinki din decembrie 1999 raportul privind progresele în pregătirile de acces la faza de negociere a statelor din cel de-al doilea grup. Consiliul de la Viena a apreciat că trecerea de la faza multilaterală la cea bilaterală de examinare a *acquis*-ului în anul următor va da un nou dinamism procesului de pregătire a negocierilor şi a reiterat voinţa Uniunii Europene de a continua să ofere ajutor de preaderare întregului proces.

În noul raport din octombrie 1999 adresat *Consiliului European de la Helsinki*, Comisia face o analiză aprofundată asupra progreselor pe linia îndeplinirii criteriilor de la Copenhaga privind calitatea de membru al UE, şi anume îndeplinirea criteriilor politice, economice, capacitatea de a-şi asuma obligaţiile de membru al UE, precum şi capacitatea administrativă de a aplica *acquis*-ul comunitar. În sprijinul îndeplinirii criteriilor vine aplicarea *Parteneriatului de aderare* şi a *Programului naţional pentru adoptarea acquis-ului comunitar*.

Criteriul-cheie de la care începe evaluarea unui stat de a putea deveni membru al UE este cel politic, constând în instituirea şi stabilitatea instituţiilor care garantează democraţia şi statul de drept. Raportul reiterează faptul că România îndeplineşte acest criteriu important. Totuşi se menţionează necesitatea unor amendamente care au contribuit la consolidarea unor instituţii pentru protecţia copilului, apărarea drepturilor minorităţilor, combaterea corupţiei, îmbunătăţirea sistemului judiciar, inclusiv independenţa acestuia.

[5] *Regular Report from the Commission on Romania's Progress towards Accession*, 1999, p. 4.

În ce priveşte criteriul economic, pentru a începe negocierile în vederea accesului în UE, România ar trebui să aibă o economie de piaţă funcţională, echilibrată şi stabilă şi care să facă faţă presiunilor competitive ale forţelor pieţei unice, fără graniţe. De asemenea, România ar trebui să aibă capacitatea administrativă de a-şi asuma obligaţiile de membră a UE.

Eşecurile restructurărilor şi închiderea unor mari întreprinderi industriale şi miniere producătoare de pierderi şi a unor bănci importante au provocat un şoc puternic economiei româneşti, având ca efect izbucnirea unei noi recesiuni tocmai în anii când România, alături de alte ţări, urma să fie invitată la începerea negocierilor de aderare la UE. Recesiunea din anii 1997−1999 a însemnat importante pierderi oglindite în scăderea PIB, creşterea inflaţiei, creşterea şomajului şi a deficitului comercial (tabelul 14.2).

Tabelul 14.2.

Efecte ale crizei economice din 1997−1999

Indicatori	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**	**2000**
PIB (rata anuală de creştere, %)	3,9	−4,8	−2,1	−0,4	2,4
Inflaţia (rata anuală, %)	38,8	154,9	59,1	45,8	45,7
Şomaj (rata anuală, %)	6,6	8,9	10,4	11,8	10,5
Deficitul comercial extern (%)	−7,8	−6,8	−7,8	−4,5	−5,3

Sursa: Comisia Europeană, *Raportul comprehensiv de monitorizare 2005 privind România* (pentru indicatorul inflaţie); *World Bank Indicators*, actualizat la 18.09.2017, pentru indicatorii: PIB, şomaj, deficit comercial extern.

Ieşirea din criză şi pregătirea pentru aderare au însemnat eforturi mari depuse de România pe linia relansării reformelor structurale prin privatizări de unităţi industriale, agricole şi bancare şi a consolidării acestora, prin reorganizări şi retehnologizări ale unor firme de stat, precum şi pentru înlăturarea pierderilor şi restaurarea accesului la finanţarea internaţională. În 1998, Guvernul României a întocmit un plan de reforme structurale în scopul de a reduce sub 30% pierderile din economie atât prin închiderea unui număr mare de întreprinderi industriale şi miniere care aveau cele mai mari pierderi, cât şi prin restructurarea altor mari unităţi industriale.

În asemenea condiţii, la întrebarea dacă România îndeplineşte totuşi criteriile de la Copenhaga în domeniul economic şi administrativ, în raportul său către Consiliul European de la Helsinki, Comisia răspunde că, deşi preţurile şi comerţul sunt liberalizate în proporţii covârşitoare şi deşi au fost făcuţi paşi importanţi pe linia reformelor structurale, totuşi România nu poate fi considerată că ar avea o economie de piaţă funcţională şi nici că ar fi în măsură să facă faţă presiunilor competitive şi forţelor pieţei unice, din următoarele motive: pieţele privind pământul şi capitalul încă nu au fost constituite şi nu funcţionează; legislaţia (existentă şi cea nouă) este împiedicată să se aplice de către administraţia existentă; restructurarea economică, administrativă, instituţională şi a întreprinderilor este ezitantă şi prea lentă; lipsa de stabilitate macroeconomică şi a cadrului legal şi instituţional împiedică influxul de capital şi dezvoltarea economică şi încurajează activităţile economice subterane. În

aceste împrejurări, şi Parlamentul European a adoptat o rezoluţie prin care afirmă că începerea negocierilor de aderare ar fi prematură, România trebuind să accelereze reformele economice pentru a începe negocierile.

14.4. NOUA STRATEGIE A UE PRIVIND ADERAREA ŢĂRILOR ECE

Analizând problema aderării într-un context mai larg, dincolo de cerinţa strictă de îndeplinire la termene strânse a criteriilor de aderare de la Copenhaga, Comisia Europeană, printr-un document însoţitor al rapoartelor din octombrie 1999 privind progresul ţărilor candidate, a venit cu propunerea unei viitoare strategii sub formă de recomandare către Consiliul European de la Helsinki din 10−11 decembrie 1999. Propunerea constă „în impunerea unei noi viteze a procesului de aderare şi în a da un semnal puternic de determinare a sa (a Comisiei) pentru a duce acest proces înainte cât mai repede posibil”[6]. În comentariul său, Carole Andrews subliniază că noile propuneri privind deschiderea şi conducerea negocierilor de aderare au menirea de a stimula pregătirea statelor candidate la aderare atât de rapidă pe cât este ea garantată de eforturile de a îndeplini criteriile de la Copenhaga[7].

Cu ocazia propunerii în Parlamentul UE a noii strategii privind aderarea la UE a ţărilor din grupul Helsinki, Romano Prodi, preşedintele Comisiei Europene, atrage atenţia că, dacă UE continuă linia dură de a cere ţărilor candidate din acest grup să îndeplinească toate criteriile pentru a putea începe negocierile, apare riscul ca acestea, conştiente de eforturile mari depuse pe linia reformelor şi conformării *acquis*-ului, să întoarcă spatele şi să aplice o politică divergentă, ceea ce ar constitui o pierdere definitivă[8].

Un alt argument puternic în favoarea noii strategii este cel legat de securitatea şi stabilitatea continentului european. Având vii evenimentele din zona Balcanilor de Vest, ca şi anumite semne şi evenimente cu tendinţe negative şi chiar grave din alte zone periferice din estul Europei, contribuţia la securitate şi stabilitate, alături de realizarea criteriului politic, a trebuit să devină un criteriu prioritar al deciziei Consiliului European de la Helsinki privind începerea negocierilor cu România şi cu celelalte cinci ţări din grupul Helsinki.

La acestea mai trebuie adăugate două elemente importante, devenite operaţionale în noua strategie: primul este principiul potrivit căruia, în procesul negocierilor, fiecare stat va putea alege deschiderea capitolelor după gradul de

[6] Traducere liberă a citatului din *Composite Paper, EC Cons Doc* 12053/99, 13 October 1999, *Introduction*. Citatul a fost dat de Andrews C. (2000), *EU enlargement: from Luxembourg to Helsinki and beyond*, p. 18.

[7] Andrews C. (2000), *EU enlargement: from Luxembourg to Helsinki and beyond*, International Affairs and Defence Section, House of Commons Library, Research Paper 00/62, 14 June, p. 18.

[8] Romano Prodi, *Speech*/99/130 at: http://europ.eu.int/rapid/start/cgi.

pregătire în domeniul respectiv şi, totodată, fiecare stat va fi judecat după meritele proprii. Asemenea principiu folosit la deschiderea capitolelor şi la conducerea procesului de negociere va stimula sporirea vitezei de negociere, statele având astfel posibilităţi suplimentare să înlăture rămânerile în urmă[9].

Al doilea element important este cel privind folosirea diferenţiată a parteneriatului de către fiecare grup de ţări în pregătirea pentru preluarea *acquis*-ului comunitar. Ştiind că nevoia cea mai mare pentru cunoaşterea şi asimilarea *acquis*-ului o au ţările mai puţin dezvoltate (grupul Helsinki), cu ele au început sesiunile de pregătire în cadrul parteneriatului încă din 1998, cu doi ani înainte de decizia Consiliului European de deschiere oficială a negocierilor cu aceste state.

Apreciind eforturile depuse pe linia reformelor economice, legislative şi administrative, dar mai ales necesitatea şi importanţa asigurării securităţii şi stabilităţii pe continent, Consiliul European de la Helsinki din decembrie 1999 a decis ca România şi celelalte ţări din cel de-al doilea grup să înceapă negocierile pentru aderarea la UE. Pe acest temei, Comisia Europeană a transmis României, la 8 februarie 2000, propunerile privind principiile şi procedurile de negociere. Ca urmare a deciziei Consiliului de la Helsinki, în decembrie 1999, Guvernul României a desemnat negociatorul-şef pentru coordonarea procesului de aderare, însă numirea delegaţiei naţionale – ca aparat de lucru specializat − a întârziat cu un an de zile.

Consiliul European a decis să convoace la Bruxelles conferinţe bilaterale interguvernamentale pe 15 februarie 2000, pentru a începe negocierile de aderare cu fiecare ţară în parte, deci şi cu România.

14.5. DEMARAREA PROCESULUI DE NEGOCIERE

În noua sa calitate de stat invitat la negocieri, România trebuia, pe de o parte, să recupereze întârzierile în ce priveşte elaborarea unor documente programatice, iar pe de altă parte, să înceapă negocierile propriu-zise de aderare. În asemenea condiţii, România va intra într-un program riguros de conlucrare cu UE la nivel instituţional în diferite forme, pe baza unui robust sprijin financiar şi de expertiză. Conlucrarea şi sprijinul au avut loc pe baza parteneriatului de aderare care a reunit la un loc zonele prioritare identificate, mijloacele financiare necesare pentru a ajuta ţara candidată să implementeze prioritătile respective, precum şi condiţiile de aplicare a asistenţei[10].

În acelaşi program riguros de conlucrare a intrat şi elaborarea *Programului naţional de adoptare a acquis-ului*, pe care fiecare ţară candidată l-a întocmit şi în care au fost inserate, după un calendar amănunţit, măsurile de asimilare a *acquis*-ului comunitar, timpul şi resursele financiare şi umane necesare de elaborare şi de

[9] Tocmai acest fapt a favorizat ca cele patru state din grupul Helsinki (Letonia, Lituania, Slovacia şi Malta) să treacă în cei trei ani de negocieri din grupul Helsinki în grupul Luxemburg şi astfel să adere la UE în anul 2004.

[10] *Regular Report from Commission on Romania's Progress towards Accession*, 1999, p. 79.

aplicare a legislaţiei, conform deciziilor *Consiliului European de la Feira* (iunie 2000). Acest Consiliu a subliniat importanţa vitală a dezvoltării capacităţii ţărilor candidate de a implementa şi a crea condiţiile necesare în acest scop, precum şi de a întări structurile administrative şi judiciare.

MĂSURI DE RECUPERARE A ÎNTÂRZIERILOR

În noua sa calitate, România trebuia să răspundă în mod cuvenit încrederii acordate de Consiliul European, în primul rând prin elaborarea unei strategii de dezvoltare economică pe termen mediu (2000−2004), prin care să se marcheze încheierea tranziţiei la economia de piaţă, începutul redresării economice, precum şi trecerea României la o nouă etapă de dezvoltare economică – crearea şi consolidarea unei economii de piaţă funcţionale şi intensificarea pregătirii pentru aderarea la UE. Strategia, împreună cu o declaraţie de susţinere semnată de toate partidele politice parlamentare şi de reprezentanţi ai societăţii civile, a fost înaintată Comisiei Europene la 20 martie 2000.

La 15 mai 2001 a fost înaintat Comisiei Europene *Programul naţional pentru aderarea României la UE* (PNAR) pe perioada 2000−2003, ca instrument de aplicare a strategiei. El este fundamentat pe cerinţele respectării criteriilor de aderare politice, economice şi de îmbunătăţire a capacităţii administrative şi judiciare[11]. Comisia a apreciat pozitiv modul de întocmire a acestor programe, ele fiind instrumente utile de coordonare şi de aplicare a strategiilor de preaderare.

Începând din februarie 2000, de la declanşarea negocierilor, procesul de pregătire a aderării a căpătat un ritm nou. Factorul determinant în acest sens l-au constituit acţiunile întreprinse atât de guvernul interimar din 2000, cât şi de noul guvern instalat la putere în 2001, în urma alegerilor din noiembrie 2000. Nemulţumite de ritmul lent în care s-au desfăşurat pregătirile de aderare în perioada anterioară, ambele guverne au întreprins o seamă de măsuri în vederea îndeplinirii criteriilor economice, a adaptării instituţionale şi a intensificării procesului de negociere.

Pe linia cerinţelor de a îndeplini criteriile economice şi de a compatibiliza instituţiile româneşti cu cele ale UE, s-au înscris, în primul rând, măsurile de impulsionare a reformelor structurale economice şi administrative prin privatizări şi modernizarea administraţiei de stat şi prin schimbări legislative importante.

[11] Programul este structurat pe două volume, în aşa fel încât să răspundă cerinţelor *Parteneriatului de aderare*. Primul volum prezintă situaţia curentă şi măsurile de soluţionare a problemelor sesizate de Raportul Comisiei din anul precedent şi priorităţile de soluţionare pe termen scurt şi mediu. Cel de-al doilea volum este compus din două părţi. Prima parte prezintă în formă de matrice lista actelor normative (clasificate pe domenii) care trebuie modificate şi adoptate, măsurile la nivel naţional propuse pentru fiecare act normativ, instituţiile responsabile pentru reformele necesare punerii în practică a actelor normative, calendarul şi termenele finale de elaborare şi aplicare a acestor acte normative. A doua parte cuprinde necesarul estimat de resurse financiare pentru fiecare act normativ propus a fi elaborat şi aplicat, precum şi sursele de finanţare – naţionale şi internaţionale, rambursabile şi nerambursabile.

Reformele au vizat crearea şi asigurarea unei bune funcţionări, pe baze competitive, a pieţelor de bunuri şi servicii, a pieţelor de capital şi a forţei de muncă, precum şi schimbări importante în sistemul justiţiar, care să devină garantul statului de drept şi al eradicării corupţiei. Toate acestea au creat condiţii favorabile pentru dezvoltarea sectorului privat şi stimularea şi atragerea investiţiilor autohtone şi străine, iar în final, pentru înviorarea generală a economiei româneşti şi refacerea treptată a echilibrelor economice. Datele din tabelul 14.3 oglindesc acest fapt.

Tabelul 14.3.

Evoluţia unor indicatori economici în anii 1999−2007

	1999	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**
PIB – ritm mediu anual (%)	−0,4	2,4	5,6	5,2	5,5	8,4	4,2	8,1	6,9
Inflaţia* (rata anuală, %)	45,8	45,7	34,5	22,5	15,3	11,9	9,1	6,6	4,9
Şomaj (rata anuală %)	11,8	10,5	8,8	8,4	7,4	6,3	5,9	5,2	4,0
Deficitul comercial extern (%)	−4,5	−5,3	−7,8	−5,6	−7,4	−8,9	−10,1	−11,9	−14,3

* Calculată pe baza indicelui armonizat al preţurilor de consum.
Sursa: Baza de date Eurostat; *World Bank Indicators*, actualizat la 18.09.2017 pentru indicatorii: PIB, şomaj, deficit comercial extern.

Redresarea echilibrelor şi reluarea creşterii economice în ritmuri ridicate au contribuit la schimbarea opiniilor şi chiar a însuşi mersului negocierilor, prin sporirea încrederii în capacitatea României de a îndeplini toate angajamentele luate în cursul negocierilor şi de a recupera întârzierile.

MODIFICĂRI INSTITUŢIONALE ŞI ACCELERAREA PROCESULUI DE NEGOCIERE

În anii 1995−1999, în România, coordonarea procesului de pregătire a aderării la UE a fost asigurată de *Departamentul pentru Integrare Europeană*. Acesta a funcţionat în cadrul Cabinetului Prim-Ministrului până în decembrie 1999. Începând din primul an de negociere (2000), Departamentul pentru Integrare Europeană a fost încorporat în *Ministerul Afacerilor Externe* (MAE). Practica a arătat că această formă de organizare instituţională este nepotrivită, întrucât nu poate asigura cadrul necesar desfăşurării unui proces atât de laborios şi de complex. De aceea, a apărut necesitatea şi oportunitatea înfiinţării *Ministerului Integrării Europene* (MIE), prin *HG nr. 14 din 4 ianuarie 2001*. El preia responsabilitatea de a îndruma şi coordona întregul proces de integrare a României în UE şi, în mod specific, procesul de pregătire a aderării şi de negociere. În cadrul MIE, prin *HG nr. 273/2001*, a fost înfiinţată *Delegaţia naţională pentru negocierea aderării României la UE*, compusă din negociatorul-şef, copreşedinţii delegaţiilor sectoriale din ministerele şi instituţiile de specialitate şi membrii delegaţiilor sectoriale. Delegaţia naţională a reprezentat

cadrul de organizare general (de sinteză) care a coordonat întregul proces de negociere. Ea a evaluat gradul de pregătire a României pentru deschiderea capitolelor de negociere, a urmărit gradul de îndeplinire a angajamentelor asumate prin documentele de poziţie şi a evaluat şi propus, în dialog cu Comisia Europeană, închiderea capitolelor de negociere.

Delegaţiile sectoriale au format structura de bază a procesului de negociere pe fiecare din cele 29 de capitole negociate[12]. Aceste delegaţii au fost formate din specialişti ai domeniilor respective (din ministerele şi instituţiile cu responsabilităţi în domeniu). Din fiecare delegaţie sectorială a făcut parte şi câte un reprezentant al MIE şi al Ministerului Finanţelor Publice (MFP). Membrii delegaţiilor sectoriale au fost coordonaţi de secretarul de stat pentru integrare europeană din ministere sau de un reprezentant al conducerii, în cazul altor instituţii centrale.

Pentru a asigura continuitatea şi coerenţa necesară întregului proces de negociere, a luat fiinţă şi a funcţionat grupul interdepartamental permanent de negociatori din care au făcut parte reprezentanţii ai MIE, MAE, MFP şi Ministerul Justiţiei.

Guvernele României care au condus întregul proces de pregătire a aderării ţării la Uniunea Europeană au ales strategia accelerării procesului de negociere, care să permită recuperarea decalajului faţă de alte ţări candidate aflate în stadii mai avansate de negociere. Practic, aceasta a însemnat, în primul rând, asumarea unui calendar de lucru relativ strâns în raport cu transformările care trebuiau realizate în acest interval scurt de timp, şi anume: până în decembrie 2004, închiderea tuturor capitolelor de negociere; în 2005, pregătirea şi semnarea tratatului de aderare; în 2005−2006, ratificarea tratatului de către toate parlamentele ţărilor membre UE; 1 ianuarie 2007, România să devină membru UE, cu toate drepturile şi obligaţiile ce decurg din această nouă poziţie.

În al doilea rând, tot de strategie a ţinut şi eşalonarea raţională şi eficientă, în intervalul 2000−2004, a eforturilor umane şi financiare – după priorităţi – pe care urmau să le implice deschiderile şi închiderile diverselor capitole de negocieri, cu diferenţe apreciabile în ce priveşte complexitatea, resursele şi costurile implicate, precum şi efectele generate în economie şi societate. Priorităţile privind eşalonarea în timp a capitolelor supuse negocierilor au avut la bază următoarele criterii: în prima etapă (în primele luni ale anului 2000 de la începerea negocierilor) au fost supuse negocierilor cele mai uşoare capitole la care România era cel mai bine pregătită: statistica, cercetarea, întreprinderile mici şi mijlocii, educaţia, relaţii externe; în a doua etapă s-a pus accent mai mare pe pregătirea şi supunerea spre negociere a capitolelor cu implicaţii deosebite asupra pieţei interne: libera circulaţie a mărfurilor, serviciilor şi capitalurilor, drepturile societăţilor comerciale, concurenţa, politici industriale, energia, politici sociale etc.; în a treia etapă s-au avut în vedere domenii complexe, care necesitau eforturi mari şi de durată pentru pregătire, cum sunt dezvoltarea regională, agricultura, protecţia mediului; în a patra etapă s-au avut în vedere negocierile privind relaţiile cu UE, problemele financiare şi bugetare, precum şi participarea la instituţiile UE.

[12] Din cele 31 de capitole, ultimele două − *Instituţii* (cap. 30) şi *Diverse* (cap. 31) nu au fost supuse negocierii.

Urmând metodologia oficială de negociere şi depunând un efort deosebit pe linia accelerării procesului de negociere, însoţit de un puternic sprijin al instituţiilor UE abilitate, Comisia Naţională a reuşit ca într-un interval scurt de timp să recupereze rămânerile în urmă în ce priveşte adoptarea în întregime a *acquis*-ului comunitar, prin deschiderea şi închiderea celor 31 de capitole eşalonate în timp, după cum urmează (tabelul 14.4).

Tabelul 14.4.

Număr de capitole deschise şi închise

Anul	**Capitole**	
	Deschise	**Închise**
2000	9	6
2001	8	3
2002	13	7
2003		6
2004	1	8+1

Sursa: Întocmit pe baza rapoartelor *Comisiei Naţionale*.

14.6. REORGANIZAREA ŞI DERULAREA PROCESULUI DE NEGOCIERE PENTRU ADERARE

PRENEGOCIEREA

În cadrul procedurilor de aderare a statelor asociate ale Europei Centrale şi de Est s-a prevăzut o fază de prenegociere, caracterizată prin examinarea analitică a *acquis*-ului comunitar (*screening*) şi realizată prin întâlniri multilaterale şi bilaterale. Prima întâlnire pentru examinarea analitică a avut loc la Bruxelles, la 3 aprilie 1998, între UE şi grupul de ţări asociate ECE (cunoscut sub numele de grupul Helsinki) – România, Bulgaria, Letonia, Lituania şi Slovacia – întâlnire cu doi ani înainte de începerea negocierilor de aderare. Aceste ţări au avut la dispoziţie doi ani în plus pentru explicarea conţinutului legislaţiei UE, evaluarea gradului de transpunere a legislaţiei comunitare în fiecare ţară candidată şi pentru a constata în ce domeniu există dificultăţi şi ce măsuri se impun pentru înlăturarea acestora. Grupul de ţări Luxemburg a avut prima întâlnire pentru examinarea analitică a *acquis*-ului la data de 27 aprilie 1998, deci cu trei săptămâni după data începerii negocierilor.

Examinarea analitică a *acquis*-ului comunitar (*screening*) este o etapă importantă a procesului de aderare. Această analiză s-a desfăşurat în doi paşi. Primul a constat în întâlniri multilaterale ale ţărilor din grupul Helsinki, la care experţi ai Comisiei Europene au făcut prezentări detaliate ale fiecărui capitol de negociere în faţa reprezentanţilor statelor candidate. Aceşti experţi au explicat legislaţia UE pe fiecare domeniu şi adaptările legislaţiilor naţionale la tratatele şi legislaţia Comunităţii Europene pentru aderarea la UE a noilor membri. În acest scop, ţările candidate trebuiau să identifice când şi unde să opereze modificări sau schimbări ale legilor naţionale şi unde pot fi admise aranjamente negociabile (perioade de

tranziţie, cote limitate de producţie etc.). Pasul următor al examinării analitice l-au constituit întâlnirile bilaterale – UE cu fiecare ţară în parte − la care aceasta din urmă a fost chestionată şi a trebuit să răspundă la o seamă de întrebări de genul următor: dacă acceptă *acquis*-ul comunitar, dacă cere perioade de tranziţie, dacă deja a adoptat şi aplicat efectiv legile conforme cu *acquis*-ul comunitar sau când intenţionează să adopte şi să aplice efectiv legile respective, dacă există sau când vor fi puse în funcţiune structurile administrative sau alte capacităţi care să aplice efectiv legile conforme cu cele comunitare[13].

Pe baza acestor analize şi răspunsuri, Comisia Europeană a informat Consiliul European şi statele membre despre problemele care se vor ridica în cadrul negocierilor de către fiecare ţară candidată la fiecare capitol şi despre capacităţile fiecăreia de a aplica noua legislaţie şi de a realiza reformele necesare, odată cu aplicarea noii legislaţii în domeniile acoperite de capitole, precum şi despre impactul financiar.

NEGOCIERI PENTRU ADERARE

Pentru a înţelege şi descrie modul cum au fost organizate şi au decurs negocierile propriu-zise, trebuie definit cât mai exact obiectul negocierii. Luând criteriile de la Copenhaga drept condiţionalităţi ale aderării, ceea ce a rămas de negociat cu UE se referă la variantele de răspunsuri concretizate prin fapte, date la: întrebările „cum şi când trebuie îndeplinite aceste criterii”; detaliile privind preluarea şi aplicarea efectivă a *acquis*-ului comunitar; luarea în considerare a impactului asupra administraţiei, economiei şi societăţii. Până la demararea negocierilor, în România, aceste definiri fuseseră lămurite doar parţial, prin cele două volume ale *Programului de aderare a României la UE* de care aminteam mai sus, precum şi prin prezentările făcute de experţii UE la conferinţele multilaterale din anii 1998, 1999 şi 2000, organizate de UE, la care a fost invitată şi România. Lămuririle necesare au continuat prin trecerea la fazele următoare de negociere.

În ceea ce priveşte procedurile şi modul de organizare a negocierilor de aderare, Comisia Europeană a propus României, ca şi celorlalte ţări, formula bilaterală între delegaţia UE şi delegaţia României[14], cu următorii paşi: schimbul de documente de poziţie sub formă scrisă între partea comunitară şi partea română pe fiecare capitol, negocierea termenelor de tranziţie rezultate din aplicarea efectivă a actelor normative şi a noilor structuri instituţionale şi administrative şi, în final, negocierea încheierii *Tratatului de aderare*.

Negocierile au avut loc şi s-au concentrat pe condiţiile sub care ţările candidate vor trebui să adopte şi să aplice *acquis*-ul comunitar, inclusiv crearea condiţiilor de aplicare şi administrare a acestuia[15].

---

[13] Andrews C., *op. cit.*

[14] Puşcaş V. (2007), *România spre Uniunea Europeană, Negocierile de aderare (2000–2004)*, Institutul European, Iaşi, p. 37.

[15] Andrews C., *op. cit.*, p. 11.

În mod formal, negocierile au avut loc prin întâlniri bilaterale de aderare între cele 15 state membre UE şi fiecare ţară candidată, la nivelul miniştrilor şi în prezenţa negociatorului-şef care reprezenta ţara candidată.

Deschiderea capitolelor pentru negociere şi închiderea acestora s-au făcut după reguli bine stabilite. Deschiderea capitolelor pentru negociere se realiza numai după ce ţara candidată întocmea şi trimitea documentul de poziţie Consiliului European, iar acesta întocmea un document de poziţie comun al ţărilor membre UE şi îl trimitea guvernului ţării candidate după ce lua decizia de deschidere într-o conferinţă interguvernamentală. Schimbul de documente de poziţie stătea la baza procesului de negociere.

Pe parcursul negocierilor, pe lângă cele două documente, pe de o parte, Consiliul solicita de la ţara candidată documente de poziţie complementare şi informaţii suplimentare[16] şi folosea şi alte surse de informare (de exemplu, rapoartele Comisiei Europene), iar pe de altă parte, ţările candidate trimiteau Consiliului scrisori de angajamente pentru rezolvarea unor probleme până la deschiderea sau închiderea capitolului sau solicitau şi foloseau consultări tehnice de la Comisia Europeană şi purtau dialoguri şi schimburi de opinii cu statele membre UE şi cu alte state candidate.

Documentul de poziţie pentru fiecare capitol era elaborat de grupul de lucru de specialitate al delegaţiei naţionale, sub coordonarea şi îndrumarea ministerului integrator de capitol. Acest document prezenta sintetic şi comparativ legislaţia naţională şi cea comunitară, stadiul preluării *acquis*-ului comunitar şi calendarul transpunerii şi aplicării efective (inclusiv sistemul de administrare) a acestuia, perioadele de tranziţie şi derogările necesare, precum şi impactul aplicării *acquis*-ului comunitar. Documentul de poziţie era însoţit de un *dosar de fundamentare* care cuprindea condiţiile necesare pentru aplicarea fiecărui act normativ al *acquis*-ului comunitar, eforturile financiare, impactul economic, dezvoltarea şi întărirea capacităţii administrative etc.

Înaintarea documentului de poziţie către Consiliul European avea loc numai după ce se obţineau avizele ministerului integrator şi negociatorului-şef, precum şi cu aprobarea Guvernului României.

Potrivit procedurilor de negociere, în baza documentelor de poziţie, a rapoartelor anuale ale Comisiei Europene şi a altor surse de informare, Consiliul European a început să întocmească şi să trimită Guvernului României documentele de poziţie comune de deschidere a negocierilor capitolelor. După o analiză şi o evaluare amănunţite a documentelor de poziţie primite de la Guvernul României, Consiliul, în strânsă legătură cu statele membre şi cu Comisia Europeană, a făcut o seamă de observaţii şi propuneri concrete pentru respectarea criteriilor de la Copenhaga privind aderarea.

[16] De exemplu, la capitolul 1 privind libera circulaţie a mărfurilor, Consiliul a solicitat Guvernului României, în afară de documentul de poziţie iniţial, şi un document de poziţie complementar, un document de informare suplimentară şi o scrisoare de angajament pentru eliminarea tuturor licenţelor automate de import până la 1 ianuarie 2004. De asemenea, la capitolul privind agricultura, Consiliul a solicitat Guvernului României încă două documente complementare şi patru documente de informare suplimentară şi a emis trei documente de poziţie comună. La capitolul privind protecţia mediului înconjurător, Guvernul României a trimis, la solicitarea Consiliului, două documente de poziţie complementare şi două documente de informaţii suplimentare.

În general, atmosfera negocierilor a fost dominată de străduinţa părţilor de a găsi împreună soluţiile adecvate, care să avantajeze deopotrivă construcţia europeană şi fiecare stat candidat la aderare. Propunerea pentru deschiderea capitolelor a fost lăsată la latitudinea statelor candidate, întrucât ele erau acelea care cunoşteau cel mai bine nivelul lor de pregătire şi domeniile respective. În schimb, durata negocierilor şi data de închidere a capitolelor nu puteau fi prevăzute, mai ales la capitolele cele mai complexe şi dificile. Din acest punct de vedere, au existat diferenţe mari între capitole, în funcţie de complexitatea domeniilor şi de nivelul de pregătire. La un număr de nouă capitole (statistică, educaţie şi tineret, politici industriale, protecţia consumatorului şi sănătăţii, relaţii externe etc.), deschiderea şi închiderea au avut loc în cadrul aceloraşi conferinţe. La alte capitole, negocierile au durat câte doi şi peste doi ani (tehnologia informaţiei şi protecţia mediului), politica regională (2 ani şi 6 luni), justiţie şi afaceri interne (2 ani şi 8 luni), energie (2 ani şi 3 luni), concurenţă (peste 4 ani).

La multe dintre capitolele cu durate de negocieri de peste un an la care România era insuficient pregătită, Consiliul European a solicitat pe parcurs informaţii suplimentare, precum şi documente de poziţie complementare, iar România, la rândul ei, a solicitat mai multe perioade de tranziţie. De exemplu, pentru capitolul privind agricultura, care a fost închis printre ultimele (4 iunie 2004), documentului iniţial de poziţie trimis Consiliului la 10 decembrie 2001 i-au urmat alte şase documente de informaţii suplimentare şi documente complementare de poziţie. Prin documentul de poziţie iniţial, ca şi prin cele complementare, România a solicitat pentru agricultură un număr mare de perioade de tranziţie, de cote minime anuale de producţie şi de exceptări sau derogări, perioade de garanţie etc. În urma negocierilor, la cele mai multe dintre acestea, România şi-a reconsiderat poziţia mai ales la cote şi la derogări. În ce priveşte perioadele de tranziţie, dintr-un număr de şapte solicitate, în urma negocierilor, au fost acceptate şase, dintre care: trei perioade de tranziţie de câte trei ani în ramurile cărnii şi laptelui; opt ani pentru defrişarea viilor hibrizi şi replantarea altor soiuri de vii. În domeniul concurenţei au fost acceptate trei perioade de tranziţie, din care 2–4 ani de scutire de impozit pe profit a investitorilor localizaţi în 28 de zone defavorizate; în domeniul protecţiei mediului au fost acceptate 12 perioade de tranziţie, din care 12 ani pentru rezolvarea problemelor epurării apelor uzate etc.

Însumând perioadele de tranziţie pe toate capitolele de negociere şi făcând comparaţie cu alte ţări, rezultă că România a avut un număr de 50 faţă de 48 în Polonia, 31 în Bulgaria, 48 în Slovacia, 35 în Ungaria (Puşcaş, 2007).

Închiderea fiecărui capitol în parte se considera provizorie. Ea avea loc prin încheierea documentelor de poziţie comună ale UE, prin decizia luată în unanimitate de către Consiliul European la conferinţele interguvernamentale[17]. Fiecare capitol devenea închis propriu-zis doar atunci când toate cele 31 de capitole erau închise.

[17] Decizia de a închide capitolele în mod provizoriu s-a luat pentru a păstra rezerva necesară pentru a se putea reveni cu noi negocieri şi interveni cu anumite modificări atunci când la negocierile altor capitole din domenii apropiate se putea sesiza necesitatea unor reconsiderări sau atunci când o ţară candidată nu îndeplinea un anumit angajament în intervalul celor cinci ani de negocieri.

Rezultatele negocierilor trebuiau să-şi găsească finalitatea în încheierea *Tratatului de aderare* programat a fi semnat la începutul anului 2005, apoi supus ratificării de către parlamentele celor două ţări candidate (România şi Bulgaria) şi de către parlamentele tuturor ţărilor membre UE. România, în acord cu Comisia Europeană, a început pregătirea pentru elaborarea *Tratatului de aderare* după ce a fost încheiat „pachetul financiar”[18]. În acest scop a fost înfiinţat în mai 2004 un grup de lucru coordonat de negociatorul-şef, iar preşedinţia olandeză a aprobat în iulie 2004 începerea redactării *Tratatului de aderare*. Odată cu finalizarea negocierilor de aderare şi închiderea celor 31 de capitole, a fost definitivat şi textul proiectului *Tratatului de aderare*.

La 22 februarie 2005, Comisia Europeană, care a contribuit la definitivarea textului, a avizat favorabil trimiterea proiectului Tratatului către Parlamentul European şi Consiliul European. Parlamentul European a adoptat prin majoritate de voturi rezoluţia privind aderarea României şi Bulgariei la UE, iar Consiliul European, format din şefii de state şi de guverne ai celor 25 de state ale UE, precum şi România şi Bulgaria au semnat la 25 aprilie 2005, la Luxemburg, *Tratatul de aderare la UE*. Începând de la această dată, România a obţinut statutul de observator cu dreptul de a participa la lucrările UE, însă fără dreptul de a vota. În anii 2005−2006, Tratatul a fost ratificat de Parlamentele României şi Bulgariei, de Parlamentul European, precum şi de instituţiile abilitate ale statelor membre ale Uniunii Europene, potrivit procedurilor lor interne. România a devenit astfel la 1 ianuarie 2007 membru al Uniunii Europene cu toate drepturile şi obligaţiile ce derivă din noul său statut.

14.7. CONCLUZII

De la începerea pregătirilor de aderare în anul 1993 şi până la aderarea la UE în ianuarie 2007, România a străbătut o perioadă cu cele mai însemnate şi intense transformări pe linie de reforme structurale, instituţionale şi legislative, cu mare efort naţional, dar şi cu un sprijin important din partea UE şi a comunităţilor europene şi cu o monitorizare pe măsură.

În urma analizelor aprofundate asupra gradului de îndeplinire a criteriilor economice de aderare la UE, Comisia Europeană, în raportul său din mai 2006, subliniază că România îndeplineşte criteriul economiei de piaţă funcţională, iar aplicarea cu multă determinare a reformelor structurale va asigura capacitatea acesteia de a face faţă presiunilor competiţionale în cadrul UE. De asemenea, Comisia a apreciat în raportul din septembrie 2006 că România a făcut eforturi deosebite pentru adaptarea legislaţiei şi administraţiei naţionale la legislaţia şi regulile UE. În felul acesta, România s-a aliniat la standardele şi practicile din

[18] Puşcaş V., *op. cit.*, p. 46.

UE şi era în situaţia de a-şi asuma drepturile şi obligaţiile de membru al UE la 1 ianuarie 2007[19].

În cadrul dezbaterii din Parlamentul Germaniei din 18 octombrie 2006 privind ratificarea *Tratatului de aderare a României şi Bulgariei la UE*, Olli Rehn (2006), membru al Comisiei Europene şi responsabil cu lărgirea UE, a declarat că cheia succesului istoric obţinut de România şi Bulgaria a fost o combinaţie a eforturilor proprii ale celor două ţări cu o puternică încurajare şi susţinere prin partea UE şi nu mai puţin a Germaniei. Rehn subliniază existenţa a două mesaje importante în Raportul Comisiei Europene din 2006: 1) nivelul de pregătire al acestor două ţări a ajuns la o masă critică încât nu mai pun la risc politicile esenţiale ale UE; 2) UE are instrumente suficiente pentru a interveni la problemele specifice care se pot ivi după aderare.

BIBLIOGRAFIE

1. Andrews Carole (2000), *EU enlargement: from Luxembourg to Helsinki and beyond,* International Affairs and Defence Section, House of Commons Library, Research Paper 00/62, 14 June.
2. Aurescu Bogdan (2005), *Final negotiations opening the way for Romania's accession to the EU. Council of Europe's influence on domestic reforms,* European Commission for Democracy through Law, Strasbourg, Trieste Seminar, 24–28 October.
3. Bilek Péter (2003), *Bulgaria's and Romania's Progress towards EU Accession,* ICEG EC Opinion II.
4. Ciupagea Constantin, Jula Dorin *et al.* (2004), *Evaluating Costs and Benefits of Romania's Integration into the European Union*, Romanian Journal of European Affairs, Vol. 4, No. 4.
5. Comisia Comunităţilor Europene (2002), *Spre o Uniune extinsă, Strategia şi Raportul Comisiei Europene privind progresul fiecărei ţări candidate în direcţia aderării,* SEC(2002) 1400–1412.
6. Comisia Comunităţilor Europene (2006), *Comunicare a Comisiei. Raport de monitorizare a stadiului pregătirii României şi Bulgariei pentru statutul de membru UE*, Bruxelles, 26 septembrie.
7. Commission of the European Communities (1994), *Communication from the Commission to the Council*, COM(94)361, Brussels, 27 iulie.
8. Commission of the European Communities (1998), *Regular Report from the Commission on Romania's Progress towards Accession.*
9. Commission of the European Communities (1999), *Regular Report from the Commission on Romania's Progress towards Accession.*
10. Commission of the European Communities (2000), *Regular Report from the Commission Romanian's Progress towards Accession*, 8 November.
11. Commission of the European Communities (2001), *Regular Report on Romanian's Progress towards Accession.*
12. Commission of the European Communities (2005), *Communication from the Commission. Comprehensive monitoring report on the state of preparedness for EU membership of Bulgaria and Romania* (SEC(2005)1352-SEC(2005)1355).
13. Dogaru Tatiana-Camelia (2015), *Past and Current Paths to European Union Accession: Romania and Turkey, a Comparative Approach*, MPRA (Munich Personal RePEe Archive), Paper No. 67455, disponibil la: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/67455/
14. European Council, Lisbon, 26–27 June 1992, *Europe and the Challenge of Enlargement*, Bulletin of the European Communities, Supplement 3.
15. European Council, Copenhagen, 21–22 June 1993, *Bulletin of the European Communities*, No. 6.

[19] Comisia Comunităţilor Europene (2006), *Raport de monitorizare a stadiului pregătirii României şi Bulgariei pentru statutul de membru al UE*, 26 septembrie.

16. European Council, Corfu, 24–25 June 1994, *Bulletin of the European Communities*, No. 6.
17. European Council, Essen, 9–10 December 1994, *Bulletin of the European Communities*, No. 12.
18. European Council, Madrid, 15 and 16 December 1995, *Presidency Conclusions*, Anexes 6–10.
19. European Council, Luxembourg, 12 and 13 December 1997, *Presidency Conclusions*.
20. European Council, Helsinki, 10 and 11 December 1999, *Presidency Conclusions*.
21. Gateva Eli (2010), *Post-Accession Conditionality. Support Instrument for Continous Pressure?*, Working Paper, KFG – the Transformative Power of Europe, No. 18, October.
22. Ghica Luciana Alexandra (2006), *România şi Uniunea Europeană. O istorie cronologică*, Ed. Meronia, Bucureşti.
23. Guvernul României (2000), *Romania's Medium Term Economic Strategy*, Bucharest, March.
24. Guvernul României (2001), *Programul naţional de aderare la Uniunea Europeană*, vol. I-II, 1 iunie (Anexe).
25. Iancu Aurel (2002), *Liberalizare, integrare şi sistemul industrial*, Ed. Expert, Bucureşti.
26. Institutul European din România (2002), *Proiect PHARE RO 9907.02.01. Studiu de impact nr. 4, Adaptarea politicilor României la cerinţele UE cu privire la taxele vamale şi politica comercială* (PAISI).
27. Încalţărău Cristian, Maha Sorin-Ştefan (2010), *Romania's EU Accession Impact on the Development of Romanian Economy*, CES Working Papers, II(1).
28. *Legea nr. 20/1993 pentru ratificarea Acordului european din 1 februarie 1993*, *Monitorul oficial al României*, nr. 73 din 12 aprilie 1993.
29. Ministerul Integrării Europene (2001), *Buletin informativ*, decembrie.
30. Pridham Geoffrey (2006), *European Union Accession Dynamics Democratization in Central and Eastern Europe: Past and Future Perspectives*, Government and Opposition, Vol. 41, No. 3, p. 373–400.
31. Prodi Romano, *Speech*/99/130, disponibil la: at: http://europ.eu.int/rapid/start/cgi.
32. Puşcaş Vasile (2007), *România spre Uniunea Europeană, Negocierile de aderare (2000–2004)*, Institutul European, Iaşi.
33. Puwak Hildegard (2004), *Managementul extinderii Uniunii Europene – etape, obiective, strategii*, Ed. Expert, Bucureşti.
34. Puwak Hildegard (2005), *Economia funcţională de piaţă – concepte, reglementări, evoluţii, experienţe*, Ed. Expert, Bucureşti.
35. Rehn Olli (2006), *Accession of Bulgaria and Romania to the EU – a debate in the Bundestag*, Berlin, 18 October.
36. Summa Timo (2008), *The European Union's Enlargement – Lessons Learned*, Fellow Program, Harvard University.
37. Verheugen Günter (2001), *Enlargement of the European Union. An historic opportunity*, European Commission.

15. INTEGRAREA ECONOMIEI ROMÂNIEI ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

AUREL IANCU, GEORGE GEORGESCU

15.1. INTRODUCERE

Pentru România, aderarea la Uniunea Europeană în 2007 a reprezentat realizarea unui obiectiv fundamental. După cum s-a arătat în capitolul anterior, o seamă de evenimente-cheie, urmate de transformări economice, sociale şi instituţionale profunde, au deschis calea spre realizarea acestui obiectiv.

Aderarea s-a bucurat de un larg consens politic şi de susţinere populară, precum şi de un efort susţinut şi consecvent al tuturor guvernelor României şi instituţiilor statului pe linia reformelor economice şi instituţionale, inclusiv pe linie legislativă în transpunerea şi aplicarea *acquis*-ului comunitar (Iancu, 2009a).

Avantajele aşteptate ale aderării la UE nu au întârziat să apară. În primul rând, înlăturarea barierelor a condus la libera circulaţie a produselor, serviciilor, persoanelor şi capitalurilor, ceea ce a însemnat dezvoltarea fără precedent a schimburilor comerciale externe, îmbunătăţirea ratingului suveran şi atragerea masivă a investiţiilor străine directe şi, odată cu acestea, retehnologizarea pe baze moderne a ramurilor economiei, accelerarea reformelor economice şi instituţionale, sporirea veniturilor nominale şi reale ale populaţiei şi o reducere treptată a decalajului economic al României faţă de media UE, exprimat în termenii parităţii puterii de cumpărare (Iancu şi Georgescu, 2016).

Prin semnarea *Tratatului de aderare*, România a devenit membru al UE cu drepturile şi obligaţiile ce decurg din acest nou statut. După cum s-a arătat în capitolul anterior, la decizia de a accepta accesul în UE al României şi al altor ţări din zonă a prevalat criteriul politic determinat de asigurarea securităţii pe continent şi de factorul geostrategic.

Deşi, din punctul de vedere al criteriului economic, au fost obţinute rezultate remarcabile, decalajele faţă de ţările dezvoltate fiind prea mari, o seamă de obiective ale aplicării efective a *acquis*-ului comunitar au fost consemnate în tratat ca obligaţii ferme ce urmează să fie îndeplinite în primii ani de consolidare a aderării.

15.2. ÎNDEPLINIREA OBLIGAŢIILOR ASUMATE DE ROMÂNIA PRIN TRATATUL DE ADERARE, PE LINIA TRANSPUNERII ŞI APLICĂRII LEGISLAŢIEI UE

Odată cu intrarea în vigoare a *Tratatului de aderare*, actele constitutive ale UE, ca şi legislaţia comunitară au devenit parte integrantă a legislaţiei României, întrucât dreptul comunitar are preponderenţă asupra dreptului intern al statului membru.

Comisia Europeană, în raportul său comprehensiv de monitorizare din octombrie 2005, subliniază că obligaţia centrală rezultată din tratat este aceea de a aplica toate regulile şi legislaţia UE din prima zi în calitate de membru (*Commission of the European Communities*, 2005, p. 3). Ca urmare a acestei obligaţii, în *Tratatul de aderare* au fost cuprinse toate cele 50 de măsuri tranzitorii concrete de aplicare a legislaţiei UE convenite în cadrul negocierilor între România şi UE, care au avut loc în perioada februarie 2000–octombrie 2004.

În noul raport din octombrie 1999 adresat Consiliului European de la Helsinki, Comisia face o analiză aprofundată asupra progreselor pe linia îndeplinirii criteriilor de la Copenhaga privind calitatea de membru al UE, şi anume îndeplinirea criteriilor politice, economice, a capacităţii de a-şi asuma obligaţiile de membru al UE, precum şi a capacităţii administrative de a aplica *acquis*-ul comunitar. În sprijinul îndeplinirii criteriilor vine aplicarea *Parteneriatului de aderare* şi a *Programului naţional pentru adoptarea acquis-ului comunitar*.

La fiecare dintre aceste măsuri este indicată şi data-limită de conformare cu legislaţia UE. Din totalul celor 31 de dosare, doar la nouă au fost convenite cele 50 de măsuri tranzitorii menţionate în *Tratatul de aderare*, cu termene de conformare între un an şi 12 ani. În tratat sunt stipulate şi şase derogări obţinute de România de la legislaţia europeană, din care trei la capitolul *Impozite*, două la capitolul *Protecţia mediului înconjurător* şi unul la capitolul *Energie*. Cele mai multe perioade de tranziţie şi cu termenele-limită cele mai lungi pentru aplicarea unor directive şi reglementări comunitare stipulate în tratat aparţin capitolului *Protecţia mediului înconjurător*. De exemplu, termenul-limită de 11 ani (16 iulie 2017) pentru aplicarea *Directivei Consiliului European 99/31/CE* se referă la depozitarea deşeurilor, iar termenul-limită cel mai lung, de 12 ani (31 dec. 2018), pentru aplicarea *Directivei Consiliului European 91/271/CEE* se referă la epurarea apelor uzate urbane.

Pe lângă responsabilităţile asumate privind măsurile de transpunere şi aplicare efectivă a legislaţiei UE, *Tratatul de aderare* cuprinde şi un număr de 11 angajamente specifice asumate şi de cerinţe acceptate de către România la încheierea negocierilor de aderare din 14 decembrie 2004, care au urmat să fie implementate. Aceste angajamente se referă la politici din domeniile:

- concurenţei, care privesc: asigurarea unui control efectiv exercitat de către Consiliul Concurenţei referitor la ajutorul de stat, consolidarea implementării legislaţiei antitrust şi ajutorului de stat, dezvoltarea

capacităţii administrative a Consiliului Concurenţei, adoptarea strategiei de structurare a industriei siderurgice;

- justiţiei şi afacerilor interne, care privesc:
  - implementarea *Planului de acţiune Schengen* conform legislaţiei UE, modernizarea echipamentelor şi infrastructurii la frontiere şi la punctele de trecere a frontierelor, întărirea capacităţii de analiză a riscului pentru a asigura un nivel înalt al controlului şi supravegherii viitoarelor frontiere externe. Pentru finanţarea punerii în aplicare a *acquis*-ului Schengen, inclusiv pentru exercitarea controlului la frontiera externă, UE a alocat României în anii 2007−2009 următoarele sume:

	2007	2008	2009
mil. euro	297,2	131,8	130,8

;

  - elaborarea şi aplicarea unei strategii şi a unui plan de acţiune privind reforma sistemului judiciar, actualizate şi integrate prin elaborarea şi aplicarea unei noi legislaţii şi măsuri de implementare a acesteia, intensificarea luptei împotriva corupţiei şi în special a corupţiei la nivel înalt.

Implementarea *acquis*-ului comunitar, respectarea şi îndeplinirea responsabilităţilor şi angajamentelor asumate şi stipulate în *Tratatul de aderare* sunt prezentate de Guvernul României în programul de convergenţă şi în programul de reforme (în ediţii anuale), iar acestea, la rândul lor, sunt monitorizate şi evaluate de către Comisia şi Consiliul European. Pentru evaluarea reformei sistemului judiciar şi a luptei împotriva corupţiei au fost instituite mecanismul de cooperare şi verificare (MCV) şi monitorizarea anuală, cu concluzii exprimate într-un raport anual. Potrivit opiniilor exprimate de oficialităţile UE, ridicarea MCV va fi posibilă doar atunci când vor fi suficiente garanţii privind ireversibilitatea independenţei funcţionării justiţiei faţă de factorul politic, precum şi suficiente dovezi că justiţia a devenit suficient de puternică şi eficientă în lupta împotriva corupţiei.

Procesul integrării economiei României în UE este departe de a fi încheiat odată cu semnarea *Tratatului de aderare* şi cu îndeplinirea obligaţiilor asumate de realizare a măsurilor tranzitorii. Privită din perspectiva procesului general al integrării, aderarea (inclusiv pregătirea acesteia şi negocierea) nu reprezintă decât primul pas, este adevărat, esenţial pe traiectoria generală a integrării. Paşii următori pe care România îi are de parcurs pe linia integrării în UE sunt cei privind adoptarea monedei euro, care să consacre *de facto* şi complet apartenenţa României la Uniunea Economică şi Monetară (inclusiv la zona euro) şi, prin aceasta, să permită participarea României în mod direct la deciziile privind realizarea viitoarelor proiecte ale Uniunii Economice şi Monetare (Iancu, 2008). Această cerinţă importantă impune aplicarea a două categorii de proiecte şi măsuri:

- cele pe termen mediu, prin îmbunătăţirea politicilor financiare şi fiscale pentru asigurarea stabilităţii şi creşterii economice prin aplicarea mecanismelor de prevenire şi corectare a dezechilibrelor macroeconomice excesive şi a deficitelor bugetare excesive;

– cele pe termen lung, prin îmbunătăţirea efectivă a guvernanţei la nivel naţional şi la nivelul UE şi prin construcţia uniunilor financiară, fiscală şi politică, completând Uniunea Economică şi Monetară.

Aceşti paşi şi aceste categorii de proiecte şi măsuri în care este implicată şi România în calitatea sa de membru al UE vor fi analizate pe scurt în cele ce urmează.

15.3. INTEGRAREA MONETARĂ A ROMÂNIEI

După aderarea la UE, adoptarea monedei euro a devenit obiectivul cel mai important al României. Considerat proiectul de ţară fundamental, prin înfăptuirea acestuia se asigură trecerea României de la starea de ţară periferică a UE, fără obiectiv, la cea de ţară care îşi mobilizează forţele pentru a intra în clubul central al UE şi căreia acest club poate să-i ofere, în primul rând, mecanisme de bună guvernare şi de bună practică, precum şi rigoare şi consecvenţă în politicile economice, în decizii şi în aplicarea lor. Totodată, apartenenţa la zona euro înseamnă relaţii directe de parteneriate cu centrele politice, economice, tehnologice, ştiinţifice şi culturale ale Europei, ca şi o mai puternică susţinere economică şi financiară, în virtutea solidarităţii de grup. Rămânerea un timp prea îndelungat în afara acestui grup implică riscul dezvoltării sentimentului de înstrăinare, mai ales dacă se are în vedere faptul că, începând din ultimul deceniu, aproape toate actele normative importante privind procesele şi programele de adâncire a integrării privesc zona euro, la care statele UE din afara zonei euro rămân cu statut de invitate să participe doar la anumite părţi din aceste procese şi programe.

Prin *Tratatul de aderare la UE*, România a optat pentru adoptarea monedei euro şi, în mod implicit, pentru apartenenţa la Uniunea Economică şi Monetară. Ea are însă derogare de la acest statut, întrucât trecerea efectivă la euro va putea avea loc doar atunci când vor fi îndeplinite criteriile de convergenţă nominală prevăzute de *Tratatul de la Maastricht*. Oficialităţile române şi-au exprimat opinia că instituirea programelor de convergenţă şi a programelor de reforme cu raportări anuale reprezintă o ancoră importantă în promovarea reformelor bugetare şi structurale necesare creşterii flexibilităţii economiei româneşti (*Guvernul României*, 2009, *Programul de convergenţă 2008−2011*, p. 6). De la prima ediţie a *Programului de convergenţă (2006−2009)*, Guvernul României consemna că adoptarea mecanismului ratei de schimb 2 (*Exchange Rate Mechanism 2* – ERM 2), reprezentând perioada obligatorie înainte de adoptarea euro, va putea avea loc în România în anul 2012, lucru reiterat şi în următoarele ediţii ale *Programului de convergenţă*.

În anul 2011, Guvernul României a anunţat că, pentru pregătirea trecerii la moneda euro, s-a înfiinţat un comitet interministerial sub coordonarea prim-ministrului, din care fac parte BNR, Ministerul Finanţelor Publice şi alte instituţii responsabile.

Pe parcurs s-a dovedit că lista criteriilor de convergenţă nominală din *Tratatul de la Maastricht* este insuficientă pentru o caracterizare corectă şi cât mai completă a

stării şi tendinţei economiei din punctul de vedere al stabilităţii şi creşterii. Lista trebuie completată cu criterii de convergenţă reală, care să ofere posibilităţi de analiză complexă şi, în primul rând, pentru a măsura şi asigura compatibilitatea minimum necesară a economiei României cu cea a ţărilor aparţinând UEM (Iancu, 2008). Constatând că echilibrele macroeconomice au fost grav tulburate de criza economică şi că persistă încă un decalaj economic accentuat ce desparte România de ţările UEM, Guvernul României a ajuns la concluzia amânării adoptării euro din anul 2012 în anul 2019. Potrivit estimărilor cuprinse în *Programul de convergenţă din 2014−2017 al Guvernului României*, indicele de convergenţă reală (în raport cu media UE) în 2019 se apropie de 70% faţă de numai 53% în 2012[1].

Caracterizând ca nerealistă data de 2019 privind trecerea la euro, prin noile *Programe de convergenţă din 2016 şi 2017*, oficialităţile române nu au stabilit o nouă dată, însă îşi menţin angajamentul de aderare la zona euro. Motivul invocat se referă la insuficienta sustenabilitate a criteriilor de convergenţă nominală prin convergenţa reală şi instituţională, inclusiv la necesitatea unor paşi suplimentari pentru apropierea României de ţările UEM în ce priveşte nivelul de dezvoltare, de competitivitate şi de venit pe locuitor. O analiză aprofundată în ce priveşte adoptarea euro se va face în următorul capitol.

15.4. REGLEMENTĂRI PRIVIND EXTINDEREA INTEGRĂRII ŞI VULNERABILITĂŢI REMANENTE DE STABILITATE

Integrarea în Uniunea Europeană este un proces gradual de lungă durată, înfăptuit prin *extinderea* şi prin *aprofundarea* proceselor.

Extinderea integrării se referă la două categorii de procese:

- creşterea treptată a numărului de state care au aderat şi aderă la Uniunea Europeană. În cei 60 de ani de la *Tratatul de la Roma*, numărul a crescut treptat, de la şase ţări fondatoare în 1957 la 27 în 2018 (Iancu, 2002);
- creşterea numărului de pieţe şi domenii care intră în sfera integrării europene, prin crearea pieţelor unice ale produselor, serviciilor, muncii şi capitalurilor şi a uniunii monetare.

Aprofundarea integrării se realizează prin:

- guvernanţa macroeconomică, folosind politici economice, precum şi instrumente şi mecanisme economice şi administrative adecvate pentru realizarea obiectivelor stabilite;
- coordonarea tuturor proceselor şi politicilor de integrare;
- creşterea uniunii monetare.

Evoluţia integrării la nivel european în cele şase decenii a avut la bază numeroase dezbateri şi decizii importante luate la nivelul Consiliului European. Cele

[1] Indicele de convergenţă reală reprezintă raportul dintre PIB/locuitor mediu din România calculat la puterea de cumpărare standard (PCS) şi PIB/locuitor mediu din UE calculat tot la PCS.

mai importante decizii au fost impuse, de regulă, fie de crize economice, fie de schimbări politice şi economice profunde pe plan mondial sau în UE, fie de acumularea unor mari neajunsuri în funcţionarea UE.

După *Tratatul de la Roma*, care a pus bazele pieţei unice europene, trebuie menţionate acele acte fundamentale şi reglementări care au produs schimbări importante în construcţia UE, precum şi circumstanţele şi factorii care le-au determinat.

Tratatul de la Maastricht, semnat la 7 februarie 1992 şi intrat în vigoare în noiembrie 1993, este cel mai important act (după *Tratatul de constituire a Comunităţilor Europene*) care a marcat o etapă nouă în procesul de integrare economică şi monetară, precum şi în politica europeană. A fost primul tratat care a instituit Uniunea Europeană formată din trei piloni: comunităţile europene, politica externă şi de securitate comună (PESC) şi justiţia şi afacerile interne (JAI). Ceea ce marchează acest tratat este crearea *Uniunii Economice şi Monetare* (UEM), realizată în trei etape: liberalizarea circulaţiei capitalurilor începând de la 1 ianuarie 1990; convergenţa politicilor economice ale statelor începând de la 1 ianuarie 1994; introducerea monedei unice şi instituirea unei *Bănci Centrale Europene* (BCE) la 1 ianuarie 1999.

Ţările care urmau să adopte moneda unică – euro – trebuiau să îndeplinească următoarele patru criterii de convergenţă: rata inflaţiei ţării să nu fie mai mare de 1,5 puncte procentuale faţă de media inflaţiei realizată de trei ţări membre UE cu cele mai scăzute rate de inflaţie; rata dobânzii pe termen lung să nu depăşească cu mai mult de 2 puncte procentuale ratele medii observate la cele mai performante state membre în ceea ce priveşte stabilitatea preţurilor; deficitul bugetar trebuie să fie sub 3% din PIB; gradul de îndatorare publică să fie sub 60% în raport cu PIB.

Odată intrate în UE sau în zona euro, multe state au încetat să respecte criteriile de convergenţă, ceea ce a condus adeseori la deficite bugetare excesive şi la creşterea datoriei publice dincolo de pragurile-limită (3% şi, respectiv, 60%), punând astfel în pericol stabilitatea economică şi financiară a statelor respective şi, prin contagiune, a întregii zone euro sau a întregii UE. Pentru a înlătura acest comportament cu astfel de efecte, Consiliul European a luat iniţiativa de a încheia un acord politic multilateral pentru coordonarea politicilor fiscale naţionale în cadrul UEM, la care au fost invitate să participe şi statele membre ale UE non-euro.

Decizia a căpătat formă juridică sub denumirea de *Pact de stabilitate şi creştere*. Acest pact a fost încheiat în baza *Tratatului Comunităţilor Europene* semnat în cadrul Consiliului European de la Amsterdam în iunie 1997 şi a fost revizuit (relaxat) în martie 2005. El conţine seturi de reguli care privesc:

– sistemul de alarmă pentru semnalarea, prevenirea şi corectarea derapajelor bugetare înainte de a depăşi limita stabilită de 3% deficit bugetar;
– reguli şi acţiuni de descurajare şi de presiuni asupra statelor membre de a preveni deficitele excesive sau de a le corecta atunci când deficitele excesive se manifestă. Ca elemente de descurajare, pentru ţările din zona euro s-a instituit un sistem de sancţiuni şi amenzi, iar pentru ţările din afara zonei euro s-a instituit blocarea obţinerii unor împrumuturi sau/şi fonduri.

Cu toate că, la accesul în UE şi la accesul în zona euro, statele candidate au fost supuse unor verificări şi monitorizări minuţioase privind îndeplinirea criteriilor politice şi economice, pe parcurs s-a constatat că înseşi criteriile au serioase fisuri în ce priveşte coerenţa, suficienţa şi realismul lor. Realitatea vieţii economice, mai ales de când s-au produs şocurile crizei economice, a scos în evidenţă carenţele mari ale noii construcţii europene bazate prea mult pe jocul pieţelor libere, insuficient instrumentate, lăsate să funcţioneze incomplet şi în prezenţa unui număr mare de ţări eterogene ca nivel de dezvoltare, ca politici, viziuni şi comportamente fiscale, bugetare şi financiare riscante. Chiar şi în vremuri normale, tot mai multe ţări şi-au epuizat spaţiul fiscal şi au acumulat datorii dincolo de plafonul prevăzut de *Pactul de stabilitate şi creştere*. De exemplu, în 2007 (an premergător crizei), din numărul total de 18 ţări din zona euro, şapte depăşeau plafonul de 60% al datoriei publice în raport cu PIB. În timpul crizei şi după criză, numărul ţărilor din zona euro care au depăşit plafonul a continuat să crească, ajungând în 2016 la 12. De asemenea, deficitul bugetar a întrecut de 2−10 ori plafonul prevăzut de legislaţie. De exemplu, Grecia a ajuns la un deficit bugetar de 15,1% în 2009, iar Irlanda, la un deficit bugetar de 32,1% în 2010. Aceste fenomene s-au soldat cu accentuarea dezechilibrelor macroeconomice şi cu pierderi de competitivitate.

Asemenea vulnerabilităţi care au cuprins mai multe ţări din zona euro cu un nivel mai scăzut de dezvoltare provin din două surse principale: nerespectarea regulilor convenite pe care se sprijină UEM şi care sunt cuprinse în *Pactul de stabilitate şi creştere*; incoerenţele şi lipsurile sau caracterul incomplet al construcţiei instituţionale şi al instrumentarului necesar la nivelul UE pentru a asigura funcţionarea normală a noii construcţii şi pentru contracararea *ex ante* a dezechilibrelor. Acestea au fost amplu analizate în UE, iar concluziile trase pentru realizarea unor reforme profunde şi de mare amploare au fost propuse spre dezbatere publică şi soluţionare practică prin următoarele două documente importante: *Raportul celor patru preşedinţi*, intitulat *Către o veritabilă Uniune Economică şi Monetară*, şi un proiect întocmit de Comisia Europeană, intitulat *Schiţă pentru o adâncă şi veritabilă Uniune Economică şi Monetară*, lansat pentru o dezbatere europeană. Acestea privesc două direcţii de acţiune importante:

- reforma guvernanţei economice europene în scopul consolidării şi adâncirii integrării UEM, care să acopere cele cinci tipuri de uniuni: economică, monetară, fiscală, financiară şi politici economice;
- coordonarea *ex ante* a politicilor economice şi bugetare, prin aplicarea *semestrului european* în conformitate cu prevederile *Tratatului privind stabilitatea, coordonarea şi convergenţa în cadrul UEM*, ale *Tratatului de funcţionare a Uniunii Europene* şi ale *Strategiei Europa 2000*.

15.5. RĂSPUNSURI DATE CRIZEI PRIN MĂSURI LEGISLATIVE RELEVATE DE TRATATE ŞI DE SCHIŢĂ

După cum relevă *Schiţa pentru o adâncă şi veritabilă Uniune Economică şi Monetară*, începând din 2010, au existat numeroase propuneri, iniţiative şi decizii în

următoarele direcţii: 1) conservarea şi dezvoltarea pieţei unice împotriva tentativelor de protecţionism şi de fragmentare la nivelul graniţelor naţionale, îndeosebi în sectorul bancar; 2) revizuirea guvernanţei economice pentru înlăturarea punctelor slabe ale supravegherii economice, prin propuneri de iniţiative legislative privind reformele în ceea ce priveşte supravegherea în sectorul financiar, în asigurarea coordonării la nivelul UE, supravegherea şi salvarea băncilor, precum şi susţinerea economiei reale prin aplicarea *Programului de reconstrucţie a economiei europene*; 3) sporirea vitezei de susţinere a propunerilor Comisiei Europene, de luare a deciziilor şi de iniţiere, aprobare şi intrare în vigoare a legislaţiei; 4) asumarea obligaţiei de către statele membre ale UE de a prelua principiile şi regulile supravegherii bugetare în legislaţia naţională, conform tratatelor semnate.

Principiile şi politicile economice au fost transpuse într-un set cuprinzător de reglementări juridice privind guvernanţa economică europeană. Setul a fost adoptat de Parlamentul European în septembrie 2011 şi a intrat în vigoare în decembrie 2011.

Noile reglementări juridice au menirea de a înlătura neajunsurile şi de a forma, consolida şi finaliza treptat cele cinci tipuri de uniuni prevăzute în Raportul celor patru preşedinţi. O parte dintre acestea vor fi tratate pe scurt în cele ce urmează.

INTEGRAREA BUGETARĂ

Adeseori se afirma că uniunea economică europeană împreună cu uniunea monetară (UEM) este echivalentă, din punctul de vedere al stabilităţii, cu un scaun cu două picioare. Pentru a asigura stabilitatea noii construcţii (UEM) prin adoptarea monedei unice, a apărut necesitatea adâncirii maxime a integrării şi în domeniile bugetar, financiar şi al politicilor economice, iar pe termen mediu şi lung, a creării unor uniuni şi în aceste domenii pentru a ajunge la o veritabilă uniune economică şi monetară propusă în Raportul celor patru preşedinţi.

Trebuie precizat că principalele jaloane privind reglementările politicii fiscale în conformitate cu *Tratatul UE* au fost deja trasate prin *Pactul de stabilitate şi creştere* din 1997, amendat în 2005. Acestea se referă la următoarele prevederi: 1) fiecare ţară membră a UE trebuie să respecte limitele deficitului bugetar (3% din PIB) şi ale datoriei publice (60% din PIB), iar în cazul când datoria depăşeşte 60%, ţara respectivă să ia măsuri de reducere a acesteia în fiecare an; 2) ţările membre sunt obligate să prezinte anual Comisiei şi Consiliului programul de stabilitate/convergenţă realizat şi prognozat, pentru evaluarea conformităţii; 3) programele trebuie să includă şi obiectivul bugetar pe termen mediu, precum şi indicatorul privind deficitul structural, pentru a evalua gradul de sustenabilitate a deficitului bugetar. Deficitul structural trebuie să se înscrie în limita de 0,5%, în cazul când datoria publică a ţării depăşeşte 60% din PIB, şi până la 1%, atunci când datoria publică este sub 60% din PIB.

În cazul în care statul membru nu se conformează limitelor deficitelor bugetare de 3%, se iniţiază procedura de deficit excesiv, care se soluţionează fie prin îmbunătăţirea situaţiei prin conformare, fie prin aplicarea unor sancţiuni.

Respectând limitele impuse de tratatele existente şi ţinând seama de eşecul proiectului privind *Tratatul de la Nisa*, Comisia Europeană a prezentat în iunie 2010 strategia pentru întărirea guvernanţei economice în Europa. În baza acestei strategii, în iunie 2010, Comisia a prezentat propuneri legislative constând în adoptarea unor noi reglementări care să conducă la o adâncire a integrării în materie bugetară şi fiscală şi, totodată, să întrunească, prin negocieri, acceptul tuturor statelor membre ale zonei euro, la care să se poată alătura şi ţările UE non-euro.

Noul proces legislativ a început cu revizuirea supravegherii bugetare şi a cadrului economic european. În această materie, la propunerea Comisiei Europene, au fost adoptate în decembrie 2011 două pachete de reglementări:

1. Pachetul cu şase reglementări (*six pack*) compus din: trei reglementări privind întărirea cadrului de supraveghere bugetară europeană; două reglementări privind folosirea unei proceduri de supraveghere a dezechilibrelor macroeconomice[2]; o directivă privind cerinţele minime pentru caracteristicile bugetar-naţionale de a asigura că aceste caracteristici fiscale ale statelor membre sunt adecvate pentru a respecta regulile UE[3].

Prin noile reglementări are loc o fortificare suplimentară a laturii preventive privind procesul de supraveghere, prin folosirea unor noi instrumente – soldul structural[4], rata de creştere potenţială a PIB, obiectivul pe termen mediu, posibilitatea de a aplica sancţiuni timpurii, acţiuni mai puternice pentru erorile politice în cadrul laturii corective de supraveghere, o reconsiderare a calificării deficitelor şi a celor excesive în funcţie de mărimea depăşirii pragului datoriei publice, schimbări în metodologia deciziilor de sancţionare a membrilor din zona euro şi de oprire a sancţiunilor.

2. Pachetul cu două reglementări (*two pack*) din noiembrie 2011 are ca scop de a fortifica deopotrivă coordonarea şi supravegherea bugetară, prin acţiuni preventive şi corective mai prompte şi mai directe. De exemplu, statele membre ale zonei euro sunt obligate să prezinte proiectul de buget pe anul viitor la Comisia Europeană înainte de adoptarea acestuia de către parlament. Acest pachet de reglementări tratează cu o atenţie specială (potrivit procedurilor) statele membre aflate în dificultate în ce priveşte stabilitatea financiară şi statele aflate în situaţia de asistenţă financiară.

---

[2] Din aceste două reglementări fac parte: 1) *Regulamentul nr. 1176/2011 privind prevenirea şi corectarea dezechilibrelor macroeconomice*. Documentul conţine detalii privind procedura de supraveghere a dezechilibrelor macroeconomice. 2) *Regulamentul nr. 1174/2011 privind acţiuni de corectare a dezechilibrelor macroeconomice excesive în zona euro*. Reglementarea se aplică numai statelor membre ale zonei euro şi se concentrează asupra posibilităţilor de sancţionare şi de aplicare a altor procedee pentru planul de acţiune corectivă pentru a satisface recomandările Consiliului.

[3] European Commission, COM (2012) 777 final, 28.11.2012, p. 5.

[4] Soldul (deficitul) structural sau soldul ajustat ciclic serveşte la separarea influenţelor permanente şi a celor temporare în ce priveşte deficitul bugetar şi evaluarea orientării pe termen mediu a politicii fiscale. El măsoară cât din modificările intervenite la nivelul poziţiei fiscale se datorează deciziilor de politică fiscală adoptate şi cât se datorează condiţiilor economice. Soldul structural este folosit la evaluarea sustenabilităţii politicii fiscale, adică pentru a constata măsura în care această politică contribuie la stabilitatea economică şi financiară, fără a genera o creştere explozivă a datoriei publice şi o tulburare severă a sistemului financiar.

Ca urmare a preocupărilor centrate pe stabilitate, pachetul de şase reglementări a introdus o nouă procedură de dezechilibru macroeconomic, folosind un mecanism de supraveghere în scopul de a preveni dezechilibrele macroeconomice şi de a corecta divergenţele de competitivitate. Mecanismul se bazează pe un sistem de alertă rezultat din studiul aprofundat al aşa-numitului tablou de bord format din 14 indicatori de bază şi 19 indicatori auxiliari. În fiecare an începând din 2012, Comisia Europeană întocmeşte un *Raport privind mecanismul de alertă*, prin care se prezintă rezultatele analizei în profunzime privind prevenirea şi corectarea dezechilibrelor macroeconomice pentru fiecare stat membru al UE.

În raportul din anul 2017, cu date din 2015, România se afla în banda de echilibru macroeconomic. Totuşi, la indicatorul privind *poziţia investiţională internaţională netă*, România depăşea pragul-limită.

INTEGRAREA FINANCIARĂ

Privită din perspectiva înfăptuirii pe termen lung, integrarea financiară este un proces care are ca finalitate realizarea uniunii financiare pe cele trei mari componente ale sale: uniunea bancară, uniunea pieţei de capital şi uniunea sistemului de asigurări şi de pensii ocupaţionale. Trecerea la moneda unică – euro – care implică politici monetare bazate pe un sistem de decizii la nivelul zonei euro nu poate asigura funcţionarea unui sistem financiar bazat pe politici descentralizate şi dispersate la nivel naţional, fără să conducă la acumularea unor dezechilibre economice de mari proporţii. În zona euro s-au adâncit discrepanţele dintre pieţele monetare şi financiare puternic integrate sau globalizate şi construcţia instituţională financiară puternic segmentată la nivel naţional, fără coordonare între autorităţi. De asemenea, prin lărgirea pieţelor financiare, s-a amplificat lipsa unui cadru şi a unui mecanism la nivelul UE care să gestioneze riscurile în care îşi desfăşoară activitatea sistemul bancar. Toate acestea se numărau printre cauzele care au determinat declanşarea crizei zonei euro, precum şi agresivitatea cu care ea s-a manifestat. Lecţia acestei crize a determinat oficialităţile Uniunii Europene şi pe cele ale ţărilor membre să treacă la un vast program de reforme în domeniul financiar, care să prevină şi să contracareze efectele devastatoare ale crizelor financiare. Programul conceput pe termen lung, desfăşurat pe etape, a început printr-o largă dezbatere la nivelul întregii Uniuni Europene, pe baza mai multor rapoarte şi proiecte, printre care: Raportul Grupului Tommaso Padoa-Schioppa *Finalizarea euro*, elaborat sub patronajul lui Jacques Delors şi Helmut Schmidt (2012), Raportul celor patru preşedinţi *Spre o veritabilă Uniune Economică şi Monetară* (2012), Raportul celor cinci preşedinţi *Finalizarea Uniunii Economice şi Monetare a Europei* (2015), precum şi comunicări şi proiecte ale Comisiei Europene[5].

[5] Comunicarea Comisiei Europene privind *Proiectul pentru o Uniune Economică şi Monetară profundă şi veritabilă* (2012); *Intensificarea supravegherii integrate pentru a consolida uniunea pieţelor de capital şi integrarea financiară într-un mediu aflat în schimbare* (2017); *Document de reflecţie privind aprofundarea Uniunii Economice şi Monetare* (2017).

Documentul care deschide noua cale de aprofundare a integrării financiare este *Raportul celor patru preşedinţi*. Acest raport dezvăluie acţiunile necesare pentru a asigura stabilitatea şi integritatea UEM şi face apel la o politică responsabilă pentru a implementa foaia de parcurs pe care ei o propun. De asemenea, raportul menţionează că zona euro are nevoie de mecanisme mai puternice care să asigure politici naţionale sănătoase, astfel încât statele membre să poată beneficia de existenţa UEM[6].

Locul central al acestui raport îl ocupă foaia de parcurs privind acţiunile necesare de adâncire şi finalizare a integrării sistemului financiar. Aceste acţiuni de integrare sunt desfăşurate pe următoarele trei etape:

Etapa I (2012–2013) priveşte asigurarea sustenabilităţii fiscale şi ruperea legăturilor dintre bănci şi suveranităţile naţionale, prin finalizarea şi implementarea unui cadru de guvernanţă fiscală mai puternic şi stabilirea unui cadru adecvat pentru coordonarea sistematică *ex ante* a politicilor economice majore, prin stabilirea unui *mecanism unic de supraveghere* (MUS) pentru sectorul bancar şi prin stabilirea unui cadru operaţional de recapitalizare directă a băncilor prin *mecanismul european de stabilitate* (MES).

Etapa a II-a (2013−2014) priveşte finalizarea cadrului financiar integrat şi promovarea politicilor structurale sănătoase, prin stabilirea unei autorităţi comune de rezoluţie care să asigure că deciziile băncilor sunt luate rapid, imparţial şi în interesul tuturor părţilor.

Etapa a III-a (după 2014) priveşte îmbunătăţirea rezilienţei UEM, prin crearea unei funcţii de absorbţie a şocurilor la nivel central, prin stabilirea unei capacităţi fiscale bine definite şi limitate pentru îmbunătăţirea absorbţiei şocurilor economice specifice fiecărei ţări, pentru un sistem de asigurări la nivel central şi realizabile prin aranjamente contractuale şi prin creşterea gradului de luare a deciziilor comune (la nivelul zonei euro) privind bugetele naţionale şi o coordonare crescută a politicilor economice.

Programul de adâncire a integrării financiare oglindit de foaia de parcurs a fost operaţionalizat prin acte juridice şi, ulterior, a fost amendat şi completat cu măsuri suplimentare pentru următorul orizont de timp.

În *Raportul celor cinci preşedinţi* din 2015, multe probleme ale sistemului financiar au fost reluate şi actualizate şi, totodată, alte noi aspecte au fost puse în discuţie în legătură cu finalizarea integrării financiare, prin constituirea şi dezvoltarea uniunii bancare şi a uniunii pieţelor de capital.

Uniunea bancară: printre aspectele puse în evidenţă de raport se numără transpunerea integrală de către toate statele membre în dreptul lor intern a *Directivei privind redresarea şi rezoluţia instituţiilor bancare*, ceea ce are importanţă pentru partajarea riscurilor cu sectorul privat, precum şi pentru crearea şi dezvoltarea (la nivelul UEM) a unor mecanisme funcţionale unice de supraveghere bancară, de rezoluţie bancară şi de garantare a depozitelor bancare. O problemă importantă care se ridică în legătură cu schemele de garanţii este aceea a surselor de finanţare. Recomandarea generală împărtăşită şi de decidenţi este aceea ca finanţarea să se

[6] Van Rompuy H. (2012), *Towards a Genuine Economic and Monetary Union*, p. 2–3.

bazeze preponderent pe surse proprii ale sistemelor (*bail-in*) şi cât mai puţin pe surse bugetare – de la contribuabili (*bail-out*).

Uniunea pieţelor de capital, alături de uniunea bancară, reprezintă o altă componentă importantă a sistemului financiar aflat în proces avansat de integrare, care stă în atenţia oficialităţilor UE. Integrarea europeană a pieţelor de capital înseamnă în fapt mărirea ariei geografice pentru canalizarea sumelor economisite pentru a fi folosite de către agenţii economici (întreprinderi şi gospodării), potrivit unor reguli comune.

Pieţele de capital naţionale (interne) constituie o alternativă în raport cu piaţa creditelor bancare în ce priveşte sursele de finanţare a unităţilor economice şi gospodăriilor, pentru investiţii şi pentru consum. Crearea şi dezvoltarea pieţei unice europene de bunuri şi servicii necesită canalizarea transfrontalieră a unor sume economisite disponibile tot mai mari, oferite agenţilor economici pentru utilizările productive cele mai eficiente. Acest serviciu poate să-l ofere cel mai prompt şi eficient piaţa de capital integrată. Pe de o parte, investitorii care apelează la piaţa de capital găsesc noi oportunităţi de utilizare a sumelor disponibile cu randamente mai mari, iar pe de altă parte, aceştia beneficiază de o ofertă diversificată şi mai competitivă din punctul de vedere al operatorilor din piaţă şi al instrumentelor financiare.

Prin adâncirea integrării, piaţa de capital poate deveni un concurent puternic al sistemului bancar şi poate obţine o perspectivă bună de a contribui la amplificarea procesului investiţional din Europa şi la susţinerea programului investiţional din domeniul inovării (investiţii de risc) (Iancu, 2013). Progresele tehnologice din sectorul financiar şi noile oportunităţi oferite de acestea amplifică beneficiile aduse de integrare, ceea ce contribuie la îmbunătăţirea funcţionării zonei euro şi a UE şi la garantarea integrităţii monedei euro.

Ţinând seama de rolul important pe care îl joacă piaţa de capital în dezvoltarea şi modernizarea economiei reale, *Raportul celor cinci preşedinţi (2015)* şi *Documentul de reflecţie al Comisiei Europene (2017)* au făcut apel la finalizarea atât a uniunii bancare, cât şi a uniunii pieţelor de capital până în 2019.

INTEGRAREA COORDONĂRII POLITICILOR ECONOMICE

În vederea înlăturării carenţelor privind funcţionarea UE şi îndeosebi a zonei euro şi a punerii în valoare a avantajelor integrării europene, Comisia şi Consiliul European au instituit un cadru integrat de coordonare a politicilor economice, având ca temei juridic art. 11 din *Tratatul privind stabilitatea, coordonarea şi guvernanţa în cadrul UEM* şi pachetul de şase reglementări (*six pack*). Acest cadru integrat se realizează folosind *semestrul european*, prin care statele membre pot beneficia, pe de o parte, de o coordonare timpurie la nivelul UE pentru elaborarea programelor naţionale de stabilitate/convergenţă, elaborarea programelor naţionale de reformă şi elaborarea bugetelor naţionale, iar pe de altă parte, de un mecanism

de prevenire timpurie a dezechilibrelor macroeconomice, ştiind că prevenirea este mai puţin costisitoare decât corectarea.

Semestrul european reprezintă un instrument de coordonare *sui generis*, desfăşurat pe orizontală, la nivelul statelor membre ale UE, a politicilor economice, bugetare şi structurale pe cicluri anuale, cu o concentrare a activităţilor pe primele şase luni ale anului (ianuarie–iunie), după un calendar şi după reguli şi responsabilităţi bine stabilite.

De la prima sa lansare, *semestrul european* a suferit diferite modificări şi îmbunătăţiri pentru a-i spori eficienţa, dar şi în funcţie de sursele de informaţii disponibile, de obiectivele alese, precum şi de evoluţia economică şi socială. Schimbările mai importante au început să aibă loc ca urmare a Raportului celor cinci preşedinţi privind *Finalizarea Uniunii Economice şi Monetare a Europei* din 2015, prin care s-a cerut să se întreprindă o seamă de măsuri, printre care: simplificarea şi consolidarea semestrului european, punând un accent mai mare pe priorităţi; îndeplinirea angajamentelor luate de statele membre; examinarea performanţelor şi urmărirea şi aplicarea celor mai bune practici; formularea recomandărilor privind zona euro înainte de discuţiile specifice fiecărei ţări; o abordare a ciclului anual al semestrului european însoţită de o abordare multianuală mai bine structurată, conform cu procesul de convergenţă.

Semestrul european privind ciclul anual de guvernanţă se desfăşoară după un calendar în mai mulţi paşi. Primul constă în *analiza anuală a creşterii* şi are, pentru anii 2015−2017, ca obiectiv general consolidarea redresării şi stimularea convergenţei, iar ca piloni principali, relansarea investiţiilor, continuarea reformelor structurale şi gestionarea în mod responsabil a finanţelor publice. Împreună cu *analiza anuală a creşterii* se prezintă şi *raportul privind mecanismul de alertă* (RMA), care identifică sursele de dezechilibre pe baza unei analize aprofundate, folosind tabloul de bord completat cu noi indicatori care să corespundă priorităţilor stabilite.

Pasul doi constă în formularea concluziilor la analizele aprofundate prezentate de Comisie în cadrul rapoartelor de ţară (februarie).

Pasul trei îl reprezintă stabilirea priorităţilor politicilor economice la nivelul UE obligatorii pentru fiecare stat membru (martie).

Pasul patru constă în transmiterea *Programului naţional de reformă* şi a *Programului naţional de stabilitate/convergenţă* de către fiecare stat membru către Comisia Europeană. Începând din 2011, primul program menţionat include acţiunile privind supravegherea macroprudenţială, iar cel de-al doilea program menţionat include un nou capitol privind analiza soldului (deficitului) structural, în scopul evaluării dezechilibrelor macroeconomice, conform *Pactului de stabilitate şi creştere*.

Pasul cinci constă în evaluarea celor două categorii de programe naţionale făcute de către Comisia Europeană prevăzute la pasul doi. Comisia transmite fiecărui stat membru recomandările integrate specifice, aprobate de Consiliu pentru a fi luate în considerare de către state la elaborarea politicii bugetare, Comisia oferind asistenţă în acest sens.

O componentă importantă a *semestrului european* o constituie procedura privind supravegherea macroeconomică pentru identificarea şi prevenirea timpurie a apariţiei dezechilibrelor macroeconomice şi corectarea acestora. Folosind *raportul privind mecanismul de alertă* (RMA), iar pe baza acestuia, aplicând măsurile recomandate de Consiliu, se pot preveni atât dezechilibrele excesive, cât şi eventualele sancţiuni pe care acestea le implică[7].

În 2015, pentru România, alături de alte 15 state membre ale UE, RMA a semnalat existenţa dezechilibrului macroeconomic. Analiza aprofundată efectuată în 2016 a confirmat menţinerea dezechilibrului. În acest temei, Comisia a adresat României o avertizare privind identificarea unei depăşiri semnificative a deficitului structural şi se adresează Consiliului să recomande României măsuri corective.

15.6. ATRAGEREA FONDURILOR EUROPENE NERAMBURSABILE

În contextul eforturilor îndreptate spre recuperarea rămânerii în urmă faţă de ţările şi regiunile dezvoltate, cele mai importante instrumente financiare de susţinere a acestui obiectiv de interes maxim pentru ţara noastră sunt reprezentate de politica de coeziune şi politica agricolă şi de dezvoltare rurală.

Pentru punerea în aplicare a acestui obiectiv, cu scopul de a reduce disparităţile economice şi sociale, precum şi al promovării dezvoltării sustenabile, a fost instituit *Fondul de coeziune*, aplicabil numai pentru categoria ţărilor membre cu un nivel al *venitului naţional brut* (VNB) pe locuitor mai mic decât 90% faţă de media UE. Precizăm că, în conformitate cu *Regulamentele Consiliului UE nr. 1083 şi 1084 din iulie 2006*, metodologia de acordare a fondurilor de coeziune prevede raportarea la indicatorul VNB pe locuitor.

Pentru exerciţiul financiar 2007–2013, un număr de 14 state UE îndeplineau condiţia de eligibilitate, situându-se sub nivelul menţionat mai sus, acestea fiind: Grecia, Portugalia, cele zece ţări nou intrate în 2004, precum şi România şi Bulgaria. Menţionăm că, pentru perioada 2014–2020, condiţia de eligibilitate a rămas aceeaşi. Au rămas aceleaşi şi ţările UE care beneficiază de accesul la fondurile de coeziune, la care s-a adăugat Croaţia.

În cadrul politicii regionale, în scopul explicit de a susţine convergenţa şi la nivelul regiunilor, s-au instituit *fondurile structurale*. Regiunile eligibile pentru utilizarea acestor fonduri sunt doar acelea în care PIB pe locuitor se situează sub 75% faţă de media UE.

În perioada de programare 2007−2013, politica de coeziune a UE, care a inclus politica regională, a prevăzut fonduri structurale şi de coeziune în sumă de circa 347,5 mld. euro, reprezentând peste 1/3 din totalul bugetului comunitar.

[7] Zappè A. (2017), *Supravegherea macroeconomică*, *Fişe tehnice*, UE, iulie.

Pentru România, *cadrul financiar multianual* (CFM) al perioadei 2007−2013 a prevăzut fonduri nerambursabile de 19,6 mld. euro din fondurile structurale şi de coeziune şi circa 14 mld. euro din fondurile de dezvoltare agricolă şi rurală (inclusiv din fondurile europene de garantare agricolă).

Conform datelor Ministerului Finanţelor Publice privind absorbţia fondurilor europene (tabelul 15.1 şi anexa 15.1), se constată că, până la finele lunii iunie 2017, România a atras circa 17,2 mld. euro din fondurile structurale şi de coeziune, din care aproape 10 mld. euro în perioada 2014−2016, beneficiind de regula n+2, respectiv n+3, conform deciziei Parlamentului European din decembrie 2013 (European Parliament, 2013). Astfel, s-a reuşit în bună măsură recuperarea întârzierilor din perioada 2007−2013, în final realizându-se o rată de absorbţie de peste 85% în cazul fondurilor structurale şi de coeziune şi de aproape 100% în privinţa fondurilor de dezvoltare agricolă şi rurală. Sintetizând aceste cifre la nivelul exerciţiului financiar 2007−2013, inclusiv perioada 2014−2016 aferentă acestuia, dacă la cele 34,5 mld. euro fonduri postaderare se adaugă şi cele 2,7 mld. euro fonduri de preaderare, rezultă o sumă totală primită de România de la bugetul UE în valoare de 37,1 mld. euro.

Tabelul 15.1.

Evoluţia fluxurilor financiare dintre România şi Uniunea Europeană

– mil. euro –

Denumire	**2007–2017***
I.a. Sume primite de la bugetul UE CFM 2007–2013 (A+B)	**37.062,1**
A. Fonduri de preaderare	2.709,5
B. Fonduri postaderare:	34.352,7
B1. Fonduri structurale şi de coeziune	17.253,5
B2. Fonduri pentru dezvoltare rurală	7.734,0
B3. Fondul european pentru garantare agricolă	7.658,8
B4. Altele (postaderare)	1.706,4
I.b. Sume primite de la bugetul UE CFM 2014–2020 (A1+A2+A3+A4)	**5.923,3**
A1. Fonduri structurale şi de coeziune	1.378,5
A2. Fonduri pentru dezvoltare rurală	1.430,7
A3. Fondul european pentru garantare agricolă	2.691,0
A4. Altele (postaderare)	423,1
I. Sume primite de la bugetul UE TOTAL: CFM 2007–2013 + CFM 2014–2010 (I.a + I.b)	**42.985,4**
II. Sume plătite către bugetul UE (C+D)	**14.572,4**
C. Contribuţia României la bugetul UE	14.215,3
D. Alte contribuţii	357,1
III. Soldul fluxurilor = I – II	**28.413,0**

*Execuţia la 30.06.2017.
Sursa: Ministerul Finanţelor Publice.

În consecinţă, comparaţia cu plăţile de 13,8 mld. euro efectuate de România către bugetul comunitar pune în mod clar în evidenţă poziţia ţării noastre de beneficiar

net în cadrul fluxurilor financiare cu UE, respectiv în sumă de 28,4 mld. euro. Comparativ cu PIB realizat de România cumulat în perioada 2007−2016, acest beneficiu net reprezintă circa 1,7%, respectiv o contribuţie relativ modestă în raport cu necesităţile de dezvoltare ale economiei, inclusiv investiţionale, dar cu efecte pozitive pe termen mediu şi lung.

La nivelul Uniunii Europene s-a estimat că la un euro investit din fondurile alocate politicii de coeziune din perioada 2007−2013, prin efecte directe şi indirecte (creşterea numărului de locuri de muncă, majorarea exporturilor, creşterea PIB), rezultă un beneficiu concretizat în 2,74 euro PIB realizaţi suplimentar până în anul 2023. În cazul României, aceste fonduri, în sumă de circa 17 mld. euro, au reprezentat 25,1% din investiţiile de capital ale bugetului de stat, utilizate în principal pentru construcţia de drumuri şi căi ferate, susţinerea întreprinderilor şi protecţia mediului, în total contribuind la crearea a 35 mii de locuri de muncă, din care 13 mii în IMM-uri (European Commission, 2016b).

Faptul că pe ansamblul Uniunii Europene, în exerciţiul financiar 2007−2013, nu s-au obţinut rezultate satisfăcătoare în atingerea obiectivului convergenţei, respectiv reducerea decalajelor de dezvoltare între diferitele regiuni UE, principala prioritate a politicii de coeziune a UE, precum şi manifestarea chiar a unor tendinţe contrare, de majorare a decalajelor regionale, au determinat autorităţile de la Bruxelles să reorienteze politica de coeziune pentru perioada de programare 2014−2020 în scopul realizării unui impact sporit în ceea ce priveşte creşterea economică şi crearea de locuri de muncă.

Schimbarea majoră de optică privind impactul fondurilor europene a fost exprimată de una dintre cele mai autorizate voci ale Comisiei Europene, Johannes Hahn, comisarul pentru politica regională în mandatul 2009−2014. Astfel, în decembrie 2013, el afirma că politica de coeziune reprezintă practic politica de investiţii a UE, implicând o schimbare radicală, susţinută atât de Parlamentul European, cât şi de Consiliul European (European Commission, 2013). În acest context, s-a precizat că în perioada de programare 2014−2020 se introduc, pentru prima dată, condiţii ce trebuie îndeplinite aprioric de către statele şi regiunile ce vor beneficia de fonduri, astfel încât să se asigure maximizarea impactului acestor investiţii. În sinteză, aceste condiţii se referă la consolidarea cadrului fiscal, reforma mediului de afaceri, strategiile de transport, îmbunătăţirea sistemului de achiziţii publice, respectarea legislaţiei mediului.

Noua abordare a politicii de coeziune a UE se remarcă şi prin redenumirea instrumentelor financiare de susţinere, respectiv din *fonduri structurale şi de coeziune (FSC)* în *fonduri europene structurale şi de investiţii* (FESI).

Principalele elemente ale reformei în zece puncte ale politicii de coeziune a UE (European Commission, 2014a,b) pe care trebuie să le aibă în vedere şi autorităţile de management din ţările membre pot fi sintetizate astfel:

- nivelul susţinerii regiunilor urmează să fie adaptat, împreună cu cofinanţarea de la bugetele naţionale, la nivelul lor de dezvoltare;
- alocarea prioritară a resurselor financiare către sectoarele-cheie pentru creşterea economică; de exemplu, investiţiile din Fondul european de dezvoltare regională (circa 100 mld. euro) se vor concentra în patru sectoare-cheie: inovarea şi cercetarea; agenda digitală; susţinerea IMM; economia cu emisii scăzute de carbon (*low carbon economy*);

- stabilirea de obiective şi ţinte clare, transparente şi măsurabile în ceea ce priveşte răspunderea şi rezultatele, care să permită monitorizarea modului de utilizare a resurselor financiare, urmând a fi creat un fond de rezervă pentru stimularea celor mai performante programe;
- introducerea de condiţionalităţi *ex ante*, în scopul creşterii eficienţei investiţiilor, cum sunt, de exemplu, strategia pentru *smart specialization*, reformele vizând ameliorarea mediului de afaceri, măsurile de îmbunătăţire a sistemelor de achiziţii publice, strategiile de transport, conformarea cu legislaţia mediului, strategiile de combatere a şomajului în rândul tinerilor;
- stabilirea unei strategii comune în scopul unei coordonări mai bune şi al evitării suprapunerilor între politicile UE şi, respectiv, instrumentele financiare pe baza *cadrului strategic comun;*
- reducerea birocraţiei şi simplificarea accesării fondurilor, prin stabilirea unui set de reguli unitare pentru toate instrumentele financiare ale UE, simplificarea regulilor contabile, utilizarea mai largă a tehnologiei digitale (*e-cohesion*);
- consolidarea dimensiunii urbane a politicii de coeziune, prin alocarea prioritară a unor sume din FEDR pentru finanţarea proiectelor integrate la nivel de oraşe;
- intensificarea cooperării transfrontiere şi facilitarea realizării unui număr mai mare de proiecte transfrontiere, precum şi asigurarea susţinerii prin programe naţionale şi regionale a unor strategii macroregionale, cum sunt cele privind regiunea Dunării şi Marea Baltică;
- asigurarea unei conectări mai bune a politicii de coeziune cu guvernanţa economică, astfel încât programele operaţionale cu finanţare de la bugetul UE să fie corelate cu programele naţionale de reformă, trebuind să se respecte recomandările Comisiei Europene specifice ţării în cadrul *semestrului european* privind coordonarea economică şi fiscală la nivel UE; conform clauzei „condiţionalităţii macroeconomice”, Comisia Europeană poate cere ţărilor membre să îşi modifice programele, în sensul susţinerii mai ferme a reformelor structurale, iar dacă acestea nu se conformează cerinţelor, le pot fi suspendate fondurile;
- încurajarea utilizării în mai mare măsură a instrumentelor financiare ale UE de către IMM, prin facilitarea accesului acestora la credite (împrumuturi, garanţii, capital de risc) susţinute de fondurile europene, pe baza unor reguli comune, a diversificării scopurilor pentru care pot fi utilizate şi a oferirii de stimulente (de exemplu, rate mai mari de cofinanţare); în acest sens, accentul mai mult pe credite şi mai puţin pe granturi are menirea de a ameliora calitatea proiectelor şi de a descuraja dependenţa de sume nerambursabile şi subvenţii.

Alocările totale din bugetul UE pentru susţinerea politicii de coeziune în perioada 2014−2020 se ridică la 351,8 mld. euro. Dacă se ţine seama că noii intrate, Croaţia, i s-au alocat 8,6 mld. euro, rezultă ca aceste alocări sunt uşor mai reduse faţă cele 347,5 mld. euro din perioada 2007−2013, cu observaţia că la configurarea bugetului s-a avut în vedere şi rata lor relativ scăzută de absorbţie în exerciţiul financiar anterior. În acest context, României i-au fost alocate 23 mld. euro fonduri aferente politicii de coeziune (ESI), la care se adaugă încă circa 17,5 mld. euro pentru plăţi directe în agricultură şi, respectiv, dezvoltare rurală.

Deşi s-ar fi aşteptat o poziţionare mai bună a României din punctul de vedere al alocării fondurilor ESI pentru 2014−2020, nivelul pe locuitor de circa 1.150 euro (164 euro/an) rămâne (împreună cu cel al Bulgariei) marginal în raport cu alte state din Europa Centrală şi de Est (pentru Slovacia, alocările pe locuitor sunt de 2,3 ori mai mari, pentru Ungaria de 1,9 ori, iar pentru Cehia şi Polonia de 1,8 ori), ceea ce nu este de natură să susţină în suficientă măsură accelerarea procesului de convergenţă (Jedlička, 2014, p. 5).

Referitor la exerciţiul financiar actual, 2014−2020, în iulie 2017, când se intrase deja în partea a doua a acestuia, rata de absorbţie a fondurilor ESI era extrem de scăzută (sub 10%). Pentru a nu se repeta istoria primului exerciţiu financiar, când, după primii patru ani, rata de absorbţie era de numai 12%, România trebuie să demonstreze că a învăţat din propria experienţă. În acest sens, de o maximă importanţă s-ar dovedi contracararea cauzelor (și/sau atenuarea efectelor acestora) care au determinat ritmul lent al absorbţiei fondurilor europene în exerciţiul financiar 2007−2013 (Zaman şi Georgescu, 2014), cauze care pot fi sintetizate astfel:

1. *La nivelul autorităţilor de management*: intervenţia politicului ca urmare a schimbărilor în structura guvernului; salarizarea nestimulativă, fluctuaţia personalului şi temerea funcţionarilor publici de a nu comite erori; prevederile neclare ale unor ghiduri, metodologii, standarde; lipsa de coordonare şi interfaţă transversală dintre diferite programe operaţionale şi proiecte; eficienţa scăzută a asistenţei tehnice, birocraţia excesivă şi ineficacitatea măsurilor întreprinse în scopul reducerii acesteia.

2. *La nivelul beneficiarilor*: piaţa imatură a consultanţei şi expertiza slabă a solicitanţilor în elaborarea de proiecte; lipsa de relevanţă în raport cu obiectivele, precum şi erori de completare a documentaţiei aferente; discrepanţe între numărul/valoarea proiectelor depuse şi bugetul alocat în raport cu gradul de absorbţie a fondurilor; supraevaluarea capacităţii financiare şi de implementare a proiectelor; lipsa unor standarde şi metodologii unitare de aplicare a legislaţiei privind achiziţiile publice; capacitatea limitată de administrare a contractelor de lucrări/servicii din cadrul proiectelor.

3. *Factori exteriori sistemului*: criza globală, care a provocat un declin major al economiei şi deteriorarea situaţiei financiare atât la nivelul administraţiei centrale şi locale, cât şi la cel al companiilor; măsurile de austeritate bugetară luate în 2010, prin blocarea posturilor, reducerea salariilor şi tăierea diferitelor sporuri, majorarea cotei TVA; presiunile inflaţioniste şi deprecierea monedei naţionale; înrăutăţirea condiţiilor de creditare bancară.

Chiar dacă factorii exteriori sistemului din perioada postcriză nu s-au mai manifestat în ultimii ani, trebuie avut în vedere că unele efecte sunt remanente, iar între timp, apariţia altora (instabilitatea contextului extern, riscurile asociate impredictibilităţii fiscale, impactul prevederilor din noua *Lege a salarizării nr. 153/2017* privind plafonarea sporurilor salariale ale personalului din autorităţile/instituţiile publice din echipele de proiecte finanţate din fonduri europene nerambursabile) poate afecta procesul de absorbţie în exerciţiul 2014–2020.

Pornind de la accentul mult mai mare pus în perioada 2014–2020 pe rezultate şi performanţe, extrem de importantă este stabilirea unui cadru flexibil (*simplified cost option*) la nivelul Ministerului Fondurilor Europene şi al autorităţilor de management al programelor operaţionale, care să permită un grad

mai mare de atingere a ţintelor, respectiv o rată superioară de absorbţie a fondurilor. Din punctul de vedere al eventualelor dificultăţi ale beneficiarilor în asigurarea tuturor resurselor financiare (cofinanţare, cheltuieli neeligibile, capital de lucru), se aşteaptă o implicare mai mare a bugetului public şi/sau a sectorului bancar în vederea completării acestora. Acest din urmă aspect, esenţial pentru asigurarea funcţionalităţii sistemului de atragere a fondurilor europene, este relevat şi de coordonarea eforturilor băncilor europene, susţinute de FMI, BERD, BEI şi CE, în cadrul *Iniţiativei Viena* (EBCI, 2014).

Dacă toate aceste lecţii ar fi aplicate, ar rezulta oportunităţi clare de ameliorare a accesării fondurilor europene în perioada 2014−2020, la nivelul tuturor instituţiilor implicate, în special al autorităţilor de management, dar şi al beneficiarilor, astfel încât atragerea acestor fonduri nerambursabile să contribuie într-o măsură semnificativ mai mare la dezvoltarea economiei, creşterea competitivităţii, accelerarea procesului de convergenţă cu statele UE şi reducerea decalajelor la nivel naţional şi regional.

De remarcat că, potrivit estimărilor Comisiei Europene, impactul fondurilor aferente politicilor de coeziune şi politicilor de dezvoltare rurală din ambele perioade de programare asupra creşterii economice din România, deşi mai mic decât efectul mediu la nivelul UE, se aşteaptă să se concretizeze într-un PIB mai mare cu 3,5% în anul 2023 faţă de nivelul care s-ar putea atinge în absenţa acestor fonduri (European Commission, 2016c, p. 18).

Un efect important al fondurilor structurale şi de coeziune vizează relaţia cu investiţiile publice pe seama condiţionalităţii cofinanţării proiectelor de către statele membre din cheltuielile publice. Potrivit calculelor făcute de González Alegre (2010, p. 29) folosind un model liniar cu autocorelarea erorilor, pe baza datelor pentru 15 ţări membre UE, a rezultat că doar 60% din fondurile structurale primite de guverne au fost utilizate pentru majorarea investiţiilor publice (efectul *crowding in*), restul transferurilor fiind îndreptate (efectul *crowding out*) spre utilizări alternative, cum ar fi consumul public, aspect caracteristic şi României în perioada 2007–2013, care necesită a fi corectat în cadrul exerciţiului financiar curent.

În acest context, trebuie subliniat că efectul *crowding in* se poate extinde, în condiţii economice favorabile, cum se prezintă cele ale României, de exemplu, prin impactul creşterii investiţiilor publice asupra majorării investiţiilor private (Afonso şi González Alegre, 2008). Pe de altă parte, efectul *crowding out* se poate manifesta şi prin substituţia unei părţi din cheltuielile publice de către transferurile UE, în ciuda principiului adiţionalităţii fondurilor structurale şi de coeziune.

Deşi nu în mod explicit, creşterea eficienţei utilizării fondurilor europene în perspectivă (precum şi a efectului *crowding in*, respectiv a majorării contribuţiei la creşterea investiţiilor publice de o manieră care să atragă şi creşterea investiţiilor private) face necesară acordarea unei atenţii sporite din partea Comisiei Europene în alocările pentru statele membre, cel puţin la nivelul proiectelor majore de investiţii cofinanţate din bugetele naţionale (*lump-sum versus matching*), precum şi din partea autorităţilor naţionale, pentru menţinerea soliditătii cadrului fiscal şi a necesităţii restructurării cheltuielilor bugetare, astfel încât să se asigure cofinanţarea asociată fondurilor europene, evitând expansiunea fiscală.

Importanţa existenţei unui cadru macroeconomic şi fiscal sănătos pentru creşterea eficienţei politicii de coeziune este pusă în evidenţă şi de faptul că eficienţa instrumentelor structurale ale UE, în sensul contribuţiei la dezvoltarea economică a ţărilor membre, poate fi afectată de dezechilibre macroeconomice, în

special de nivelurile înalte ale datoriei externe, precum şi de îndatorarea publică, inclusiv de deficite guvernamentale semnificative. Aşa se şi explică generalizarea pentru toate fondurile structurale şi de coeziune a condiţionalităţii fiscale, precum şi conectarea acestor fonduri la procedura de dezechilibre macroeconomice a UE, în scopul prevenirii apariţiei unor fenomene ce ameninţă stabilitatea economiei statelor membre şi au potenţiale efecte de contagiune.

În contextul *Strategiei Europa 2020*, problemele convergenţei şi ale reducerii decalajelor economice dintre ţări şi regiuni capătă noi valenţe şi dimensiuni, necesitând abordări diferite, care să aibă în vedere contribuţia tuturor factorilor implicaţi, inclusiv prin utilizarea eficientă a fondurilor europene, studierea modalităţilor de apropiere a structurilor instituţionale şi a mecanismelor economico-financiare şi monetare ale tuturor statelor membre UE, precum şi de asigurare a funcţionalităţii pieţei unice în beneficiul comun.

Raportul Băncii Centrale Europene din 2016 privind convergenţa punea în evidenţă, în cazul României, îndeplinirea tuturor indicatorilor de convergenţă nominală; în cazul indicatorilor privind dezechilibrele externe şi competitivitatea, ţara noastră se situa sub pragurile de alertă la toţi indicatorii, cu excepţia poziţiei investiţionale internaţionale nete, care s-a ameliorat însă faţă de cea din anul 2011. În privinţa convergenţei reale, erau consemnate progrese semnificative în termenii rezilienţei la eventuale şocuri externe, ai ameliorării situaţiei balanţei de plăţi externe prin atenuarea deficitului de cont curent şi a celui comercial, majorarea cotei de piaţă a exporturilor, a gradului de integrare comercială şi investiţională, precum şi a pieţei financiare, mai puţin sub aspectul activelor neperformante şi al subdimensionării sectorului de asigurări şi pieţei de capital.

Raportul menţionează şi unele imperfecţiuni legate de persistenţa unui deficit al capacităţii administrative a autorităţilor centrale şi locale, implicit în atragerea de fonduri europene, de scăderea investiţiilor publice, mai ales în infrastructura din domeniul transporturilor, precum şi un declin al performanţelor mediului de afaceri, cu deosebire în privinţa gradului de atractivitate pentru investiţii străine directe (ISD). În acest context, extrem de importantă este reiterarea statutului de stat membru cu derogare al celor şapte ţări care nu au adoptat moneda euro (ECB, 2016, p.17). Referitor la România, se precizează, ca de altfel şi în rapoartele precedente, că legislaţia românească nu îndeplineşte toate cerinţele privind „independenţa băncii centrale, interdicţia de finanţare monetară şi integrarea juridică a băncii centrale în Eurosistem” (ECB, 2016, p. 68).

În Raportul Comisiei Europene privind convergenţa se precizează că, în urma analizării compatibilităţii juridice şi a îndeplinirii criteriilor de convergenţă, luând în considerare şi alţi factori relevanţi, Comisia consideră că România nu îndeplineşte condiţiile de adoptare a monedei euro, în particular, făcându-se referire la incompatibilitatea *Legii nr. 312/2004* (Statutul BNR) cu prevederile art. 131 din *Tratatul privind funcţionarea Uniunii Europene* (European Commission, 2016a, p. 17). În privinţa procesului bugetar, raportul atrage atenţia şi asupra faptului că măsurile fiscale adoptate în 2016 nu sunt în deplină concordanţă cu *Legea responsabilităţii fiscale*, ceea ce poate afecta cadrul fiscal pe termen mediu prin depăşirea pragului de 3% asociat deficitului bugetar ca pondere în PIB, precum şi, implicit, cheltuielile destinate cofinanţării proiectelor din fonduri europene nerambursabile.

Anexa 15.1.

Evoluția fluxurilor financiare dintre România și Uniunea Europeană*

Denumire	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*	2007-2017*
La Sume primite de la bugetul UE CFM 2007-2013 (A+B)	**1.599,7**	**2.642,3**	**2.930,2**	**2.293,6**	**2.621,6**	**3.442,1**	**5.557,2**	**5.932,5**	**5.493,3**	**4.540,1**	**9,3**	**37.062,1**
A. Fonduri de preaderare	812,3	747,7	618,7	273,2	132,6	43.9	31,0	19,3	29,3	1,5	0,0	2.709,5
B. Fonduri postaderare:	787,4	1.894,7	2.311,5	2.020,5	2.489,0	3.398,2	5.526,2	5.913,3	5.464,0	4.538,6	9,3	34.352,7
Bl. Fonduri structurale și de coeziune	421.4	648,4	917,8	505,5	708,4	1.170,9	2.963,1	3.587,6	2.635,6	3.593,4	1,3	17.253,5
B2. Fonduri pentru **dezvoltare** rurală	15,1	578,7	565,9	760,5	883,0	1.090,0	1.230,0	841,0	1.247,3	522,3	0,0	7.734,0
B3. Fondul european de garantare agricolă	6,9	461,9	575,9	663,8	768,9	991,3	1.174,7	1.325,8	1.420,2	269,3	0,0	7.658,8
B4. Altele (postaderare)	344,0	205,6	251,8	90,6	128,6	146,0	158,4	158,8	160,8	53,6	8,0	1.706,4
I.b Sume primite de la bugetul UE CFM 2014-2020 (A1+A2+A3+A4)	X	X	X	X	X	X	X	**48,5**	**945,1**	**2.820,7**	**2.108,9**	**5.923,3**
Al Fonduri structurale și de coeziune	X	X	X	X	X	X	X	48,5	666,3	660,0	3,6	1.378,5
A2 Fonduri pentru dezvoltare rurală	X	X	X	X	X	X	X	0,0	248,6	610,1	572,0	1.430,7
A3 Fondul european de garantare agricolă	X	X	X	X	X	X	X	0,0	0,0	1.240,6	1450,5	2.691,0
A4 Altele (postaderare)	X	X	X	X	X	X	X	0,0	30.2	310,0	82,8	423,1
I. Sume primite de la bugetul UE CFM 2007-2013 + CFM 2014-2010 (l.a + I.b)	**1.599,7**	**2.642,3**	**2.930,2**	**2.293,6**	**2.621,6**	**3.442,1**	**5.557,2**	**5.981,0**	**6.438,4**	**7.360,8**	**2.118,2**	**42.985,4**
II. Sume plătite către bugetul UE (C+D)	**1.150,9**	**1.268,9**	**1.364,4**	**1.158,9**	**1.296,2**	**1.427,8**	**1.534,8**	**1.619,9**	**1.456,3**	**1.504,7**	**789,7**	**14.572,4**
C. Contribuția României la bugetul UE	1.129,1	1.246,8	1.315,5	1.109,2	1.234,3	1.405,6	1.469,8	1.604,9	1.441,7	1.480,0	778,5	14.215,3
D. Alte contribuții	21,8	22 1	48,9	49,7	62,0	22,2	65,0	15,0	14,6	24,7	11,2	357,1
III. Soldul fluxurilor = I-II	**448,8**	**1.373,4**	**1.565,8**	**1.134,7**	**1.325,3**	**2.014,4**	**4.022,5**	**4.361,1**	**4.982,1**	**5.858,1**	**1.328,6**	**28.413,0**

*Execuția la 30.06.2017

Sursa: Ministerul Finanțelor Publice

BIBLIOGRAFIE

1. Afonso Antonio, González Alegre Juan (2008), *Economic Growth and Budgetary Components. A Panel Assessment for the EU*, ECB Working Papers Series, No. 848, January, Frankfurt.
2. Albu Lucian-Liviu (2013), *Impact of Actual Crisis on EU Convergence*, Internal Auditing and Risk Management, Atheneum University, Vol. 2(30), p. 111–119.
3. Allard Céline, Choueiri Nada, Schadler Susan, Elkan Rachel van (2008), *Macroeconomic Effects of EU Transfers in New Member States*, IMF Working Paper, WP/08/223, September.
4. Ascani Andrea, Crescenzi Riccardo, Iammarino Simona (2012), *New Economic Geography and Economic Integration*: *A Review*, SEARCH WP1/02, EC European Research Area, January.
5. Balázs Péter *et al.* (2015), *25 years after the fall of the Iron Curtain. The state of integration of East and West in the European Union*, Directorate B – European Research Area, Unit B.6 – Reflective Societies, European Union, Luxembourg.
6. Banca Naţională a României (2016a), *Investiţii străine directe în România în anul 2015,* Bucureşti, septembrie.
7. Banca Naţională a României (2016b), *Raport asupra stabilităţii financiare*, Bucureşti, decembrie.
8. Comisia Europeană (2010), *Consolidarea coordonării politicilor economice*, COM (2010)250 final.
9. Comisia Europeană (2012), *Proiect pentru o uniune economică şi monetară profundă şi veritabilă. Lansarea unei dezbateri la nivel european*, COM (2012)777 final.
10. Comisia Europeană (2017), *Document de reflecţie privind aprofundarea Uniunii Economice şi Monetare*, COM (2017)291 din 31 mai 2017.
11. Dăianu Daniel, Mihailovici Gabriela, Kallai Ella, Socol Aura (2017), *România şi aderarea la zona euro*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
12. European Bank Coordination Vienna Initiative – EBCI (2014), *Vienna Initiative set priorities for 2014*, Press release, 16 January.
13. European Central Bank (2016), *Convergence Report*, Frankfurt, June.
14. European Commission (2013), *Refocusing EU Cohesion Policy for Maximum Impact on Growth and Jobs: The Reform in 10 points*, MEMO/13/878, 19 November, Brussels.
15. European Commission (2014a), *Financial instruments in ESIF programmes 2014–2020. A short reference guide for Managing Authorities*, Ref. 401557–18/02/2014, Brussels, February.
16. European Commission (2014b), *The Programming Period 2014−2020. Guidance document on monitoring and evaluation European Regional Development Fund and Cohesion Fund. Concepts and Recommendations*, Evaluation and European Semester, The Evaluation Unit of the Directorate-General for Regional and Urban Policy, March.
17. European Commission (2015), *Completing Europe's Economic and Monetary Union*, Report by Jean-Claude Juncker in close cooperation with Donald Tusk, Jeroen Dijsselbloem, Mario Draghi and Martin Schulz, Brussels, 22 June.
18. European Commission (2016a), *Convergence Report*, Brussels, June.
19. European Commission (2016b), *Cohesion Policy in 2007−2013. Supporting growth and jobs in Romania*, Brussels.
20. European Commission (2016c), *Ex post Evaluation of Cohesion Policy Programmes 2007−2013, Focusing on the European Regional Development Fund (ERDF) and the Cohesion Fund (CF). Country Report Romania*, EC Directorate-General for Regional and Urban Policy Directorate, Policy Unit B.2, Brussels, September.
21. European Council (2012), *Towards a Geniune Economic and Monetary Union*.
22. European Parliament (2013), *Provisions relating to financial management for certain Member States experiencing or threatened with serious difficulties with respect to their financial stability, to the decommitment rules for certain Member States, and to the rules on payments of the final balance*, EU Regulation No. 1297/2013 of the European Parliament, Official Journal of the European Union, L 347/253, 20 December.
23. European Union (2016), *Alert Mechanism Report 2017*, Report from the Commission to the European Parliament, Brussells.
24. Georgescu George (2014), *Public Debt, Sovereign Risk and Sustainable Development of Romania*, Elsevier Procedia Economics and Finance, Vol. 8, p. 353–361.

25. González Alegre Juan (2010), *An evaluation of EU regional policy. Do structural actions crowd out Public Spending?*, Springer Science, November.
26. Guvernul României (2017), *Programul de convergenţă pentru perioada 2017–2020*, Bucureşti, aprilie.
27. Iancu Aurel, Georgescu George (2016), *Economia României după primirea în Uniunea Europeană*, în vol. *Cunoaşte România*, Ed. Academiei Române, p. 289–309.
28. Iancu Aurel (2002), *Liberalizare, integrare şi sistemul industrial*, Ed. Expert, Bucureşti.
29. Iancu Aurel (2008), *Convergenţa economică*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
30. Iancu Aurel (2009a), *Institutional Convergence*, Working Papers, Romanian Academy, National Institute for Economic Research.
31. Iancu Aurel (2009b), *Real Convergence and Integration*, Working Papers, Romanian Academy, National Institute for Economic Research.
32. Iancu Aurel (2010), *Transition, Integration and Convergence – the case of Romania*, Working Papers, Romanian Academy, National Institute for Economic Research.
33. Iancu Aurel (2013), *Extending Financialisation and Increasing Fragility of the Financial System*, Working Papers, Romanian Academy, National Institute for Economic Research.
34. Isărescu Mugur Constantin (2014), *Adoptarea euro şi uniunea bancară*, Conferinţa ştiinţifică anuală ERMAS 2014, Universitatea „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, 18 august.
35. Jedlička Jan (2014), *Cohesion policy and other EU assistance programmes in 2014–2020*, Special Analysis, ERSTE Corporate Banking, UE Office, March.
36. Juncker Jean-Claude *et al.* (2015), *Finalizarea Uniunii Economice şi Monetare a Europei*.
37. Katsarova Ivana (2013), *The (low) absorption of EU Structural Funds*, Library of the European Parliament, 1 October, Brussels.
38. Marzinotto Benedicta (2012), *The Growth Effects of EU Cohesion Policy: a Meta-Analysis*, Bruegel Working Paper, No. 14, Brussels.
39. Mihailovici Gabriela (2013), *Reforma guvernanţei economice europene: ce poate şi ce nu poate face banca centrală în actualul context european*, Colecţia *Biblioteca Economică*, seria *Probleme economice*, Academia Română, Institutul Naţional de Cercetări Economice, Centrul de Informare şi Documentare Economică.
40. Ministerul Fondurilor Europene (2014), *Romanian Partnership Agreement for the 2014–2020 Programming Period*, Romanian Government, Bucharest, March.
41. Monfort Philippe (2014), *Convergence of EU regions. Measures and evolution*, EU Regional Policy Working Papers, No. 1, Brussels.
42. Mühlberger Marion, Körner Kevin (2014), *CEE: Fit for the next decade in the EU*, Deutsche Bank Research, EU Monitor European Integration, April 24, Frankfurt am Main.
43. Roaf James, Atoyan Ruben, Joshi Bikas, Krogulski Krzysztof, IMF Staff Team (2014), *25 Years of Transition Post-Communist Europe and the IMF*, Regional Economic Issues, Special Report, October, IMF, Washington.
44. Uniunea Europeană (2013), *Tratatul privind stabilitatea, coordonarea şi guvernanţa în cadrul UEM*.
45. Zaman Gheorghe (2007), *Strategic Milestones of Romania's Integration to the European Union Process Efficiency*, International Symposium *The Integration of Romania in the European Union: opportunities and challenges*, Theoretical and Applied Economics, Supplement, No. 6, p. 11–18.
46. Zaman Gheorghe, Georgescu George (2014), *Structural and Cohesion Funds Absorption in Romania. Balance of the financial exercise 2007–2013 and lessons for the current period*, Romanian Journal of Economics, No. 1.

16. ARMONIZAREA LEGISLATIVĂ ŞI INSTITUŢIONALĂ A ROMÂNIEI CU UNIUNEA EUROPEANĂ

NAPOLEON POP, GABRIELA DRĂGAN

16.1. CONSIDERAŢII INTRODUCTIVE

Termenul de *armonizare* a intrat în vocabularul politic al României imediat după anul 1989, când, după desfiinţarea tuturor structurilor de comandă ale regimului totalitar, s-a trecut la tranziţia sistemică. În conotaţia lui juridică cea mai largă, *termenul de armonizare* defineşte o *convergenţă legislativă şi instituţională a unui anumit sistem societal spre un model de referinţă funcţionabil, prin împărtăşirea unor valori comune*[1]. Tranziţia sistemică a României imediat după alegerile democratice din 1990 şi-a propus convergenţa spre un sistem societal de democraţie de tip occidental, definit prin stat de drept, respectarea drepturilor omului şi ale cetăţenilor aparţinând minorităţilor şi o economie de piaţă funcţională, bazată pe libera iniţiativă şi competiţie loială, rezilientă la concurenţa internaţională.

Tranziţia sistemică a României a însemnat şi o opţiune de internaţionalizare a economiei, care permitea o atragere de beneficii din participarea activă la comerţul internaţional şi prin aplicarea unei legislaţii stimulative pentru investiţiile străine directe. Eforturile în acest sens au însemnat o armonizare a legislaţiei interne care să ducă spre o economie deschisă, angrenată în mecanismele multilaterale de liberalizare controlată a circulaţiei bunurilor şi serviciilor (instituite, la vremea respectivă, de GATT 49) şi de acces facil la finanţările internaţionale asigurate de FMI şi sistemul Băncii Mondiale. Trebuie reamintit că România era deja parte contractantă a GATT şi FMI din anul 1972 şi pornea la acest drum cu un bagaj

[1] Conform definiţiilor reţinute în baza de date terminologică a Uniunii IATE (*InterActive Terminology for Europe*), termenul în limba engleză este *approximation of laws* şi este definit ca fiind *similar armonizării legislative, dar care oferă legislaţiilor naţionale mai multă flexibilitate, prin concentrarea pe obiectivele care trebuie atinse*, în vreme ce în limba franceză termenul folosit este cel de *rapprochement des législations*. În ambele limbi se face distincţia terminologică între *coordonare*, *armonizare* şi *unificare*, considerându-se că *approximation/rapprochement* reprezintă un concept general care înglobează atât coordonarea, cât şi armonizarea. În limba română, IATE indică termenul de *apropiere legislativă*. Pentru că în literatura de specialitate românească se utilizează frecvent termenul de *armonizare* cu sensul precizat mai sus, în capitolul de faţă vom folosi şi noi acest termen.

preţios de experienţă în negocieri bi şi multilaterale şi în obţinerea de finanţare externă, condiţionată, de regulă, de reforme structurale.

Opţiunea României din 1990 pentru integrarea, iniţial economică, în structurile create de ţările Europei Occidentale şi, ulterior, pentru aderarea la Uniunea Europeană a deschis o nouă etapă de armonizare legislativă şi instituţională, cu un reper clar de compatibilizare a structurilor instituţionale şi legislative naţionale cu cerinţele viitorului statut al României de stat membru al Uniunii Europene. Pentru această perioadă distingem două aspecte esenţiale.

Primul aspect a vizat etapa de convergenţă juridică din cadrul tranziţiei sistemice, impusă de construcţia legislativă şi instituţională a statului de drept şi a economiei de piaţă funcţionale. Această etapă, odată consumată, a adus suficiente argumente pentru antamarea de discuţii exploratorii privind lansarea cererii de asociere (1991) şi mai apoi de aderare la Uniune (1995), ceea ce a permis începerea efectivă a negocierilor şi, astfel, realizarea mai întâi a asocierii (1995) şi ulterior a aderării efective (2007)[2].

Al doilea aspect priveşte iniţierea procesului naţional de armonizare legislativă şi instituţională într-o matrice ordonată de noul scop politic urmărit, respectiv obţinerea şi apoi valorificarea statutului de stat membru. Ea poate fi considerată o acţiune perenă, care vizează un proces continuu de integrare, în baza tratatelor Uniunii, şi presupune respectarea regulilor stabilite în cadrul UE în etapele de preaderare, aderare şi postaderare.

Odată asumate angajamentele politice, tehnica armonizării a fost mult îmbunătăţită, iar faptul că aderarea *de jure* s-a produs la 1 ianuarie 2007 a demonstrat capacitatea instituţională a României de a prelua *acquis*-ul comunitar.

16.2. *ACQUIS*-UL COMUNITAR – DE LA TRANSPUNERE LA IMPLEMENTARE

Preluarea *acquis*-ului comunitar reprezintă unul dintre momentele importante ale cooperării interinstituţionale dezvoltate între statul implicat şi UE, prin intermediul Comisiei Europene. Ea presupune un mecanism extrem de elaborat de comunicare reciprocă atât în etapa de preaderare, cât şi în cea de postaderare, având ca obiectiv preluarea şi implementarea *acquis*-ului în ţara aderentă. De modul în care fiecare stat membru preia *acquis*-ul (în etapa de preaderare) şi apoi de modul în care devine parte în elaborarea şi aplicarea lui (în etapa postaderare) depinde funcţionarea fără şocuri a întregii structuri instituţionale, a politicilor, mecanismelor şi domeniilor de acţiune ale UE.

Prelucrarea *acquis*-ului comunitar, privit ca proces continuu, este de natură să elimine conflictul potenţial dintre legislaţia naţională şi cea comunitară, printr-un

[2] *Acordul de asociere* s-a semnat în 1993 şi a intrat în vigoare din 1995; *Tratatul de aderare* a fost semnat în aprilie 2005 şi a intrat în vigoare la 1 ianuarie 2007.

proces fluid de armonizare/organizare legislativă în litera, dar şi spiritul dreptului comunitar. De aceeaşi importanţă este şi mecanismul de monitorizare a punerii în aplicare a *acquis*-ului (de transpunere a legislaţiei comunitare în legislaţia naţională).

În baza acestor precizări, armonizarea legislativă şi instituţională în UE are înţelesuri distincte în etapa de postaderare comparativ cu etapa de preaderare.

În etapa de preaderare, termenul folosit este cel de *aproximare* şi/sau *apropiere*, care se realizează în baza unui proces de aliniere a legislaţiei naţionale la *acquis*-ul comunitar existent. Scopul acestei alinieri, ca parte a unui proces de convergenţă *sui generis* deja deschis pentru ţara aderentă, este ca, la momentul deciziei aderării efective, să existe nu numai transpunerea în legislaţia naţională a întregului *acquis* comunitar existent la data respectivă, ci şi capacitatea de a-l implementa ca atare. În acest fel se asigură că atât viitorul stat membru al UE, cât şi UE în ansamblu reuşesc, din momentul aderării *de jure*, să se raporteze în mod ordonat la cerinţele dreptului comunitar. Această abordare este singura cale prin care beneficiile şi costurile aderării încep să se manifeste ca normalitate atât pentru entitatea naţională, cât şi pentru entitatea internaţională. Într-un recent raport al CE privind monitorizarea aplicării dreptului Uniunii Europene (2016) se arată că „asigurarea punerii în aplicare a dreptului UE este o prioritate pentru Comisia Europeană. Dacă legile nu sunt puse în aplicare sau nu sunt aplicate corect, sunt slăbite bazele pe care este fondată UE”[3].

În etapa postaderare, *obligaţia armonizării legislative şi instituţionale continuă în timp real*. Acest lucru este posibil tocmai pentru că, în etapa preaderării, România a valorificat în cel mai înalt grad oportunitatea de a-şi compatibiliza legislaţia, procedurile şi instituţiile şi de a-şi pregăti personalul astfel încât să poată răspunde *responsabilităţilor implicate de legiferarea, implementarea şi aplicarea dreptului UE*.

Normele juridice ale UE, ca subiect al armonizării legislative şi instituţionale a statelor membre, îşi au izvoarele în *Tratatele UE* (*legislaţia primară*) şi în principiile generale de drept. Ele contribuie la atingerea obiectivelor tratatelor, prin crearea de condiţii specifice pentru punerea în aplicare a politicilor europene.

Ca tipuri de acte juridice ale UE (*legislaţia secundară*), în afară de *Tratate* (*legislaţie primară*), cu relevanţă sporită în procesul armonizării sunt regulamentele şi directivele:

− *regulamentele* se aplică în mod automat şi uniform tuturor statelor membre şi, ca urmare, ele sunt preluate direct în legislaţia naţională, fiind obligatorii în toate elementele lor;

− *directivele* solicită în mod expres statelor membre să obţină un rezultat anume, fără să impună modalităţile naţionale de a se ajunge la el; în acest caz, transpunerea directivei are în vedere modul de acţiune a unui stat membru pentru a realiza un obiectiv de interes comunitar.

---

[3] Comisia Europeană, *Monitorizarea aplicării dreptului Uniunii Europene. Raport anual 2015*, 15.7.2016, p. 3, disponibil la: http://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/docs/annual_report_33/com 2016.463ro.pdf.

În cazul directivelor UE, interacţiunea instituţională a statului membru cu Comisia Europeană are o importanţă covârşitoare, întrucât se impun *termene-limită* de transpunere în legislaţia naţională şi *notificarea Comisiei* cu privire la măsurile adoptate. În caz de depăşire a termenului-limită, Comisia iniţiază acţiunea de constatare a neîndeplinirii obligaţiilor, care poate merge de la o colaborare pentru găsirea unei soluţii până la sancţiuni financiare şi/sau trimiterea cazului la Curtea Europeană de Justiţie.

Jurisprudenţa Curţii Europene de Justiţie a UE (CJUE) reprezintă al treilea izvor de drept, hotărârile CJUE fiind obligatorii pentru toate instanţele statelor membre. Instanţa naţională care intenţionează să interpreteze diferit o normă europeană deja interpretată de CJUE are obligaţia ca, anterior deciziei sale, să se adreseze Curţii şi să solicite o nouă hotărâre. Conform TFUE (art. 267), *hotărârile preliminare* sunt obligatorii pentru instanţa de trimitere şi pentru domeniul în care a fost formulată întrebarea.

Aplicarea corectă a legislaţiei UE implică, de regulă, parcurgerea a trei etape distincte, respectiv[4]:

– *transpunerea* − definită ca acel proces prin care directivele europene sunt încorporate în legislaţia naţională, cu respectarea obiectivelor şi termenelor menţionate în respectivul act normativ;

– *implementarea* – definită ca procesul prin care legislaţia UE este aplicată la nivel naţional şi subnaţional; ea implică crearea de condiţii instituţionale (existenţa unor instituţii care să funcţioneze eficient) şi financiare (existenţa unor alocări bugetare potrivite pentru buna funcţionare a acestora), care să permită ca legislaţia UE încorporată în cea naţională să poată fi aplicată corespunzător;

– *aplicarea* (*enforcement*) – reprezintă acel proces prin care se asigură deplina compatibilitate cu legislaţia UE, printr-o permanentă monitorizare, neconformarea fiind sancţionată.

Alinierea la dreptul UE, în sensul transpunerii, implementării şi aplicării, ca acţiuni-cheie ale procesului de armonizare, reprezintă garanţia existenţei şi funcţionării UE în vederea atingerii obiectivelor sale, a modului implicit prin care cetăţenii unui stat membru, în orice ipostază (de consumatori, producători, investitori, acţionari etc.), pot beneficia de avantajele procesului de integrare.

Pentru statele membre ale UE, întârzierea şi/sau aplicarea incorectă a regulamentelor, precum şi deficienţele de timp, calitate, instituţionale şi de legiferare a transpunerii în cazul directivelor sunt considerate cauze majore ale privării cetăţenilor şi firmelor de beneficiile normelor juridice respective, creează incertitudine cu privire la regulile neaduse la zi, afectează în mod direct funcţionarea pieţei interne a UE din punctul de vedere al libertăţilor asumate politic de statele membre.

Pentru *perioada 2014−2019*, procesul de armonizare (legislativă şi instituţională) din România, ca şi din orice alt stat membru derivă din punerea în aplicare a priorităţilor politice ale Comisiei Juncker, respectiv: (a) stimularea creării de locuri

[4] Mellar B. (2009), *Transposition, implementation and enforcement of consumer law*, European Parliament, Directorate General for Internal Policies, March, http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2009/416221/IPOL-IMCOET(2009)416221EN.pdf .

de muncă prin creştere economică şi investiţii; (b) o piaţă unică conectată digital; (c) o uniune energetică cu o viziune pentru o politică de mediu care să nu accentueze schimbările climatice; (d) o piaţă internă cu o mai mare profunzime, cu o bază industrială întărită; (e) o uniune economică şi monetară mai profundă, cu beneficii pentru toate statele membre, fie că fac sau nu fac parte din zona euro; (f) un spaţiu al justiţiei şi apărării drepturilor fundamentale bazate pe încrederea reciprocă; (g) o nouă politică privind migraţia; (h) cooperarea cu statele membre pentru o mai corectă implementare a dreptului UE.

Comunicarea publicată de Comisia Europeană în decembrie 2016[5] descrie modul în care Comisia Juncker doreşte să-şi intensifice eforturile legate de respectarea legislaţiei UE prin măsuri care să-i permită Uniunii să fie „mai mare şi mai ambiţioasă în ceea ce priveşte aspectele importante şi mai mică şi mai modestă în ceea ce priveşte aspectele puţin importante”, abordare anunţată de preşedintele CE încă din propunerea de program politic prezentată în anul 2014 în faţa Parlamentului European. Ce înseamnă această nouă abordare? Faptul că intervenţiile Comisiei urmează a se concentra nu pe aspecte mărunte, tehnice, precum au fost cele din perioada de armonizare a reglementărilor specifice pieţei interne, ci pe măsuri cu impact ridicat, cu semnificativă valoare adăugată la nivel comunitar.

16.3. EVOLUŢII SPECIFICE ÎN CADRUL PROCESULUI DE ARMONIZARE LEGISLATIVĂ ŞI INSTITUŢIONALĂ

Procesul prin care România a realizat armonizarea legislativă şi instituţională poate fi analizat distinct, în cele două etape specifice: a preaderării şi a postaderării. În mod evident, din perspectiva influenţei exercitate de procesul de armonizare asupra dezvoltării României, fiecare etapă are caracteristici particulare.

În cazul UE, obligaţia Comisiei Europene (instituţia responsabilă de modul în care se aplică dreptul UE) a fost de a supraveghea procesul de compatibilizare legislativă şi instituţională a ţării cu dreptul UE până la data aderării, iar ulterior, după aderare, de a monitoriza armonizarea corectă şi în timp real a dreptului naţional cu dreptul comunitar, astfel încât funcţionarea UE să nu sufere ca urmare a procesului de extindere sau aprofundare a integrării.

a) Etapa preaderării (2000–2004/2006)

Întrunit în zilele de 11 şi 12 decembrie 1999 la Helsinki, Consiliul European a decis începerea negocierilor de aderare cu şase ţări candidate, printre care şi România. Punctul 10 din concluziile acestui consiliu nominalizează ţările care vor începe negocierile în februarie 2000: „Determinaţi să aducă o contribuţie pozitivă la procesul de securitate şi stabilitate pe continentul european şi în lumina recentelor

[5] Comunicarea Comisiei Europene, *Legislaţia UE: o mai bună aplicare pentru obţinerea unor rezultate mai bune*, Bruxelles, 21.12.2016 C(2016) 8600 final, disponibilă la: doc/rep/3/2016/RO/C-2016-8600-F1-RO-MAIN-PART-1.PDF.

evoluţii şi a rapoartelor Comisiei Europene, Consiliul European a decis să deschidă în februarie 2000 conferinţe bilaterale interguvernamentale prin care să înceapă negocierile cu România, Slovacia, Letonia, Lituania, Bulgaria şi Malta pentru intrarea lor în Uniune şi ajustarea Tratatelor"[6].

Perioada de negociere a aderării, care a acoperit în mod efectiv intervalul *15 februarie 2000–8 decembrie 2004*, a implicat atât măsuri în direcţia îndeplinirii criteriilor de la Copenhaga (respectiv îndeplinirea condiţionalităţilor politice, economice şi administrative), precum şi preluarea şi implementarea corectă a *acquis*-ului comunitar.

În prima jumătate a anului 2000 s-au succedat o serie de evenimente extrem de importante pentru evoluţia ulterioară a procesului de preaderare: în februarie, în cadrul întrunirii *Consiliului UE pentru afaceri generale*, a avut loc deschiderea oficială a negocierilor de aderare, în martie a fost adoptată *Strategia economică pe termen mediu* (SETM), iar în mai 2000, *Programul naţional de aderare la Uniunea Europeană* (PNAR), care a fost însoţit de un *Plan de acţiune* şi un *Cadru macroeconomic complementar SETM*. PNAR[7] a reprezentat documentul strategic care a inclus, de o manieră detaliată, priorităţile pe termen scurt şi mediu (orizontul de timp era perioada 2000−2005) pentru îndeplinirea obiectivelor incluse în *Parteneriatul pentru aderare* şi în *Programul de guvernare 2000−2004*[8]. PNAR era un document extrem de consistent. Cele două volume (primul volum număra peste 300 de pagini, al doilea nu mai puţin de 200) oferă un tablou integrat al măsurilor de reformă economică, legislativă, instituţională şi administrativă, dar şi al surselor de finanţare necesare (din fonduri publice şi externe, din fonduri rambursabile şi nerambursabile). Nivelul de detaliere şi precizie era unul foarte ridicat; pentru fiecare act normativ comunitar, de pildă, se preciza legea care trebuia elaborată şi adoptată, instituţia responsabilă şi termenul. Începând cu anul 1999, acestui program i-a fost şi anexat şi un *Plan naţional de dezvoltare*, prin care se oferea o perspectivă strategică privind utilizarea fondurilor de preaderare.

În paralel cu măsurile de convergenţă juridică şi instituţională, s-au luat şi măsuri în direcţia asigurării convergenţei economice, prin intermediul unui *Program economic de preaderare* (PEP) pentru perioada 2001−2004. Principalul obiectiv al PEP era să creeze condiţii propice unei creşteri durabile, care să permită reducerea decalajelor între nivelul de trai al românilor şi media UE. Printre ţintele vizate: un mecanism de piaţă care să facă faţă concurenţei de pe piaţa UE, reducerea inflaţiei la un nivel cu o singură cifră, întărirea stabilităţii sistemului bancar şi financiar, restructurarea economiei, continuarea privatizării, creşterea veniturilor la bugetul de stat şi, nu în ultimul rând, asigurarea unei creşteri economice medii de circa 5% pe an. Măsurile propuse pentru atingerea acestor ţinte includeau ajustări structurale în economie, limitarea intervenţiei statului, o politică monetară prudentă care să permită remonetizarea economiei de o manieră

[6] Helsinki European Council, 10−11 December 1999, *Presidency Conclusions*, disponibil la: http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1en.htm#.

[7] *Programul naţional de aderare a României la Uniunea Europeană*, 2001, disponibil la: http://gov.ro/fisiere/programe_fisiere/pnar-vol1.pdf .

[8] *Programul de guvernare 2001–2004*, disponibil la: https://lege5.ro/Gratuit/gm4tkobqge/programul-de-guvernare-pe-perioada-2001-2004-din-28122000/16.

neinflaţionistă, întărirea disciplinei fiscale, reducerea arieratelor şi îmbunătăţirea mecanismelor preţurilor administrate, precum şi identificarea, în cadrul pieţei interne, a distorsiunilor şi intervenţiilor neconcurenţiale.

Şi în cazul României, procesul de convergenţă legislativă a implicat preluarea întregului *acquis* comunitar pe perioada negocierilor de aderare. *Acquis*-ul a fost împărţit în *31 de capitole*, care acopereau toate domeniile de competenţă ale Uniunii, de la *cele patru libertăţi* (capitolele 1–4), *uniune vamală (cap. 25), cultura şi politica în domeniul audiovizualului* (cap. 20), la domenii precum *agricultură* (cap. 6), *energie* (cap. 14), *justiţie şi afaceri interne* (cap. 24) sau *concurenţă* (cap. 6)[9]. Principiul de bază de la care s-a plecat în negocierile de aderare a fost acela că România, asemenea celorlalte state foste comuniste din Europa Centrală şi de Est, acceptă în întregime *acquis*-ul comunitar în vigoare la momentul începerii oficiale a negocierilor (mai exact, la data de 31 decembrie 1999), că nu solicită nicio perioadă de tranziţie sau derogare şi că va fi în măsură să aplice în întregime, la data aderării, întregul *acquis*. Cu toate acestea, s-au acceptat şi negociat o serie de *perioade de tranziţie şi derogări*, care au figurat ulterior în *Tratatul de aderare*. Acestea au vizat perioade delimitate de timp şi/sau aspecte care nu distorsionau cele patru libertăţi fundamentale ale pieţei interne şi nici celelalte principii de bază în funcţionarea Uniunii.

Închiderea unui capitol de negociere se făcea numai în momentul în care Comisia Europeană (partenerul de negociere al statului candidat) considera că diferitele criterii specifice capitolului erau îndeplinite. Încheierea negocierilor s-a realizat cu prilejul conferinţei de aderare România-UE desfăşurate la Bruxelles, în seara zilei de 8 decembrie 2004. De remarcat că ultimele două capitole de negociere închise au fost *concurenţa* şi *justiţia şi afacerile interne*, ele fiind considerate a fi fost şi cele mai complicate de negociat. În cazul capitolului *concurenţă*, de pildă, închiderea capitolului a implicat nu doar crearea unei noi instituţii, *Consiliul Concurenţei*, dar şi culegerea de dovezi argumentate în favoarea unei funcţionări corespunzătoare a acesteia (prin identificarea şi sancţionarea unor situaţii concrete care au dus la distorsionarea pieţei).

Negocierile capitolului *justiţie şi afaceri interne* (JAI) au fost extrem de dificile, parte din ţintele stabilite iniţial nefiind atinse, precum cea privind aderarea la spaţiul Schengen. Pe parcursul negocierilor, pentru a proba seriozitatea măsurilor de combatere a corupţiei, în anul 2002, prin *Ordonanţa de urgenţă nr. 43/2002 a Guvernului României*, a fost înfiinţat Parchetul Naţional Anticorupţie (PNA). Denumirea acestei instituţii s-a schimbat în Departamentul Naţional Anticorupţie între octombrie 2005 şi martie 2006 şi mai apoi în *Direcţia Naţională Anticorupţie* (DNA). Închiderea capitolului JAI a implicat introducerea mult discutatului şi disputatului *mecanism de cooperare şi verificare* (MCV)[10], menit să remedieze

[9] Descrierea pe larg a procesului de negociere în: Puşcaş V. (coord.) (2003), *Negociind cu Uniunea Europeană*, vol. I–IV, Ed. Economică, Bucureşti; Puşcaş V. (coord.) (2005), *Negociind cu Uniunea Europeană*, vol. V–VI, Ed. Economică; Puşcaş V. (coord.) (2007), *România spre Uniunea Europeană: Negocierile de aderare* (2000−2004), Ed. Institutul European, Iaşi.

[10] *Concluziile Consiliului de Miniştri*, 17 octombrie 2006 (13339/06); *Decizia Comisiei de stabilire a unui mecanism de cooperare şi de verificare a progresului realizat de România în vederea atingerii anumitor obiective de referinţă specifice în domeniul reformei sistemului judiciar şi al luptei împotriva corupţiei*, 13 decembrie 2006 (C(2006) 6569 final.

deficienţele sistemului judiciar şi să combată corupţia. Acest mecanism impune o monitorizare atentă, şi după momentul aderării, a celor patru obiective de referinţă privind independenţa şi eficienţa sistemului judiciar, pe de o parte, şi lupta împotriva corupţiei, pe de altă parte.

Conform Consiliului JAI, MCV se va încheia atunci când aceste patru obiective vor fi îndeplinite în mod satisfăcător: „Consiliul salută continuarea tendinţei de a realiza progrese semnificative, demonstrate de România în multe domenii, care anunţă o viabilitate sporită a reformelor. Acţiunile întreprinse de principalele instituţii judiciare şi de integritate în ceea ce priveşte combaterea corupţiei la nivel înalt şi-au menţinut dinamica impresionantă. A crescut în continuare profesionalismul în interiorul sistemului judiciar românesc în ansamblul său. […] Pe baza progreselor semnificative deja înregistrate, Consiliul încurajează România să îşi concentreze eforturile pe consolidarea în continuare a progreselor realizate şi să susţină dinamica pozitivă actuală, prin abordarea tuturor recomandărilor prezentate de Comisie în raportul său”[11].

Rezultatul integral al negocierilor din perioada 2000−2004, care a reflectat condiţiile concrete ale aderării, se regăseşte în conţinutul *Tratatului de aderare*. Prin semnarea *Tratatului de aderare a României şi Bulgariei la Uniunea Europeană* (TA) la 25 aprilie 2005, la Luxembourg, tratatele constitutive ale Uniunii au devenit parte din legislaţia României, iar principiul supremaţiei dreptului comunitar asupra dreptului românesc s-a aplicat începând cu data intrării în vigoare a TA, respectiv 1 ianuarie 2007.

În *partea I a TA (Principii)* se menţionează caracterul obligatoriu al tratatelor fundamentale şi al tuturor actelor adoptate de instituţiile comunitare anterior aderării. În mod explicit, se precizează că România şi Bulgaria vor participa la *Uniunea Economică şi Monetară* de la data aderării, fiind considerate *state cu derogare de la adoptarea monedei unice*[12]. *Partea a II-a* conţine o serie de prevederi instituţionale privind prezenţa României în diferitele instituţii europene, precum Parlamentul European, Comisia Europeană, Consiliul Uniunii, CJUE etc. *Măsurile tranzitorii* convenite în cadrul negocierilor au fost incluse în anexe, la fiecare capitol de negociere fiind precizată dimensiunea perioadei de tranziţie şi informaţiile specifice privind măsura respectivă (de pildă, în cazul cap. 2, *libera circulaţie a persoanelor*, se menţiona faptul că pot fi menţinute bariere pe piaţa internă a muncii pentru o perioadă de *maximum şapte ani*, defalcată în trei subperioade, de doi, trei şi doi ani, respectiv de 2+3+2 ani). TA a inclus şi *angajamente specifice* în cazul capitolelor *concurenţă* sau *justiţie şi afaceri interne* (introducerea MCV).

Abordarea specifică în toată această perioadă de preaderare a fost una a *conformării* la solicitările venite din partea Comisiei, abordare specifică oricărei ţări candidate. Pe toată perioada negocierii aderării, România s-a aflat sub monitorizarea Comisiei Europene, instituţia responsabilă de gestionarea acestui proces. Rezultatele evaluărilor au fost incluse în rapoartele anuale de progres şi prezentate spre decizie

[11] Consiliul UE, *Concluziile Consiliului privind mecanismul de cooperare şi de verificare*, 15.03.2016, disponibil la: http://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2016/03/15-conclusions-cooperation-and-verification-mechanism/.

[12] Conform art. 122 al *Tratatului de instituire a Comunităţii Economice Europene*.

Consiliului şi Parlamentului, aceste rapoarte anuale fiind şi cele care au jalonat politicile publice specifice perioadei respective.

b. Etapa postaderare (după 1 ianuarie 2007)

După 1 ianuarie 2007, România, în calitate de stat membru al UE, a devenit atât *parte a procesului decizional* din cadrul Uniunii, cât şi *responsabilă de punerea corectă în aplicare a legislaţiei UE* (*acquis*-ului) prin *aplicarea regulamentelor şi deciziilor* obligatorii de la data intrării lor în vigoare, dar şi prin *transpunerea corectă* şi la termenele prevăzute *a directivelor* în legislaţia naţională. Obligaţia Comisiei Europene, în calitate de *gardian al tratatelor*, este să se asigure că toate statele membre aplică corespunzător legislaţia UE, respectiv că au încorporat corespunzător şi la timp o anumită directivă în legislaţia naţională, precum şi dacă legislaţia în vigoare este aplicată corect. Atunci când sunt identificate situaţii care pot reflecta o *posibilă neîndeplinire a obligaţiilor de stat membru*, obligaţia fiecărei ţări este de a interveni şi corecta respectivele disfuncţionalităţi. Iniţial se stabileşte un dialog între statul membru respectiv şi Comisia Europeană (în calitatea ei de gardian al tratatelor) şi, în cazul în care eforturile de soluţionare a problemei nu sunt încununate de succes, se poate iniţia o *procedură formală de constatare* a încălcării dreptului UE în temeiul art. 258 din TFUE *(*procedura de *infringement)*. În cazul în care statul membru continuă să nu se conformeze dreptului Uniunii, Comisia poate sesiza Curtea de Justiţie, iar ca etapă finală, în cazul în care nu sunt puse în aplicare hotărârile Curţii sau nu se transmit Comisiei măsurile de transpunere a unei directive[13], pot fi propuse *sancţiuni pecuniare*.

Gradul de *conformare în aplicarea legislaţiei UE* este evaluat permanent de către Comisie, anual fiind publicate rapoarte privind principalele evoluţii în respectarea legislaţiei în domenii prioritare de politică UE, precum concurenţa, piaţa internă, Uniunea Economică şi Monetară, spaţiul justiţiei şi drepturilor fundamentale. De pildă, în cazul pieţei interne, în procesul de transpunere a directivelor, România înregistrează unele dificultăţi[14]. Astfel, în cazul indicatorului „*deficit de transpunere*”, al cărui nivel-ţintă pe piaţa internă a Uniunii este de 0,5%, România a înregistrat în 2016 un nivel de 2%, ceea ce depăşeşte valoarea medie înregistrată la nivelul Uniunii cu 1,5 puncte procentuale şi aproape dublează nivelul înregistrat în România în anul anterior (1,1%). Pe de altă parte însă, în cazul indicatorului „*deficit de conformitate*”, situaţia este una foarte bună, nivelul indicatorului (0,4% atât în 2015, cât şi în 2016) plasând România peste media Uniunii (0,7%) şi peste ţinta propusă la nivelul pieţei unice (0,5%)[15]. *În ceea ce priveşte neîndeplinirea obligaţiilor din cauza transpunerii tardive a directivelor, la finele anului 2016, din 847 de cazuri noi, România, cu cele 38 de noi cazuri, se plasează pe locul 22 din cele 28 de state membre.*

[13] Art. 258 şi art. 260, alin. (2) din *Tratatul privind funcţionarea Uniunii Europene* (TFUE).

[14] Comisia Europeană (2017), *Monitorizarea aplicării dreptului Uniunii Europene, Raport anual 2016*, COM(2017) 370 final disponibil la: http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/RO/COM-2017-370-F1-RO-MAIN-PART-1.PDF.

[15] Single Market Scoreboard, *Country Factsheets*, *Romania*, disponibil la: http://ec.europa.eu/internal_market/ scoreboard/performance_by_member_state/romania/index_en.htm .

În ceea ce priveşte numărul procedurilor de încălcare a dreptului UE în temeiul art. 258 din TFUE (*infringement*) care implică trimiterea de scrisori privind punerea în întârziere, în 2016, Comisia a iniţiat 986 de noi proceduri la nivelul UE, cele mai multe situaţii înregistrându-se în cazul Portugaliei (60), iar cele mai puţine în cazul Italiei şi Slovaciei (câte 19). România, cu 36 de noi proceduri deschise, se plasează pe poziţia 14 dintre cele 28 de state membre, în creştere însă faţă de anul 2015, când a fost obiectul a *29 de noi dosare*[16]. În acelaşi an 2016, la nivelul UE, Curtea de Justiţie a pronunţat 28 de hotărâri, cele mai multe împotriva Portugaliei (4), Greciei (3) şi Spaniei (3), România fiind inclusă în listă, alături de alte 11 state membre, cu o singură hotărâre (hotărâre pronunţată în favoarea Comisiei).

În cazul *politicilor economice şi de ocupare a forţei de muncă*, conform *Tratatului de la Lisabona*, statele membre au obligaţia să asigure *coordonarea acestora* (art. 2D, TL). După anul 2011, pe fondul consecinţelor crizei economico-financiare, coordonarea a căpătat un nou chip, cadrul anual de coordonare a politicilor economice, fiscale, bugetare, de ocupare a forţei de muncă etc., pentru toate statele membre, realizându-se în cadrul *semestrului european*. În plus, *cadrul de reglementare* a fost semnificativ întărit succesiv, prin adoptarea *pachetului privind guvernanţa economică* (în 2011), instituirea *mecanismului european de stabilitate* şi lansarea propunerilor de creare a unei *uniuni bancare* (2012), prin adoptarea *pachetului privind supravegherea şi monitorizarea bugetară* (2013), prin instituirea *mecanismului unic de supraveghere* etc. (2014), prin instituirea *Fondului european pentru investiţii strategice* (FEIS) (2015).

Monitorizarea modului în care se realizează coordonarea politicilor economice şi de ocupare vizează atât atingerea obiectivelor stabilite prin *Strategia Europa 2020* (statele membre au obligaţia să depună *programe naţionale de reformă*), cât şi a celor privind *politica monetară* (aici apare obligaţia depunerii de *programe de stabilitate* pentru ţările din zona euro şi de *programe de convergenţă* pentru cele din afara zonei euro; statele din zona euro au şi obligaţia să depună anual propuneri de buget pentru anul următor). Toate acestea se desfăşoară în cadrul *semestrului european*. Evaluarea programelor menţionate anterior este realizată de către Comisie atât înainte, cât şi după implementarea acestora, ceea ce permite identificarea diferitelor riscuri legate de o aplicare necorespunzătoare sau de neaplicarea legislaţiei UE (situaţie în care s-ar putea ajunge chiar la sancţiuni).

Coordonarea în cadrul *semestrului european* se realizează începând cu anul 2011, în paralel cu întărirea regulilor *Pactului de stabilitate şi creştere* şi introducerea *procedurii dezechilibrelor macroeconomice*. *Semestrul european* implică şi publicarea anuală a unor rapoarte de monitorizare de către Comisia Europeană atât sub forma unor *rapoarte de ţară* (*Country Report*), prin care se analizează politicile economice şi sociale, cât şi a unor *recomandări specifice de ţară* (*Country Specific Recommendations*), care, aşa cum arată şi numele, identifică domeniile vulnerabile şi măsurile adecvate de întreprins.

[16]European Commission (2015), *Monitoring the application of European Union law, Annual Report*, http://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/docs/annual_report_33/com_2016_463_en.pdf.

Recomandările specifice sunt aprobate de către Consiliul European şi adoptate de către Consiliul ECOFIN, astfel încheindu-se oficial *semestrul european*.

În *Raportul de ţară 2017*, de pildă, Consiliul a recomandat României să rămână prudentă în plan fiscal-bugetar, astfel încât plafonul deficitului bugetar şi cel al deficitului structural să nu depăşească limitele stabilite la nivelul UE (respectiv de 3% şi de 1%), pe fondul creşterilor salariale. Raportul face precizări privind redistribuirea veniturilor, extrem de inechitabilă, dar şi despre „capacitatea administrativă şi de elaborare de politici", care este „grevată de proceduri opace şi de lipsa de transparenţă în luarea deciziilor de calitate, de proceduri administrative greoaie, de o coordonare deficitară între politicile sectoriale şi de amploarea corupţiei"[17].

Semestrul european serveşte şi drept cadru de monitorizare a progreselor în domeniul sistemelor naţionale de justiţie. Anual, Comisia Europeană publică un *tablou de bord privind justiţia în UE*, care oferă analize comparative privind calitatea, independenţa şi eficienţa sistemelor juridice naţionale între statele membre UE[18]. Mai mult, Consiliul, pe baza unor propuneri venite din partea Comisiei, adresează anumitor state membre recomandări specifice prin aplicarea cărora să poată creşte gradul de eficacitate al sistemelor lor judiciare. Între 2014 şi 2020, prin intermediul *fondurilor structurale şi de investiţii europene*, UE pune la dispoziţie 4,2 mld. euro pentru a sprijini reformele din domeniul justiţiei pentru 14 state membre (Bulgaria, Republica Cehă, Grecia, Spania, Croaţia, Italia, Letonia, Lituania, Malta, Polonia, Portugalia, România, Slovacia şi Slovenia), state care au indicat în documentele lor de programare că justiţia este un domeniu care trebuie sprijinit prin intermediul fondurilor UE.

Pentru că o mai bună respectare a legislaţiei aduce beneficii atât cetăţenilor, cât şi întreprinderilor, aceştia au nevoie să *cunoască drepturile conferite de legislaţia UE*, modul în care şi le pot exercita şi *mecanismele reparatorii* cele mai adecvate la nivel naţional sau al UE. În categoria mecanismelor de comunicare existente în UE, pot fi enumerate:

- *Mecanismul SOLVIT*, care oferă cetăţenilor informaţii şi asistenţă şi se ocupă de problemele de aplicare necorespunzătoare a legislaţiei UE de către autorităţile naţionale în situaţii transfrontaliere;
- *Reţeaua Centrelor Europene ale Consumatorilor*, care oferă consumatorilor consiliere şi asistenţă cu privire la drepturile lor în legătură cu achiziţiile efectuate într-o altă ţară sau online şi la soluţionarea litigiilor relevante cu întreprinderile;
- în luna februarie 2016, Comisia a lansat o *platformă de soluţionare online a litigiilor*, oferind consumatorilor şi comercianţilor din UE un instrument pentru soluţionarea alternativă a litigiilor contractuale legate de achiziţiile online;
- în sectorul financiar, Comisia a înfiinţat *reţeaua de soluţionare a disputelor financiare în sectorul serviciilor financiare*, cu scopul de a facilita soluţio-

[17] Comisia Europeană (2017), *Recomandare a Consiliului privind Programul naţional de reformă al României pentru 2017*, Bruxelles, 22 mai, p. 8.

[18] Comisia Europeană (2016), *Comunicarea Tabloul de bord 2016 privind justiţia în UE*, COM(2016) 199 final, 11 aprilie.

narea litigiilor transfrontaliere dintre consumatori şi furnizorii de servicii financiare;

- alte iniţiative legislative ale UE prevăd *standarde comune privind gestionarea plângerilor şi mecanismele reparatorii* (de exemplu, regulamentele privind drepturile pasagerilor, achiziţiile publice sau cererile cu valoare redusă).

Pentru *punerea în aplicare şi asigurarea respectării acquis-ului*, legislaţia UE a impus şi crearea de *autorităţi administrative independente/servicii de inspecţie* în domenii precum concurenţa, protecţia datelor personale, egalitatea de şanse, energia, transporturile, serviciile financiare. Toate aceste autorităţi au obligaţia să-şi demonstreze independenţa, în mod deosebit *autorităţile naţionale de reglementare din domeniul serviciilor de comunicaţii electronice, din sectorul energetic*, precum şi *organismele de reglementare din domeniul feroviar* şi *autorităţile naţionale de supraveghere financiară*. Astfel, în România, o parte dintre acestea au fost create încă din perioada de preaderare (Consiliul Concurenţei, Autoritatea Feroviară Română etc.), cele mai multe însă, după aderare (*Agenţia Naţională pentru Achiziţii Publice* – ANAP, *Autoritatea Naţională de Reglementare în domeniul Energiei* – ANRE, *Autoritatea Naţională pentru Administrare şi Reglementare în Comunicaţii* – ANCOM etc.).

Începând cu *1 ianuarie 2007*, spre deosebire de perioada anterioară, statutul de stat membru a transformat România din *obiect* în *subiect* al deciziilor şi acţiunilor UE, din entitate asupra căreia se acţionează şi care este pusă sub observaţie în entitate decidentă, alături de toate celelalte state membre UE. Participarea României la *procesul decizional din cadrul UE (proces al cărui rezultat final îl reprezintă legislaţia primară sau secundară, sub formă de tratate, regulamente, directive, decizii, recomandări* etc.) se realizează prin reprezentanţii noştri în diferitele instituţii ale UE. Prezenţa lor (fie rezultat al unei numiri, fie al alegerilor directe) implică faptul că orice decizie luată în cadrul Uniunii va reprezenta şi rezultatul implicării ţării noastre. Se remarcă însă că actuala poziţie a României la nivel european rămâne încă tributară abordării pasive, de conformare, adeseori mecaniciste, specifice perioadei de preaderare, nefiind suficient valorificate poziţiile pe care România le deţine la nivelul instituţiilor UE, fie în Parlamentul European (32 de europarlamentari în mandatul 2014−2019), Consiliul UE (la fiecare din cele zece consilii pe domenii participă miniştrii/secretarii de stat de resort), Curtea Europeană de Justiţie (în care fiecare stat membru numeşte câte un judecător), Curtea de Conturi (formată din 28 de membri, câte unul din fiecare stat) sau în organismele consultative, precum Comitetul European Economic şi Social şi Comitetul Regiunilor (în fiecare structură, România având câte 15 reprezentanţi).

La *11 ani de la momentul aderării*, bilanţul apartenenţei României la UE este fără îndoială unul pozitiv, atât în plan macroeconomic, cât şi al statului de drept sau al drepturilor cetăţeneşti. Cum orice aniversare este însă nu doar un moment de bilanţ, ci şi unul de reflecţie, analiza trebuie făcută astfel încât „să ne împiedice să alunecăm fie într-un festivism excesiv, fie într-un defetism incurabil”, prin evaluarea

tabloului integrării în spaţiul comunitar[19]. Beneficiile aderării sunt multiple: pe de o parte, avem „beneficiile legate de libera circulaţie a persoanelor, bunurilor şi serviciilor, investiţiile străine directe, absorbţia fondurilor europene sau intensificarea schimburilor comerciale cu alte state membre. Toate acestea sunt beneficii de ordin economic. La fel de importante sunt *beneficiile politice legate de participarea României la procesul decizional european, ţara noastră contribuind astfel la configurarea viitorului Uniunii şi a politicilor sale* […], dar şi beneficiile legate de apartenenţa României la un spaţiu de securitate şi stabilitate". Pe de altă parte, „accesul lucrătorilor români pe piaţa de muncă a Uniunii este limitat, gradul de absorbţie a fondurilor europene se află la un nivel nesatisfăcător, decizia referitoare la aderarea noastră la spaţiul Schengen nu a fost luată, deşi România şi-a îndeplinit toate obligaţiile asumate în acest sens, mecanismul de cooperare şi verificare continuă să greveze imaginea României de membru cu drepturi depline"[20].

16.4. UNELE CONCLUZII

Opţiunea aderării la UE a adus României beneficii la nivelul construcţiei instituţionale încă din perioada de tranziţie sistemică, fiind evidentă orientarea factorului politic spre un model democratic, având ca reper nu o anumită ţară europeană, ci o întreagă comunitate europeană bazată pe împărtăşirea unor valori comune. În timp, construcţia europeană şi-a demonstrat capacitatea de stabilizare politică, economică şi socială pentru acea parte a Europei cunoscută drept Europa Occidentală.

Pentru România, perioada de preaderare şi posibilitatea de a deveni stat membru al UE au constituit un reper important în construcţia statului de drept, în respectarea drepturilor omului şi în punerea în funcţiune a unei economii de piaţă în acord cu politicile UE.

Mai buna structurare şi mai coerenta dinamică a efortului legislativ naţional către modelul democratic de tip occidental, ca şi procesul efectiv al armonizării legislative şi instituţionale în termenii dreptului UE din etapa de preaderare au avut un rol esenţial în structurarea României ca stat democratic. Rezultatele perioadei tranziţiei de sistem au permis deschiderea negocierilor de aderare a României la UE, iar evaluarea pozitivă a cererii de aderare de către Comisia Europeană, respectiv Consiliu şi Parlament a făcut posibilă realizarea acestui deziderat.

Dincolo de voinţa politică naţională, pragmatismul cooperării Comisiei cu autorităţile române a făcut ca procesul de armonizare legislativă şi instituţională din perioada de preaderare să ducă la recunoaşterea compatibilităţii *ab-initio* a dreptului

[19] Drăgan G. (coord.), *România. 10 ani în Uniunea Europeană. Raport*, Institutul European din România, Seria Working Papers, No. 35, disponibil la: http://ier.ro/sites/default/files/pdf/Raport-Romania-10-ani-in-UE-online.pdf.

[20] Orban L., *Interviu*, Newsletter IER, Anul IV, nr. 38, februarie 2012, disponibil la: http://www. ier.ro/sites/default/files/pdf/newsletter_februarie_2012_ro.pdf.

naţional cu dreptul UE, ca o condiţie preliminară necesară a asumării textelor tratatelor UE. Pe lângă acest aspect al compatibilităţii formale, dincolo de unele observaţii critice târzii (precum aceea că nu am fost pregătiţi suficient pentru aderare), este de observat totuşi că finalitatea convenţională a armonizării are nevoie şi de o dinamică legislativă adecvată. Acest lucru înseamnă că, în aplicarea unui regulament sau în transpunerea unei directive, trebuie să se respecte toţi paşii, de la primul până la ultimul articol, inclusiv privind instituirea de contravenţii şi sancţiuni, dacă este cazul.

În opinia noastră, nu lipsa de pregătire invocată de unii analişti, ci slăbiciunea politică şi mai ales administrativă în cuplarea instituţiilor româneşti la viteza de acumulare a noi norme în dreptul UE reprezintă cauza majoră a declanşării procedurilor de *infringement* în cazul României. O analiză a rezultatelor monitorizării privind aplicarea dreptului comunitar în România relevă o adaptare la dinamica menţionată, numărul de dosare de *infringement* la finele anului 2016 plasând-o undeva la jumătatea clasamentului celor 28 de state membre, cu un nivel mediu de situaţii de transpunere incorectă şi/sau aplicare necorespunzătoare (57 de cazuri faţă de 91 în Spania şi Germania sau 31 şi 30 în Malta şi Estonia). Lăsând la o parte comparaţiile cu alte state membre privind eficienţa armonizării legislative şi instituţionale, în opinia autorilor, România se confruntă cu un mecanism încă insuficient pus la punct în ceea ce priveşte reactivitatea şi dinamica la cerinţele structurale impuse de evoluţia dreptului UE. Credem că problemele de calendar, decelarea din timp a sensului evoluţiei dreptului UE (noile norme), implicarea pe fond la momentul deciziei a reprezentaţilor instituţiilor abilitate, elaborarea de mandate, configurarea drumului critic al transpunerii legislaţiei prin şi de către foruri naţionale competente, dar mai ales aplicarea efectivă a legislaţiei UE ar trebui să fie în atenţia prioritară a executivului şi parlamentului. Acest mecanism complex de implicare în largul proces de armonizare postaderare poate susţine şi consolida statutul de stat membru al UE. În opinia exprimată, insistăm de fapt pe *comunicarea intra şi interinstituţională*, sub rezerva că există totuşi fie dublări de atribuţii, fie nealocări explicite, care, de regulă, dau naştere la confuzii şi/sau la falsa credinţă că cineva se va ocupa în timpul alocat şi la datele solicitate. Or, depăşirea termenului-limită nu mai poate asigura transpunerea corectă a legislaţiei obiect al armonizării în dreptul român, cu efecte negative asupra calităţii obiectivului urmărit şi a rezultatelor ulterioare din perioada de aplicare efectivă.

Coborând cu analiza în tehnica legiferării iniţiale care dă evoluţie dreptului comunitar şi pune în mişcare armonizarea, ceea ce contează foarte mult este identificarea corectă a obiectivelor urmărite la nivelul ansamblului Uniunii, stabilite prin regulamente şi directive, în ceea ce priveşte cuprinderea şi instrumentele acestora. Atât la momentul emiterii, cât şi al transpunerii, *studiile de impact* fie lipsesc, fie sunt insuficiente sau, atunci când există, ele sunt construite şi/sau argumentate necorespunzător. Implicarea mai responsabilă a expertizei existente în institutele şi centrele de cercetare ale Academiei Române, ale Academiei de Studii Agricole şi Silvice şi ale altor structuri instituţionale relevante ar putea aduce necesara valoare adăugată.

Prin observaţiile noastre, dorim să atragem atenţia asupra faptului că *armonizarea legislativă şi instituţională în România, dincolo de rezultatele meritorii de până acum, trebuie să rămână o preocupare prioritară pentru instituţiile compe-*

tente. Nu trebuie însă să confundăm dosarele de *infringement* iniţiate de Comisia Europeană cu cauzele interne care aduc România în astfel de situaţii. Reţinând acest aspect, procesul armonizării, în sensul lui cel mai larg, presupune (în planul cooperării Comisie-România ca stat membru al cooperării interne intrainstituţionale) eforturi conjugate pentru ca angajamentele României faţă de UE şi beneficiile acestei cooperări să fie optim realizate.

Din această perspectivă, *armonizarea legislativă şi instituţională* trebuie considerată de autorităţile române ca esenţială în valorificarea statutului de membru al UE, mai ales în circumstanţele geopolitice actuale regionale şi globale. Situaţia geopolitică internaţională şi regională creată de efectele globalizării, ca şi tensiunile interne din cadrul UE întreţinute îndeosebi de unele state membre recomandă cu tărie României să susţină adâncirea procesului de integrare europeană, ca reprezentând cea mai certă pavăză la riscurile şi provocările previzibile. Obiectivul României este ca, prin întărirea propriului stat, dar şi a economiei, să-şi întărească poziţia în cadrul UE şi, implicit, să contribuie la unitatea şi forţa UE ca actor global[21].

Dreptul UE şi armonizarea pe care acesta o presupune reprezintă unul dintre principalele instrumente ale unei Uniuni puternice şi coezive, de natură să asigure premisele unei guvernanţe comunitare eficiente, cu efecte benefice la nivelul guvernanţei naţionale. Nicio instituţie naţională nu poate face abstracţie de statutul României de stat membru al UE, ceea ce înseamnă că atribuţiile acestora vor trebui să privească prioritar spre compatibilizarea sistemului societal naţional cu cel comunitar, fără ca asta să însemne pierderea identităţii culturale sau a puterii de proiectare a intereselor naţionale în procesul de armonizare a acestora cu cele comunitare.

BIBLIOGRAFIE

1. Comisia Europeană (2006), *Decizia Comisiei de stabilire a unui mecanism de cooperare şi de verificare a progresului realizat de România în vederea atingerii anumitor obiective de referinţă specifice în domeniul reformei sistemului judiciar şi al luptei împotriva corupţiei*, 13 decembrie 2006 (C(2006) 6569 final.
2. Comisia Europeană (2015), *Monitorizarea aplicării dreptului Uniunii Europene. Raport anual 2015*, disponibil la: https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2016/RO/1-2016-463-RO-F1-1.PDF.
3. Comisia Europeană (2016), *Comunicarea Tabloul de bord 2016 privind justiţia în UE*, COM(2016) 199 final.
4. Comisia Europeană (2016), *Legislaţia UE: o mai bună aplicare pentru obţinerea unor rezultate mai bune*, Comunicarea Comisiei Europene, Bruxelles, 21.12.2016 C(2016) 8600 final, disponibil la: http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/3/2016/RO/C-2016-8600-F1-RO-MAIN-PART-1. PDF.
5. Comisia Europeană (2016), *Monitorizarea aplicării dreptului Uniunii Europene. Raport anual 2016*, COM(2017) 370 final, disponibil la: http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/RO/COM-2017-370-F1-RO-MAIN-PART-1.PDF.
6. Comisia Europeană (2017), *Recomandare a Consiliului privind Programul naţional de reformă al României pentru 2017*, Bruxelles.
7. Consiliul UE (2006), *Concluziile Consiliului de Miniştri*, 17 octombrie (13339/06).

[21] Moagar-Poladian S., Pop N. (coord.) (2014, 2016), *România şi fenomenele majore din economia europeană şi globală*, vol. I, vol. II, Ed. Universitară.

8. Consiliul UE (2016), *Concluziile Consiliului privind mecanismul de cooperare şi de verificare*, 15.03.2016, disponibil la: http://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2016/03/15-conclusions-cooperation-and-verification-mechanism/.
9. Drăgan Gabriela (coord.) (2017), *România. 10 ani în Uniunea Europeană. Raport*, Institutul European din România, seria Working Paper, nr. 35, disponibil la: http://ier.ro/sites/default/files/pdf/Raport-Romania-10-ani-in-UE-online.pdf.
10. European Council (1999), *Presidency Conclusions, Helsinky European Council*, 10 and 11 December, disponibil la: http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1en.htm#.
11. Guvernul României (2001), *Programul de guvernare 2001−2004*, disponibil la: https://lege5.ro/Gratuit/gm4tkobqge/programul-de-guvernare-pe-perioada-2001-2004-din-28122000/16.
12. Guvernul României (2001), *Programul național de aderare la Uniunea Europeană*, iunie, disponibil la: http://gov.ro/fisiere/programe_fisiere/pnar-vol1.pdf.
13. Mellar Balazs (2009), *Transposition, implementation and enforcement of consumer law*, European Parliament, Directorate General for Internal Policies, march, disponibil la: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2009/416221/IPOL-IMCO_ET(2009)416221_EN.pdf.
14. Moagar-Poladian Simona, Pop Napoleon (coord.) (2014, 2016), *România şi fenomenele majore din economia europeană şi globală*, vol. I, vol. II, Ed. Universitară, Bucureşti.
15. Orban Leonard (2012), *Interviu*, Newsletter IER, Anul IV, nr. 38, februarie, disponibil la: http://www.ier.ro/sites/default/files/pdf/newsletter_februarie_2012_ro.pdf.
16. Orban Leonard (2017), *Bilanţul după 10 ani de UE e pozitiv: 27 mld. euro. Cum ar fi arătat România dacă n-ar fi aderat?*, Adevărul, 19 ianuarie, disponibil la: http://adevarul.ro/news/politica/adevarul-live-ora-1200-leonard-orban-comisar-european-romaniei-bilantul-celor-10-ani-aderarea-ue-1_58807d935ab6550cb892e0f2/index.html.
17. Puşcaş Vasile (coord.) (2003), *Negociind cu Uniunea Europeană*, vol. I-IV, Ed. Economică, Bucureşti.
18. Puşcaş Vasile (coord.) (2005), *Negociind cu Uniunea Europeană*, vol. V-VI, Ed. Economică, Bucureşti.
19. Puşcaş Vasile (coord.) (2007), *România spre Uniunea Europeană: Negocierile de aderare (2000−2004)*, Ed. Institutul European, Iaşi.
20. *Tratatul privind funcţionarea Uniunii Europene* (TFUE), Jurnalul Oficial al Uniunii Europene, 26.10.2012, disponibil la: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri= CELEX:12012E/TXT&from=RO.

17. CONVERGENŢA MACROECONOMICĂ ŞI REGIONALĂ

LUCIAN-LIVIU ALBU, NICU MARCU

17.1. INTRODUCERE

Problema convergenţei a intrat de mult timp în sfera de preocupări a economiştilor. Aceştia au analizat dinamica diverselor economii naţionale pe calea dezvoltării, specificând decalajele existente la un moment dat şi studiind căile prin care acestea pot fi reduse în viitor. Abia însă după al Doilea Război Mondial, sub egida Organizaţiei Naţiunilor Unite, s-au iniţiat programe de dezvoltare pentru statele rămase în urmă (aşa-numitele state slab dezvoltate sau în curs de dezvoltare), în vederea apropierii de statele dezvoltate ale lumii.

În România, în perioada comunistă, unul dintre obiective era acela de creştere economică accelerată pentru reducerea decalajelor, mai întâi faţă de statele socialiste considerate avansate la aceea vreme (Germania de Est şi Cehoslovacia) şi apoi faţă de statele capitaliste dezvoltate (în principal, SUA şi Europa de Vest). În acest sens, eforturi susţinute au fost direcţionate pentru creşterea nivelului unor indicatori cantitativi, de regulă producţia unor bunuri industriale pe locuitor (între care la loc de frunte era cantitatea de oţel produsă pe locuitor). Însă, după cum se cunoaşte, criza economică severă din deceniul de dinainte de 1990, alături de celelalte cauze profunde de natură politică şi socială, a condus spre colapsarea regimului comunist, ca de altfel în toate ţările blocului estic.

A urmat aşa-numita perioadă a tranziţiei, prelungită în România mai mult decât în celelalte state estice, când problema convergenţei s-a îndreptat spre zone precum reformarea sistemului economic, adoptarea legilor pieţei libere, privatizarea în masă, atragerea capitalului străin etc. Spre sfârşitul ultimului deceniu al secolului trecut şi începutul noului mileniu, odată cu începerea pregătirii pentru aderarea la Uniunea Europeană, interesul pentru studierea procesului de convergenţă a crescut. În acest sens, este de remarcat publicarea anuală a *Programului de convergenţă*, începând cu ianuarie 2007 (pentru perioada 2006−2009), impusă de aderarea României la UE. Chiar la începutul acestui document se preciza că o preocupare permanentă a Comisiei Europene este „coordonarea politicilor economice şi de supraveghere bugetară, ca o necesitate pentru creşterea interdependenţei generate de finalizarea pieţei unice şi a Uniunii Economice şi Monetare”, iar „asistenţa bugetară în Uniunea Europeană este promovată pe baza analizelor aprofundate şi corelate ale *Programelor de stabilitate* sau *Programelor de convergenţă* (elaborate de acele state

membre care nu au adoptat încă moneda euro)" (*Programul de convergenţă 2006–2009*, ianuarie 2007, p. 7).

O serie de autori români au abordat problema convergenţei din diverse unghiuri. Printre studiile de după 2000 în care această problemă este analizată prin prisma integrării României în Uniunea Europeană, menţionăm, într-o ordine cronologică, pe cele privind convergenţa pe multiple planuri (Iancu, 2007, 2008, 2009 şi 2010), pe cele privind convergenţa reală şi convergenţa regională (Albu *et al.*, 2012 şi 2016) şi pe cele dedicate convergenţei nominale *versus* convergenţa reală şi aderării la zona euro (Isărescu, 2015, Dăianu *et al.*, 2016).

De regulă, în studiile referitoare la convergenţa în UE, statele sunt grupate în UE11 (statele foste comuniste care au aderat la UE după anul 2000) şi UE14 (vechile state membre, mai puţin cele două state insulare mici, Cipru şi Malta, şi Marea Britanie după Brexit). În plus, pornind de la analiza de detaliu a economiilor naţionale din UE, considerăm relevantă şi următoarea grupare a statelor din UE în care, pe lângă statele estice din UE11, grup notat de această dată UE11E (Bulgaria, Cehia, Croaţia, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, România, Slovacia, Slovenia şi Ungaria), în cazul vechilor state membre sunt separate două grupe distincte, statele din nordul şi vestul Europei, notate UE10NV (Austria, Belgia, Danemarca, Finlanda, Franţa, Germania, Irlanda, Luxemburg, Olanda şi Suedia) şi, respectiv, statele din sudul Europei (în care sunt incluse de această dată şi cele două state insulare mici), notate UE6S (Cipru, Grecia, Italia, Malta, Portugalia şi Spania). În opinia noastră, această tipologie reflectă mai corect diferenţele între economiile componente ale UE.

17.2. CONVERGENŢA REALĂ ÎN UE ŞI POZIŢIA ROMÂNIEI

În studiul de faţă, conform standardelor folosite în literatura de specialitate, ca indicator de bază pentru analiza procesului *convergenţei reale* (la nivel macroeconomic sau în profil regional) folosim *produsul intern brut pe locuitor*, exprimat la *paritatea puterii de cumpărare* (PPC). Pentru măsurarea vitezei şi sensului procesului de convergenţă se folosesc diverşi indicatori, printre care cei mai utilizaţi sunt coeficientul de variaţie (măsurând reducerea nivelului dispersiei dintre state în cazul nivelului venitului pe locuitor sau în cazul testării ipotezei unor ritmuri mai înalte de creştere a venitului pe locuitor în ţările mai slab dezvoltate), coeficientul Gini etc. În studiul de faţă vom utiliza coeficientul de variaţie, a cărui mărime exprimă gradul de concentrare la nivel de UE27 sau în interiorul grupelor de ţări. Dinamica sa descendentă semnifică un proces de convergenţă, iar când aceasta este ascendentă, indică un proces de divergenţă.

Aşa cum se observă din reprezentarea grafică în figura 17.1, analiza dinamicii PIB pe locuitor exprimat în PPC, raportat la media din UE27 (exprimat ca procent, *g%*), în perioada 2000−2016 (pe axa orizontală, anii sunt notaţi de la 0 la 16), demonstrează convergenţa către media la nivel comunitar (100) a grupului de ţări estice, UE11E (traiectoria ascendentă reprezentată de curba continuă), în contrast cu

dinamica în cazul grupului de ţări sudice, UE6S (traiectoria descendentă reprezentată de curba întreruptă).

În cazul grupului de ţări UE10NV, se observă o convergenţă lentă către media UE27 (traiectoria uşor descendentă reprezentată de curba formată din puncte din partea superioară a figurii). Traiectoria în cazul României este reprezentată în partea de jos a figurii (curba continuă marcată prin cerculeţe).

Pe baza analizei de detaliu, se constată că criza care a continuat după anul 2008 a produs o încetinire a procesului de convergenţă pe ansamblul grupului de ţări estice, UE11E, şi chiar un recul pentru patru ani în cazul României. Astfel, faţă de media din UE27, PIB pe locuitor în România a crescut de la doar 33,5% în anul 2000 la 51,9% în 2008, după care s-a diminuat până la 50% în anii de criză 2010 şi 2011. Abia din 2012, convergenţa spre media UE a fost reluată, poziţia României îmbunătăţindu-se continuu, până la 57,5% în anul 2016.

De asemenea, raportat la media grupului estic, UE11E, PIB pe locuitor în România a crescut de la 70,6% în anul 2000 la un maxim de 84,9% în 2008, după care, în perioada crizei, s-a redus până la 79,0% în 2011. Începând însă cu 2012, convergenţa spre media UE11E s-a reluat, poziţia sa îmbunătăţindu-se continuu, până la 83,2% în anul 2016.

Pornind de la datele estimate de către FMI în cadrul ultimului *Raport anual privind previziunile dinamicii în viitor a economiei mondiale* (IMF, 2018, April), putem extinde studiul asupra procesului de convergenţă în UE până la orizontul anului 2022. Conform calculelor noastre, reprezentarea grafică a dinamicii pentru perioada 2016−2022 se află în figura 17.2.

Tendinţele din perioada precedentă vor continua, astfel că procesul de convergenţă către media UE27 al grupului ţărilor estice, UE11E, va avansa, PIB mediu pe locuitor crescând de la 69,1% în 2016 la 75,4% în 2022. Corespunzător, pentru grupul de ţări nord-vestice, UE10NV, este prognozată o scădere faţă de media UE27 de la 120,9% în 2016 la 117,8% în 2022, iar pentru cel al ţărilor sudice, UE6S, o diminuare de la 90,6% la 89,6%.

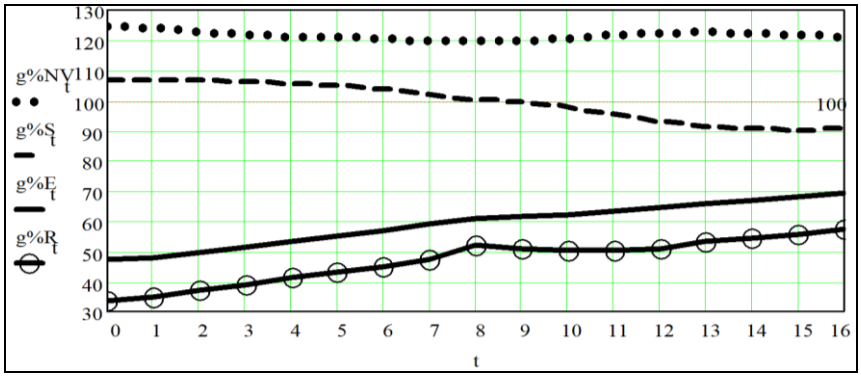

Sursa: Calculele autorilor pe baza datelor de la Banca Mondială.

Figura 17.1. PIB pe locuitor raportat la media UE27, 2000–2016.

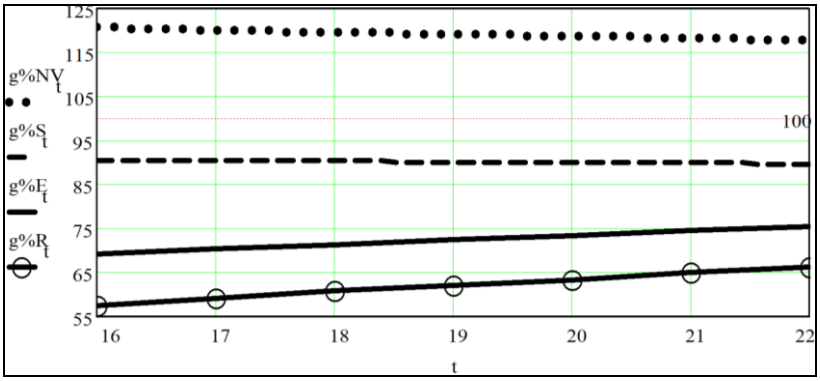

Sursa: Calculele autorilor pe baza datelor de la Banca Mondială şi a previziunilor FMI.

Figura 17.2. PIB pe locuitor raportat la media UE27, 2016–2022.

Pentru România, creşterea prognozată este de la 57,5% în 2016 la 66,3% în 2022. De asemenea, aşa cum se poate observa în figura 17.3, raportat la media grupului din care face parte, UE11E, PIB pe locuitor în România, după creşterea deja înregistrată în perioada 2000–2016 (linia continuă), va continua, conform estimărilor FMI, până la 88,0% în 2022 (linia întreruptă pentru prognoză, *tp*, pe axa orizontală fiind anii 2017−2022, notaţi de la 17 la 22).

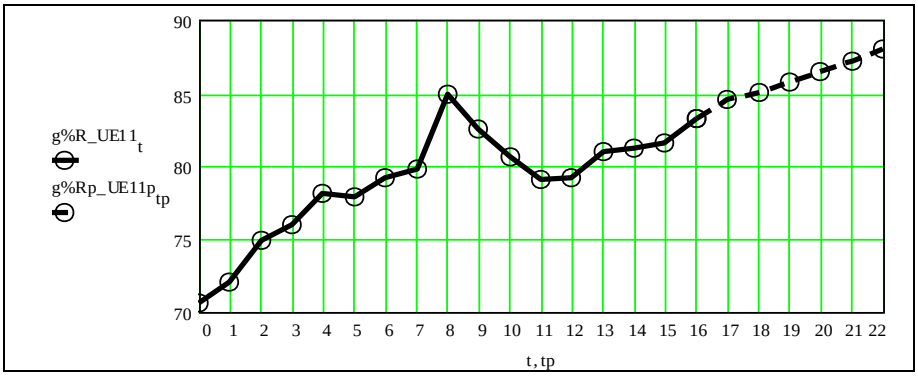

Sursa: Calculele autorilor pe baza datelor de la Banca Mondială şi a previziunilor FMI.

Figura 17.3. PIB pe locuitor raportat la media UE11, 2000–2022.

Progresele înregistrate de România pe linia convergenţei în cadrul UE sunt reflectate de poziţionarea sa din ce în ce mai bună în ierarhia europeană. Astfel, în privinţa PIB pe locuitor exprimat în dolari PPC, după ce a devansat Bulgaria în perioada de preaderare, România va devansa şi Croaţia în anul 2018 (sau chiar începând din 2017, conform revizuirilor recente ale prognozelor organismelor internaţionale). De asemenea, cu un PIB pe locuitor estimat de către FMI pentru 2022 la aproximativ 32,3 mii dolari PPC, România se va apropia semnificativ de ţări precum Grecia (34,4), Letonia (36,6), Ungaria (36,7), Polonia (37,8) sau Estonia (39,9).

Pentru un orizont de timp mai îndepărtat, facem referire la rezultatele unui studiu realizat de noi pentru estimarea poziţiei României în UE până la orizontul anului 2040, în cadrul *Strategiei de dezvoltare României în următorii 20 de ani*, publicate de Academia Română. Astfel, conform estimărilor pentru perioada următorilor 20 de ani, într-o variantă optimistă, care presupune adâncirea integrării în UE şi modificări structurale profunde în economie, România ar putea ocupa, în privinţa PIB pe locuitor la PPC, locul 14 în UE27. Ca raport faţă de media UE27, în varianta optimistă, venitul pe locuitor în România ar putea ajunge la 83–84% din media UE27 (Albu *et al.*, 2016, p. 279).

În privinţa valorii absolute a PIB, în anul 2000, România ocupa locul 11 în UE27, fiind devansată de Germania, Franţa, Italia, Spania, Olanda, Polonia, Belgia, Suedia, Austria şi Grecia. După aderare, România a devansat în această privinţă Grecia în 2008 şi Austria în 2015.

Până în anul 2022, conform prognozelor FMI, cu un PIB estimat la aproximativ 615 mld. dolari PPC, România se va apropia semnificativ de valorile prognozate pentru Belgia (633) şi Suedia (638), existând perspectiva ca la mijlocul deceniului viitor să ocupe locul 7 în cadrul UE27.

La nivelul UE27, în perioada 2000−2016, s-a înregistrat un proces de convergenţă, demonstrat de scăderea valorii coeficientului de variaţie, în cazul seriei PIB pe locuitor exprimat în PPC, de la 28,3% la 19,8% (o valoare ridicată semnifică un grad redus de concentrare între ţări şi, invers, una scăzută arată un grad ridicat de concentrare).

Tendinţa generală de convergenţă la nivelul UE este însă rezultatul unor tendinţe opuse în cadrul celor trei grupe de ţări. Astfel, pe ansamblul perioadei de după 2000, în timp ce în interiorul grupului estic, UE11E, şi al celui sudic, UE6S, s-a înregistrat un trend semnificativ de *convergenţă*, în cadrul grupului de ţări nord-vestice, UE10NV, trendul a fost de *divergenţă*, aşa cum se observă din graficul prezentat în figura 17.4 (unde dinamicile valorii coeficientului de variaţie în cazul celor trei grupe de ţări sunt notate pe axa verticală cu *σ%yNV, σ%yS* şi, respectiv, *σ%yE*).

În perioada considerată, valoarea coeficientului de variaţie a scăzut de la 19,2% la 11,2% în cazul grupului estic, UE11E, şi, respectiv, de la 11,3% la 6,9% în cel al grupului sudic, UE6S. În aceeaşi perioadă însă, în cazul grupului de ţări nord-vestice, UE10NV, valoarea coeficientului de variaţie s-a majorat de la 3,4% la 7,0%.

Prin înlocuirea axei timpului (*t*) cu aceea a valorii medii a PIB pe locuitor (*y*) înregistrată în perioada analizată în cele trei grupe de ţări (*yME*, *yMS* şi, respectiv, *yMNV*), din reprezentarea grafică rezultă existenţa a cel puţin trei *regimuri de comportament* în interiorul UE, aşa cum se observă în figura 17.5.

Primul regim de comportament, caracteristic grupului de ţări estice, UE11E, este plasat în partea stângă a figurii (traiectoria descendentă reprezentată prin curba continuă), manifestându-se pentru valori ale PIB pe locuitor mai mici decât media UE27 (pe grafic, *yMT27* semnifică media UE27 pentru întregul interval 2000–2016, respectiv 31,8 mii dolari PPC).

Cel de-al doilea, caracteristic grupului sudic, UE6S, este reprezentat prin traiectoria descendentă din partea mediană a figurii (linia întreruptă), corespunzând

unor valori ale PIB pe locuitor aflate în vecinătatea valorii medii din UE27 (respectiv între 26 şi 35 mii dolari PPC).

Al treilea regim este reprezentat de curba formată din puncte din partea dreaptă a figurii, manifestându-se pentru valori superioare de regulă mediei UE27.

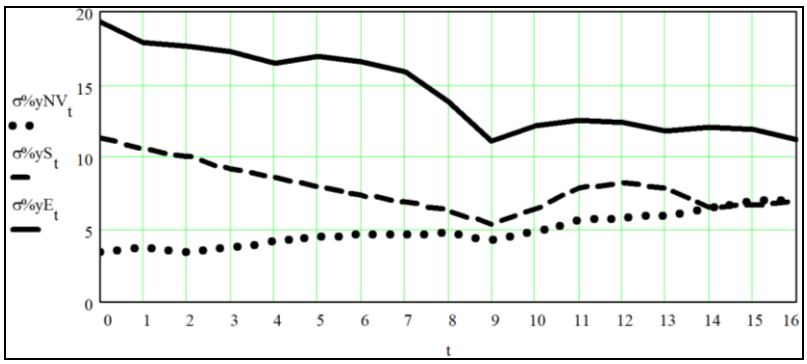

Sursa: Calculele autorilor pe baza datelor de la Banca Mondială.

Figura 17.4. Coeficientul de variaţie în cazul celor trei grupe de ţări, 2000–2016.

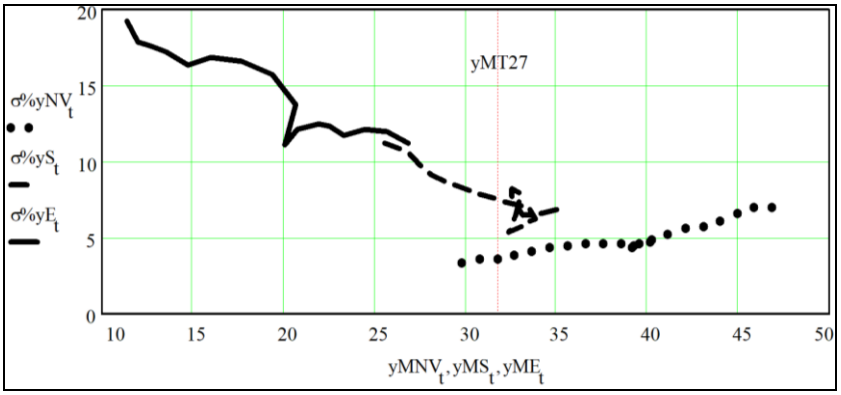

Sursa: Calculele autorilor pe baza datelor de la Banca Mondială.

Figura 17.5. Regimuri de comportament în materie de convergenţă reală în UE, 2000–2016.

În legătură cu convergenţa reală estimată prin luarea în considerare doar a nivelului venitului pe locuitor în euro PPC (PPS în engleză, *Purchasing Power Standards*) şi corelaţia sa cu ritmul de creştere a PIB calculat pe baza exprimării acestuia în moneda naţională din fiecare stat membru al UE, trebuie precizată de fiecare dată următoarea relaţie de legătură în dinamică:

$$yPPC_t = [(Y_{t-1} \times IY_t \times \pi_t / c_t)] \times r_t / (P_{t-1} \times IP_t)$$

unde $yPPC_t$ este PIB pe locuitor evaluat în euro PPC în anul curent; Y_{t-1} – PIB în monedă naţională în anul precedent; IY_t – indicele de creştere reală a PIB în monedă naţională în anul curent faţă de anul precedent; π_t – deflatorul PIB în monedă

naţională în anul curent (indicele mediu de creştere a preţurilor în monedă naţională în anul curent faţă de anul precedent); c_t – cursul mediu de schimb al monedei naţionale în raport cu euro în anul curent (lei/euro în cazul României); r_t – valoarea raportului dintre PIB exprimat în euro PPC în anul curent şi cel exprimat în euro preţuri curente; P_{t-1} – numărul locuitorilor în anul precedent; IP_t – indicele de creştere a populaţiei în anul curent faţă de anul precedent.

Rezultă că, pentru estimarea dinamicii PIB pe locuitor evaluat la PPC, pe lângă creşterea reală a PIB, alături de modificarea populaţiei, trebuie luate în considerare dinamicile altor trei variabile: deflatorul PIB, cursul de schimb şi raportul *yPPC/yeuro*. Istoria ultimilor ani, cel puţin pentru perioada precedentelor două decenii, demonstrează, în cazul statelor membre ale UE în prezent, câteva tendinţe fundamentale pentru variabile. Astfel, pentru o ţară care porneşte de la un nivel de dezvoltare mai redus, precum România, pe măsură ce PIB pe locuitor evaluat la PPC sporeşte (convergând pe termen mediu sau lung spre media europeană):

a) ritmul de creştere reală a PIB are o tendinţă generală de diminuare (desigur, înregistrându-se fluctuaţii semnificative în special în perioadele de criză);

b) deflatorul (şi, implicit, inflaţia) are tendinţa de scădere (o valoare convenţională de 2% pe an fiind în general acceptată);

c) tendinţa în cazul cursului de schimb este de reducere a fluctuaţiilor în raport cu o valoare fixă la care se va face conversia în euro la momentul aderării la zona euro;

d) raportul dintre PIB evaluat în euro PPC şi cel exprimat în euro preţuri curente tinde spre valoarea 1 (când venitul mediu pe locuitor într-o ţară este sub media europeană, valoarea raportului este supraunitară, iar când acesta este peste media europeană, valoarea este subunitară).

În figura 17.6 este redată distribuţia valorilor înregistrate ale raportului *r* din ţările UE în perioada 2000−2016, în funcţie de valorile corespunzătoare ale raportului dintre PIB pe locuitor din fiecare ţară faţă de media pe locuitor la nivelul UE, notat cu *g*. Modelul teoretic pe care l-am folosit pentru exprimarea dinamicii raportului *yPPC/yeuro* este de forma:

$$rEst = (1+a)/(1+a \times yPPC)$$

care, pentru un PIB pe locuitor evaluat în euro PPC egal cu media UE27, are valoarea 1. Relaţia teoretică în această figură este reprezentată prin curba îngroşată formată din punctele negre, iar datele efectiv înregistrate, prin cerculeţe albastre (sunt reprezentate 442 de puncte = 17 ani × 26 de ţări, Luxemburgul, având valori foarte mari ale PIB pe locuitor, fiind considerat împreună Belgia).

Datele pentru estimarea ecuaţiei de regresie se referă la toate ţările din UE în perioada 2000−2016 (*crossection model*), iar pe axa orizontală, *g* este proporţia dintre PIB pe locuitor exprimat în euro PPC dintr-o ţară şi cel mediu din UE27. Ca rezultat al estimării, menţionăm existenţa unei puternice corelaţii inverse între cele două variabile (coeficientul de corelaţie calculat fiind de −0,889).

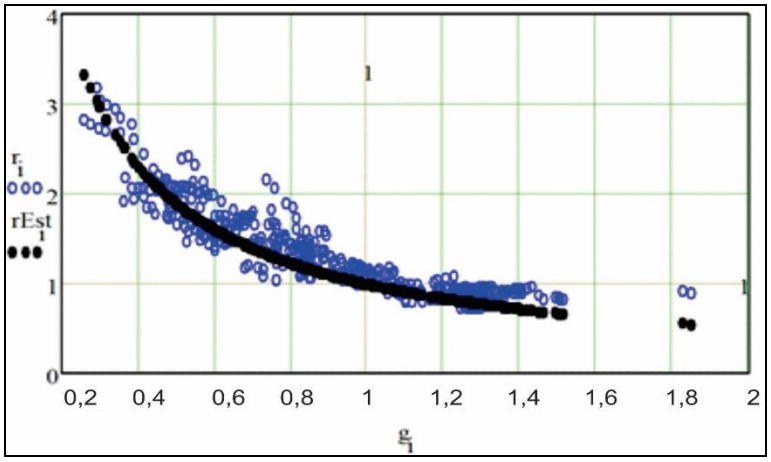

Sursa: Calculele autorilor pe baza datelor de la Banca Mondială.

Figura 17.6. Distribuţia valorilor înregistrate ale raportului dintre PIB la PPC şi cel în euro şi curba teoretică pentru statele din UE, 2000–2016.

Pentru România, în vreme ce variabila *g* a crescut de la 0,258 (25,8%) în 2000 la 0,598 (59,8%) în 2016, raportul *r* s-a redus în aceeaşi perioadă de la 2,83 la 2,00. Totodată, tot în termenii exprimării PIB în euro PPC, conform datelor Eurostat (*ESA2010 aggregates*), indicele nivelului preţurilor raportat la media UE (*Price level indices* (*EU27=100*)) a crescut în România de la 35,5 în 2000 la 50,0 în 2016 (după cum se poate constata, acesta este inversul raportului *r*).

17.3. CONVERGENŢA STRUCTURALĂ

În România, rămasă în urmă chiar în cadrul grupului ţărilor foste comuniste din centrul şi estul Europei, tranziţia spre economia de piaţă din primul deceniu de după 1989 a pornit de la o structură pe sectoare a economiei naţionale semnificativ diferită de aceea din ţările vestice. Astfel, sectorul serviciilor era încă subdezvoltat, în vreme ce sectorul industrial şi cel agricol erau supradimensionate în raport cu standardele din ţările dezvoltate. România se caracteriza prin deţinerea celei mai mari ponderi a agriculturii în populaţia ocupată şi a celei mai mici a sectorului serviciilor.

În anul 2000, în România, populaţia ocupată în agricultură reprezenta aproximativ 45% din totalul populaţiei ocupate (în cea de a doua ţară plasată din acest punct de vedere, Bulgaria, ponderea fiind de 24%). De asemenea, ponderea sectorului serviciilor în totalul populaţiei ocupate era în România de doar aproximativ 28%, ocupând ultimul loc în UE din acest punct de vedere (pe penultimul loc se situa la distanţă Bulgaria, cu 48%).

Până în anul premergător aderării României la UE s-au obţinut progrese semnificative, ponderea agriculturii în totalul populaţiei ocupate reducându-se până la 30,7%, iar a sectorului serviciilor crescând la 37,0%.

Dinamica ponderii sectorului agricol (care include, conform clasificării Eurostat, agricultura, silvicultura şi pescuitul), pe ansamblul ţărilor din grupul estic, UE11E, din grupul nord-vestic, UE10NV, din cel sudic, UE6S, şi pentru România în perioada 2000–2016 este redată în figura 17.7 (unde dinamica din România este reprezentată prin curba marcată prin cerculeţe din partea superioară a graficului, *na%R*, iar cele din UE11E, din UE6S şi UE10NV, prin linia continuă, *na%E*, prin aceea întreruptă, *na%S*, şi, respectiv, formată din puncte, *na%NV*; pe axa orizontală, anii perioadei sunt notaţi de la 0 la 16). Se remarcă trendul descrescând al ponderii agriculturii în toate cazurile.

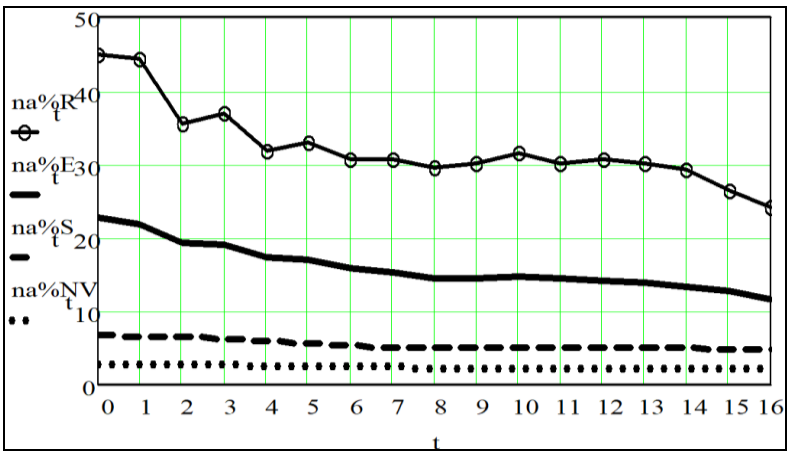

Sursa: Calculele autorilor pe baza datelor de la Banca Mondială.

Figura 17.7. Ponderea agriculturii în populaţia ocupată în grupele de ţări din UE27, 2000–2016.

Similar, în figura 17.8 este redată dinamica ponderii sectorului serviciilor în totalul populaţiei ocupate în România comparativ cu mediile înregistrate în cazul celor trei grupe de ţări din UE27 (curbele notate pe axa verticală prin *ns%R*, *ns%E*, *ns%S* şi, respectiv, *ns%NV*). De această dată, trendurile sunt ascendente.

Se observă că România mai are de recuperat decalaje structurale semnificative comparativ cu media la nivelul UE27 din anul 2016: +19,2 puncte procentuale în cazul ponderii sectorului agricol (24,2% faţă de 5,0%) şi, respectiv, −25,7 puncte procentuale în cazul sectorului serviciilor (46,7% faţă de 72,4%). În anul premergător aderării, aceste decalaje erau de +24,3 puncte procentuale în cazul ponderii sectorului agricol (30,7% faţă de 6,4%) şi, respectiv, de −30,9 puncte procentuale în cel al sectorului serviciilor (37,0% faţă de 67,9%).

În privinţa dinamicii ponderii sectorul industrial (fără construcţii) în totalul forţei de muncă, în România, impactul aderării este reflectat de apropierea faţă de media din UE27, decalajul reducându-se de la +6,8 puncte procentuale în anul 2006 (25,0% faţă de 18,2% în UE27) la +5,1 puncte procentuale în 2016 (21,4% faţă de 16,3% în UE27). Convergenţa se observă şi în cazul subsectorului industriei prelucrătoare, reducerea decalajului faţă de media din UE27 în perioada de după aderare

fiind de la +5,2 puncte procentuale în anul 2006 (21,7% faţă de 16,5% în UE27) la doar +3,9 puncte procentuale în 2016 (18,7% faţă de 14,8% în UE27).

În cazul ponderii în totalul populaţiei ocupate a sectorului construcţiilor, România a depăşit media UE27, pornind de la −0,2 puncte procentuale în anul 2006 (7,3% faţă de 7,5%) şi ajungând la +1,5 puncte procentuale în 2016 (7,7% faţă de 6,2%).

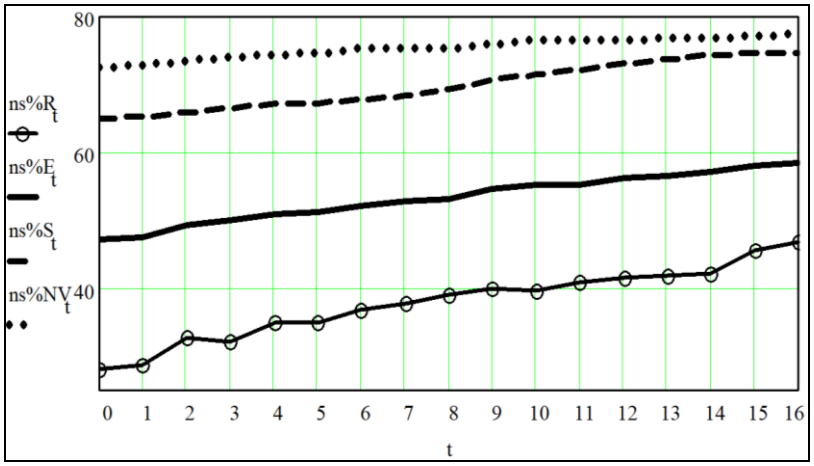

Sursa: Calculele autorilor pe baza datelor de la Banca Mondială.

Figura 17.8. Ponderea serviciilor în populaţia ocupată în grupele de ţări din UE27, 2000–2016.

În vederea identificării unor direcţii viitoare de dezvoltare, în contextul adâncirii integrării României, prezintă utilitate analiza procesului convergenţei structurale în interiorul Uniunii Europene. Deoarece, dintre sectoarele economice, cele mai serioase decalaje se înregistrează la agricultură şi la servicii, prezentăm în figurile 17.9 şi 17.10 dinamica din perioada 2000−2016 a ponderii celor două sectoare în totalul populaţiei ocupate (*na%* şi, respectiv, *ns%*) în corelaţie cu dimensiunea PIB pe locuitor exprimat în dolari PPC (*y*), în România comparativ cu cele trei grupe de ţări din UE.

În cazul sectorului agricol, traiectoria puternic descendentă înregistrată de România este redată prin curba din partea de sus-stânga a graficului, în partea mediană fiind redate traiectoriile mai lent descendente din UE11E şi, respectiv, UE6S, iar în partea de jos-dreapta a graficului, traiectoria foarte lent descendentă din UE10NV.

Graficul sugerează existenţa pentru viitor a trei faze de evoluţie pentru România în materie de dinamică a ponderii sectorului agricol în populaţia ocupată:

a) pe măsura creşterii venitului pe locuitor la valori de peste 25 mii dolari PPC pe locuitor (22,3 mii în 2016), trendul va fi de scădere accelerată a populaţiei ocupate în agricultură, reprezentat de convergenţa către media grupului din care face parte, UE11E;

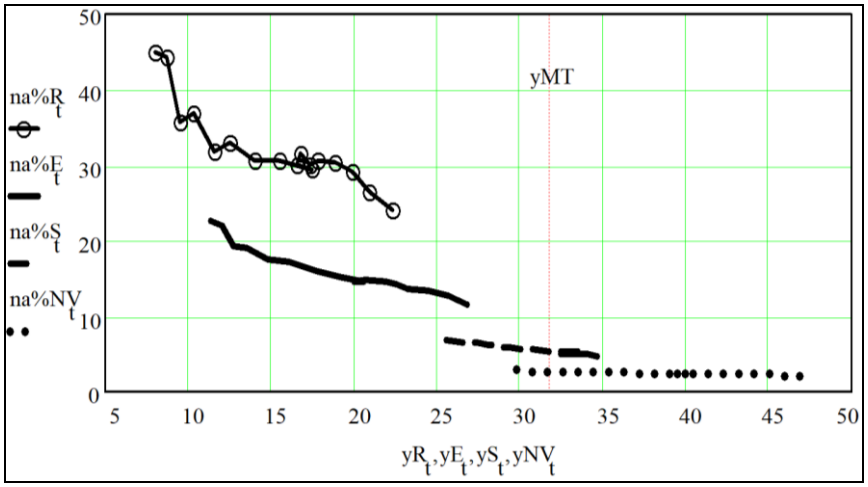

Sursa: Calculele autorilor pe baza datelor de la Banca Mondială.

Figura 17.9. Regimuri de comportament în dinamica ponderii agriculturii în populaţia ocupată.

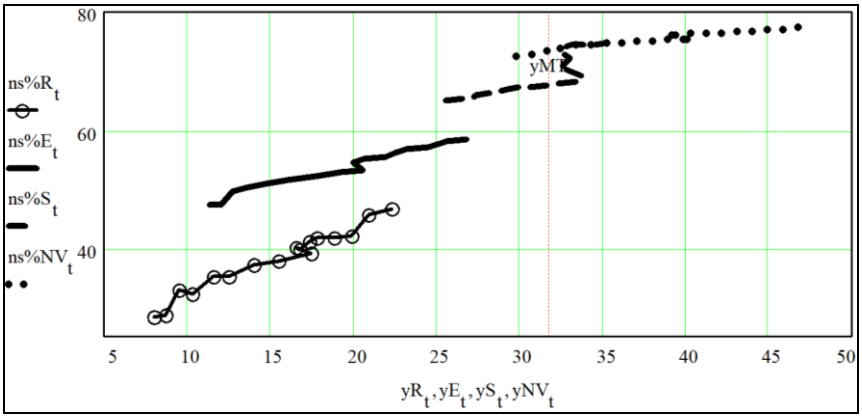

Sursa: Calculele autorilor pe baza datelor de la Banca Mondială.

Figura 17.10. Regimuri de comportament în dinamica ponderii serviciilor în populaţia ocupată.

b) în continuare, la valori din ce în ce mai mari ale venitului, diminuarea cotei sectorului agricol în ocuparea forţei de muncă se face într-un ritm mai lent, trendul fiind reprezentat de convergenţa grupului de ţări UE11E către media înregistrată în grupul UE6S;

c) în final, la un nivel foarte înalt de dezvoltare, de peste 35 mii dolari PPC pe locuitor, scăderea ponderii agriculturii devine din ce în ce mai mică, trendul fiind reprezentat de convergenţa grupului de ţări UE6S către media înregistrată în grupul UE10NV, tinzând asimptotic ulterior, pentru valori de peste 45 mii dolari PPC, către o valoare fixă de doar aproximativ 2% din forţa de muncă (media din UE10NV în anul 2016 a fost de doar 2,1%).

Pentru dinamica înregistrată de sectorul serviciilor în funcţie de creşterea venitului pe locuitor, traiectoriile sunt inversate faţă de cele din cazul sectorului agricol. Astfel, traiectoria puternic ascendentă înregistrată de România este localizată în partea de jos-stânga a graficului, în partea mediană fiind redate traiectoriile mai lent ascendente din UE11E şi, respectiv, UE6S, iar în partea de sus-dreapta a graficului, traiectoria foarte uşor ascendentă din UE10NV. De această dată, graficul sugerează existenţa pentru viitor a următoarelor trei faze de evoluţie pentru România în materie de dinamică a ponderii sectorului serviciilor în populaţia ocupată:

a) pe măsură ce venitul pe locuitor sporeşte la valori de peste 25 mii dolari PPC pe locuitor, trendul ponderii populaţiei ocupate în servicii va fi de creştere accelerată, reprezentat de convergenţa către media grupului din care face parte, UE11E;

b) în continuare, la valori din ce în ce mai mari ale venitului, majorarea cotei sectorului serviciilor în ocuparea forţei de muncă se produce într-un ritm relativ mai lent, trendul fiind reprezentat de convergenţa grupului de ţări UE11E către media înregistrată în grupul UE6S;

c) în final, la un nivel foarte înalt de dezvoltare, de peste 35 mii dolari PPC pe locuitor, creşterea ponderii serviciilor este din ce în ce mai mică, trendul fiind reprezentat de convergenţa grupului de ţări UE6S către media înregistrată în grupul UE10NV, tinzând asimptotic, pentru valori de peste 45 mii dolari PPC, către o valoare fixă de aproximativ 77% din forţa de muncă (media din UE10NV în anul 2016 a fost de 77,4%).

În privinţa dinamicii ponderii în populaţia ocupată a sectoarelor industrial (*ni%*) şi al construcţiilor (*nc%*), regimurile de comportament care însoţesc procesul de convergenţă în UE nu sunt la fel de clar conturate ca în cazul sectorului agricol şi al celui al serviciilor. Explicaţia este că pentru aceste sectoare diferenţele faţă de media UE sunt cu mult mai mici.

În tabelul următor sunt prezentate valorile ponderii sectoarelor în populaţia ocupată în România comparativ cu media din UE27 şi, respectiv, cu media din UE11E, în anii 2006 şi 2016 (în tabel este inclus şi sectorul industriei prelucrătoare, *nm%*).

Tabelul 17.1.

Ponderea sectoarelor în populaţia ocupată (în %), în 2006 şi 2016

	UE27	**UE11E**	**România**
na%			
2006	6,4	16,0	30,7
2016	5,0	11,6	24,2
ns%			
2006	67,9	52,2	37,0
2016	72,4	58,5	46,7
ni%			
2006	18,2	24,5	25,0
2016	16,3	22,8	21,4
– din care *nm%*			
2006	16,5	21,3	21,7
2016	14,8	19,9	18,7
nc%			
2006	7,5	7,3	7,3
2016	6,2	7,1	7,7

Totuşi, dacă pe calea dezvoltării economice în viitor perspectiva pentru ţările estice (grupul UE11E) ar fi convergenţa către valorile înregistrate actualmente pe ansamblul grupurilor de ţări din UE6S şi UE10NV, atunci sectorul industrial îşi va reduce importanţa în cadrul ocupării forţei de muncă până la valori în jur de 14,5%, iar în cazul sectorului construcţiilor va mai acoperi doar în jur de 6% din forţa de muncă.

Datorită diverşilor factori, în principal ca urmare a diferenţei de productivitate între sectoare, dinamica ponderii acestora în PIB are adesea traiectorii diferite faţă de aceea a dinamicii ponderii lor în populaţia ocupată. Trebuie precizat că, spre deosebire de cazul convergenţei reale, unde indicatorul de bază este PIB pe locuitor exprimat în dolari sau euro PPC, în cel al convergenţei structurale se foloseşte structura PIB exprimat în preţurile curente ale fiecărui an (monedă naţională echivalată în euro sau în dolari). De aceea, pentru corectitudine, se recomandă ca productivităţile pe persoană, calculate prin raportarea valorii adăugate brute, ca parte principală a PIB exprimat în preţurile curente ale fiecărui an, la populaţia ocupată, să fie comparate doar între sectoarele economice ale aceleiaşi ţări şi între ţări doar cu mare precauţie.

În tabelul 17.2 sunt prezentate valorile ponderii sectoarelor în PIB în România comparativ cu media din UE27 şi, respectiv, cu media din UE11E, în anii 2006 şi 2016 (în tabel, notaţiile pentru sectoare sunt *ya%* pentru agricultură, *ys%* pentru servicii, *yi%* pentru industrie, *ym%* pentru industria prelucrătoare şi *yc%* pentru construcţii).

Tabelul 17.2.

Ponderea sectoarelor în PIB (în %), în 2006 şi 2016

	UE27	**UE11E**	**România**
ya%			
2006	1,7	3,6	7,7
2016	1,5	2,8	3,9
ys%			
2006	63,1	54,6	48,1
2016	65,0	56,6	56,9
yi%			
2006	18,9	23,4	24,7
2016	18,3	23,5	23,0
– din care *ym%*			
2006	15,9	18,5	20,8
2016	15,5	19,3	21,4
yc%			
2006	5,6	6,6	7,9
2016	4,6	5,4	6,0

De regulă, în ţările mai slab dezvoltate, sectorul construcţiilor şi în special cel agricol sunt frecvent afectate de fluctuaţii sezoniere şi anuale semnificative. Cu toate acestea, ca trend general, în România s-au înregistrat progrese până în anul premergător aderării sale la UE, ponderea valorii adăugate brute din sectorul agricol în totalul PIB diminuându-se, de exemplu, de la 10,8% în 2000 până la 7,7% în 2006.

Sub impactul aderării, scăderea a continuat, ajungându-se în anul 2016 aproape la o înjumătăţire a ponderii în PIB a sectorului agricol (3,9%). Astfel, la

finele perioadei analizate, valoarea ponderii respective în România era comparabilă cu aceea din alte state din zonă, precum Bulgaria şi Ungaria (3,8%), Grecia (3,5%) sau Croaţia şi Slovacia (3,4%).

În privinţa ponderii în PIB a sectorului serviciilor, se constată că România a devansat deja în anul 2016 ponderea înregistrată la nivelul grupului din care face parte, UE11E (56,9% faţă de 56,6%).

Sub impactul aderării la UE, în cazul ambelor sectoare economice, se remarcă o convergenţă clară a României atât către media UE27, cât şi către media grupului UE11E. Pentru sectorul agricol, reducerea decalajului a fost, în perioada de după 2006, de la +6 puncte procentuale la doar +2,4 puncte procentuale faţă de ponderea medie din UE27 şi de la +4,1 puncte procentuale la doar +1,1 puncte procentuale comparativ cu ponderea din UE11E.

Chiar mai accentuat în cazul sectorului serviciilor, impactul aderării s-a concretizat prin reducerea decalajului faţă de UE27 de la −15,0 la −8,2 puncte procentuale şi faţă de UE11E de la −6,5 la +0,3 puncte procentuale. În prezent, România a devansat, din acest punct de vedere, ţări precum Cehia (53,9%), Ungaria (54,9%), Slovacia (55,3%) şi Slovenia (56,7%).

Referitor la celelalte două sectoare economice, industria şi, respectiv, construcţiile, având în vedere că ponderile lor în cadrul economiei naţionale a României erau în anul 2006 mai ridicate decât valorile înregistrate ca medii atât în cazul UE27, cât şi în cel al UE11E, desigur, corelat cu dinamica primelor două sectoare analizate, impactul aderării pe linia convergenţei a constat în ajustări în sensul reducerii diferenţelor. Astfel, ponderea valorii adăugate brute din sectorul industrial în PIB, pornind de la 24,7% (comparativ cu 18,9% în UE27 şi 23,4% în UE11E) şi înregistrând un maxim de 28,5% în anul terminării crizei pentru România, 2011, a coborât apoi accentuat până la 23,0% în anul 2016 (faţă de 18,3% în UE27 şi 23,5% în UE11E). Deci reduceri ale decalajelor de la +5,8 la +4,7 puncte procentuale faţă de media UE27 şi, respectiv, de la +1,3 la −0,5 puncte procentuale faţă de media UE11E. Pentru subsectorul industriei prelucrătoare, modificările în perioada analizată au fost de mică anvergură, înregistrându-se o uşoară creştere a decalajului faţă de media din UE27 (de la +4,9 la +5,9 puncte procentuale) şi, respectiv, o nesemnificativă reducere faţă de media din UE11E (de la +2,3 la +2,1 puncte procentuale).

În cazul construcţiilor, ponderea valorii adăugate brute din acest sector în PIB a fost de 7,9% în 2006 (comparativ cu 5,6% în UE27 şi 6,6% în UE11E), crescând apoi la un maxim de 11,2% în anul premergător crizei din România, 2008, după care, în continuare, a scăzut accentuat până la valoarea de 6,0% în 2016 (faţă de 4,6% în UE27 şi 5,4% în UE11E). Deci reduceri ale decalajelor de la +2,3 la +1,4 puncte procentuale faţă de media UE27 şi, respectiv, de la +1,3 la doar +0,6 puncte procentuale faţă de media UE11E.

17.4. CONVERGENŢA REGIONALĂ

În privinţa modificărilor necesare în structura sectorială în viitor în România comparativ cu standardele din UE, aşa cum am precizat anterior, principala problemă

o reprezintă ponderea încă mare a agriculturii în totalul populaţiei ocupate, precum şi productivitatea redusă a muncii în acest sector. În paralel, dezvoltarea de activităţi economice în zona rurală va trebui avută în vedere pentru a genera locuri de muncă şi condiţii de viaţă civilizate pentru populaţie.

Astăzi, problema nu este atât a gradului de extindere a zonelor rurale în România, cât mai ales a atragerii acestora în circuitul economic şi cultural. Actualmente, în UE există zone rurale extinse chiar în cazul unor ţări industrializate, precum Irlanda (37%), Austria (34%), Italia (31%), Germania (25%) şi Franţa (20%), ţări în care însă ponderea agriculturii în populaţia ocupată este la cote relativ scăzute: 5,5% în Irlanda, 3,9% în Austria, 3,7% în Italia, 1,4% în Germania şi 2,7% în Franţa.

O altă problemă importantă în cazul României, legată într-o bună măsură de dezvoltarea zonelor rurale, o reprezintă scăderea discrepanţelor regionale. Dezvoltarea în profil regional, deşi necesită fonduri şi investiţii semnificative, va trebui să devină prioritară, deşi uneori poate afecta principiile alocării eficiente a factorilor şi necesitatea creşterii economice rapide la nivel naţional, pentru accelerarea convergenţei reale faţă de media UE. În acest sens, prezentăm sintetic o metodologie proprie care poate sugera decidenţilor la nivel macroeconomic unele direcţii pentru strategiile viitoare.

Într-o exprimare simplă, convergenţa în interiorul unui grup de ţări sau regiuni presupune o creştere rapidă în cazul celor situate sub nivelul mediu al venitului şi o sporire lentă în cazul celor plasate deasupra nivelului mediu. Totuşi, în sistemele economice reale, problema convergenţei este una extrem de complexă.

Iniţial, Kuznets (1955) a prezentat dinamica relaţiei dintre inegalitatea economică (pe axa verticală) şi dezvoltarea economică (pe axa orizontală) sub forma unei aşa-numite curbe U inverse. Pornind de la unele studii mai vechi ale noastre şi folosind date recent publicate la nivel regional, s-a conturat o metodologie de evaluare a convergenţei care ne-a permis clasificarea ţărilor şi regiunilor din UE. În plus, s-a reuşit, în contextul procesului general de dezvoltare economică din UE, delimitarea unor regimuri de comportament în materie de convergenţă.

Pe baza datelor disponibile privind statistica pe regiuni (baza de date NUTS 2, cuprinzând 276 de regiuni, publicată de Eurostat) pentru perioada 2000−2014, am calculat valorile agregate ale indicatorilor referitori la convergenţa în interiorul ţărilor sau grupelor de ţări din UE (inclusiv Marea Britanie). Deoarece, în baza de date NUTS 2, statele mici sunt echivalente regiunilor din celelalte state membre UE, prin regrupare, a rezultat UE24, Luxemburg fiind considerat împreună cu Belgia, ţările baltice constituind un grup comun, iar Cipru împreună cu Malta.

Rezultatele calculelor pentru perioada analizată sunt prezentate sintetic în tabelul 17.3, unde *yM* este PIB pe locuitor exprimat în mii euro PPC; *g*% – PIB pe locuitor raportat la media din UE28 în procente; σ% – coeficientul de variaţie, ca măsură a gradului de concentrare între regiuni, în procente. În plus, Δ reprezintă pentru *yM* dinamica în termeni absoluţi, iar pentru *g%* şi σ%, modificările din perioada analizată în puncte procentuale; Δ% în cazul lui *yM* semnifică sporul în termeni relativi. În final, propunem următoarea tipologie, exprimată grafic în figura 17.11.

Tabelul 17.3.

Indicatorii convergenţei reale în UE şi ai celei regionale, 2000–2014

		yM:				g %:			σ%:		
		2000	**2014**	Δ	Δ%	**2000**	**2014**	Δ	**2000**	**2014**	Δ
1	Belgia şi Luxemburg	25,0	34,5	**9,5**	**37,9**	128,0	125,7	**-2,3**	28,8	27,5	**-1,3**
2	Bulgaria	5,5	12,8	**7,3**	**132,4**	28,2	46,7	**18,5**	19,1	35,8	**16,8**
3	Republica Cehă	14,1	23,2	**9,1**	**64,1**	72,5	84,7	**12,3**	22,4	24,9	**2,5**
4	Danemarca	24,9	33,3	**8,4**	**33,8**	127,5	121,6	**-6,0**	14,6	18,1	**3,6**
5	Germania	23,4	34,5	**11,2**	**47,9**	119,6	126,0	**6,4**	19,1	16,8	**-2,2**
6	Ţările Baltice	7,6	19,7	**12,1**	**159,1**	38,9	71,8	**32,9**	4,2	7,1	**2,8**
7	Irlanda	25,7	36,8	**11,1**	**43,2**	131,6	134,2	**2,6**	17,2	18,0	**0,8**
8	Grecia	16,8	19,9	**3,1**	**18,6**	85,9	72,5	**-13,3**	20,8	26,4	**5,6**
9	Spania	18,8	25,0	**6,2**	**32,7**	96,5	91,2	**-5,3**	20,3	20,7	**0,4**
10	Franţa	22,6	29,3	**6,1**	**29,9**	115,6	106,9	**-8,6**	20,7	24,5	**3,7**
11	Croaţia	9,6	16,1	**6,5**	**67,1**	49,4	58,8	**9,4**	2,3	2,5	**0,2**
12	Italia	23,1	26,4	**3,2**	**14,0**	118,5	96,2	**-22,3**	24,1	23,4	**-0,7**
13	Cipru şi Malta	17,5	22,8	**5,3**	**30,6**	89,4	83,2	**-6,2**	4,0	2,3	**-1,6**
14	Ungaria	10,5	18,6	**8,1**	**77,3**	53,8	68,0	**14,2**	32,4	36,1	**3,7**
15	Olanda	27,1	35,6	**8,5**	**31,3**	139,0	130,1	**-8,9**	14,6	14,1	**-0,5**
16	Austria	25,7	35,5	**9,8**	**38,1**	131,6	129,5	**-2,1**	16,9	14,1	**-2,8**
17	Polonia	9,2	18,6	**9,4**	**101,4**	47,3	67,8	**20,6**	17,2	20,8	**3,6**
18	Portugalia	15,5	21,4	**5,9**	**38,2**	79,4	78,1	**-1,2**	22,8	19,9	**-2,9**
19	România	4,9	15,2	**10,2**	**206,6**	25,3	55,3	**30,0**	25,8	31,7	**5,9**
20	Slovenia	15,5	22,7	**7,1**	**45,9**	79,6	82,7	**3,1**	17,2	18,0	**0,8**
21	Slovacia	9,7	21,1	**11,4**	**118,1**	49,5	77,0	**27,4**	26,8	32,8	**6,0**
22	Finlanda	23,0	30,2	**7,3**	**31,7**	117,7	110,4	**-7,3**	20,3	18,3	**-2,0**
23	Suedia	25,5	33,7	**8,2**	**32,0**	130,8	123,0	**-7,8**	16,6	18,0	**1,4**
24	Regatul Unit	23,3	29,5	**6,2**	**26,8**	119,2	107,7	**-11,5**	23,4	26,6	**3,1**

Sursa: Calculele autorilor pe baza datelor de la Banca Mondială şi Eurostat.

Se observă patru clase principale în care se plasează ţările sau grupele de ţări din UE24, corespunzător celor patru cadrane (numerotate în sens trigonometric de la I la IV) în care dinamica din perioada 2000–2014 poate fi încadrată:

− în cadranul I se plasează statele care şi-au îmbunătăţit poziţia faţă de media europeană, dar în care s-a înregistrat un proces de divergenţă între regiuni (aici se află toate statele estice, plus Irlanda);

− în cadranul II se observă dinamica cea mai nefavorabilă, statele, concomitent cu înrăutăţirea poziţiei lor faţă de media europeană, înregistrând un proces de divergenţă între regiuni;

− în cadranul III se plasează statele pentru care s-a înregistrat înrăutăţirea poziţiei lor faţă de media europeană, dar pe plan intern s-a realizat un proces de convergenţă între regiuni;

− în cadranul IV (cuprinzând o singură ţară, Germania) se înregistrează cea mai favorabilă dinamică, concomitent cu îmbunătăţirea poziţiei faţă de media europeană, manifestându-se şi un proces de convergenţă între regiuni.

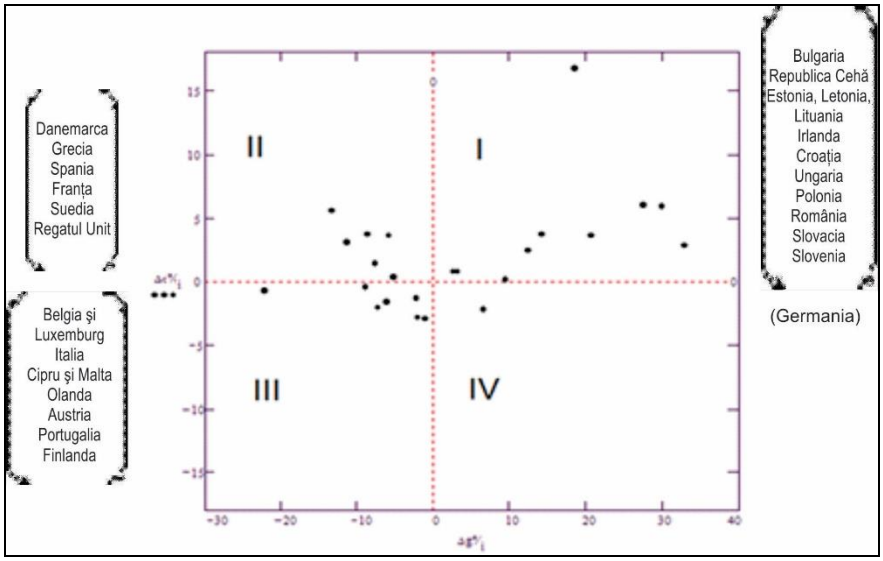

Sursa: Calculele autorilor pe baza datelor de la Banca Mondială şi Eurostat.

Figura 17.11. Tipologia convergenţei reale în UE şi a celei regionale, 2000–2014.

Studiul privind convergenţa reală în Uniunea Europeană demonstrează, cel puţin pentru perioada de după 2000, două reguli, ca parte a unui proces general de convergenţă:

a) dacă o ţară sau un grup de ţări se plasează în materie de PIB pe locuitor pe o poziţie aflată pe partea stângă departe de media europeană, este de aşteptat o creştere rapidă a nivelului acestui indicator, concomitent însă cu manifestarea unei divergenţe relativ puternice între regiunile sale;

b) dacă o ţară sau un grup de ţări se plasează pe partea dreaptă a nivelului mediu european, este de aşteptat o creştere economică mai lentă, concomitent cu o uşoară tendinţă de divergenţă între regiunile sale, întreruptă eventual de pasaje temporare de convergenţă.

Pentru ţările care pornesc de la un nivel mai redus de dezvoltare, în orientarea setului de politici economice, ar trebui considerate următoarele: nivelul iniţial al discrepanţei dintre regiuni (evaluat eventual prin valoarea coeficientului de variaţie) şi, respectiv, în perioadele de dezvoltare economică rapidă nu ar trebui ignorată convergenţa internă, ci ar fi necesară chiar programarea unor subperioade dedicate atenuării discrepanţelor dintre regiuni.

17.5. CONCLUZII

Pe fondul unui proces general de convergenţă reală la nivelul Uniunii Europene, în cadrul studiului s-au evidenţiat tendinţe diferite în interiorul grupelor de

state din UE. Astfel, în perioada de după 2000, analiza datelor privind dinamica venitului pe locuitor demonstrează convergenţa către media la nivel comunitar a grupului de ţări estice, UE11E, în contrast cu dinamica în cazul grupului de ţări sudice, UE6S. În România, faţă de media din UE27, venitul pe locuitor a crescut de la doar 33,5% la 57,5% în 2016. Raportat la media grupului estic, PIB pe locuitor a crescut de la 70,6% la 83,2% în 2016. Tendinţele vor continua, procesul de convergenţă către media UE27 a grupului ţărilor estice va avansa, PIB mediu pe locuitor crescând de la 69,1% în 2016 la 75,4% în 2022 (conform previziunilor FMI). Pentru grupul de ţări nord-vestice, UE10NV, se prognozează o scădere faţă de media UE27 de la 120,9% în 2016 la 117,8% în 2022, iar pentru cel al ţărilor sudice, UE6S, o diminuare de la 90,6% la 89,6%. Pentru România, creşterea prognozată este până la 66,3% faţă de media UE27 în 2022 şi până la 88,0% raportat la media grupului estic de state.

Cu toată evoluţia favorabilă de după 2000, în prezent, România mai are de recuperat decalaje structurale semnificative în privinţa distribuţiei populaţiei ocupate comparativ cu media la nivelul UE27 din anul 2016, îndeosebi în materie de pondere a sectorului agricol (24,2% faţă de 5,0% media din UE) şi, respectiv, de pondere a sectorului serviciilor (46,7% faţă de 72,4% media din UE). Pentru viitor, România are de parcurs cel puţin trei faze de evoluţie în materie de dinamică a ponderii sectorului agricol în populaţia ocupată: la valori ale venitului său de peste 25 mii dolari PPC pe locuitor, trendul va fi de scădere accelerată a populaţiei ocupate în agricultură (convergenţa către media grupului estic de state), urmat de o scădere lentă (convergenţa către media înregistrată în grupul sudic de state), pentru ca în final, la valori ale venitului pe locuitor de peste 35 mii dolari PPC, scăderea să devină foarte lentă (convergenţa către media înregistrată în grupul vestic de state), iar pentru valori de peste 45 mii dolari PPC, aceasta tinzând către doar aproximativ 2% din forţa de muncă. Pentru dinamica înregistrată de sectorul serviciilor, în funcţie de creşterea venitului pe locuitor, traiectoriile sunt inversate faţă de cele din cazul sectorului agricol, în final, la un nivel înalt de dezvoltare, tinzând asimptotic, pentru valori de peste 45 mii dolari PPC pe locuitor, către o valoare de aproximativ 77% din forţa de muncă.

Pe baza analizei datelor disponibile (NUTS 2, cuprinzând 276 de regiuni), pentru perioada 2000−2014, statele din UE au fost grupate în patru clase: a) în cadranul I sunt statele care şi-au îmbunătăţit poziţia în materie de venit pe locuitor faţă de media europeană, dar în care s-a înregistrat un proces de divergenţă între regiuni (toate statele estice, plus Irlanda); b) în cadranul II se află statele care au înregistrat dinamica cea mai nefavorabilă, concomitent cu înrăutăţirea poziţiei lor faţă de media europeană, înregistrându-se un proces de divergenţă internă; c) în cadranul III se plasează statele care şi-au slăbit poziţia faţă de media europeană, dar pe plan intern au înregistrat un proces de convergenţă; d) în cadranul IV (cuprinzând doar Germania) se înregistrează cea mai favorabilă dinamică, concomitent cu îmbunătăţirea poziţiei faţă de media europeană, manifestându-se şi un proces de convergenţă internă. Pentru România, pornind de la un nivel mai redus de dezvoltare,

în orientarea setului de politici ar trebui avut în vedere nivelul iniţial al discrepanţei dintre regiuni, pe de-o parte, şi faptul că tocmai în perioadele de *boom* economic poate fi stimulată convergenţa internă, pe de altă parte.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Albu Lucian-Liviu (2016), *Convergence and divergence in EU. A non-linear approach to regional level*, în Dobrescu Emilian *et al.* (eds.), *Selected Issues in Macroeconomic and Regional Modelling. Romania as an emerging country in EU*, Nova Science Publishers, Inc., New York.
2. Albu Lucian-Liviu (ed.) (2012), *Creşterea contribuţiei comerţului exterior la realizarea convergenţei reale*, Ed. Economică, Bucureşti.
3. Albu Lucian-Liviu *et al.* (2014), *A Non-Linear Model to Estimate the Long Term Correlation between Market Capitalization and GDP per capita in Eastern EU Countries*, Journal of Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research, 3, p. 5–22.
4. Albu Lucian-Liviu, Caraiani Petre (eds.) (2016), *Non-Linear Modeling of the Impact of the Crisis on the Interactions among Financial Markets and Macroeconomic Variables in CEE Countries*, Nova Science Publishers, Inc., New York.
5. Badinger Harald *et al.* (2004), *Regional Convergence in the European Union (1985–1999): A Spatial Dynamic Panel Analysis*, Regional Studies, 38, p. 241–53.
6. Barro Robert J., Sala-i-Martin Xavier (1992), *Convergence*, Journal of Political Economy, 100 (2), p. 223–251.
7. Bartkowska Monika, Riedl Aleksandra (2012), *Regional convergence clubs in Europe: Identification and conditioning factors*, Economic Modelling, 29, p. 22–31.
8. Canova Fabio (2004), *Testing for convergence clubs in income per capita: A predictive density approach*, International Economic Review, 45, p. 49–77.
9. Carvalho Vasco M., Harvey Andrew C. (2005), *Convergence in the trends and cycles of euro-zone income*, Journal of Applied Econometrics, 20 (2), p. 275–289.
10. Chapman Sheila, Meliciani Valentina (2016), *Behind the Pan-European Convergence Path: The Role of Innovation, Specialisation and Socio-economic Factors. Growth and Change*, disponibil la: https://doi.org/10.1111/grow.12148.
11. Chen Nai-Fu *et al.* (1986), *Economic forces and the stock market*, Journal of Business, 59, p. 383–403.
12. Crespo Cuaresma Jesus *et al.* (2008), *Growth, convergence and EU membership*, Applied Economics, 40 (5), p. 643–656.
13. Dapena Alberto Díaz *et al.* (2016), *The role of spatial scale in regional convergence: the effect of MAUP in the estimation of convergence equations*, The Annals of Regional Science, 56, p. 473–489.
14. Dăianu Daniel *et al.* (2016), *România şi aderarea la zona euro: întrebarea este în ce condiţii!*. Studii de strategie şi politici SPOS, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
15. *ECB Economic Bulletin*, Issue 5 / 2015 – Article.
16. Greenwood Jeremy, Boyan Jovanovic (1990), *Financial Development, Growth, and the Distribution of Income*, Journal of Political Economy 98(5), p. 1076–1107.
17. Guvernul României (2007), *Programul de convergenţă 2006–2009*, ianuarie.
18. Iancu Aurel (2007), *Convergenţa reală şi integrarea*, Ed. Granada, Bucureşti.
19. Iancu Aurel (2008), *Modelul endogen şi problema convergenţei economice*, Ed. Granada, Bucureşti.
20. Iancu Aurel (ed.) (2009), *Economic Convergence*, Publishing House of the Romanian Academy.
21. Iancu Aurel (2010), *Transition, integration and convergence: the case of Romania*, Academia Română, Institutul Naţional de Cercetări Economice.
22. IMF (2018), *Word Economic Outlook Database*, April.
23. Isărescu Mugur Constantin (2015), *Nominal convergence versus real convergence, Romania's path towards euro*, conference, National Bank of Romania, 20 April.
24. King Robert G., Levine Ross (1993), *Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right*, Quarterly Journal of Economics, 108, p. 717–738.

25. Levine Ross (2004), *Finance and Growth: Theory and Evidence*, National Bureau of Economic Research, Working Paper, No. 10766.
26. Lopez Claude, Papell David H. (2012), *Convergence of Euro Area Inflation Rates*, Journal of International Money and Finance, 31 (6), p. 1440–1458.
27. Mankiw Nicholas Gregory *et al.* (1992), *A contribution to the empirics of economic growth*, Quarterly Journal of Economics, 107 (2), p. 407–437.
28. Martin Carmela, Sanz Ismael (2003), *Real Convergence and European Integration: The Experience of the Less Developed EU Members*, Empirica, Vol. 30, Issue 3, p. 205–236.
29. Monfort Mercedes *et al.* (2013), *Real convergence in Europe: A cluster analysis*, Economic Modelling, 33, p. 689–694.
30. Răileanu-Szeles Monica, Albu Lucian-Liviu (2015), *Non-linearities and divergences in the process of European financial integration*, Economic Modelling, 46, p. 416–425.

18. ROMÂNIA ŞI ADERAREA LA ZONA EURO[1]

DANIEL DĂIANU, ELLA KALLAI,
GABRIELA MIHAILOVICI, AURA SOCOL

18.1. INTRODUCERE

Este vital ca *proiectul european* să nu se destrame; este totodată important ca România să se alăture „nucleului dur" economic şi politic al Uniunii Europene (UE). Această ţintă strategică la scara istoriei implică aderarea la *zona euro* (ZE). Dar aderarea la ZE, care este prevăzută în *Tratatul de aderare la UE* şi în *Tratatul de funcţionare al UE* (TFUE), trebuie să fie o decizie făcută în mod raţional, având în vedere învăţămintele ultimelor decenii şi problemele majore cu care se confruntă UE.

Există beneficii ale apartenenţei la ZE, între care reducerea costurilor de tranzacţie, eliminarea riscului valutar, avantajul unei monede comune ca „adăpost", în condiţiile unor pieţe financiare cu mişcări de capital destabilizatoare; aderarea ar putea accentua inserarea în reţele industriale de bază, proces favorizat de aderarea la UE. Aderarea ar avea şi o dimensiune geopolitică accentuată, în lumina incertitudinilor aduse de ultimii ani, inclusiv de rezultatul referendumului din Regatul Unit al Marii Britanii şi de tendinţe centrifuge în UE.

Lecţiile mari ale crizei sunt: ZE a adâncit integrarea între state membre ale UE, dar nu a asigurat convergenţă suficientă între ele, de aici şi dezechilibre mari (decalajul de competitivitate) între Nord şi Sud; teza că ZE nu este o arie monetară optimă (cu economii compatibile structural) s-a dovedit corectă şi a reliefat importanţa convergenţei reale şi structurale; ZE nu are încă instrumente de amortizare a şocurilor asimetrice, cum se întâmplă într-o uniune monetară autentică (cum sunt, de pildă, SUA sau Germania, ca state federale); spaţiul de manevră (*policy space*) contează enorm, în condiţiile unor şocuri adverse puternice, iar ZE permite acum numai devalorizări interne[2] ca proces de corecţie, ceea ce este costisitor social şi politic. Mai există un aspect care nu poate fi trecut cu vederea; este ceea ce se numeşte o „bătălie de idei": state membre care pun accentul pe reguli şi state membre care preferă flexibilitatea, intervenţii discreţionare în economie (Brunnermeier,

[1] Acest capitol este o sinteză a studiului elaborat de aceiaşi autori sub egida Institutului European din România, în cadrul proiectului de studii de strategie şi politici SPOS 2016 (Dăianu, Kallai, Mihailovici, Socol, 2016).

[2] Conceptul a apărut în timpul crizei economice din Suedia din anii '90 şi al aderării Finlandei la UE în 1995. Conceptul a căpătat proeminenţă în perioada recesiunii economice din 2008−2010 (Alho, 2000, p.11); vezi şi Pisani-Ferry, 2010; de Grauwe, 2012; de Larosière, 2013.

James şi Landau, 2016). Problema cu această explicaţie este că pare să subestimeze aranjamentele de mecanisme şi de politici într-o uniune monetară.

Privind aderarea la ZE, două aspecte considerăm că sunt capitale: a) dacă economia autohtonă are nevoie de o masă critică de robusteţe *ex ante*; b) dacă ZE are o funcţionare adecvată, care să încurajeze un stat membru să i se alăture (admiţând că are acreditare de performanţă).

Evidenţa empirică bogată arată că, fără o compatibilitate structurală corespunzătoare care să aibă corespondent în convergenţa reală (venit/locuitor) de durată, poziţia în ZE este precară şi aduce riscuri mari. Aici avem în vedere nu simple ipoteze de lucru, ci fapte concrete, experienţe ale unor economii ce nu au fost bine pregătite la data intrării în ZE (Spania, Portugalia, Grecia etc.). S-a produs o creştere a PIB/locuitor raportat la media din ZE în cea mare parte din periferia ZE, dar convergenţa structurală a fost insuficientă, producându-se dezechilibre majore ce au obligat la corecţii de amploare. România are în prezent un PIB/locuitor de cca 25−26% la cursul de schimb şi de cca 56% din media ZE la paritatea puterii de cumpărare; este puţin şi, în plus, economia noastră are de surmontat decalaje structurale mari.

În ZE cum funcţionează acum, gama de alegeri pentru administrarea dezechilibrelor se reduce la controlul deficitelor bugetare şi cvasifiscale (acolo unde sunt) în domeniul public şi la eventuale tăieri de salarii şi alte venituri, când este cazul. Cum au demonstrat criza ZE şi alte episoade de criză (în Asia, de pildă), dezechilibre externe mari sunt cauzate de supraîndatorarea sectorului privat[3].

De ce a avut loc supraîndatorarea externă a sectorului privat? Întrucât capitalul curge de unde este economisit către zone unde este „cerut" şi unde, aparent, randamentele de fructificare sunt superioare. Acest capital s-a dus prevalent spre sectoarele bunurilor necomercializabile (*non-tradables*), conjunctural profitabile din cauza condiţiilor de creditare laxe, a incompletei pieţe unice şi a concurenţei imperfecte. Aici este marea problemă a deficitului de convergenţă reală. Ţările menţionate mai sus au un stoc de capital/locuitor inferior Nordului şi au invitat intrări de capital. Aşa s-a întâmplat şi în centrul şi estul Europei, inclusiv în România. Aici vedem cum şchioapătă argumentele că nu contează decalajul mare de dezvoltare, că, odată intrată o ţară în ZE, lucrurile se aranjează de la sine, potrivit unei mişcări libere a factorilor de producţie. Într-o lume a concurenţei perfecte şi a egalizării preţurilor factorilor de producţie, se poate imagina aşa ceva. Dar concurenţa este imperfectă şi dezechilibrele fac parte din realitate. Iar egalizarea preţurilor factorilor din teorie se poate produce pe termen lung şi cu grupuri mari de câştigători şi perdanţi; de aici rezultă reacţia negativă puternică faţă de globalizarea fără limite în spaţiul mondial (şi în Europa).

Deficitul de convergenţă priveşte nu numai aspectele evocate mai sus. În ţările cu un venit/locuitor considerabil inferior mediei din ZE este probabil ca diferenţialul de inflaţie să fie semnificativ pozitiv. Aceasta înseamnă că, în timp, dacă nu există câştiguri de productivitate pe măsură, dezechilibrele externe cresc.

[3] Grecia este în atenţie prin datoria sa publică foarte mare (chiar după *haircut*), dar necazurile celorlalte ţări din ZE sunt legate, în principal, de supraîndatorarea sectorului privat.

Odată intrat în ZE, gradele de libertate în materie de corecţie a dezechilibrelor se reduc. Cu cât diferenţele structurale între economii sunt mai mari, cu atât mai nesigură este capacitatea de a reacţiona.

Spaţiul de manevră (*policy space*) contează foarte mult pentru o economie care are încă rigidităţi importante şi are nevoie de reforme structurale majore. Un argument ar putea să liniştească apele din punctul de vedere al funcţionarii ZE, şi anume: dacă integrarea fiscală şi politică (instituţională) ar fi adâncă, permiţând transferuri de resurse care să facă irelevante dezechilibrele între statele membre ale ZE (să amintim ce resurse au fost transferate din landurile vestice către cele estice, după reunificarea Germaniei). Dar o asemenea ipoteză este o fantezie în condiţiile actuale. Nici măcar *Raportul celor cinci preşedinţi* (2015) sau *Cartea albă privind viitorul UE şi calea de urmat* (2017), care vorbesc despre o trezorerie comună în viitor şi despre o „capacitate fiscală", nu merg atât de departe.

Avem deci de găsit o cale optimă între atingerea unei mase critice de convergenţă structurală şi reală *ex ante*, mizând totodată pe reforme înfăptuite în ZE care să o facă mai funcţională. Se poate însă adera la *uniunea bancară* (UB) înainte de aderarea la ZE, având în vedere integrarea cu pieţele financiare din UE, prezenţa masivă a unor grupuri bancare europene în România şi colaborarea strânsă a instituţiilor specializate autohtone (BNR, ASF) cu instituţii europene în cadrul *Sistemului European al Băncilor Centrale* (SEBC), cu noua arhitectură de reglementare şi supraveghere a pieţelor financiare (*Autoritatea Bancară Europeană* – EBA, *Autoritatea Europeană pentru Valori Mobiliare şi Pieţe* – ESMA, *Autoritatea Europeană pentru Asigurări şi Pensii Ocupaţionale* – EIOPA, *Comitetul European de Risc Sistemic* – ESRB).

Este nevoie de reforme structurale profunde, de o creştere economică bazată pe câştiguri de productivitate, ceea ce înseamnă mai multe investiţii publice şi private, inovaţie tehnologică. Sunt necesare bunuri publice esenţiale (infrastructura de bază, educaţie, sănătate), finanţate cu un nivel adecvat de venituri fiscale (nu cu cifra de 26% din PIB la noi în 2016, în timp ce media din ZE este de cca 40%). Este nevoie de realizarea unui model de creştere care să valorifice mai bine resursele interne, care să construiască avantaje competitive, care să fie capabil să învingă „capcana venitului mediu" (*middle income trap*). Un proiect de ţară, ca efort complex de reforme şi construcţie economică, poate fi un *alter ego* al aderării la ZE şi poate fi încununat de un asemenea deznodământ. Aderarea la ZE nu se poate face însă oricum, fără să înţelegi ce se întâmplă în ZE, în economia globală.

18.2. UNIUNEA ECONOMICĂ ŞI MONETARĂ, ÎNTRE TEORIE ŞI PRACTICĂ

Euro este întruchiparea unui proiect cu dimensiune politică proeminentă. De aceea, probabil, UEM s-a format chiar dacă nu a urmat recomandări de bază ale

teoriei zonei monetare optime (ZMO[4]) şi nici lecţii pe care alte uniuni monetare le-au oferit de-a lungul istoriei pentru a-şi asigura durabilitatea. Totodată, funcţionarea în primii 16 ani de existenţă a ZE a arătat că, în majoritate, condiţiile pe care creatorii UEM le-au impus spre respectare candidaţilor la adoptarea monedei unice au fost încălcate periodic de statele membre fondatoare (pe scurt, ZE11). Ţările care au avut un decalaj mare de venituri faţă de media grupului la momentul aderării au avut cele mai mari dificultăţi pe parcurs.

BENEFICII ŞI COSTURI ALE ADERĂRII LA ZONA EURO

Beneficiile[5] aderării la ZE pot fi rezumate astfel:

- Credibilitatea BCE şi a anticipaţiilor inflaţioniste bine ancorate, ceea ce a permis dobânzi mici atât pentru termene scurte, cât şi pentru termene lungi, de până la 50 de ani.
- Intensificarea legăturilor comerciale ca urmare a reducerii costurilor de tranzacţionare, a eliminării riscului ratei de schimb. Dar sunt analize care arată că, după adoptarea monedei unice, comerţul intraeuro a crescut cu cca 5–10% în medie (Baldwin, 2006; Baldwin *et al.*, 2008), deci cu mult mai puţin faţă de estimarea iniţială de 85%, calculată de Rose (2000).
- Creşterea integrării financiare, datorată reducerii primei de risc şi, implicit, costului capitalului.
- Rezilienţa sporită a ZE la şocuri externe faţă de cea a statelor membre luate individual.
- Câştigul politic rezultat dintr-o cooperare economică mai strânsă între statele membre.

Aderarea la ZE implică *costuri* ce derivă din renunţarea la moneda proprie şi din arhitectura şi modul de funcţionare a UEM, care pot fi sintetizate astfel:

- Micşorarea capacităţii de răspuns la şocuri; prin renunţarea la controlul asupra monedei, flexibilitatea pieţei muncii, politica fiscală şi macroprudenţială naţională devin căile de apărare în cazul şocurilor asimetrice, în lipsa unei autorităţi fiscale centralizate care să permită împărţirea poverii.
- Mişcarea liberă a capitalurilor a favorizat ascunderea deficienţelor structurale şi de politici economice şi acumularea dezechilibrelor.
- Lipsa împrumutătorului de ultimă instanţă (de Grauwe, 2011).

[4] Teoria ZMO s-a născut din dezbaterea asupra oportunităţii unui curs de schimb fix sau flexibil. Mundell (1961) a fost primul care a utilizat termenul ZMO, clarificând circumstanţele în care o regiune sau o ţară ar beneficia de aderarea la o uniune monetară.

[5] Paragrafe preluate din lucrarea cu acelaşi titlu elaborată de autori sub egida Institutului European din România, în cadrul proiectului de studii de strategie şi politici SPOS 2016.

CONSTATĂRI PRIVIND FUNCŢIONAREA UNIUNII ECONOMICE ŞI MONETARE

S-a crezut că respectarea criteriilor de la Maastricht[6] va determina ţările din UEM să adopte politici fiscale prudente, care să reducă incidenţa şocurilor asimetrice şi să implementeze reforme structurale care să stabilizeze îndeajuns pieţele muncii, astfel încât să poată răspunde la eventualele şocuri care ar apărea în ciuda politicilor fiscale prudente. Primii 16 ani de funcţionare a UEM, caracterizați de dinamica agregatelor macroeconomice ale ZE11[7], au arătat că:

- Decalajul de venituri în ZE11 la momentul aderării a fost prea mare. Potenţialul mare de dezvoltare al ţărilor cu venituri mai mici a imprimat un clivaj de comportament economic faţă de restul ţărilor din uniune.
- Adoptarea monedei unice de către ţările cu un decalaj mare de PIB/capita faţă de media ZE nu asigură convergenţa reală în mod automat. ZE a permis recuperarea decalajelor de venit/capita cu preţul unor dezechilibre externe mari, care au reclamat politici de corecţie extrem de costisitoare. După 2009, parte din convergenţa reală a fost inversată.
- Convergenţa care s-a realizat în interiorul ZE înainte de criză a fost, în largă măsură, nesustenabilă (Praet, 2014). Iată de ce:
  - Criteriile de la Maastricht, pe de o parte, nu au fost îndeplinite la momentul aderării − nivelul datoriei publice în Portugalia, Italia, Belgia nu le-ar fi calificat pentru adoptarea euro; pe de altă parte, atunci când au fost îndeplinite la momentul aderării, nu a însemnat şi menţinerea lor pentru ţările cu decalaj mare de venit. Iar devierea persistentă în termeni de inflaţie a însemnat dobânzi reale mai mici şi aprecierea cursului real de schimb.
  - Politica monetară unică nu a fost adecvată. Nevoia de recuperare a decalajelor (*catching up*) în ţările mai sărace a jucat rolul unui şoc asimetric perpetuu. Preţurile din aceste ţări au fost sistematic mai mari decât în restul zonei, fie din cauza dinamicii salariilor peste productivitate (efectul Balassa-Samuelson), fie din cauza politicii fiscale prociclice. În consecinţă, dobânzile reale erau mai mici decât în restul Uniunii şi invitau la îndatorare, iar cursul real era în continuă apreciere, periclitând competitivitatea sectorului bunurilor comercializabile. Devalorizarea internă a rămas singura metodă de reechilibrare a balanţei externe. Iar în condiţiile dobânzilor nominale zero, aceasta însemna scăderea salariilor.
  - Înainte de criză, piaţa nu a funcţionat ca disciplinator al îndatorării publice şi/sau private, dobânzile nominale au convers, eliminându-se marja riscului creditării, în ciuda faptului că date fundamentale ale economiilor ţărilor din ZE erau diferite atât în ceea ce priveşte motoarele de creştere, cât şi capacitatea de îndatorare.

[6] În 1986 s-a adoptat *Actul european unic* (*Single European Act*), care avea ca obiectiv formarea pieţei unice în cadrul ţărilor SME. *Tratatul de la Maastricht* a fost aprobat în februarie 1992, iar moneda unică euro a fost lansată şi adoptată de Austria, Belgia, Germania, Finlanda, Franţa, Italia, Irlanda, Luxemburg, Olanda, Spania, Portugalia (ZE11) în ianuarie 1999.

[7] ZE11, în acest context, înseamnă cele 11 state membre care alcătuiau ZE înainte de criză.

- Procedura de deficit excesiv a fost laxă şi a permis acumularea datoriei publice, a anulat spaţiul de manevră al politicii fiscale şi posibilitatea de a acţiona anticiclic în vremuri de criză.
- A fost subestimată supraîndatorarea sectorului privat şi relaţia cu deficitele externe. Lipsa supravegherii şi a rezoluţiei bancare comune a exacerbat avântul ciclului financiar în ţările cu decalaj de venit şi a limitat potenţialul de partajare a riscului în perioada de prăbuşire. Îndatorarea privată s-a acumulat în scurt timp, mai ales în ţările care au avut ulterior probleme. În perioada 2003–2008, intermedierea financiară a crescut cu peste 80% în Irlanda, 70% în Spania şi 30% în Portugalia, pornind de la valori deja ridicate.
- Lipsa împrumutătorului de ultimă instanţă a amplificat problema lipsei de lichidităţi şi riscul falimentului suveran. Împrumuturile în euro pentru oricare ţară membră a ZE, dat fiind că BCE îi este interzis rolul de împrumutător de ultima instanţă, echivalează cu datorie externă care expune ţările la volatilitatea sentimentului investitorilor. Pieţele financiare au o putere mare în uniunea monetară şi pot împinge ţările în echilibre rele, cu dobânzi mari, austeritate excesivă şi deflaţie.
- Băncile fiind deţinătoarele datoriilor suverane, riscul de faliment suveran implică riscul de faliment bancar care întăreşte riscul de faliment suveran. Această situaţie a fost în cazul Portugaliei şi a ameninţat Italia, Spania şi Belgia. Cercul vicios între bănci şi statele suverane este exprimat de faptul că, în continuare, datoria suverană constituie activul cu riscul zero şi este acceptat drept colateral de către BCE.

18.3. VULNERABILITĂŢI ŞI LIMITE ALE REFORMELOR DIN ZONA EURO

Cea de a doua precondiţie pentru aderarea României la ZE se referă la robusteţea UEM. Cu cât ZE este o construcţie mai sănătoasă, capabilă să facă faţă unor şocuri puternice asimetrice, cu atât ar putea deveni mai deschisă spre (re)abordarea problematicii extinderii, cu condiţia *sine qua non* ca statul membru candidat să fie pregătit. Orice dorinţă de aderare la ZE a statelor membre din afara zonei nu poate ignora suma mare de incertitudini şi riscuri asociate decalajelor economice şi structurale din interiorul UEM, care s-ar putea amplifica în cazul unei funcţionări şi mai defectuoase a ZE.

CE NU MERGE ÎN ZONA EURO – PRINCIPALELE VULNERABILITĂŢI

a) *Probleme de guvernanţă politică*: UEM continuă să fie un proiect incomplet. Problemele ZE nu au apărut după declanşarea crizei sau ca urmare a crizei;

situaţia actuală este rezultatul unor disfuncţionalităţi economice şi politice (semnalate constant) care s-au acumulat şi s-au agravat în timp. S-a crezut decenii la rând în iluzia tezei Monnet[8] de abordare gradualistă a integrării: chiar dacă proiectul european era incomplet şi afectat de crize interne, se spera că efectul integrării este mai degrabă constructiv decât distructiv. Pentru prima oară, *Raportul celor cinci preşedinţi* (2015, p. 5) şi *Cartea albă privind viitorul UEM şi calea de urmat* (2017) au confirmat că „UEM este o construcţie […] parţial finalizată".

b) *Probleme de guvernanţă economică*: integrarea nu generează automat convergenţă. ZE are serioase probleme structurale de suboptimalitate (Eichengreen, 1991; Krugman, 1993; Friedman, 1997; Feldstein, 1997; Issing, 1991; Alesina şi Barro, 2004; Ricci, 2008; Dăianu *et al.*, 2016, p. 35).

c) *Probleme de guvernanţă fiscală*: UEM are o integrare fiscală limitată. Până înainte de criză, liderii europeni au optat, din raţiuni politice, pentru o integrare fiscală limitată numai la PSC. Cea mai mare vulnerabilitate a UEM rămâne absenţa uniunii fiscale, adică absenţa acelor instrumente specifice (trezorerie europeană, emisiune de *eurobonds*, Consiliul Fiscal European etc.) care să ajute la absorbţia şocurilor puternice asimetrice.

d) *Probleme de guvernanţă financiară*: un sistem financiar-bancar complex şi complicat, dominat de problema cercului vicios dintre marile bănci şi autorităţile fiscale. Declanşarea crizei a scos la iveală o gravă problemă a sistemului financiar-bancar european suprabancarizat (*over-banked*, Draghi, 2016a): îndatorarea, respectiv atât datoria privată, cât şi datoria suverană (care a ajuns, în unele cazuri, la cote uriaşe (de 250−300% din PIB – *debt overhang*, Rogoff, 2015a,b).

e) *Probleme de guvernanţă instituţională*: reacţiile opiniei publice la adresa crizei migranţilor, a ameninţărilor teroriste sau a celor două referendumuri din Marea Britanie şi Italia sunt nu numai proteste *anti-establishment* (antistructuri comunitare), ci şi un indiciu că memoria colectivă tinde să reţină mai degrabă costurile decât beneficiile integrării; divergenţe dintre spaţiul redus de manevră şi lipsa instrumentelor de intervenţie pentru atenuarea şocurilor puternice asimetrice accentuează eterogeneitatea ZE şi îngreunează corecţia dezechilibrelor macroeconomice, mai ales acolo unde există un nivel mare (uneori uriaş) al datoriilor[9].

f) *Probleme de hazard moral*: în timp ce intrarea în ZE/UE este condiţionată, rămânerea în ZE/UE este necondiţionată şi perenă. Faptul că nu există niciun fel de clauză de ieşire din ZE şi din UE, asumându-se că aderarea este permanentă, indiferent de nivelul derapajelor, a generat un anume tip de comportament care a întreţinut iluzia unei UEM unite (Issing, 2016).

[8] Sintetizată de fraza rămasă celebră „*Europe will be made in crisis, and will be the sum of the solutions adopted for these crisis*" (Monnet, 1976).

[9] Adăugăm în ecuaţie şi faptul că un nivel foarte scăzut al dobânzilor şi o inflaţie mică reduc şi mai mult eficacitatea politicii monetare ca instrument de stimulare a economiei.

LIMITE ALE REFORMELOR IMPLEMENTATE ÎN ZONA EURO DUPĂ DECLANŞAREA CRIZEI

Reformarea postcriză a UEM a cuprins măsuri complexe, implementate pe patru paliere: fiscal-bugetar, structural, financiar-bancar şi monetar, care însă pot fi suboptimale în cazul gestionării unei viitoare crize.

a) *Limitări în domeniul fiscal:* un set comun de reguli fiscale şi o nouă arhitectură instituţională[10] nu sunt suficiente pentru adâncirea uniunii fiscale; în plus, este nevoie de un cadru comun de politici fiscale, care să preia povara politicii monetare.

b) *Limitări în calea relansării creşterii economice durabile pe termen lung*: stimulii monetari şi-au atins limitele, iar competitivitatea trebuie să fie pilonul central pentru o convergenţă reală pe termen mediu şi lung.

Politica monetară neconvenţională a BCE nu se mai poate substitui guvernelor naţionale în implementarea reformelor structurale. Chiar şi cu o reîntoarcere la un trend constant de creştere economică în ZE, stimulii monetari şi-au atins limitele – „băncile centrale sunt independente, dar sunt interdependente de celelalte politici; alte politici pot grăbi sau pot frâna stabilitatea macroeconomică a ZE" (Draghi, 2016b).

c) *Limitări în domeniul financiar*: proiectul *uniunii bancare* (UB) este pe calea cea bună, dar rămâne incomplet fără forţa politică de a rezolva chestiunile fiscale.

Prima linie de acţiune pentru a contracara efectele crizei a vizat instrumentele de intervenţie şi gestionare. *Facilitatea europeană pentru stabilitate financiară* (FESF) era greu de accesat şi insuficientă ca volum, de aceea s-a optat pentru înlocuirea sa cu *mecanismul european de stabilitate* (MES).

A doua linie de acţiune a urmărit întărirea guvernanţei instituţionale (de exemplu: instituţionalizarea MES, înfiinţarea *Comitetului European pentru Riscuri Sistemice* (CERS), suplimentarea funcţiilor BCE cu atribuţii de supraveghere unică). Însă cel mai important efort a fost lansarea proiectului UB (2012), pentru a răspunde nevoii imperioase de a rupe cercul vicios dintre marile conglomerate financiare şi stat. Proiectul UB a înregistrat progrese importante[11] în această direcţie, dar este departe de a fi complet. Se lucrează acum la un set de mecanisme adecvate de gestionare comună a riscurilor propagate simultan pe canalele fiscale şi pe canalele financiare. Însă şi aici intervine voinţa politică, pentru că gestionarea riscurilor financiare depinde în mod direct de consensualizarea unei *scheme unice de garantare a depozitelor* (EDIS, al treilea pilon al proiectului UB) şi a proiectului uniunii pieţelor de capital, iar gestionarea riscurilor fiscale depinde de o posibilă instituire a unei capacităţi fiscale.

---

[10] De exemplu: calendar fix de planificare a politicilor fiscal-bugetare, noi instrumente cu caracter preventiv: procedura MIP, tratatul fiscal şi *six pack*, ghidurile de politici integrate economice şi sociale, o coordonare mai bună între ministerele de finanţe şi CE pentru elaborarea proiectelor de buget, un proces decizional comun.

[11] În prezent, proiectul UB este implementat la nivelul pilonului 1 (*mecanismul unic de supraveghere* – MUS) şi, parţial, la nivelul pilonului 2 (*mecanismul unic de rezoluţie* – MUR); din punct de vedere legislativ, BCE a primit competenţa de asumare şi exercitare de responsabilităţi în domeniul supravegherii, alături de autorităţile naţionale de supraveghere din ZE, în temeiul art. 127, alin. (6) din TFUE.

d) *Limitări în domeniul monetar*: stabilitatea financiară a ZE rămâne fragilă dacă politica monetară nu primeşte sprijin în cazul unei noi crize. Când criza a izbucnit, BCE avea la îndemână un singur instrument pentru atingerea stabilităţii preţurilor: rata dobânzii pe termen scurt. Pentru a se adapta la noul context, a fost necesar ca BCE să-şi ajusteze cadrul de politică monetară (*policy stance*) şi instrumentele specifice (programele de relaxare cantitativă). Implicarea BCE practic fără limite (*whatever it takes*[12] – Draghi, 2012) a câştigat timp, a calmat pieţele financiare şi, mai apoi, a redus riscurile deflaţioniste, dar a facilitat liderilor europeni ocolirea soluţiilor fiscale pentru gestionarea crizei. Gestionarea relaţiei de coabitare cu două obiective de stabilitate nu a fost uşoară pentru BCE. Asocierea stabilităţii financiare ca obiectiv cu stabilitatea preţurilor poate afecta eficacitatea contribuţiei politicilor monetare la atingerea stabilităţii financiare, transparenţa limitelor politicilor monetare de a-şi îndeplini mandatul şi obiectivul de stabilitate a preţurilor.

18.4. ADOPTAREA EURO ÎN ROMÂNIA. DE LA CONVERGENŢA NOMINALĂ LA CONVERGENŢA REALĂ[13]

Criza financiară a reuşit să convingă pe mulţi că nu este de dorit să intri în ZE oricând şi oricum**.** Conform rapoartelor oficiale, în 2016, noile state intrate în UE din Europa Centrală şi de Est (ECE) au îndeplinit criteriul stabilităţii preţurilor, al ratei dobânzii pe termen lung, al deficitului fiscal, al datoriei publice (cu excepţia Ungariei)[14] (BCE, 2016). Deşi niciunul dintre statele ECE nu participă la *mecanismul cursului de schimb* (MCS II), variaţia zilnică a cursului de schimb în raport cu euro faţă de valoarea din mai 2014, în perioada analizată până în mai 2016, s-a încadrat în intervalul (−2%, +3%)[15] în cazul României, Polonia înregistrând un interval de variaţie larg (−5%, +8%).

Principala preocupare pentru România este respectarea acestor criterii în mod durabil. Evoluţiile de până acum arată că majoritatea criteriilor nu au fost îndeplinite în cea mai mare parte a perioadei scurse de la crearea ZE, iar faptul că aceste criterii sunt îndeplinite în prezent nu este o garanţie că vor fi îndeplinite şi în viitor, chiar şi în condiţiile păstrării monedei naţionale (figura 18.1).

CONVERGENŢA REALĂ A ROMÂNIEI CU ZONA EURO

Factorii care se dovedesc a fi cruciali pentru asigurarea convergenţei reale a statelor în ZE sunt: stabilitatea macroeconomică (cu precădere sănătatea finanţelor

[12] Aluzia la expresia *whatever it takes* utilizată de preşedintele BCE, M. Draghi, în *speech*-ul de la *Global Investment Conference*, Londra, 26 iulie 2012.

[13] Paragrafe preluate din lucrarea cu acelaşi titlu elaborată de cei patru autori sub egida Institutului European din România, în cadrul proiectului de studii de strategie şi politici SPOS 2016.

[14] Perioada de referinţă mai 2015−aprilie 2016.

[15] Valori negative (pozitive) indicând depreciere (apreciere).

publice), flexibilitatea economiei, creşterea productivităţii totale a factorilor (TFP), capacitatea instrumentelor de politici naţionale de a preveni formarea de bule speculative (BCE, 2015).

Convergenţa reală are însă mai multe *dimensiuni*, aceasta fiind o altă lecţie importantă a actualei crize. Astfel, convergenţa reală trebuie analizată atât din punct de vedere cantitativ (ca nivel sau ca viteză a convergenţei), cât şi din punct de vedere calitativ (ca surse potenţiale ale creşterii economice, de exemplu, productivitatea totală a factorilor de producţie, principala sursă a procesului de convergenţă a unei ţări). Viziunea lărgită a modului în care trebuie analizată convergenţa reală a unui stat cu ZE decurge din nevoia de convergenţă reală sustenabilă, de natură sănătoasă, bazată pe fundamente economice puternice.

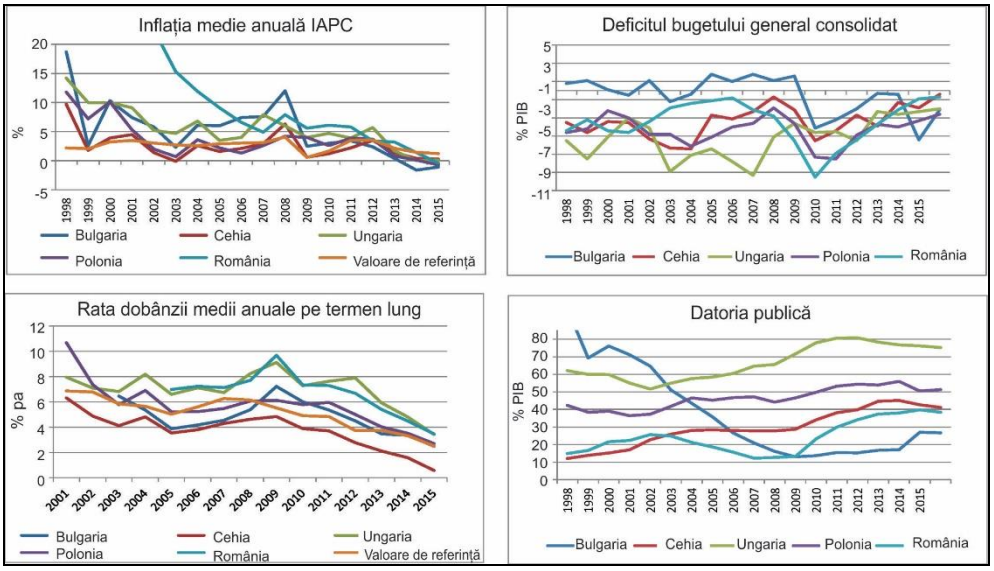

Sursa: Eurostat.

Figura 18.1. Convergenţa nominală a statelor membre din Europa Centrală şi de Est.

O *convergenţă reală sustenabilă* reprezintă astfel o precondiţie-cheie pentru economiile care vor să adopte o monedă comună şi să fie rezistente în faţa şocurilor adverse (BCE, 2015).

Unul dintre cei mai folosiţi indicatori de convergenţă reală în literatura de specialitate este evoluţia PIB real/locuitor la paritatea puterii de cumpărare (PPC). Dacă înainte de izbucnirea crizei ţările ECE devenite membre ale UE au înregistrat rate ridicate de creştere economică, în special în virtutea procesului de *catching up* susţinut de intrări mari de capital din ZE, criza financiară a încetinit intrările de capital şi traiectoria de creştere economică, subliniind vulnerabilităţi structurale majore şi necesitatea unor ajustări macroeconomice ample în aceste state.

Tabelul 18.1.

PIB pe locuitor, UE28 = 100

	La paritatea puterii de cumpărare							**În preţuri curente, euro**						
	ZE 19 ţări	**BG**	**CZ**	**DE**	**HU**	**PL**	**RO**	**ZE 19 ţări**	**BG**	**CZ**	**DE**	**HU**	**PL**	**RO**
2000	111	28	72	119	54	47	26	112	9	33	133	26	25	9
2001	111	29	74	118	57	46	27	112	10	36	131	29	27	10
2002	110	32	74	117	60	47	29	112	10	40	128	34	26	11
2003	109	33	77	117	62	48	31	113	11	40	127	35	23	12
2004	108	35	79	117	62	50	33	112	12	42	125	37	24	13
2005	108	37	80	117	62	50	34	111	13	46	121	39	28	16
2006	109	38	81	117	62	51	38	110	15	49	120	37	29	19
2007	108	42	83	117	61	53	41	110	17	52	120	39	32	23
2008	108	45	81	117	63	55	48	111	19	59	122	41	37	27
2009	108	46	83	116	64	59	49	114	20	58	125	38	34	24
2010	108	45	81	121	65	62	50	112	20	59	126	39	37	25
2011	108	45	83	124	66	64	51	112	21	60	129	39	38	25
2012	108	46	82	125	65	*66*	54	110	22	58	129	38	38	25
2013	107	46	84	125	*66*	*61*	54	110	22	56	131	38	38	27
2014	107	47	85	126	68	68	55	109	21	54	131	39	39	27
2015	106	46	87	125	68	69	57	107	21	55	129	39	39	28

Sursa: Eurostat, 2016.

Din punctul de vedere al PIB real/locuitor la PPC, România se află încă într-o poziţie periferică în raport cu ţările europene dezvoltate (tabelul 18.1). De exemplu, în anul 2000, nivelul absolut al PIB/locuitor la PPC în România era de 4 ori mai mic faţă de media ZE, jumătate din cel al Poloniei şi Ungariei şi de 3 ori mai mic decât cel al Cehiei. În anul 2015, nivelul PIB/locuitor s-a triplat, însă a rămas la un nivel mult inferior atât mediei din ZE, cât şi faţă de statele pretendente amintite anterior (Polonia, Ungaria, Cehia). Exprimat în valoare relativă (tabelul 18.1), în România, PIB/locuitor la PPC a crescut de la 26% (2000) la 57% din media UE28 (2015), dar a rămas cu mult în urma Cehiei (87%), Poloniei sau Ungariei (68/69%) şi mult sub nivelul ZE (106%) sau al Germaniei (125%).

În perioada 2000–2015, ritmul mediu de creştere economică în România a fost în medie de 3,68%, conform datelor Eurostat, în timp ce media în ZE a fost în aceeaşi perioadă de 1,18%. Din acest punct de vedere, România se apropie cel mai mult de Polonia, care a înregistrat în aceeaşi perioadă un ritm mediu de creştere de 3,60%, în timp ce Cehia a crescut în medie cu 2,7%, iar Ungaria cu 2,08%

Una dintre problemele majore ale ţărilor din ECE rămâne decalajul mare dintre nivelul de dezvoltare economică şi nivelul de dezvoltare a ţărilor din ZE (PIB/locuitor, venit/locuitor, salariu mediu etc.). Criza a demonstrat că aceste diferenţe contează cu atât mai mult în cazul uniunilor monetare, din cauza externalităţilor negative pe care aceste economii subperformante le pot genera în întreaga zonă şi ca urmare a deficitului (în cazul UEM) de instrumente de amortizare a şocurilor asimetrice. În prezent, ZE are deja o mare problemă de eterogenitate. În

lipsa unor instrumente comune (transferuri fiscale, de exemplu), decalajele de dezvoltare din interiorul UEM vor genera dezechilibre, precum au făcut-o în cazul crizei actuale, sau vor persista, având efecte nefaste asupra funcţionării uniunii monetare.

a) Creşterea potenţială

Impactul crizei asupra statelor ECE a fost interpretat atât ca efect de contagiune, cât şi ca un şoc care a operat corecţii asupra surselor de creştere economică (ce s-au dovedit de natură nesustenabilă). De aici a rezultat în aceste state – şi nu numai – necesitatea accelerării reformelor structurale pentru creşterea potenţialului economic şi dezvoltea durabilă. Unul din cele mai mari costuri ale crizei financiare din 2008 a fost afectarea surselor de creştere economică.

În România, criza economică a redus rata de creştere a PIB potenţial de la 5–6% la 3% (tabelul 18.2). Prin prisma reducerii masive a investiţiilor, dar şi a scăderii participării forţei de muncă la activitatea economică, în România, potenţialul de creştere s-a înjumătăţit după criza din 2008. Este nevoie de reforme structurale care să stimuleze surse sustenabile de creştere economică: investiţii în capital şi tehnologie, în cercetare-dezvoltare şi inovare, precum şi în sănătatea şi educaţia capitalului uman.

Tabelul 18.2.

Creşterea PIB potenţial, modificare procentuală anuală (referinţă anul 2010)

	Cehia	**Germania**	**Franţa**	**Italia**	**Ungaria**	**Polonia**	**România**
2001	2,2	1,5	2,4	1,6	3,6	4,6	2,6
2002	2,6	1,4	1,7	1,3	3,7	4	2,7
2003	3,4	1,3	1,7	1,1	3,5	3,6	3,9
2004	4,2	1,3	1,9	1,3	3,6	3,5	4,9
2005	4,8	1,2	1,8	0,8	3,1	3,3	5,2
2006	4,5	1,4	1,7	0,8	2,6	3,4	5,9
2007	4,6	1,3	1,7	0,9	2	4	7,2
2008	3,9	1,2	1,5	0,2	1,2	4,2	6,7
2009	1,5	0,7	0,9	−0,4	0,1	3,9	1,7
2010	1,4	1	1,1	−0,4	−0,3	3,9	1,2
2011	1	0,7	1,1	0,1	−0,1	4,1	1
2012	0,4	0,8	0,9	−1,1	0,1	3,5	1,7
2013	0,6	1,4	0,9	−0,8	1	2,9	1,7
2014	1,4	1,5	0,9	−0,7	1,9	3	1,9
2015	1,9	1,7	0,8	−0,3	2,1	3,1	2,7
2016	1,9	1,9	1	−0,2	2,1	3,2	3,1
2017	2	1,6	1,1	0,1	2,2	3,2	3,4
2000−2015	2,5	1,2	1,4	0,3	1,9	3,7	3,4
2000−2008	3,8	1,3	1,8	1,0	2,9	3,8	4,9
2008−2015	1,2	1,1	0,9	−0,5	0,7	3,5	1,7
2015−2017	1,9	1,7	1,0	−0,1	2,1	3,2	3,2

Sursa: European Commission, CAAB, 2016.

Unul dintre factorii cruciali pentru asigurarea convergenţei reale a statelor în ZE este creşterea productivităţii totale a factorilor. Odată cu diminuarea investiţiilor, în România, trendul productivităţii totale factorilor s-a diminuat de la 4,3 în medie în perioada 2000–2007 la o medie de 0,5 înregistrată în perioada 2008–2013, acelaşi nivel scăzut în medie şi pentru 2014–2015. Ajustarea a fost semnificativ mai mare în România faţă de Polonia, care a scăzut de la o medie de 2,5 la 1,2, respectiv 1,1, Ungaria de la 1,9 la 0,2, respectiv 0,3, iar Cehia de la 2,8 la 1,1, respectiv 0,8[16]. Ţările care au avut o puternică dependenţă de intrările de capitaluri externe[17] în perioada precriză, precum ţările baltice şi România, au avut cele mai mari scăderi ale trendului TFP în perioada crizei şi în postcriză.

b) Productivitatea, competitivitatea şi creşterea economică sănătoasă

Indicele convergenţei structurale cu UE poate creşte, în principal, prin *creşterea productivităţii muncii*, care depinde de organizare mai bună, educaţie, noi tehnologii, inovaţii. Astfel, pot creşte salariile, standardul de viaţă, ritmul de creştere economică etc.

Un motiv pentru care veniturile în România sunt atât de reduse are legătură directă cu nivelul productivităţii muncii şi cu eficienţa utilizării resurselor. Conform ultimelor statistici disponibile, nivelul productivităţii muncii orare în România este la numai 51,1% din media UE28, pe când productivitatea muncii pe persoană ocupată este de 56,7%. Analizând dinamica acestui indicator, observăm o îmbunătăţire a acestuia în perioada analizată (o creştere constantă şi substanţială de la 30,7 % în anul 2000 la mai mult de 50% în anul 2015). Cu toate astea, nivelul este mult inferior Ungariei şi Poloniei, de exemplu (peste 70%), cu mult sub nivelul Cehiei (cca 80%) şi incomparabil cu cel al statelor din ZE (peste 100%).

Tabelul 18.3.

Productivitatea muncii pe persoană angajată (%, UE28 = 100)

Ani / Ţara	ZE	Cehia	Germania	Ungaria	Polonia	România
2003	110,9	72	107,8	65,4	59	30,7
2004	109,8	73,9	107,4	66,3	60,4	33,9
2005	109,7	74,1	108,2	67,1	60,1	35,3
2006	109,5	75,1	108,2	67,2	59,7	38,9
2007	109,4	77,6	107,9	66,6	61,1	42,5
2008	109,5	75,2	107,4	70,5	60,8	48,7
2009	108,8	77	103,7	72,7	64,5	48,9
2010	108,8	75,4	106,3	72,5	69,5	49,3
2011	108,5	77	107,2	72,8	71,7	50,6
2012	107,9	75,6	105,7	71,2	73,6	55,6
2013	107,9	76	104,8	71,8	73,6	55,8
2014	107,7	77,6	106,3	70,4	73,7	56,7

Sursa: Eurostat, 2016.

[16] Pentru detalii, vezi tabelul 3.3 din versiunea integrală a studiului Dăianu, Kallai, Mihailovici, Socol (2017), publicată de Ed. Academiei Române, p. 146.

[17] Atât în sectorul public, cât şi în cel privat.

Factorul esenţial pentru creşterea economică este *competitivitatea*. Reducerea decalajelor economice, sociale şi instituţionale poate fi obţinută printr-o creştere mai rapidă a competitivităţii; progrese semnificative în subdomeniile luate în calculul *indicelui global de competitivitate*[18] pot conduce la un proces de *catching up* sustenabil pentru statele ECE.

ESTIMAREA PERIOADEI DE TIMP NECESARE PENTRU REALIZAREA CONVERGENŢEI REALE A ROMÂNIEI CU ZONA EURO

Analizând decalajele semnificative de dezvoltare identificate mai sus în cazul României, atât faţă de statele dezvoltate din ZE, cât şi faţă de statele ECE, apare întrebarea dacă România va reuşi să realizeze convergenţa cu ZE în ceea ce priveşte nivelul PIB/locuitor şi, mai ales, după cât timp. Pentru a răspunde la această întrebare, au fost luate în considerare atât nivelurile iniţiale absolute ale PIB/locuitor, cât şi ritmurile medii de creştere economică înregistrate în perioada analizată (2000−2015)[19].

Speranţa că România poate ajunge din urmă ţările dezvoltate se întemeiază pe ipoteza că România va înregistra în continuare un ritm mediu de creştere economică superior celui din ZE, dar şi că aceasta va creşte cu rate asemănătoare înregistrate istoric în perioada analizată. În tabelul 18.4 sunt prezentate câteva scenarii care arată perioada de timp în care România ar putea ajunge din urmă ZE sau o masă critică de 75%, în funcţie de diferite rate de creştere medii anuale.

Tabelul 18.4.

Scenarii privind numărul de ani necesari atingerii convergenţei reale cu ZE

România faţă de	**3,68%** (100% media ZE)	**5%** (100% media ZE)	**3,68%** (75% media ZE)	**5%** (75% media ZE)
ZE	27	18	13	9
Germania	33	21	21	13
Franţa	26	17	14	9

Sursa: Calculele autorilor.

Rezultatele analizei noastre arată că, dacă România şi-ar păstra ritmul mediu de creştere înregistrat în perioada 2000−2015, atunci ar reuşi să ajungă din urmă media ZE în 27 ani, în vreme ce 75% din media ZE ar putea atinge în 13 ani. Dacă România ar creşte în medie cu 5% pe an în termeni reali (în mod sustenabil), atunci ar putea ajunge din urmă media ZE în 18 ani, iar nivelul de 75% din media ZE l-ar putea atinge în nouă ani, adică în 2024.

Este de subliniat că aderarea la ZE nu reclamă atingerea în prealabil a mediei PIB/capita din ZE. Cum se argumentează în analiza noastră, se poate imagina

[18] Calculat anual de World Economic Forum.

[19] Pentru metoda de calcul, vezi partea a treia, secţiunea 1, din versiunea integrală a studiului Dăianu, Kallai, Mihailovici, Socol (2017), publicată de Ed. Academiei Române, p. 138–165.

aderarea după atingerea unui nivel de cca 75% din media ZE şi îndeplinirea altor condiţii structurale.

Ţările care au adoptat moneda unică după 2007 au avut PIB/capita în PPC relativ la media UE28 în anul anterior adoptării monedei unice cuprins între 94% în cazul Ciprului şi 64% în cazul Estoniei (care avea însă consiliu monetar şi este o ţară foarte mică!). Ţările baltice, care au funcţionat cu consilii monetare ani buni înainte de aderarea la ZE, au avut o medie în jur de 70%, iar celelalte ţări (Cipru, Slovenia, Malta, Slovacia), o medie de 83%. România credem că trebuie să ţintească un PIB/capita la PPC de cel puţin 75% din media UE la data aderării. Ţările baltice nu sunt cazuri relevante, având în vedere dimensiunea şi aranjamentele de consiliu monetar.

Deşi în perioada 2000−2015 România a înregistrat cea mai mare rată medie de creştere economică dintre statele analizate, diferenţe foarte mari regăsim la nivelurile PIB/locuitor. În 2015, de exemplu, România înregistra un nivel al PIB/locuitor de numai 15.100 euro la PPC faţă de 29.200 media ZE, 33.900 euro în Germania, 29.300 în Franţa. Chiar şi faţă de Cehia (23.200 euro), Polonia (18.600 euro) şi Ungaria (18.600 euro), nivelul PIB/locuitor este semnificativ mai mic. Acesta este şi motivul pentru care, conform calculelor, numărul de ani necesari pentru ajungerea din urmă a ZE de către aceste state este sensibil mai mic decât în cazul României, deşi ratele lor medii de creştere au fost mai mici decât în cazul ţării noastre.

18.5. CONCLUZII[20]

Criza financiară actuală a arătat că simpla îndeplinire a unor criterii nominale este departe de a fi suficientă pentru ca o ţară să beneficieze de pe urma intrării în ZE. În plus, s-a demonstrat că nevoia de politici economice care să asigure stabilitatea economică nu se termină odată cu adoptarea euro. O convergenţă reală sustenabilă reprezintă o condiţie-cheie pentru economiile care vor să adopte o monedă comună şi să fie rezistente la şocuri adverse (Isărescu, 2016, 2017). Alături de problema decalajelor economice, intervine funcţionarea defectuoasă a ZE, care are nevoie de alte mecanisme şi aranjamente de politici. Este posibilă însă o aderare la UB înainte de aderarea la ZE.

România are nevoie de o creştere economică sănătoasă, o creştere care să nu genereze dezechilibre greu de controlat. Într-un context în care potenţialul economiei româneşti a fost sever afectat de criza financiară, intensificarea reformelor structurale, precum şi stimularea surselor sustenabile de creştere economică – investiţii în capital şi tehnologie, în cercetare-dezvoltare şi inovare şi în sănătatea şi educaţia capitalului uman – sunt absolut necesare.

[20] Paragrafe preluate din lucrarea cu acelaşi titlu elaborată de cei patru autori sub egida Institutului European din România, în cadrul proiectului de studii de strategie şi politici SPOS 2016.

Dacă România şi-ar păstra ritmul mediu de creştere înregistrat în perioada 2000−2015, atunci ar reuşi să ajungă din urmă media ZE în 27 ani, în vreme ce 75% din media ZE ar putea atinge în 13 ani. Dacă ar creşte în medie cu 5% pe an (în mod sustenabil), atunci ar putea ajunge din urmă media ZE în 18 ani, iar nivelul de 75% din media ZE l-ar putea atinge în nouă ani, adică în 2024 (diferenţialul de creştere economică ar fi de cca 2,5−3%, având în vedere că, în perioada analizată, media ZE a fost de 1,18%, în timp ce media în România a fost de 3,68%).

Rate înalte de creştere economică sunt dificil de realizat, în condiţiile ce se prefigurează în economia europeană şi în economia globală. Ne referim la spectrul unei „stagnări seculare" (Summers, 2014) şi la gradul de supraîndatorare (*debt overhang*) din ţările dezvoltate, la revenirea economică dificilă din ZE, la protecţionism în creştere etc. Chiar o rată de creştere de 5% anual în mod durabil reclamă o mobilizare exemplară a rezervelor interne de eficienţă şi valorificare a resurselor pentru a trece la un alt model de creştere.

Aderarea la ZE nu reclamă atingerea în prealabil a mediei PIB/capita din ZE. Cum se argumentează în analiza noastră, se poate imagina aderarea după atingerea unui nivel de cca 75% din media ZE şi îndeplinirea altor condiţii structurale.

România credem că trebuie să ţintească un PIB/capita la PPS de cel puţin 75% din media UE la data aderării. Ţările baltice nu sunt cazuri relevante, având în vedere dimensiunea lor şi aranjamentele de consiliu monetar ce au predispus la o opţiune.

Programul de aderare ar include o serie de obiective:

Obiectiv 1: Reducerea decalajului de convergenţă reală: dacă România ar creşte cu 5% pe an, conform estimărilor noastre, atunci ar trebui să realizeze 75% din media ZE în perioada 2023–2024. Aceasta nu înseamnă că sugerăm ca aderarea la ZE să se facă pe baza unui asemenea calendar în mod mecanic, fiindcă mai importante decât PIB/locuitor sunt condiţiile structurale.

Obiectiv 2: Îndeplinirea unor condiţii de ordin structural, între care dezvoltarea infrastructurii, creşterea veniturilor fiscale care să mărească „spaţiul fiscal", consolidarea finanţelor publice în mod durabil (Georgescu, 2015), creşterea gradului de competitivitate a economiei printr-o structură mai bună a producţiei, de tip *high-value added* (deci nu prin salarii joase) etc.

Obiectiv 3: Intrarea în MCS II. MCS II este un fel de anticameră a ZE, o perioadă obligatorie de minimum doi ani în care România trebuie să demonstreze că poate să rămână stabilă, fără să utilizeze cursul de schimb leu/euro, pe care-l pierde odată cu admiterea în ZE.

Obiectiv 4: Uniunea bancară: intrarea în UB poate preceda aderarea la ZE; poate preceda şi intrarea în MCS II.

Obiectiv 5: Adoptarea euro.

Aderarea la ZE ar avea loc când se va fi atins o suficientă convergenţă reală, surmontarea unor probleme de ordin structural şi o reducere a disparităţilor regionale a veniturilor. Aderarea ar avea patru sau cinci etape, în funcţie de decizia de aderare la UB.

Repere pentru Strategia de aderare ar fi:

- Capacitatea de stăpânire intelectuală şi operaţională a programelor, a politicii publice (*policy ownership*); aici este de subliniat importanţa protejării echilibrelor macroeconomice – mai concret, sănătatea finanţelor publice.
- Tăria statului de drept, care să împiedice grupuri de interese să deturneze resurse publice.
- Stabilirea de priorităţi care să fie bugetate în mod temeinic până la realizare.
- Dezvoltarea infrastructurii ca o urgenţă; aici nu este vorba de „ştiinţa rachetelor", ci de eforturi care ar trebui să se concretizeze în interesul public. Dacă avem în vedere existenţa fondurilor europene alocate în acest scop şi ce s-a realizat până în prezent în acest domeniu, ne dăm seama de capacitatea slabă a instituţiilor cu prerogative în acest domeniu, de guvernanţa publică slabă în România.
- Politici publice incluzive, care lucrează în beneficiul majorităţii cetăţenilor.
- Un mediu instituţional şi normativ ce susţine spiritul antreprenorial, buna conduită în afaceri; promovarea digitalizării în economie şi societate.
- Sprijinirea educaţiei generale şi vocaţionale; educaţia trebuie să primească anual cel puţin 5% din PIB (finanţarea educaţiei în România ca nivel din PIB este printre cele mai scăzute în UE).
- Sănătatea trebuie să fie finanţată mai consistent.
- Prezenţa capitalului autohton în domenii strategice, inclusiv în cel financiar (este nevoie de rădăcini autohtone mai puternice); CEC să fie mai bine capitalizată, la fel şi Eximbank (care să devină o bancă de dezvoltare, similară cu KfW din Germania). Este de examinat preluarea unor sucursale ale unor bănci străine ce operează în România. Un asemenea demers nu intră în coliziune cu logica UB, în măsura în care este iniţiat pentru întărirea robusteţii economiei, a stabilităţii financiare.
- Venituri bugetare care să asigure cetăţenilor bunuri publice esenţiale (educaţie, sănătate, infrastructură de bază); veniturile fiscale actuale (26% din PIB în 2016) sunt între cele mai mici din UE şi exprimă slăbiciune instituţională, „căutare de rente" (*rent-seeking*) pe scară largă, practici rele ale mediului de afaceri.

Mixul de politici economice trebuie să asigure un echilibru între eforturile de susţinere a procesului de creştere economică pe termen scurt şi implementarea unor reforme de anvergură ce pot reduce vulnerabilităţile structurale ale economiei (eficienţa foarte redusă a investiţiilor publice; evaziunea fiscală; productivitatea scăzută a muncii; gradul limitat de ocupare a forţei de muncă; inegalităţile social-economice regionale).

Este necesară creşterea robusteţii/rezilienţei economiei româneşti în faţa şocurilor economice. România trebuie să se bizuie mai mult pe motoarele endogene ale creşterii economice.

România trebuie să se implice în regândirea modelului de funcţionare a pieţei unice, care trebuie să lucreze în favoarea a cât mai multor cetăţeni. Fără procese

economice incluzive, care să fie definite, între altele, de echitate (*fairness*), transparenţă, coeziunea socială va suferi tot mai mult şi vor câştiga aderenţă curente politice extremiste. În Uniune trebuie luptat ferm împotriva evaziunii fiscale şi a evitării plăţii impozitelor/taxelor (*tax avoidance*), care subminează şi ele încrederea cetăţenilor în statul democratic.

Problemele prin care trece UE formează un context foarte nefavorabil care, din nefericire, pare să fie de durată. Economiile europene se confruntă cu mari provocări, dacă ne gândim la efectele crizei financiare şi economice, la ameninţarea „stagnării seculare", la supraîndatorare, la nevoia de a controla imigraţia, la nevoia de mai multă raţiune, moralitate în conduita organizaţiilor, la nevoia de a reforma designul şi politicile UE şi, nu în cele din urmă, la competiţia între „democraţia liberală" şi capitalismul autoritarist. Proiectul european are nevoie de reforme profunde, de solidaritate şi responsabilitate, de acţiune comună, pentru a nu ne înfunda în fragmentare, într-un mers către „dezuniune", care ne-ar retrimite într-o istorie cu multe pericole şi posibile tragedii (vezi şi Dăianu şi Murgescu, 2013; Dăianu, 2015b). Aderarea la ZE trebuie să ţină cont de tot acest context complicat.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ[21]

1. Alesina Alberto, Barro Robert J. (2004), *Currency Unions*, Quarterly Journal of Economics, May, p. 409–436, disponibil la: http://ideas.repec.org/a/tpr/qjecon/v117y2002i2p409-436.html.
2. Alho Kari E.O. (2000), *Social implication of EMU. Finland*, The Research Institute of the Finnish Economy, Helsinki, disponibil la: http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz-ma/esl/00/ef0036en.pdf.
3. Baldwin Richard (2006), *The euro's trade effects*, ECB Working Paper, No. 594.
4. Baldwin Richard, Di Nino Virginia, Fontagné Lionel, Santis Roberto A. de, Taglioni Daria (2008), *Study of the Impact of the Euro on Trade and Foreign Direct Investment*, European Economy, Economic Papers, No. 321.
5. Brunnermeier Markus, James Harold, Landau Jean-Pierre (2016), *The Euro and the Battle of Ideas*, Princeton University Press.
6. Dăianu Daniel (2012a), *Trilema politicii financiare: unde se despart apele*, capitolul *Când finanţa subminează economia şi corodează democraţia*, Ed. Polirom, Iaşi.
7. Dăianu Daniel (2012b), *Euro zone crisis and EU governance: tackling a flawed design and inadequate policy policy arrangements*, CASE Network Studies & Analyses, No. 433.
8. Dăianu Daniel (2015a), *Europa în derivă*, 23 februarie, articol în ziarul Adevărul, disponibil la: http://adevarul.ro/international/europa/europa-deriva_1_54eb5898448e03c0fde8b587/index.html.
9. Dăianu Daniel (2015b), *Marele impas în Europa. Ce poate face România?*, Ed. Polirom, Iaşi.
10. Dăianu Daniel (2015c), *A central bank's dilemmas in highly uncertain times: a Romanian view,* în Nowotny Ewald, Ritzberger-Grunwald Doris, Schuberth Helene (eds.) (2015), *The challenge of economic rebalancing in Europe, perspectives for CESEE countries*, Edward Elgar Publishing, London, p. 194–221.
11. Dăianu Daniel (2016a), *O lume a dobânzilor ultra-mici*, Blog BNR, 11 februarie.
12. Dăianu Daniel (2016b), *România şi Euroaria. Mit şi realitate*, prezentare susţinută la Universitatea „Babeş-Bolyai", 25 februarie.
13. Dăianu Daniel (2016c), *Ce se cere băncilor centrale*, Blog BNR, 16 aprilie.

[21] Lista completă a referinţelor bibliografice este în versiunea integrală a studiului publicat la Ed. Academiei Române.

14. Dăianu Daniel (2016d), *An age of ultra-low interest rates?* disponibil la: http://www.worldcom merce review.com/publications/article_pdf/1125.
15. Dăianu Daniel (2016e), *Domestic cycles, financial cycles and policies: what has gone wrong?* Occasional Paper, No. 26.
16. Dăianu Daniel, Bavesi Giorgio, D'Adda Carlo, Kumar Rajeesh (eds.) (2014), *The Eurozone crisis and the future of Europe*, Palgrave Macmillan, London.
17. Dăianu Daniel, Kallai Ella, Mihailovici Gabriela, Socol Aura (2016), *Aderarea României la zona euro. Întrebarea este în ce condiţii!*, IER, în cadrul proiectului de studii de strategii şi politici SPOS, disponibil la http://http://zbw.eu/econis-archiv/bitstream/handle/11159/153/Studiu_euro_SPOS_2016.pdf?sequ ence=1&isAllowed=y.
18. Dăianu Daniel, Kallai Ella, Mihailovici Gabriela, Socol Aura (2017), *Aderarea României la zona euro. Întrebarea este în ce condiţii!*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.
19. Dăianu Daniel, Murgescu Bogdan (2013), *Which way goes Romanian Capitalism*, Friedrich-Ebert-Stiftung Berlin, disponibil la: http://library.fes.de/pdf-files/id-moe/10068.pdf.
20. Draghi Mario (2012), *Speech* to *Global Investment Conference London*, 26 July, disponibil la: https://www.youtube.com/watch?v=7jPE8hqrhOw.
21. Draghi Mario (2016a), *On the importance of policy alignment to fulfil our economic potential*, speech at the 5th Annual Tommaso Padoa-Schioppa, Lecture by Mario Draghi, President of the ECB, at the Brussels Economic Forum, disponibil la: https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2016/html/ sp160609.en.html.
22. Draghi Mario (2016b), *Speech* at the *First annual conference of the ESRB*, Frankfurt am Main, 22 September, disponibil la: https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2016/html/sp 160922.en.html.
23. Eichengreen Barry (1991), *Is Europe an Optimum Currency Area?* NBER Working Papers, No. 3579, disponibil la: http://ideas.repec.org/p/nbr/nberwo/3579.html.
24. European Central Bank (2015), *Economic Bulletin*, No. 5, disponibil la: https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/ecbu/eb201505.en.pdf.
25. European Central Bank (2016), *Convergence report*.
26. European Commission (2015), *Finalizarea Uniunii economice şi monetare a Europei*, Raport elaborat de Jean-Claude Juncker în strânsă colaborare cu Donald Tusk, Jeroen Dijsselbloem, Mario Draghi şi Martin Schulz, pe scurt, *Raportul celor cinci preşedinţi*, disponibil la: http://ec.europa.eu/priorities/sites/beta-political/files/5-presidents-report_ro.pdf.
27. European Commission (2016b), *Economic Forecast. Staying the course amid high risks*, disponibil la: http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/2016_spring_forecast_en.htm.
28. European Commission (2017), *Cartea albă privind viitorul Europei şi calea de urmat. Reflecţii şi scenarii pentru UE-27*, disponibil la: https://ec.europa.eu/commission/white-paper-future-europe-reflections-and-scenarios-eu27_ro.
29. European Commission, Eurostat Office (2016), *Database*, portal disponibil la: http://ec.europa.eu/eurostat/data/database?p_p_id=NavTreeportletprod_WAR_NavTreeportletprod_INSTANCE_nPqeVbPXRmWQ&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=1.
30. Feldstein Martin (1997), *The political economy of the European Economic and Monetary Union: political sources of an economic liability*, Journal of Economic Perspectives, Vol. 11, Issue 4, p. 3–22.
31. Friedman Milton (1997), *The euro: Monetary unity to political disunity*, Project Syndicate, 28 August, disponibil la: https://www.project-syndicate.org/commentary/the-euro--monetary-unity-to-politi cal-disunity.
32. Georgescu Florin (2015), *Disciplina financiară şi stabilitatea financiară,* prezentare susţinută la evenimentul „Mugur Isărescu şi invitaţii săi", 24 iulie.
33. Grauwe Paul de (2011), *The governance of a fragile Eurozone*, CEPS Working Documents, Economic Policy, May.
34. Grauwe Paul de (2012), *In search of symmetry in the eurozone*, CEPS Commentary, 2 May.
35. Iancu Aurel (2006), *Convergenţa reală şi integrarea*, studiu realizat în cadrul Programului CEEX – Proiect nr. 220/2006, *Convergenţa economică şi rolul cunoaşterii în condiţiile integrării în UE*, disponibil la: http://oeconomica.org.ro/files/pdf/50.pdf.

36. International Monetary Fund (2012), *Romania Selected Issues Paper*, Country Report 12/291.
37. International Monetary Fund (2015), *Central and Eastern Europe: New Member States (NMS) Policy Forum 2014*, IMF Country Report 98.
38. International Monetary Fund (2016), *Cross Country Report on minimum wage*, IMF Country Report 151.
39. Isărescu Mugur Constantin (2016), *Creşterea economică şi strategia de dezvoltare. Între convergenţa rapidă şi păstrarea echilibrelor macroeconomice*, discurs la Şcoala Naţională de Ştiinţe Politice şi Administraţie Publică, Bucureşti, 18 mai, disponibil la: http://www.bnro.ro/Cresterea-economica-si-strategia-de-dezvoltare.-Intre-convergenta-rapida-si-pastrarea-echilibrelor-macroeconomice-14132.aspx.
40. Isărescu Mugur Constantin (2017), *Governance in a Central Bank of an EU Member State. The case of Romania*, discurs la *Good Governance Summit*, Bucureşti, 4 mai, disponibil la: http://www.bnro.ro/PublicationDocuments.aspx?icid=6885
41. Issing Otmar (1991), *Speech* at Bundesbank, citat în *A concise Encyclopedia of the European Union*, disponibil la: http://www.euro-know.org/europages/dictionary/e.html.
42. Issing Otmar (2016), *Central Banks and the Revenge of Politics*, articol aparut la 1 noiembrie, disponibil la: https://www.project-syndicate.org/commentary/central-bank-independence-jeopardized-by-otmar-issing-2016-11?barrier=accesspaylog.
43. Krugman Paul (1993), *Lessons of Massachusetts for EMU*, în Torres Francisco, Giavazzi Francesco (Eds.), *Adjustment and Growth in the European Monetary Union*, Cambridge University Press.
44. Larosière Jacques de (2013), *Discurs* la forumul financiar Eurofi, Luxemburg, 10 septembrie, disponibil la: http://luxembourg2015.eurofi.net/newsletter/making-the-euro-area-viable/.
45. Monnet Jean (1976), *Mémoires*, Ed. Fayard.
46. Mundell Robert (1961), *A Theory of Optimum Currency Areas*, The American Economic Review, Vol. 51, No. 4, September, p. 657-665, published by American Economic Association, disponibil la: http://www.jstor.org/stable/1812792.
47. Pisani-Ferry Jean (2010), *The Known Unknowns and the Unknown Unknows of EMU*, Bruegel, Bruegel Policy Contribution.
48. Praet Peter (2014), *The financial cycle and real convergence in the euro*, Speech at the *Annual Hyman P. Minsky Conference on the state of the US and World Economies*, Washington D.C., April 10.
49. Ricci Luca Antonio (2008), *A model of an optimum currency area. Economics: the Open-Access*, Open-Assessment E-Journal (Budapest Open Access Initiative) (8), p. 1–31.
50. Rogoff Kenneth S. (2015a), *Debt supercycle, not secular stagnation*, article VoxEU, CEPR Policy's portal, 22 April, disponibil la: http://voxeu.org/article/debt-supercycle-not-secular-stagnation.
51. Rogoff Kenneth S. (2015b), *A new deal for debt overhangs?*, article Project Syndicate, 4 August, disponibil la: https://www.project-syndicate.org/commentary/greece-debt-overhang-by-kenneth-rogoff-2015-08?barrier=true.
52. Rose Andrew (2000), *One Money, One Market: Estimating the Effect of Common Currencies on Trade*, Economic Policy, 15, p. 7–45.
53. Socol Aura (2009), *Macroeconomia integrării monetare europene. Cazul României*, Ed. Economică, Bucureşti.
54. Summers Lawrence H. (2014), *Reflections on the New Secular Stagnation Hypothesis*, în Teulings Coen, Baldwin Richard (eds.), *Secular stagnation: facts, causes and cures*, VoxEU.org eBook, CERP Press.
55. World Economic Forum, *Global competitiveness report 2015-2016*, disponibil la: http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/.

INDEX DE NUME

A

Abraham Florin, 182, 188, 193, 222
Achim Sorin Adrian, 367
Adămoiu Ion, 25, 36, 104
Afonso Antonio, 408, 411
Aftalion Florin, 240, 241
Agrigoroaiei Ion, 10, 46, 106
Albu Lucian-Liviu, 411, 429, 430, 433, 447, 448
Aldea Victor, 278
Alesina Alberto, 455, 466
Alexandrescu Ion, 98, 99, 102, 104, 106, 118, 120, 122, 123, 126, 127, 132, 144, 147, 158, 222
Alexe E., 130, 143, 144
Alexianu Gheorghe, 104
Alho Kari E.O., 449, 466
Aligică Dragoș Paul, 222, 239, 243, 256, 259, 277
Allard Céline, 411
Alupoaiei Alexie, 302
Andrei Petre, 50,
Andrei Ștefan, 192, 193, 222
Andrews Carole, 378, 384, 388
Anescu Vasile, 97
Angelescu Constantin, 50
Angelescu Ion N., 10, 11, 70
Antohi Dorina, 268, 277
Antonescu A., 53
Antonescu Ion, 75, 79, 81, 85, 86, 88, 92, 94, 95, 105
Antonescu Mihai, 93, 94
Arachelian Vartan, 248
Arcadian Nicolae P., 105
Argetoianu Constantin, 27, 28, 49–51, 61, 79
Ascani Andrea, 411
Åslund Anders, 238, 243, 256
Asson George, 49
Atoyan Ruben, 412
Aurelian Petre S. (Sebeșanu Aurelian Petre), 7, 105
Aurescu Bogdan, 388
Averescu Alexandru, 24, 26, 42, 45, 49
Avram Cezar, 133, 144, 222
Axenciuc Victor, 26, 68, 69, 70, 105, 106, 126, 158, 174, 176, 180, 197, 198, 203, 208, 211, 220–222

B

Bachman Ronald D., 197, 203, 208, 211
Baciu Nicolae, 126
Badea Marin, 143, 144
Badinger Harald, 447
Balassa Béla Alexander, 453
Balazs Péter, 411
Balcerowicz Henryk Leszek, 230, 244, 256
Baldwin Richard, 452, 466, 468
Balog Marin, 215, 224
Ban Cornel, 243, 256, 259, 277
Banu Florian, 76, 77, 105, 116, 117, 126
Barcă V., 53
Barna Radu, 106
Barro Robert J., 447, 455, 466
Bartkowska Monika, 447
Basilescu N., 11
Bastaki M., 53
Bathory Ludovic, 26, 105, 106
Batini Nicoletta, 299, 302
Batt Judy, 221, 225
Bauer Otto, 241

Bavesi Giorgio, 467
Bădulescu Victor, 31, 34
Băicoianu Constantin I., 11, 53, 105
Bărbieru Mihaela, 187, 190, 193, 222
Bărbulescu Constantin, 222
Bârlădeanu Alexandru, 131, 169
Beldescu Alina, 278
Belli Nicolae, 325
Benjamin Lya, 88
Bențe Cristian, 131, 145, 222
Berall A., 41
Berceanu Mihail, 49, 51
Bercovici E., 54
Berlescu Mihai, 49
Betea Lavinia, 192, 193, 222
Bettelheim Charles, 19
Bilek Péter, 388
Blaga Ion, 180, 222
Blum Leon, 18
Boettke Peter J., 237, 257
Bogdan Vasilie, 158, 180
Boia Lucian, 193, 223, 239
Boilă Romul, 34
Boldur Alexandru V., 126
Bolțuș L.W., 55, 105
Bontescu Victor, 48, 50
Boone Peter, 238
Borcea Ion, 48
Borșa Sanda, 135, 136, 138–141, 145, 223
Bosomitu Ștefan, 223
Bossy Raoul, 75, 86
Botez Constantin, 8, 34
Boughton James M., 202, 204, 206, 211
Boyan Jovanovic, 447
Bozga Vasile, 11, 105
Brateș Teodor, 259, 260, 266, 277
Brăescu N., 53
Brătianu Ion Constantin, 6, 53
Brătianu Ion I.C., 25, 45
Brătianu Vintilă, 10, 11, 26, 38, 39, 42, 53
Brejnev Leonid, 186, 187
Brunnermeier Markus, 449, 466
Bruno Michael, 279, 302
Budeancă Cosmin, 223
Bujoiu Ioan, 49, 50, 76
Bulearcă Marius, 187, 225
Bulei Ion, 132, 144, 222
Burcă-Voicu Monica, 212
Burcea Mihai, 223
Burlacu Ioana, 42, 50, 52
Busuiocescu Dimitrie, 51
Bușilă Constantin D., 16
Buti Gino, 85
Buzatu Gheorghe, 26, 42, 46, 79, 80, 89, 95, 105, 126
Buzdugan Ion, 49

C

Cagan Phillip, 280, 302
Calciu (Dumitrescu) Constanța, 277
Campus Eliza, 74, 75
Cancicov Mircea, 51
Canova Fabio, 447
Cantacuzino Grigore, 48
Caragiale Ion Luca, 7
Caraiani Petre, 447
Carol al II-lea, 75, 76, 80, 84–86, 105
Carp D., 53
Carp Petre P., 7
Carvalho Vasco M., 447
Casassovici Corneliu, 53
Călinescu Armand, 12, 77
Cămărășescu C., 53
Căpățîneanu Al., 53
Ceaușescu Nicolae, 169, 170, 176, 185–193, 208, 214, 219, 221, 222
Cebuc Alexandru, 34
Cerkez Ștefan, 53
Cerna Silviu, 243
Chapman Sheila, 447
Chavannes P. Berne de, 19
Chebeleu Traian, 143, 145
Chen Nai-Fu, 447
Chiper Ioan, 105, 126
Chivu Luminița, 210, 211, 325

Chou En-Lai, 187, 188
Choudhri Ehsan, 298, 302
Choueiri Nada, 411
Christiansen Hans, 255, 256
Ciachir Nicolae, 81
Ciano Galeazzo, 81, 82
Cioflec Nicolae, 53
Cioriceanu George D., 105
Cipăianu Gheorghe, 21, 22, 51, 53
Ciucur Dumitru, 366
Ciupagea Constantin, 275, 277, 388
Ciutacu Constantin, 210, 211, 223, 325, 326
Civescu N.N., 70
Clodius Carl, 92
Coandă Ion, 49
Colescu Leonida, 23, 104
Comănescu Lazăr, 143, 145
Constant Benjamin, 327, 366
Constantin Ion, 80
Constantinescu Adrian, 277
Constantinescu Alexandru, 48, 50
Constantinescu Mitiță, XII, 3, 15, 16, 17, 21, 23, 50, 76, 105,
Constantinescu Nicolae N., 71, 83, 90, 105, 112, 116, 121, 126, 129, 130, 132–134, 145, 158, 180, 183, 193, 211, 218, 223, 225
Constantinescu Olga, 11, 105
Constantinescu Tancred, 47, 49
Constantiniu Florin, 105, 126
Copilaș Emanuel, 192, 193, 223
Coposu Corneliu, 248
Cornățeanu Nicolae, 21, 51
Costache Brândușa, 223
Coste Brutus, 117
Costeiu Adrian, 367
Costinescu Ion, 49
Coșea Mircea, 234
Coșereanu G., 58
Cottescu Alexandru, 48
Courtney Bruce J., 112, 125, 126
Crainic Nichifor, 119
Crane Keith, 205, 206, 211
Creangă G.D., 53
Creangă Ion, 7
Crescenzi Riccardo, 411
Crespo Cuaresma Jesus, 447
Cristodorescu Ch., 30
Cristoveanu N.C., 58
Croitor Mihai, 135, 136, 138, 140, 141, 145, 223
Croitoru Lucian, 293, 302
Csáky István, 75, 78, 82
Cudalbu Tudor, 50
Culda Lucian, 94
Cuza Alexandru Ioan, 6

D

D'Adda Carlo, 467
Dan Horațiu, 212
Danielopol Alexandru, 127
Danielopol Dumitru G., 101–103, 126
Dapena Alberto Díaz, 447
Dașcovici Nicolae, 9
David A., 94
Davidescu Gheorghe, 79
Dădârlat Nicolae, 223
Dăianu Daniel, 180, 223, 242, 243, 252, 257, 277, 308, 325, 326, 411, 430, 447, 449, 455, 461, 462, 466, 467
Dămăceanu Dumitru, 100
Deletant Dennis, 105, 114, 186, 193, 223
Delors Jacques, 399
Demetrescu Eugen, 7, 105
Deng Xiaoping, 234
Descartes René, 7
Di Nino Virginia, 466
Dickinson Henry Douglas, 230
Dieterlen Pierre, 19
Dijsselbloem Jeroen, 411, 467
Dimitrov Gheorghi, 111
Dinu Marin, 259, 266, 277
Djankov Simeon, 243, 256
Dobre Gheorghe, 223
Dobrescu Aurel, 51, 53

Dobrescu Emilian, 169, 170, 180, 223, 242, 243, 256, 277, 325, 447
Dobrincu Dorin, 129, 140, 145
Dobrinescu Valeriu F., 102, 126
Dobrotă Niță, 277, 278
Dobrovici Gheorghe, 76
Dochia Aurelian, 229, 255
Dogaru Tatiana-Camelia, 388
Dornbusch Rüdiger, 297, 302
Draghi Mario, 411, 455–457, 467
Dragu Florin, 302, 367
Drăgan Gabriela, 413, 425, 428
Drăghicescu Dimitrie, XII, 3, 10, 11
Duca Ion Gheorghe, 10, 11, 20, 50
Dulfu Petre P., 16
Dulles John Foster, 94
Dumitrescu Dumitru, 50
Dumitrescu Grigore, 53
Durmă Mircea, 115

E

Ecobescu Nicolae, 143, 145
Eichengreen Barry, 455, 467
Elkan Rachel van, 411
Eminescu Mihai, 7
Ene Ernest, 11, 54
Enescu Fotin, 50
Eremia Tiberiu, 53
Eucken Walter, 230
Evans Anthony John, 243, 256, 259, 277

F

Fabricius Wilhelm, 84
Fabry Philipp W., 74
Faur Antonio, 103
Făgărășan Gheorghe, 140, 145, 213, 215, 219, 221, 223
Feldstein Martin, 455, 467
Florescu G.G., 36
Florescu M.P., 53
Focșeneanu Eleodor, 119, 126
Folke Lindahl, 224
Fontagné Lionel, 466
Ford Gerald R., 189
Fornaro Pasquale, 107
Fota Constantin, 263, 277
Friedman Milton, 455, 467
Frydman Roman, 245, 256

G

Gafencu Grigore, 49, 76, 78, 81, 84, 94, 103, 126
Gallagher Tom, 239
Garn Jake, 201
Garoflid Constantin, 21, 50
Gaston Marin Gheorghe, 158
Gateva Eli, 389
Gaulle Charles de, 190
Geary Roy C., 220
Georgescu Constant C., 103
Georgescu Florin, 223, 327, 366, 464, 467
Georgescu George, 174, 176, 180, 195, 196, 208, 210, 211, 325, 390, 407, 411, 412
Georgescu L., 67
Georgescu Mircea, 21
Georgescu Teohari, 142
Georgescu Titu, 126
Georgescu Vlad, 158
Georgescu-Roegen Nicholas, 240
Ghelmegeanu Mihail, 51, 60, 104, 105
Gheorghiu D., 53
Gheorghiu-Dej Gheorghe, 133, 137, 141–143, 158, 184, 185, 188, 223
Gherghina N., 118
Ghibuțiu Aurel, 143, 145
Ghica Ion, 6, 7, 242
Ghica Luciana Alexandra, 389
Ghica N.V., 53
Ghidel Constantin, 16, 106
Ghișa Vasile, 76
Giavazzi Francesco, 468
Gigurtu Ioan, 32, 49, 50, 53, 80, 85
Gini Corrado, 430

Giuglea G., 53
Giurescu Constantin C., 180
Giurescu Dinu C., 46, 96, 103, 126
Giurgea Eugeniu N., 53
Giuvelea Mihail, 158, 180
Glăvan Bogdan, 257
Goga P.A., 223
Goldiş Vasile, 54
Goldsbrough David, 201, 211
Golescu Grigore, 54
Golescu L., 53
González Alegre Juan, 408, 411, 412
Gorbaciov Mihail, 187
Grad Cornel, 80, 84, 85
Gräf Rudolph, 215, 224
Graham Andrew, 158
Graham Norman A., 224
Grauwe Paul de, 449, 452, 467
Greenwood Jeremy, 447
Grenville John Ashley Soames, 74
Grigorescu Constantin, 209, 211, 220, 223
Grigorescu Eremia, 48
Groza Petru, 4, 111, 114, 119, 128, 136
Guda Iancu, 336, 366
Guga Ştefan, 351, 366
Guitián Manuel, 202, 211
Guiton Henri, 15
Gusti Dimitrie, 9, 54
Gwartney James de, 231, 257

H

Haberler Gottfried, 212, 224
Hahn Johannes, 405
Hakura Dalia, 298, 302
Halfon R., 54
Hałka Aleksandra, 285
Hall Derek R., 224
Haller Alina-Petronela, 273, 277
Halman Loek, 237
Hamangiu Constantin, 25, 47, 48, 52, 103, 104
Harrington Joseph, 112, 125, 126
Harvey Andrew C., 447
Havrylyshyn Oleh, 232, 238, 252, 257
Hayek Friedrich August von, 19, 105, 230
Heilbroner Robert, 237, 257
Herich Harts, 53
Hillgruber Andreas, 75, 85, 89, 91–93, 105
Hitchins Keith, 105, 115, 116, 121, 126, 128, 135, 145, 158, 224
Hitler Adolf, 14, 74, 75, 80, 84, 85, 92, 93, 105
Hlihor Constantin, 94
Horthy Miklós, 236
Hoselitz Bert, 15
Hruşciov Nikita, 184, 189
Hulubei Horia, 152

I

Iammarino Simona, 411
Iancu Aurel, 158, 160, 168, 170, 174, 175, 180, 210, 211, 224, 242, 243, 257, 258, 275, 277, 303, 309, 325, 368, 389, 390, 392, 394, 401, 412, 430, 447, 467
Iancu Gheorghe, 34, 105, 126, 135, 136, 138, 139, 145
Ibrăileanu Garabet, 7
Idu Nicolae, 277
Ilie Constantin, 180
Ilie Cornel, 224
Ilinca Alina, 116
Ionescu de la Brad Ion, 6
Ionescu I.D., 34
Ionescu Mihail, 51
Ionescu Sergiu D., 25, 54, 104
Ionescu Toader, 11, 105
Ionescu-Şişeşti Gheorghe, 21, 50, 51, 54
Ionete Constantin, 154, 159, 169, 180, 224
Iorga Nicolae, 7, 9, 21, 27, 28, 61, 104

Irimia Mihai, 126
Isărescu Mugur Constantin, 263, 265, 277, 366, 412, 430, 447, 463, 468
Issing Otmar, 455, 468

Î

Încalțărău Cristian, 389

J

Jackson Marvin R., 203, 204, 211
James Harold, 449, 466
Jedlička Jan, 407, 412
Jinga Victor, 15, 19, 50
Jitea Bogdan, 224
Jivan Alexandru, 134, 145, 224
Johnson Simon, 238
Jora Octavian-Dragomir, 229, 257
Joshi Bikas, 412
Jula Dorin, 388
Juncker Jean Claude, 256, 411, 412, 417, 467

K

Kallai Ella, 224, 411, 449, 461, 462, 467
Katsarova Ivana, 412
Keefe Eugene K., 197, 203, 208, 211
Kennedy John Fitzgerald, 189
Keynes John Maynard, 241
Khamis Salem Hanna, 220
King Robert G., 447
Kiriacescu Oscar, 53
Kirițescu Costin, 82
Klaus Václav, 244
Kogălniceanu Vasile M., 6, 53
Korhonen Iikka, 297, 302
Kornai János, 180, 196, 211, 224, 233, 234, 236, 238, 242, 257, 307, 325
Körner Kevin, 412
Krebs Paul, 92, 93
Krogulski Krzysztof, 412
Krugman Paul, 455, 468
Krusper Balázs, 285
Kumar Rajeesh, 467
Kurusu Samuro, 85
Kuznets Simon, 443

L

Laar Mart, 244
Landau Jean-Pierre, 449, 466
Lange Oskar Ryszard, 230
Lapedatu Victor, 53
Larosière Jacques de, 202, 206, 449, 468
Lascarov-Moldovanu Alexandru, 25, 54, 104
Laufenburger Henry, 19
Launay Jacques de, 89
Laxton Douglas, 299, 302
Lazăr Traian, 144, 145
Leon Gheorghe N., 42, 47, 49–51, 88, 105
Leonida Dimitrie, 162
Leonte George, 54
Lerner Abraham Ptachya, 230
Levine Ross, 447
Lewis Paul G., 221, 225
Lipmann Walter, 19
Litvinov Maxim Maximovici, 75
Lopez Claude, 448
Lovinescu Eugen, XII, 3, 6, 7
Luca Vasile, 131
Lucassievici Gheorghe, 49, 54
Lugojianu Ion, 28, 49
Lumperdean Ioan, 215, 224
Lupu Kostaky N., 16
Lupu Nicolae, 53, 119

M

Machiavelli Niccolò, 192, 193, 222
Maddison Angus, 220
Madgearu Virgil, XII, 3, 6, 11, 21, 27, 28, 40, 45–47, 49, 55, 58–60, 61, 67, 70–72, 105, 212, 224, 339, 366
Maha Sorin-Ștefan, 389
Maiorescu Titu, 7

Malinovski Rodion Iakovlevici, 100
Malinschi Vasile, 130, 144
Mamina Ion, 86, 104, 132, 144, 222
Mănescu, 130, 144, 189, 215, 224
Maniu Iuliu, 12, 27, 28, 39, 119
Maniu Mircea Teodor, 212, 215, 224
Mankiw Nicholas Gregory, 448
Manoilescu Mihail, XII, 3, 9, 10, 11, 14–17, 27, 49, 66, 80–82, 104–106
Manolescu-Strunga Ion, 49, 51
Manoliu Florin M., 26, 106
Mao Zedong, 236
Marcu Nicu, 60, 429
Marcu Vasile, 54
Marghiloman Alexandru, 50
Marin George, 143, 145
Marinescu Aurel Sergiu, 119
Marinescu Cosmin, 229, 257
Markham Reuben H., 106, 114, 117, 124, 126
Marshall George, 107, 127, 130, 184
Martin Carmela, 448
Marx Karl, 241
Marzinotto Benedicta, 412
Maurer Ion Gheorghe, 169, 188
Mavrocordat I.N., 59
Mavrogheni Petre, 7
Mănescu Corneliu, 189,
Mănescu Manea, 130, 144, 215, 224
McCloskey Deirdre N., 235, 257
McGettigan Donal, 252
Meiner Constantin, 48
Meitani Henri G., 81
Meliciani Valentina, 447
Mellar Balazs, 416, 428
Meng Xiaofan, 232, 238
Mereuță Cezar, 275, 277
Mihai I, 97
Mihai Irina, 343, 367
Mihailovici Gabriela, 411, 412, 449, 461, 462, 467
Mihalache Ion, 11–13, 50, 53, 60
Mihăilescu Alexandru, 158, 180
Mihăilescu Vintilă, 239
Mikoian Anastas Ivanovich, 115
Miletici George, 23, 104
Minsky Hyman P., 199, 211, 468
Mironescu Gheorghe, 27
Mirto Eduard, 49
Mises Ludwig von, 230, 231, 257
Mitilineu Ion, 49
Mladenatz Gromoslaw, 19, 106
Moagar-Poladian Simona, 427, 428
Mocanu Constantin, 34
Mocanu Marin Radu, 97, 100
Moisuc Viorica, 76
Moldovan Roman, 130, 144, 339, 367
Molotov Vyacheslav, 74, 79–81, 83, 103
Monfort Mercedes, 448
Monfort Philippe, 412
Monnet Jean, 455, 468
Montias John Michael, 180, 188, 194, 224
Moșoiu Tiberiu, 51
Mrazec Ludovic, 49, 53
Mühlberger Marion, 412
Mundell Robert, 452, 468
Munteanu Enric, 57
Murărașu Bogdan, 302
Mureșan Dumitru, 96, 106, 132, 134, 145, 224
Mureșan Maria, 96, 97, 106, 132, 134, 145, 184, 194, 213, 224
Mureșanu Camil, 107, 127
Murgescu Bogdan, 159, 213, 220, 224, 466, 467
Murgescu Costin, 6, 7, 130, 136, 144, 145, 159, 214, 224, 225

N

Neagu Florian, 302, 367
Negrescu Dragoș, 252
Negucioiu Aurel, 219, 225
Negulescu Paul, 104
Negură Mihail, 51
Nellis John, 246
Nemoianu Petre, 51

Netta Gheron, 54
Neuman Emanuel, 242
Nicolae Văleanu Ivanciu, 12
Nicolaescu N., 57
Niculescu Luca P., 48, 54
Niculescu Ritz D.P., 30, 43
Niri A., 32
Nistor I., 84, 85
Nițescu Voicu, 51, 53
Nixon Richard, 189, 199, 200
Nogaro Bertrand, 281, 302
North Douglass C., 242, 243, 257
Nowotny Ewald, 466

O

Obreja Brașoveanu Laura, 367
Ohlin Bertil, 15
Olteanu Dan Constantin, 303
Olteanu Florentin, 223
Onicescu Octav, 56
Onișoru Gheorghe, 106, 115, 116, 122, 126
Onofreiu Adrian, 225
Oprea Ion M., 111, 126
Orban Leonard, 425, 428
Ornea Zigu, 11, 106
Oroian Maria, 11
Oromolu Mihai, 49
Osiceanu Constantin, 30

P

Padoa-Schioppa Tommaso, 399, 467
Pană Marius-Cristian, 257
Papacostea Șerban, 104
Papazof Th., 81
Papell David H., 448
Pasti Vladimir, 225
Pațac Filip, 134, 145, 181, 193, 224
Pauker Ana, 111, 142
Pavelescu Florin-Marius, 160, 171, 180, 303, 307, 326
Părăluță Mihai, 130, 144
Pătrășcanu Lucrețiu, 100
Păun, 3, 26, 27, 38, 61, 97, 106, 107, 111, 126, 127, 225
Păun Rodica, 38, 107
Păunescu Gheorghe, 76
Penescu-Kertsch Cristian, 58
Pepper Roy, 180
Perieţeanu Alexandru, 54
Perroux François, 19
Perț Steliana, 326
Petculescu N.I., 35
Petra Nicolae, 16, 17, 106
Petrescu Cezar, 25
Petreski Marjan, 298, 302
Piettre André, 15
Piketty Thomas, 338, 367
Pilat Vasile, 180, 242
Pinochet Augusto José Ramón, 236
Pirou Gaétan, 20
Pisani-Ferry Jean, 449, 468
Platon Gheorghe, 107
Plătăreanu Mihail, 20, 106
Polak Jacques J., 201, 211
Polányi Karl, 236
Pop Adrian, 105, 126
Pop Ana Monica, 128
Pop Atanasiu, 367
Pop Gheorghe, 100
Pop Marțian Dionisie, 7
Pop Napoleon, 346, 413, 427, 428
Pop Valeriu, 49, 82
Popa Cristian, 298, 299, 302
Popa Dana, 224
Popa Ioan, 185, 263
Popescu, Claudia Rodica, 159
Popescu, Constantin, 366
Popescu, Gheorghe, 225
Popescu, Ion, 48, 366
Popescu, Șt.J., 16
Popescu-Fundulea Ana-Maria, 366
Popovici Ioan, 50
Popovici Mihail, 39
Popovici Titus, 50
Postelnicu Gheorghe, 216, 225
Postolache Tudorel, 127, 180, 223, 225, 247, 257, 277, 278

Potârcă Virgil, 50, 51, 61, 103
Praet Peter, 453, 468
Pralea Spiridon, 278
Prelipceanu Vasile, 51
Pridham Geoffrey, 389
Prodi Romano, 378, 389
Puiu Alexandru, 201, 211
Pușcaș Vasile, 106, 127, 278, 384, 386, 387, 389, 419, 428
Puwak Hildegard, 389

Q

Qoules Firmin, 15
Quinet Edgar, 6

R

Rachmuth Ion, 130, 144
Radian Alexandru, 51
Ralea Mihail, 11
Rapaczynski Andrej, 245, 256
Rădescu Nicolae, 100
Rădoi Dumitru, 278
Răducanu Ion, 11, 12, 14, 53
Rădulescu Eugen, 264, 268, 269, 278, 279, 285, 293, 302
Rădulescu Vasile, 61, 103
Răileanu-Szeles Monica, 448
Regnault Elias, 6
Rehn Olli, 388, 389
Reinhart Carmen M., 208, 211, 280, 281, 302
Rensselaer Schuyler Cortland van, 101
Ribbentrop Joachim von, 74, 79–83, 85, 93, 103
Ricci Luca Antonio, 455, 468
Riedl Aleksandra, 447
Ritzberger-Grunwald Doris, 466
Roaf James, 412
Robbins Lionel, 230
Rogoff Kenneth S., 208, 211, 280, 281, 302, 455, 468
Rohrbach Paul, 8
Romalo Alexandru, 80
Roman Petre, 247
Rompuy Herman van, 400
Roper Steven D., 184
Röpke Wilhelm, 19, 20
Rose Andrew, 452, 468
Rosen Moses, 88
Rosseti Constantin A., 6
Roșculeț Mircea, 36
Rotariu Traian, 225
Rudolph Herbert, 8
Rugină Anghel, 240, 241
Ruhl Christof, 243, 252, 257, 308, 326
Rusk Dean, 189
Russu Corneliu, 146, 159, 187, 225

S

Sachs Jeffrey, 204, 211
Saizu Ioan, 8, 21, 25, 34, 37, 42, 106, 107, 225
Sala-i-Martin Xavier, 447
Samuelson Paul Anthony, 453
Sandu Dumitru, 225
Sanielevici Henric, 7
Santis Roberto A. de, 466
Sanz Ismael, 448
Sassu Vasile, 49, 51
Saunders Peter, 327, 367
Sava Sorica, 278
Sănătescu Constantin, 104, 122, 127
Scărlătescu Victor, 16
Schadler Susan, 411
Schatteles Tiberiu, 240, 241
Schmidt Guido, 78,
Schmidt Helmut, 399
Schmieding Holger, 245, 257
Schöpflin George, 221, 225
Schrödinger Erwin, 241
Schuberth Helene, 466
Schulz Martin, 411, 467
Schumpeter Joseph Aloïs, 243, 447
Scurtu Ioan, 46, 85, 95, 104, 132, 144, 222, 225
Scutaru Ion, 12

Segal M., 41
Seldon Anthony, 158
Seoer Axente, 107
Serdici Vasile, 13
Seton-Watson Robert William, 225
Shen Raphael, 181
Siani-Davies Peter, 232
Sigerus Fred, 8
Simion Aurica, 93
Sindel Ewald, 8
Slăvescu Victor, XII, 3, 15, 49, 53, 76
Smith Adam, 327, 328, 367
Socol Aura, 411, 449, 461, 462, 467, 468
Sombart Werner, 15, 18
Spengler Oswald, 7
Spinișteanu C., 53
Spiridon Lucian, 91
Spulber Nicolas, 222, 240, 241
St. Germain Fernand, 201
Staar Richard F., 225
Staicovici Chr.D., 54
Staicu Gabriel, 257
Stalin Iosif Vissarionovici, 74, 111, 135, 140, 184
Stanciu Sergiu, 88
Stanciu Victor, 51
Stancu Andrei Tudor, 346, 367
Stancu Ion, 346, 367
Stănculescu Victor, 260
Steinhardt Nicolae, 242
Stere Constantin, 11
Stevenson Donald F., 100
Stoian Anca, 302
Stoica Gheorghe, 18, 19, 106
Strat Gheorghe, 15, 50, 106
Strat Ion, 6, 242
Stroe Gheorghe, 204, 211, 264, 265, 268, 269, 278
Stroup Richard L., 231, 257
Sucală Lucia, 367
Suciu Paul Horia, 18, 72, 106, 107
Suhalov Evgheni, 111
Summa Timo, 389
Summers Lawrence H., 464, 468
Sunstein Cass R., 367
Sută Nicolae, 218, 219, 225, 263, 278
Sweezy Paul M., 241
Szafrański Grzegorz, 285

Ș

Șahan Eugen, 94
Șandru Dumitru, 64, 113, 116, 127
Șeitan Raul, 54
Șerban Mihail, 51
Șișcanu Ion, 79
Ștefănescu Al.N., 54
Știrban Marcel, 27, 46, 100, 106, 107, 127
Știrbey Barbu, 100
Șuțu Nicolae, 6, 7, 242

T

Tache Ileana, 181
Tacu Alexandru, 106, 225
Taglioni Daria, 466
Tarko Vlad, 239
Tarța Alina, 343, 367
Tașcă Gheorghe, 9, 14, 49, 105
Taylor Fred Manville, 230
Tănase Stelian, 225
Tănăsescu Florin, 152
Tătărăscu Gheorghe, 29, 41, 43, 49, 50, 79, 84
Tăzlăuanu Octavian, 49
Teleki Pál, 82
Teodorescu Nicolae, 49
Teulings Coen, 468
Thaler Richard H., 345, 367
Tilea Viorel V., 76
Tilly Charles, 236
Tinbergen Jan, 354, 367
Tiron Tudor Adriana, 367
Tismăneanu Vladimir, 129, 133, 140, 145, 242, 257
Titulescu Nicolae, 42, 45, 75, 107
Toader Șerban, 326

Todosia Mihai, 12, 16
Topciu Dumitru, 51
Topliceanu Alexandru, 10
Topor V.V., 130, 143, 144
Torres Francisco, 468
Trașcă Ottmar, 105, 126, 135, 136, 138, 139, 145
Trăistaru Ion, 225
Tsantis Andreas, 180
Tudorică Mioara, 42, 50, 52
Tulceanu N., 20
Tupy Marian L., 232, 238
Turdeanu Lucian, 70
Turnock David, 159
Tusk Donald, 411, 467

Ț

Țăranu Liviu, 130, 145, 159, 225
Țârău Virgiliu, 105, 126, 135, 136, 138, 139, 145
Țiu Ilarion, 197, 211

U

Urdăreanu Ernest, 84
Urmă Demetru, 34

V

Vaida-Voievod Alexandru, 28, 49, 61
Valev Emil Borisovici, 214
Vasile Cristian, 129, 140, 145
Vasile Oana, 34
Vasilescu-Karpen Nicolae, 27, 49
Vasiliu Ion C., 58, 107
Văcărel Iulian, 107, 278
Vălenaș Liviu, 127
Vâlceanu Grigore, 326
Vela Andrei, 225
Verheugen Günter, 389
Vesa Vasile, 106, 127
Vese Vasile, 106
Veverca Ion, 6, 16
Vidalenc Jean, 98
Viner Jacob, 15
Vlad Aurel, 48, 49, 53
Vlad Radu-Dan, 159
Vladimir C., 53
Vlădescu Mihai, 50
Voinea Liviu, 295, 302, 367
Volcker Paul, 200–202, 211
Vulcănescu Mircea, 94, 95, 104, 126

W

Wachtel Paul, 297, 302
Wagemann Ernst, 15
Wagener Hans-Jurgen, 243
White Stephen, 221, 225
Williams John F., 205
Williamson Oliver, 243, 257
Wohlthat Helmuth, 76, 85
Wolff Erhard, 54
Wriston Walter, 202

X

Xenopol N., 70

Z

Zaharia Al., 54
Zaidi Iqbal, 201, 211
Zainea Ion, 111
Zaman Gheorghe, 180, 232, 242, 326, 407, 412
Zamfir Cătălin, 325, 326
Zamfirescu Iulia, 277
Zane Gheorghe, 7, 11, 13
Zappè Alice, 403
Zeletin Ștefan, 6, 7, 10, 11, 106
Zotta Constantin Gr.C., 20

ÎN COLECŢIA „CIVILIZAŢIA ROMÂNEASCĂ” AU MAI APĂRUT:

ŞCOALA ROMÂNEASCĂ DE MICRO- ŞI NANOELECTRONICĂ (coordonator: *Dan Dascălu*)

LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ (coordonatori: *Marius Sala, Nicolae Saramandu*)

ISTORIA CHIMIEI ROMÂNEȘTI (coordonator: *Petre T. Frangopol*)

ŞTIINŢA DREPTULUI ŞI CULTURA JURIDICĂ ÎN ROMÂNIA (*Mircea Duţu*)

ISTORIA SOCIALĂ A ROMÂNIEI (*Cătălin Zamfir*)

ISTORIA GEOŞTIINŢELOR ÎN ROMÂNIA. ŞTIINŢELE GEOLOGICE (coordonatori: *Dan Rădulescu, Nicolae Panin, Nicolae Anastasiu, Titus Brustur*)

ISTORIA GEOŞTIINŢELOR ÎN ROMÂNIA. ŞTIINŢELE GEOFIZICE (coordonatori: *Crişan Demetrescu, Alina Marin*)

ISTORIA GEOŞTIINŢELOR ÎN ROMÂNIA. ŞTIINŢELE GEOGRAFICE (coordonatori: *Dan Bălteanu, Sorin Geacu, Monica Dumitraşcu*)

ETNOLOGIE ROMÂNEASCĂ. TRADIŢIE, CULTURĂ, CIVILIZAŢIE (coordonatori: *Sabina Ispas, Nicoleta Coatu*)

DEMOGRAFIA ROMÂNIEI (coordonator: *Vasile Gheţău*)

PAGINI DIN ISTORIA MATEMATICII (coordonatori: *Viorel Barbu, Gabriela Marinoschi, Ioan Tomescu*)

ŞTIINŢA ŞI TEHNOLOGIA INFORMAŢIEI ÎN ROMÂNIA (coordonator: *Florin Gheorghe Filip*)

PAGINI DIN ISTORIA MUZICII ROMÂNEŞTI, I – CRISTALIZĂRI (*Octavian Lazăr Cosma*)

PAGINI DIN ISTORIA MUZICII ROMÂNEŞTI, II – AFIRMĂRI (*Octavian Lazăr Cosma*)

ISTORIA FILOSOFIEI ROMÂNEŞTI (coordonatori: *Alexandru Surdu, Dragoş Popescu, Ştefan-Dominic Georgescu*)

POLITICA EXTERNĂ ŞI DIPLOMAŢIA ROMÂNIEI PE PARCURSUL UNUI SECOL DE LA ÎNFĂPTUIREA ROMÂNIEI MARI, I – MOMENTELE CRUCIALE (coordonator: *Ion M. Anghel)*

POLITICA EXTERNĂ ŞI DIPLOMAŢIA ROMÂNIEI PE PARCURSUL UNUI SECOL DE LA ÎNFĂPTUIREA ROMÂNIEI MARI, II – ROMÂNIA, FACTOR ACTIV ÎN VIAŢA INTERNAŢIONALĂ (coordonator: *Ion M. Anghel)*

ISTORIA ROMÂNILOR, I şi II (coordonator: *Dan Berindei în colaborare cu Dorina Rusu*)

ISTORIA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE (*Mircea Păcurariu*)

ARTA DIN ROMÂNIA DIN PREISTORIE ÎN CONTEMPORANEITATE, VOL. I şi II (coordonatori: *Răzvan Theodorescu, Marius Porumb*)

IMPRIMAT ÎN ROMÂNIA

„Conştientizând că în multe ramuri ale culturii şi ştiinţei naţionale lipsesc sintezele susceptibile de a reflecta succint şi coerent traseul lor evolutiv – care implică marcarea celor mai însemnate împliniri şi aportul punctual al reprezentanţilor de seamă ai domeniilor intelectuale –, Academia Română şi-a asumat elaborarea / coordonarea unor astfel de lucrări complexe, integrate într-o colecţie cu titlul «Civilizaţia românească / Romanian Civilization», editată iniţial în limba română şi, ulterior, în engleză sau în alte limbi de circulaţie internaţională […].

În cadrul colecţiei ar urma să fie realizate peste 30 de volume, reflectând contribuţiile româneşti în toate principalele domenii culturale şi ştiinţifice: agricultura, arta teatrală şi cinematografică, artele vizuale, biologia, biserica, cultele religioase, chimia, demografia, diplomaţia, dreptul şi structurile instituţionale, economia, electronica, etnologia, filosofia, fizica, geofizica, geografia, geologia, informatica, istoria, istoriografia, învăţământul, limba, literatura, matematica, medicina, muzica, sistemul monetar şi bancar, sociologia, ştiinţele tehnice etc. Desigur că acesta este unul dintre cele mai ambiţioase proiecte asumate de Academia Română de la înfiinţarea sa în urmă cu peste un secol şi jumătate, fiind meritoriu faptul că mulţi dintre cei mai reputaţi reprezentanţi ai înaltului for de consacrare şi cercetare au consimţit să se implice nemijlocit la fructificarea sa […].

Dincolo de toate avatarurile existenţiale, poporul român a fost capabil să genereze energii constructive, să creeze valori în diferite segmente ale vieţii, să modeleze oameni înzestraţi, care au dobândit preţuire şi pe alte meridiane. Volumele sintetice ce se vor elabora în cadrul colecţiei însumează contribuţiile româneşti la tezaurul cultural şi ştiinţific al omenirii, fiind o oglindă a potenţialului intelectual naţional”.

Acad. VICTOR SPINEI

ISBN 978-973-27-2918-2

9 789732 729175